This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 08156271 6

Digitized by Google

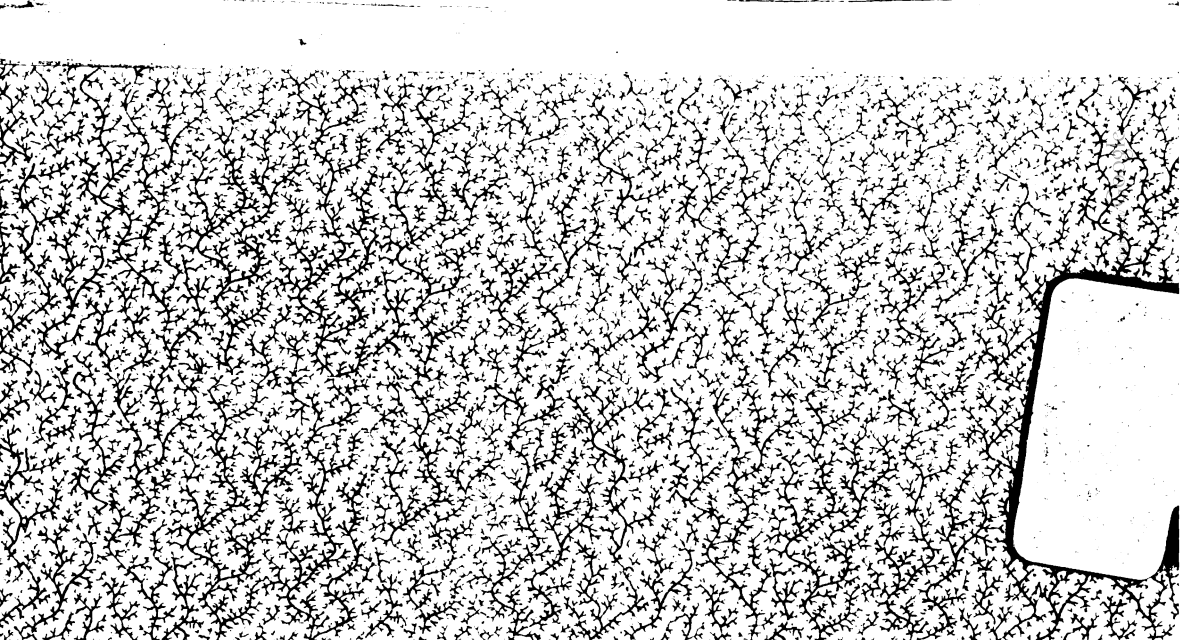

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

TITI LIVII

PATAVINI

HISTORIARUM

AB URBE CONDITA

LIBRI QUI SUPERSUNT,

CUM

OMNIUM EPITOMIS,

AC

DEPERDITORUM FRAGMENTIS:

Ad optimas editiones castigati,

Accurante THO. RUDDIMANNO, A. M.

TOMUS III.

EDINBURGI,
In ædibus T. & W. RUDDIMANNI,
Veneunt autem apud G. HAMILTON, A. KINCAID, ac socios, & J. BROWN.
M. DCC. LI.

Digitized by Google

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
374073
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.
R 1906 L

Digitized by Google

T. LIVII PATAVINI HISTORIARUM LIBER XXVIII.

EPITOME.

I, II, &c. RES *in Hiſpania proſpere geſtæ à Silano, Scipionis legato, & ab* L. *Scipione fratre adverſus Pœnos,* V, &c. *à Sulpicio proconſule & ab Attalo rege Aſiæ adverſus Philippum regem Macedonum, pro Ætolis, referuntur.* IX. *Quum M. Livio & Claudio Neroni conſulibus triumphus decretus eſſet, Livius, qui in provincia ſuâ rem geſſerat, quadrigis invectus eſt; Nero, qui in collega provinciam, ut victoriam ejus adjuvaret, venerat, equo eſt ſecutus, & in hoc habitu plus gloriæ reverentiæque habuit: nam & plus in bello, quàm collega, fecerat.* XI. *Ignis in æde Veſtæ negligentiâ virginis, quæ non cuſtodierat, exſtinctus eſt: virgo cæſa eſt flagro.* XIV, XV, &c. P. *Scipio in Hiſpania cum Pœnis debellavit quarto decimo anno ejus belli, quinto poſt anno, quàm ierat: excluſiſque in totum poſſeſſione ejus hoſtibus, Hiſpaniam recepit. & à Tarracone in Africam ad Syphacem regem Numidarum duobus navigiis tranſvectus, fœdus junxit.* XVIII. *Haſdrubal Giſgonis filii cum eo in eodem lecto accubuit.* XXI. *Munus gladiatoriam in honorem patris patruique Karthagini Novâ edidit, non ex gladiatoribus, ſed ex iis, qui aut in honorem ducis, aut ex provocatione in certamen deſcendebant: in quo reguli fratres de regno ferro contenderunt.* XXII. *Quum Aſtapa urbs ab Romanis oppugnaretur, oppidani liberos & conjuges rogo exſtructo occiderunt, & ſe inſuper præcipitaverunt.* XXIV.

Digitized by Google

Ipſe Scipio, dum gravi morbo implicitus eſt, ſeditionem, in parte exercitûs motam, confirmatus diſcuſſit, rebellantesque Hiſpaniæ populos coëgit in deditionem venire; XXXV, &c. *&, amicitiâ factâ cum Maſiniſſa rege Numidarum, quî illi auxilium, ſi in Africam trajeciſſet, pollicebatur, cum Gaditanis quoque poſt diſceſſum inde Magonis, cui ex Karthagine ſcriptum erat, ut in Italiam trajiceret,* XXXVIII. *Romam reverſus, conſulque creatus.* XL. *Africam provinciam petenti, contradicente Q. Fabio Maximo, Sicilia data eſt: permiſſumque, in Africam trajiceret, ſi ex republica eſſe cenſeret.* XLVI. *Mago, Hamilcaris filius, à minore Baliari inſula, ubi hiemârat, in Italiam trajecit.*

I. QUUM tranſitu Haſdrubalis, quantum in Italiam declinaverat belli, tantum levatæ Hiſpaniæ viderentur; renatum ibi ſubitò par priori bellum eſt. Hiſpanias eâ tempeſtate ſic habebant Romani Pœnique. Haſdrubal, Giſgonis filius, ad Oceanum penitus Gadeſque conceſſerat. Noſtri maris ora omniſque ferme Hiſpania, quâ in orientem vergit, Scipionis ac Romanæ ditionis erat. Novus imperator Hanno, in locum Barcini Haſdrubalis novo eum exercitu ex Africa tranſgreſſus, Magonique junctus, quum in Celtiberia, quæ media inter duo maria eſt, brevi magnum hominum numerum armâſſet; Scipio adverſus eum M. Silanum cum decem haud plus millibus militum, equitibus quingentis, miſit. Silanus, quantis maximis potuit itineribus, (impediebant autem & aſperitates viarum, & anguſtiæ ſaltibus crebris, ut pleraque Hiſpaniæ ſunt, incluſæ) tamen non ſolùm nuncios, ſed etiam famam adventûs ſui prægreſſus, ducibus indidem ex Celtiberia transfugis, ad hoſtem pervenit. Eiſdem auctoribus compertum eſt, quum decem circiter millia ab hoſte abeſſent, bina caſtra circa viam, quâ irent, eſſe: lævâ Celtiberos, novum exercitum, ſupra novem millia hominum, dextrâ

Digitized by Google

rà Punica tenere caſtra. hæc ſtationibus, vigiliis, omni juſtà militari cuſtodià tuta & firma eſſe: illa altera ſoluta neglectaque, ut barbarorum & tironum, & minùs timentium, quòd in ſua terra eſſent. Ea priùs aggredienda ratus Silanus, ſigna quàm maximè ad lævam jubebat ferri, necunde ab ſtationibus Punicis conſpiceretur. ipſe, præmiſſis ſpeculatoribus, citato agmine ad hoſtem pergit.

II. Tria millia ferme aberat, quum hauddum quiſquam hoſtium ſenſerat. confragoſa loca & obſita virgultis tenebant colles. Ibi in cava valle, atque ob id occulta, conſidere militem, & cibum capere jubet. interim ſpeculatores, transfugarum dicta affirmantes, venerunt. Tum, ſarcinis in medium conjectis, arma Romani capiunt, acieque juſtà in pugnam vadunt. Mille paſſuum aberant, quum ab hoſte conſpecti ſunt, trepidaſque repentè cœptum. & Mago ex caſtris citato equo ad primum clamorem & tumultum advehitur. Erant autem in Celtibero exercitu quatuor millia ſcutatorum & ducenti equites; hanc juſtam legionem (& id ferme roboris erat) in prima acie locat: ceteros, levem armaturam, in ſubſidiis poſuit. Quum ita inſtructos educeret caſtris, vixdum in egreſſos vallo Romani pila conjecerunt. Subſidunt Hiſpani adverſus emiſſa tela ab hoſte, inde ad mittenda ipſi conſurgunt; quæ quum Romani conferti, ut ſolent, denſatis excepiſſent ſcutis, tum pes cum pede collatus, & gladiis geri res cœpta eſt. Ceterùm aſperitas locorum & Celtiberis, quibus in prœlio concurſare mos eſt, velocitatem inutilem faciebat; & haud iniqua eadem erat Romanis ſtabili pugnæ aſſuetis; niſi quòd anguſtiæ & internata virgulta ordines dirimebant, & ſinguli binique, velut cum paribus, conſerere pugnam cogebantur. Quod ad fugam impedimento hoſtibus erat, id ad cædem eos, velut vinctos, præbebat. Et jam, ferme omnibus ſcutatis Celtiberorum interfectis, levis ar-

Digitized by Google

matura, & Karthaginienſes, qui ex alteris caſtris ſubſidio venerant, perculſi cædebantur. duo haud amplius millia peditum & equitatus omnis, vix inito prœlio, cum Magone effugerunt. Hanno, alter imperator, cum eis, qui poſtremi, jam profligato prœlio, advenerant, vivus capitur. Magonem fugientem equitatus ferme omnis, & quod veterum peditum erat ſecuti, decimo die in Gaditanam provinciam ad Haſdrubalem pervenerunt. Celtiberi, novus miles, in proximas dilapſi ſilvas, inde domos diffugerunt. Peroportunâ victoriâ nequaquam tantum jam conflatum bellum, quanta futuri materia belli (ſi licuiſſet eis, Celtiberorum gente excitâ, & alios ad arma ſollicitare populos) oppreſſa erat. Itaque, collaudato benignè Silano, Scipio ſpem debellandi, ſi nihil eam ipſe cunctando moratus eſſet, nactus, ad id, quod reliquum belli erat, in ultimam Hiſpaniam adverſus Haſdrubalem pergit. Pœnus, quum caſtra tum forte ad ſociorum animos in Bætica continendos in fide haberet, ſignis repentè ſublatis, fugæ magis, quàm itineris modo, penitus ad Oceanum & Gades ducit. Ceterùm, quoad continuiſſet exercitum, propoſitum bello ſe fore ratus, antequam freto Gades trajiceret, exercitum omnem paſſim in civitates diviſit, ut & muris ſe ipſi, & armis muros tutarentur.

III. Scipio ubi animadvertit, diſſipatum paſſim bellum, & circumferre ad ſingulas urbes arma diutini magis, quàm magni, eſſe operis, retro vertit iter. Ne tamen hoſtibus eam relinqueret regionem, L. Scipionem fratrem cum decem millibus peditum, & mille equitum, ad oppugnandam opulentiſſimam in iis locis urbem, Oringin barbari appellabant, mittit. Sita in Meleſſum finibus eſt Hiſpanæ gentis. ager frugifer. argentum etiam incolæ fodiunt. ea arx fuit Haſdrubali ad excurſiones circà in mediterraneos populos faciendas. Scipio, caſtris prope urbem poſitis, priuſquam circum-

Digitized by Google

circumvallaret urbem, miſit ad portas, qui ex propinquo alloquio animos tentarent, ſuaderentque, ut amicitiam potiùs, quàm vim, experirentur Romanorum. Ubi nihil pacati reſpondebatur, foſsà duplicique vallo circumdatâ urbe, in tres partes exercitum dividit: ut una ſemper pars, quietis interim duabus, oppugnaret. Prima pars quum adorta oppugnare eſt, atrox ſanè & anceps prœlium fuit: non ſubire, non ſcalas ferre ad muros præ incidentibus telis facile erat. & jam, qui erexerant ad murum ſcalas, alii furcis ad id ipſum factis detrudebantur, in alios lupi ſupernè ferrei injecti, ut in periculo eſſent, ne ſuſpenſi in murum extraherentur. quod ubi animadvertit Scipio, nimiâ paucitate ſuorum exæquatum certamen eſſe, & jam eo ſuperare hoſtem, quòd ex muro pugnaret; duabus ſimul partibus, primâ receptâ, urbem eſt aggreſſus. Quæ res tantum pavoris injecit feſſis jam cum primis pugnando, ut & oppidani mœnia repentinâ fugâ deſererent: & Punicum præſidium metu, ne prodita urbs eſſet, relictis ſtationibus in unum ſe colligeret. Timor inde oppidanos inceſſit, ne, ſi hoſtis urbem intrâſſet, ſine diſcrimine, Pœnus an Hiſpanus eſſet, obvii paſſim cæderentur. itaque, pateſactâ repentè portâ, frequentes ex oppido ſeſe ejecerunt, ſcuta præ ſe tenentes, ne tela procul conjicerentur; dextras nudas oſtentantes, ut gladios abjeciſſe appareret. id utrùm parum ex intervallo ſit conſpectum, an dolus aliquis ſuſpectus fuerit, incompertum eſt. Impetus hoſtilis in transfugas factus: nec ſecus, quàm adverſa acies, cæſi. Eademque portâ ſigna infeſta in urbem illata: & aliis partibus ſecuribus dolabriſque cædebantur & reſringebantur portæ, &, ut quiſque intraverat eques, ad forum occupandum (ita enim præceptum erat) citato equo pergebat. Additum erat & triariorum equiti præſidium. legionarii ceteras partes pervadunt: direptione & cæde obviorum, niſi qui armis ſe tuebantur, abſtinue-

Digitized by Google

runt. Karthaginienſes omnes in cuſtodiam dati ſunt: oppidanorum quoque trecenti ferme, qui clauſerant portas. ceteris traditum oppidum, ſuæ redditæ res. Cecidere in urbis ejus oppugnatione hoſtium duo millia ferme; Romanorum haud amplius nonaginta.

IV. Læta & ipſis, qui rem geſſere, urbis ejus expugnatio fuit, & imperatori ceteroque exercitui; & ſpecioſum adventum ſuum, ingentem turbam captivorum præ ſe agentes, fecerunt. Scipio, collaudato fratre, quum, quanto poterat verborum honore, Karthagini ab ſe captæ captam ab eo Oringin æquâſſet, quia & hiems inſtabat, ut nec tentare Gades, neç disjectum paſſim per provinciam exercitum Haſdrubalis conſectari poſſet, in citeriorem Hiſpaniam omnes ſuas copias reduxit: dimiſſiſque in hiberna legionibus, L. Scipione fratre Romam miſſo, & Hannone hoſtium imperatore, ceteriſque nobilibus captivis, ipſe Tarraconem conceſſit. Eodem anno claſſis Romana, cum M. Valerio Lævino proconſule ex Sicilia in Africam tranſmiſſa, in Uticenſi Karthaginienſique agro latè populationes fecit. extremis finibus Karthaginienſium circa ipſa mœnia Uticæ prædæ actæ ſunt. Repetentibus Siciliam claſſis Punica (ſeptuaginta erant longæ naves) occurrit. decem & ſeptem naves ex iis captæ ſunt, quatuor in alto merſæ. cetera fuſa ac fugata claſſis. Terrâ marique victor Romanus cum magna omnis generis præda Lilybæum repetit. Toto inde mari pulſis hoſtium navibus, magni commeatus frumenti Romam ſubvecti.

V. Principio æſtatis ejus, quâ hæc ſunt geſta, P. Sulpicius proconſul & Attalus rex quum Æginæ (ſicut antè dictum eſt) hibernâſſent, Lemnum inde, claſſe junctâ, Romanæ quinque & viginti quinqueremes, regiæ quinque & triginta, tranſmiſerunt. Et Philippus, ut, ſeu terrâ ſeu mari obviàm eundum hoſti foret, paratus ad omnes conatus eſſet, ipſe Demetriadem

ad

Digitized by Google

ad mare descendit: Lariſſam diem ad conveniendum exercitui edixit. Undique ab ſociis legationes Demetriadem ad famam regis convenerunt. Suſtulerant enim animos Ætoli, quum ab Romana ſocietate, tum poſt Attali adventum, finitimoſque depopulabantur. nec Acarnanes ſolùm Bœotique, & qui Eubœam incolunt, in magno metu erant: ſed Achæi quoque, quos ſuper Ætolicum bellum Machanidas etiam Lacedæmonius tyrannus, haud procul Argivorum finè poſitis caſtris, terrebat. hi omnes ſuis quiſque urbibus, quæ pericula terrà marique portendebantur, memorantes, auxilia regem orabant. Ne ex regno quidem ipſius tranquillæ nunciabantur res. & Scerdilædum Pleuratumque motos eſſe, & Thracum maximè Mædos, ſi quod longinquum bellum regem occupâſſet, proxima Macedoniæ incurſuros. Bœoti quidem & interiores Græciæ populi, Thermopylarum ſaltum, ubi anguſtæ fauces coartant iter, foſsâ valloque intercludi ab Ætolis, nunciabant, ne tranſitum ad ſociorum urbes tuendas Philippo darent. Vel ſegnem ducem tot excitare tumultus circumfuſi poterant. Legationes dimittit, pollicitus, prout tempus ac res ſe daret, omnibus laturum ſe auxilium. in præſentia, quæ maximè urgebat res, Peparethum præſidium urbi mittit; unde allatum erat, Attalum, ab Lemno claſſe tranſmiſsâ, omnem circa urbem agrum depopulatum. Polyphantam cum modica manu in Bœotiam, Menippum item quemdam ex regiis ducibus cum mille peltaſtis (pelta cetræ haud diſſimilis eſt) Chalcidem mittit. additi quingenti Agrianum, ut omnes inſulæ partes tueri poſſent. ipſe Scotuſſam eſt profectus: eodemque ab Lariſſa Macedonum copias traduci juſſit. Eò nunciatum eſt, concilium Ætolis Heracleam indictum, regemque Attalum, ad conſultandum de ſumma belli, venturum. Hunc conventum ut turbaret ſubito adventu, magnis itineribus Heracleam duxit. & concilio quidem dimiſſo

Digitized by Google

Jam venit: ſegetibus tamen, quæ prope maturitatem erant, maximè in ſinu Ænianum vaſtatis, Scotuſſam copias reducit. Ibi exercitu omni relicto, cum cohorte regia Demetriadem ſeſe recipit. Inde ut ad omnes hoſtium motus poſſet occurrere, in Phocidem, atque Eubœam, & Peparethum mittit, qui loca alta eligerent, unde editi ignes apparerent. ipſe in Tiſæo (mons eſt in altitudinem ingentem cacuminis editi) ſpeculam poſuit: ut ignibus procul ſublatis ſignum, ubi quid molirentur hoſtes, momento temporis acciperet. Romanus imperator & Attalus rex à Peparetho Nicæam trajecerunt. inde claſſem in Eubœam ad urbem Oreum tranſmittunt: quæ ab Demetriaco ſinu Chalcidem & Euripum petenti ad lævam prima urbium Eubœæ poſita eſt. Ita inter Attalum ac Sulpicium convenit, ut Romani à mari, regii à terra oppugnarent.

VI. Quatriduo poſt, quàm appulſa claſſis eſt, urbem aggreſſi ſunt. id tempus occultis cum Platore, qui à Philippo præpoſitus urbi erat, colloquiis abſumptum eſt. Duas arces urbs habet, unam imminentem mari, altera urbis media eſt. cuniculo inde via ad mare ducit, quam à mari turris quinque tabulatorum, egregium propugnaculum, claudebat. Ibi primò atrociſſimum contractum eſt certamen, & turre inſtructâ omni genere telorum, & tormentis machiniſque ad oppugnandam eam ex navibus expoſitis. Quum omnium animos oculoſque id certamen avertiſſet, portâ maritimæ arcis Plator Romanos accepit, momentoque arx occupata eſt. Oppidani, pulſi inde in mediam urbem, ad alteram tendere arcem. Et ibi poſiti erant, qui fores portæ objicerent: ita excluſi in medio cæduntur capiunturque. Macedonum præſidium conglobatum ſub arcis muro ſtetit; nec fugâ effuſè petitâ, nec pertinaciter prœlio inito. Eos Plator, venià à Sulpicio impetratâ, in naves impoſitos ad Demetrium Phthiotidis expoſuit: ipſe ad Attalum ſe recepit. Sulpicius, tam

Digitized by Google

tam facili ad Oreum succeſſu elatus, Chalcidem inde protinus victrici claſſe petit. ubi haudquaquam ad ſpem eventus reſpondit. Ex patenti utrinque coactum in anguſtias mare, ſpeciem intuenti primò gemini portûs in ora duo verſi præbuerit: ſed haud facilè alia infeſtior claſſi ſtatio eſt. nam & venti ab utriuſque terræ prælatis montibus ſubiti ac procelloſi ſe dejiciunt, & fretum ipſum Euripi non ſepties die, ſicut fama fert, temporibus ſtatis reciprocat: ſed temere in modum venti, nunc huc, nunc illuc verſo mari, velut monte præcipiti devolutus torrens rapitur. ita nec nocte, nec die quies navibus datur. Quum claſſem tam infeſta ſtatio accepit, tum & oppidum, aliâ parte clauſum mari, aliâ ab terra egregiè munitum, præſidioque valido firmatum, & præcipuè fide præfectorum principumque, quæ fluxa & vana apud Oreum fuerat, ſtabile atque inexpugnabile fuit. Id prudenter, ut in temere ſuſcepta re, Romanus fecit, quòd, circumſpectis difficultatibus, ne fruſtra tempus tereret, celeriter abſtitit incepto, claſſemque inde ad Cynum Locridis (emporium id eſt urbis Opuntiorum mille paſſuum à mari ſitæ) trajecit.

VII. Philippum & ignes ab Oreo editi monuerant, ſed ſeriùs Platoris fraude è ſpecula elati: & impari maritimis viribus haud facilis erat in inſulam claſſi acceſſus. ita res per cunctationem omiſſa. Ad Chalcidis auxilium, ubi ſignum accepit, impigre eſt motus. nam & ipſa Chalcis, quanquam ejuſdem inſulæ urbs eſt, tamen adeo arcto interſcinditur freto, ut ponte continenti jungatur, terrâque aditum faciliorem, quàm mari, habeat. Igitur Philippus, dejecto præſidio, fuſiſque Ætolis, qui ſaltum Thermopylarum inſidebant, quum ab Demetriade Scotuſſam, inde de tertia vigilia prôfectus, trepidos hoſtes Heracleam compuliſſet, ipſe uno die Phocidis Elatiam millia amplius ſexaginta contendit. Eodem ferme die ab Attalo rege Opuntiorum urbs

Digitized by Google

capta diripiebatur. concesserat eam prædam regi Sulpicius, quia Oreum paucos ante dies ab Romano milite, expertibus regiis, direptum fuerat. Quum Romana classis eò se recepisset, Attalus, ignarus adventûs Philippi, pecuniis à principibus exigendis terebat tempus. adeóque improvisa res fuit, ut, nisi Cretensium quidam, fortè pabulatum ab urbe longiùs progressi, agmen hostium procul conspexissent, opprimi potuerit. Attalus inermis atque incompositus cursu effuso marè ac naves petit: & molientibus ab terra naves Philippus supervenit, tumultumque etiam ex terra nauticis præbuit. inde Opuntem rediit, Deos hominesque accusans, quòd tantæ rei fortunam ex oculis propè raptam amisissent. Opuntii quoque ab eadem ira increpiti, quòd, quum trahere obsidionem in adventum suum potuissent, viso statim hoste, propè in voluntariam deditionem concessissent. Compositis circa Opuntem rebus, Toronem est profectus. Et Attalus primò Oreum se recepit. inde, quum fama accidisset, Prusiam Bithyniæ regem in fines regni sui transgressum, omissis rebus atque Ætolico bello, in Asiam trajecit. Et Sulpicius Æginam classem recipit, unde initio veris profectus erat. Haud majore certamine, quàm Opuntem Attalus ceperat, Philippus Toronem cepit. Incolebant urbem eam profugi ab Thebis Phthioticis. urbe suâ captâ à Philippo, quum in fidem Ætolorum perfugissent, sedem eis Ætoli eam dederant, urbis vastatæ ac desertæ priore ejusdem Philippi bello. Tum ab Torone, sicut paulo antè dictum est, recepta profectus, Tritonon & Drymas, Doridis parva atque ignobilia oppida, cepit. inde Elatiam, jussis ibi se opperiri Ptolemæi Rhodiorumque legatis, venit. Ubi quum de finiendo Ætolico bello ageretur, (adfuerant enim legati nuper Heracleæ concilio Romanorum Ætolorumque) nuncius affertur, Machanidam Olympiorum solenne ludicrum parantes Eleos aggredi statuisse.

Præ-

Digitized by Google

Prævertendum id ratus, legatis cum benigno reſponſo dimiſſis, *ſe neque cauſam ejus belli fuiſſe, nec moram (ſi modò æquâ & honeſtâ conditione liceat) paci facturum,* cum expedito agmine profectus per Bœotiam, Megara, atque inde Corinthum deſcendit. unde, commeatibus ſumptis, Phliunta Pheneumque petit. Et jam, quum Heræam veniſſet, audito, Machanidam, famâ adventûs ſui territum, refugiſſe Lacedæmonem, Ægium ſe ad concilium Achæorum recepit: ſimul claſſem Punicam, ut mari quoque aliquid poſſet, accitam, ibi ratus ſe inventurum. Paucis antè diebus in Phoceas trajecerant Pœni: inde portus Acarnanum petierant, quum ab Oreo profectum Attalum Romanoſque audiſſent, veriti ne ad ſe iretur, & intra Rhium (fauces eæ ſunt Corinthii ſinûs) opprimerentur.

VIII. Philippus mœrebat quidem & angebatur, quum ad omnia ipſe raptim iſſet, nulli tamen ſe rei in tempore occurriſſe, & rapientem omnia ex oculis eluſiſſe celeritatem ſuam fortunam. In concilio autem, diſſimulans ægritudinem, elato animo diſſeruit: teſtatus Deos hominesque, *ſe nullo loco, nec tempore defuiſſe, quin, ubi hoſtium arma concrepuiſſent, eò, quantâ maximâ poſſet celeritate, tenderet: ſed vix rationem iniri poſſe, utrùm ab ſe audaciùs, an fugaciùs ab hoſtibus geratur bellum. Sic ab Opunte Attalum, ſic Sulpicium à Chalcide, ſic eis ipſis diebus Machanidam è manibus ſuis elapſum. Sed non ſemper felicem eſſe fugam: nec pro difficili id bellum habendum, in quo, ſi modò congreſſus cum hoſtibus ſis, viceris. Quod primum eſſet, confeſſionem ſe hoſtium habere, nequaquam pares eſſe ſibi: brevi & victoriam haud dubiam habiturum, nec meliore eventu eos ſecum, quàm ſpe, pugnaturos.* Læti regem ſocii audierunt. Reddidit inde Achæis Heræam & Triphyliam. Alipheram autem Megalopolitis, quòd finiorum fuiſſe finium ſatis probabant, reſtituit. inde, navibus acceptis ab Achæis, (erant autem tres quadriremes & biremes totidem) Anticyram trajecit. inde

Digitized by Google

quinqueremibus ſeptem, & lembis viginti amplius, quos, ut adjungeret Karthaginienſium claſſi, miſerat in Corinthium ſinum, profectus ad Erythras Ætolorum, quæ prope Eupalium ſunt, exſcenſionem fecit. Haud feſellit Ætolos: nam, hominum quod aut in agris, aut in propinquis caſtellis Potidaniæ atque Apolloniæ fuit, in ſilvas monteſque refugit. Pecora, quæ inter feſtinationem abigi nequierant, ſunt direpta & in naves compulſa. Cum his ceteraque præda, Nicià prætore Achæorum Ægium miſſo, quum Corinthum petiſſet, pedeſtres inde copias per Bœotiam terrâ duci juſſit. ipſe, ab Cenchreis præter terram Atticam ſuper Sunium navigans, inter medias propè hoſtium claſſes, Chalcidem pervenit. inde, collaudatâ fide ac virtute, quòd neque timor, neque ſpes flexiſſent eorum animos; hortatuſque in poſterum, ut eàdem conſtantiâ permanerent in ſocietate, ſi ſuam, quàm Oritanorum atque Opuntiorum, fortunam mallent; ab Chalcide Oreum navigat, principumque iis, qui fugere captâ urbe, quàm ſe Romanis tradere, maluerant, ſummâ rerum & cuſtodiâ urbis permiſsâ, ipſe Demetriadem ab Eubœa, unde primò ad opem ferendam ſociis profectus erat, trajecit. Caſſandreæ deinde centum navium longarum carinis poſitis, contractàque ad effectum ejus operis multitudine fabrorum navalium, quia res in Græcia tranquillas & profectio Attali fecerat, & in tempore laborantibus ſociis latum ab ſe auxilium, retro in regnum conceſſit, ut Dardanis bellum inferret.

IX. Extremo æſtatis ejus, quâ hæc in Græcia geſta ſunt, quum Q. Fabius Maximi filius legatus ab M. Livio conſule Romam ad ſenatum nunciâſſet; conſulem ſatis præſidii Galliæ provinciæ credere L. Porcium cum ſuis legionibus eſſe: decedere ſe inde, ac deduci exercitum conſularem poſſe; Patres non M. Livium tantùm redire ad urbem, ſed collegam quoque ejus C. Claudium juſſerunt. Id modò in decreto inter-

Digitized by Google

terfuit, quòd M. Livii exercitum reduci, Neronis legiones Hannibali oppoſitas manere in provincia juſſerunt. Inter conſules ita per literas convenit, ut, quemadmodum uno animo rempublicam geſſiſſent, ita, quanquam ex diverſis regionibus convenirent, uno tempore ad urbem accederent. Præneſte qui prior veniſſet, collegam ibi opperiri juſſus. Fortè ita evenit, ut eodem die ambo Præneſte venirent. inde præmiſſo edicto, ut triduo poſt frequens ſenatus ad ædem Bellonæ adeſſet, omni multitudine obviàm effusâ, ad urbem acceſſere. Non ſalutabant modò univerſi circumfuſi, ſed, contingere pro ſe quiſque victrices dextras conſulum cupientes, alii gratulabantur, alii gratias agebant, quòd eorum operâ incolumis reſpublica eſſet. In ſenatu quum more omnium imperatorum, expoſitis rebus ab ſe geſtis, poſtulâſſent, *ut, pro republica fortiter feliciterque adminiſtrata, & Diis immortalibus haberetur honos, & ipſis triumphantibus urbem inire liceret; ſe verò ea, quæ poſtularent, decernere*, Patres, *merito Deorum primùm, dein, ſecundùm Deos, conſulum*, reſponderunt; & ſupplicatione amborum nomine, & triumpho utrique decreto, inter ipſos, ne, quum bellum communi animo geſſiſſent, triumphum ſepararent, ita convehit: *ut, quoniam & in provincia M. Livii res geſta eſſet, & eo die, quo pugnatum foret, ejus fortè auſpicium fuiſſet, & exercitus Livianus deductus Romam veniſſet, Neronis deduci non potuiſſet de provincia, ut M. Livium, quadrigis urbem inuentem, milites ſequerentur; C. Claudius equo ſine militibus inveheretur.* Ita conſociatus triumphus, quum utrique, tum magis ei, qui, quantum merito anteibat, tantum honore collegæ ceſſerat, gloriam auxit: *illum equitem* aiebant *ſex dierum ſpatio tranſcurriſſe longitudinem Italiæ: & eo die cum Haſdrubale in Gallia ſignis collatis pugnâſſe, quo eum caſtra adverſus ſeſe in Apulia poſita habere Hannibal credidiſſet. Ita unum conſulem pro utraque parte Italia adverſus duos duces, duas imperatores, hinc conſilium ſuum,*

hinc

Digitized by Google

hinc corpus oppositisse. Nomen Neronis satis fuisse ad continendum castris Hannibalem: Hasdrubalem verò, quâ aliâ re, quàm adventu ejus, obrutum atque exstinctum esse? Itaque iret alter consul sublimis curru multijugis, si vellet, equis. Uno equo per urbem verum triumphum vehi: Neronemque, etiam si pedes incedat, vel portâ eo bello, vel spretâ eo triumpho gloriâ, memorabilem fore. Hi sermones spectantium Neronem usque in Capitolium prosecuti sunt. Pecuniam in ærarium tulerunt sestertiûm tricies, octogiata millia æris. militibus M. Livius quinquagenos senos asses divisit. tantundem C. Claudius absentibus militibus suis est pollicitus, quùm ad exercitum redisset. Notatum, eo die plura carmina militaribus jocis in C. Claudium, quàm in consulem suum, jactata. Equites L. Veturium & Q. Cæcilium legatos magnis tulisse laudibus, hortatosque esse plebem, ut eos consules in proximum annum crearent. adjecisse equitum prærogativæ auctoritatem consules, postero die in concione, quàm forti fidelique duorum præcipuè legatorum operâ usi essent, commemorantes.

X. Quum comitiorum tempus appeteret, & per dictatorem comitia haberi placuisset, C. Claudius consul M. Livium collegam dictatorem dixit: Livius Q. Cæcilium magistrum equitum. à M. Livio dictatore creati consules L. Veturius, Q. Cæcilius; is ipse, qui tum erat magister equitum. Inde prætorum comitia habita. creati C. Servilius, M. Cæcilius Metellus, Ti. Claudius Asellus, Q. Mamilius Turinus, qui tum ædilis plebis erat. Comitiis perfectis, dictator, magistratu abdicato, dimissoque exercitu, in Etruriam provinciam ex senatusconsulto est profectus ad quæstiones habendas: quî Etruscorum Umbrorumve populi defectionis ab Romanis ad Hasdrubalem sub adventum ejus consilia agitâssent, quique eum auxiliis, aut commeatu, aut ope aliquâ juvissent. Hæc eo anno domi militiæque gesta. Ludi Romani ter toti instaurati ab ædilis

Digitized by Google

ædilibus curulibus, Cn. Servilio Cæpione, Ser. Cornelio Lentulo. Item ludi plebeii semel toti instaurati ab ædilibus plebis, M. Pomponio Mathone, & Q. Mamilio Turino. Tertiodecimo anno Punici belli, L. Veturio Philone & Q. Cæcilio Metello consulibus, Bruttii ambobus, ut cum Hannibale bellum gererent, provincia decreta. Prætores exinde sortiti sunt: M. Cæcilius Metellus urbanam, Q. Mamilius peregrinam, C. Servilius Siciliam, Ti. Claudius Sardiniam. Exercitus ita divisi: consulum alteri, quem C. Claudius prioris anni consul; alteri, quem Q. Claudius proprætor (eæ binæ legiones erant) habuissent exercitum: in Etruria duas volonum legiones à C. Terentio proprætore M. Livius proconsul, cui prorogatum in annum imperium erat, acciperet. & Q. Mamilio, ut, collegæ jurisdictione traditâ, Galliam cum exercitu, cui L. Porcius proprætor præfuerat, obtineret, decretum est: jussusque populari agros Gallorum, qui ad Pœnos sub adventum Hasdrubalis defecissent. C. Servilio cum Cannensibus duabus legionibus, sicut C. Mamilius tenuerat, Sicilia tuenda data. Ex Sardinia vetus exercitus, cui A. Hostilius præfuerat, deportatus. novam legionem, quam Ti. Claudius trajiceret secum, consules conscripserunt. Q. Claudio, ut Tarentum, C. Hostilio Tubulo, ut Capuam provinciam haberet, prorogatum in annum imperium est. M. Valerius proconsul, qui tuendæ circa Siciliam maritimæ oræ præfuerat, triginta navibus C. Servilio præbitis, cum cetera omni classe redire ad urbem jussus.

XI. In civitate tanto discrimine belli sollicita, quum omnium secundorum adversorumque causas in Deos verterent, multa prodigia nunciabantur; Tarracinæ Jovis ædem, Satrici Matris Matutæ de cœlo tactam. Satricanos haud minùs terrebant in ædem Jovis foribus ipsis duo perlapsi angues. Ab Antio nunciatum est, cruentas spicas metentibus visas esse. Cære porcus

Digitized by Google

cus biceps, & agnus mas idemque femina natus erat. Et Albæ duo soles visos referebant: & nocte Fregellis lucem obortam. Et bos in agro Romano locutus, & ara Neptuni multo sudore manâsse in circo Flaminio dicebatur: & ædes Cereris, Salutis, Quirini de cœlo tactæ. Prodigia consules hostiis majoribus procurare jussi, & supplicationem unum diem habere. Ea ex senatusconsulto facta. Plus omnibus aut nunciatis peregre aut visis domi prodigiis, terruit animos hominum ignis in æde Vestæ exstinctus. cæsaque flagro est Vestalis, cujus custodia noctis ejus fuerat, jussu P. Licinii pontificis. Id quanquam, nihil portendentibus Deis, ceterùm negligentiâ humanâ acciderat, tamen & hostiis majoribus procurari, & supplicationem ad Vestæ haberi placuit. Priusquam proficiscerentur consules ad bellum, moniti ab senatu sunt, *ut in agros reducendæ plebis curam haberent. Deûm benignitate summotum bellum ab urbe Romana & Latio esse, & posse sine metu in agris habitari. Minimè convenire, Siciliæ, quàm Italiæ, colendæ majorem curam esse.* Sed res haudquaquam erat populo facilis, & liberis cultoribus bello absumptis, & inopiâ servitiorum, & pecore direpto, villisque dirutis aut incensis. magna tamen pars auctoritate consulum compulsa in agros remigravit. Moverant autem hujusce rei mentionem Placentinorum & Cremonensium legati, querentes, agrum suum ab accolis Gallis incursari ac vastari, magnamque partem colonorum suorum dilapsam esse, & infrequentes se urbes, agrum vastum ac desertum habere. Mamilio prætori mandatum, ut colonias ab hoste tueretur. Consules ex senatusconsulto edixerunt, ut, qui cives Cremonenses atque Placentini essent, ante certam diem in colonias reverterentur. principio deinde veris & ipsi ad bellum profecti sunt. Q. Cæcilius consul exercitum ab C. Nerone, L. Veturius ab Q. Claudio prætore accepit, novisque militibus, quos ipse conscripserat, supplevit,

Digitized by Google

plevit. In Consentinum agrum consules exercitum duxerunt, passimque depopulati, quum agmen jam grave prædâ esset, in saltu angusto à Bruttiis jaculatoribusque Numidis turbati sunt; ita ut non præda, sed armati quoque in periculo fuerint. major tamen tumultus, quàm pugna, fuit: & præmissâ prædâ, incolumes & legiones in loca tuta evasere. Inde in Lucanos profecti. ea sine certamine tota gens in ditionem populi Romani rediit.

XII. Cùm Hannibale nihil eo anno rei gestum est. nam neque ipse se obtulit in tam recenti vulnere publico privatoque, neque lacessierunt quietum Romani. tantam inesse vim, etsi omnia alia circa eum ruerent, in uno illo duce censebant. Ac nescio, an mirabilior adversis, quàm secundis rebus, fuerit. quippe qui, quum & in hostium terra per annos tredecim, tam procul ab domo, variâ fortunâ bellum gereret exercitu non suo civili, sed mixto ex colluvione omnium gentium, quibus non lex, non mos, non lingua communis; alius habitus, alia vestis, alia arma, alii ritus, alia sacra, alii propè Dei essent: ità quodam uno vinculo copulaverit eos, ut nulla nec inter ipsos, nec adversus ducem seditio exstiterit; quum & pecunia sæpe in stipendium, & commeatus in hostium agro deessent: quorum inopiâ priore Punico bello multa infanda inter duces militesque commissa fuerant. Post Hasdrubalis verò exercitum cum duce, in quibus spes omnis reposita victoriæ fuerat, deletum, cedendoque in angulum Bruttium ceterâ Italiâ concessum; cui non videatur mirabile, nullum motum in castris factum? nam ad cetera id quoque accesserat, ut ne alendi quidem exercitûs, nisi ex Bruttio agro, spes esset; qui, ut omnis coleretur, exiguus tamen tanto alendo exercitui erat: tum magnam partem juventutis abstractam à cultu agrorum bellum occupaverat, & mos vitio etiam insitus genti per latrocinia militiam exercendi. nec ab domo quic-

quam

Digitized by Google

quam mittebatur, de Hiſpania retinenda ſollicitis, tanquam omnia proſpera in Italia eſſent. In Hiſpania res quàdam ex parte eandem fortunam, quàdam longè diſparem habebant: eandem, quòd prœlio victi Karthaginienſes, duce amiſſo, in ultimam Hiſpaniæ oram uſque ad Oceanum compulſi erant: diſparem autem, quòd Hiſpania, non quàm Italia modò, ſed quàm nulla pars terrarum, bello reparando aptior erat, locorum hominumque ingeniis. Itaque ergo prima Romanis inita provinciarum, quæ quidem continentis ſint, poſtrema omnium, noſtrà demum ætate, ductu auſpicioque Auguſti Cæſaris, perdomita eſt. Ibi tum Haſdrubal Giſgonis, maximus clariſſimuſque eo bello ſecundùm Barcinos dux, regreſſus ab Gadibus, rebellandi ſpem adjuvante Magone Hamilcaris filio, delectibus per ulteriorem Hiſpaniam habitis, ad quinquaginta millia peditum, & quatuor millia & quingentos equites armavit. De equeſtribus copiis ferme inter auctores convenit: peditum ſeptuaginta millia quidam adducta ad Silpiam urbem ſcribunt. Ibi ſuper campos patentes duo duces Pœni eâ mente, ne detrectarent certamen, conſederunt.

XIII. Scipio, quum ad eum fama tanti comparati exercitûs perlata eſſet, neque Romanis legionibus tantæ ſe parem fore multitudini ratus, ut non in ſpeciem ſaltem opponerentur barbarorum auxilia, neque in iis tamen tantum virium ponendum, ut mutando fidem, quæ cladis cauſa fuiſſet patri patruoque, magnum momentum facerent, præmiſſo Silano ad Colcham, duodetriginta oppidis regnantem, ut equites peditesque ab eo, quos ſe per hiemem conſcripturum pollicitus erat, acciperet, ipſe ab Tarracone profectus, protinus ab ſociis, qui accolunt viam, modica contrahendo auxilia, Caſtulonem pervenit. Eò adducta ab Silano auxilia, tria millia peditum & quingenti equites. inde ad Bæculam urbem progreſſus omni exercitu civium, ſocio-

Digitized by Google

ſociorum, peditum equitumque quinque & quadraginta millibus. Caſtra ponentes eos Mago & Maſiniſſa cum omni equitatu aggreſſi ſunt. turbàſſentque munientes, ni abditi poſt tumulum, opportunè ad id poſitum, ab Scipione equites improviſò in effuſos incurriſſent. Hi promptiſſimum quemque, & proximè vallum, atque in ipſos munitores primum invectum, vixdum prœlio inito, fuderunt: cum ceteris, qui ſub ſignis atque ordine agminis inceſſerant, longior & diu ambigua pugna fuit. ſed quum ab ſtationibus primùm expeditæ cohortes, deinde ex opere deducti milites, atque arma capere juſſi plures & integri feſſis, magnumque jam agmen armatorum à caſtris in prœlium rueret, terga haud dubiè vertunt Pœni Numidæque. Et primò turmatim abibant, nihil propter pavorem feſtinationemve confuſis ordinibus: dein, poſtquam acriùs ultimis incidebat Romanus, neque ſuſtineri impetus poterat, nihil jam ordinum memores, paſſim, quà cuique proximum fuit, in fugam effunduntur. Et quanquam eo prœlio aliquantùm & Romanis auƈti & deminuti hoſtibus animi erant, tamen nunquam aliquot inſequentes dies ab excurſionibus equitum leviſque armaturæ ceſſatum eſt.

XIV. Ubi ſatis tentatæ per hæc levia certamina vires ſunt, prior Haſdrubal in aciem copias eduxit: deinde & Romani proceſſere. ſed utraque acies pro vallo ſtetit inſtructa: & quum ab neutris pugna cœpta eſſet, jam die ad occaſum inclinante, à Pœno priùs, deinde ab Romano in caſtra copiæ reduƈtæ. Hoc idem per dies aliquot factum. prior ſemper Pœnus copias caſtris educebat. prior feſſis ſtando ſignum receptui dabat. ab neutra parte procurſum, telumve miſſum, aut vox ulla orta. mediam aciem hinc Romani, illinc Karthaginienſes mixti Afris, cornua ſocii tenebant: erant autem utrinque Hiſpani pro cornibus. ante Puniam aciem elephanti caſtellorum procul ſpeciem præbebant,

Digitized by Google

bebant. Jam hoc in utrisque castris sermonis erat, ita, ut instructi stetissent, pugnaturos. medias acies Romanum Pœnumque, quos inter belli causa esset, pari robore animorum armorumque concursuros. Scipio ubi hæc obstinatè credita animadvertit, omnia de industria in eum diem, quo pugnaturus erat, mutavit. Tesseram vesperi per castra dedit, ut ante lucem viri equique curati & pransi essent: armatus eques frenatos instratosque teneret equos. Vixdum satis certâ luce, equitatum omnem cum levi armatura in stationes Punicas immisit: indè confestim ipse cum gravi agmine legionum procedit, præter opinionem destinatam suorum hostiumque, Romano milite cornibus firmatis, sociis in mediam aciem acceptis. Hasdrubal, clamore equitum excitatus, ut ex tabernaculo prosiluit, tumultumque ante vallum & trepidationem suorum, & procul signa legionum fulgentia, plenosque hostium campos vidit, equitatum omnem extemplo in equites emittit. ipse cum peditum agmine castris egreditur: nec ex ordine solito quicquam acie instruendâ mutat. Equitum jam diu anceps pugna erat: nec ipsa per se decerni poterat, quia pulsis (quod propè in vicem fiebat) in aciem peditum tutus receptus erat. sed ubi jam haud plus quingentos passus acies inter sese aberant, signo receptui dato, Scipio, patefactisque ordinibus, equitatum omnem levemque armaturam, in medium acceptam divisamque in partes duas, in subsidiis post cornua locat. Inde, ubi incipiendæ jam pugnæ tempus erat, Hispanos (ea media acies fuit) pressо gradu incedere jubet. ipse è dextro cornu (ibi namque præerat) nuncium ad Silanum & Marcium mittit, ut cornu extenderent in sinistra parte, quemadmodum se tendentem à dextra vidissent: & cum expeditis peditum equitumque priùs pugnam consererent cum hoste, quàm coire inter se mediæ acies possent. Ita diductis cornibus, cum ternis peditum cohortibus, terniſque equitum

quitum turmis, ad hoc velitibus, citato gradu in hostem ducebant, sequentibus in obliquum aliis. Sinus in medio erat, quia segniùs Hispanorum signa incedebant. & jam conflixerant cornua, quum, quod roboris in acie hostium erat, Pœni veterani Africique nondum ad teli conjectum venissent, neque in cornua, ut adjuvarent pugnantes, discurrere auderent, ne aperirent mediam aciem venienti ex adverso hosti. Cornua ancipiti prœlio urgebantur: eques, levisque armatura, velites, circumductis alis in latera incurrebant; cohortes à fronte urgebant, ut abrumperent cornua à cetera acie.

XV. Et quum ab omni parte haudquaquam par pugna erat, tum quòd turba Baliarium tironumque Hispanorum Romano Latinoque militi objecta erat, & procedente jam die, vires etiam deficere Hasdrubali exercitum cœperant, oppressos matutino tumultu coa stosque, priusquam cibo corpora firmarent, raptim i aciem exire. Ad id sedulò diem extraxerat Scipio, t sera pugna esset. nam ab septima demum hora ped tum signa cornibus incucurrerunt. ad medias acies liquanto seriùs pervenit pugna: ita ut priùs æstus meridiano sole, laborque standi sub armis, & simul mes sitisque corpora afficerent, quàm manus cum h ste consererent. Itaque steterunt scutis innisi. nam per cetera elephanti etiam, tumultuoso genere pug equitum velitumque & levis armaturæ consternat cornibus in mediam aciem sese intulerant. Fessi tur corporibus animisque retulere pedem, ordines men servantes, haud secus, quàm si imperio ducis derent integra acies. Sed quum eo ipso acriùs, ub clinatam sensere rem, victores se undique invehe nec facilè impetus sustineri posset; quanquam re bat, obsistebatque cedentibus Hasdrubal, *ab terg colles tutumque receptum, si modicè se reciperent*, clam tamen, vincente verecundiam metu, (quum pro:

q

Digitized by Google

quiſque hoſtem cæderet) terga extemplo data, atque in fugam ſeſe omnes effuderunt. Ac primò conſiſtere ſigna in radicibus collium, ac revocare in ordines militem cœperant; cunctantibus in adverſum collem erigere aciem Romanis. inde ut inferri impigre ſigna viderunt, integratà fugâ, in caſtra pavidi compelluntur. Nec procul vallo Romanus aberat: cepiſſetque tanto impetu caſtra, ni ſe ex vehementi ſole, qualis inter graves imbre nubes effulget, tanta vis aquæ dejeciſſet, ut vix in caſtra ſua receperint ſe victores; quoſdam etiam religio ceperit ulterius quicquam eo die conandi. Karthaginienſes, quanquam feſſos labore ac vulneribus nox imberque ad neceſſariam quietem vocabat, tamen, quia metus & periculum ceſſandi non dabat tempus, primâ luce oppugnaturis hoſtibus caſtra, ſaxis undique circà ex propinquis vallibus congeſtis augent vallum, munimento ſeſe, quando in armis parum præſidii foret, defenſuri. Sed tranſitio ſociorum, fuga ut tutior morâ videretur, fecit. Principium defectionis ab Attane regulo Turdetanorum factum eſt. is cum magna popularium manu transfugit. inde duo munita oppida cum præſidiis tradita à præfectis Romano. Et ne latiùs, inclinatis ſemel ad defectionem animis, ſerperet res, ſilentio proximæ noctis Haſdrubal caſtra movet.

XVI. Scipio, ut primâ luce, qui in ſtationibus erant, retulerunt, profectos hoſtes, præmiſſo equitatu ſigna ferri jubet. adeóque citato agmine ducti ſunt, ut, ſi viâ rectâ veſtigia ſequentes iſſent, haud dubiè aſſecuturi fuerint. ducibus eſt creditum, brevius aliud eſſe iter ad Bætim fluvium, ut tranſeuntes aggrederentur. Haſdrubal, clauſo tranſitu fluminis, ad Oceanum flectit. & jam indè fugientium modo effuſi abibant; idque ab legionibus Romanis aliquantum intervalli fecit. Eques leviſque armatura, nunc ab tergo, nunc ab lateribus occurrendo, fatigabat morabaturque:

Digitized by Google

que: ſed quum ad crebros tumultus ſigna conſiſterent, & nunc equeſtria, nunc cum velitibus auxiliiſque peditum prœlia conſererent, ſupervenerunt legiones. Inde non jam pugna, ſed trucidatio velut pecorum fieri; donec ipſe dux fugæ auctor in proximos colles cum ſex millibus ferme ſemiermium evaſit. ceteri cæſi captique: caſtra tumultuaria raptim Pœni tumulo editiſſimo communierunt: atque inde, quum hoſtis nequicquam ſubire iniquo aſcenſu conatus eſſet, haud difficulter ſeſe tutati ſunt. Sed obſidio in loco nudo atque inopi vix in paucos dies tolerabilis erat. itaque tranſitiones ad hoſtem fiebant. Poſtremò dux ipſe, navibus acceptis, (nec procul inde aberat mare) nocte relicto exercitu, Gades perfugit. Scipio, fugâ ducis hoſtium auditâ, decem millia peditum, mille equites relinquit Silano ad caſtrorum obſidionem. ipſe cum ceteris copiis, ſeptuageſimis caſtris, protinus cauſis regulorum civitatiumque cognoſcendis, ut præmia ad veram meritorum æſtimationem tribui poſſent, Tarraconem rediit. Poſt profectionem ejus Maſiniſſa, cum Silano clàm congreſſus, ut ad nova conſilia gentem quoque ſuam obedientem haberet, cum paucis popularibus in Africam trajecit; non tam evidenti eo tempore ſubitæ mutationis causâ, quàm documento poſt id tempus conſtantiſſimæ ad ultimam ſenectam fidei, ne tum quidem eum ſine probabili cauſa feciſſe. Mago inde, remiſſis ab Haſdrubale navibus, Gades petit. Ceteri, deſerti ab ducibus, pars tranſitione, pars fugâ, diſſipati per proximas civitates ſunt. nulla manus numero aut viribus inſignis. Hoc maximè modo, ductu atque auſpicio P. Scipionis, pulſi Hiſpaniâ Karthaginienſes ſunt; tertio decimo anno, poſt bellum initum; quinto, quàm P. Scipio provinciam & exercitum accepit. Haud multo poſt Silanus, debellatum referens, Tarraconem ad Scipionem rediit.

XVII. L. Scipio cum multis nobilibus captivis nuncius

Digitized by Google

eius receptæ Hiſpaniæ Romam eſt miſſus. & quum ceteri lætitiâ gloriâque ingenti eam rem vulgò ferrent, unus, qui geſſerat, inexplebilis virtutis veræque laudis, parvum inſtar eorum, quæ ſpe ac magnitudine animi concepiſſet, receptas Hiſpanias ducebat. jam Africam magnamque Karthaginem, & in ſuum decus nomenque velut conſummatam ejus belli gloriam ſpectabat. Itaque, præmoliendas ſibi ratus jam res conciliandoſque regum gentiumquè animos, Syphacem primùm regem ſtatuit tentare. Maſæſylorum is rex erat. Maſæſyli, gens affinis Mauris, in regionem Hiſpaniæ, maximè quà ſita Nova Karthago eſt, ſpectant. Fœdus eâ tempeſtate regi cum Karthaginienſibus erat. quod haud gravius ei ſanctiuſque, quàm vulgò barbaris, quibus ex fortuna pendet fides, ratus fore, oratorem ad eum C. Lælium cum donis mittit. Quibus barbarus lætus, & quia res tum proſperæ ubique Romanis, Pœnis in Italia adverſæ, in Hiſpania nullæ jam erant, amicitiam ſe Romanorum accipere annuit. firmandæ ejus fidem nec dare, nec accipere, niſi cum ipſo còràm duce Romano. Ita Lælius, in id modò fide ab rege acceptà, tutum adventum fore, ad Scipionem rediit. Magnum in omnia momentum Syphax affectanti res Africæ erat, opulentiſſimus ejus terræ rex, bello jam expertus ipſos Karthaginienſes, finibus etiam regni aptè ad Hiſpaniam, quòd freto exiguo dirimuntur, poſitis. Dignam itaque rem Scipio ratus, quæ, quoniam non aliter poſſet, magno periculo peteretur, L. Marcio Tarracone, M. Silano Karthagine Novâ, quò pedibus ab Tarracone itineribus magnis ierat, ad præſidium Hiſpaniæ relictis, ipſe cum C. Lælio duabus quinqueremibus ab Karthagine profectus tranquillo mari plurimum remis, interdum & leni adjuvante vento, in Africam trajecit. Fortè ita incidit, ut eo ipſo tempore Haſdrubal pulſus Hiſpaniâ, ſeptem triremibus portum invectus, anchoris poſitis terræ applicaret naves; quum

Digitized by Google

quum conſpectæ duæ quinqueremes haud cuiquam dubio, quin hoſtium eſſent, opprimique à pluribus, priuſquam portum intrarent, poſſent, nihil aliud, quàm tumultum ac trepidationem ſimul militum ac nautarum, nequicquam armaque & naves expedientium, fecerunt. percuſſa enim ex alto vela paulo acriori vento priùs in portum intulerunt quinqueremes, quàm Pœni anchoras molirentur. nec ultrà tumùltum ciere quiſquam in regio portu audebat. Itaque prior in terram Haſdrubal, mox Scipio & Lælius egreſſi, ad regem pergunt.

XVIII. Magnificumque id Syphaci (nec erat aliter) viſum, duorum opulentiſſimorum eà tempeſtate ducum populorum uno die ſuam pacem amicitiamque petentes veniſſe. Utrumque in hoſpitium invitat; &, quoniam fors eos ſub uno tecto eſſe, atque ad eoſdem penates, voluiſſet: contrahere ad colloquium dirimendarum ſimultatium causà eſt conatus; Scipione abnuente, aut privatim ſibi ullum cum Pœno odium eſſe, quod colloquendo finiret, aut de republica ſe cum hoſte agere quicquam injuſſu ſenatûs poſſe. Illud magno opere tendente rege, ne alter hoſpitum excluſus mensâ videretur, ut in animum inducèret ad eaſdem venire epulas, haud abnuit. Cœnatumque ſimul apud regem eſt: & eodem etiam lecto Scipio atque Haſdrubal (quia ita cordi erat regi) accubuerunt. Tanta autem inerat comitas Scipioni, atque ad omnia naturalis ingenii dexteritas, ut non Syphacem modò, barbarum inſuetumque moribus Romanis, ſed hoſtem etiam infeſtiſſimum, facundè alloquendo ſibi conciliaret, *mirabiliorem-que ſibi eum virum congreſſo coràm viſum* præ ſe ferebat, *quàm bello rebus geſtis. Nec dubitare, quin Syphax regnumque ejus jam in Romanorum eſſent poteſtate. eam artem illi viro ad conciliandos animos eſſe. Itaque non, quo modo Hiſpaniæ amiſſæ ſint, quærendum magis Karthaginienſibus eſſe, quàm, quo modo Africam retineant, cogitandum. Non pere-*

grinabundum, neque circa amœnas oras vagantem tantum ducem Romanum, relictâ provinciâ novæ ditionis, relictis exercitibus, duabus navibus in Africam trajecisse sese in hostilem terram, regiam in fidem inexpertam: sed potiundæ Africæ spem affectantem. Hoc eum jam pridem volutare in animo, hoc palam fremere, quòd non, quemadmodum Hannibal in Italia, sic Scipio in Africa bellum gereret. Scipio, fœdere icto cum Syphace, profectus ex Africa, dubiisque & plerumque sævis in alto jactatus ventis, die quarto Novæ Karthaginis portum tenuit.

XIX. Hispaniæ sicut à bello Punico quietæ erant, ita quasdam civitates, propter conscientiam culpæ, metu magis, quàm fide, quietas esse apparebat: quarum maximè insignes & magnitudine & noxâ Iliturgi & Castulo erant. Castulo, quum prosperis rebus socii fuissent, post cæsos cum exercitibus Scipiones defecerant ad Pœnos. Illiturgitani prodendis, qui ex illa clade ad eos perfugerant, interficiendisque scelus etiam defectioni addiderant. In eos populos primo adventu, quum dubiæ Hispaniæ essent, meritò magis, quàm utiliter, sævitum foret. Tunc, jam tranquillis rebus, quia tempus expetendæ pœnæ videbatur venisse, accitum ab Tarracone L. Marcium cum tertia parte copiarum ad Castulonem oppugnandum mittit: ipse cum cetero exercitu quintis ferme ad Illiturgin castris pervenit. Clausæ erant portæ, omniaque instructa & parata ad oppugnationem arcendam: adeo conscientia, quid se meritos scirent, pro indicto eis bello fuerat. Hinc & hortari milites Scipio orsus est. *Ipsos claudendis portis indicâsse Hispanos, quid, ut timerent, meriti essent. itaque multo infestioribus animis cum iis, quàm cum Karthaginiensibus, bellum gerendum esse. Quippe cum illis propè sine ira de imperio & gloria certari; ab his perfidiæ & crudelitatis & sceleris pœnas expetendas esse. Venisse tempus, quo & nefandam commilitonum necem, & in semet ipsos, si eòdem fugâ delati forent, instructam fraudem ulciscerentur:*

Digitized by Google

rentur: & in omne tempus gravi documento sancirent, ne quis unquam Romanum civem militemve in ulla fortuna opportunum injuriæ duceret. Ab hac cohortatione ducis incitati, scalas electis per manipulos viris dividunt: partitoque exercitu, ita ut parti alteri Lælius præesset legatus, duobus simul locis ancipiti terrore urbem aggrediuntur. Non dux unus, aut plures principes oppidanos, sed suus ipsorum ex conscientia culpæ metus ad defendendam impigre urbem hortatur. & meminerant, & admonebant alii alios, *supplicium ex se, non victoriam, peti. Ubi quisque mortem oppeteret, id referre; utrùm in pugna & in acie, ubi Mars communis & victum sæpe erigeret, & affligeret victorem; an postmodo, crematâ & dirutâ urbe, ante ora captarum conjugum liberorumque, inter verberâ & vincula, omnia fœda atque indigna passi, exspirarent.* Igitur non militaris modò ætas, aut viri tantùm, sed feminæ puerique supra animi corporisque vires adsunt: propugnantibus telà ministrant, saxa in muros munientibus gerunt. Non libertas solùm agebatur, quæ virorum fortium tantùm pectora acuit; sed ultima omnium supplicia, & fœda mors ob oculos erat. Accendebantur animi & certamine laboris ac periculi, atque ipso inter se conspectu. Itaque tanto ardore certamen initum est, ut domitor ille totius Hispaniæ exercitus, ab unius oppidi juventute sæpe repulsus à muris, haud satis decoro prœlio trepidaret. Id ubi vidit Scipio, veritus, ne vanis conatibus suorum & hostibus crescceret animus, & segnior miles fieret, sibimet conandum ac partem periculi capessendam esse ratus, increpitâ ignaviâ militum, ferri scalas jubet: se ipsum, si ceteri cunctentur, escensurum minatur. Jam subierat haud mediocri periculo mœnia, quum clamor undique ab sollicitis vicem imperatoris militibus sublatus, scalæque multis simul partibus erigi cœptæ. Et ex altera parte Lælius instat. Tum victa oppidanorum vis, dejectisque propugnatoribus occupantur mu-

Digitized by Google

ri. arx etiam ab ea parte, quâ inexpugnabilis videbatur, inter tumultum capta est.

XX. Transfugæ Afri, qui tum inter auxilia Romana erant, & oppidanis in ea tuenda, unde periculum videbatur, versis, & Romanis subeuntibus, quâ adire poterant, conspexerunt editissimam urbis partem, quia rupe prærltâ tegebatur, neque opere ullo munitam, & ab defensoribus vacuam. levium corporum homines, & multâ exercitatione pernicium, clavos secum ferreos portantes, quâ per inæqualiter eminentia rupis poterant, scandunt. sicubi nimis arduum & leve saxum occurrebat, clavos per modica intervalla figentes, quum velut gradus fecissent, primi sequentes extrahentes manu, postremi sublevantes eos, qui prærirent, in summum evadunt. inde decurrunt cum clamore in urbem jam captam ab Romanis. Tum verò apparuit, ab ira & ab odio urbem oppugnatam esse. nemo capiendi vivos, nemo, patentibus ad direptionem omnibus, prædæ memor est. Trucidant inermes juxtâ atque armatos, feminas pariter ac viros: usque ad infantium cædem ira crudelis pervenit. Ignem deinde tectis injiciunt, ac diruunt, quæ incendio absumi nequeunt: adeo vestigia quoque urbis exstinguere, ac delere memoriam hostium sedis, cordi est. Castulonem inde Scipio exercitum ducit: quam urbem non Hispani modò convenæ, sed Punici etiam exercitûs ex dissipata passim fuga reliquiæ tutabantur. sed adventum Scipionis prævenerat fama cladis Illiturgitanorum, terrorque inde ac desperatio invaserat; & in diversis causis, quum sibi quisque consultum sine alterius respectu vellet, primò tacita suspicio, deinde aperta discordia secessionem inter Karthaginienses atque Hispanos fecit. His Cerdubellus propalam deditionis auctor. Himilco Punicis auxiliaribus præerat: quos urbemque, clàm fide acceptâ, Cerdubellus Romano prodit. Mitior ea victo-

Digitized by Google

victoria fuit. nec tantundem noxæ admissum erat, & aliquantum iræ lenierat voluntaria deditio.

XXI. Marcius inde in barbaros, si qui nondum perdomiti erant, sub jus ditionemque redigendos missus. Scipio Karthaginem, ad vota solvenda Diis, munusque gladiatorium, quod mortis causâ patris patruique paraverat, edendum, rediit. Gladiatorium spectaculum fuit non ex eo genere hominum, ex quo lanistis comparare mos est, servorum, quive venalem sanguinem habent. Voluntaria omnis & gratuita opera pugnantium fuit. nam alii missi ab regulis sunt ad specimen insitæ genti virtutis ostendendum: alii ipsi professi, se pugnaturos in gratiam ducis: alios æmulatio & certamen, ut provocarent, provocatique haud abnuerent, traxit. quidam, quas disceptando controversias finire nequiverant, aut noluerant, pacto inter se, ut victorem res sequeretur, ferro decreverunt. Neque obscuri generis homines, sed clari illustresque, Corbis & Orsua patrueles fratres, de principatu civitatis, quam Ibem vocabant, ambigentes, ferro se certaturos professi sunt. Corbis major erat ætate. Orsuæ pater princeps proximè fuerat, à fratre majore post mortem ejus principatu accepto. Quum verbis disceptare Scipio vellet, ac sedare iras; negatum id ambo dicere communibus cognatis, nec alium Deorum hominumve, quàm Martem, se judicem habituros esse. Robore major, minor flore ætatis ferox, mortem in certamine, quàm ut alter alterius imperio subjiceretur, præoptantes, quum dirimi ab tanta rabie nequirent, insigne spectaculum exercitui præbuere documentumque, quantum cupiditas imperii malum inter mortales esset. Major usu armorum & astu facilè stolidas vires minoris superavit. Huic gladiatorum spectaculo ludi funebres additi pro copia, & provinciali & castrensi apparatu.

XXII. Res interim nihilominus ab legatis gerebantur. Marcius, superato Bæte amni, quem incolæ Certim

tim appellant, duas opulentas civitates sine certamine in deditionem accipit. Astapa urbs erat, Karthaginiensium semper partis: neque id tam dignum irâ erat, quàm quòd, extra necessitates belli, præcipuum in Romanos gerebant odium. nec urbem aut situ aut munimento tutam habebant, quæ ferociores iis animos faceret: sed ingenia incolarum latrocinio læta, ut excursiones in finitimum agrum sociorum populi Romani facerent, impulerant, & vagos milites Romanos lixasque & mercatores exciperent. magnum etiam comitatum, quia paucis parum tutum fuerat, transgredientem fines, positis insidiis circumventum, iniquo loco interfecerunt. Ad hanc urbem oppugnandam quum admotus exercitus esset, oppidani conscientiâ scelerum, quia nec deditio tuta ad tam infestos videbatur, nec spes mœnibus aut armis tuendæ salutis erat, sacinus in se ac suos fœdum ac ferum conscisc̃unt. Locum in foro destinant, quò pretiosissima rerum suarum congererent. super eum cumulum conjuges ac liberos considere quum jussissent, ligna circà exstruunt, fasces-que virgultorum conjiciunt. Quinquaginta deinde armatis juvenibus præcipiunt, *ut, donec incertus eventus pugnæ esset, præsidium eo loco fortunarum suarum corporumque, quæ cariora fortunis essent, servarent. Si rem inclinatam viderent, atque in eo jam esse, ut urbs caperetur; scirent omnes, quos euntes in prœlium cernerent, mortem in ipsa pugna obituros. Illos se per Deos superos inferosque orare, ut memores libertatis, quæ illo die aut morte honestâ, aut servitute infami finienda esset, nihil relinquerent, in quod sævire iratus hostis posset. Ferrum ignemque in manibus esse. Amicæ ac fideles potiùs ea, quæ peritura essent, absumerent manus, quàm insultarent superbo ludibrio hostes.* His adhortationibus exsecratio dira adjecta, si quem à proposito spes mollitiave animi flexisset. inde concitato agmine patentibus portis ingenti tumultu erumpunt. Neque erat ulla satis firma statio oppositæ; quia nihil minùs, quàm ut egredi

Digitized by Google

gredi mœnibus auderent, timeri poterat. perpaucæ equitum turmæ, leviſque armatura repentè è caſtris ad id ipſum emiſſa occurrit. Acrior impetu atque animis, quàm compoſitior ullo ordine, pugna fuit. Itaque pulſus eques, qui primus hoſti ſe obtulerat, terrorem intulit levi armaturæ. pugnatumque ſub ipſo vallo foret, ni robur legionum, perexiguo ad inſtruendum dato tempore, aciem direxiſſet. Ibi quoque trepidatum parumper circa ſigna eſt, quum cæci furore in vulnera ac ferrum vecordi audacià ruerent. dein vetus miles, adverſus temerarios impetus pertinax, cæde primorum inſequentes, ſuppreſſit. conatus paulo poſt ultrà inferre pedem, ut neminem cedere, atque obſtinatos mori in veſtigio quemque ſuo vidit; patefactâ acie (quod ut facere poſſet, multitudo armatorum facilè ſuppeditabat) cornua hoſtium amplexus, in orbem pugnantes ad unum omnes occidit.

XXIII. Atque hæc tamen hoſtium iratorum, ac tum maximè dimicantium, jure belli in armatos repugnanteſque edebantur. fœdior alia in urbe trucidatio erat, quum turbam feminarum puerorumque imbellem inermemque cives ſui cæderent, & in ſuccenſum rogum femianima pleraque injicerent corpora, rivique ſanguinis flammam orientem reſtinguerent: poſtremò ipſi, cæde miſerandâ ſuorum fatigati, cum armis medio ſe incendio injecerunt. Jam cædi perpetratæ victores Romani ſupervenerunt: ac primo conſpectu tam fœdæ rei mirabundi parumper obſtupuerunt. dein quum aurum argentumque, cumulo rerum aliarum interfulgens, aviditate ingenii humani, rapere ex igne vellent, correpti alii flammâ ſunt, alii ambuſti affiatu vaporis: quum receptus primis, urgente ingenti turbâ, non eſſet. Ità Aſtapa, ſine præda militum, ferro ignique abſumpta eſt. Marcius, ceteris ejus regionis metu in deditionem acceptis, victorem exercitum Karthaginem ad Scipionem reduxit. Per eos ipſos dies per-

Digitized by Google

fugæ à Gadibus venerunt, pollicentes, urbem Punicumque præsidium, quod in ea urbe esset, & imperatorem præsidii cum classe prodituros esse. Mago ibi ex fuga subsistiterat, navibusque in Oceano collectis, aliquantum auxiliorum & trans fretum ex Africa ora, & ex proximis Hispaniæ locis per Hannonem præfectum coëgerat. Fide acceptâ datâque perfugis, & Marcius eò cum expeditis cohortibus, & Lælius cum septem triremibus, quinqueremi una, est missus, ut terrâ marique communi consilio rem gererent.

XXIV. Scipio ipse gravi morbo implicitus, graviore tamen famâ, quum ad id quisque, quod audierat, (insitâ hominum libidine alendi de industria rumores) adjiceret aliquid, provinciam omnem ac maximè longinqua ejus turbavit: apparuitque, quantam excitatura molem vera fuisset clades, quum vanus rumor tantas procellas exciviſſet. non socii in fide, non exercitus in officio mansit. Mandonius & Indibilis, quibus (quia regnum sibi Hispaniæ, pulsis inde Karthaginiensibus, destinârant animis) nihil pro spe contigerat, concitatis popularibus (Lacetani autem erant) & juventute Celtiberorum excitâ, agrum Suessetanum Sedetanumque sociorum populi Romani hostiliter depopulati sunt. Civilis alius furor in castris ad Sucronem ortus. Octo ibi millia militum erant; præsidium gentibus, quæ cis Iberum incolunt, impositum. Motæ autem eorum mentes sunt non tum primùm, quum de vita imperatoris dubii rumores allati sunt; sed jam antè, licentiâ ex diutino, ut fit, otio collectâ, & nonnihil, quòd in hostico laxiùs rapto suetis vivere artiores in pace res erant. Ac primò sermones tantùm occulti serebantur, *si bellum in provincia esset, quid sese inter pacatos facere? si debellatum jam & confecta provincia esset, cur in Italiam non revehi?* Flagitatum quoque stipendium procaciùs, quàm ex more & modestia militari erat: & ab custodibus probra in circumeuntes vigilias tribunos ja-

cta:

Digitized by Google

ta: & noctu quidam prædatum in agrum circà pacatum ierant: postremò interdiu ac propalam sine commeatu ab signis abibant. omnia libidine ac licentiâ militum, nihil instituto ac disciplinâ militiæ, aut imperio eorum, qui præerant, gerebatur. forma tamen Romanorum castrorum constabat unâ eâ spe, quòd tribunos ex contagione furoris haud expertes seditionis defectionisque rati fore, & jura reddere in principiis sinebant, & signum ab eis petebant, & in stationes ac vigilias in ordinem ibant: &, ut vim imperii abstulerant, ita speciem dicto parentium, ultro sibi imperantes, servabant. Erupit deinde seditio, postquam reprehendere atque improbare tribunos ea, quæ fierent, & conari obviàm ire, & propalam abnuere, furoris eorum se futuros socios, senserunt. Fugatis itaque ex principiis, ac post paulo è castris tribunis, ad principes seditionis, gregarios milites, C. Albium Calenum & C. Atrium Umbrum, delatum omnium consensu imperium est. qui, nequaquam tribuniciis contenti ornamentis, insignia etiam summi imperii, fasces secures que, attrectare ausi: neque venit in mentem, suis tergis suisque cervicibus virgas illas secures que imminere, quas ad metum aliorum præferrent. Mors Scipionis falsò credita occæcabat animos: sub cujus vulgatam mox famam non dubitabant totam Hispaniam arsuram bello. in eo tumultu & sociis pecunias imperari, & diripi propinquas urbes posse. &, turbatis rebus, quum omnia omnes auderent, minùs insignia fore, quæ ipsi fecissent.

XXV. Quum alios subinde recentes nuncios, non mortis modò, sed etiam funeris, exspectarent, neque superveniret quisquam, evanesceretque temere ortus rumor; tum primi auctores requiri cœpti. &, subtrahente se quoque, ut credidisse potiùs temere, quàm finxisse, rem talem videri posset, destituti duces jam sua ipsi insignia, &, pro vana imagine imperii, quod

Digitized by Google

gererent, veram justamque mox in se versuram potestatem horrebant. Stupenti ita seditioni, quum vivere primò, mox etiam valere Scipionem, certi auctores afferrent, tribuni militum septem ab ipso Scipione missi sunt. Ad quorum primum adventum exasperati animi; mox, ipsis placido sermone permulcentibus notos, cum quibus congressi erant, leniti sunt. circumeuntes enim tentoria primò, deinde in principiis prætorioque, ubi sermones inter se serentium circulos vidissent, alloquebantur, percunctantes magis, quæ causa iræ consternationisque subitæ foret, quàm factum accusantes. Vulgò *stipendium non datum ad diem* jactabatur: *&, quum eodem tempore, quo scelus Illiturgitanorum exstitisset, post duorum imperatorum duorumque exercituum stragem, sud virtute defensum nomen Romanum ac retenta provincia esset, Illiturgitanos pœnam noxæ meritam habere; suis rectè factis gratiam qui exsolvat, non esse. Talia querentes æqua orare, seque ea relaturos ad imperatorem*, respondebant. *Iætari, quòd nihil tristius, nec insanabilius esset: & P. Scipionem Deûm benignitate, & rempublicam esse gratiæ referendæ.* Scipionem bellis assuetum, ad seditionum procellas rudem, sollicitum habebat res, ne aut exercitus peccando, aut ipse puniendo, modum excederet. in præsentia, ut cœpisset, leniter agi placuit, &, missis circa stipendiarias civitates exactoribus, stipendii spem propinquam facere. Edictum subinde propositum, ut ad stipendium petendum convenirent Karthaginem; seu carptim partes, seu universi mallent. Tranquillam seditionem, jam per se languescentem, repentina quies rebellantium Hispanorum fecit. redierant enim in fines, omisso incepto, Mandonius & Indibilis, postquam vivere Scipionem allatum est. nec jam erat aut civis, aut externus, cum quo furorem furum consociarent. Omnia circumspectantes consilia nihil reliqui habebant, præter non tutissimum à malis consiliis receptum, ut imperatoris vel justæ iræ, vel

non

Digitized by Google

non desperandæ clementiæ sese committerent. etiam hostibus eum ignovisse, cum quibus ferro dimicâsset. suam seditionem sine vulnere, sine sanguine fuisse: nec ipsam atrocem, nec atroci pœnâ dignam: ut ingenia humana sunt ad suam cuique levandam culpam nimio plus facunda. Illa dubitatio erat, singulæne cohortes, an universi, ad stipendium petendum irent. inclinavit sententia, quod tutius censebant, universos ire.

XXVI. Per eosdem dies, quibus hæc illi consultabant, consilium de iis Karthagini erat: certabaturque sententiis, utrùm in auctores tantùm seditionis (erant autem hi numero haud plus, quàm quinque & triginta) animadverteretur, an plurium supplicio vindicanda tam fœdi exempli defectio magis, quàm seditio, esset. Vicit sententia lenior, ut, unde orta culpa esset, ibi pœna consisteret. ad multitudinem castigationem satis esse. Concilio dimisso, ut id actum videretur, expeditio adversus Mandonium Indibilemque edicitur exercitui, qui Karthagine erat, & cibaria dierum aliquot parare jubentur. tribunis septem, qui & antea Sucronem ad leniendam seditionem ierant, obviàm exercitui missis, quina nomina principum seditionis edita sunt; ut eos, per idoneos homines benigno vultu ac sermone in hospitium invitatos sopitosque vino, vincirent. Haud procul jam Karthagine aberant, quum ex obviis auditum, postero die omnem exercitum cum M. Silano in Lacetanos proficisci, non metu modò omni, qui tacitus insidebat animis, liberavit eos, sed lætitiam ingentem fecit: quòd magis habituri solum imperatorem, quam ipsi futuri in potestate ejus essent. Sub occasum solis urbem ingressi sunt, exercitumque alterum parantem omnia ad iter viderunt. Excepti sermonibus de industria compositis, *letum opportunumque adventum eorum imperatori esse, quòd sub ipsam profectionem alterius exercitûs venissent*, corpora curant. A tribunis sine ullo tumultu auctores seditionis,

Digitized by Google

per idoneos homines perducti in hospitia, comprehensi ac vincti sunt. Vigiliâ quartâ impedimenta exercitûs, cujus simulabatur iter, proficisci cœpere. sub lucem signa mota, & ad portam retentum agmen, custodesque circa omnes portas missi, ne quis urbe egrederetur. Vocati deinde ad concionem, qui pridie venerant, ferociter in forum ad tribunal imperatoris, ut ultro territuri succlamationibus, concurrunt. Simul & imperator in tribunal escendit, & reducti armati à portis inermi se concioni ab tergo circumfuderunt. tum omnis ferocia concidit, &, ut postea fatebantur, nihil æquè eos terruit, quàm præter spem robur & color imperatoris, quem affectum visuros crediderant, vultusque, qualem ne in acie quidem aiebant meminisse. Sedit tacitus paulisper, donec nunciatum est, deductos in forum auctores seditionis, & parata jam omnia esse.

XXVII. Tum, silentio per præconem facto, ita cœpit: *Nunquam mihi defuturam orationem, quâ exercitum meum alloquerer, credidi. non quo verba unquam potiùs, quàm res, exercuerint; sed quia prope à pueritiâ in castris habitus, assuêram militaribus ingeniis. Ad vos quemadmodum loquar, nec consilium, nec oratio suppeditat: quos ne quo nomine quidem appellare debeam, scio. Cives? qui à patriâ vestrâ defecistis: an milites? qui imperium auspiciumque abnuistis, sacramenti religionem rupistis. Hostes? corpora, ora, vestitum, habitum civium agnosco: facta, dicta, consilia, animos hostium video. Quid enim vos, nisi quod Ilergetes & Lacetani, aut optâstis aliud, aut sperâstis? Et illi tamen Mandonium atque Indibilem, regia nobilitatis viros, duces furoris secuti sunt: vos auspicium & imperium ad Umbrum Atrium & Calenum Albium detulistis. Negate, vos id omnes feciſſe, aut factum voluisse, milites: paucorum eum furorem atque amentiam esse, libenter credam negantibus. nec enim ea sunt commissa, quæ vulgata in omnem exercitum sine piaculis ingentibus expiari possint. Invitus ea, tanquam vulnera, attingo. sed nisi tacta tractataque sanari non possunt. Equi-*

Digitized by Google

Equidem, pulsis Hispaniâ Karthaginiensibus, nullum locum totâ provinciâ, nullos homines credebam esse, ubi vita inviſa esset mea. sic me non solùm adversus socios gesseram, sed etiam adversus hostes. In castris en meis (quantum me opinio fefellit?) fama mortis meæ non accepta solùm, sed etiam exspectata est. Non quòd ego vulgari facinus per omnes velim, (equidem si totum exercitum meum mortem mihi optâsse crederem, hîc statim ante oculos vestros morerer; nec me vita juvaret, inviſa civibus & militibus meis) sed multitudo omnis, sicut natura maris, per se immobilis est, venti & aura cient; ita aut tranquillum, aut procellæ in vobis sunt: & causa atque origo omnis furoris penes auctores est; vos contagione insanistis. Qui mihi ne hodie quidem scire videmini, quò amentia progressi sitis; quid facinoris in me, quid in patriam parentesque ac liberos vestros, quid in Deos, sacramenti testes, quid adversus auspicia, sub quibus militatis, quid adversus morem militiæ disciplinamque majorum, quid adversus summi imperii majestatem ausi sitis. De me ipso taceo. temere potiùs, quàm avidè, credideritis. Denique ego sim, cujus imperii tædere exercitum minimè mirandum sit. patriæ quid de vobis meruerat, quam cum Mandonio & Indibili consociando consilia, prodebatis? Quid populus Romanus, quum imperium, ablatum ab tribunis suffragio populi creatis, ad homines privatos detulistis? quum, eo ipso non contenti, si pro tribunis illos haberetis, fasces imperatoris vestri ad eos, quibus servus, cui imperarent, nunquam fuerat, Romanus exercitus detulistis. In prætorio tetenderunt Albius & Atrius: classicum apud eos cecinit: signum ab iis petitum est: sederunt in tribunali P. Scipionis: lictor apparuit: submoto incesserunt: fasces cum securibus prælati sunt. Lapides pluere, & fulmina jaci de cœlo, & insuetos fœtus animalia edere, vos portenta esse putatis: hoc est portentum, quod nullis hostiis, nullis supplicationibus, sine sanguine eorum, qui tantum facinus ausi sunt, expiari possit.

XXVIII. *Atque ego (quanquam nullum scelus rationem habet) tamen, ut in re nefaria, quæ mens, quod consilium vestrum fuerit, scire velim. Rhegium quondam in præsidium missa*

missa legio, interfectis per scelus principibus civitatis, urbem opulentam per decem annos tenuit. propter quod facinus tota legio, millia hominum quatuor, in foro Romæ securi percussi sunt. Sed illi primum, non Atrium Umbrum semilixam, nominis etiam abominandi ducem, sed Decium Jubellium tribunum militum secuti sunt: nec cum Pyrrho, nec cum Samnitibus aut Lucanis, hostibus populi Romani, se conjunxerunt. vos cum Mandonio & Indibili consilia communicâstis, & arma consociaturi fuistis. Illi, sicut Campani Capuam, Tuscis veteribus cultoribus ademptam, Mamertini in Sicilia Messanam, sic Rhegium habituri perpetuam sedem erant: nec populum Romanum, nec socios populi Romani ultro lacessituri bello. Sucronemne vos domicilium habituri eratis? ubi si vos decedens confectâ provincid imperator relinquerem, Deûm hominumque fidem implorare debebatis, quòd non rediretis ad conjuges liberosque vestros. Sed horum quoque memoriam, sicut patriæ meique, ejeceritis ex animis vestris. Viam consilii scelerati, sed non ad ultimum dementis, exsequi volo. Mene vivo, & cetero incolumi exercitu, cum quo ego die uno Karthaginem cepi, cum quo quatuor imperatores, quatuor exercitus Karthaginiensium fudi, fugavi, Hispaniâ expuli, vos octo millia hominum, minoris certè omnes pretii, quàm Albius & Atrius sunt, quibus vos subjecistis, Hispaniam provinciam populo Romano erepturi eratis? Amolior & amoveo nomen meum. nihil ultra facile creditam mortem meam à vobis violatus sim. Quid? si ego morerer, mecum exspiratura respublica, mecum cæsurum imperium populi Romani erat? ne istuc Jupiter Optimus Maximus sirit, urbem, auspicatò Diis auctoribus in æternum conditam, fragili huic & mortali corpori æqualem esse. Flaminio, Paullo, Graccho, Postumio Albino, M. Marcello, T. Quinctio Crispino, Cn. Fulvio, Scipionibus meis, tot tam præclaris imperatoribus uno bello absumptis, superstes est populus Romanus, eritque, mille aliis nunc ferro, nunc morbo morientibus, meo unius funere elata populi Romani esset respublica? Vos ipse hic in Hispania, patre & patruo meo, duobus imperatoribus, interfectis, Septimum Marcium

ducem

Digitized by Google

ducem vobis adversus exsultantes recenti victoriâ Pœnos delegistis. & sic loquor, tanquam sine duce Hispaniæ futura fuerint. M. Silanus; eodem jure, eodem imperio mecum in provinciam missus, L. Scipio frater meus, & C. Lælius, legati, vindices majestatis imperii deessent? Utrùm exercitus exercitui, an duces ducibus, an dignitas, an causa comparari poterat? quibus si omnibus superiores essetis, arma cum Pœnis contra patriam, contra cives vestros ferretis? Africam Italiæ, Karthaginem urbi Romanæ imperare velletis? Quam ob noxam patriæ?

XXIX. *Coriolanum quondam damnatio injusta, miserum & indignum exsilium, ut iret ad oppugnandam patriam, impulit: revocavit tamen à publico parricidio privata pietas. Vos qui dolor, quæ ira incitavit? Stipendiumne diebus paucis, imperatore ægro, serius numeratum satis digna causa fuit, cur patriæ indiceretis bellum? cur ad Ilergetes descischeretis à populo Romano? cur nihil divinarum humanarumve rerum inviolatum vobis esset? Insanistis profecto, milites: nec major in corpus meum vis morbi, quàm in vestras mentes, invasit. Horret animus referre, quid crediderint homines, quid speraverint, quid optaverint. Auferat omnia irrita oblivio, si potest: si non, utcunque silentium tegat. Non negaverim tristem atrocemque vobis visam orationem meam; quanto creditis facta vestra atrociora esse, quàm dicta mea? & me ea, quæ feceritis, pati æquum censetis: vos ne dici quidem omnia æquo animo ferretis? Sed ne ea quidem ipsa ultrà exprobrabuntur. utinam tam facilè vos oblivisceminini eorum, quàm ego obliviscar. Itaque, quod ad vos universos attinet, si erroris pœnitet, satis superque pœnarum habeo. Albius Calenus, & Atrius Umber, & ceteri nefariæ seditionis auctores, sanguine luent, quod admiserunt. Vobis supplicii eorum spectaculum non modò non acerbum, sed lætum etiam, si sana mens rediit, debet esse. de nullis enim, quàm de vobis, infestiùs aut inimiciùs consuluerunt.* Vix finem dicendi fecerat, quum ex præparato simul omnium rerum terror oculis auribusque est offusus. Exercitus, qui coronâ concionem circum-

Digitized by Google

circumdederat, gladiis ad ſcuta concrepuit. præconis audita vox citantis nomina damnatorum in concilio. Nudi in medium protrahebantur, & ſimul omnis apparatus ſupplicii expromebatur. deligati ad palum, virgiſque cæſi, & ſecuri percuſſi, adeo torpentibus metu, qui aderant, ut non modò ferocior vox adverſus atrocitatem pœnæ, ſed ne gemitus quidem, exaudiretur. Tracti inde de medio omnes, purgatoque loco citati milites nominatim apud tribunos militum in verba P. Scipionis jurârunt, ſtipendiumque ad nomen ſingulis perſolutum eſt. Hunc finem exitumque ſeditio militum cœpta apud Sucronem habuit.

XXX. Per idem tempus ad Bætim fluvium Hanno, præfectus Magonis, miſſus à Gadibus, cum parva manu Afrorum, mercede Hiſpanos ſollicitando ad quatuor millia juvenum armavit. caſtris deinde exutus ab L. Marcio, maximà parte militum inter tumultum captorum caſtrorum, quibuſdam etiam in fuga amiſſis, palatos perſequente equite, cum paucis ipſe effugit. Dum hæc ad Bætim fluvium geruntur, Lælius interim, freto in Oceanum evectus, ad Cartejam claſſe acceſſit. Urbs ea in ora Oceani ſita eſt, ubi primùm è faucibus anguſtis panditur mare. Gades, ſine certamine, proditione recipiendi, ultro qui eam rem pollicerentur, in caſtra Romanà venientibus, ſpes, ſicut antè dictum eſt, fuerat. patefacta immatura proditio eſt, comprehenſoſque omnes Mago Adherbali prætori Karthaginem devehendos tradit. Adherbal, conjuratis in quinqueremem impoſitis, præmiſſâque eâ, quia tardior, quàm triremis erat, ipſe cum octo triremibus modico intervallo ſequitur. Jam fretum intrabat quinqueremis, quum Lælius, & ipſe in quinqueremi è portu Cartejæ, ſequentibus ſeptem triremibus, evectus, in Adherbalem ac triremes invehitur, quinqueremem ſatis credens deprenſam rapido in freto, in adverſum æſtum reciprocari non poſſe. Pœnus in re ſubita parumper incertus

Digitized by Google

certus trepidavit, utrùm quinqueremem ſequeretur, an in hoſtes roſtra converteret. Ipſa cunctatio facultatem detrectandæ pugnæ ademit. jam enim ſub ictu teli erant, & undique inſtabant hoſtes. æſtus quoque arbitrium moderandi naves ademerat. neque erat navali pugna ſimilis: quippe ubi nihil voluntarium, nihil artis aut conſilii eſſet. Una natura freti, æſtuſque totius certaminis potens, ſuis, alienis navibus nequicquam remigio in contrarium tendentes invehebat, ut fugientem navem videres retro vortice intortam victoribus illatam; & ſequentem, ſi in contrarium tractum incidiſſet maris, fugientis modo ſeſe avertentem. Jam in ipſa pugna hæc, quum infeſto roſtro peteret hoſtium navem, obliqua ipſa ictum alterius roſtri accipiebat: illa, quum tranſverſa objiceretur hoſti, repentè intorta in proram circumagebatur. Quum inter triremes, fortunà regente, anceps prœlium miſceretur, quinqueremis Romana, ſeu pondere tenacior, ſeu pluribus remorum ordinibus ſcindentibus vortices, quum faciliùs regeretur, duas triremes ſuppreſſit, unius prælata impetu lateris alterius remos deterſit. ceteraſque, quas indepta eſſet, mulcâſſet, ni cum reliquis quinque navibus Adherbal velis in Africam tranſmiſiſſet.

XXXI. Lælius, victor Cartejam revectus, auditis, quæ acta Gadibus erant, pateſactam proditionem, conjuratoſque miſſos Karthaginem, ſpem ad irritum redactam, quâ veniſſent, nunciis ad L. Marcium miſſis, niſi ſi terere fruſtra tempus ſedendo ad Gades vellent, redeundum ad imperatorem eſſe, aſſentiente Marcio, paucos poſt dies ambo Karthaginem rediere. Ad quorum diſceſſum non reſpiravit modò Mago, quum terrâ marique ancipiti metu urgeretur; ſed etiam, auditâ rebellione Ilergetum, ſpem recuperandæ Hiſpaniæ nactus, nuncios Karthaginem ad ſenatum mittit; qui, ſimul ſeditionem civilem in caſtris Romanis, ſimul defectio-

Digitized by Google

fectionem ſociorum in majus verbis extollentes, hortarentur, ut auxilia mitterent, quibus traditum à patribus imperium Hiſpaniæ repeti poſſet. Mandonius & Indibilis, in fines regreſſi, pauliſper, dum, quidnam de ſeditione ſtatueretur, ſcirent, ſuſpenſi quieverunt; ſi civium errori ignoſceretur, non diffidentes ſibi quoque ignoſci poſſe. poſtquam vulgata eſt atrocitas ſupplicii, ſuam quoque noxam pari pœnâ æſtimatam rati, vocatis rurſus ad arma popularibus, contractiſque, quæ antè habuerant, auxiliis, in Sedetanum agrum, ubi principio defectionis ſtativa habuerant, cum viginti millibus peditum, duobus millibus equitum & quingentis tranſcenderunt.

XXXII. Scipio, quum fide ſolvendi pariter omnibus noxiis innoxiiſque ſtipendii, tum vultu ac ſermone in omnes placato, facilè reconciliatis militum animis, priuſquam caſtra ab Karthagine moveret, concione advocatâ, multis verbis in perfidiam rebellantium regulorum invectus, *nequaquam eodem animo ſe ire* profeſſus eſt *ad vindicandum id ſcelus, quo civilem errorem nuper ſanaverit. Tum ſe, haud ſecus quàm viſcera ſecantem ſua, cum gemitu & lacrimis triginta hominum capitibus expiaſſe octo millium ſeu imprudentiam, ſeu noxam: nunc lato & erecto animo ad eadem Ilergetum ire. Non enim eos, neque natos in eadem terra, nec ullâ ſecum ſocietate junctos eſſe. eam, quæ ſola fuerit, fidei atque amicitiæ ipſos per ſcelus rupiſſe. In exercitu ſuo ſe, præterquam quòd omnes cives, aut ſocios Latinique nominis videat, etiam eo moveri, quòd nemo ferè ſit miles, qui non aut à patruo ſuo Cn. Scipione, qui primus Romani nominis in eam provinciam venerit, aut à patre conſule, aut à ſe ſit ex Italia advectus. Scipionum nomini auſpiciiſque omnes aſſuetos, quos ſecum in patriam ad meritum triumphum deducere velit: quos conſulatum petenti, velut ſi omnium communis agatur honos, adfuturos ſperet. Quod ad expeditionem attineat, quæ inſtet, immemorem eſſe rerum ſuarum geſtarum, qui id bellum ducat. Magonis, Hercule, ſibi,*

qui

qui extra orbem terrarum in circumfusam Oceano insulam cum paucis perfugerit navibus, majorem curam esse, quàm Ilergetum. quippe illic & ducem Karthaginiensem, & quantumcunque Punicum præsidium esse: hîc latrones, latronumque duces. quibus ut ad populandos finitimorum agros, tectaque urenda, & rapienda pecora aliqua vis sit, ita in acie ac signis collatis nullam esse. magis velocitate ad fugam, quàm armis fretos, pugnaturos esse. Itaque non, quòd ullum inde periculum, aut semen majoris belli videat, ideo se, priusquam provinciâ decedat, opprimendos Ilergetes duxisse: sed primùm, ne impunita tam scelerata defectio esset: deinde, ne quis in provincia, simul virtute tantâ & felicitate perdomita, relictus hostis dici posset. Proinde Deis bene juvantibus sequerentur, non tam ad bellum gerendum, (neque enim cum pari hoste certamen esse) quàm ad expetendas ab hominibus scelestis pœnas.

XXXIII. Ab hac oratione dimissos ad iter se comparare in diem posterum jubet, profectusque decimis castris pervenit ad Iberum flumen. Inde, superato amni, die quarto in conspectu hostium posuit castra. Campus antè montibus circà septus erat. in eam vallem Scipio quum pecora, rapta pleraque ex hostium agris, propelli ad irritandam feritatem barbarorum jussisset, velites subsidio misit: à quibus ubi per procursationem commissa pugna esset, Lælium cum equitatu impetum ex occulto facere jubet. Mons opportunè prominens equitum insidias texit: nec ulla mora pugnæ facta est. Hispani in conspecta procul pecora, velites in Hispanos prædâ occupatos incurrêre. Primò missilibus territavere: deinde, emissis levibus telis, quæ irritare magis, quàm decernere, pugnam poterant, gladios nudant, & collato pede res cœpta geri est: ancepsque pedestre certamen erat, nisi equites superveniissent. neque ex adverso tantùm illati obvios obtrivere, sed circumvecti etiam quidam per infima clivi ab tergo se, ut plerosque intercluderent, objecerunt: majorque cædes fuit, quàm quantam edere levia per excursi-

curſiones prœlia ſolent. Ira magis accenſa adverſo prœlio barbaris eſt, quàm imminuti animi. itaque, ne perculſi viderentur, primâ luce poſtero die in aciem proceſſere. Non capiebat omnes copias anguſta, ſicut antè dictum eſt, vallis: duæ ferme peditum partes, omnis equitatus in aciem deſcendit. quod reliquum peditum erat, obliquo conſtituerunt colle. Scipio, pro ſe eſſe loci anguſtias ratus, & quòd in arto pugna Romano aptior, quàm Hiſpano militi, futura videbatur, & quòd in eum locum detracta hoſtium acies eſſet, qui non omnem multitudinem eorum caperet, novo etiam conſilio adjecit animum: equitem nec ſe poſſe circumdare cornibus in tam anguſto ſpatio; & hoſti, quem cum pedite eduxiſſet, inutilem fore. Itaque imperat Lælio, ut per colles quàm occultiſſimo itinere circumducat equites, ſegregetque, quantum poſſit, equeſtrem à pedeſtri pugnam. Ipſe omnia ſigna peditum in hoſtes vertit: quatuor cohortes in fronte ſtatuit, quia latiùs pandere aciem non poterat. Moram pugnandi nullam fecit, ut ipſo certamine averteret ab conſpectu tranſeuntium per colles equitum. neque antè circumductos ſenſere, quàm tumultum equeſtris pugnæ ab tergo accepere. Ita duo prœlia erant: duæ peditum acies, duo equitatus per longitudinem campi (quia miſceri ex genere utroque prœlium anguſtiæ non patiebantur) pugnabant. Hiſpanorum quum neque pedes equiti, nec eques pediti auxilio eſſet, pedes fiduciâ equitis temere commiſſus campo cæderetur, eques circumventus nec peditem à fronte, (jam enim ſtratæ pedeſtres copiæ erant) nec ab tergo equitem ſuſtineret, & ipſi, quum diu in orbem ſeſe ſtantibus equis defendiſſent, ad unum omnes cæſi ſunt: nec quiſquam peditum equitumque ſuperfuit, qui in valle pugnaverunt. Tertia pars, quæ in colle ad ſpectaculum magis tutum, quàm ad partem pugnæ capeſſendam, ſteterat, & locum & tempus ad fugiendum habuit. inter eos & reguli

Digitized by Google

reguli ipsi fugerunt; priusquam tota circumveniretur acies, inter tumultum elapsi.

XXXIV. Castra eodem die Hispanorum, præter reliquam prædam, cum tribus ferme millibus hominum capiuntur. Romani sociique ad mille ducenti eo prælio ceciderunt: vulnerata amplius tria millia hominum. minùs cruenta victoria fuisset, si patentiore campo, & ad fugam capessendam facili foret pugnatum. Indibilis, abjectis belli consiliis, nihil tutius in afflictis rebus expertâ fide & clementiâ Scipionis ratus, Mandonium fratrem ad eum mittit: qui, advolutus genibus, *fatalem rabiem temporis ejus*, accusat, *quum velut contagione quâdam pestiferâ, non Ilergetes modò & Lacetani, sed castra quoque Romana insanierint. Suam quidem & fratris & reliquorum popularium eam conditionem esse, ut aut, si ita videatur, reddant spiritum P. Scipioni, ab eodem illo acceptum: aut servati bis uni debitam vitam pro eo in perpetuum devoveant. Antea in causa sua fiduciam sibi fuisse, nondum expertâ clementiâ ejus: nunc contrà, nullam in causa, omnem in misericordia victoris spem positam habere.* Mos vetustus erat Romanis, cum quo nec fœdere, nec æquis legibus jungeretur amicitia, non priùs imperio in eum tanquam pacatum uti, quàm omnia divina humanaque dedidisset, obsides accepti, arma adempta, præsidia urbibus imposita forent. Scipio, multis invectus in præsentem Mandonium absentemque Indibilem verbis, *illos quidem meritò periisse ipsorum maleficio*, ait: *victuros suo atque populi Romani beneficio. Ceterùm, se neque arma iis adempturum, (quippe ea pignora timentium rebellionem esse, se libera arma relinquere, solutosque metu animos) neque se in obsides innoxios; sed in ipsos, si defecerint, sæviturum: nec ab inermi, sed ab armato hoste, pœnas expetiturum. Utramque fortunam expertis permittere sese, utrùm propitios, an iratos, habere Romanos mallent.* Ita dimissus Mandonius; pecunia tantummodo imperata, ex qua stipendium militi præstari posset. ipse, Marcio in ulteriorem

Digitized by Google

riorem Hiſpaniam præmiſſo, Silano Tarraconem remiſſo, paucos moratus dies, dum imperatam pecuniam Ilergetes pernumerarent, cum expeditis Marcium jam appropinquantem Oceano aſſequitur.

XXXV. Inchoata res jam antè de Maſiniſſa aliis atque aliis de cauſis dilata erat, quòd Numida cum ipſo utique congredi Scipione volebat, atque ejus dextrâ fidem ſancire. ea tum itineris tam longi ac tam devii cauſa Scipioni fuit. Maſiniſſa quum Gadibus eſſet, certior adventare eum à Marcio factus, cauſando corrumpi equos incluſos in inſula, penuriamque omnium rerum & facere ceteris, & ipſos ſentire, ad hoc equitem marceſcere deſidiâ, Magonem perpulit, ut ſe trajicere in continentem ad depopulandos proximos Hiſpaniæ agros pateretur. Tranſgreſſus tres principes Numidarum præmittit, ad tempus locumque colloquio ſtatuendum; duos pro obſidibus retineri à Scipione jubet. remiſſo tertio, qui, quò juſſus erat, adduceret Maſiniſſam, cum pauris in colloquium venerunt. Ceperat jam antè Numidam ex fama rerum geſtarum admiratio viri: ſubſtitueratque animo ſpeciem quoque corporis amplam ac magnificam. ceterùm major præſentis veneratio cepit; &, præterquam quòd ſuâpte naturâ multa majeſtas inerat, adornabat promiſſa cæſaries, habituſque corporis non cultus munditiis, ſed virilis verè ac militaris, & ætas in medio virium robore; quod plenius nitidiuſque ex morbo velut renovatus flos juventæ faciebat. Prope attonitus ipſo congreſſu Numida, *gratias de fratris filio remiſſo agit. Ex eo tempore*, affirmat, *eam ſe quæſiſſe occaſionem, quam tandem oblatam Deûm immortalium beneficio non omiſerit. Cupere ſe illi populoque Romano operam navare, ita ut nemo unus externus magis enisè adjuverit rem Romanam. Id ſe, etiamſi jampridem vellet, minus præſtare in Hiſpania, aliena atque ignota terra, potuiſſe: in qua autem genitus educatuſque in ſpem paterni regni eſſet, facilè præſtaturum. Siquidem eun-*

Digitized by Google

dem

dem Scipionem ducem in Africam mittant Romani, satis spe-rare perbrevis ævi Karthaginem esse. Lætus eum Scipio vidit audivitque; quum caput rerum in omni hostium equitatu Masinissam fuisse sciret, & ipse juvenis specimen animi præ se ferret. Fide datâ acceptâque, profectus retro Tarraconem est. Masinissa permissu Romanorum, ne sine causa trajecisse in continentem videretur, populatus proximos agros Gades rediit.

XXXVI. Magoni, desperatis in Hispania rebus, in quarum spem seditio primùm militaris, deinde defectio Indibilis animos ejus sustulerant, paranti trajicere in Africam, nunciatum ab Karthagine est, jubere senatum, ut classem, quam Gadibus haberet, in Italiam trajiceret: conductâ ibi Gallorum ac Ligurum quantâ maximâ posset juventute, conjungeret se Hannibali: neu senescere bellum, maximo impetu, majore fortunâ cœptum, sineret. Ad eam rem & à Karthagine pecunia Magoni advecta est: & ipse, quantam potuit, à Gaditanis exegit, non ærario modò eorum, sed etiam templis spoliatis, & privatim omnibus coactis aurum argentumque in publicum conferre. Quum præterveheretur Hispaniæ oram, haud procul Karthagine Novâ expositis in terram militibus, proximos depopulatus agros, inde ad urbem classem appulit. ibi quum interdiu milites in navibus tenuisset, nocte in littus expositos ad partem eam muri, quâ capta Karthago ab Romanis fuerat, ducit: nec præsidio satis valido urbem teneri ratus, & aliquos oppidanorum ad spem novandi res aliquid moturos. Ceterùm nuncii ex agris trepidi simul populationem agrestiumque fugam & hostium adventum attulerant: & visa interdiu classis erat, nec sine causa electam ante urbem stationem apparebat. itaque instructi armatique intra portam, ad stagnum ac mare versam, continebantur. Ubi effusi hostes, mixta inter milites navalis turba, ad muros tumultu majore, quàm vi, subierunt, patefactâ repente

Digitized by Google

repentè portâ, Romani cum clamore erumpunt: turbatoſque hoſtes, & ad primum incurſum conjectumque telorum averſos, uſque ad littus cum multa cæde perſequuntur. nec, niſi naves littori appulſæ trepidos accepiſſent, ſuperfuiſſet pugnæ aut fugæ quiſquam. In ipſis quoque trepidatum navibus eſt, dum, ne hoſtes cum ſuis ſimul irrumperent, trahunt ſcalas, oraſque & anchoras, ne in moliendo mora eſſet, præcidunt. multique adnantes navibus, incerto præ tenebris, quid aut peterent aut vitarent, fœdè interierunt. Poſtero die quum claſſis inde retro ad Oceanum, unde venerat, fugiſſet, ad octingenti homines cæſi inter murum littuſque, & ad duo millia armorum inventa.

XXXVII. Mago, quum Gades repetiſſet, excluſus inde, ad Cimbim (haud procul à Gadibus is locus abeſt) claſſe appulsâ, mittendis legatis, querendoque, quòd portæ ſibi ſocio atque amico claufæ forent, purgantibus iis, multitudinis concurſu factum, infeſtæ ob direpta quædam abs conſcendentibus naves militibus, ad colloquium Suffetes eorum, qui ſummus Pœnis eſt magiſtratus, cum quæſtore elicuit, laceratoſque verberibus cruci affigi juſſit: inde navibus ad Pityuſam inſulam, centum millia ferme à continenti, (Pœni tum eam incolebant) trajecit: itaque claſſis bona cum pace accepta eſt, nec commeatus modò benignè præbiti, ſed in ſupplementum claſſis juventus armaque data. quorum fiduciâ Pœnus in Baliares inſulas (quinquaginta inde millia abſunt) tranſmiſit. Duæ ſunt Baliares inſulæ, major altera atque opulentior armis viriſque: & portum habet, ubi commodè hibernaturum ſe (& jam extremum autumni erat) credebat. ceterùm, haud ſecus quàm ſi Romani eam inſulam incolerent, hoſtiliter claſſi occurſum eſt. Fundis ut nunc plurimum, ita tunc ſolo eo telo utebantur. nec quiſquam alterius gentis unus tantum eâ arte, quantum inter alios omnes Baliares excellunt. itaque tanta vis lapidum creberrimæ gran-

Digitized by Google

grandinis modo in propinquantem jam terræ classem effusa est, ut, intrare portum non ausi, averterent in altum naves. In minorem inde Baliarium insulam trajecerunt, fertilem agro; viris, armis haud æquè validam. Itaque egressi navibus supra portum loco munito castra locant: ac, sine certamine urbe agroque potiti, duobus millibus auxiliarium inde conscriptis, missisque Karthaginem, ad hibernandum naves subduxerunt. Post Magonis ab Oceani ora discessum, Gaditani Romanis deduntur.

XXXVIII. Hæc in Hispania P. Scipionis ductu auspicioque gesta. Ipse, L. Lentulo & L. Manlio Acidino provinciâ traditâ, decem navibus Romam rediit. &, senatu extra urbem dato in æde Bellonæ, quas res in Hispania gessisset, disseruit: quoties signis collatis dimicâsset, quot oppida ex hostibus vi cepisset, quas gentes in ditionem populi Romani redegisset. *adversus quatuor se imperatores, quatuor victores exercitus in Hispaniam isse: neminem Karthaginiensem in iis terris reliquisse.* Ob has res gestas magis tentata est triumphi spes, quàm petita pertinaciter; quia neminem ad eam diem triumphâsse, qui sine magistratu res gessisset, constabat. Senatu misso, urbem est ingressus, argentique præ se in ærarium tulit quatuordecim millia pondo trecenta quadraginta duo, & signati argenti magnum numerum. Comitia inde creandis consulibus habuit L. Veturius Philo: centuriæque omnes ingenti favore P. Scipionem consulem dixerunt. collega additur ei P. Licinius Crassus pontifex maximus. Ceterùm, comitia majore, quàm ulla per id bellum, celebrata frequentiâ, proditum memoriæ est. Convenerant undique non suffragandi modò, sed etiam spectandi causâ P. Scipionis. concurrebantque & domum frequentes, & in Capitolium ad immolantem eum, quum centum bubus votis in Hispania Jovi sacrificaret: spondebantque animis, sicut C. Lutatius superius bellum Puni-

Digitized by Google

cum finisset, ita id, quod instaret, P. Cornelium finiturum; atque, ut Hispaniâ omni Pœnos expulisset, sic Italiâ pulsurum esse: Africamque ei, perinde ac debellatum in Italia foret, provinciam destinabant. Prætoria inde comitia habita. creati duo, qui tum ædiles plebis erant, Sp. Lucretius & Cn. Octavius, & ex privatis Cn. Servilius Cæpio & L. Æmilius Papus. Quartodecimo anno Punici belli P. Cornelius Scipio & P. Licinius Crassus ut consulatum inierunt, nominatæ consulibus provinciæ sunt, Sicilia Scipioni extra sortem, concedente collegâ, quia sacrorum cura pontificem maximum in Italia retinebat; Bruttii Crasso. Tum prætoriæ provinciæ in sortem conjectæ. urbana Cn. Servilio obtigit, Ariminum (ita Galliam appellabant) Sp. Lucretio, Sicilia L. Æmilio, Cn. Octavio Sardinia. Senatus in Capitolio habitus. ibi, referente P. Scipione, senatusconsultum factum est, ut, quos ludos inter seditionem militarem in Hispania vovisset, ex ea pecunia, quam ipse in ærarium detulisset, faceret.

XXXIX. Tum Saguntinorum legatos in senatum introduxit. Ex eis maximus natu: *Etsi nihil ultrà malorum est, Patres conscripti, quàm quod passi sumus, ut ad ultimum fidem vobis præstaremus; tamen ea vestra merita, imperatorumque vestrorum erga nos fuerunt, ut nos cladium nostrarum non pœniteat. Bellum propter nos suscepistis: susceptum quartumdecimum annum tam pertinaciter geritis, ut sæpe ad ultimum discrimen & ipsi veneritis, & populum Karthaginiensem adduxeritis. Quum in Italia tam atrox bellum & Hannibalem hostem haberetis, consulem cum exercitu in Hispaniam, velut ad colligendas reliquias naufragii nostri, misistis. P. & Cn. Cornelii, ex quo in provinciam venerunt, nullo tempore destiterunt, quæ nobis secunda, quæque adversa hostibus nostris essent, facere. Jam omnium primùm oppidum nobis restituerunt: per omnem Hispaniam cives nostros venumdatos, dimissis, qui conquirerent, ex servitute in libertatem restituerunt. Quum jam propè esset, ut optabi-*

Digitized by Google

optabilem ex miserrima fortunam haberemus; P. & Cn. Cornelii imperatores vestri luctuosius nobis quoque, quàm vobis, perierunt. tum verò ad hoc retracti ex distantibus locis in sedem antiquam videbamur, ut iterum periremus, & alterum excidium patriæ videremus: nec ad perniciem nostram Karthaginienſi utique aut duce aut exercitu opus esse, ab Turdulis nos veterrimis hostibus, qui prioris quoque excidii causa nobis fuerant, exstingui posse. quum ex insperato repentè missitis nobis P. hunc Scipionem: quem, fortunatissimi omnium Saguntinorum videmur, quia consulem declaratum videmus, ac vidisse nos civibus nostris renunciaturi sumus, spem omnem salutemque nostram. qui, quum plurimas hostium vestrorum cepisset in Hispania urbes, ubique ex captorum numero excretos Saguntinos in patriam remisit: postremò Turdetaniam, adeo infestam nobis, ut illâ gente incolumi stare Saguntum non posset, ita bello afflixit, ut non modò nobis, (absit verbo invidia) ne posteris quidem timenda nostris esset. Deletam urbem cernimus eorum, quorum in gratiam Saguntum deleverat Hannibal. vectigal ex agro eorum capimus, quod nobis non fructu jucundius est, quàm ultione. Ob hæc, quibus majora neque sperare, neque optare ab Diis immortalibus poteramus, gratias actum nos decem legatos Saguntinus senatus populusque ad vos misit: simul gratulatum, quòd ita res hos annos in Hispania atque Italia gessistis, ut Hispaniam non Ibero amne tenus, sed quâ terrarum ultimas finit Oceanus, domitam armis habeatis: Italiæ, nisi quatenus vallum castrorum cingit, nihil reliqueritis Pœno. Jovi Optimo Maximo, præsidi Capitolinæ arcis, non grates tantùm ob hæc agere justi sumus, sed donum hoc etiam, si vos permitteretis, coronam auream in Capitolium victoriæ ergò ferre. Id utì permittatis, quæsumus. utique, si vobis ita videtur, quæ nobis imperatores vestri commoda tribuerunt, ea rata atque perpetua auctoritate vestrâ faciatis. Senatus legatis Saguntinis respondit, Et dirutum & restitutum Saguntum fidei socialis utrinque servatæ documentum omnibus gentibus fore. Suos imperatores rectè, & ordine, & ex voluntate senatûs fecisse,

Digitized by Google

quòd Saguntum reſtituerint, civeſque Saguntinos ſervîtio exemerint: quæque alia eis benignè fecerint, ea ſenatum ita voluiſſe fieri. donum permittere, ut in Capitolio ponerent. Locus inde lautiaque legatis præberi juſſa, & muneris ergò in ſingulos dari ne minus dena millia æris. Legationes deinde ceteræ in ſenatum introductæ, auditæque. Et petentibus Saguntinis, ut, quatenus tutò poſſent, Italiam ſpectatum irent, duces dati, literæque per oppida miſſæ, ut Hiſpanos comiter acciperent. Tum de republica, de exercitibus ſcribendis, de provinciis relatum.

XL. Quum Africam novam provinciam extra ſortem P. Scipioni deſtinari homines famâ ferrent, & ipſe, nullâ jam modicâ glorià contentus, non ad gerendum modò bellum, ſed ad finiendum, diceret ſe conſulem declaratum eſſe. neque aliter id fieri poſſe, quàm ſi ipſe in Africam exercitum tranſportaret, &, acturum ſe id per populum, apertè ferret, ſi ſenatus adverſaretur, id conſilium haudquaquam primoribus Patrum quum placeret, ceterique per metum aut ambitionem muſſarent; Q. Fabius Maximus rogatus ſententiam, *Scio*, inquit, *multis veſtrûm videri, Patres conſcripti, rem actam hodierno die agi, & fruſtra habiturum orationem, qui, tanquam de integra re, de Africa provincia ſententiam dixerit. Ego autem primum illud ignoro, quemadmodum jam certa provincia Africa conſulis viri fortis ac ſtrenui ſit, quam nec ſenatus cenſuit in hunc annum provinciam eſſe, nec populus juſſit. deinde, ſi eſt, conſulem peccare arbitror, qui, de re tranſacta ſimulando ſe referre, ſenatum ludibrio habet, non ſenatorem modò, qui, de quo conſulitur, ſuo loco dicit ſententiam. Atque ego certum habeo, diſſentienti mihi ab iſta feſtinatione in Africam trajiciendi, duarum rerum ſubeundam opinionem eſſe; unius, inſitæ ingenio meo cunctationis; quam metum pigritiamque homines adoleſcentes ſanè appellent, dum ne pœniteat, adhuc aliorum ſpecioſiora primo adſpectu conſilia ſemper viſa, mea uſu meliora. alterius, obtrectationis atque invidiæ adver-*

ſus

Digitized by Google

fus crescentem in dies gloriam fortissimi consulis. A quo suspicione si me neque vita acta & mores mei, neque dictatura cum quinque consulatibus, tantumque gloriæ belli domique partæ vindicat, ut propius fastidium ejus sim, quàm desiderium; ætas saltem liberet. quæ enim mihi æmulatio cum eo esse potest, qui ne filio quidem meo æqualis sit? Me dictatorem, quum vigerem adhuc viribus, & in cursu maximarum rerum essem, recusantem nemo aut in senatu, aut ad populum audivit, quo minùs insectanti me magistro equitum, quod fando nunquam antè auditum erat, imperium mecum æquaretur. Rebus, quàm verbis, assequi malui, ut, qui aliorum judicio mihi comparatus erat, suâ mox confessione me sibi præferret secundum ego, perfunctus honoribus, certamina mihi atque æmulationes cum adolescente florentissimo proponam. videlicet ut mihi jam vivendo, non solùm rebus gerendis fesso, si huic negata fuerit, Africa provincia decernatur. cum ea gloria, qua parta est, vivendum atque moriendum est. Vincere ego prohibui Hannibalem, ut à vobis, quorum vigent nunc vires, etiam vinci posset.

XLI. *Illud te mihi ignoscere, P. Corneli, æquum erit, si, quum in me ipso nunquam pluris famam hominum, quàm rempublicam, fecerim, ne tuam quidem gloriam bono publico præponam. quanquam, si aut bellum nullum in Italia, aut is hostis esset, ex quo victo nihil gloriæ quæreretur, qui te in Italia retineret, etsi id bono publico faceret, simul cum bello materiam gloriæ tuæ ipse ereptum videri posset. Quum verò Hannibal hostis incolumi exercitu quartumdecimum annum Italiam obsideat, pœnitebit te, P. Corneli, gloriæ tuæ, si hostem eum, qui tot funerum, tot cladium nobis causa fuit, tu consul Italiâ expuleris, &, sicut penes C. Lutatium prioris Punici perpetrati belli titulus fuit, ita penes te hujus fuerit? nisi aut Hamilcar Hannibali dux est præferendus, aut illud bellum huic, aut victoria illa major clariorque, quàm hæc, (modò contingat, ut te consule vincamus) futura est. Ab Drepanis atque Eryce detraxisse Hamilcarem, quàm Italia expulisse Poenos atque Hannibalem, malis? Ne tu quidem, etsi magis*

partam, quàm ſperatam, gloriam amplecteris, Hiſpaniâ potiùs, quàm Italiâ, bello liberatâ gloriatus fueris. Nondum is eſt Hannibal, quem non magis timuiſſe videatur, quàm contempſiſſe, qui aliud bellum maluerit. Quin igitur ad hoc accingeris, nec per iſtos circuitus, ut, quum in Africam trajeceris, ſecuturum te illuc Hannibalem ſperes potiùs, quàm recto hinc itinere, ubi Hannibal eſt, eò bellum intendis? Egregiam iſtam palmam belli Punici patrati petis? Hoc & naturâ prius eſt, tua quum defenderis, aliena ire oppugnatum. Pax antè in Italia, quàm bellum in Africa ſit: & nobis prius decedat timor, quàm ultro aliis inferatur. Si utrumque tuo ductu auſpicioque fieri poteſt, Hannibale hîc victo, illic Karthaginem expugna. ſi altera utra victoria novis conſulibus relinquenda eſt; prior quum major clariorque, tum cauſa etiam inſequentis fuerit. Nam nunc quidem præterquam quòd & in Italia & in Africa duos diverſos exercitus alere erarium non poteſt; præterquam quòd, unde claſſes tueamur, unde commeatibus præbendis ſufficiamus, nihil reliqui eſt; quid? periculi tandem, quantum adeatur, quem fallit? P. Licinius in Italia, P. Scipio bellum in Africa geret. Quid? ſi (quod omnes Dii omen avertant, & dicere etiam reformidat animus, ſed, quæ acciderunt, accidere poſſunt) & victor Hannibal ire ad urbem pergat; tum demum te conſulem ex Africa, ſicut Q. Fulvium à Capua, arceſſemus? Quid? quod in Africa quoque Mars communis belli erit? Domus tibi tua, pater patruuſque, intra triginta dies cum exercitibus caſi, documento ſint; ubi per aliquot annos, maximis rebus terrâ marique gerendis, ampliſſimum nomen apud exteras gentes populi Romani veſtræque familiæ fecerant. Dies me deficiat, ſi reges imperatoreſque, temere in hoſtium terras tranſgreſſos cum maximis cladibus ſuis exercituumque ſuorum, numerare velim. Athenienſes, prudentiſſima civitas, bello domi relicto, auctore aquè impigro ac nobili juvene, magnâ claſſe in Siciliam tranſmiſſâ, unâ navali pugnâ florentem rempublicam ſuam in perpetuum afflixerunt.

XLII. Externa & nimis antiqua repeto. Africâ eadem iſta

Digitized by Google

ista & M. Atilius, insigne utriusque fortunæ exemplum, nobis documento sint. Næ tibi, P. Corneli, quum ex alto Africam conspexeris, ludus & jocus fuisse Hispaniæ tuæ videbuntur. Quid enim simile? pacato mari præter oram Italiæ Galliaque vectus Emporias, in urbem sociorum, classem appulisti: expositos milites, per tutissima omnia, ad socios & amicos populi Romani Tarraconem duxisti: ab Tarracone deinde iter per præsidia Romana: circa Iberum exercitus patris patruique tui, post amissos imperatores ferociores & calamitate ipsâ: dux tumultuarius quidem ille L. Marcius, & militari suffragio ad tempus lectus, ceterùm, si nobilitas ac justi honores adornarent, claris imperatoribus qualibet arte belli par: oppugnata per summum otium Karthago, nullo trium Punicorum exercituum socios defendente. Cetera, neque ea elevo, nullo tamen modo Africo bello comparanda; ubi non portus ullus classi nostræ apertus, non ager pacatus, non civitas socia, non rex amicus, non constistendi usquam locus, non procedendi. Quacunque circumspexeris, hostilia omnia atque infesta. An Syphaci Numidisque credis? satis sit semel creditum. Non semper temeritas est felix: & fraus fidem in parvis sibi præstruit, ut, quum operæ pretium sit, cum mercede magna fallat. Non hostes patrem patruumque tuum armis prius, quàm Celtiberi socii fraude, circumvenerunt: nec tibi ipsi à Magone & Hasdrubale, hostium ducibus, quantum ab Indibili & Mandonio in fidem acceptis, periculi fuit. Numidis tu credere potes, defectionem militum tuorum expertus? Et Syphax & Masinissa se, quàm Karthaginienses, malunt patentes in Africa esse: Karthaginienses, quàm quemquam alium. Nunc illos æmulatio inter se & omnes causæ certaminum acuunt; quia procul externus metus est. Ostende Romana arma, exercitum alienigenam; velut ad commune restinguendum incendium concurrent. Aliter iidem illi Karthaginienses Hispaniam defenderunt: aliter mœnia patriæ, templa Deûm, aras & focos, defendent; quum euntes in prælium parvida prosequetur conjux, & parvi liberi occursabunt. Quid porro? Si satis confisi Karthaginienses consensu Africæ, si-

de ſociorum regum, mœnibus ſuis, quum tuo exercitúſque tuâ præſidio nudatam Italiam viderint, ipſi ultro novum exercitum in Italiam aut ex Africa miſerint; aut Magonem, quem, à Baliaribus claſſe tranſmiſsâ, jam prætor oram Ligurum Alpinorum vectari conſtat, Hannibali ſe conjungere juſſerint? Nempe in eodem terrore erimus, in quo nuper fuimus, quum Haſdrubal in Italiam tranſcendit: quem tu, qui non ſolùm Karthaginem, ſed omnem Africam, exercitu tuo es clauſurus, è manibus tuis in Italiam emiſiſti. Victum à te dices: eo quidem minùs vellem, & id tuâ, non reipublicæ ſolùm, causâ, iter datum victo in Italiam eſſe. Patere nos omnia, quæ proſpera tibi ac populi Romani imperio evénere, tuo conſilio aſſignare; adverſa caſibus incertis belli & fortunæ delegare. Quo melior fortiorque es, eo magis talem præſidem ſibi patria atque univerſa Italia retinet. Non potes ne ipſe quidem diſſimulare, ubi Hannibal ſit, ibi caput atque arcem hujus belli eſſe. quippe qui præ te feras, eam tibi cauſam trajiciendi in Africam eſſe, ut Hannibalem eò trahas. Sive igitur hîc, ſive illic, cum Hannibale eſt tibi futura res. Utrùm ergò tandem firmior eris in Africa ſolus, an hîc, tuo collegæque tui exercitu conjuncto? ne Claudius quidem & Livius conſules tam recenti exemplo, quantum id interſit, documento ſunt? Quid? Hannibalem utrùm tandem extremus angulus agri Bruttii, fruſtra jam diu poſcentem ab domo auxilia, an propinqua Karthago & tota ſocia Africa potentiorem armis viriſque faciet? Quod iſtud conſilium eſt, ibi malle decernere, ubi tuæ dimidio minores copiæ ſint, hoſtium multo majores, quàm ubi duobus exercitibus adverſus unum, tot prœliis & tam diuturnâ & gravi militiâ feſſum, pugnandum ſit? Quàm compar conſilium tuum pareutis tui conſilio ſit, reputa. Ille, conſul profectus in Hiſpaniam, ut Hannibali ab Alpibus deſcendenti occurreret, in Italiam ex provincia rediit: tu, quum Hannibal in Italia ſit, relinquere Italiam paras; non quia reipublicæ id utile, ſed quia tibi amplum & glorioſum cenſes eſſe: ſicut quum, provinciâ & exercitu relicto, ſine lege, ſine ſenatuſconſulto, duabus navibus populi Romani imperator fortu-

Digitized by Google

nam publicam & majestatem imperii, quæ tum in tuo capite periclitabantur, commisisti. Ego P. Cornelium, Patres conscripti, reipublicæ nobisque, non sibi ipsi privatim creatum consulem existimo: exercitusque ad custodiam urbis atque Italiæ scriptos esse, non quos regio more per superbiam consules, quò terrarum velint, trajiciant.

XLIII. Quum oratione ad tempus paratâ Fabius, tum auctoritate & inveteratâ prudentiæ famâ, magnam partem senatûs, & seniores maximè, movisset, plurescque consilium senis, quàm animum adolescentis ferocem, laudarent; Scipio ita locutus fertur: *Et ipse Q. Fabius principio orationis, Patres conscripti, commemoravit, in sententia sua posse obtrectationem suspectam esse. Cujus ego rei non tam ipse auctor tantum virum insimulare, quàm ea suspicio, vitio orationis, an rei, haud sanè purgata est. Sic enim honores suos & famam rerum gestarum extulit verbis, ad exstinguendum invidiæ crimen, tanquam mihi ab infimo quoque periculum sit, ne mecum æmuletur: & non ab eo, qui, quia super ceteros excellat, quò me quoque niti non dissimulo, me sibi æquari nolit. Sic senem se perfunctum honoribus, & me infra ætatem filii etiam sui posuit; tanquam non longiùs, quàm quantum vitæ humanæ spatium est, cupiditas gloriæ extendatur, maximaque pars ejus in memoriam ac posteritatem promineat. Maximo cuique id accidere animo certum habeo, ut se non cum præsentibus modò, sed cum omnis ævi claris viris, comparent. Equidem haud dissimulo, me tuas, Q. Fabi, laudes non assequi solùm velle, sed, (bonâ venià tuâ dixerim) si possim, etiam exsuperare. Illud nec tibi in me, neu mihi in minoribus natu animi sit, ut nolimus, quemquam nostri similem evadere civem. id enim non eorum modò, quibus inviderimus, sed reipublicæ, & penè omnis generis humani detrimentum sit: Commemoravit, quantum essem periculi aditurus, si in Africam trajicerem: ut meam quoque, non solùm reipublicæ & exercitûs, vicem videretur sollicitus. Unde hæc repentè cura de me exorta? quum pater patruusque meus interfecti, quum duo exercitus eorum propè occidione occisi essent,*

sent, quum amissa Hispania, quum quatuor exercitus Poenorum, quatuorque duces omnia metu armisque tenerent, quum quæsitus ad id bellum imperator nemo se ostenderet, præter me, nemo profiteri nomen ausus esset, quum mihi quatuor & viginti annos nato detulisset imperium populus Romanus; quid ita tum nemo ætatem meam, vim hostium, difficultatem belli, patris patruique recentem cladem commemorabat? Utrùm major aliqua nunc in Africa calamitas accepta est, quàm tunc in Hispania erat? An majores nunc sunt exercitus in Africa, duces plures melioresque, quàm tunc in Hispania fuerunt? An ætas mea tunc maturior bello gerendo fuit, quàm nunc est? An cum Karthaginiensi hoste in Hispania, quàm in Africa, bellum geri aptius est? Facile est, post fusos fugatosque quatuor exercitus Punicos, post tot urbes vi captas, aut metu subactas in ditionem, post perdomita omnia usque ad Oceanum, tot regulos, tot sævas gentes, post receptam totam Hispaniam, ita ut vestigium nullum belli reliquum sit, elevare meas res gestas: tam, Hercule, quàm, si victor ex Africa redierim, eas ipsa elevare, quæ nunc, retinendi mei causâ, ut terribilia eadem videantur, verbis extolluntur. Negat aditum esse in Africam, negat ullos patere portus. M. Atilium captum in Africa commemorat; tanquam M. Atilius primo accessu ad Africam offenderit. neque recordatur, illi ipsi tam infelici imperatori patuisse tamen portus Africæ, & res egregias prima anno gessisse, &, quantum ad Karthaginienses duces attinet, invictum ad ultimum permansisse. Nihil igitur me isto tu exemplo terrueris: si hoc bello, non priore, si nuper, & non annis ante quadraginta, ista clades accepta foret, qui ego minùs in Africam, Regulo capto, quàm, Scipionibus occisis, in Hispaniam trajicerem? Nec felicius Xanthippum Lacedemonium Karthagini, quàm me patriæ meæ finerem natum esse: crescerentque mihi ex eo ipso fiducia, quòd possit in hominis unius virtute tantum momenti esse. At etiam Athenienses audiendi sunt, temere in Siciliam, omisso domi bello, transgressi. Cur ergo, quoniam Græcas fabulas enarrare vacat, non Agathoclem potius, Syracusanum regem, quum diu Sicilia Punico bello

Digitized by Google

bello averteretur, transgressum in hanc eandem Africam, avertisse eò bellum, unde venerat, refers?

XLIV. *Sed quid, ultro metum inferre hosti, & ab se remoto periculo alium in discrimen adducere, quale sit, veteribus externisque exemplis admonere opus est? Majus præsentiusve ullum exemplum esse, quàm Hannibal, potest? multum interest, alienos populere fines, an tuos uri, exscindi, videas. plus animi est inferenti periculum, quàm propulsanti. Ad hoc major ignotarum rerum est terror: bona malaque hostium ex propinquo ingressus fines aspicias. Non speraverat Hannibal fore, ut tot in Italia populi ad se deficerent, quot defecerunt post Cannensem cladem; quanto minùs quicquam in Africa Karthaginiensibus firmum ac stabile sit, infidis sociis, gravibus ac superbis dominis? Ad hoc nos, etiam deserti ab sociis, viribus nostris, milite Romano, stetimus. Karthaginensi nihil civilis roboris est. mercede paratos milites habent, Afros Numidasque, levissima fidei mutandæ ingenia. Hic modò nihil moræ sit, undè & trajecisse me audictis, & ardere bello Africam, & mollientem hinc Hannibalem, & obsideri Karthaginem. latiores & frequentiores ex Africa expectate nuncios, quàm ex Hispania accipiebatis. Has mihi spes subjicit fortuna populi Romani, Dii fœderis ab hoste violati testes, Syphax & Masinissa reges: quorum ego fidei ita innitar, ut bene tutus à perfidia sim. Multa, quæ nunc ex intervallo non apparent, bellum aperiet. & id est viri & ducis, non deesse fortunæ præbenti se, & obvia casu flectere ad consilium. Habebo, Q. Fabi, parem, quem das, Hannibalem; sed illum potiùs ego traham, quàm ille me retineat. In sua terra cogam pugnare eum, & Karthago præmium victoriæ erit, quàm semiruta Bruttiorum castella. Ne quid interim, dum trajicio, dum expono exercitum in Africa, dum castra ad Karthaginem promoveo, respublica hîc detrimenti capiat, quod tu, Q. Fabi, quum victor totâ Italiâ volitaret Hannibal, potuisti præstare, hoc vide ne contumeliosum sit, concusso jam & penè fracto Hannibale, negare, posse P. Licinium consulem virum fortissimum præstare: qui, ne à fa-*

cris abſit pontifex maximus, ideo in ſortem tam longinquæ provinciæ non venit. Si, Hercule, nihilo maturiùs hoc, quo ego cenſeo, modo perficeretur bellum; tamen ad dignitatem populi Romani, famamque apud reges gentesque externas pertinebat, non ad defendendam modò Italiam, ſed ad inferenda etiam Africæ arma, videri nobis animum eſſe; nec hoc credi vulgarique, quod Hannibal auſus ſit, neminem ducem Romanorum audere: & priore Punico bello, tum quum de Sicilia certaretur, toties Africam ab noſtris exercitibuſque & claſſibus oppugnatam; nunc, quum de Italia certetur, Africam pacatam eſſe. Requieſcat aliquando vexata tam diu Italia: uratur & vaſteturque in vicem Africa. Caſtra Romana potiùs Karthaginis portis immineant, quàm nos iterum vallum hoſtium ex mœnibus noſtris videamus. Africa ſit reliqui belli ſedes: illuc terror fugaque, populatio agrorum, defectio ſociorum, ceteræ belli clades, quæ in nos per quatuordecim annos ingruerunt, vertantur. Quæ ad rempublicam pertinent, & bellum, quod inſtat, & provincias de quibus agitur, dixiſſe ſatis eſt. Illa longa oratio, nec ad vos pertinens ſit, ſi, quemadmodum Q. Fabius meas res geſtas in Hiſpania elevavit, ſic & ego contrà gloriam ejus eludere, & meam verbis extollere velim. Neutrum faciam, Patres conſcripti: &, ſi ullâ aliâ re, modeſtiâ certè & temperando linguæ adoleſcens ſenem vicero. Ita & vixi, & res geſſi, ut tacitus eâ opinione, quam veſtrâ ſponte conceptam animis haberetis, facilè contentus eſſem.

XLV. Minùs æquis animis auditus eſt Scipio, quia vulgatum erat, ſi apud ſenatum non obtinuiſſet, ut provincia Africa ſibi decerneretur, ad populum extemplo laturum. itaque Q. Fulvius, qui conſul quater & cenſor fuerat, poſtulavit à conſule, ut palam in ſenatu diceret, *permitteretne Patribus, ut de provinciis decernerent? ſtaturuſque eo eſſet quod cenſuiſſent, an ad populum laturus?* Quum Scipio reſpondiſſet, ſe, quod è republica eſſet, facturum; tum Fulvius, *Non ego ignarus, quid reſponſurus facturuſve eſſes, quæſivi, quippe quum pra te feras, tentare magis, quàm conſulere ſenatum, &, ni provinciam*

Digitized by Google

vinciam tibi, quam volueris, extemplo decernamus, paratam regationem habeas. Itaque à vobis, tribuni plebis, postulo, inquit, *ut sententiam mihi ideo non dicenti, quòd, etsi in meam sententiam discedatur, non sit ratum habiturus consul, auxilio sitis.* Inde altercatio orta, quum consul negaret, æquum esse tribunos intercedere, quo minùs suo quisque loco senator rogatus sententiam diceret. Tribuni ita decreverunt, *Si consul senatui de provinciis permittit, stari eo, quod senatus censuerit, placet; nec de ea re ferri ad populum patienur: si non permittit, qui de ea re sententiam recusabit dicere, auxilio erimus.* Consul diem ad colloquendum cum collega petiit. Postero die permissum senatui est. Provinciæ ita decretæ: alteri consuli Sicilia & triginta rostratæ naves, quas C. Servilius superiore anno habuisset: permissumque, ut in Africam, si id è republica esse censeret, trajiceret. alteri Bruttii & bellum cum Hannibale, cum eo exercitu, quem L. Veturius, aut Q. Cæcilius. hi & sortirentur inter se, compararentve uter in Bruttiis duabus legionibus, quas consul reliquisset, rem gereret: imperiumque in annum prorogaretur, cui ea provincia evenisset. & ceteris, præter consules prætoresque, qui exercitibus provinciisque præfuturi erant, prorogata imperia. Q. Cæcilio sorte evenit, ut cum consule in Bruttiis adversus Hannibalem bellum gereret. Ludi deinde Scipionis magnâ frequentiâ & favore spectantium celebrati. Legati, Delphos ad donum ex præda Hasdrubalis portandum missi, M. Pomponius Matho & Q. Catius, tulerunt coronam auream ducentûm pondo, & simulacra spoliorum, ex mille pondo argenti facta. Scipio, quum, ut delectum haberet, neque impetrâsset, neque magnopere tetendisset, ut voluntarios ducere sibi milites liceret, tenuit: &, quia impensæ negaverat reipublicæ futuram classem, ut, quæ ab sociis darentur ad novas fabricandas naves, acciperet. Etruriæ primùm populi, pro suis quisque facultatibus, consulem

Digitized by Google

fulem adjuturos polliciti. Cærites frumentum, socii navalibus commeatumque omnis generis; Populonienſes ferrum; Tarquinienſes lintea in vela; Volaterrani interamenta navium & frumentum; Arretini triginta millia ſcutorum, galeas totidem, pila, gæſa, haſtas longas, millium quinquaginta ſummam pari cujuſque generis numero expleturos, ſecures, rutra, falces, alveolos, molas, quantum in quadraginta longas naves opus eſſet, tritici centum & viginti millia modiûm, & in viaticum decurionibus remigibuſque collaturos: Perufini, Cluſini, Ruſcellani abietem in fabricandas naves, & frumenti magnum numerum. abiete ex publicis ſilvis eſt uſus. Umbriæ populi, & prætes hos Nurſini, & Reatini, & Amiternini, Sabinuſque ager omnis, milites polliciti. Marſi, Peligni, Marrucinique, multi voluntarii nomina in claſſem dederunt. Camertes, quum æquo fœdere cum Romanis eſſent, cohortem armatam ſexcentorum hominum miſerunt. Triginta navium carinæ, viginti quinqueremes, decem quadriremes, quum eſſent poſitæ, ipſe ita inſtitit operi, ut die quadrageſimo quinto, quàm ex ſilvis detracta materia erat, naves inſtructæ armatæque in aquam deductæ ſint.

XLVI. Profectus in Siciliam eſt triginta navibus longis, voluntariorum ſeptem ferme millibus in naves impoſitis. Et P. Licinius in Bruttios ad duos exercitus conſulares venit. ex eis cum ſibi ſumpſit, quem L. Veturius conſul habuerat. Metello, ut, quibus præfuiſſet legionibus, iis præeſſet, (faciliùs cum aſſuetis imperio rem geſturum ratus) permiſit. Et prætores diverſi in provincias profecti. Et, quia pecunia ad bellum deerat, agri Campani regionem, à foſſa Græca ad mare verſam, vendere quæſtores juſſi; indicio quoque permiſſo, qui ager civis Campani fuiſſet, ut is publicus populi Romani eſſet. indici præmium conſtitutum, quantæ pecuniæ ager indicatus eſſet, pars decima. Et

Cæ-

Digitized by Google

Cn. Servilio prætori urbis negotium datum, ut Campani cives, ubi cuique ex ſenatuſconſulto liceret habitare, ibi habitarent; animadverteretque in eos, qui alibi habitarent. Eâdem æſtate Mago, Hamilcaris filius, ex minore Baliarium inſula, ubi hibernârat, juventute lectâ in claſſem impoſitâ, in Italiam triginta ferme roſtratis navibus & multis onerariis, duodecim millia peditum, duo ferme equitum trajecit: Genuamque, nullis præſidiis maritimam oram tutantibus, repentino adventu cepit. inde ad oram Ligurum Alpinorum, ſi quos ibi motus facere poſſet, claſſem appulit. Ingauni (Ligurum ea gens eſt) bellum eâ tempeſtate gerebant cum Epanteriis montanis. Igitur Pœnus, Savone oppido Alpino prædâ depoſitâ, & decem longis navibus in ſtatione ad præſidium relictis, ceteris Karthaginem miſſis ad tuendam maritimam oram, quia fama erat Scipionem trajecturum eſſe, ipſe, ſocietate cum Ingaunis, quorum gratiam malebat, compoſitâ, montanos inſtituit oppugnare. Et creſcebat exercitus in dies, ad famam nominis ejus Gallis undique confluentibus. Ea literis cognita Sp. Lucretii, ne fruſtra, Haſdrubale cum exercitu deleto biennio antè, forent lætati; ſi par aliud inde bellum, duce tantùm mutato, oriretur, curam ingentem accenderunt Patribus. Itaque & M. Livium proconſulem ex Etruria volonum exercitum admovere Ariminum juſſerunt, & Cn. Servilio prætori negotium datum, ut, ſi è republica cenſeret eſſe, urbanas legiones, cui imperio videretur dato, ex urbe duci juberet. M. Valerius Lævinus Arretium eas legiones duxit. Eiſdem diebus naves onerarias Pœnorum ad octoginta circa Sardiniam ab Cn. Octavio, qui provinciæ præerat, captas, Cœlius frumento miſſo ad Hannibalem commeatuque onuſtas, Valerius prædam Etruſcam Ligurumque montanorum captivos Karthaginem perportantes, tradit. in Bruttiis nihil ferme anno eo memorabile geſtum. Peſtilentia

Digitized by Google

lentia incesserat pari clade in Romanos Pœnosque: nisi quòd Punicum exercitum super morbum etiam fames affecit. Propter Junonis Laciniæ templum æstatem Hannibal egit; ibique aram condidit dedicavitque, cum ingenti rerum ab se gestarum titulo, Punicis Græcisque literis insculpto.

LIBER XXIX.

EPITOME.

III, IV. *EX Sicilia C. Lælius in Africam à Scipione missus ingentem prædam reportavit, & mandata Masinissæ Scipioni exposuit, conquerentis, quòd nondum exercitum in Africam trajecisset. Bellum in Hispania finitum, victore Romano, quod Indibilis excitaverat; ipse in acie occisus, Mandonius exposcentibus Romanis à suis deditus est. Magoni, qui in Gallia & Liguribus erat, ex Africa & militum ampla manus missa, & pecuniæ, quibus auxilia conduceret: præceptumque, ut se Hannibali jungeret.* VI. *Scipio à Syracusis in Bruttios trajecit, & Locros, pulso Punico præsidio, fugatoque Hannibale, recepit.* XII. *Pax cum Philippo facta est.* X, XI. *Idæa mater deportata est Romam à Pessinunte oppido Phrygiæ, carmine in libris Sibyllinis invento,* pelli Italiâ alienigenam hostem posse, si mater Idæa deportata Romam esset. *tradita autem est Romanis per Attalum regem Asiæ. Lapis erat, quem matrem Deûm incolæ dicebant.* XIV. *Excepit P. Scipio Nasica Cn. filius, ejus, qui in Hispania perierat, vir optimus à senatu judicatus, adolescens nondum quæstorius, quoniam ita responsum jubebat:* ut numen id ab optimo viro reciperetur consecraretur que. XVI, XVII, &c. *Locrenses legatos Romam*

mam miserunt, qui de impotentia Q. Pleminii legati quererentur, quòd pecuniam Proserpina abstulerat, & liberos eorum ac conjuges stupraverat. XXII. *Pleminius, in catenis Romam perductus, in carcere mortuus est.* XIX, XXII. *Quum falsus rumor de P. Scipione proconsule, qui in Sicilia erat, in urbem perlatus esset, tanquam is luxuriaretur; missis ob hoc legatis à senatu, qui explorarent, an ea vera essent, purgatus infamiâ Scipio in Africam trajecit, senatûs permissu.* XXIII. *Syphax, acceptâ in matrimonium filiâ Hasdrubalis Gisgonis, amicitiæ, quam cum Scipione ipse junxerat, renunciavit.* XXVIII, &c. *Masinissa, rex Massyliorum, dum pro Karthaginiensibus in Hispania militat, amisso patre Galâ, de regno exciderat. quo per bellum sæpe repetito, aliquot prœliis à Syphace rege Numidarum victus, in totum privatus est: & cum ducentis equitibus exsul Scipioni se junxit: & cum eo primo statim bello Hannonem Hamilcaris filium cum ampla manu interemit.* XXXV. *Scipio, adventu Hasdrubalis & Syphacis, qui propè cum centum millibus armatorum venerant, ab obsidione Uticæ depulsus, hiberna communivit.* XXXVI. *Sempronius consul in agro Crotoniensi prospere adversus Hannibalem pugnavit.* XXXVII. *Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt civium capita ducenta quatuordecim millia. Inter censores, M. Livium & Claudium Neronem, notabilis discordia fuit. nam & Claudius Livii collegæ equum ademit, quòd à populo damnatus actusque in exsilium fuerat; & Livius Claudio, quòd falsum in se testimonium dixisset, & quòd non bonâ fide secum in gratiam redisset. Idem omnes tribus, extra unam, erarias reliquit, quòd & innocentem se damnâssent, & postea consulem censoremque fecissent.*

I. SCIPIO, postquam in Siciliam venit, voluntarios milites ordinavit centuriavitque: ex iis trecentos juvenes, florentes ætate & virium robore, inermes circa se habebat, ignorantes, quem ad usum, neque centuriati, neque armati, servarentur. Tum

Digitized by Google

Tum ex totius Siciliæ juniorum numero principes genere & fortunâ trecentos equites, qui secum in Africam trajicerent, legit: diemque iis, quâ equis armisque instructi atque ornati adessent, edixit. Gravis ea militia, procul domo, terrâ marique multos labores, magna pericula allatura videbatur; neque ipsos modò, sed parentes cognatosque eorum ea cura angebat. Ubi dies, quæ dicta erat, advenit, arma equosque ostenderunt. tum Scipio, *renunciari sibi*, dixit, *quosdam equites Siculorum, tanquam gravem & duram, horrere eam militiam. Si qui ita animati essent, malle eos sibi jam tum fateri, quàm postmodo querentes, segnes atque inutiles milites reipublicæ esse. Expromerent, quid sentirent: cum bona venia se auditurum.* Ubi ex his unus ausus est dicere, *se prorsus, si sibi, utrum velit, liberum esset, nolle militare*: tum Scipio ei, *Quoniam igitur, adolescens, quid sentires, non dissimulâsti, vicarium tibi expediam, cui tu arma equumque & cetera instrumenta militiæ tradas, & tecum hinc extemplo domum ducas, exerceas, docendum cures equo armisque.* Læto conditionem accipienti unum ex trecentis, quos inermes habebat, tradit. Ubi hoc modo exauctoratum equitem cum gratia imperatoris ceteri viderunt, se quisque excusare, & vicarium accipere. Ita trecentis Siculis Romani equites substituti, sine publica impensa. Docendorum atque exercendorum curam Siculi habuerunt: quia edictum imperatoris erat, ipsum militaturum, qui ita non fecisset. Egregiam hanc alam equitum evasisse ferunt, multisque prœliis rempublicam adjuvisse. Legiones inde quum inspiceret, plurimorum stipendiorum ex iis milites delegit; maximè qui sub duce Marcello militaverant: quos quum optimâ disciplinâ institutos credebat, tum etiam ab longa Syracusarum obsidione peritissimos esse urbium oppugnandarum. nihil enim parvum, sed Karthaginis jam excidia agitabat animo. Inde exercitum per oppida dispertit: frumentum Siculorum civitatibus imperat; ex Italia advecto

parcit:

parcit: veteres naves reficit, & cum iis C. Lælium in Africam prædatum mittit; novas Panormi subducit, quia ex viridi materia raptim factæ erant, ut in ſicco hibernarent. Præparatis omnibus ad bellum, Syracuſas, nondum ex magnis belli motibus ſatis tranquillas, venit. Græci res à quibuſdam Italici generis, eâdem vi, quâ per bellum ceperant, retinentibus, conceſſas ſibi ab ſenatu, repetebant. Omnium primum ratus tueri publicam fidem, partim edicto, partim judiciis etiam in pertinaces ad obtinendam injuriam redditis, ſuas res Syracuſanis reſtituit. Non ipſis tantùm ea res, ſed omnibus Siciliæ populis, grata fuit; eoque eniſiùs ad bellum adjuverunt. Eâdem æſtate in Hiſpania coortum ingens bellum, conciente Ilergete Indibili, nulla alia de cauſa, quàm per admirationem Scipionis contemptu imperatorum aliorum orto. *Eum ſupereſſe unum ducem Romanis, ceteris ab Hannibale interfectis*, rebatur. *eo nec in Hiſpania caſis Scipionibus alium, quem mitterent, habuiſſe: &, poſtquam in Italia gravius bellum urgeret, adverſus Hannibalem eum arceſſitum. præterquam quòd nomina tantùm ducum in Hiſpania Romani haberent, exercitum quoque inde veterem deductum. Trepida omnia, ut inconditam turbam tironum, eſſe. nunquam talem occaſionem liberandæ Hiſpaniæ fore. Servitum ad eam diem aut Karthaginienſibus, aut Romanis: nec in vicem his aut illis, ſed interdum utriſque ſimul. Pulſos ab Romanis Karthaginienſes; ab Hiſpanis, ſi conſentirent, pelli Romanos poſſe. ut ab omni externo imperio ſoluta in perpetuum Hiſpania in patrios rediret mores rituſque.* Hæc aliaque dicendo non populares modò, ſed Auſetanos quoque, vicinam gentem, concitat, & alios finitimos ſibi atque illis populos. itaque intra paucos dies triginta millia peditum, quatuor ferme equitum in Sedetanum agrum, quò edictum erat, convenerunt.

II. Romani quoque imperatores, L. Lentulus & L. Manlius Acidinus, ne gliſceret prima negligendo bellum,

Digitized by Google

lum, junctis & ipsi exercitibus, per agrum Ausetanum, hostico, tanquam pacato, clementer ductis militibus, ad sedem hostium pervenere. trium millium spatio procul à castris eorum posuerunt castra. Primò per legatos nequicquam tentatum, ut discederetur ab armis. deinde, quum in pabulatores Romanos impetus repentè ab equitibus Hispanis factus esset, submisso ab statione Romana equitatu, prœlium equestre fuit, haud sanè memorando in partem ullam eventu. Sole oriente, postero die armati instructique omnes mille fermè passus procul à castris Romanis aciem ostendêre. Medii Ausetani erant: cornua dextrum Ilergetes, lævum ignobiles tenebant Hispani populi. Inter cornua & mediam aciem intervalla patentia satis latè fecerant; quâ equitatum, ubi tempus esset, emitterent. Et Romani, more suo exercitum quum instruxissent, id modò hostium imitati sunt, ut inter legiones & ipsi patentes equiti relinquerent vias. Ceterùm Lentulus, ei parti usum equitis fore ratus, quæ prior in dehiscentem intervallis hostium aciem equites emisisset, Ser. Cornelio tribuno militum imperat, equites per patentes in hostium acie vias permittere equos jubeat: ipse, cœptâ parum prosperè pedestri pugnâ, tantùm moratus, dum cedenti duodecimæ legioni, quæ in lævo cornu adversus Ilergetes locata erat, tertiam decimam legionem ex subsidiis in primam aciem firmamentum ducit; postquam æquata ibi pugna est, ad L. Manlium, inter prima signa hortantem, ac subsidia, quibus res postulabat locis, indueentem, venit. indicat tuta ab lævo cornu esse: jam missum ab se Cornelium Servium procellâ equestri hostes circumfuturum. Vix hæc dicta dederat, quum Romani equites, in medios invecti hostes, simul pedestres acies turbarunt, simul equitibus Hispanorum viam immittendi equos clauserunt. Itaque, omissâ pugnâ equestri, ad pedestrem Hispani descenderunt. Romani imperatores, ut turbatos hostium

lium ordines, & trepidationem pavoremque, & fluctuantia viderunt signa, hortantur, orant milites, *ut perculsos invadant, neu restitui aciem patiantur*. non sustinuissent tam infestum impetum barbari, ni regulus ipse Indibilis cum equitibus ad pedes degressus ante prima signa peditum se objecisset. Ibi aliquandiu atrox pugna stetit. tandem postquam ii, qui circa regem, seminecem restantem, deinde pilo terræ affixum, pugnabant, obruti telis occubuerunt, tum fuga passim coepta, pluresque cæsi, quia equos conscendendi equitibus spatium non fuerat, & quia perculsis acriter institerunt Romani. nec antè absessum est, quàm castris quoque exuerunt hostem. Tredecim millia Hispanorum cæsa eo die, octingenti ferme capti. Romanorum sociorumque paulo amplius ducenti, maximè in lævo cornu, ceciderunt. Pulsi castris Hispani, aut qui ex prœlio effugerant, sparsi primò per agros, deinde in suas quisque civitates redierunt.

III. Tum à Mandonio evocati in concilium, conquestique ibi clades suas, increpitis auctoribus belli, legatos mittendos ad arma tradenda deditionemque faciendam censuerunt. Quibus, culpam in auctorem belli Indibilem, ceterosque principes, quorum plerique in acie cecidissent, conferentibus, tradentibusque arma, & dedentibus sese, respondit est: *In deditionem ita accipi eos, si Mandonium ceterosque belli concitores tradidissent vivos: sin minùs, exercitus se in agrum Ilergetum Ausetanorumque, & deinceps aliorum populorum ducturos.* Hæc dicta legatis, renunciataque in concilium. Ibi Mandonius ceteriique principes comprehensi & traditi ad supplicium. Hispaniæ populis reddita pax: stipendium ejus anni duplex & frumentum sex mensium imperatum, sagaque & togæ exercitui, & obsides ab triginta ferme populis accepti. Ita Hispaniæ rebellantis tumultu, haud magno motu, intra paucos dies concito & compresso, in Africam omnis terror versus. C. Lælius

Digitized by Google

Lælius nocte ad Hipponem Regium quum accessisset, luce primâ ad populandum agrum sub signis militem socioſque navales duxit. Omnibus, pacis modo incuriosè agentibus, magna clades illata; nunciique trepidi Karthaginem terrore ingenti complevere, classem Romanam Scipionemque imperatorem (& fama fuerat jam in Siciliam transgressum) adveniſſe. Nec quot naves vidiſſent, nec quanta manus agros popularetur, satis gnari, omnia in majus, metu augente, accipiebant. itaque primò terror pavorque, dein mœstitia animos incessit: *tantum fortunam mutâsse, ut, qui modò ipsi exercitum ante mœnia Romana habuiſſent victores, stratisque tot hoſtium exercitibus, omnes Italiæ populos aut vi aut voluntate in deditionem accepiſſent; ii, verſo Marte, Africæ populationes & obsidionem Karthaginis visuri forent, nequaquam pari ad patienda ea robore, ac Romani fuiſſent. Illis Romanam plebem, illis Latium juventutem præbuiſſe; majorem semper frequentioremque pro tot cæsis exercitibus subolescentem. Suam plebem imbellem in urbe, imbellem in agris esse. mercede parari auxilia ex Afris, gente ad omnem auram spei mobili atque infida. Jam reges, Syphacem post colloquium cum Scipione alienatum; Masiniſſam apertâ defectione infestiſſimum hoſtem. nihil usquam spei, nihil auxilii esse. Nec Magonem ex Gallia movere tumultûs quicquam, nec conjungere sese Hannibali: & Hannibalem ipſum jam & famâ senescere, & viribus.*

IV. In hæc deflenda prolapſos ab recenti nuncio animos rursus terror inſtans revocavit ad consultandum, quonam modo obviàm præsentibus periculis iretur. Delectus raptim in urbe agriſque haberi placet, mittere ad conducenda Afrorum auxilia, munire urbem, frumentum convehere, tela, arma parare, inſtruere naves ac mittere ad Hipponem adverſus Romanam classem. Jam hæc agentibus nuncius tandem venit, Lælium, non Scipionem, copiasque, quantæ ad incurſiones agrorum satis sint, transvectas; summæ belli

Digitized by Google

belli molem adhuc in Sicilia esse. Ita respiratum, mittique ad Syphacem legationes, alioſque regulos, firmandæ ſocietatis causâ, cœptæ. Ad Philippum quoque miſſi, qui ducenta argenti talenta pollicerentur, ut in Siciliam aut in Italiam trajiceret. Miſſi & ad duos imperatores in Italiam, ut omni terrore Scipionem retinerent: ad Magonem non legati modò, ſed viginti quinque naves longæ, ſex millia peditum, octingenti equites, ſeptem elephanti, ad hoc magna pecunia ad conducenda auxilia, quibus fretus propius urbem Romanam exercitum admoveret, conjungeretque ſe Hannibali. Hæc Karthagine parabant agitabantque. Ad Lælium prædas ingentes ex agro inermi ac nudo præſidiis agentem Maſiniſſa, famâ Romanæ claſſis excitus, cum equitibus paucis venit. *Is ſegniter rem agi ab Scipione* queſtus, *quòd tum non jam exercitum in Africam trajeciſſet, perculſis Karthaginienſibus, Syphace impedito finitimis bellis, quem incertum hærere; ſi ſpatium ad ſua, ut velit, componenda detur, nihil ſinceræ fide cum Romanis acturum. Hortaretur, ac ſtimularet Scipionem, ne ceſſaret. Se, quanquam regno pulſus eſſet, cum haud contemnendis copiis affuturum peditum equitumque. Nec ipſi Lælio morandum in Africa eſſe. claſſem credere profectam à Karthagine, cum qua, abſente Scipione, non ſatis tutum eſſe contrahi certamen.*

V. Ab hoc ſermone dimiſſo Maſiniſſâ, Lælius poſtero die naves prædâ onuſtas ab Hippone ſolvit, revectaſque in Siciliam mandata Maſiniſſæ Scipioni expoſuit. Eiſdem ferme diebus naves, quæ ab Karthagine ad Magonem miſſæ erant, inter Albingaunos Ligures Genuamque acceſſerunt. In iis locis tum fortè Mago tenebat claſſem: qui, legatorum auditis verbis, jubentium exercitus quàm maximos comparare, extemplo Gallorum & Ligurum (namque utriuſque gentis ingens ibi multitudo erat) concilium habuit. *& miſſum ſe ad eos vindicandos in libertatem*, ait, *&, ut ipſi cernant*,

Digitized by Google

cernant, mitti sibi ab domo præsidia: sed, quantis viribus, quanto exercitu id bellum geratur, in eorum potestate esse. Duos exercitus Romanos, unum in Gallia, alterum in Etruria esse. satis, scire Sp. Lucretium se cum M. Livio junctarum. multa millia ipsis etiam armanda esse, ut duobus ducibus, duobus exercitibus Romanis resistatur. Galli, *summam ad id suam voluntatem esse*, dicere: *sed, quum una castra Romana intra fines, altera in finitima terra Etruria prope in conspectu habeant, si palam fiat auxiliis adjutum ab sese Pœnum, extemplo infestos utrinque exercitus in agrum suum incursuros. Ea ab Gallis desideraret, quibus occultè adjuvari posset. Liguribus, quòd procul agro urbibusque eorum castra Romana sint, libera consilia esse. illos armare juventutem, & capessere pro parte bellum, æquum esse.* Ligures haud abnuere: tempus modò duorum mensium petere ad delectus habendos. Interim Mago milites, Gallis dimissis, clàm per agros eorum mercede conducere. commeatus quoque omnis generis occultè ad eum à Gallis populis mittebantur. M. Livius exercitum volonum ex Etruria in Galliam traducit: junctusque Lucretio, si se Mago ex Liguribus propius urbem moveat, obviàm ire parat: si Pœnus sub angulo Alpium quietus se contineat, & ipse in eadem regione circa Ariminum Italiæ præsidio futurus.

VI. Post reditum ex Africa C. Lælii, & Scipione stimulato Masinissæ adhortationibus, & militibus, prædam ex hostium terra cernentibus totâ classe efferri, accensis ad trajiciendum quàm primùm, intervenit majori minor cogitatio, Locros urbem recipiendi, quæ sub defectionem Italiæ desciverat & ipsa ad Pœnos. Spes autem affectandæ ejus rei ex minima re affulsit. Latrociniis magis, quàm justo bello, in Bruttiis gerebantur res; principio ab Numidis facto, & Bruttiis, non societate magis Punicâ, quàm suopte ingenio, congruentibus in eum morem. Postremò Romani quoque, jam contagione quâdam rapto gaudentes, quantum per

Digitized by Google

per duces liceat, excurſiones in hoſtium agros facere. Ab iis egreſſi quidam urbem Locrenſes circumventi, Rhegiumque abſtracti fuerant. in eo captivorum numero fabri quidam fuere, aſſueti fortè apud Pœnos mercede opus in arce Locrorum facere. Ii, cogniti ab Locrenſium principibus, qui pulſi ab adverſa factione, quæ Hannibali Locros tradiderat, Rhegium ſe contulerant, quum cetera percunctantibus, (ut mos eſt, qui diu abſunt) quæ domi agerentur, expoſuiſſent, ſpem fecerunt, ſi redempti ac remiſſi forent, arcem ſe iis tradituros. ibi ſe habitare, fidemque ſibi rerum omnium inter Karthaginienſes eſſe. Itaque, ut qui ſimul deſiderio patriæ angerentur, ſimul cupiditate inimicos ulciſcendi arderent, redemptis extemplo iis remiſſiſque, quum ordinem agendæ rei compoſuiſſent, ſignaque, quæ procul edita obſervarent, ipſi ad Scipionem Syracuſas profecti, apud quem pars exſulum erat, referentes ibi promiſſa captivorum, quum ſpem ab effectu haud abhorrentem conſuli feciſſent; tribuni militum cum iis M. Sergius & P. Matienus miſſi, juſſique ab Rhegio tria millia militum Locros ducere: & Q. Pleminio prætori ſcriptum, ut rei agendæ adeſſet. Profecti ab Rhegio, ſcalas ad editam altitudinem arcis fabricatas portantes, mediâ ferme nocte ex eo loco, unde convenerat, ſignum dedere proditoribus arcis. qui parati intentique, & ipſi ſcalas ad id ipſum factas quum demiſiſſent, pluribuſque ſimul locis ſcandentes accepiſſent, priuſquam clamor oriretur, in vigiles Pœnorum, ut in nullo tali metu, ſopitos impetus eſt factus. quorum gemitus primò morientium exauditus; deinde ſubita conſternatio ex ſomno & tumultus, quum cauſa ignoraretur; poſtremò certior res, aliis excitantibus alios. *jamque ad arma* pro ſe quiſque vocabat: *hoſtes in arce eſſe, & cædi vigiles.* oppreſſique forent Romani, nequaquam numero pares, ni clamor, ab iis, qui extra arcem erant, ſublatus, incertum, un-

Digitized by Google

de accidisset, (omnia vana augente nocturno tumultu) feciſſet. Itaque velut plenâ jam hoſtium arce territi Pœni, omiſſo certamine, in alteram arcem (duæ ſunt haud multum inter ſe diſtantes) confugiunt. Oppidani urbem habebant, victoribus præmium in medio poſitum. Ex arcibus duabus prœliis quotidie levibus certabatur. Q. Pleminius Romano, Hamilcar Punico præſidio præerat: arceſſentes ex propinquis locis ſubſidia copias augebant. Ipſe poſtremò veniebat Hannibal. nec ſuſtinuiſſent Romani, niſi Locrenſium multitudo, exacerbata ſuperbiâ atque avaritiâ Pœnorum, ad Romanos inclinâſſet.

VII. Scipioni ut nunciatum eſt, in majore diſcrimine Locris rem verti, ipſumque Hannibalem adventare; ne præſidium etiam periclitaretur, haud facili inde receptu, & ipſe à Meſſana, L. Scipione fratre in præſidio ibi relicto, quum primùm æſtu fretum inclinatum eſt, naves mari ſecundo miſit. Et Hannibal, à Butroto amni (haud procul is ab urbe Locris abeſt) nuncio præmiſſo, ut ſui luce primâ ſummâ vi prœlium cum Romanis ac Locrenſibus conſererent, dum ipſe, averſis omnibus in eum tumultum, ab tergo urbem incautam aggrederetur, ubi luce cœptam invenit pugnam, ipſe nec in arcem ſe includere, turbâ locum artum impediturus, voluit; neque ſcalas, quibus ſcanderet muros, attulerat. ſarcinis in acervum conjectis, quum haud procul muris ad terrorem hoſtium aciem oſtendiſſet, cum equitibus Numidis circumequitabat urbem, dum ſcalæ, quæque alia ad oppugnandum opus erant, parantur, ad viſendum quà maximè parte aggrederetur. progreſſus ad murum, ſcorpione icto, qui proximus eum ſortè ſteterat, territus inde tam periculoſo caſu, receptui canere quum juſſiſſet, caſtra procul ab ictu teli communiit. Claſſis Romana à Meſſana Locros, aliquot horis die ſuperante, acceſſit: expoſiti omnes è navibus, & ante occaſum ſolis urbem

ingreſſi

ingressi sunt. Postero die cœpta ex arce à Pœnis pugna: & Hannibal, jam scalis aliisque omnibus ad oppugnationem paratis, subibat muros: quum repentè in eum, nihil minus quàm tale quicquam timentem, patefactâ portâ erumpunt Romani. ad ducentos improvidos, quum invasissent, occidunt. ceteros Hannibal, ut consulem adesse sensit, in castra recipit: nunciogue misso ad eos, qui in arce erant, ut sibimet ipsi consulerent, nocte motis castris abiit. Et qui in arce erant, igni injecto tectis, quæ tenebant, ut is tumultus hostem moraretur, agmen suorum fugæ simili cursu ante nostem assecuti sunt.

VIII. Scipio, ut & arcem relictam ab hostibus & vacua vidit castra, vocatos ad concionem Locrenses graviter ob defectionem incusavit: de auctoribus supplicium sumpsit, bonaque eorum alterius factionis principibus, ob egregiam fidem adversus Romanos, concessit. *Publicè nec dare nec eripere se quicquam Locrensibus*, dixit, *Romam mitterent legatos: quam senatus æquum censuisset, eam fortunam habituros. Illud satis scire, etsi male de populo Romano meriti essent, in meliore statu sub iratis Romanis futuros, quàm sub amicis Karthaginiensibus fuerint.* Ipse, Q. Pleminio legato præsidioque, quod arcem ceperat, ad tuendam urbem relicto, cum quibus venerat copiis, Messanam trajecit. Ita superbè & crudeliter habiti Locrenses à Karthaginiensibus post defectionem ab Romanis fuerant, ut modicas injurias non æquo modò animo pati, sed propè lubenti possent. verùm enimvero tantum Pleminius Hamilcarem præsidii præfectum, tantum præsidiarii milites Romani Pœnos scelere atque avaritiâ superaverunt, ut non armis, sed vitiis videretur certari. nihil omnium, quæ inopi invisas opes potentioris faciunt, prætermissum in oppidanos est ab duce, aut à militibus: in corpora ipsorum, in liberos, in conjuges infandæ contumeliæ editæ. Nam avaritia ne sacrorum quidem spoliatione abstinuit: nec

Digitized by Google

alia modò templa violata, sed Proserpinæ etiam, intacti omni ætate, thesauri; præterquam quòd à Pyrrho, qui cum magno piaculo sacrilegii sui manubias retulit, spoliati dicebantur. Ergo sicut antè regiæ naves, laceratæ naufragiis, nihil in terram integri, præter sacram pecuniam Deæ, quam asportabant, extulerant; tum quoque alio genere cladis eadem illa pecunia omnibus contactis eâ violatione templi furorem objecit, atque inter se ducem in ducem, militem in militem rabie hostili vertit.

IX. Summæ rei Pleminius præerat: militum pars sub eo, quam ipse ab Rhegio abduxerat, pars sub tribunis erat. Rapto poculo argenteo ex oppidani domo Pleminii miles fugiens, sequentibus quorum erat, obvius fortè Sergio & Matieno tribunis militum fuit. cui quum jussu tribunorum ademptum poculum esset, jurgium inde & clamor, pugna postremò orta inter Pleminii milites, tribunorumque; ut suis quisque opportunus advenerat, multitudine simul ac tumultu crescente. Victi Pleminii milites quum ad Pleminium, cruorem ac vulnera ostentantes, non sine vociferatione atque indignatione concurrissent, probra in eum ipsum jactata in jurgiis referentes; accensus irâ domo sese proripuit, vocatosque tribunos nudari, ac virgas expediri jubet. Dum spoliandis iis (repugnabant enim, militemque implorabant) tempus teritur, repentè milites, feroces recenti victoriâ, ex omnibus locis, velut adversus hostes ad arma conclamatum esset, concurrerunt. &, quum violata jam virgis corpora tribunorum vidissent, tum verò in multo impotentiorem subitò rabiem accensi, sine respectu, non majestatis modò, sed etiam humanitatis, in legatum impetum, lictoribus priùs indignum in modum mulcatis, faciunt. tum ipsum, ab suis interceptum & seclusum, hostiliter lacerant, & propè exsanguem, naso auribusque mutilatis, relinquunt. His Messanam nunciatis, Scipio, post paucos

Digitized by Google

paucos dies Locros hexeri advectus, quum causam Pleminii & tribunorum audiisset, Pleminio noxâ liberato, relictoque in ejusdem loci præsidio, tribunis fontibus judicatis, & in vincula conjectis, ut Romam ad senatum mitterentur, Messanam atque inde Syracusas rediit. Pleminius impotens iræ, neglectam ab Scipione & nimis leviter latam suam injuriam ratus, nec quemquam æstimare alium eam litem posse, nisi qui atrocitatem ejus patiendo sensisset, tribunos attrahi ad se jussit; laceratosque omnibus, quæ pati corpus ullum potest, suppliciis interfecit: nec satiatus vivorum pœnâ, insepultos projecit. Simili crudelitate & in Locrensium principes est usus, quos ad conquerendas injurias ad P. Scipionem profectos audivit. &, quæ antea per libidinem atque avaritiam fœda exempla in socios ediderat, tunc ab ira multiplicia edere: infamiæ atque invidiæ non sibi modò, sed etiam imperatori, esse.

X. Jam comitiorum appetebat tempus, quum P. Licinii consulis literæ Romam allatæ, *se exercitumque suum gravi morbo adfectari: nec fisti potuisse, ni eadem vis mali, aut gravior etiam, in hostes ingruisset. Itaque, quoniam ipse venire ad comitia non posset, si ita Patribus videretur, sua Q. Cæcilium Metellum dictatorem comitiorum causâ dicturum: exercitum Q. Cecilii dimitti, è republica esse. Nam neque usum ejus ullum in præsentia esse, quum Hannibal jam in hiberna suos receperit; & tanta incesserit in ea castra vis morbi, ut, nisi maturè dimittantur, nemo omnium superfuturus videatur.* ea consuli à Patribus facienda, ut è republica sideque sua duceret, permissa. Civitatem eo tempore repens religio invaserat, invento carmine in libris Sibyllinis, propter crebrius eo anno de cœlo lapidatum inspectis. *Quandoque hostis alienigena terræ Italiæ bellum intulisset, eum pelli Italiâ vincique posse, si mater Idæa à Pessinunte Romam advecta foret.* Id carmen ab decemviris inventum eo magis Patres movit, quòd & legati, qui donum Delphos portaverant, referebant, & sacrifican-

Digitized by Google

ficantes ipsos Pythio Apolloni litavisse, & responsum oraculo editum, majorem multo victoriam, quàm cujus ex spoliis dona portarent, adesse populo Romano. In ejusdem spei summam conferebant P. Scipionis velut præfagientem animum de fine belli, quòd depoposcisset provinciam Africam. Itaque quo maturiùs fatis, ominibus, oraculisque portendentis sese victoriæ compotes fierent, id cogitare, quæ ratio transportandæ Romam Deæ esset.

XI. Nullasdum in Asia civitates socias habebat populus Romanus. tamen memores, Æsculapium quoque ex Græcia quondam, hauddum ullo fœdere sociata, valetudinis populi causâ arcessitum; & jam cum Attalo rege, propter commune adversus Philippum bellum, cœptam amicitiam esse, facturum eum, quæ possit, populi Romani causâ, legatos ad eum decernunt, M. Valerium Lævinum, qui bis consul fuerat, ac res in Græcia gesserat, M. Cæcilium Metellum prætorium, Ser. Sulpicium Galbam ædilitium, duos quæstorios, Cn. Tremellium Flaccum, & M. Valerium Faltonem. His quinque naves quinqueremes, ut ex dignitate populi Romani adirent eas terras, ad quas concilianda majestas nomini Romano esset, decernunt. Legati Asiam petentes protinus Delphos quum escendissent, oraculum adierunt, consulentes, ad quod negotium domo missi essent, perficiendi ejus, quam sibi spem populoque Romano portenderet. Responsum esse ferunt, *per Attalum regem compotes ejus fore, quod peterent. quum Romam Deam devexissent, tum curarent, ut eam, qui vir optimus Romæ esset, hospitio exciperet.* Pergamum ad regem venerunt. Is legatos comiter acceptos Pessinuntem in Phrygiam deduxit: sacrumque iis lapidem, quam matrem Deûm esse incolæ dicebant, tradidit, ac deportare Romam jussit. Præmissus ab legatis M. Valerius Falto nunciavit, Deam apportari. quærendum virum optimum in civitate esse, qui eam ritè hospitio exciperet.

Digitized by Google

peret. Q. Cæcilius Metellus dictator ab consule in Brutiis comitiorum causâ dictus, exercitusque ejus dimissus: magister equitum L. Veturius Philo. Comitia per dictatorem habita. Consules facti M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus absens, quum provinciam Græciam haberet. Prætores inde creati, Ti. Claudius Nero, M. Marcius Ralla, L. Scribonius Libo, M. Pomponius Matho. Comitiis peractis, dictator sese magistratu abdicavit. Ludi Romani ter, plebeii septies instaurati. Curules erant ædiles Cn. & L. Cornelii Lentuli. Lucius Hispaniam provinciam habebat: absens creatus, absens eum honorem gessit. Ti. Claudius Asellus & M. Junius Pennus plebeii ædiles fuerunt. Ædem Virtutis eo anno ad portam Capenam M. Marcellus dedicavit, septimodecimo anno postquam à patre ejus primo consulatu vota in Gallia ad Clastidium fuerat. Et flamen Martialis eo anno est mortuus M. Æmilius Regillus.

XII. Neglectæ eo biennio res in Græcia erant. itaque Philippus Ætolos, desertos ab Romanis, cui unifidebant auxilio, quibus voluit conditionibus, ad petendam & pacisceudam subegit pacem. quod nisi omni vi perficere maturâsset, bellantem eum cum Ætolis, P. Sempronius proconsul, successor imperii missus Sulpicio, cum decem millibus peditum, & mille equitibus, & triginta quinque rostratis navibus (haud parvum momentum ad opem ferendam sociis) oppressisset. Vixdum pace factâ, nuncius regi venit, Romanos Dyrrhachium venisse: Parthinosque & propinquas alias gentes motas esse ad spem novandi res: Dimallumque oppugnari. Eò se verterant Romani ab Ætolorum, quò missi erant, auxilio, irati, quòd sine auctoritate sua adversus fœdus cum rege pacem fecissent. Ea quum audisset Philippus, ne qui motus major in finitimis gentibus populisque oriretur, magnis itineribus Apolloniam contendit; quò Sempronius se receperat,

missō Lætorio legato cum parte copiarum & quindecim navibus in Ætoliam, & ad vīsendas res, pacemque, si posset, turbandam. Philippus agros Apolloniatium vastavit, &, ad urbem admotis copiis, potestatem pugnæ Romano fecit: quem postquam quietum muros tantummodo tueri vidit, nec satis fidens viribus, ut urbem oppugnaret, & cum Romanis quoque, sicut cum Ætolis, cupiens pacem, si posset, sīn minùs, inducias facere, nihil ultrà irritatis novo certamine odiis, in regnum se recepit. Per idem tempus, tædio diutini belli, Epirotæ, tentatâ priùs Romanorum voluntate, legatos de pace communi ad Philippum misere; satis confidere, conventuram eam, affirmantes, si ad colloquium cum P. Sempronio imperatore Romano venisset. Facilè impetratum (neque enim ne ipsius quidem regis abhorrebat animus) ut in Epirum transiret. Phœnice urbs est Epiri: ibi priùs collocutus rex cum Aëropo & Darda, & Philippo Epirotarum prætoribus, postea cum P. Sempronio congreditur. Adfuit colloquio & Amynander Athamanum rex, & magistratus alii Epirotarum & Acarnanum. Primus Philippus prætor verba fecit, & petiit simul ab rege & ab imperatore Romano, ut finem belli facerent, darentque eam Epirotis veniam. P. Sempronius conditiones pacis dixit, ut Parthini, & Dimallum, & Bargulum, & Eugenium Romanorum essent; Atintania, si, missis Romam legatis, ab senatu impetrâsset, Macedoni accederet. In eas conditiones quum pax conveniret, ab rege fœderi adscripti, Prusia Bithyniæ rex, Achæi, Bœoti, Thessali, Acarnanes, Epirotæ: ab Romanis, Ilienses, Attalus rex, Pleuratus, Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, Elei, Messenii, Athenienses. Hæc conscripta consignataque sunt, & in duos menses induciæ factæ, donec Romam mitterentur legati, ut populus in has conditiones pacem juberet. jusseruntque omnes tribus: quia, verso in Africam bello, omnibus

Digitized by Google

nibus allis in præsentia levari volebant bellis. P. Sempronius, pace factâ, ad consulatum Romam decessit.

XIII. P. Sempronio, M. Cornelio consulibus (quintusdecimus is annus Punici belli erat) provinciæ, Cornelio Etruria cum vetere exercitu, Sempronio Bruttii, ut novas scriberet legiones, decretæ. Prætoribus, M. Marcio urbana, L. Scribonio Liboni peregrina, & eidem Gallia, M. Pomponio Mathoni Sicilia, Ti. Claudio Neroni Sardinia evenit. P. Scipioni cum eo exercitu, cum ea classe, quam habebat, prorogatum in annum imperium est. item P. Licinio, ut Bruttios cum duabus legionibus obtineret, quoad eum in provincia cum imperio morari consuli è republica visum esset. Et M. Livio, & Sp. Lucretio, cum binis legionibus, quibus adversus Magonem Galliæ præsidio fuissent, prorogatum imperium est. Et Cn. Octavio, ut, quum Sardiniam legionemque Ti. Claudio tradidisset, ipse navibus longis quadraginta maritimam oram, quibus finibus senatus censuisset, tutaretur. M. Pomponio prætori in Sicilia Cannensis exercitus duæ legiones decretæ. T. Quinctius Tarentum, C. Hostilius Tubulus Capuam, proprætores, sicut priore anno, cum vetere utrque præsidio, obtinerent. De Hispaniæ imperio, quos in eam provinciam duos proconsules mitti placeret, latum ad populum est. Omnes tribus eosdem, L. Cornelium Lentulum & L. Manlium Acidinum, proconsules, sicut priore anno tenuissent, obtinere eas provincias jusserunt. Consules delectum habere instituerunt, & ad novas scribendas in Bruttios legiones, & in ceterorum (ita enim jussi ab senatu erant) exercituum supplementum.

XIV. Quanquam nondum apertè Africa provincia decreta erat, (occultantibus id, credo, Patribus, ne præscisceret Karthaginienses) tamen in eam spem erecta civitas erat, in Africa eo anno debellatum iri, finemque bello Punico adesse. Impleverat ea res super-

stitionum animos, promique & ad nuncianda, & ad credenda prodigia erant: eo plura vulgabantur. *Duos soles visos: & noctu interluxisse: & facem Setiæ ab ortu solis ad occidentem porrigi visam. Tarracinæ portam, Anagniæ & portam & multis locis murum de cœlo tactum. In æde Junonis Sospitæ Lanuvii cum horrendo fragore strepitum editum.* Eorum procurandorum causâ diem unum supplicatio fuit: & novemdiale sacrum, quòd de cœlo lapidatum esset, factum. Eò accessit consultatio de matre Idæa accipienda, quam præterquam quòd M. Valerius, unus ex legatis prægressus, adtutum in Italia fore nunciaverat, recens nuncius aderat, Tarracinæ jam esse. Haud parvæ rei judicium senatum tenebat, qui vir optimus in civitate esset. Veram certè victoriam ejus rei sibi quisque mallet, quàm ulla imperia honoresve, suffragio seu Patrum, seu plebis delatos. P. Scipionem, Cn. filium, ejus qui in Hispania ceciderat, adolescentem nondum quæstorium, judicaverunt in tota civitate virum bonorum optimum esse, id quibus virtutibus inducti ita judicârint, sicut proditum à proximis memoriæ temporum illorum scriptoribus libens posteris traderem; ita meas opiniones, conjectando rem vetustate obrutam, non interponam. P. Cornelius cum omnibus matronis Ostiam ire jussus obviàm Deæ, isque eam de nave accipere, & in terram elatam tradere ferendam matronis. Postquam navis ad ostium amnis Tiberini accessit, sicut erat jussus, in salum nave evectus, ab sacerdotibus Deam accepit, extulitque in terram. Matronæ primores civitatis, inter quas unius Claudiæ Quintæ insigne est nomen, accepere: cui dubia (ut traditur) antea fama clariorem ad posteros tam religioso ministerio pudicitiam fecit. Eæ per manus, succedentes deinceps aliæ aliis, omni effusâ civitate obviàm, thuribulis ante januas positis, quâ præferebatur, atque accenso thure, precantibus, ut volens propitiaque urbem Romanam iniret, in ædem Victoriæ,

Digitized by Google

toriæ, quæ est in palatio, pertulere Deam pridie Idus Aprilis; isque dies festus fuit. populus frequens dona Deæ in Palatium tulit, lectisterniumque & ludi fuere, Megalesia appellata.

XV. Quum de supplemento legionum, quæ in provinciis erant, ageretur; *tempus esse*, à quibusdam senatoribus subjectum est, *quæ dubiis in rebus utcunque tolerata essent, ea, dempto jam tandem Deûm beneficio metu, non ultrà pati.* Erectis exspectatione Patribus, subjecerunt: *colonias Latinas duodecim, quæ Q. Fabio & Q. Fulvio consulibus abnuissent milites dare, eas annum jam ferme sextum vacationem militiæ, quasi honoris & beneficii causâ, habere: quum interim boni obedientesque socii, pro fide atque obsequio in populum Romanum, continuis omnium annorum delectibus exhausti essent.* Sub hanc vocem non memoria magis Patribus renovata rei, propè jam obliteratæ, quàm ira irritata est. itaque, nihil priùs referre consules passi, decreverunt, *ut consules magistratus denosque principes Nepete, Sutrio, Ardeâ, Calibus, Albâ, Carseolis, Sorâ, Suessâ, Setiâ, Circejis, Narniâ, Interamnâ,* (eæ namque coloniæ in ea causa erant) *Romam excirent: iis imperarent, quantum quæque, earum coloniarum militum plurimum dedisset populo Romano, ex quo hostes in Italia essent, duplicatum ejus summæ numerum peditum daret, & equites centenos vicenos. si qua eum numerum equitum explere non posset, pro equite uno tres pedites liceret dare: pedites equitesque quàm locupletissimi legerentur, mitterenturque, ubicunque extra Italiam supplemento opus esset. Si qui ex iis recusarent, retineri ejus coloniæ magistratus legatosque placere: neque, si postularent, senatum dari, priusquam imperata fecissent. stipendium præterea iis coloniis in millia æris asses singulos imperari exigique quotannis: consumque in iis coloniis agi ex formula ab Romanis censoribus data. dari autem placere eandem, quam populo Romano: deferrique Romam ab juratis censoribus coloniarum, priusquam magistratu abirent.* Ex hoc senatusconsulto, accitis Romam magistratibus primoribusque

busque earum coloniarum, consules quum militem stipendiumque imperàssent, alii aliis magis recusare ac reclamare. negare, *tantum militum effici posse: vix, si simplum ex formula imperetur, enisuros.* Orare atque obsecrare, *ut sibi, senatum adire ac deprecari liceret. nihil se, quare perire meritò deberent, admisisse: sed, si pecundum etiam foret, neque suum delictum, neque iram populi Romani, ut plus militum darent, quàm haberent, posse efficere.* Consules obstinati manere legatos Romæ jubent; magistratus ire domos ad delectus habendos. nisi summâ militum, quæ imperata esset, Romam adductâ, neminem iis senatum daturum. Ita præcisâ spe senatum adeundi deprecandique, delectus in iis duodecim coloniis, per longam vacationem numero juniorum auctо, haud difficulter est perfectus.

XVI. Altera item res, propè æquè longo neglecta silentio, relata à M. Valerio Lævino est. qui, *privatis collatas pecunias, se ac M. Claudio consulibus, reddi tandem, æquum esse* dixit. *nec minari quemquam debere, in publica obligata fide suam præcipuam curam esse. Nam, præterquam quòd aliquid proprie ad consulem ejus anni, quo collatæ pecuniæ essent, pertineret, etiam se auctorem ita conferendi fuisse, inopi ærario, nec plebe ad tributum sufficiente.* Grata ea Patribus admonitio fuit: jussisque referre consulibus, decreverunt, *ut tribus pensionibus ea pecunia solveretur: primam præsentem ii, qui tum essent, duas tertiis & quintis consules numerarent.* Omnes deinde alias curas una occupavit, postquam Locrensium cladες, quæ ignoratæ ad eam diem fuerant, legatorum adventu vulgatæ sunt. nec tam Q. Pleminii scelus, quàm Scipionis in eo aut ambitio aut negligentia iras hominum irritavit. Decem legati Locrensium, obsiti squalore & sordibus, in comitio sedentibus consulibus velamenta supplicum, ramos oleæ, (ut Græcis mos est) porrigentes, ante tribunal cum flebili vociferatione humi procubuerunt. Quærentibus consulibus *Locrenses se* dixerunt *esse, ea pos-*

Digitized by Google

sos à Q. Pleminio legato Romanisque militibus, quæ pati ne Karthaginienses quidem velit populus Romanus. Rogare, uti sibi Patres adeundi, deplorandique ærumnas suas potestatem facerent.

XVII. Senatu dato, maximus natu ex iis: *Scio, quanti æstimentur nostra apud vos querelæ, Patres conscripti, plurimum in eo momenti esse, si probè sciatis, & quomodo proditi Locri Hannibali sint, & quomodo, pulso Hannibale præsidio, restituti in ditionem vestram. quippe si & culpa defectionis procul à publico consilio absit, & reditum in vestram ditionem appareat, non voluntate solùm, sed ope etiam ac virtute nostrâ; magis indignemini, bonis ac fidelibus sociis tam atroces atque indignas injurias ab legato vestro militibusque fieri. Sed ego causam utriusque defectionis nostræ in aliud tempus differendam arbitror esse, duarum rerum gratiâ; unius, ut coram P. Scipione, qui Locros recepit, omnium nobis rectè perperamque factorum testis, agatur; alterius, quòd, qualescunque sumus, tamen hæc, quæ passi sumus, pati non debuimus. Non possumus dissimulare, Patres conscripti, nos, quum præsidium Punicum in arce nostra haberemus, multa fœda & indigna, & à præfecto præsidii Hamilcare, & ab Numidis Afrisque passos esse. Sed quid illa sunt, collata cum iis, quæ hodie patimur? Cum bona venia, quæso, audiatis, Patres conscripti, id, quod invitus dicam. In discrimine est nunc humanum omne genus, utrùm vos, an Karthaginienses principes terrarum videat. si ex iis, quæ Locrenses aut ab illis passi sumus, aut à vestro præsidio nunc quum maximè patimur, æstimandum Romanum ac Punicum imperium sit; nemo non illos sibi, quàm vos, dominos præoptet. Et tamen videte, quemadmodum Locrenses in vos animati sint. Quum à Karthaginiensibus injurias tanto minores acciperemus, ad vestrum imperatorem confugimus: quum à vestro præsidio plusquam hostilia patiamur, nusquam aliò, quàm ad vos, querelas detulimus. Aut vos respicietis perditas res nostras, Patres conscripti, aut ne ab Diis quidem immortalibus quod precemur, quicquam superest. Q. Pleminius legatus missus est*

Digitized by Google

cum præsidio ad recipiendos à Karthaginiensibus Locros, & cum eodem ibi relictus est præsidio. In hoc legato vestro (dant enim animum ad loquendum libere ultima miseria) nec hominis quicquam est, Patres conscripti, præter figuram & speciem; neque Romani civis, præter habitum, vestitumque, & sonum Latinæ linguæ. Pestis ac bellua immanis, quales fretum quondam, quo ab Sicilia dividimur, ad perniciem navigantium circumsedisse fabulæ ferunt. At si scelus, libidinemque, & avaritiam solus ipse exercere in socios vestros satis haberet, unam profundam quidem voraginem tamen patientiâ nostrâ expleremus. nunc omnes centuriones militesque vestros (adeo in promiscuo licentiam atque improbitatem esse voluit) Pleminios fecit: omnes rapiunt, spoliant, verberant, vulnerant, occidunt: constuprant matronas, virgines, ingenuos, raptos ex complexu parentum. Quotidie capitur urbs nostra, quotidie diripitur; dies noctesque omnia passim mulierum puerorumque, qui rapiuntur atque asportantur, ploratibus sonant. Miretur, qui sciat, quomodo aut nos ad patiendum sufficiamus, aut illos, qui faciunt, nondum tantarum injuriarum satietas ceperit. Neque ego exsequi possum, nec vobis opera est audire singula, quæ passi sumus. communiter omnia amplectar. Nego domum ullam Locris; nego quemquam hominem expertem injuriæ esse; nego ullum genus sceleris, libidinis, avaritiæ superesse, quod in ullo, qui pati potuerit, prætermissum sit. Vix ratio iniri potest, uter casus civitatis sit detestabilior, quum hostes bello urbem cepere, an quum exitiabilis tyrannus vi atque armis oppressit. Omnia, quæ captæ urbes, patiuntur, passi sumus, & quum maximè patimur. Patres conscripti; omnia, quæ crudelissimi atque importunissimi tyranni scelera in oppressos cives edunt, Pleminius in nos, libertosque nostros, & conjuges, edidit.

XVIII. *Unum est, de quo nominatim & nos queri religio infixa animis cogat, & vos audire, & exsolvere rempublicam vestram religione, si ita vobis videbitur, velimus, Patres conscripti. Vidimus enim, cum quanta cæremonia non vestros solum cultus Deos, sed etiam externos accipiatis. Fanum est*

apud

apud nos Proserpinæ, de cujus sanctitate templi credo aliquam famam ad vos perveniſſe Pyrrhi bello: qui quum, ex Sicilia rediens, Locros claſſe præteveheretur, inter alia fœda, quæ propter fidem erga vos in civitatem noſtram facinora edidit, theſauros quoque Proſerpinæ, intactos ad eam diem, ſpoliavit: atque ita, pecuniâ in naves impoſitâ, ipſe terrâ eſt profectus. Quid ergo evenit, Patres conſcripti? Claſſis poſtero die fœdiſſimâ tempeſtate lacerata, omneſque naves, quæ ſacram pecuniam habuerunt, in littora noſtra ejectæ ſunt. Quâ tantâ clade edoctus tandem Deos eſſe ſuperbiſſimus rex, pecuniam omnem conquiſitam in theſauros Proſerpinæ referri juſſit. nec tamen illi unquam poſtea proſperi quicquam evenit: pulſuſque Italiâ, ignobili atque inhoneſtâ morte, temere nocte ingreſſus Argos, occubuit. Hæc quum audiſſet legatus veſter, tribunique militum, & mille alia, quæ, non augendæ religionis causâ, ſed præſentis Deæ numine ſæpe comperta nobis majoribuſque noſtris, referebantur; auſi ſunt nihilominus ſacrilegas admovere manus intactis illis theſauris, & nefandâ prædâ ſe ipſos ac domos contaminare ſuas & milites veſtros. quibus, per vos, fidem veſtram, Patres conſcripti, priuſquam eorum ſcelus expietis, neque in Italia, neque in Africa quicquam rei geſſeritis; ne, quod piaculum commiſerunt, non ſuo ſolùm ſanguine, ſed etiam publicâ clade luant. Quanquam ne nunc quidem, Patres conſcripti, aut in ducibus, aut in militibus veſtris ceſſat ira Deæ. Aliquoties jam inter ſe ſignis collatis concucurrerunt. dux alterius partis Pleminius, alterius duo tribuni militum erant: non acriùs cum Karthaginienſibus, quàm inter ſe ipſi, ferro dimicaverunt. præbuiſſentque occaſionem furore ſuo Locros recipiendi Hannibali, ni accitus ab nobis Scipio interveniſſet. At, Hercule, militès contactos ſacrilegio furor agitat: in ducibus ipſis punicodis nullum Deæ numen apparuit? Immo ibi præſens maximè fuit. Virgis cæſi tribuni ab legato ſunt. Legatus deinde inſidiis tribunorum interceptus, præterquam quòd toto corpore lacer atus, naſo quoque auribuſque deciſis, exſanguis eſt relictus: recreatus deinde legatus ex vulneribus, tribunos militum in vincula conjectos,

tas, dein verberatos, servilibusque omnibus supplicîis cruciatos trucidando occidit; mortuos deinde prohibuit sepeliri. Has Dea pœnas à templi sui spoliatoribus habet: nec antè desinet omnibus eos agitare furiis, quàm reposita sacra pecunia in thesauris fuerit. Majores quondam nostri, gravi Crotoniensium bello, quia extra urbem templum est, transferre in urbem eam pecuniam voluerunt. noctu audita ex delubro vox est, abstinerent manus: Deam sua templa defensuram. *Quia movendi inde thesauros incussa erat religio, muro circumdare templum voluerunt. ad aliquantum jam altitudinis excitata erant mœnia, quum subitò collapsa ruinâ sunt. Sed & nunc, & sæpe aliàs Dea suam sedem, suumque templum aut tutata est, aut à violatoribus gravia piacula exegit. nostras injurias nec potest, nec possit alius ulcisci, quàm vos, Patres conscripti. Ad vos vestramque fidem supplices confugimus. nihil nostra interest, utrùm sub illo legato, sub illo præsidio Locros esse finatis, an irato Hannibali & Pœnis ad supplicium dedatis. Non postulamus, ut extemplo nobis, ut de absente, ut indictâ causâ credatis. Veniat, coràm ipse audiat, ipse diluat. Si quicquam sceleris, quod homo in homines edere potest, in nos patratum est; non recusamus, quin & nos omnia eadem iterum, si pati possumus, patiamur, & ille omni divino humanoque liberetur scelere.*

XIX. Hæc quum ab legatis dicta essent, quæsisseque ab iis Q. Fabius, detulissentne eas querelas ad P. Scipionem; responderunt, *missos legatos esse, sed eum belli apparatu occupatum esse: & in Africam aut jam trajecisse, aut intra paucos dies trajecturum. Et, legati gratia quanta esset apud imperatorem, expertos esse: quum, inter eum & tribunos cognitâ causâ, tribunos in vincula conjecerit; legatum aquè sontem, aut magis etiam, in ea potestate reliquerit.* Jussis excedere è templo legatis, non Pleminius modò, sed etiam Scipio, principum orationibus lacerari. ante omnes Q. Fabius, natum eum ad corrumpendam disciplinam militarem, arguere. *Sic & in Hispania plus, propè per seditionem militum, quàm bello, amissum externo & regio,*

& regio more & indulgere licentiæ militum, & sævire in eos. Sententiam deinde æquè trucem orationi adjecit. *Pleminium legatum vinctum Romam deportari placere, & ex vinculis causam dicere: ac, si vera forent, quæ Locrenses quererentur, in carcere necari, bonaque ejus publicari. P. Scipionem, quòd de provincia decessisset injussu senatûs, revocari: agique cum tribunis plebis, ut de imperio ejus abrogando ferrent ad populum. Locrensibus coràm senatum respondere, quas injurias sibi factas quererentur, eas neque senatum neque populum Romanum factas velle. Viros bonos, sociosque, & amicos eos appellari: liberos, conjuges, quæque alia erepta essent, restitui: pecuniam, quanta ex thesauris Proserpinæ sublata esset, conquiri, duplamque pecuniam in thesauros reponi: & sacrum piaculare fieri, ita ut priùs ad collegium pontificum referretur, quòd sacri thesauri moti, violati essent, quæ piacula, quibus Diis, quibus hostiis, fieri placeret. Milites, qui Locris essent, omnes in Siciliam transportari: quatuor cohortes sociorum Latini nominis in præsidium Locros adduci.* Perrogari eo die sententiæ, accensis studiis pro Scipione & adversus Scipionem, non potuere. Præter Pleminii facinus Locrensiumque cladem, ipsius etiam imperatoris non Romanus modò, sed ne militaris quidem cultus jactabatur: *cum pallio crepidisque inambulare in gymnasio, libellis eum palæstræque operam dare: aquè fœminei molliterque cohortem totam Syracusarum amœnitate frui: Karthaginem atque Hannibalem excidisse de memoria: exercitum omnem licentiâ corruptum, qualis Sucrone in Hispania fuerit, qualis nunc Locris, sociis magis, quàm hosti, metuendum.*

XX. Hæc quanquam partim vera, partim mixta, eoque similia veris jactabantur, vicit tamen Q. Metelli sententia: qui de ceteris Maximo assensus, de Scipionis causa dissensit. *Qui enim convenire, quem modò civitas juvenem admodum recuperandæ Hispaniæ delegerit ducem, quem, receptâ ab hostibus Hispaniâ, ad imponendum Punico bello finem creaverit consulem, spe destinaverit*

Han-

Digitized by Google

Hannibalem ex Italia detracturum, Africam subacturum, eum repente, tanquam Q. Pleminium, indictâ causâ propè damnatum, ex provincia revocari? quam ea, quæ in se nefariè facta Locrenses quererentur, ne præsente quidem Scipione facta dicerent, neque aliud, quàm patientia, aut pudor, quòd legato peperciſſet, inſimulari poſſit? Sibi placere, M. Pomponium prætorem, cui Sicilia provincia ſorte eveniſſet, triduo proximo in provinciam proficiſci: conſules decem legatos, quos iis videretur, ex ſenatu legere, quos cum prætore mitterent, & duos tribunos plebei, atque ædilem. cum eo conſilio prætorem cognoſcere. ſi ea, quæ Locrenſes facta quererentur, juſſu aut voluntate P. Scipionis facta eſſent, ut eum de provincia decedere juberent. Si P. Scipio jam in Africam trajeciſſet, tribuni plebis, atque ædilis cum duobus legatis, quos maximè prætor idoneos cenſuiſſet, in Africam proficiſcerentur: tribunus atque ædilis, qui reducerent inde Scipionem: legati, qui exercitui præeſſent, donec novus imperator ad eum exercitum veniſſet. Sin M. Pomponius & decem legati comperiſſent, neque juſſu, neque voluntate P. Scipionis ea facta eſſe, ut ad exercitum Scipio maneret, bellumque, ut propoſuiſſet, gereret. Hoc facto ſenatuſconſulto, cum tribunis plebis actum eſt, ut compararent inter ſe, aut ſorte legerent, qui duo cum prætore ac legatis irent. Ad collegium pontificum relatum de expiandis, quæ Locris in templo Proſerpinæ tacta, violata, elataque inde eſſent. Tribuni plebis cum prætore & decem legatis profecti M. Claudius Marcellus & M. Cincius Alimentus: iis ædilis plebis datus, quem, ſi aut in Sicilia prætori dicto audiens non eſſet Scipio, aut jam in Africam trajeciſſet, prendere tribuni juberent, ac jure ſacroſanctæ poteſtatis reducerent. Priùs Locros ire, quàm Meſſanam, conſilium erat.

XXI. Ceterùm duplex fama eſt, quod ad Pleminium attinet. alii, auditis, quæ Romæ acta eſſent, in exſilium Neapolim euntem fortè in Q. Metellum, unum ex legatis, incidiſſe, & ab eo Rhegium vi retractum

Digitized by Google

ctum tradunt; alii, ab ipso Scipione legatum cum triginta nobilissimis equitum missum, qui Q. Pleminium in catenas, & cum eo seditionis principes, conjicerent. Ii omnes, seu antè Scipionis, seu tum prætoris jussu, traditi in custodiam Rheginis. Prætor legatique Locros profecti primam, sicuti mandatum erat, religionis curam habuere. omnem enim sacram pecuniam, quæque apud Pleminium, quæque apud milites erat, conquisitam, cum ea quam ipsi secum attulerant, in thesauris reposuerunt, ac piaculare sacrum fecerunt. tum vocatos ad concionem milites prætor signa extra urbem efferre jubet, castraque in campo locat, cum gravi edicto, *Si quis miles aut in urbe restitisset, aut secum extulisset, quod suum non esset, Locrensibus se permittere, ut, quod sui quisque cognoscet, prehenderet. si quid non compareret, repeteret. Ante omnia, libera corpora placere sine mora Locrensibus restitui. non levi defuncturum pœnâ, qui non restituisset.* Locrensium deinde concionem habuit, atque, *iis libertatem legesque suas populum Romanum senatumque restituere*, dixit. *Si qui Pleminium aliumve quem accusare vellet, Rhegium se sequeretur. Si de P. Scipione publicè queri vellent, ea, quæ Locris nefariè in Deos hominesque facta essent, jussu aut voluntate P. Scipionis facta esse, legatos mitterent Messanam; ibi se cum consilio cogniturum.* Locrenses prætori legatisque, & senatui ac populo Romano gratias egere: *se ad Pleminium accusandum ituros. Scipionem, quanquam parum injuriis civitatis suæ doluerit, eum esse virum, quem amicum sibi, quàm inimicum, malint esse. pro certo se habere, neque jussu, neque voluntate P. Scipionis tot tam nefanda commissa: aut Pleminio nimium, aut sibi parum creditum. Naturâ insitum quibusdam esse, ut magis peccari nolint, quàm satis animi ad vindicanda peccata habeant.* Et prætori & consilio haud mediocre onus demptum erat de Scipione cognoscendi. Pleminium, & ad duo & triginta homines cum eo damnaverunt, atque in catenis Romam miserunt; ipsi ad Scipionem pro-

Digitized by Google

profecti sunt, ut ea quoque, quæ vulgata sermonibus erant de cultu ac desidia imperatoris solutaque militiæ disciplina, comperta oculis perferrent Romam.

XXII. Venientibus eis Syracusas, Scipio res, non verba, ad purgandum sese paravit. exercitum omnem eò convenire, classem expediri jussit, tanquam dimicandum eo die terrâ marique cum Karthaginiensibus esset. Quo die venerunt, hospitio comiter acceptis postero die terrestrem navalemque exercitus, non instructos modò, sed hos decurrentes, classem in portu, simulacrum & ipsam edentem navalis pugnæ, ostendit: tum circà armamentaria & horrea aliumque belli apparatum visendum prætor legatique ducti. Tantaque admiratio singularum universarumque rerum incussa, ut satis crederent, aut illo duce atque exercitu vinci Karthaginiensem populum, aut nullo alio posse. juberentque, quod Dii bene verterent, trajicere, & spei conceptæ, quo die illum omnes centuriæ priorem consulem dixissent, primo quoque tempore compotem populum Romanum facere: adeoque lætis inde animis profecti sunt, tanquam victoriam, non belli magnificum apparatum, nunciaturi Romam essent. Pleminius, quique in eadem causa erant, postquam Romam est ventum, extemplo in carcerem conditi. ac primò producti ad populum ab tribunis, apud præoccupatos Locrensium clade animos, nullum misericordiæ locum habuerunt. postea, quum sæpius producerentur, jam senescente invidiâ, molliebantur iræ: & ipsa deformitas Pleminii memoriaque absentis Scipionis favorem ad vulgum conciliabat. Mortuus tamen prius in vinculis est, quàm judicium de eo populi perficeretur. Hunc Pleminium Clodius Licinius in libro tertio rerum Romanarum refert, ludis votivis, quos Romæ Africanus iterum consul faciebat, conatum per quosdam, quos pretio corruperat, aliquot locis urbem incendere, ut frangendi carceris fugiendique haberet occasionem. pa-

tefa-

Digitized by Google

tefacto dein ſcelere, delegatum in Tullianum ex ſenatuſconſulto. De Scipione nuſquam, niſi in ſenatu, actum. ubi omnes legatique & tribuni, claſſem eam, exercitum, ducemque verbis extollentes, effecerunt, ut ſenatus cenſeret, primo quoque tempore in Africam trajiciendum; Scipionique permitteretur, ut ex iis exercitibus, qui in Sicilia eſſent, ipſe legeret, quos in Africam ſecum trajiceret, quos provinciæ relinqueret præſidio.

XXIII. Dum hæc apud Romanos geruntur, Karthaginienſes quoque, quum ſpeculis per promontoria omnia poſitis, percunctantes paventeſque ad ſingulos nuncios ſollicitam hiemem egiſſent, haud parvum & ipſi tuendæ Africæ momentum adjecerunt ſocietatem Syphacis regis, cujus maximè fiduciâ trajecturum in Africam Romanum crediderunt. Erat Haſdrubali Giſgonis filio non hoſpitium modò cum rege, de quo antè dictum eſt, quum ex Hiſpania fortè in idem tempus Scipio atque Haſdrubal convenerunt: ſed mentio quoque inchoata affinitatis, ut rex duceret filiam Haſdrubalis. Ad eam rem conſummandam tempuſque nuptiis ſtatuendum (jam enim & nubilis erat virgo) profectus Haſdrubal, ut accenſum cupiditate (& ſunt ante omnes Numidæ barbaros effuſi in Venerem) ſenſit, virginem ab Karthagine arceſſit, maturatque nuptias: & inter aliam gratulationem, ut publicum quoque fœdus privato adjiceretur, ſocietas inter populum Karthaginienſem regemque, datâ ultro citroque fide, eoſdem amicos inimicoſque habituros, jurejurando affirmatur. Ceterùm Haſdrubal, memor & cum Scipione initæ regi ſocietatis, & quàm vana & mutabilia barbarorum ingenia eſſent, veritus, ne, ſi trajiceret in Africam Scipio, parvum vinculum eæ nuptiæ eſſent, dum accenſum recenti amore Numidam habet, perpellit, blanditiis quoque puellæ adhibitis, ut legatos in Siciliam ad Scipionem mittat, per quos moneat eum,

ne

se prioribus suis promissis fretus in Africam trajiciat. Se & nuptiis civis Karthaginiensis, filiæ Hasdrubalis, quem viderit apud se in hospitio, & publico etiam fœdere cum populo Karthaginiensi junctum. Hortari primùm, ut procul ab Africa, sicut adhuc fecerint, bellum Romani cum Karthaginiensibus gerant, ne sibi interesse certaminibus eorum, armaque aut hæc, aut illa, admuentem alteram societatem, sequi necesse sit. Si non abstineat Africâ Scipio, & Karthagini exercitum admoveat, sibi necessarium fore, & pro terra Africa, in qua & ipse sit genitus, & pro patria conjugis suæ, proque parente ac penatibus dimicare.

XXIV. Cum his mandatis ab rege legati ad Scipionem missi, Syracusis eum convenerunt. Scipio, quanquam magno momento rerum in Africa gerendarum magnâque spe destitutus erat, legatis propere, priusquam res vulgaretur, remissis in Africam, literas dat ad regem, quibus etiam atque etiam monet eum, *Ne jura hospitii secum, neu cum populo Romano initæ societatis, neu fas, fidem, dextras, Deos testes atque arbitros conventorum, fallat.* Ceterùm, quando neque celari adventus Numidarum poterat, (vagati enim in urbe, obversatique prætorio erant) &, si fileretur, quid petentes venissent, periculum erat, ne vera eò ipso, quòd celarentur, suâ sponte magis emanarent, timorque in exercitum incideret, ne simul cum rege & Karthaginiensibus foret bellandum, avertit à vero falsis præoccupando mentes hominum. Et, vocatis ad concionem militibus, *non ultrà esse cunctandum*, ait. *Instare, ut in Africam quamprimum trajiciat, socios reges. Masinissam prius ipsum ad Lælium venisse, querentem, quòd cunctando tempus tereretur. nunc Syphacem mittere legatos, idem admirantem, quæ tam diuturna mora sit causa: postulantemque, ut aut trajiciatur tandem in Africam exercitus, aut, si mutata consilia sint, certior fiat, ut & ipse sibi ac regno suo possit consulere. Itaque, paratis jam omnibus instructisque, & re jam non ultrà recipiente cunctationem, in animo sibi esse, Lilybæum classe*

Digitized by Google

classe traductâ, eodemque omnibus peditum equitumque copiis contractis, quæ prima dies cursum navibus daret, Deis bene juvantibus, in Africam trajicere. Literas ad M. Pomponium mittit, ut, si ei videretur, Lilybæum veniret: ut communiter consulerent, quas potissimùm legiones, & quantum militum numerum in Africam trajiceret. item circum oram omnem maritimam misit, ut naves onerariæ comprehensæ Lilybæum omnes contraherentur. Quicquid militum naviumque in Sicilia erat, quum Lilybæum convenissent, & nec urbs multitudinem hominum, nec portus naves caperet, tantus omnibus ardor erat in Africam trajiciendi, ut non ad bellum duci viderentur, sed ad certa victoriæ præmia. præcipuè, qui superabant ex Cannensi exercitu, milites, illo, non alio duce, credebant, navatâ reipublicæ operâ, finire se militiam ignominiosam posse. Et Scipio mihimè id genus militum aspernabatur: ut qui neque ad Cannas ignaviâ eorum cladem acceptam sciret, neque ullos æquè veteres milites in exercitu Romano esse, expertosque non variis prœliis modò, sed urbibus etiam oppugnandis. Quinta & sexta Cannenses erant legiones. eas se trajecturum in Africam quum dixisset, singulos milites inspexit: relictisque, quos non idoneos credebat, in locum eorum subjecit, quos secum ex Italia adduxerat; supplevitque ita eas legiones, ut singulæ senæ millia & ducenos pedites, trecenos haberent equites: sociorum item Latinî nominis pedites equitesque de exercitu Cannensi legit.

XXV. Quantum militum in Africam transportatum sit, non parvo numero inter auctores discrepat. Alibi decem millia peditum, duo millia & ducentos equites, alibi sedecim millia peditum, mille & sexcentos equites; alibi parte plus dimidiâ rem auctam, quinque & triginta millia peditum equitumque in naves imposita invenio. quidam non adjecere numerum: inter quos me ipse in re dubia poni malim. Cœlius, ut abstinet numero,

Digitized by Google

mero, ita ad immensum multitudinis speciem auget. Volucres ad terram delapsas clamore militum ait, tantamque multitudinem conscendisse naves, ut nemo mortalium, aut in Italia, aut in Sicilia, relinqui videretur. Milites ut in naves ordine ac sine tumultu conscenderent, ipse eam sibi curam sumpsit. nauticos C. Lælius, qui classis præfectus erat, in navibus, antè conscendere coactos, continuit. Commeatus imponendi M. Pomponio prætori cura data: quinque & quadraginta dierum cibaria, è quibus quindecim dierum cocta, imposita. Ut omnes jam in navibus erant, scaphas circumisit, ut ex navibus gubernatoresque & magistri navium & bini milites in forum convenirent ad imperia accipienda. Postquam convenerunt, primùm ab iis quæsivit, si aquam hominibus jumentisque in totidem dies, quot frumentum, imposuissent. Ubi responderunt, aquam dierum quinque & quadraginta in navibus esse; tum edixit militibus, ut silentium quieti nautis sine certamine ad ministeria exsequenda bene obedientes præstarent. cum viginti rostratis se ac L. Scipionem ab dextro cornu, lævum, totidem rostratas, & C. Lælium præfectum classis cum M. Porcio Catone (quæstor is tum erat) onerariis futurum præsidio. Lumina in navibus singula rostratæ, bina onerariæ haberent: in prætoria nave insigne nocturnum trium luminum fore. Emporia ut peterent, gubernatoribus edixit. Fertilissimus ager, eoque abundans omnium copiâ rerum est regio, & imbelles (quod plerumque in uberi agro evenit) barbari sunt: priúsque, quàm Karthagine subveniretur, opprimi videbantur posse. Iis editis imperiis, redire ad naves jussi: & postero die, Deis bene juvantibus, signo dato solvere naves.

XXVI. Multæ classes Romanæ è Sicilia atque ipso illo portu profectæ erant. Ceterùm non eo bello solùm, (nec id mirum, prædatum enim tantummodo plerăque

Digitized by Google

ræque classes ierant) sed ne priore quidem, ulla profectio tanti spectaculi fuit. quanquam si magnitudine classis æstimaretur, & bini consules cum binis exercitibus antè trajecerant; & propè totidem rostratæ in illis classibus fuerant, quot onerariis Scipio tum trajiciebat. nam, præter quadraginta longas naves, quadringentis ferme onerariis exercitum transvexit. Sed & bellum bello, secundum priore, ut atrocius Romanis videretur, quum quòd in Italia bellabatur, tum ingentes strages tot exercituum, simul cæsis ducibus, effecerant: & Scipio dux, partim factis fortibus, partim suâpte fortunâ quâdam ingentis ad incrementa gloriæ celebratus, converterat animos: simul & mens ipsa trajiciendi, nulli antè eo bello duci tentata, quòd ad Hannibalem detrahendum ex Italia, transferendumque & finiendum in Africa bellum, se transire vulgaverat. Concurrerat ad spectaculum in portum omnis turba, non habitantium modò Lilybæi, sed legationum omnium ex Sicilia: quæ & ad prosequendum Scipionem officii causâ convenerant, & prætorem provinciæ M. Pomponium secutæ fuerant. ad hoc legiones, quæ in Sicilia relinquebantur, ad prosequendos commilitones processerant: nec classis modò prospectantibus è terrâ, sed terra etiam omnis circà referta turbâ spectaculo navigantibus erat.

XXVII. Ubi illuxit, Scipio è prætoria nave, silentio per præconem facto, *Divi Divæque*, inquit, *mariaque terrasque qui colitis, vos precor quæsoque, uti, quæ in meo imperio gesta sunt, geruntur, postque gerentur, ea mihi, populo plebique Romanæ, sociis nominique Latino, qui populi Romani, quique meam sectam, imperium, auspiciumque terrâ, mari, amnibusque sequuntur, bene verruncent: eaque vos omnia bene juvetis: bonis auctibus auxitis: salvos incolumesque, victis perduellibus victores, spoliis decoratos, prædâ onustos triumphantesque, mecum domos reduces sistatis: inimicorum hostiumque ulciscendorum copiam faxitis: quæque popu-*

Digitized by Google

bus Karthaginienſis in civitatem noſtram facere molitus eſt, eò aut mihi populoque Romano in civitatem Karthaginienſium exempla edendi facultatem detis. Secundùm eas preces cruda exta victimæ, uti mos eſt, in mare porricit, tubâque ſignum dedit proficiſcendi. Vento ſecundo vehementi ſatis profecti, celeriter è conſpectu terræ ablati ſunt: & à meridie nebula occepit, ita ut vix concurſus navium inter ſe vitarent. lenior ventus in alto factus. noctem inſequentem eadem caligo obtinuit: ſole orto eſt diſcuſſa, & addita vis vento. Jam terram cernebant. haud ita multo poſt gubernator Scipioni ait, *non plus quinque millia paſſuum Africam abeſſe: Mercurii promontorium ſe cernere. ſi jubeat eò dirigi, jam in portu fore omnem claſſem.* Scipio, ut in conſpectu terra fuit, precatus, uti bono reipublicæ ſuoque Africam viderit, dare vela, & alium infrà navibus acceſſum petere jubet. Vento eodem ferebantur. ceterùm nebula ſub idem ferme tempus, quo pridie, exorta conſpectum terræ ademit, & ventus premente nebulâ cecidit. Nox deinde incertiora omnia fecit. itaque anchoras, ne aut inter ſe concurrerent naves, aut terræ inferrentur, jecere. Ubi illuxit, ventus idem coortus, nebulâ disjectâ, aperuit omnia Africæ littora. Scipio, quod eſſet proximum promontorium, percunctatus, quum Pulchri promontorium id vocari audiſſet, *Placet omen*, inquit; *huc dirigite naves.* Eò claſſis decurrit: copiæ omnes in terram expoſitæ ſunt. Proſperam navigationem ſine terrore ac tumultu fuiſſe, permultis Græcis Latiniſque auctoribus credidi: Cœlius unus, præterquam quòd non merſas fluctibus naves, ceteros omnes cœleſtes maritimoſque terrores, poſtremò abreptam tempeſtate ab Africa claſſem ad inſulam Ægimurum, inde ægre correctum curſum, exponit: &, propè obrutis navibus, injuſſu imperatoris, ſcaphis, haud ſecus quàm naufragos, milites ſine armis cum ingenti tumultu in terram evaſiſſe.

XXVIII. Ex-

Digitized by Google

XXVIII. Expoſitis copiis, Romani caſtra in proximis tumulis metantur. Jam non in maritimos modò agros, conſpectu primùm claſſis, dein tumultu egredientium in terram, pavor terrorque pervenerat, ſed in ipſas urbes. neque enim hominum modò turba, mulierum puerorumque agminibus immixta, omnes paſſim compleverat vias, ſed pecora quoque præ ſe agreſtes agebant; ut relinqui ſubitò Africam diceres. Urbibus verò ipſis majorem, quàm quem ſecum attulerant, terrorem inferebant. præcipuè Karthaginis propè ut captæ tumultus fuit. Nam poſt M. Atilium Regulum & L. Manlium conſules, annis propè quinquaginta, nullum Romanum exercitum viderant, præter prædatorias claſſes, quibus exſcenſiones in agros maritimos factæ erant: raptiſque, quæ obvia fors fecerat, priùs recurſum ſemper ad naves, quàm clamor agreſtes conciret, fuerat. eo major tum fuga pavorque in urbe fuit. Et, Hercule, neque exercitus domi validus, neque dux, quem opponerent, erat. Haſdrubal, Giſgonis filius, genere, famâ, divitiis, regiâ tum etiam affinitate, longè primus civitatis erat: ſed eum ab illo ipſo Scipione aliquot prœliis ſuſum pulſumque in Hiſpania meminerant: nec magis ducem duci parem, quàm tumultuarium exercitum ſuum Romano exercitui eſſe. Itaque, velut ſi urbem extemplo aggreſſurus Scipio foret, ita ad arma eſt conclamatum: portæque raptim clauſæ, & armati in muris, vigiliæque & ſtationes diſpoſitæ, ac nocte inſequenti vigilatum eſt. Poſtero die quingenti equites, ſpeculatum ad mare turbandoſque egredientes ex navibus miſſi, in ſtationes Romanorum inciderunt. jam enim Scipio, claſſe Uticam miſsâ, ipſe haud ita multum progreſſus à mari, tumulos proximos ceperat; equites & in ſtationibus locis idoneis poſuerat, & per agros miſerat prædatum.

XXIX. Ii cum Karthaginienſi equitatu prœlium quum commiſiſſent, paucos in ipſo certamine, pleroſ-

Digitized by Google

que fugientes perfecuti (in quibus præfectum quoque Hannonem, nobilem juvenem) occiderunt. Scipio non agros modò circà vaſtavit, ſed urbem etiam proximam Afrorum ſatis opulentam cepit. ubi præter cetera, quæ extemplo in naves onerarias impoſita, miſſaque in Siciliam erant, octo millia liberorum ſervorumque capitum ſunt capta. Lætiſſimus tamen Romanis in principio rerum gerendarum adventus fuit Maſiniſſæ. quem quidam cum ducentis haud ampliùs equitibus, plerique cum duûm millium equitatu tradunt veniſſe. Ceterùm quum longè maximus omnium ætatis ſuæ regum hic fuerit, plurimumque rem Romanam juverit, operæ pretium videtur excedere paululum ad enarrandum, quàm variâ fortunâ uſus ſit in amittendo recuperandoque paterno regno. Militanti pro Karthaginienſibus in Hiſpania pater ei moritur: Galæ nomen erat. Regnum ad fratrem regis Oeſalcem, pergrandem natu, (mos ita apud Numidas eſt) pervenit. haud multo poſt, Oeſalce quoque mortuo, major ex duobus filius ejus Capuſa, puero admodum altero, paternum imperium accepit. Ceterùm quum magis jure gentis, quàm auctoritate inter ſuos aut viribus, obtineret regnum; exſtitit quidam, Mezetulus nomine, non alienus ſanguine regibus, familiæ ſemper inimicæ, ac de imperio variâ fortunâ cum iis, qui tum obtinebant, certantis. Is, concitatis popularibus, apud quos, invidiâ regum, magnæ auctoritatis erat, caſtris palam poſitis, deſcendere regem in aciem, ac dimicare de regno coëgit. in eo prœlio Capuſa cum multis principum cecidit, gens Maſſylorum omnis in ditionem imperiumque Mezetuli conceſſit. regio tamen nomine abſtinuit: contentuſque nomine modico tutoris, puerum Lacumacen, qui ſtirpis regiæ ſupererat, regem appellat. Karthaginienſem nobilem feminam, ſororis filiam Hannibalis, quæ proximè Oeſalci regi nupta fuerat, matrimonio ſibi jungit, ſpe Karthaginienſium ſocie-

Digitized by Google

ſocietatis; & cum Syphace hoſpitium vetuſtum legatis miſſis renovat, omnia ea auxilia præparans adverſus Maſiniſſam.

XXX. Et Maſiniſſa, audità morte patrui, dein nece fratris patruelis, ex Hiſpania in Mauritaniam (Bocchar eâ tempeſtate rex Maurorum erat) trajicit. ab eo ſupplex infimis precibus auxilium itineri, quoniam bello non poterat, quatuor millia Maurorum impetravit. Cum iis, præmiſſo nuncio ad paternos ſuoſque amicos, quum ad fines regni perveniſſet, quingenti ferme Numidæ ad eum convenerunt. Igitur Mauris inde, ſicut convenerat, retro ad regem remiſſis, quanquam aliquanto minor ſpe multitudo, nec cum qua tantam rem aggredi ſatis auderet, conveniret; ratus agendo ac moliendo vires quoque ad agendum aliquid collecturum, proficiſcenti ad Syphacem Lacumaci regulo ad Thapſum occurrit. Trepidum agmen quum in urbem refugiſſet, urbem Maſiniſſa primo impetu capit: ex regiis alios tradentes ſe recipit, alios vim parantes occidit. pars maxima cum ipſo puero inter tumultum ad Syphacem, quò primùm intenderant iter, pervenerunt. Fama hujus modicæ rei, in principio rerum proſpere actæ, convertit ad Maſiniſſam Numidas. affluebantque undique ex agris viciſque veteres milites Galæ, & invitabant juvenem ad recuperandum paternum regnum. Numero militum aliquantum Mezetulus ſuperabat. nam & ipſe eum exercitum, quo Capuſam vicerat, & ex receptis poſt cædem regis aliquot habebat: & puer Lacumaces ab Syphace auxilia ingentia adduxerat. quindecim millia peditum Mezetulo, decem millia equitum erant. Quibuſcum Maſiniſſa, nequaquam tantum peditum equitumve habens, acie conflixit. vicit tamen & veterum militum virtus, & prudentia inter Romana & Punica arma exercitati ducis. Regulus cum tutore & exigua Maſæſylorum manu in Karthaginienſium agrum perfugit. Ita recuperato re-

Digitized by Google

gno paterno, Maſiniſſa, quia ſibi adverſus Syphacem haud paulo majorem reſtare dimicationem cernebat, optimum ratus cum fratre patruele gratiam reconciliare, miſſis, qui & puero ſpem facerent, ſi in fidem Maſiniſſæ ſeſe permiſiſſet, futurum in eodem honore, quo apud Galam Oeſalces quondam fuiſſet; & qui Mezetulo, præter impunitatem, ſua omnia cum fide reſtitui ſponderent; ambo præoptantes exſilio modicam domi fortunam (omnia, ne id fieret, Karthaginienſibus de induſtria agentibus) ad ſeſe perduxit.

XXXI. Haſdrubal tum fortè, quum hæc gerebantur, apud Syphacem erat: qui Numidæ, haud ſanè multum ad ſe pertinere credenti, utrùm penes Lacumacen, an Maſiniſſam, regnum Maſſylorum eſſet, *falli eum magnopere*, ait, *ſi Maſiniſſam eiſdem contentum fore, quibus patrem Galam, aut patruum ejus Oeſalcem, credat. multo majorem indolem in eo animi ingeniique eſſe, quàm in ullo gentis ejus unquam fuiſſet. Sæpe eum in Hiſpania rara inter homines virtutis ſpecimen dediſſe ſociis pariter hoſtibuſque: & Syphacem, & Karthaginienſes, niſi orientem illum ignem oppreſſiſſent, ingenti mox incendio, quum jam nullam opem ferre poſſent, arſuros. Adhuc teneras & fragiles ejus vires eſſe, vixdum coaleſcens foventis regnum.* Inſtando ſtimulandoque pervincit, ut exercitum ad fines Maſſylorum admoveat; atque in agro, de quo ſæpe cum Gala non verbis modò diſceptatum, ſed etiam armis certatum fuerat, tanquam haud dubiè juris ſui, caſtra locet. *Si quis arceat, id quod maximè opus ſit, acie dimicaturum: ſin per metum agro cedatur, in medium regnum eundum. aut ſine certamine conceſſuros in ditionem ejus Maſſylos, aut nequaquam pares futuros armis.* His vocibus incitatus Syphax Maſiniſſæ bellum infert, & primo certamine Maſſylos fundit fugatque. Maſiniſſa cum paucis equitibus ex acie in montem (Balbam incolæ vocant) perfugit. familiæ aliquot cum mapalibus pecoribuſque ſuis (ea pecunia illis eſt) perſecuti ſunt regem: cetera Maſſylorum

Digitized by Google

lorum multitudo in ditionem Syphacis conceſſit. Quem ceperant exſules montem, herbidus aquoſuſque eſt: &, quia pecori bonus alendo erat, hominum quoque, carne ac lacte veſcentium, abunde ſufficiebat alimentis. Inde nocturnis primò ac furtivis incurſionibus, deinde aperto latrocinio, infeſta omnia circà eſſe: maximè uri Karthaginienſis ager, quia & plus prædæ, quàm inter Numidas, & latrocinium tutius erat. jamque adeo licenter eludebant, ut ad mare devectam prædam venderent mercatoribus, appellentibus naves ad id ipſum; plurefque, quàm juſto ſæpe in bello, Karthaginienſium caderent caperenturque. Deplorabant ea apud Syphacem Karthaginienſes, infenſumque & ipſum ad reliquias belli perſequendas inſtigabant. ſed vix regium videbatur, latronem vagum in montibus conſectari.

XXXII. Bocchar, ex præfectis regiis vir acer & impiger, ad id delectus. ei data quatuor millia peditum, duo equitum: præmiorumque ingentium ſpe oneratus, ſi caput Maſiniſſæ retuliſſet, aut vivum (id verò inæſtimabile gaudium fore) cepiſſet, palatos incurioſéque agentes improviſò adortus, pecorum hominumque ingenti multitudine à præſidio armatorum exclusâ, Maſiniſſam ipſum cum paucis in verticem montis compellit. Inde, propè ut jam debellato, nec prædâ modò pecorum hominumque captorum miſsâ ad regem, ſed copiis etiam, ut aliquanto majoribus, quàm pro reliquiis belli, remiſſis, cum quingentis haud ampliùs peditibus ducentiſque equitibus, degreſſum jugis Maſiniſſam perſecutus, in valle arta, faucibus utrinque obſeſſis, incluſit. ibi ingens cædes Maſſylorum facta. Maſiniſſa cum quinquaginta haud ampliùs equitibus per anfractus montis ignotos ſequentibus ſe eripuit. Tenuit tamen veſtigia Bocchar: adeptuſque eum patentibus prope Clupeam urbem campis, ita circumvenit, ut, præter quatuor equites, omnes ad u-

Digitized by Google

num interficeret. cum iis ipsum quoque Masiniſſam ſaucium propè è manibus inter tumultum amiſit. In conſpectu erant fugientes; ala equitum, diſperſa toto campo, quibuſdam, ut occurrerent, per obliqua tendentibus, quinque hoſtes ſequebatur. amnis ingens fugientes accepit, (neque enim cunctanter, ut quos major metus urgeret, immiſerant equos) raptique gurgite, & in obliquum prælati. duobus in conſpectu hoſtium in prærapidum gurgitem hauſtis, ipſe periiſſe creditus. at duo reliqui equites cum eo inter virgulta ulterioris ripæ emerſerunt. Is finis Bocchari ſequendi fuit, nec ingredi flumen auſo, nec habere credenti ſe jam, quem ſequeretur. Inde vanus auctor abſumpti Maſiniſſæ ad regem rediit; miſſique, qui Karthaginem gaudium ingens nunciarent: totaque Africa, famâ mortis Maſiniſſæ repleta, variè animos affecit. Maſiniſſa in ſpelunca occulta, quum herbis curaret vulnus, duorum equitum latrocinio per dies aliquot vixit. ubi primùm ducta cicatrix, patique poſſe viſa jactationem, audaciâ ingenti pergit ire ad regnum repetendum: atque, in ipſo itinere haud plus quadraginta equitibus collectis, quum in Maſſylos, palam jam quis eſſet ferens, veniſſet, tantum motum quum favore priſtino, tum gaudio inſperato, quòd, quem periiſſe crediderant, incolumem cernebant, fecit, ut intra paucos dies ſex millia peditum armatorum, quatuor equitum, ad eum convenirent: jamque non in poſſeſſione modò paterni regni eſſet, ſed etiam ſocios Karthaginienſium populos Maſæſylorumque fines (id Syphacis regnum erat) vaſtaret. inde, irritato ad bellum Syphace, inter Cirtam Hipponemque in jugis opportunorum ad omnia montium conſedit.

XXXIII. Majorem igitur eam rem Syphax ratus, quàm ut per præfectum ageret, cum filio juvene (nomen Verminæ erat) parte exercitûs miſsâ, imperat, ut, circumducto agmine, in ſe intentum hoſtem ab tergo inva-

Digitized by Google

invadat. Nocte profectus Vermina, qui ex occulto aggressurus erat: Syphax autem interdiu aperto itinere, ut qui, signis collatis, acie dimicaturus esset, movit castra. Ubi tempus visum est, quo pervenisse jam circummissi videri poterant, & ipse leni clivo ferente ad hostem, quum multitudine fretus, tum præparatis ab tergo insidiis, per adversum montem erectam aciem ducit. Masiniſſa fiduciâ maximè loci, quo multo æquiore pugnaturus erat, & ipse dirigit suos. Atrox prælium & diu anceps fuit; loco & virtute militum Masiniſſam, multitudine, quæ nimio major erat, Syphacem juvante. Ea multitudo divisa, quum pars à fronte urgeret, pars à tergo se circumfudisset, victoriam haud dubiam Syphaci dedit: & ne effugium quidem patebat hinc à fronte, hinc ab tergo inclusis. Itaque ceteri pedites equitesque cæsi aut capti. ducentos ferme equites Masiniſſa circa se conglobatos, divisosque turmatim in tres partes, erumpere jubet; loco prædicto, in quem ex dissipata convenirent fuga. Ipse, quâ intenderat, inter media tela hostium evasit. duæ turmæ hæsere: altera metu dedita hosti; pertinacior in repugnando telis obruta & confixa est. Verminam propè vestigiis instantem, in alia atque alia flectendo itinera eludens, tædio & desperatione tandem fessum, absistere sequendo coëgit. ipse cum sexaginta equitibus ad minorem Syrtim pervenit. Ibi cum conscientia egregia sæpe repetiti regni paterni, inter Punica emporia gentemque Garamantum omne tempus, usque ad C. Lælii classisque Romanæ adventum in Africam, consumpsit. Hæc animum inclinant, ut cum modico potiùs, quàm cum magno præsidio equitum, ad Scipionem quoque postea venisse Masiniſſam credam: quippe illa regnantis multitudo, hæc paucitas exsulis fortunæ conveniens est.

XXXIV. Karthaginienses, alà equitum cum præfecto amissà, alio equitatu per novum delectum compa-

Digitized by Google

rato, Hannonem Hamilcaris filium præficiunt. Hasdrubalem subinde ac Syphacem per literas nunciosque, postremò etiam per legatos, arcessunt: Hasdrubalem opem ferre propè circumsessæ patriæ jubent: Syphacem orant, ut Karthagini, ut universæ Africæ subveniat. Ad Uticam tum castra Scipio, ferme mille passus ab urbe, habebat, translata à mari, ubi paucos dies stativa conjuncta classi fuerant. Hanno, nequaquam satis valido, non modò ad lacessendum hostem, sed ne ad tuendos quidem à populationibus agros, equitatu accepto, id omnium primum egit, ut per conquisitionem numerum equitum augeret. nec aliarum gentium aspernatus, maximè tamen Numidas (id longè primum equitum in Africa est genus) conducit. Jam ad quatuor millia equitum habebat, quum Saleram nomine urbem occupavit; quindecim ferme millia ab Romanis castris. Quod ubi Scipioni relatum est, *æstiva sub vestris equitatus!* (inquit) *sint vel plures, dum talem ducem habeant.* eoque minùs sibi cessandum ratus, quo illi segniùs rem agerent, Masinissam cum equitatu præmissum portis obequitare, atque hostem ad pugnam elicere, jubet. ubi omnis multitudo se effudisset, graviorque jam in certamine esset, quàm ut facilè sustineri posset, cederet paulatim; se in tempore pugnæ obventurum. Tantum moratus, quantum satis temporis prægresso visum ad eliciendos hostes, cum Romano equitatu secutus, tegentibus tumulis, qui peropportunè circa viæ flexus oppositi erant, occultus processit. Masinissa, ex composito, nunc terrentis, nunc timentis modo, aut ipsis obequitabat portis, aut cedendo, quum timoris simulatio audaciam hosti faceret, ad insequendum temere eliciebat. Nondum omnes egressi erant, variéque dux fatigabatur, alios vino & somno graves arma capere, & frenare equos cogendo, aliis, ne sparsi & inconditi sine ordine, sine signis omnibus portis excurrerent, obsistendo. Primò incau-

Digitized by Google

incautè se evehentes Masinissa excipiebat: mox plures simul conferti portâ effusi æquaverant certamen: postremò, jam omnis equitatus prœlio quum adesset, sustineri ultrà nequiere. Non tamen effusâ fugâ Masinissa, sed cedendo sensim, impetus eorum excipiebat: donec ad tumulos tegentes Romanum equitatum pertraxit. Inde exorti equites, & ipsi integris viribus, & recentibus equis, Hannoni Afrisque pugnando ac sequendo fessis se circumfudere: & Masinissa, flexis subitò equis, in pugnam rediit. Mille ferme, qui primi agminis fuerant, ut quibus haud facilis receptus fuit, cum ipso duce Hannone intercluſi atque interfecti sunt. ceteros, ducis præcipuè territos cæde, effusè fugientes per tria millia passuum victores secuti, ad duo prætereà millia equitum aut ceperunt, aut occiderunt. inter eos satis constabat, non minus ducentos Karthaginiensium equites fuisse; & divitiis quosdam & genere illustres.

XXXV. Eodem fortè, quo hæc gesta sunt, die naves, quæ prædam in Siciliam vexerant, cum commeatu rediere; velut ominatæ, ad prædam alteram repetendam sese venisse. Duos eodem nomine Karthaginiensium duces duobus equestribus prœliis interfectos, non omnes auctores sunt: veriti, credo, ne falleret bis relata eadem res. Cœlius quidem & Valerius captum etiam Hannonem tradunt. Scipio præfectos equitesque, prout cujusque opera fuerat, ante omnes Masinissam, insignibus donis donat. &, firmo præsidio Saleræ impositio, ipse cum cetero exercitu profectus, non agris modò, quacunque incedebat, populatis, sed urbibus etiam quibusdam vicisque expugnatis, latè fuso terrore belli, septimo die, quàm profectus erat, magnam vim hominum & pecoris & omnis generis prædæ trahens, in castra redit; gravesque iterum hostilibus spoliis naves dimittit. Inde, omissis expeditionibus parvis populationibusque, ad oppugnandam Uti-

Digitized by Google

cam omnes belli vires convertit: eam deinde, si cepisset, sedem ad cetera exsequenda habiturus. Simul & à classe navales socii, qua ex parte urbs mari alluitur, simul & terrestris exercitus ab imminente propè ipsis mœnibus tumulo est admotus. Tormenta machinasque & advexerat secum, & ex Sicilia missa cum commeatibus erant: & nova in armamentario, multis talium operum artificibus de industria inclusis, fiebant. Uticensibus tantâ undique mole circumsessis in Karthaginienſi populo, Karthaginiensibus in Hasdrubale ita, si is movisset Syphacem, spes omnis erat. sed desiderio indigentium auxilii tardiùs cuncta movebantur. Hasdrubal, intentissimâ conquisitione quum ad triginta millia peditum, tria equitum confeciſſet, non tamen ante adventum Syphacis castra propius hostem movere est ausus. Syphax cum quinquaginta millibus peditum, decem equitum advenit: confestimque motis ab Karthagine castris, haud procul Utica munitionibusque Romanis consedit. Quorum adventus hoc tamen momenti fecit, ut Scipio, quum quadraginta ferme dies nequicquam omnia experiens obsedisset Uticam, abscederet inde irrito incepto. & (jam enim hiems instabat) castra hiberna in promontorio, quod tenui jugo continenti adhærens in aliquantum maris spatium extenditur, communit: uno vallo & navalia castra amplectitur. jugo medio legionum castris impositis, littus ad septentrionem versum subductæ naves navalesque soeii tenebant: meridianam vallem ad alterum littus devexam equitatus. Hæc in Africa usque ad extremum autumni gesta.

XXXVI. Præter convectum undique ex populatis circà agris frumentum, commeatusque ex Sicilia atque Italia advectos, Cn. Octavius proprætor ex Sardinia ab Ti. Claudio prætore, cujus ea provincia erat, ingentem vim frumenti advexit: horreaque non solùm, quæ jam facta erant, repleta, sed nova ædificata. Vestimenta

Digitized by Google

stimenta exercitui deerant. id mandatum Octavio, ut cum prætore ageret, si quid ex ea provincia comparari ac mitti posset. ea quoque haud segniter curata res. Mille ducentæ togæ brevi spatio, & duodecim millia tunicarum missa. Æstate eâ, quâ hæc in Africa gesta sunt, P. Sempronius consul, cui Bruttii provincia erat, in agro Crotoniensi cum Hannibale in ipso itinere tumultuario prœlio conflixit. agminibus magis, quàm acie, pugnatum est. Romani pulsi, & tumultu veriùs, quàm pugnâ, ad mille & ducenti de exercitu consulis interfecti: in castra tripidè reditum. Neque oppugnare tamen ea hostes ausi. ceterùm silentio proximæ noctis profectus inde consul, præmisso nuncio ad P. Licinium proconsulem, ut suas legiones admoveret, copias conjunxit. ita duo duces, duo exercitus ad Hannibalem redierunt. nec mora dimicandi facta est: quum consuli duplicatæ vires, Pœno recens victoria animo esset. In primam aciem suas legiones Sempronius induxit: in subsidiis locatæ P. Licinii legiones. Consul principio pugnæ ædem Fortunæ Primigeniæ vovit, si eo die hostes fudisset: composque ejus voti fuit. Fusi ac fugati Pœni: supra quatuor millia armatorum cæsa: paulo minus trecenti vivi capti, & equi quadraginta, & undecim militaria signa. Perculsus adverso prœlio Hannibal Crotonem exercitum abduxit. Eodem tempore M. Cornelius consul in altera parte Italiæ non tam armis, quàm judiciorum terrore, Etruriam continet, totam ferme ad Magonem, ac per eum ad spem novandi res, versam. Eas quæstiones ex senatusconsulto minimè ambitiosè habuit. multique nobiles Etrusci, qui aut ipsi ierant, aut miserant ad Magonem de populorum suorum defectione, primò præsentes erant condemnati; postea, conscientiâ sibimet ipsi exsilium conscifcentes, quum absentes damnati essent, corporibus subtractis, bona tantùm, quæ publicari poterant, pignoranda pœnæ præbebant.

XXXVII. Dum

Digitized by Google

XXXVII. Dum hæc conſules diverſis regionibus agunt, cenſores interim Romæ M. Livius & C. Claudius ſenatum recitaverunt. Princeps iterum lectus Q. Fabius Maximus. notati ſeptem: nemo tamen, qui ſellâ curuli ſediſſet. Sarta tecta acriter & cum ſumma fide exegerunt. viam è foro Boario ad Veneris, & circà foros publicos, & ædem Matris Magnæ in Palatio faciendam locaverunt. Vectigal etiam novum ex ſalaria annona ſtatuerunt. ſextante ſal & Romæ & per totam Italiam erat. Romæ pretio eodem, pluris in foris & conciliabulis, & alio alibi pretio præbendum locaverunt. Id vectigal commentum alterum ex cenſoribus ſatis credebant, populo iratum, quòd iniquo judicio quondam damnatus eſſet: & in pretio ſalis maximè oneratas tribus, quarum operâ damnatus erat, credebant. inde Salinatori Livio inditum cognomen. Luſtrum conditum ſeriùs, quia per provincias dimiſerunt cenſores, ut civium Romanorum in exercitibus, quantus ubique eſſet, referretur numerus. Cenſa eum iis ducenta decem quatuor millia hominum. condidit luſtrum C. Claudius Nero. Duodecim deinde coloniarum, (quod nunquàm antea factum erat) deferentibus ipſarum coloniarum cenſoribus, cenſum acceperunt: ut, quantum numero militum, quantum pecuniâ valerent, in publicis tabulis monumenta exſtarent. Equitum deinde cenſus agi cœptus eſt: & ambo fortè cenſores equum publicum habebant. Quum ad tribum Pollian ventum eſt, in qua M. Livii nomen erat, & præco cunctaretur citare ipſum cenſorem; *Cita*, inquit Nero, *M. Livium*, &, ſive ex reſidua & vetere ſimultate, ſive intempeſtiva jactatione ſeveritatis inflatus, M. Livium, quia populi judicio eſſet damnatus, equum vendere juſſit. item M. Livius, quum ad tribum Arnienſem & nomen collegæ ventum eſt, vendere equum C. Claudium juſſit, duarum rerum causâ; unius, quòd falſum adverſus ſe teſtimonium

Digitized by Google

nium dixiſſet; alterius, quòd non ſincerâ fide ſecum in gratiam rediſſet. Itaque ibi fœdum certamen inquinandi famam alterius, cum ſuæ famæ damno, factum eſt. Exitu cenſuræ quum in leges jurâſſet C. Claudius, & in ærarium eſcendiſſet, inter nomina eorum, quos ærarios relinquebat, dedit collegæ nomen. Deinde M. Livius in ærarium venit, &, præter Mæciam tribum, quæ ſe nec condemnâſſet, neque condemnarum aut conſulem aut cenſorem feciſſet, populum Romanum omnem, quatuor & triginta tribus, ærarios reliquit: quòd & innocentem ſe condemnâſſent, & condemnatum conſulem & cenſorem feciſſent: neque inficiari poſſent, aut judicio ſemel, aut comitiis bis ab ſe peccatum eſſe. Inter quatuor & triginta tribus & C. Claudium ærarium fore. quòd ſi exemplum haberet bis eundem ærarium relinquendi, C. Claudium nominatim ſe inter ærarios fuiſſe relicturum. Pravum certamen notarum inter cenſores: caſtigatio inconſtantiæ populi cenſoria, & gravitate temporum illorum digna. In invidia cenſores quum eſſent, creſcendi ex his ratus eſſe occaſionem Cn. Bæbius tribunus plebis diem ad populum utrique dixit. Ea rei conſenſu Patrum diſcuſſa eſt, ne poſtea obnoxia populari auræ cenſura eſſet.

XXXVIII. Eâdem ætate in Bruttiis Clampetia à conſule vi capta, Conſentia & Pandoſia, & ignobiles aliæ civitates, voluntate in ditionem venerunt. Et, quum comitiorum jam appeteret tempus, Cornelium potiùs ex Etruria, ubi nihil belli erat, Romam accirî placuit. Is conſules Cn. Servilium Cæpionem & C. Servilium Geminum creavit. Inde prætoria comitia habita. creati P. Cornelius Lentulus, P. Quinctilius Varus, P. Ælius Pætus, P. Villius Tappulus. Hi duo, quum ædiles plebis eſſent, prætores creati ſunt. Conſul, comitiis perfectis, ad exercitum in Etruriam rediit. Sacerdotes eo anno mortui, atque in locum eorum

Digitized by Google

rum ſuffecti; Ti. Veturius Philo flamen Martialis, in locum M. Æmilii Regilli, qui priore anno mortuus erat, creatus inauguratuſque: & in M. Pomponii Mathonis auguris & decemviri locum creati, decemvir M. Aurelius Cotta, augur Ti. Sempronius Gracchus admodum adoleſcens, quod tunc perrarum in mandandis ſacerdotiis erat. Quadrigæ aureæ eo anno in Capitolio poſitæ ab ædilibus curulibus, C. Livio & M. Servilio Gemino. Et ludi Romani biduum inſtaurati. Idem per biduum plebeii ab ædilibus P. Ælio, P. Villio: & Jovis epulum fuit ludorum causâ.

LIBER XXX.

EPITOME.

V, VI. *IN Africa Scipio Karthaginienſes & eundem Syphacem Numidarum regem Haſdrubalemque pluribus prœliis vicit, adjuvante Maſiniſſâ, binaque hoſtium caſtra expugnavit: in quibus quadraginta millia hominum ferro ignique conſumpta ſunt.* XI, XII, &c. *Syphacem per C. Lælium & Maſiniſſam cepit. Maſiniſſa Sophoniſbam, uxorem Syphacis, filiam Haſdrubalis, captam ſtatim adamavit, &, nuptiis factis, uxorem habuit. caſtigatus à Scipione venenum ei miſit: quo hauſto illa deceſſit.* XX, XXV. *Effectumque eſt multis Scipionis victoriis, ut Karthaginienſes, in deſperationem acti, in auxilium publicæ ſalutis Hannibalem ex Italia revocarent.* XXX, &c. *iſque, anno decimoſexto Italiâ decedens, in Africam trajecit, tentavitque per colloquium pacem cum Scipione componere:* XXXV. *&, quum de conditionibus pacis non conveniſſet, acie victus eſt.* XXXVII. *Pax Karthaginienſibus data eſt*

petea-

Digitized by Google

petentibus. Hannibal Giſgonem, pacem diſſuadentem, manu ſuâ detraxit: excuſatâ deinde temeritate facti, ipſe pacem ſuaſit. XIX. *Mago, qui bello in agro Inſubrium cum Romanis conflixerat, vulneratus, dum in Africam per legatos revocatus revertitur, ex vulnere mortuus eſt.* XLIV. *Maſiniſſæ regnum reſtitutum eſt.* XLV. *Reverſus in urbem Scipio ampliſſimum nobiliſſimumque egit triumphum, quem Q. Terentius Culleo ſenator pileatus ſecutus eſt. Scipio Africanus (incertum militari priùs favore, an populari auctâ ita cognominatus) primus certè hic imperator victæ à ſe nomine gentis nobilitatus eſt.*

I. CN. Servilius Cæpio & C. Servilius Geminus conſules (ſextuſdecimus is annus belli Punici erat) quum de republica belloque & provinciis ad ſenatum retuliſſent, cenſuerunt Patres, ut conſules inter ſe compararent, ſortirenturve, uter Bruttios adverſus Hannibalem, uter Etruriam ac Ligures provinciam haberet. cui Bruttii eveniſſent, exercitum à P. Sempronio acciperet. P. Sempronius (ei quoque enim proconſuli imperium in annum prorogabatur) P. Licinio ſuccederet: is Romam reverteretur, bello quoque bonus habitus ad cetera, quibus nemo eâ tempeſtate inſtructior civis habebatur, congeſtis omnibus humanis à natura fortunaque bonis. Nobilis idem ac dives erat: formâ viribuſque corporis excellebat. Facundiſſimus habebatur, ſeu cauſa oranda, ſeu in ſenatu, ad populum ſuadendi ac diſſuadendi locus eſſet: juris pontificii peritiſſimus. Super hæc, bellicæ quoque laudis conſulatus compotem fecerat. Quod in Bruttiis provincia, idem in Etruria ac Liguribus decretum. M. Cornelius novo conſuli tradere exercitum juſſus: ipſe, prorogato imperio, Galliam provinciam obtinere cum legionibus iis, quas prætor L. Scribonius priore anno habuiſſet. Sortiti deinde provincias: Cæpioni Bruttii, Servilio Gemino Etruria evenit. Tum præto-

Digitized by Google

prætorum provinciæ in ſortem conjectæ. Juriſdictionem urbanam Pætus Ælius, Sardiniam P. Lentulus, Siciliam P. Villius, Ariminum cum duabus legionibus (ſub Lucretio Spurio eæ fuerant) Quinctilius Varus eſt ſortitus. Et Lucretio prorogatum imperium, ut Genuam oppidum à Magone Pœno dirutum exædificaret. P. Scipioni non temporis, ſed rei gerendæ fine, donec debellatum in Africa foret, prorogatum imperium eſt: decretumque, ut ſupplicatio fieret, quòd is in Africam provinciam trajeciſſet, ut ea res ſalutaris populo Romano ipſique duci atque exercitui eſſet.

II. In Siciliam tria millia militum ſunt ſcripta. &, quia, quod roboris ea provincia habuerat, in Africam tranſvectum fuerat, ne qua claſſis ex Africa trajiceret, quadraginta navibus cuſtodiri placuerat Siciliæ maritimam oram. Tredecim novas naves Villius ſecum in Siciliam duxit: ceteræ in Sicilia veteres refectæ. Huic claſſi M. Pomponius, prioris anni prætor, prorogato imperio præpoſitus, novos milites ex Italia advectos in naves impoſuit. Parem navium numerum Cn. Octavio, prætori item prioris anni, cum pari jure imperii ad tuendam Sardiniæ oram Patres decreverunt. Lentulus prætor duo millia militum dare in naves juſſus. Et Italiæ ora, quia incertum erat, quò miſſuri claſſem Karthaginienſes forent, (videbantur autem, quicquid nudatum præſidiis eſſet, petituri) M. Marcio, prætori prioris anni, cum totidem navibus tuenda data eſt. tria millia militum in eam claſſem ex decreto Patrum conſules ſcripſerunt, & duas legiones urbanas ad incerta belli. Hiſpaniæ cum exercitibus imperioque veteribus imperatoribus, L. Lentulo & L. Manlio Acidino, decretæ. Viginti omnino legionibus, & centum ſexaginta navibus longis res Romana eo anno geſta. Prætores in provincias ire juſſi. Conſulibus imperatum, priuſquam ab urbe proficiſcerentur, ludos magnos facerent, quos T. Manlius Torquatus dicta-

Digitized by Google

dictator in quintum annum voviſſet, ſi eodem ſtatu reſpublica ſtaret. Et novas religiones excitabant in animis hominum prodigia, ex pluribus locis nunciata. Aurum in Capitolio corvi non laceràſſe tantùm roſtris crediti, ſed etiam ediſſe. Mures Antii coronam auream arroſere. Circa Capuam omnem agrum locuſtarum vis ingens, ita ut, unde adveniſſent, parum conſtaret, complevit. Equuleus Reate cum quinque pedibus natus. Anagniæ ſparſi primùm ignes in cœlo, dein fax ingens arſit. Fruſinone arcus ſolem tenui linea amplexus eſt; circulum deinde ipſum major ſolis orbis extrinſecus incluſit. Arpini terra campeſtri agro in ingentem ſinum conſedit. Conſulum alteri, primam hoſtiam immolanti, caput jocinoris deſuit. Ea prodigia majoribus hoſtiis procurata. editi à collegio pontificum Dii, quibus ſacrificaretur.

III. Iis tranſactis, conſules prætoreſque in provincias profecti. omnibus tamen, velut eam ſortitis, Africæ cura erat; ſeu quia ibi ſummam rerum bellique verti cernebant; ſeu ut Scipioni gratificarentur, in quem tum omnis verſa civitas erat. Itaque non ex Sardinia tantùm, (ſicut antè dictum eſt) ſed ex Sicilia quoque & Hiſpania veſtimenta, frumentumque, & arma etiam ex Sicilia, & omne genus commeatûs eò portabantur. Nec Scipio ullo tempore hiemis belli opera remiſerat, quæ multa ſimul undique eum circumſtabant. Uticam obſidebat. caſtra in conſpectu Haſdrubalis erant. Karthaginienſes deduxerant naves. claſſem paratam inſtructamque ad commeatus intercipiendos habebant. Inter hæc ne Syphacis quidem reconciliandi curam ex animo miſerat; ſi fortè jam ſatias amoris in uxore ex multa copia cepiſſet. Ab Syphace magis pacis cum Karthaginienſibus conditiones, ut Romani Africâ, Pœni Italiâ excederent, quàm, ſi bellaretur, ſpes ulla deſciturum afferebatur. Hæc per nuncios magis equidem acta crediderim, (& ita pars major

Digitized by Google

jor auctores sunt) quàm ipsum Syphacem, ut Antias Valerius prodit, in castra Romana ad colloquium venisse. Primò eas conditiones imperator Romanus vix auribus admisit. postea, ut causa probabilis suis commeandi foret in castra hostium, mollius eadem illa abnuere, ac spem facere, sæpius ultro citroque agitantibus rem conventuram. Hibernacula Karthaginiensium, congestâ temere ex agris materiâ exædificata, lignea ferme tota erant. Numidæ præcipuè arundine textis, floreâque pars maxima tectis, passim nullo ordine, quidam, ut sine imperio occupatis locis, extra fossam etiam vallumque habitabant. Hæc relata Scipioni spem fecerant castra hostium per occasionem incendendi.

IV. Cum legatis, quos mitteret ad Syphacem, calonum loco primos ordines spectatæ virtutis atque prudentiæ servili habitu mittebat; qui, dum in colloquio legati essent, vagi per castra, alius aliâ, aditus exitusque omnes, situm formamque & universorum castrorum, & partium, quâ Pœni, quâ Numidæ haberent, quantum intervalli inter Hasdrubalis ac regia castra esset, specularentur: moremque simul noscerent stationum vigiliarumque: nocte, an interdiu opportuniores insidianti essent. Et inter crebra colloquia alii atque alii de industria, quò pluribus omnia nota essent, mittebantur. Quum sæpius agitata res certiorem spem pacis in dies & Syphaci & Karthaginiensibus per eum faceret; legati Romani *vetitos se reverti ad imperatorem* aiunt, *nisi certum responsum detur. Proinde, seu ipsi staret jam sententia, seu consulendus Hasdrubal & Karthaginienses essent, consuleret. Tempus esse, aut pacem componi, aut bellum aviter geri.* Dum consulitur Hasdrubal ab Syphace, ab Hasdrubale Karthaginienses; & speculatores omnia visendi, & Scipio ad comparanda ea, quæ in rem erant, tempus habuit. & ex mentione ac spe pacis negligentia, ut fit, apud Pœnos Numidamque orta cavendi,

Digitized by Google

vendi, ne quid hostile interim paterentur. Tandem relatum responsum, quibusdam (quia nimis cupere Romanus pacem videbatur) iniquis per occasionem adjectis; quæ peropportunè cupienti tollere inducias Scipioni causam præbuere. ac nuncio regis, quum relaturum se ad consilium dixisset, postero die respondit, *Se uno frustra tendente, nulli alii pacem placuisse. Renunciaret igitur, nullam aliam spem pacis, quàm relictis Karthaginiensibus, Sypbaci cum Romanis esse.* Ita tollit inducias, ut liberâ fide incepta exsequeretur: deductisque navibus (& jam veris principium erat) machinas tormentaque, velut à mari aggressurus Uticam, imponit. Et duo millia militum ad capiendum, quem antea tenuerat, tumulum super Uticam mittit: simul ut ab eo, quod parabat, in alterius rei curam converteret hostium animos: simul ne qua, quum ipse ad Syphacem Hasdrubalemque profectus esset, eruptio ex urbe & impetus in castra sua, relicta cum levi præsidio, fieret.

V. His præparatis, advocatoque consilio, edicere exploratoribus jussis quæ comperta afferrent, Masinissâque, cui omnia hostium nota erant; postremò ipse, quid pararet in proximam noctem, proponit. Tribunis edicit, ut, ubi, prætorio dimisso, signa concinuissent, extemplo educerent castris legiones. Ita, ut imperaverat, signa sub occasum solis efferri sunt cœpta. ad primam ferme vigiliam agmen explicaverunt: mediâ nocte (septem enim millia itineris erant) modico gradu ad castra hostium perventum. Ibi Scipio partem copiarum Lælio, Masinissamque ac Numidas, attribuit: & castra Syphacis invadere, ignesque conjicere jubet. Singulos deinde separatim, Lælium ac Masinissam, seductos obtestatur, *ut, quantum nox providentiæ adimat, tantum diligentiâ expleant curâque. Se Hasdrubalem Punicaque castra aggressurum. Ceterùm non antè cæpturum, quàm ignem in regiis castris conspexisset.* Neque ea res morata diu est. nam, ut proximis casis injectus

ignis

Digitized by Google

ignis hæsit, extemplo proxima quæque, & deinceps continua amplexus, totis se passim dissipavit castris. Et trepidatio quidem, quanta necesse erat, in nocturno effuso tam latè incendio orta est: ceterùm, fortuitum, non hostilem ac bellicum, ignem rati esse, sine armis ad restinguendum incendium effusi, in armatos incidère hostes; maximè Numidas, ab Masinissa notitiâ regiorum castrorum ad exitus itinerum idoneis locis dispositos. Multos in ipsis cubilibus semisomnos hausit flamma: multi in præcipiti fuga, ruentes super alios alii, in anguſtiis portarum obtriti sunt.

VI. Relucentem flammam primò vigiles Karthaginiensium, deinde excitati alii nocturno tumultu quum conspexissent, ab eodem errore credere & ipsi suâ sponte incendium ortum. & clamor inter cædem & vulnera sublatus, an ex trepidatione nocturna esset, confusus, sensum veri adimebat. Igitur pro se quisque inermes, ut quibus nihil hostile suspectum esset, omnibus portis, quâ cuique proximum erat, ea modò, quæ restinguendo igni forent, portantes, in agmen Romanum ruebant. Quibus cæsis omnibus, præterquam hostili odio, etiam ne quis nuncius effugeret, extemplo Scipio neglectas, ut in tali tumultu, portas invadit: ignibusque in proxima tecta conjectis, effusa flamma primò veluti sparsa pluribus locis reluxit, dein per continua serpens, uno repentè omnia incendio hausit. Amb̃usti homines jumentaque fœdâ primùm fugâ, dein strage, obruerant itinera portarum. Quos non oppresserat ignis, ferro absumpti: binaque castra clade unâ deleta. Duces tamen ambo, & ex tot millibus armatorum duo millia peditum & quingenti equites semiermes, magna pars saucii, afflatique incendio, effugerunt. Cæsa aut hausta flammis quadraginta millia hominum sunt, capta supra quinque millia: multi Karthaginiensium nobiles, undecim senatores, signa militaria centum septuaginta quatuor, equi Numidici

Digitized by Google

midici supra duo millia septingenti, elephanti sex capti; octo flammâ ferroque absumpti, magnaque vis armorum capta. Ea omnia imperator Vulcano sacrata incendit.

VII. Hasdrubal ex fuga, cum paucis, Afrorum urbem proximam petierat: eóque omnes, qui supererant, vestigia ducis sequentes, se contulerant. metu deinde, ne dederetur Scipioni, urbe excessit. Mox eódem patentibus portis Romani acceptí: nec quicquam hostile, quia voluntate concesserant in ditionem, factum. Duæ subinde urbes captæ direptæque. ea præda, & quæ castris ex incensis & igne rapta erat, militi concessa est. Syphax octo millium ferme inde spatio loco communito consedit. Hasdrubal Karthaginem contendit, ne quid per metum ex recenti clade mollius consuleretur. quò tantus primò terror est allatus, ut, omissâ Uticâ, Karthaginem crederent extemplo Scipionem obsessurum. Senatum itaque Suffetes (quod velut consulare imperium apud eos erat) vocaverunt. Ibi è tribus, (una de pace legatos ad Scipionem decernebat: altera Hannibalem ad tuendam ab exitiabili bello patriam revocabat: tertia Romanæ in adversis rebus constantiæ erat; reparandum exercitum, Syphacemque hortandum, ne bello absisteret, censebat) hæc sententia, quia Hasdrubal præsens Barcinæque omnes factionis bellum malebant, vicit. Inde delectus in urbe agrisque haberi cœptus, & ad Syphacem legati missi, summâ ope & ipsum reparantem bellum; quum uxor non jam, ut antè, blanditiis, satis potentibus ad animum amantis, sed precibus & misericordiâ valuisset, plena lacrimarum obtestans, ne patrem suum patriamque proderet, iisdemque flammis Karthaginem, quibus castra conflagrâssent, absumi sineret. Spem quoque opportunè oblatam afferebant legati: quatuor millia Celtiberorum circa urbem nomine Abbam, ab conquisitoribus suis conducta in Hispa-

nia,

Digitized by Google

nia, egregiæ juventutis, ſibi occurriſſe: & Haſdrubalem prope diem affore cum manu haudquaquam contemnenda. Igitur non benignè modò legatis reſpondit, ſed oſtendit etiam multitudinem agreſtium Numidarum, quibus per eoſdem dies arma equoſque dediſſet, & omnem juventutem affirmat exciturum ex regno. *Scire incendio, non prælio, cladem acceptam. eum bello inferiorem eſſe, qui armis vincatur.* Hæc legatis reſponſa. Et poſt dies paucos rurſus Haſdrubal & Syphax copias junxerunt. is omnis exercitus fuit triginta ferme millium armatorum.

VIII. Scipionem, velut jam debellato, quod ad Syphacem Karthaginienſeſque attineret, Uticæ oppugnandæ intentum, jamque machinas admoventem muris, avertit fama redintegrati belli: modiciſque præſidiis ad ſpeciem modò obſidionis terrâ marique relictis, ipſe cum robore exercitûs ire ad hoſtes pergit. Primò in tumulo, quatuor ferme millia diſtante ab caſtris regiis, conſedit: poſtero die cum equitatu in Magnos (ita vocant) campos, ſubjectos ei tumulo, degreſſus, ſuccedendo ad ſtationes hoſtium, lacceſſendoque levibus prœliis, diem abſumpſit: & per inſequens biduum tumultuoſis hinc atque illinc excurſionibus in vicem, nihil dictu ſatis dignum fecerunt. quarto die utrinque in aciem deſcenſum eſt. Romanus principes poſt haſtatorum prima ſigna, in ſubſidiis triarios conſtituit: equitatum Italicum ab dextro cornu, ab lævo Numidas Maſiniſſamque oppoſuit. Syphax Haſdrubalque, Numidicis adverſus Italicum equitatum, Karthaginienſibus contra Maſiniſſam locatis, Celtiberos in mediam aciem in adverſa ſigna legionum accepere. ita inſtructi concurrunt. Primo impetu ſimul utraque cornua, & Numidæ & Karthaginienſes pulſi. nam neque Numidæ, maxima pars agreſtes, Romanum equitatum, neque Karthaginienſes, & ipſe novus miles, Maſiniſſam, recenti ſuper cetera victoriâ terribilem, ſuſtinuere.

Nudata

Digitized by Google

Nudata utrinque cornibus Celtiberûm acies ſtabat: quòd nec in fuga ſalus ulla oſtendebatur locis ignotis, neque ſpes veniæ ab Scipione erat; quem, bene meritum de ſe & gente ſua, mercenariis armis in Africam oppugnatum veniſſent. Igitur, circumfuſis undique hoſtibus, alii ſuper alios cadentes, obſtinati morieban-tur: omnibuſque in eos verſis, aliquantum ad fugam temporis Syphax & Haſdrubal præceperunt. Fatigatos cæde diutius, quàm pugnâ, victores nox oppreſſit.

IX. Poſtero die Scipio Lælium Maſiniſſamque, cum omni Romano & Numidico equitatu expeditiſque militum, ad perſequendos Syphacem atque Haſdrubalem mittit. ipſe, cum robore exercitûs, urbes circà, quæ omnes Karthaginienſium ditionis erant, partim ſpe, partim metu, partim vi ſubegit. Karthagini quidem erat ingens terror, & circumferentem arma Scipionem, omnibus finitimis raptim perdomitis, ipſam Karthaginem repentè aggreſſurum credebant. Itaque & muri reficiebantur, propugnaculiſque armabantur: & pro ſe quiſque, quæ diutinæ obſidioni tolerandæ ſunt, ex agris convehit. Rara mentio eſt pacis, frequentior legatorum ad Hannibalem arceſſendum mittendorum. pars maxima claſſem, quæ ad commeatus excipiendos parata erat, mittere jubent ad opprimendam ſtationem navium ad Uticam, incautè agentem: forſitan etiam navalia caſtra, relicta cum levi præſidio, oppreſſuros. In hoc conſilium maximè inclinant: legatos tamen ad Hannibalem mittendos cenſent. quippe, claſſi ut feliciſſimè gerantur res, parte aliquâ levari Uticæ obſidionem: Karthaginem ipſam qui tueatur, neque imperatorem, alium, quàm Hannibalem, neque exercitum alium, quàm Hannibalis, ſupereſſe. Deductæ ergo poſtero die naves, ſimul & legati in Italiam profecti, raptimque omnia, ſtimulante fortunâ, agebantur: &, in quo quiſque ceſsâſſet, prodi ab ſe ſalutem omnium rebatur. Scipio, gravem jam ſpoliis multarum urbi-

Digitized by Google

um exercitum trahens, captivis aliàque prædâ in vetera castra ad Uticam missis, jam in Karthaginem intentus, occupat relictum fugâ custodum Tuneta: abest ab Karthagine quindecim millia ferme passuum locus, quum operibus, tum suâpte naturâ tutus, & qui & ab Karthagine conspici, & præbere ipse prospectum, quum ad urbem, tum ad circumfusum mare urbi, posset.

X. Inde, quum maximè vallum Romani jacerent, conspecta classis hostium est, Uticam Karthagine petens. Igitur, omisso opere, pronunciatum iter, signaque raptim ferri sunt cœpta: ne naves, in terram & obsidionem versæ, ac minimè navali prælio aptæ, opprimerentur. Qui enim restitissent agili & nautico instrumento aptæ & armatæ classi naves, tormenta machinasque portantes, & aut in onerariarum usum versæ, aut ita appulsæ ad muros, ut pro aggere ac pontibus præbere ascensus possent? Itaque Scipio, contra quàm in navali certamine solet, rostratis, quæ præsidio aliis esse poterant, in postremam aciem receptis prope terram, onerariarum quadruplicem ordinem pro muro adversus hostem oppositi: easque ipsas, ne in tumultu pugnæ turbari ordines possent, malis antenniisque de nave in navem trajectis, ac validis funibus velut uno inter se vinculo illigatis, comprendit: tabulasque superinstravit, ut pervium ordinem faceret: & sub ipsis pontibus intervalla fecit, quâ procurrere speculatoriæ naves in hostem, ac tutò recipi possent. His raptim pro tempore instructis, mille ferme delecti propugnatores onerariis imponuntur: telorum maximè missilium, ut, quamvis longo certamine, sufficerent, vis ingens congeritur. Ita parati atque intenti hostium adventum opperiebantur. Karthaginienses, qui, si maturâssent, omnia permixta turbâ trepidantium primo impetu oppressissent, perculsi terrestribus cladibus, atque inde ne in mari quidem, ubi ipsi plus poterant, satis fidentes, die signi navigatione absumpto, sub occasum solis

Digitized by Google

ſolis in portum (Ruſcinona Afri vocant) claſſe appulere. poſtero die ſub ortum ſolis inſtruxere ab alto naves, velut ad juſtum prœlium navale, & tanquam exituris contrà Romanis. Quum diu ſtetiſſent, poſtquam nihil moveri ab hoſtibus viderunt, tum demum onerarias aggrediuntur. Erat res minimè certamini navali ſimilis, proximè ſpeciem muros oppugnantium navium. altitudine aliquantum onerariæ ſuperabant: ex roſtratis Pœni vana pleraque (utpote ſupino jactu) tela in ſuperiorem locum mittebant: gravior ac pondere ipſo libratior ſupernè ex onerariis ictus erat. Speculatoriæ naves ac levia ipſa navigia, quæ ſub conſtratis pontium per intervalla excurrebant, primò ipſo tantùm impetu ac magnitudine roſtratarum obruebantur: deinde & propugnatoribus quoque incommodæ erant, quòd permixtæ cum hoſtium navibus inhibere ſæpe tela cogebant; metu ne ambiguo ictu ſuis inciderent: poſtremò aſſeres ferreo unco præfixi (harpagones vocant) ex Punicis navibus injici in Romanas cœpti. Quos quum neque ipſos, neque catenas, quibus ſuſpenſi injiciebantur, incidere poſſent; ut quæque retro inhibita roſtrata onerariam hærentem unco traheret, ſcindi videres vincula, quibus alia aliis innexa erat, ſeriem aliam ſimul plurium navium trahi. Hoc maximè modo lacerati quidem omnes pontes, & vix tranſiliendi in ſecundum ordinem navium ſpatium propugnatoribus datum eſt. Sex ferme onerariæ puppibus abſtractæ Karthaginem ſunt: major quàm pro re lætitia, ſed eo gratior, quòd inter aſſiduas clades ac lacrimas unum quantumcunque ex inſperato gaudium affulſerat; cum eo, ut appareret, haud procul exitio fuiſſe Romanam claſſem, ni ceſſatum à præfectis ſuarum navium foret, & Scipio in tempore ſubveniſſet.

XI. Per eoſdem fortè dies, quum Lælius & Maſiniſſa quintodecimo ferme die in Numidiam perveniſſent,

Digitized by Google

Maſſyli regnum paternum Maſiniſſæ, læti ut ad regem diu deſideratum, conceſſere. Syphax, pulſis inde præfectis præſidiiſque ſuis, vetere ſe continebat regno, neutiquam quieturus. Stimulabant ægrum amore uxor ſocerque: & ita viris equiſque abundabat, ut ſubjectæ oculis regni per multos florentis annos vires etiam minùs barbaro atque impotenti animo ſpiritus poſſent facere. Igitur omnibus, qui bello apti erant, in unum coactis equos, arma, tela dividit. equites in turmas, pedites in cohortes, ſicut quondam ab Romanis centurionibus didicerat, diſtribuit. Exercitu haud minore, quàm quem priùs habuerat, ceterùm omni propè novo atque incondito, ire ad hoſtes pergit. Et, caſtris in propinquo poſitis, primò pauci equites ex tuto ſpeculantes ab ſtationibus progredi; inde jaculis ſummoti recurrere ad ſuos: inde excurſiones in vicem fieri, &, quum pulſos indignatio accenderet, plures ſubire: quod irritamentum certaminum equeſtrium eſt, quum aut vincentibus ſpes, aut pulſis ira aggregat ſuos. Ita tum à paucis prœlio accenſo, omnem utrinque poſtremò equitatum certaminis ſtudium effudit. ac, dum ſincerum equeſtre prœlium erat, multitudo Maſæſylorum, ingentia agmina Syphace emittente, ſuſtineri vix poterat: deinde, ut pedes Romanus repentino per turmas ſuas viam dantes intercurſu ſtabilem aciem fecit, abſterruitque effuſè invehentem ſeſe hoſtem, primò barbari ſegniùs permittere equos; deinde ſtare ac propè turbari novo genere pugnæ; poſtremò, non peditì ſolùm cedere, ſed ne equitem quidem ſuſtinere, peditis præſidio audentem. Jam ſigna quoque legionum appropinquabant. tum verò Maſæſyli non modò primum impetum, ſed ne conſpectum quidem ſignorum atque armorum, tulerunt: tantum ſeu memoria priorum cladium, ſeu præſens terror valuit.

XII. Ibi Syphax, dum obequitat hoſtium turmis, ſi pu-

Digitized by Google

si pudore, si periculo suo fugam sistere posset, equo graviter icto, effusus opprimitur capiturque, & vivus, lætum ante omnes Masiniſſæ præbiturus ſpectaculum, ad Lælium pertrahitur. Cirta caput regni Syphacis erat: eò ſe ingens hominum contulit vis. Cædes in eo prœlio minor, quàm victoria, fuit, quia equeſtri tantummodo prœlio certatum fuerat. non plus quinque millia occiſa, minus dimidium ejus hominum captum eſt, impetu in caſtra facto, quò perculſa rege amiſſo multitudo ſe contulerat. Maſiniſſa, *Sibi quidem*, dicere, *nihil eſſe in præſentia pulchrius, quàm victorem, recuperatum tanto poſt intervallo, patrium inviſere regnum: ſed tam fecundis, quàm adverſis, rebus non dari ſpatium ad ceſſandum. Si ſe Lælius eum equitatu vinctoque Syphace Cirtam præcedere ſinat, trepida omnia metu ſe oppreſſurum: Lælium cum peditibus ſubſequi modicis itineribus poſſe.* Aſſentiente Lælio, prægreſſus Cirtam, evocari ad colloquium principes Cirtenſium jubet. ſed apud ignaros regis casûs, neque quæ acta eſſent promendo, nec minis, nec ſuadendo, antè valuit, quàm rex vinctus in conſpectum datus eſt. Tum ad ſpectaculum tam fœdum comploratio orta: & partim pavore mœnia ſunt deſerta, partim repentino conſenſu gratiam apud victorem quærentium patefactæ portæ. Et Maſiniſſa, præſidio circa portas opportunaque mœnium dimiſſo, ne cui fugæ pateret exitus, ad regiam occupandam citato vadit equo. Intranti veſtibulum in ipſo limine Sophonisba, uxor Syphacis, filia Haſdrubalis Pœni, occurrit: &, quum in medio agmine armatorum Maſiniſſam inſignem, quum armis, tum cetero habitu, conſpexiſſet, regem eſſe (id quod erat) rata, genibus advoluta ejus: *Omnia quidem ut poſſes in nobis, Dii dederunt, virtuſque & felicitas tua. Sed, ſi captivæ apud dominum vitæ neciſque ſuæ vocem ſupplicem mittere licet, ſi genua, ſi victricem attingere dextram, precor quæſoque per majeſtatem regiam, in qua paulo ante nos quoque fuimus, per gentis Numida-*

midarum nomen, quod tibi cum Syphace commune fuit, per hujusce regiæ Deos, qui te melioribus ominibus accipiant, quàm Syphacem hinc miserunt, hanc veniam supplici des, ut ipse, quodcunque fert animus, de captiva statuas, neque me in cujusquam Romani superbum ac crudele arbitrium venire finas. Si nihil aliud, quàm Syphacis uxor, fuissem, tamen Numidæ, atque in eadem mecum Africa geniti, quàm alienigenæ & externi, fidem experiri mallem. Quid Karthaginienſi ab Romano, quid filiæ Hasdrubalis timendum sit, vides. Si nullâ aliâ re potes, morte me ut vindices ab Romanorum arbitrio, oro obtestorque. Forma erat insignis, & florentissima ætas. itaque quum modò, dextram amplectens, in id, ne cui Romano traderetur, fidem expoſceret, propiuſque blanditias oratio esset, quàm preces; non in misericordiam modò prolapſus est animus victoris, ſed (ut est genus Numidarum in Venerem præceps) amore captivæ victor captus, datâ dextrâ in id, quod petebatur, obligandæ fidei, in regiam concedit. Instituit deinde reputare ſecum ipſe, quemadmodum promiſſi fidem præstaret. quod quum expedire non posset, ab amore temerarium atque impudens mutuatur consilium. Nuptias in eum ipſum diem repentè parari jubet, ne quid relinqueret integri aut Lælio, aut ipſi Scipioni, consulendi velut in captivam, quæ Maſiniſſæ jam nupta foret. Factis nuptiis supervenit Lælius: & adeo non dissimulavit improbare ſe factum, ut primò etiam cum Syphace & ceteris captivis detractam eam toro genialí mittere ad Scipionem conatus sit. victus deinde precibus Maſiniſſæ orantis, ut arbitrium, utrius regum duorum fortunæ acceſſio Sophonisba esset, ad Scipionem rejiceret; miſſo Syphace & captivis, ceteras urbes Numidiæ, quæ præſidiis regiis tenebantur, adjuvante Maſiniſſâ, recipit.

XIII. Syphacem in caſtra adduci, quum esset nunciatum, omnis velut ad ſpectaculum triumphi multitudo effuſa est. Præcedebat ipſe vinctus; ſequebatur grex

Digitized by Google

grex nobilium Numidarum. Tum, quantum quisque plurimum posset, magnitudini Syphacis, famæ gentis, victoriam suam augendo, addebat: *illum esse regem, cujus tantum majestati duo potentissimi in terris tribuerint populi, Romanus Karthaginiensisque, ut Scipio imperator suus ad amicitiam ejus petendam, relictâ provinciâ Hispaniâ exercituque, duabus quinqueremibus in Africam navigaverit: Hasdrubal, Pœnorum imperator, non ipse modò ad eum in regnum venerit, sed etiam filiam ei nuptum dederit. Habuisse eum tempore uno in potestate duos imperatores, Pœnum Romanumque. Sicut ab Diis immortalibus pars utraque hostiis mactandis pacem petîsset, ita ab eo utrinque pariter amicitiam petitam. Jam tantas habuisse opes, ut Masinissam regno pulsum eò redegerit, ut vita ejus famâ mortis & latebris, ferarum modo in silvis rapto viventis, tegeretur.* His sermonibus circumstantium celebratus rex in prætorium ad Scipionem est perductus. Movit & Scipionem quum fortuna pristina viri præsenti fortunæ collata, tum recordatio hospitii dextræque datæ, & fœderis publicè ac privatim juncti. Eadem hæc & Syphaci animum dederunt in alloquendo victore. nam quum Scipio, *quid sibi voluisset*, quæreret, *qui non societatem solùm admisset Romanam, sed ultro bellum intulisset*; tum ille, *peccâsse quidem sese atque insanisse*, fatebatur; *sed non tum demum, quum arma adversus populum Romanum cepisset: exitum sui furoris fuisse, non principium. Tunc se insanisse, tunc hospitia privata & publica fœdera omnia ex animo ejeciisse, quum Karthaginiensem matronam domum acceperit. Illis nuptialibus facibus regiam conflagrâsse suam: illam furiam pestemque omnibus delinimentis animum suum avertisse atque alienâsse: nec conquiêsse, donec ipsa manibus suis nefaria sibi arma adversus hospitem atque amicum induerit. Perdito tamen atque afflicto sibi hoc in miseriis solatii esse, quòd in omnium hominum inimicissimi sibi domum ac penates eandem pestem ac furiam transisse videat. neque prudentiorem, neque constantiorem Masinissam, quàm Sybacem, esse, etiam*

Digitized by Google

juventâ incautiorem. certè stultiùs illum atque intemperantiùs eam, quàm se, duxisse.

XIV. Hæc non hostili modò odio, sed amoris etiam stimulis, amatam apud æmulum cernens, quum dixisset; non mediocri curâ Scipionis ánimum pepulit. & fidem criminibus raptæ propè inter arma nuptiæ, neque consulto, neque exspectato Lælio, faciebant; tamque præceps festinatio, ut, quo die captam hostem vidisset, eodem matrimonio junctam acciperet, & ad penates hostis sui nuptiale sacrum conficeret. eo fœdiora hæc videbantur Scipioni, quòd ipsum in Hispania juvenem nullius forma pepulerat captivæ. Hæc secum volutanti Lælius ac Masinissa supervenerunt; quos quum pariter ambo & benigno vultu excepisset, & egregiis laudibus frequenti prætorio celebrâsset; abductum in secretum Masinissam sic alloquitur; *Aliqua te existimo, Masinissa, intuentem in me bona, & principio in Hispania ad jungendam mecum amicitiam venisse, & postea in Africa teipsum spesque omnes tuas in fidem meam commisisse. Atqui nulla earum virtus est, propter quas appetendus tibi visus sim, quâ ego æquè, atque temperantiâ & continentiâ libidinum, gloriatus fuerim. Hanc te quoque ad ceteras tuas eximias virtutes, Masinissa, adjecisse velim. non est, non (mihi crede) tantum ab hostibus armatis ætati nostræ periculum, quantum ab circumfusis undique voluptatibus. qui eas suâ temperantiâ frenavit ac domuit, multo majus decus majoremque victoriam sibi peperit, quàm nos Syphace victo habemus. Quæ, me absente, strenuè ac fortiter fecisti, libenter & commemoravi, & memini. cetera teipsum reputare tecum, quàm, me dicente, erubescere malo. Syphax populi Romani auspiciis victus captusque est. Itaque ipse, conjux, regnum, ager, oppida, homines, qui incolunt, quicquid denique Syphacis fuit, præda populi Romani est: & regem conjugemque ejus, etiamsi non civis Karthaginiensis esset, etiamsi non patrem ejus imperatorem hostium videremus, Romam oporteret mitti: ac senatûs populique Romani de ea judicium atque arbitrium esse,*

Digitized by Google

esse, quæ regem nobis socium alienâsse, atque in arma egisse præcipitem dicatur. Vince animum. cave deformes multa bona uno vitio, & tot meritorum gratiam majore culpâ, quàm causa culpæ est, corrumpas.

XV. Masiniſſæ hæc audienti non rubor ſolùm ſuffuſus, ſed lacrimæ etiam obortæ: &, quum *ſe quidem in poteſtate futurum imperatoris* dixiſſet, orâſſetque eum, *ut, quantum res ſineret, fidei ſuæ temere obſtrictæ conſuleret; promiſiſſe enim, ſeſe in nullius poteſtatem eam traditurum*, ex prætorio in tabernaculum ſuum confuſus conceſſit. Ibi, arbitris remotis, quum crebro ſuſpiritu & gemitu, quod facilè ab circumſtantibus tabernaculum exaudiri poſſet, aliquantum temporis conſumpſiſſet; ingenti ad poſtremum edito gemitu, fidum è ſervis vocat, ſub cujus cuſtodia regio more ad incerta fortunæ venenum erat, & mixtum in poculo ferre ad Sophonisbam jubet, ac ſimul nunciare; *Maſiniſſam libenter primam ei fidem præſtaturum fuiſſe, quam vix uxori debuerit. Quoniam arbitrium ejus, qui poſſint, adimant, ſecundam fidem præſtare, ne viva in poteſtatem Romanorum veniat. Memor patris imperatoris, patriæque, & duorum regum, quibus nupta fuiſſet, ſibi ipſa conſuleret.* Hunc nuncium ac ſimul venenum ferens miniſter quum ad Sophonisbam veniſſet, *Accipio*, inquit, *nuptiale munus; neque ingratum, ſi nihil majus vir uxori præſtare potuit. Hos tamen nuncia, meliùs me morituram fuiſſe, ſi non in funere meo nupſiſſem.* non locuta eſt ferociùs, quàm acceptum poculum, nullo trepidationis ſigno dato, impavidè hauſit. Quod ubi nunciatum eſt Scipioni, ne quid æger animi ferox juvenis graviùs conſuleret, aceitum eum extemplo nunc ſolatur; nunc, quòd temeritatem temeritate aliâ luerit, triſtioremque rem, quàm neceſſe fuerit, fecerit, leniter caſtigat. Poſtero die, ut à præſenti motu averteret animum ejus, in tribunal eſcendit, & concionem advocari juſſit. Ibi Maſiniſſam, primùm regem appellatum, eximiiſque ornatum laudibus, aureâ coronâ,

Digitized by Google

aureâ paterâ, sellâ curuli, & scipione eburneo, togâ pictâ, & palmatâ tunicâ donat. Addit verbis honorem. *Neque magnificentius quicquam triumpho apud Romanos, neque triumphantibus ampliorem eo ornatu esse; quo unum omnium externorum dignum Masinissam populus Romanus ducat.* Lælium deinde, & ipsum collaudatum, aureâ coronâ donat. & alii militares viri, prout à quoque navata opera erat, donati. His honoribus mollitus regis animus, erectusque in spem propinquam, sublato Syphace, omnis Numidiæ potiundæ.

XVI. Scipio, C. Lælio cum Syphace aliisque captivis Romam misso, cum quibus & Masinissæ legati profecti sunt, ipse ad Tuneta rursum castra refert, &, quæ munimenta inchoaverat, permunit. Karthaginienses, non brevi solùm, sed propè vano gaudio, ab satis prospera in præsens oppugnatione classis perfusi, post famam capti Syphacis, in quo plus propè, quàm in Hasdrubale atque exercitu suo spei reposuerant, perculsi, jam nullo auctore belli ultrà audito, oratores ad pacem petendam mittunt triginta seniorum principes. id erat sanctius apud illos consilium, maximaque ad ipsum senatum regendum vis. Qui ubi in castra Romana & prætorium pervenerunt, more adulantium (accepto, credo, ritu ex ea regione, ex qua oriundi erant) procubuerunt. Conveniens oratio tam humili adulationi fuit, non culpam purgantium, sed transferentium initium culpæ in Hannibalem impotentiæque ejus fautores. Veniam civitati petebant, civium temeritate bis jam antè eversæ, incolumi futuræ iterum hostium beneficio. *Imperium ex victis hostibus populum Romanum, non perniciem, petere. Paratis obedienter servire, quæ vellet, imperaret.* Scipio, *& venisse ea spe in Africam se,* ait, *& spem suam prospero belli eventu auctam, victoriam se, non pacem, domum reportaturum esse. tamen, quum victoriam propè in manibus habeat, pacem non abnuere; ut omnes gentes sciant, populum Romanum & suscipere justè bella,*

Digitized by Google

bella, & finire. Leges pacis se has dicere. Captivos, & perfugas, & fugitivos restituant: exercitus ex Italia & Gallia deducant: Hispaniâ abstineant: insulis omnibus, quæ inter Italiam & Africam sunt, decedant: naves longas, præter viginti, omnes tradant: tritici quingenta, hordei trecenta millia modiûm. Pecuniæ summam quantam imperaverit, parum convenit. alibi quinque millia talentûm, alibi quinque millia pondo argenti, alibi duplex stipendium militibus imperatum invenio. *His conditionibus*, inquit, *placeatne pax, triduum ad consultandum dabitur. Si placuerit, mecum inducias facite, Romam ad senatum mittite legatos.* Ita dimissi Karthaginienses, nullas recusandas conditiones pacis quum censuissent, (quippe qui moram temporis quærerent, dum Hannibal in Africam trajiceret) legatos alios ad Scipionem, ut inducias faceret, alios Romam ad pacem petendam mittunt, ducentes paucos, in speciem captivos, perfugasque, & fugitivos, quo impetrabilior pax esset.

XVII. Multis antè diebus Lælius, cum Syphace primoribusque Numidarum captivis, Romam venit; quæque in Africa gesta essent, omnia exposuit ordine Patribus, ingenti omnium & in præsens lætitiâ, & in futurum spe. Consulti inde Patres regem in custodiam Albam mittendum censuerunt: Lælium retinendum, donec legati Karthaginienses venirent. Supplicatio in quatriduum decreta est. P. Ælius prætor, senatu misso, & concione inde advocatâ, cum C. Lælio in Rostra escendit. Ibi verò audientes, fusos Karthaginiensium exercitus, devictum & captum ingentis nominis regem, Numidiam omnem egregiâ victoriâ peragratam, tacitum continere gaudium non poterant, quin clamoribus, quibusque aliis multitudo solet, lætitiam immodicam significarent. Itaque prætor extemplo edixit, *Uti æditui ædes sacras omnes totâ urbe aperirent; circumeundi, salutandique Deos, agendique grates per totum diem populo potestas fieret.* Postero die legatos Ma-

siniſſæ in ſenatum introduxit. Gratulati primùm ſenatui ſunt, *quòd P. Scipio proſpere res in Africa geſſiſſet*: deinde gratias egerunt, *quòd Maſiniſſam non appellâſſet modò regem, ſed feciſſet, reſtituendo in paternum regnum: in quo poſt Syphacem ſublatum, ſi ita Patribus viſum eſſet, ſine metu & certamine eſſet regnaturus.* Dein, *quòd collaudatum pro concione ampliſſimis decorâſſet donis: quibus ne indignus eſſet, & dediſſe operam Maſiniſſam, & porro daturum eſſe. Petere, ut regium nomen ceteraque Scipionis beneficia & munera ſenatus decreto confirmaret: &, niſi moleſtum eſſet, illud quoque petere Maſiniſſam, ut Numidas captivos, qui Romæ in cuſtodia eſſent, remitterent. Id ſibi amplum apud populares futurum eſſe.* Ad ea reſponſum legatis: *Rerum geſtarum in Africa proſpere communem ſibi cum rege gratulationem eſſe. Scipionem rectè atque ordine videri feciſſe, quòd eum regem appellaverit: &, quicquid aliud fecerit, quod cordi foret Maſiniſſæ, ea Patres comprobare atque laudare.* Munera, quæ legati ferrent regi, decreverunt: ſagula purpurea duo cum fibulis aureis ſingulis, & lato clavo tunicis: & equos duo phaleratos: bina equeſtria arma cum loricis: & tabernacula, militaremque ſupellectilem, qualem præberi conſuli mos eſſet. Hæc regi prætor mittere juſſus. legatis in ſingulos dona ne minus quinûm millium, comitibus eorum millium æris: & veſtimenta bina legatis, ſingula comitibus Numidiſque, qui ex cuſtodia emiſſi redderentur regi. ad hoc ædes liberæ, loca, lautia legatis decreta.

XVIII. Eàdem æſtate, quâ hæc decreta Romæ, & in Africa geſta ſunt, P. Quinctilius Varus prætor & M. Cornelius proconſul in agro Inſubrium Gallorum cum Magone Pœno ſignis collatis pugnârunt. Prætoris legiones in prima acie fuerunt: Cornelius ſuas in ſubſidiis tenuit, ipſe ad prima ſigna equo advectus: proque duobus cornibus prætor ac proconſul milites ad inferenda in hoſtes ſigna ſummâ vi hortabantur. Poſtquam

Digitized by Google

quam nihil commovebant, tum Cornelio Quinctilius: *Lentior, ut vides, fit pugna: & induratus præter ſpem reſiſtendo hoſtium timor: ac, ne vertat in audaciam, periculum eſt. Equeſtrem procellam excitemus, oportet, ſi turbare ac ſtatu movere volumus. Itaque vel tu ad prima ſigna prælium ſuſtine, ego inducam in pugnam equites: vel ego hic in prima acie rem geram, tu quatuor legionum equites in hoſtem emitte.* Utram vellet prætor, muneris partem proconſule accipiente, Quinctilius prætor cum filio, cui Marco prænomen erat, impigro juvene, ad equites pergit: juſſoſque eſcendere in equos repentè in hoſtem emittit. Tumultum equeſtrem auxit clamor ab legionibus additus: nec ſtetiſſet hoſtium acies, ni Mago, ad primum equitum motum, paratos elephantos extemplo in prælium induxiſſet. Ad quorum ſtridorem odoremque & adſpectum territi equi vanum equeſtre auxilium fecerunt. & ut permixtus, ubi cuſpide uti & comminus gladio poſſet, roboris majoris Romanus eques erat; ita in ablatum paventibus procul equis melius ex intervallo Numidæ jaculabantur. Simul & peditum legio duodecima, magna ex parte cæſa, pudore magis, quàm viribus, tenebat locum. nec diutius tenuiſſet, ni ex ſubſidiis tertiadecima legio, in primam aciem inducta, prælium dubium excepiſſet. Mago quoque ex ſubſidiis Gallos integræ legioni oppoſuit. Quibus haud magno certamine fuſis, haſtati legionis undecimæ conglobant ſeſe, atque elephantos jam peditum aciem turbantes invadunt. in quos quum pila confertos conjeciſſent, nullo ferme fruſtra emiſſo, omnes retro in aciem ſuorum averterunt: quatuor gravati vulneribus corruerunt. Tum prima commota hoſtium acies, ſimul omnibus peditibus, ut averſos vidêre elephantos, ad augendum pavorem ac tumultum effuſis. ſed, donec ſtetit ante ſigna Mago, gradum ſenſim referentes ordines, tenorem pugnæ ſervabant; poſtquam femine tranſfixo cadentem, auferri-

que

Digitized by Google

que ex prœlio propè exſanguem vidêre, extemplo in fugam omnes verſi. ad quinque millia hoſtium eo die cæſa, & ſigna militaria duo & viginti capta. Nec Romanis incruenta victoria fuit, duo millia & trecenti de exercitu prætoris, pars multo maxima ex legione duodecima, amiſſi. inde & tribuni militum duo, M. Coſconius, & M. Mænius: tertiædecimæ quoque legionis, quæ poſtremo prœlio affuerat, Cn. Helvius tribunus militum in reſtituenda pugna cecidit, & duo & viginti ferme equites illuſtres, obtriti ab elephantis, cum centurionibus aliquot perierunt: & longius certamen fuiſſet, ni vulnere ducis conceſſa victoria eſſet.

XIX. Mago, proximæ noctis ſilentio profectus, quantum pati viæ per vulnus poterat, itineribus extentis, ad mare in Ligures Ingaunos pervenit. ibi eum legati ab Karthagine, paucis antè diebus in ſinum Gallicum appulſis navibus, adierunt, jubentes, primo quoque tempore in Africam trajicere. *idem & fratrem ejus Hannibalem (nam ad eum quoque iſſe legatos eadem jubentes) facturum. Non in eo eſſe Karthaginienſium res, ut Galliam atque Italiam armis obtineant.* Mago, non imperio modò ſenatûs periculoque patriæ motus, ſed metuens etiam, ne victor hoſtis moranti inſtaret, Ligureſque ipſi, relinqui Italiam à Pœnis cernentes, ad eos, quorum mox in poteſtate futuri eſſent, deficerent, ſimul ſperans leniorem in navigatione, quàm in via, jactationem vulneris fore, & curationi omnia commodiora, impoſitis copiis in naves profectus, vixdum ſuperatâ Sardiniâ, ex vulnere moritur: naves quoque aliquot Pœnorum disjectæ in alto à claſſe Romana, quæ circa Sardiniam erat, capiuntur. Hæc terrâ marique in parte Italiæ, quæ jacet ad Alpes, geſta. Conſul C. Servilius, nullâ memorabili re in provincia Etruria & Gallia (quoniam eò quoque proceſſerat) geſtâ, patre C. Servilio & C. Lutatio ex ſervitute poſt ſextumdecimum annum receptis, qui ad vicum Tanetum à Bojis

Digitized by Google

jis capti fuerant, hinc patre, hinc Catulo lateri circumdatis, privato magis, quàm publico decore insignis, Romam rediit. Latum ad populum est, *ne C. Servilio fraudi esset, quòd patre, qui sellâ curuli sedisset, vivo, quum id ignoraret, tribunus plebis atque ædilis plebis fuisset, contrà quàm sanctum legibus erat.* Hac rogatione perlatâ, in provinciam rediit. Ad Cn. Servilium consulem, qui in Bruttiis erat, Consentia, Uffugum, Vergæ, Besidiæ, Hetriculum, Sypheum, Argentanum, Clampetia, multique alii ignobiles populi, senescere Punicum bellum cernentes, defecere. Idem consul cum Hannibale in agro Crotoniensi acie conflixit. Obscura ejus pugnæ fama est. Valerius Antias quinque millia hostium cæsa ait. quæ tanta res est, ut aut impudenter ficta sit, aut negligenter prætermissa. Nihil certè ultrà rei in Italia ab Hannibale gestum. nam ad eum quoque legati ab Karthagine, vocantes in Africam, iis fortè diebus, quibus ad Magonem, venerunt.

XX. Frendens gemensque, ac vix lacrimis temperans, dicitur legatorum verba audisse. postquam edita sunt mandata, *Jam non perplexè*, inquit, *sed palam revocant, qui, vetando supplementum & pecuniam mitti, jampridem retrahebant. Vicit ergo Hannibalem non populus Romanus toties cæsus fugatusque, sed senatus Karthaginiensis obtrectatione atque invidiâ. neque hac deformitate reditûs mei tam P. Scipio exsultabit atque efferet sese, quàm Hanno, qui domum nostram, quando aliâ re non potuit, ruinâ Karthaginis oppressit.* Jam hoc ipsum præsagiens animo, præparaverat antè naves. itaque, inutili militum turbâ præsidii specie in oppida Bruttii agri, quæ pauca magis metu, quàm fide, continebantur, dimissâ, quod roboris in exercitu erat, in Africam transvexit: multis Italici generis (quia in Africam secuturos abnuentes conceserant in Junonis Laciniæ delubrum, inviolatum ad eam diem) in templo ipso fœdè interfectis. Rarò quemquam alium, patriam exilii causâ relinquentem, magis

Digitized by Google

magis mœstum abiisse ferunt, quàm Hannibalem hostium terrâ excedentem: respexisse sæpe Italiæ littora, & Deos hominesque accusantem, in se quoque ac suum ipsius caput exsecratum, *quòd non cruentum ab Cannensi victoria militem Romam duxisset. Scipionem ire ad Karthaginem ausum, qui consul hostem in Italia Pœnum non vidisset. se, centum millibus armatorum ad Trasimenum & Cannas cæsis, circa Casilinum, Cumasque, & Nolam consenuisse.* Hæc accusans querensque, ex diutina possessione Italiæ est detractus.

XXI. Romam per eosdem dies, & Magonem & Hannibalem profectos, allatum est. cujus duplicis gratulationis minuit lætitiam, & quòd parum duces in retinendis iis (quum id mandatum ab senatu esset) aut animi, aut virium habuisse videbantur; & quòd solliciti erant, omni belli mole in unum ducem exercitumque inclinatâ, quò evasura esset res. Per eosdem dies legati Saguntini venerunt, comprehensos cum pecunia adducentes Karthaginienses, qui ad conducenda auxilia in Hispaniam trajecissent. ducentûm & quinquaginta auri, octingentûm pondo argenti in vestibulo curiæ posuerunt. Hominibus acceptis & in carcerem conditis, auro argentoque reddito, gratiæ legatis actæ: atque insuper munera data ac naves, quibus in Hispaniam reverterentur. Mentio deinde ab senioribus facta est, *segniùs homines bona, quàm mala, sentire. Transitu in Italiam Hannibalis, quantum terroris pavoriſque, sese meminisse, quas deinde clades, quos luctus incidisse? Visa castra hostium è muris urbis: quæ vota singulorum, universorumque fuisse? quoties in conciliis voces, manus ad cœlum porrigentium auditas: en unquam ille dies futurus esset, quo vacuam hostibus Italiam bonâ pace florentem visuri essent? Dedisse tandem id Deos sextodecimo demum anno: nec esse, qui Diis grates agendas censeant. Adeo ne advenientem quidem gratiam homines benignè accipere, nedum ut præterita satis memores sint.* Conclamatum deinde ex omni parte

Digitized by Google

te curiæ eſt, utì referret P. Ælius prætor: decretumque, ut quinque dies circa omnia pulvinaria ſupplicaretur, victimæque majores immolarentur centum viginti. Jam dimiſſo Lælio legatiſque Maſiniſſæ, quum Karthaginienſium legatos de pace ad ſenatum venientes Puteolis viſos, inde terrâ venturos allatum eſſet; revocari C. Lælium placuit, ut coram eo de pace ageretur. Q. Fulvius Gillo, legatus Scipionis, Karthaginienſes Romam adduxit: quibus, vetitis ingredi urbem, hoſpitium in villa publica, ſenatus ad ædem Bellonæ datus eſt.

XXII. Orationem eandem ferme, quam apud Scipionem, habuerunt; culpam omnem belli à publico conſilio in Hannibalem vertentes. *Eum injuſſu ſenatûs non Alpes modò, ſed Iberum quoque, tranſgreſſum: nec Romanis ſolùm, ſed antè etiam Sagantinis, privato conſilio bellum intuliſſe. Senatui ac populo Karthaginienſi, ſi quis verè æſtimet, fœdus ad eum diem inviolatum eſſe cum Romanis. Itaque nihil aliud ſibi mandatum eſſe, utì peterent, quàm ut in ea pace, quæ poſtremò cum conſule Lutatio facta eſſet, manere liceret.* Quum, more tradito, Patribus poteſtatem interrogandi, ſi quis quid vellet, legatos prætor feciſſet; ſenioreſque, qui fœderibus interfuerant, alia alii interrogarent, nec meminiſſe per ætatem (etenim omnes ferme juvenes erant) dicerent legati; conclamatum ex omni parte curiæ eſt, *Punicâ fraude electos, qui veterem pacem repeterent, cujus ipſi non meminiſſent.*

XXIII. Emotis deinde curiâ legatis, ſententiæ interrogari cœptæ. M. Livius *C. Servilium conſulem, qui propior eſſet, arceſſendum, ut coram eo de pace ageretur,* cenſebat. *quum de re majore, quàm quanta ea eſſet, conſultatio incidere non poſſet, non videri ſibi, abſente conſulum altero, ambobuſve, eam rem agi, ſatis ex dignitate populi Romani eſſe.* Q. Metellus, qui triennio antè conſul dictatorque fuerat, *quum P. Scipio, cædendo exercitus, agros populando, in eam neceſſitatem compuliſſet hoſtes, ut ſupplices pacem*

Digitized by Google

pacem peterent, & nemo omnium verius existimare posset, quâ mente ea pax peteretur, quàm is, qui ante portas Karthaginis bellum gereret; nullius alterius consilio, quàm Scipionis, accipiendam abnuendamve pacem esse. M. Valerius Lævinus, qui bis consul fuerat, *speculatores, non legatos, venisse,* arguebat: *jubendosque Italiâ excedere, & custodes cum iis usque ad naves mittendos; Scipionique scribendum, ne bellum remitteret.* Lælius Fulviusque adjecerunt: *Et Scipionem in eo positam habuisse spem pacis, si Hannibal & Mago ex Italia non revocarentur. Omnia simulaturos Karthaginienses, duces, eos exercitusque exspectantes. deinde, quamvis recentium fœderum & Deorum omnium oblitos, bellum gesturos.* Eo magis in Lævini sententiam discessum. Legati pace infectâ, ac propè sine responso, dimissi.

XXIV. Per eos dies Cn. Servilius consul, haud dubius, quin pacatæ Italiæ penes se gloria esset, velut pulsum ab se Hannibalem persequens, in Siciliam, inde in Africam transiturus, trajecit. Quod ubi Romæ vulgatum est, primò censuerunt Patres, ut prætor scriberet consuli, senatum æquum censere, in Italiam reverti eum: deinde, quum prætor, spreturum eum literas suas, diceret, dictator ad idipsum creatus P. Sulpicius, pro jure majoris imperii, consulem in Italiam revocavit: reliquum anni, cum M. Servilio magistro equitum, circumeundis Italiæ urbibus, quæ bello alienatæ fuerant, noscendisque singularum causis consumpsit. Per inducias tempus & ex Sardinia ab Lentulo prætore centum onerariæ naves, cum commeatu & viginti rostratarum præsidio, & ab hoste, & ab tempestatibus mari tuto, in Africam transmiserunt. Cn. Octavio ducentis onerariis, triginta longis navibus ex Sicilia trajicienti, non eadem fortuna fuit. In conspectum ferme Africæ prospero cursu vectum primò destituit ventus; deinde versus in Africum turbavit, ac passim naves disjecit. ipse cum rostratis, per adversos

Digitized by Google

sos fluctus ingenti remigum labore enisus, Apollinis promontorium tenuit. onerariæ, pars maxima ad Ægimurum (insula ea sinum ab alto claudit, in quo sita Karthago est, triginta ferme millia ab urbe) aliæ adversus urbem ipsam ad Calidas Aquas delatæ sunt. Omnia in conspectu Karthaginis erant. itaque ex tota urbe in forum concursum est. Magistratus senatum vocare, populus in curiæ vestibulo fremere, ne tanta ex oculis manibusque amitteretur præda. Quum quidam pacis petitæ, alii induciarum (necdum enim dies exierat) fidem opponerent, permixto penè senatûs populique concilio, consensum est, ut classe quinquaginta navium Hasdrubal Ægimurum trajiceret: inde per littora portusque dispersas Romanas naves colligeret. Desertæ fugâ nautarum, primùm ab Ægimuro, dein ab Aquis onerariæ Karthaginem puppibus tractæ sunt.

XXV. Nondum reverterant ab Roma legati, neque sciebatur, quæ senatûs Romani de bello aut pace sententia esset; necdum induciarum dies exierat: eo indigniorem injuriam ratus Scipio, ab iis, qui petiissent pacem & inducias, & spem pacis & fidem induciarum violatam esse, legatos Karthaginem, L. Bæbium, L. Sergium, L. Fabium extemplo misit. qui, quum multitudinis concursu propè violati essent, nec reditum tutiorem cernerent futurum, petierunt à magistratibus, quorum auxilio vis prohibita erat, ut naves mitterent quæ se prosequerentur. Datæ triremes duæ, quum ad Bagradam flumen perveniissent, unde castra Romana conspiciebantur, Karthaginem rediere. Classis Punica ad Uticam stationem habebat. ex ea tres quadriremes, seu clàm misso à Karthagine nuncio, uti fieret, seu Hasdrubale, qui classi præerat, sine publica fraude auso facinus, quinqueremem Romanam superantem promontorium ex alto repentè aggressæ sunt. sed neque rostro ferire celeritate subterlabentem poterant, neque transilire armati ex humilioribus in altiorem navem;

Digitized by Google

vem: & defendebatur egregiè, quoad tela ſuppeditârunt. quis deficientibus, quum jam nulla alia res eam, quàm propinquitas terræ, multitudoque à caſtris in littus effuſa, tueri potuiſſet; concitatam remis, quanto maximo impetu poterant, in terram quum immiſiſſent, navis tantùm jacturâ factâ, incolumes ipſi evaſerunt. Ita alio ſuper aliud ſcelere quum haud dubiè induciæ ruptæ eſſent, Lælius Fulviuſque ab Roma cum legatis Karthaginienſibus ſupervenerunt. quibus Scipio, *Etſi non inducíarum modò fides à Karthaginienſibus, ſed jus etiam gentium in legatis violatum eſſet; tamen ſe nihil, nec inſtitutis populi Romani, nec ſuis moribus indignum, in iis facturum eſſe*, quum dixiſſet; legatis dimiſſis, bellum parabat. Hannibali jam terræ appropinquanti juſſis è nauticis unus eſcendere in malum, ut ſpecularetur, quam tenerent regionem, quum dixiſſet, ſepulchrum dirutum proram ſpectare, abominatus, prætervehi juſſo gubernatore, ad Leptim appulit claſſem, atque ibi copias expoſuit.

XXVI. Hæc eo anno in Africa geſta. Inſequentia excedunt in eum annum, quo M. Servilius Geminus, qui tum magiſter equitum erat, & Ti. Claudius Nero conſules facti ſunt. Ceterùm exitu ſuperioris anni quum legati ſociarum urbium ex Græcia queſti eſſent, vaſtatos agros ab regiis præſidiis, profectoſque in Macedoniam legatos ad res repetendas non admiſſos ad Philippum regem: ſimul nunciâſſent, quatuor millia militum cum Sopatro duce trajecta in Africam dici, ut eſſent Karthaginienſibus præſidio, & pecuniæ aliquantum unà miſſum; legatos ad regem, qui hæc adverſus fœdus facta videri Patribus nunciarent, mittendos cenſuit ſenatus. Miſſi C. Terentius Varro, C. Mamilius, M. Aurelius. iis tres quinqueremes datæ. Annus inſignis incendio ingenti, quo clivus Publicius ad ſolum exuſtus eſt, & aquarum magnitudine: ſed annonæ vilitas fuit, præterquam quòd pace omnis Italia

Digitized by Google

ssia erat aperta, etiam quòd magnam vim frumenti, ex Hispania missam, M. Valerius Falto & M. Fabius Buteo ædiles curules quaternis æris vicatim populo descripserunt. Eodem anno Q. Fabius Maximus moritur, exactæ ætatis; siquidem verum est, augurem duos & sexaginta annos fuisse, quod quidam auctores sunt. Vir certè fuit dignus tanto cognomine, vel si novum ab eo inciperet. Superavit paternos honores, avitos æquavit. Pluribus victoriis & majoribus præliis avus insignis Rullus; sed omnia æquare unus hostis Hannibal potest. Cautior tamen, quàm promptior, hic habitus fuit: &, sicut dubites, utrùm ingenio cunctator fuerit, an quia ita bello proprie, quod tum gerebatur, aptum erat; sic nihil certius est, quàm unum hominem nobis cunctando rem restituisse, sicut Ennius ait. Augur in locum ejus inauguratus Q. Fabius Maximus, filius: in ejusdem locum pontifex (nam duo sacerdotia habuit) Ser. Sulpicius Galba. Ludi Romani diem unum, plebeii ter toti instaurati ab ædilibus, M. Sextio Sabino & Cn. Tremellio Flacco. ii ambo prætores facti, & cum iis C. Livius Salinator & C. Aurelius Cotta. Comitia ejus anni utrùm C. Servilius consul habuerit, an (quia eum res in Etruria tenuerint, quæstiones ex senatusconsulto de conjurationibus principum habentem) dictator ab eo dictus P. Sulpicius, incertum ut sit, diversi auctores faciunt.

XXVII. Principio insequentis anni, M. Servilius & Ti. Claudius, senatu in Capitolium vocato, de provinciis retulerunt. Italiam atque Africam in sortem conjici, Africam ambo cupientes, volebant. ceterùm, Q. Metello maximè annitente, neque data, neque negata est Africa. Consules jussi cum tribunis plebis agere, ut, si iis videretur, populum rogarent, quem vellet in Africa bellum gerere. Omnes tribus P. Scipionem jusserunt. Nihilominus consules provinciam Africam (ita enim senatus decreverat) in sortem conjecerunt.

Digitized by Google

cerunt. Ti. Claudio Africa evenit, ut quinquaginta navium classem, omnes quinqueremes, in Africam trajiceret, parique imperio cum Scipione imperator esset. M. Servilius Etruriam fortitus. in eadem provincia & C. Servilio prorogatum imperium, si consulem manere ad urbem senatui placuisset. Prætores, M. Sextius Galliam est fortitus, ut duas legiones provinciamque traderet ei P. Quinctilius Varus; C. Livius Bruttios cum duabus legionibus, quibus P. Sempronius proconsul priore anno præfuerat; Cn. Tremellius Siciliam, ut ab P. Villio Tappulo prætore prioris anni provinciam & duas legiones acciperet; Villius proprætor viginti navibus longis, militibus mille, oram Siciliæ tutaretur: inde M. Pomponius viginti navibus reliquis mille & quingentos milites Romam deportaret. C. Aurelio Cottæ urbana evenit. ceteris, ita uti quisque obtinebant provincias exercitusque, prorogata imperia. Sexdecim non ampliùs eo anno legionibus defensum imperium est. Et ut placatis Diis omnia inciperent agerentque, ludos, quos, M. Claudio Marcello, T. Quinctio consulibus, T. Manlius dictator, quasque hostias majores voverat, si per quinquennium illud respublica eodem statu fuisset, ut eos ludos consules, priusquam ad bellum proficiscerentur, facerent. Ludi in circo per quatriduum facti: hostiæque, quibus votæ erant Diis, cæsæ.

XXVIII. Inter hæc simul spes, simul cura in dies crescebat: nec satis certum constare apud animum poterat, utrùm gaudio dignum esset, Hannibalem, post sextumdecimum annum ex Italia decedentem, vacuam possessionem ejus reliquisse populo Romano, an magis metuendum, quòd incolumi exercitu in Africam transisset. *Locum nimirum, non periculum, mutatum: cujus tantæ dimicationis vatem, qui nuper decessisset, Q. Fabium haud frustra canere solitum, graviorem in sua terra futurum hostem Hannibalem, quàm in aliena fuisset. nec Scipi-*

oni

Digitized by Google

cùm aut cum Syphace, incondita barbariæ rege, cui Statorius similixa ducere exercitus solitus sit, aut cum socero ejus Hasdrubale, fugacissimo duce, rem futuram, aut tumultuariis exercitibus, ex agrestium semiermi turba subitò collectis: sed cum Hannibale, propè nato in prætorio patris fortissimi ducis, alito atque educato inter arma, puero quondam milite, vixdum juvene imperatore: qui senex vincendo factus, Hispanias, Gallias, Italiam ab Alpibus ad fretum monumentis ingentium rerum complêsset: ducere exercitum æqualem stipendiis suis, duratum omnium rerum patientiâ, quas vix fides fiat homines passos; perfusum millies cruore Romano; exuvias non militum tantùm, sed etiam imperatorum, portantem. Multos occursuros Scipioni in acie, qui prætores, qui imperatores, qui consules Romanos sed manu occidissent, muralibus vallaribusque insignes coronis, pervagatos capta castra, captas urbes Romanas. Non esse hodie tot fasces magistratibus populi Romani, quot captos ex cade imperatorum præferre posset Hannibal. Has formidines agitando animis, ipsi curas & metus augebant etiam, quòd, quum assuêssent per aliquot annos bellum ante oculos aliis atque aliis in Italiæ partibus lentâ spe, in nullum propinquum debellandi finem gerere, erexerant omnium animos Scipio & Hannibal, velut ad supremum certamen comparati duces. Ii quoque, quibus ingens erat in Scipione fiducia & victoriæ spes, quo magis in propinquam eam imminebant animis, eo curæ intentioris erant. Haud dispar habitus animorum Karthaginiensibus erat: quos modò petisse pacem, intuentes Hannibalem, ac rerum gestarum ejus magnitudinem, pœnitebat: modò, quum respicerent, bis sese acie victos, Syphacem captum, pulsos se Hispaniâ, pulsos Italiâ, atque ea omnia unius virtute & consilio Scipionis facta, velut fatalem eum ducem in exitium suum natum horrebant.

XXIX. Jam Adrumetum venerat Hannibal: unde, ad reficiendum ex jactatione maritima militem paucis diebus

Digitized by Google

diebus sumptis, excitus pavidis nunciis, omnia circa Karthaginem obtineri armis, afferentium, magnis itineribus Zamam contendit. Zama quinque dierum iter ab Karthagine abest. inde præmissi speculatores quum excepti à custodibus Romanis deducti ad Scipionem essent, traditos eos tribunis militum, jussosque omisso metu visere omnia, per castra, quà vellent, circumduci jussit: percunctatusque, satin' per commodum omnia explorâssent, datis, qui prosequerentur, retro ad Hannibalem dimisit. Hannibal nihil quidem eorum, quæ nunciabantur, (nam &, Masinissam cum sex millibus peditum, quatuor equitum venisse eo ipso fortè die, afferebant) læto animo audiit; maximè hostis fiduciâ, quæ non de nihilo profectò concepta est, perculsus. Itaque, quanquam & ipse causa belli erat, & adventu suo turbaverat & pactas inducias, & spem fœderum; tamen, si integer, quàm si victus, peteret pacem, æquiora impetrari posse ratus, nuncium ad Scipionem misit, ut colloquendi secum potestatem faceret. Id utrùm suâ sponte fecerit, an publico consilio, neutrum cur affirmem, habeo. Valerius Antias, primo prœlio victum eum à Scipione, quo duodecim millia armatorum in acie sunt cæsa, mille & septingenti capti, legatum cum aliis decem legatis tradit in castra ad Scipionem venisse. Ceterùm Scipio quum colloquium haud abnuisset, ambo ex composito duces castra protulerunt, ut coire ex propinquo possent. Scipio haud procul Naraggara urbe, tum ad cetera loco opportuno, tum quòd aquatio intra teli conjectum erat, consedit. Hannibal tumulum à quatuor millibus inde, tutum commodumque alioquin, nisi quòd longinquæ aquationis erat, cepit. ibi in medio locus conspectus undique, ne quid insidiarum esset, delectus.

XXX. Summotis pari spatio armatis, cum singulis interpretibus congressi sunt, non suæ modò ætatis maximi duces, sed omnis ante se memoriæ, omnium gentium

tium cuilibet regum imperatorumve pares. Paulisper alter alterius conspectu, admiratione mutuâ propè attoniti conticuere. Tum Hannibal prior, *Si hoc ita fato datum erat, ut, qui primus bellum intuli populo Romano, quique toties propè in manibus victoriam habui, is ultro ad pacem petendam venirem; lætor te mihi sorte potissimum datum, à quo peterem. Tibi quoque inter multa egregia non in ultimis laudum hoc fuerit, Hannibalem, cui tot de Romanis ducibus victoriam Dii dedissent, tibi cessisse; teque huic bello, vestris priùs, quàm nostris, cladibus insigni, finem imposuisse. Hoc quoque ludibrium casûs ediderit fortuna, ut, quum patre tuo consule ceperim arma, cum eodem primùm Romano imperatore signa contulerim; ad filium ejus inermis ad pacem petendam veniam. Optimum quidem fuerat, eam patribus nostris mentem datam ab Diis esse, ut & vos Italiæ, & nos Africæ imperio contenti essemus: neque enim ne vobis quidem Sicilia ac Sardinia satis digna pretia sunt pro tot classibus, tot exercitibus, tot tam egregiis amissis ducibus. Sed, præterita magis reprehendi possunt, quàm corrigi. Ita aliena appetivimus, ut de nostris dimicaremus, nec in Italia solum vobis bellum, nobis in Africa esset: sed & vos in portis vestris propè ac mœnibus signa armaque hostium vidistis, & nos ab Karthagine fremitum castrorum Romanorum exaudimus. Quod igitur nos maximè abominaremur, vos ante omnia optaretis, in meliore vestra fortuna de pace agitur: agimus ii, quorum & maximè interest pacem esse, & qui quodcunque egerimus, ratum civitates nostræ habituræ sint. animo tantùm nobis opus est non abhorrente à quietis consiliis. Quod ad me attinet, jam ætas senem in patriam revertentem, unde puer profectus sum, jam secundæ, jam adversæ res, ita erudierunt, ut rationem sequi, quàm fortunam, malim. Tuam & adolescentiam & perpetuam felicitatem, ferociora utraque, quàm quietis opus est consiliis, metuo. Non temere incerta casuum reputat, quem fortuna nunquam decepit. Quod ego fui ad Trasimenum, ad Cannas, id tu hodie es. Vixdum militari ætate imperio accepto, omnia audacissimè incipientem nus-*

Digitized by Google

quam fefellit fortuna. Patris & patrui perſecutus mortem, ab calamitate veſtræ domûs decus inſigne virtutis pietatiſque eximiæ cepiſti: amiſſas Hiſpanias reciperâſti, quatuor inde Punicis exercitibus pulſis: conſul creatus, quum ceteris ad tutandam Italiam parum animi eſſet, tranſgreſſus in Africam, duobus hîc exercitibus cæſis, binis eâdem horâ captis ſimul incenſiſque caſtris, Syphace potentiſſimo rege capto, tot urbibus regni ejus, tot noſtri imperii ereptis, me ſextumdecimum jam annum hærentem in poſſeſſione Italiæ detraxiſti. Poteſt victoriam, inquam, malle, quàm pacem, animus. Novi ſpiritus magis magnos, quàm utiles. & mihi talis aliquando fortuna affulſit. Quòd ſi in ſecundis rebus bonam quoque mentem darent Dii; non ea ſolùm, quæ eveniſſent, ſed etiam ea, quæ evenire poſſent, reputaremus. Ut omnium obliviſcaris aliorum, ſatis ego documenti in omnes caſus ſim. Quem modò, caſtris inter Anienem atque urbem veſtram poſitis, ſigna inferentem ad mœnia Romana; hîc cernis, duobus fortiſſimis viris, fratribus clariſſimis imperatoribus, orbatum, ante mœnia propè obſeſſa patriæ, quibus terrui veſtram urbem, ea pro mea deprecantem. Maximæ cuique fortunæ minimè credendum eſt. In bonis tuis rebus, noſtris dubiis, tibi ampla ac ſpecioſa danti eſt pax: nobis petentibus magis neceſſaria, quàm honeſta. Melior tutiorque eſt certa pax, quàm ſperata victoria. hæc in tua, illa in Deorum manu eſt. Ne tot annorum felicitatem in unius horæ dederis diſcrimen. Quum tuas vires, tum vim fortunæ Martemque belli communem, propone animo. Utrinque ferrum, corpora humana erunt. nuſquam minùs, quàm in bello, eventus reſpondent. Non tantum ad id, quod datâ pace jam habere potes, ſi prælio vincas, gloriæ adjeceris; quantum ademeris, ſi quid adverſi eveniat. Simul parta ac ſperata decora unius horæ fortuna evertere poteſt. Omnia in pace jungenda tua poteſtatis ſunt, P. Corneli: tunc ea habenda fortuna erit, quàm Dii dederint. Inter pauca felicitatis virtutiſque exempla M. Atilius quondam in hac eadem terra fuiſſet, ſi victor pacem petentibus dediſſet patribus noſtris: non ſtatuendo tandem felicitati modum, nec cobi-

bendo

Digitized by Google

brudo efferentem se fortunam, quanto altiùs elatus erat, eo fœdiùs corruit. Est quidem ejus, qui dat, non qui petit, conditiones dicere pacis: sed forsitan non indigni simus, qui nobismet ipsi multam irrogemus. Non recusamus, quin omnia, propter quæ bellum initum est, vestra sint, Sicilia, Sardinia, Hispania, quicquid insularum toto inter Africam Italiamque continetur mari. Karthaginienses, inclusi Africæ littoribus, vos (quando ita Dîis placuit) externa etiam terrâ marique videamus regentes imperia. Haud negaverim, propter non nimis sincerè petitam aut exspectatam nuper pacem, suspectam esse vobis Punicam fidem. multum, per quos petita sit, ad fidem tuendæ pacis pertinet, Scipio. Vestri quoque (ut audio) patres nonnihil etiam ab hoc, quia parum dignitatis in legatione erat, negaverunt pacem. Hannibal peto pacem: qui neque peterem, nisi utilem crederem: & propter eandem utilitatem tuebor eam, propter quam petii. &, quemadmodum, quia à me bellum cœptum est, ne quem ejus pœniteret, quoad ipsi invidere Dei, præstiti; ita annitar, ne quem pacis per me partæ pœniteat.

XXXI. Adversus hæc imperator Romanus in hanc ferè sententiam respondit. *Non me fallebat, Hannibal, adventûs tui spe Karthaginienses & præsentem induciarum fidem, & spem pacis turbâsse. neque tu id sanè dissimulas, qui de conditionibus superioribus pacis omnia subtrahas, præter ea, quæ jampridem in nostra potestate sunt. Ceterùm, sicut tibi cura est, sentire cives tuos, quanto per te onere leventur: sic mihi laborandum est, ne, quæ tunc pepigerunt, hodie subtractæ ex conditionibus pacis, præmia perfidiæ habeant. Indigni, quibus eadem pateat conditio, ut etiam profit vobis fraus, petitis. Neque patres nostri priores de Sicilia, neque nos de Hispania fecimus bellum. & tunc Mamertinorum sociorum periculum, & nunc Sagunti excidium nobis pia ac justa induerunt arma. Vos lacessisse, & tu ipse fateris, & Dei testes sunt: qui & illius belli exitum secundùm jus fasque dederunt, & hujus dant & dabunt. Quod ad me attinet, & humanæ infirmitatis memini, & vim fortunæ reputo, & omnia, quæcum-*

Digitized by Google

que agimus, subjecta esse mille casibus scio? Cæterùm, quemadmodum superbè & violenter me fatear facere, si priùs, quàm in Africam trajecissem, te tuâ voluntate cedentem Italiâ, &, impositò in naves exercitu, ipsum venientem ad pacem petendam aspernarer; sic nunc, quum propè manu consertâ restitantem ac tergiversantem in Africam attraxerim, nullâ sum tibi verecundiâ obstrictus. Proinde si quid ad ea, in quæ tum pax conventura videbatur, (quæ sint, nôsti) multa navium cum commeatu per inducias expugnatarum legatorumque violatorum adjicitur, est, quod referam ad consilium. Sin illa quoque gravia videntur, bellum parate, quoniam pacem pati non potuistis. Ita infectâ pace, ex colloquio ad suos quum se recepissent, frustra verba jactata renunciant. armis decernendum esse, habendamque eam fortunam, quam Dii dedissent.

XXXII. In castra ut est ventum, pronunciant ambo, *Arma expedirent milites animosque ad supremum certamen, non in unum diem, sed in perpetuum, si felicitas adesset, victores. Roma, an Karthago, jura gentibus darent, ante crastinam noctem scituros. neque enim Africam, aut Italiam, sed orbem terrarum victoriæ præmium fore; par periculum præmio, quibus adversæ pugnæ fortuna fuisset.* nam neque Romanis effugium ullum patebat in aliena ignotaque terra: & Karthagini, supremo auxilio effuso, adesse videbatur præsens excidium. Ad hoc discrimen procedunt postero die duorum opulentissimorum populorum duo longè clarissimi duces, duo fortissimi exercitus, multa antè parta decora aut cumulaturi eo die, aut everfuri. Anceps igitur spes & metus miscebant animos: contemplantibusque modò suam, modò hostium aciem, quum oculis magis, quàm ratione, pensarent vires, simul læta, simul tristia obversabantur. Quæ ipsis suâ sponte non succurrebant, ea duces admonendo atque hortando subjiciunt. Pœnus sedecim annorum in terra Italia res gestas, tot duces Romanos, tot exercitus occidione occisos, & sua cuique decora, ubi

ad

Digitized by Google

ad insignem alicujus pugnæ memoriâ militem venerat, referebat. Scipio Hispanias, & recentia in Africa prælia, & confessionem hostium, quòd neque non petere pacem propter metum, neque manere in ea præ insita animis perfidia potuissent. ad hoc, colloquium Hannibalis in secreto habitum, ac liberum fingenti, quâ velit, flectit. Ominatur, quibus quondam auspiciis patres eorum pugnaverint ad Ægates insulas, ea illis exeuntibus in aciem portendisse Deos. *adesse finem belli ac laboris. In manibus esse prædam Karthaginis, reditum domum in patriam, ad parentes, liberos, conjuges, penatesque Deos.* Celsus hæc corpore, vultuque ita læto, ut vicisse jam crederes, dicebat. Instruit deinde primos hastatos, post eos principes: triariis postremam aciem claudit.

XXXIII. Non confertas autem cohortes ante sua quamque signa instruebat, sed manipulos aliquantum inter se distantes, ut esset spatium, quo elephanti hostium accepti nihil ordines turbarent. Lælium (cujus antè legati, eo anno quæstoris extra sortem ex senatusconsulto operâ utebatur) cum Italico equitatu ab sinistro cornu, Masinissam Numidasque ab dextro opposuit. vias patentes inter manipulos antesignanorum velitibus (ea tunc levis armatura erat) complevit; datò præcepto, ut, ad impetum elephantorum, aut post rectos refugerent ordines, aut, in dextram lævamque discursu applicantes se antesignanis, viam, quâ irruerent in ancipitia tela, belluis darent. Hannibal ad terrorem primùm elephantos (octoginta autem erant, quot nulla unquam in acie antè habuerat) instruxit; deinde auxilia Ligurum Gallorumque, Baliaribus Maurisque admixtis; in secunda acie Karthaginienses Afrosque & Macedonum legionem; modico inde intervallo relicto, subsidiariam aciem Italicorum militum (Bruttii plerique erant, vi ac necessitate plures, quàm suâ voluntate, decedentem ex Italia secuti) instruxit.

Digitized by Google

Equitatum etiam ipsum circumdedit cornibus: dextrum Karthaginienses, sinistrum Numidæ tenuerunt. Varia adhortatio erat in exercitu inter tot homines, quibus non lingua, non mos, non lex, non arma, non vestitus habitusque, non causa militandi eadem esset. Auxiliaribus & præsens, & multiplicata merces ex præda ostentatur. Galli proprio atque insito in Romanos odio accenduntur. Liguribus campi uberes Italiæ, deductis ex asperrimis montibus, in spem victoriæ ostentantur. Mauros Numidasque Masinissæ impotenti futuro dominatu terret. Aliis aliæ spes ac metus jactantur. Karthaginiensibus mœnia patriæ, Dii penates, sepulchra majorum, liberi cum parentibus, conjuges pavidæ, aut excidium servitiumque, aut imperium orbis terrarum, nihil aut in metum, aut in spem medium ostentatur. Quum maximè hæc imperator apud Karthaginienses, duces suarum gentium inter populares, plerique per interpretes inter immixtos alienigenis, agerent, tubæ cornuaque ab Romanis cecinerunt: tantusque clamor ortus, ut elephanti in suos, sinistro maximè cornu, verterentur, Mauros ac Numidas. Addidit facile Masinissa perculsis terrorem, nudavitque ab ea parte aciem equestri auxilio. Paticæ tamen bestiarum, intrepidæ in hostem actæ, inter velitum ordines cum multis suis vulneribus ingentem stragem edebant. resilientes enim ad manipulos velites, quum viam elephantis, ne obtererentur, fecissent; in ancipites ad ictum utrinque conjiciebant hastas; nec pila ab antesignanis cessabant; donec undique incidentibus telis exacti ex Romana acie, hi quoque in suo dextro cornu ipsos Karthaginiensium equites in fugam verterunt. Lælius, ut turbatos vidit hostes, addit perculsis terrorem.

XXXIV. Utrinque equite nudata erat Punica acies, quum pedes concurrit, nec spe, nec viribus jam par. ad hoc, dictu parva, sed magni eadem in re gerenda momenti

Digitized by Google

momenti res, congruens clamor à Romanis, eoque major & terribilior; dissonæ illis, ut gentium multarum discrepantibus linguis, voces. pugna Romana stabilis, & suo & armorum pondere incumbentium in hostem: concursatio & velocitas illinc major, quàm vis. Igitur primo impetu extemplo movêre loco hostium aciem Romani. alà deinde & umbonibus pulsantes, in summotos gradu illato, aliquantum spatii, velut nullo resistente, incessere; urgentibus & novissimis primos, ut semel motam aciem sensere; quod ipsum vim magnam ad pellendum hostem addebat. Apud hostes, auxiliares cedentes secunda acies, Afri & Karthaginienses, adeo non sustinebant, ut contrà etiam, ne resistentes pertinaciter primos cædendo ad se perveniret hostis, pedem referrent. Igitur auxiliares terga dant repentè: &, in suos versi, partim refugere in secundam aciem, partim non recipientes cædere, utì paulo antè non adjuti, & tunc excluſi. Et propè duo jam permixta prœlia erant, quum Karthaginienses simul cum hostibus, simùl cum suis cogerentur conserere manus. non tamen ita perculsos iratosque in aciem accepere; sed, densatis ordinibus, in cornua vacuumque circà campum extra prœlium ejecere, ne pavidos fugà vulneribusque milites in certam & integram aciem miscerent. Ceterùm tanta strages hominum armorumque locum, in quo steterant paulo antè auxiliares, compleverat, ut propè difficilior transitus esset, quàm per confertos hostes fuerat. Itaque, qui primi erant, hastati, per cumulos corporum armorumque & tabem sanguinis, quâ quisque poterat, sequentes hostem, & signa & ordines confuderunt. principum quoque signa fluctuari cœperant, vagam ante se cernendo aciem. Quod Scipio ubi vidit, receptui propere canere hastatis jussit: &, sauciis in postremam aciem subductis, principes triariosque in cornua inducit; quo tutior firmiorque media hastatorum acies esset.

set. Ita novum de integro prœlium ortum est: quippe ad veros hostes perventum erat, & armorum genere, & usu militiæ, & famâ rerum gestarum, & magnitudine vel spei vel periculi pares. Sed & numero Romanus superior erat, & animo: quòd jam equites, jam elephantos fuderat: jam, primâ acie pulsâ, in secundam pugnabat.

XXXV. In tempore Lælius ac Masinissa, pulsos per aliquantum spatii secuti equites, revertentes in aversam hostium aciem incurrêre. Is demum equitum impetus fudit hostem. multi circumventi in acie cæsi: multi per patentem circà campum fugâ sparsi, tenente omnia equitatu, passim interierunt. Karthaginiensium sociorumque cæsa eo die suprà millia viginti: par ferme numerus captus est, cum signis militaribus centum triginta tribus, elephantis undecim. Victores ad duo millia cecidere. Hannibal, cum paucis equitibus inter tumultum elapsus, Adrumetum perfugit: omnia & in prœlio, & ante aciem, priusquam excederet pugnâ, expertus; & confessione etiam Scipionis, omniumque peritorum militiæ, illam laudem adeptus, singulari arte aciem eo die instruxisse. Elephantos in prima fronte: quorum fortuitus impetus atque intolerabilis vis, signa sequi, & servare ordines (in quo plurimum spei ponerent) Romanos prohiberet. Deinde auxiliares ante Karthaginiensium aciem, ne homines mixti ex colluvione omnium gentium, quos non fides teneret, sed merces, liberum receptum fugæ haberent. simul primum ardorem atque impetum hostium excipientes fatigarent; ac, si nihil aliud, vulneribus suis ferrum hostile hebetarent. Tum, ubi omnis spes esset, milites Karthaginienses Afrosque: ut, omnibus rebus aliis pares, eo, quòd integri cum fessis ac sauciis pugnarent, superiores essent: Italicos, intervallo quoque diremptos, incertos socii an hostes essent, in postremam aciem summotos. Hoc edito velut ultimo virtutis o-

pere,

Digitized by Google

pere, Hannibal, quum Adrumetum refugiſſet, accituſque inde Karthaginem ſexto ac trigeſimo poſt anno, quàm puer inde profectus erat, redîſſet; faſſus in curia eſt, non prœlio modò ſe, ſed bello victum, nec ſpem ſalutis alibi, quàm in pace impetranda, eſſe.

XXXVI. Scipio, confeſtim à prœlio expugnatis hoſtium caſtris direptiſque, cum ingenti præda ad mare ac naves rediit; nuncio allato, P. Lentulum cum quinquaginta roſtratis, centum onerariis, cum omni genere commeatûs, ad Uticam acceſſiſſe. Admovendum igitur undique terrorem perculſæ Karthagini ratus, miſſo Lælio Romam cum victoriæ nuncio, Cn. Octavium terreſtri itinere ducere legiones Karthaginem jubet: ipſe, ad ſuam veterem novâ Lentuli claſſe adjunctâ, profectus ab Utica portum Karthaginis petit. Haud procul aberat, quum velata infulis ramiſque oleæ Karthaginienſium oc currit navis. Decem legati erant principes civitatis, auctore Hannibale miſſi ad petendam pacem. qui quum ad puppim prætoriæ navis acceſſiſſent, velamenta ſupplicum porrigentes, orantes, implorateſque fidem & miſericordiam Scipionis; nullum iis aliud reſponſum datum, quàm ut Tunetem venirent: eò ſe moturum caſtra. ipſe ab contemplato ſitu Karthaginis, non tam noſcendi in præſentia, quàm deprimendi hoſtis causâ, Uticam, eódem & Octavio revocato, rediit. Inde procedentibus ad Tunetem nuncius allatus, Verminam, Syphacis filium, cum equitibus pluribus, quàm peditibus, venire Karthaginienſibus auxilio. pars exercitûs cum omni equitatu Saturnalibus primis agmen aggreſſa. Numidas levi certamine fudit. exitu quoque fugæ intercluſo, à parte omni circumdatis equitibus, quindecim millia hominum cæſa; mille & ducenti vivi capti ſunt, & equi Numidici mille & quingenti, ſigna militaria duo & ſeptuaginta. Regulus ipſe inter tumultum cum paucis effugit. Tum ad Tunetem eodem, quo antea, loco caſtra poſita, legatique

Digitized by Google

gatique triginta Karthagine ad Scipionem venerunt. & illi quidem multo miserabiliùs, quàm antè, (quo magis cogebat fortuna) egerunt: sed aliquanto minore cum misericordia ab recenti memoria perfidiæ auditi sunt. In concilio quanquam justa ira omnes ad delendam stimulabat Karthaginem; tamen, quum, & quanta res esset, & quàm longi temporis obsidio tam munitæ & tam validæ urbis, reputarent, & ipsum Scipionem exspectatio successoris, venturi ad paratam alterius labore ac periculo finiti belli famam, sollicitaret, ad pacem omnium animi versi sunt.

XXXVII. Postero die, revocatis legatis, & cum multa castigatione perfidiæ monitis, ut, tot cladibus edocti, tandem Deos & jusjurandum esse crederent; conditiones pacis dictæ: *Ut liberi legibus suis viverent. quas urbes, quosque agros, quibusque finibus ante bellum teniissent, tenerent, populandique finem eo die Romanus faceret. Perfugas, fugitivosque, & captivos omnes redderent Romanis, & naves rostratas, prater decem triremes, traderent, elephantosque, quos haberent domitos: neque domarent alios. Bellum neve in Africa, neve extra Africam, injussu populi Romani gererent. Masinissæ res redderent, fœdusque cum eo facerent. Frumentum stipendiumque auxiliis, donec ab Roma legati redissent, præstarent. Decem millia talentûm argenti, descripta pensionibus æquis in annos quinquaginta, solverent. Obsides centum arbitratu Scipionis darent: ne minores quatuordecim annis, nec triginta majores. Inducias ita se daturum, si per priores inducias naves onerariæ captæ, quæque fuissent in navibus, restituerentur. Aliter nec inducias, nec spem pacis ullam esse.* Has conditiones legati quum domum referre jussi in concione ederent, & Gisgo ad dissuadendam pacem processisset, audiretur-que à multitudine, inquieta eadem & imbelli; indignatus Hannibal, dici ea in tali tempore audirique, arreptum Gisgonem manu suâ ex superiore loco detraxit. Quæ insueta liberæ civitati species quum fremi-

tum

Digitized by Google

tum populi moviſſet, perturbatus militaris vir urbanâ libertate, *Novem*, inquit, *annorum à vobis profectus, poſt ſextum & triceſimum annum redii. Militares artes, quas me à puero fortuna nunc privata, nunc publica docuit, probè videor ſcire. Urbis ac fori jura, leges, mores, vos me oportet doceatis.* Excuſatâ imprudentiâ, de pace multis verbis diſſeruit, quàm nec iniqua, & neceſſaria eſſet. Id omnium maximè difficile erat, quòd ex navibus per inducias captis nihil, præter ipſas comparebat naves: neque inquiſitio erat facilis, adverſantibus paci, qui arguerentur. Placuit naves reddi, & homines utique inquiri. Cetera, quæ abeſſent, æſtimanda Scipioni permitti: atque ita pecuniâ luere Karthaginienſes. Sunt qui Hannibalem ex acie ad mare perveniſſe, inde præparatâ nave ad regem Antiochum extemplo profectum tradunt: poſtulantique ante omnia Scipioni, ut Hannibal ſibi traderetur, reſponſum eſſe, Hannibalem in Africa non eſſe.

XXXVIII. Poſtquam redierunt ad Scipionem legati; quæ publica in navibus fuerant, ex publicis deſcripta rationibus quæſtores; quæ privata, profiteri domini juſſi; pro ea ſumma pecuniæ viginti quinque millia pondo argenti præſentia exacta: induciæque Karthaginienſibus datæ in tres menſes. Additum, ne per inducias tempus aliò uſquam, quàm Romam, mitterent legatos: &, quicunque legati Karthaginem veniſſent, ne antè dimitterent eos, quàm Romanum imperatorem, qui, & quæ petentes veniſſent, certiorem facerent. Cum legatis Karthaginienſibus Romam miſſi L. Veturius Philo, & M. Marcius Ralla, & L. Scipio imperatoris frater. Per eos dies commeatus ex Sicilia Sardiniaque tantam vilitatem annonæ effecerunt, ut pro vectura frumentum mercator nautis relinqueret. Romæ ad nuncium primum rebellionis Karthaginienſium trepidatum fuerat; juſſuſque erat Ti. Claudius maturè in Siciliam claſſem ducere, atque inde

Digitized by Google

in Africam trajicere, & alter conſul M. Servilius ad urbem morari, donec, quo ſtatu res in Africa eſſent, ſciretur. Segniter omnia in comparanda deducendaque claſſe ab Ti. Claudio conſule facta erant; quòd Patres de pace Scipionis potius arbitrium eſſe, quibus legibus daretur, quàm conſulis, cenſuerant. Prodigia quoque, nunciata ſub ipſam famam rebellionis, terrorem attulerant. Cumis ſolis orbis minui viſus, & pluit lapideo imbri. & in Veliterno agro terra ingentibus cavernis conſedit, arboreſque in profundum hauſtæ. Ariciæ forum, & circà tabernæ, Fruſinone murus aliquot locis, & porta, de cœlo tacta: & in palatio lapidibus pluit. Id prodigium more patrio novemdiali ſacro, cetera hoſtiis majoribus expiata. inter quæ etiam aquarum inſolita magnitudo in religionem verſa. nam ita abundavit Tiberis, ut ludi Apollinares, circo inundato, extra portam Collinam ad ædem Erycinæ Veneris parati ſint. Ceterùm ludorum ipſo die, ſubitâ ſerenitate ortâ, pompa, duci cœpta ad portam Collinam, revocata deductaque in circum eſt, quum deceſſiſſe inde aquam nunciatum eſſet. lætitiamque populo & ludis celebritatem addidit ſedes ſua ſolenni ſpectaculo reddita.

XXXIX. Claudium conſulem, profectum tandem ab urbe, inter portus Cauſanum Lauretanumque atrox vis tempeſtatis adorta in metum ingentem adduxit. Populonios inde quum perveniſſet, ſtetiſſetque ibi, dum reliquum tempeſtatis exfæviret, Ilvam inſulam, & ab Ilva Corſicam, à Corſica in Sardiniam trajecit. Ibi ſuperantem Inſanos montes, multo & ſævior & infeſtioribus locis tempeſtas adorta, disjecit claſſem. Multæ quaſſatæ armamentiſque ſpoliatæ naves: quædam fractæ. Ita vexata ac lacerata claſſis Carales tenuit, ubi dum ſubductæ reficiuntur naves, hiems oppreſſit: circumactumque anni tempus, &, nullo prorogante imperium, privatus Ti. Claudius claſſem Romam reduxit.

Digitized by Google

duxit. M. Servilius, ne comitiorum causâ ad urbem revocaretur, dictatore dicto C. Servilio Gemino, in provinciam est profectus. Dictator magistrum equitum P. Ælium Pætum dixit. Sæpe comitia indicta perfici tempestates prohibuerunt. itaque, quum pridie Idus Martias veteres magistratu abissent, novi suffecti non essent, respublica sine curulibus magistratibus erat. T. Manlius Torquatus pontifex eo anno mortuus. in locum ejus suffectus C. Sulpicius Galba. Ab L. Licinio Lucullo & Q. Fulvio ædilibus curulibus ludi Romani ter toti instaurati. Pecuniam ex ærario scribæ viatoresque ædilitii clàm egessisse per indicem comperti, damnati sunt, non sine infamia Luculli ædilis. P. Ælius Tubero & L. Lætorius ædiles plebis vitio creati, magistratu se abdicârunt, quum ludos ludorumque causâ epulum Jovi fecissent, & signa tria ex multaticio argento facta in Capitolio posuissent. Cerealia ludos dictator & magister equitum ex senatusconsulto fecerunt.

XL. Legati ex Africa Romani simul Karthaginiensesque quum venissent Romam, senatus ad ædem Bellonæ habitus est. ubi quum L. Veturius Philo, pugnatum cum Hannibale esse supremâ Karthaginiensibus pugnâ, finemque tandem lugubri bello impositum ingenti lætitiâ Patrum expositset; adjecit, Verminam etiam, Syphacis filium, quæ parva bene gestæ rei accessio erat, devictum. in concionem inde prodire jussus, gaudiumque id populo impartire. Tum patuere, factâ gratulatione, omnia in urbe templa, supplicationesque in triduum decretæ. Legatis Karthaginiensium & Philippi regis (nam ii quoque venerant) petentibus, ut senatus sibi daretur, responsum jussu Patrum ab dictatore est, consules novos eis senatum daturos esse. Comitia inde habita. creati consules Cn. Cornelius Lentulus, P. Ælius Pætus: Prætores, M. Junius Pennus, cui sors urbana evenit; M. Valerius Falto

Brut-

Digitized by Google

Bruttios, M. Fabius Buteo Sardiniam, P. Ælius Tubero Siciliam est fortitus. De provinciis consulum nihil antè placebat agi, quàm legati Philippi regis & Karthaginiensium auditi essent. belli finem alterius, principium alterius prospiciebant animis. Cn. Lentulus consul cupiditate flagrabat provinciæ Africæ; seu bellum foret, facilem victoriam, seu jam finiretur, finiti tanti belli se consule gloriam petens. Negare itaque priùs quicquam agi passurum, quàm sibi Africa decreta esset, concedente collegâ, moderato viro & prudenti; qui gloriæ ejus certamen cum Scipione, præterquam quòd iniquum esset, etiam impar futurum cernebat. Q. Minucius Thermus & M. Acilius Glabrio, tribuni plebis, *rem, priore anno nequiquam tentatam ab Ti. Claudio consule, Cn. Cornelium tentare* aiebant. *Ex auctoritate Patrum latum ad populum esse, cujus vellent imperium in Africa esse. Omnes quinque & triginta tribus. P. Scipioni id imperium decrêsse.* Multis contentionibus, & in senatu & ad populum acta res, postremò eò deducta est, ut senatui permitterent. Patres igitur jurati (ita enim convenerat) censuerunt, uti consules provincias inter se compararent, sortirenturve, uter Italiam, uter classem navium quinquaginta haberet. Cui classis obvenisset, in Siciliam navigaret: si pax cum Karthaginiensibus componi nequisset, in Africam trajiceret: consul mari, Scipio eodem, quo adhuc, jure imperii terrâ rem gereret. Si conditiones convenirent pacis, tribuni plebis populum rogarent, utrùm consulem, an P. Scipionem, juberent pacem dare; & quem, si deportandus exercitus victor ex Africa esset, deportare. Si pacem per P. Scipionem dari, atque ab eodem exercitum deportari jussissent, ne consul ex Sicilia in Africam trajiceret. Alter consuli, cui Italia evenisset, duas legiones à M. Sextio prætore acciperet.

XLI. P. Scipioni cum exercitibus, quos haberet, in provincia Africa prorogatum imperium. Prætori M. Vale-

Digitized by Google

Valerio Faltoni duæ legiones in Bruttiis, quibus C. Livius priore anno præfuerat, decretæ. P. Ælius prætor duas legiones in Sicilia ab Cn. Tremellio acciperet. Legio una M. Fabio in Sardiniam, quam P. Lentulus pro prætore habuiſſet, decernitur. M. Servilio prioris anni conſuli, cum ſuis duabus item legionibus, in Etruria prorogatum imperium eſt. Quod ad Hiſpanias attineret, aliquot jam annos ibi L. Cornelium Lentulum & L. Manlium Acidinum eſſe. uti conſules cum tribunis agerent, ſi eis videretur, ut plebem rogarent, cui juberent in Hiſpania imperium eſſe. is ex duobus exercitibus in unam legionem conſcriberet Romanos milites, & in quindecim cohortes ſocios Latini nominis, quibus provinciam obtineret: veteres milites L. Cornelius & L. Manlius in Italiam deportarent. Cornelio conſuli quinquaginta navium claſſis ex duabus claſſibus, Cn. Octavii, quæ in Africa eſſet, P. Villii, quæ Siciliæ oram tuebatur, decreta: ut, quas naves vellet, deligeret. P. Scipio quadraginta longas naves haberet, quas habuiſſet. quibus ſi Cn. Octavium, ſicut præfuiſſet, præeſſe vellet, Octavio pro prætore in eum annum imperium eſſet: ſi Lælium præficeret, Octavius Romam decederet: reduceretque naves, quibus conſuli uſus non eſſet. Et M. Fabio in Sardiniam decem longæ naves decretæ. Et conſules duas legiones urbanas ſcribere juſſi: ut quatuordecim legionibus eo anno, centum navibus longis reſpublica adminiſtraretur.

XLII. Tum de legatis Philippi & Karthaginienſium actum. Priores Macedonas introduci placuit: quorum varia oratio fuit; partim purgantium, quæ queſti erant miſſi ad regem à Roma legati de populatione ſociorum; partim ultro accuſantium quidem & ſocios populi Romani, ſed multo infeſtiùs M. Aurelium; (quem ex tribus ad ſe miſſis legatis, delectu habito, ſubſtitiſſe, & ſe bello laceſſiſſe contra fœdus, & ſæpe

cum

Digitized by Google

cum præfectis ſuis ſignis collatis pugnâſſe) partim poſtulantium, ut Macedones duxque eorum Sopater, qui apud Hannibalem mercede militâſſent, captique in vinculis eſſent, ſibi reſtituerentur. Adverſus ea M. Furius, miſſus ad idipſum ab Aurelio ex Macedonia, diſſeruit, *Aurelium relictum, ne ſocii populi Romani, feſſi populationibus atque injuriâ, ad regem deficerent, ſimibus ſociorum non exceſſiſſe: dediſſe operam, ne impune in agros eorum tranſcenderent populatores. Sopatrum ex purpuratis & propinquis regis eſſe: eum cum quatuor millibus Macedonum & pecunia miſſum nuper in Africam eſſe, Hannibali Karthaginienſibuſque auxilio.* De his rebus interrogati Macedones, quum perplexè reſponderent ipſi, antè reſponſum tulerunt, *Bellum quærere regem, &, ſi pergat, propediem inventurum. Dupliciter ab eo fœdus violatum: & quòd ſociis populi Romani injurias fecerit, bello armiſque laceſſerit: & quòd hoſtes auxiliis & pecuniâ juverit. Et P. Scipionem rectè atque ordine videri feciſſe & facere, quòd eos, qui arma contra populum Romanum ferentes capti ſunt, hoſtium numero in vinculis habeat. & M. Aurelium è republica facere, gratumque id ſenatui eſſe, quòd ſocios populi Romani, quando jure fœderis non poſſet, armis tueatur.* Cum hoc tam triſti reſponſo, dimiſſis Macedonibus, legati Karthaginienſes vocati. quorum ætatibus dignitatibuſque conſpectis, (nam longè primi civitatis erant) tum pro ſe quiſque dicere, verè de pace agi. Inſignis tamen inter ceteros Haſdrubal erat, (Hædum populares cognomine appellabant) pacis ſemper auctor, adverſuſque factioni Barcinæ. Eo tum plus illi auctoritatis fuit, belli culpam in paucorum cupiditatem à republica transferenti. qui quum variâ oratione uſus eſſet, nunc purgando crimina, nunc quædam fatendo, ne impudenter certa negantibus difficilior venia eſſet, nunc monendo etiam Patres conſcriptos, ut rebus ſecundis modeſtè ac moderatè uterentur; *Si ſe atque Hannonem audiſſent Karthaginienſes, & tempore uti voluiſſent, daturos fuiſſe*

Digitized by Google

fuisse pacis conditiones, quas tunc peterent. Rarò simul hominibus bonam fortunam bonamque mentem dari. Populum Romanum eo invictum esse, quòd in secundis rebus sapere & consulere meminerit. &, Hercule, mirandum fuisse, si aliter facerent. Ex insolentia, quibus nova bona fortuna sit, impotentes lætitiæ insanire. Populo Romano usitata ac propè jam obsoleta ex victoria gaudia esse, ac plus penè parcendo victis, quàm vincendo, imperium auxisse. Ceterorum miserabilior oratio fuit, commemorantium, *Ex quantis opibus quò recidissent Karthaginiensium res. nihil eis, qui modò orbem propè terrarum obtinuissent armis, superesse, præter Karthaginis mœnia. Iis inclusos, non terrâ, non mari quicquam sui juris cernere. Urbem quoque ipsam ac penates ita habituros, si non in ea quoque, quo nihil ulterius sit, sævire populis Romanus velit.* Quum flecti misericordiâ Patres appareret, senatorum unum infestum perfidiæ Karthaginiensium succlamâsse ferunt, *Per quos Deos fœdus icturi essent, quum eos, per quos antè ictum esset, fefellissent? Per eosdem*, inquit Hasdrubal, *qui tam infesti sunt fœdera violantibus.*

XLIII. Inclinatis omnium ad pacem animis, Cn. Lentulus consul, cui classis provincia erat, senatusconsulto intercessit. Tum M. Acilius & Q. Minucius tribuni plebis ad populum tulerunt, *Vellent, juberentne senatum decernere, ut cum Karthaginiensibus pax fieret: & quem eam pacem dare, quemque ex Africa exercitus deportare juberent?* De pace uti rogâssent, omnes tribus jusserunt: pacem dare P. Scipionem, eundem exercitus deportare. Ex hac rogatione senatus decrevit, ut P. Scipio ex decem legatorum sententia pacem cum populo Karthaginiensi, quibus legibus ei videretur, faceret. Gratias deinde Patribus egere Karthaginienses, petieruntque, ut sibi in urbem introire, & colloqui cum civibus suis liceret, qui capti in publica custodia essent. esse in iis partim propinquos amicosque suos, nobiles homines; partim ad quos mandata à propinquis

Digitized by Google

quis haberent. Quibus conventis, quum rursus peterent, ut sibi, quos vellent, ex iis redimendi potestas fieret; jussi nomina edere: &, quum ducentos ferme ederent, senatusconsultum factum est, *Ut legati Romani ducentos ex captivis, quos Karthaginienses vellent, ad P. Cornelium Scipionem in Africam deportarent: nunciarentque ei, ut, si pax convenisset, sine pretio eos Karthaginiensibus redderet.* Feciales quum in Africam ad fœdus feriendum ire juberentur; ipsis postulantibus, senatusconsultum in hæc verba factum est: *Ut privos lapides silices, privosque verbenas secum ferrent: uti prætor Romanus bis imperaret, ut fœdus ferirent, illi prætorem sagmina poscerent.* Herbæ id genus ex arce sumptum dari fecialibus solet. Ita dimissi ab Roma Karthaginienses, quum in Africam venissent ad Scipionem, quibus antè dictum est legibus, pacem fecerunt. Naves longas, elephantos, perfugas, fugitivos, captivorum quatuor millia tradiderunt. inter quos Q. Terentius Culleo senator fuit. Naves provectas in altum incendi jussit. quingentas fuisse omnis generis, quæ remis agerentur, quidam tradunt: quarum conspectum repentè incendium tam lugubre fuisse Pœnis, quàm si tum ipsa Karthago arderet. De perfugis gravius, quàm de fugitivis, consultum; nominis Latini qui erant, securi percussi; Romani in crucem sublati.

XLIV. Annis antè quadraginta pax cum Karthaginiensibus postremò facta erat, Q. Lutatio, A. Manlio consulibus. bellum initum annis post tribus & viginti, P. Cornelio, Ti. Sempronio consulibus. Finitum est septimodecimo anno, Cn. Cornelio, P. Ælio Pæto consulibus. Sæpe postea ferunt Scipionem dixisse: Ti. Claudii primùm cupiditatem, deinde Cn. Cornelii, fuisse in mora, quo minùs id bellum exitio Karthaginis finiret. Karthagini quum prima collatio pecuniæ diutino bello exhaustis difficilis videretur, mœstitiaque & fletus in curia esset, ridentem Hannibalem ferunt conspectum.

Digitized by Google

ſpectum. cujus quum Haſdrubal Hædus riſum increparet in publico fletu, quum ipſe lacrimarum cauſa eſſet; *Si, quemadmodum oris habitus cernitur oculis, inquit, ſic & animus intus cerni poſſet, facilè vobis appareret, non læti, ſed prope amentis malis cordis hunc, quem increpatis, riſum eſſe. qui tamen nequaquam adeo eſt intempeſtivus, quàm veſtræ iſtæ abſurdæ atque abhorrentes lacrimæ ſunt. Tum flêſſe decuit, quum adempta nobis arma, incenſæ naves, interdictum externis bellis. illo enim vulnere concidimus. Nec eſſe in vos, odio veſtro, conſultum ab Romanis credatis. Nulla magna civitas diu quieſcere poteſt. ſi foris hoſtem non habet, domi invenit: ut prævalida corpora ab externis cauſis tuta videntur, ſed ſuis ipſa viribus onerantur. Tantum, ni-mirum, ex publicis malis ſentimus, quantum ad privatas res pertinet: nec in eis quicquam acriùs, quàm pecuniæ damnum, ſtimulat. Itaque, quum ſpoliæ victæ Karthagini detrahebantur, quum inermem jam ac nudam deſtitui inter tot armatas gentes Africæ cerneretis, nemo ingemuit. nunc, quia tributum ex privato conferendum eſt, tanquam in publico funere comploratis. Quàm vereor, ne propediem ſentiatis, leviſſimo in malo vos hodie lacrimaſſe!* Hæc Hannibal apud Karthaginienſes. Scipio, concione advocatâ, Maſiniſſam, ad regnum paternum Cirtâ oppido & ceteris urbibus agriſque, quæ ex regno Syphacis in populi Romani poteſtatem veniſſent, adjectis donavit. Cn. Octavium claſſem in Siciliam ductam Cn. Cornelio conſuli tradere juſſit. legatos Karthaginienſium Romam proficiſci, ut, quæ ab ſe ex decem legatorum ſententia acta eſſent, ea Patrum auctoritate populique juſſu confirmarentur.

XLV. Pace terrâ marique partâ, exercitu in naves impoſito, in Siciliam Lilybæum trajecit. inde magnâ parte militum in navibus miſsâ, ipſe per lætam pace non minùs, quàm victoriâ, Italiam, effuſis non urbibus modò ad habendos honores, ſed agreſtium etiam turbâ obſidente vias, Romam pervenit, triumphoque omnium

Digitized by Google

omnium clarissimo urbem est invectus. Argenti tulit in ærarium pondo centum millia viginti tria. militibus ex præda quadragenos æris divisit. Morte subtractus spectaculo magis hominum, quàm triumphantis gloriæ, Syphax est, Tibure haud ita multo antè mortuus, quò ab Alba traductus fuerat. conspecta mors tamen ejus fuit, quia publico funere est elatus. Hunc regem in triumpho ductum Polybius, haudquaquam spernendus auctor, tradit. Secutus Scipionem triumphantem est pileo capiti impositò Q. Terentius Culleo: omnique deinde vitâ, ut dignum erat, libertatis auctorem coluit. Africanum cognomen militaris prius favor, an popularis aura, celebraverit, an, sicuti Felicis Sullæ Magnique Pompeii patrum memoriâ, coeptum ab assentatione familiari sit, parum compertum habeo. Primus certè hic imperator nomine victæ ab se gentis est nobilitatus. exemplo deinde hujus, nequaquam victoriâ pares, insignes imaginum titulos claraque cognomina familiæ fecere.

LIBER XXXI.

EPITOME.

XIV. *BELLI adversus Philippum Macedoniæ regem, quod intermissum erat; repetiti causæ referuntur hæ. Tempore Initiorum duo juvenes Acarnanes, qui non initiati erant, Athenas venerunt, & in sacrarium Cereris cum aliis popularibus suis intraverunt. ob hoc, tanquam nefas summum commisissent, ab Athenienſibus cæsi sunt. Acarnanes, mortibus suorum commoti, ad vindicandos illos auxilium à Philippo petierunt.* V. *Paucis mensibus post pacem Karthagi-*

Digitized by Google

Boeginienſibus datam, quingenteſimo quinquageſimo anno ab urbe condita, quum Athenienſium, qui obſidebantur à Philippo, legati auxilium à ſenatu petiſſent, & ſenatus id cenſuiſſet ferendum, plebe, quòd tot bellorum continuus labor gravis erat, diſſentiente, tenuit auctoritas Patrum, ut ſociæ civitati ferri opem populus quoque juberet. VI. *Bellum id P. Sulpicio conſuli mandatum eſt:* XXXV, &c. *qui, exercitu in Macedoniam ducto, equeſtribus prœliis cum Philippo proſpere pugnavit.* XVI, &c. *Abydeni à Philippo obſeſſi, ad exemplum Saguntinorum, ſuos ſeque occiderunt.* XXI. *L. Furius Prætor Gallos Inſubres rebellantes & Hamilcarem Pœnum, bellum in ea parte molientem, acie vicit. Hamilcar eo bello occiſus eſt, & millia hominum triginta ſex.* XV, &c. *Præterea expeditiones Philippi regis, & Sulpicii conſulis, expugnationeſque urbium ab utroque factas, continet.* XLVI. *Sulpicius conſul, adjuvantibus rege Attalo, & Rhodiis, bellum gerebat.* XLIX. *Triumphavit de Gallis L. Furius prætor.*

I. ME quoque juvat, velut ipſe in parte laboris ac periculi fuerim, ad finem belli Punici perveniſſe. nam etſi profiteri auſum, perſcripturum res omnes Romanas, in partibus ſingulis tanti operis fatigari minimè conveniat; tamen, quum in mentem venit, tres & ſexaginta annos (tot enim ſunt à primo Punico ad ſecundum bellum finitum) æquè multa volumina occupâſſe mihi, quàm occupârint quadringenti octoginta octo anni à condita urbe ad Ap. Claudium conſulem, qui primus bellum Karthaginienſibus intulit; jam provideo animo, velut qui proximis littori vadis inducti mare pedibus ingrediuntur, quicquid progredior, in vaſtiorem me altitudinem, ac velut profundum invehi, & creſcere penè opus, quód prima quæque perficiendo minui videbatur. Pacem Punicam bellum Macedonicum excepit; periculo haudquaquam comparandum, aut virtute ducis, aut

Digitized by Google

aut militum robore: claritate regum antiquorum, vetustâque famâ gentis, & magnitudine imperii, quo multam quondam Europæ, majorem partem Asiæ obtinuerant armis, propè nobilius. Ceterùm cœptum bellum adversus Philippum decem ferme antè annis, triennio priùs depositum erat, quum Ætoli & belli & pacis fuissent causæ. Vacuos deinde pace Punicâ jam Romanos, & infensos Philippo, quum ob infidam adversus Ætolos aliosque regionis ejusdem socios pacem, tum ob auxilia cum pecunia nuper in Africam missa Hannibali Pœnisque, preces Athenienſium, quos agro pœvastato in urbem compulerat, excitaverunt ad renovandum bellum.

II. Sub idem fere tempus & ab Attalo rege, & Rhodiis legati venerunt, nunciantes, Asiæ quoque civitates sollicitari. His legationibus responsum est, curæ Asianam rem senatui fore. Consultatio de Macedonico bello integra ad consules, qui tunc in prœlio cum Bojis erant, rejecta est. Interim ad Ptolemæum Ægypti regem legati tres missi, C. Claudius Nero, M. Æmilius Lepidus, P. Sempronius Tuditanus: ut & annunciarent victum Hannibalem Pœnosque, & gratias agerent regi, quòd in rebus dubiis, quum finitimi etiam socii Romanos defererent, in fide mansisset; & peterent, ut, si coacti injuriis bellum adversus Philippum suscepissent, pristinum animum erga populum Romanum conservaret. Eodem ferè tempore P. Ælius consul in Gallia, quum audisset à Bojis ante suum adventum incursiones in agros sociorum factas, duabus legionibus subitariis tumultûs ejus causâ scriptis, additisque ad eas quatuor cohortibus de exercitu suo, C. Oppium præfectum sociûm hac tumultuariâ manu per Umbriam (quam tribum Sappiniam vocant) agrum Bojorum invadere jussit. ipse eódem, aperto itinere, per medios montes duxit. Oppius, ingressus hostium fines, primò populationes satis prospere ac tutò fecit.

delecto

delecto deinde ad castrum Mutilum satis idoneo loco, ad demetenda frumenta (jam enim maturæ erant segetes) profectus, neque explorato circà, nec stationibus satis firmis, quæ armatæ inermes atque operi intentos tutarentur, positis, improviso impetu Gallorum cum frumentatoribus est circumventus. Inde pavor fugaque etiam armatos cepit. Ad septem millia hominum palata per segetes sunt cæsa: inter quos ipse C. Oppius præfectus. ceteri in castra metu compulsi, inde sine certo duce consensu militari proximâ nocte, relictâ magnâ parte rerum suarum, ad consulem per saltus propè invios pervenere: qui, nisi quòd populatus est Bojorum fines, & cum Ingaunis Liguribus fœdus icit, nihil, quod esset memorabile, aliud in provincia quum gessisset, Romam rediit.

III. Quum primùm senatum habuit, universis postulantibus, ne quam priùs rem, quàm de Philippo sociorumque querelis, ageret; relatum extemplo est: decrevitque frequens senatus, ut P. Ælius consul, quem videretur ei, cum imperio mitteret, qui, classe acceptâ, quam ex Sicilia Cn. Octavius reduceret, in Macedoniam trajiceret. M. Valerius Lævinus prætor missus, circa Vibonem duodequadraginta navibus ab Cn. Octavio acceptis, in Macedoniam transmisit. ad quem quum M. Aurelius legatus venisset, edocuissetque eum, quantos exercitus, quantum navium numerum comparâsset rex, & quemadmodum circa omnes non continentis modò urbes, sed etiam insulas, partim ipse adeundo, partim per legatos, concret homines ad arma; majore conatu Romanis id capessendum bellum esse, ne, cunctantibus iis, auderet Philippus, quod Pyrrhus priùs ausus ex aliquanto minore regno esset; hæc eadem scribere Aurelium consulibus & senatui placuit.

IV. Exitu hujus anni quum de agris veterum militum relatum esset, qui ductu atque auspicio P. Scipioni

Digitized by Google

onis in Africa bellum perfeciſſent; decreverunt Patres, ut M. Junius prætor urbis, ſi ei videretur, decemviros agro Samniti Appuloque, quod ejus publicum populi Romani eſſet, metiendo dividendoque crearet. Creati P. Servilius, Q. Cæcilius Metellus, C. & M. Servilii, (Geminis ambobus cognomen erat) L. & A. Hoſtilii Catones, P. Villius Tappulus, M. Fulvius Flaccus, P. Ælius Pætus, Q. Flaminius. Per eos dies, P. Ælio conſule comitia habente, creati conſules P. Sulpicius Galba, C. Aurelius Cotta. Prætores exinde facti, Q. Minucius Rufus, L. Furius Purpureo, Q. Fulvius Gillo, Cn. Sergius Plancus. Ludi Romani ſcenici eo anno magnificè apparatéque facti ab ædilibus curulibus, L. Valerio Flacco & L. Quinctio Flaminino. biduum inſtauratum eſt, frumentique vim ingentem, quod ex Africa P. Scipio miſerat, quaternis æris populo cum ſumma fide & gratia diviſerunt. Et plebeii ludi ter toti inſtaurati ab ædilibus plebis, L. Apuſtio Fullone & Q. Minucio Rufo: qui ex ædilitate prætor creatus erat. & Jovis epulum fuit ludorum causâ.

V. Anno quingenteſimo quinquageſimo ab urbe condita, P. Sulpicio Galbâ, C. Aurelio conſulibus, bellum cum rege Philippo initum eſt, paucis menſibus poſt pacem Karthaginienſibus datam. Omnium primùm eam rem Idibus Martiis, quo die tum conſulatus inibatur, P. Sulpicius conſul retulit: ſenatuſque decrevit, utì conſules majoribus hoſtiis rem divinam facerent, quibus Diis ipſis videretur, cum precatione ea: *Quam rem ſenatus populuſque Romanus de republica deque eundo novo bello in animo haberet, ea res utì populo Romano, ſociiſque, ac nomini Latino, bene ac feliciter eveniret:* ſecundùm rem divinam precationemque, ut de republica deque provinciis ſenatum conſulerent. Per eos dies opportunè irritandis ad bellum animis, & literæ à M. Aurelio legato, & M. Valerio Lævino proprætore allatæ: & Athenienſium nova legatio venit, quæ re-

gem

gem appropinquare finibus suis nunciaret: brevique, non agros modò, sed urbem etiam in ditione ejus futuram, nisi quid in Romanis auxilii foret. Quum pronunciâssent consules, rem divinam rite perfectam esse, & precationem admisisse Deos aruspices respondere, lætaque exta fuisse, & prolationem finium, victoriamque, & triumphum portendi; tum literæ Valerii Aureliique lectæ, & legati Athenienses auditi. Senatûs inde consultum factum est, ut sociis gratiæ agerentur; quòd diu sollicitati, ne obsidionis quidem metu fide decessissent. de auxilio mittendo tum respondere placere, quum consules provincias sortiti essent: atque is consul, cui Macedonia provincia evenisset, ad populum tulisset, ut Philippo regi Macedonum indiceretur bellum.

VI. P. Sulpicio provincia Macedonia sorte evenit, isque rogationem promulgavit, *Vellent, juberent Philippo regi Macedonibusque, qui sub regno ejus essent, ob injurias armaque illata sociis populi Romani, bellum indici.* alteri consuli Aurelio Italia provincia obtigit. Prætores exinde sortiti sunt, Cn. Sergius Plancus urbanam, Q. Fulvius Gillo Siciliam, Q. Minucius Rufus Bruttios, L. Furius Purpureo Galliam. Rogatio de bello Macedonico primis comitiis ab omnibus ferme centuriis antiquata est. id quum fessi diuturnitate & gravitate belli fuâ sponte homines tædio laborum periculorumque fecerant, tum Q. Baebius tribunus plebis, viam antiquam criminandi Patres ingressus, incusaverat bella ex bellis seri, ne pace unquam frui plebs posset. Ægre eam rem passi Patres, laceratusque probris in senatu tribunus plebis: & consulem pro se quisque hortari, ut de integro comitia rogationi ferendæ ediceret, castigaretque segnitiem populi: atque doceret, quanto damno dedecoreque dilatio ea belli futura esset.

VII. Consul in campo Martio comitiis habitis, priusquam centurias in suffragium mitteret, concione ad-

Digitized by Google

vocatâ, *Ignorare*, inquit, *videmini mihi, Quirites, non, utrùm bellum an pacem habeatis, vos consuli: (neque enim liberum id vobis permittet Philippus, qui terrâ marique ingens bellum molitur) sed utrùm in Macedoniam legiones transportetis, an hostem in Italiam accipiatis. Hoc quantum interfit, si unquam antè aliàs, Punico certè proximo bello experti estis. Quis enim dubitat, quin, si Saguntinis obsessis fidemque nostram implorantibus impigre tulissemus opem, sicut patres nostri Mamertinis tulerant, totum in Hispaniam aversuri bellum fuerimus, quod cunctando cum summa clade nostra in Italiam accepimus? Ne illud quidem dubium est, quin hunc ipsum Philippum, pactum jam per legatos literasque cum Hannibale in Italiam trajicere, missо cum classe Lævino, qui ultro ei bellum inferret, in Macedonia continuerimus. & quod tunc fecimus, quum hostem Hannibalem in Italia haberemus, id nunc, pulsa Italiâ Hannibale, devictis Karthaginiensibus, cunctamur facere? Patiamur expugnandis Athenis, sicut Sagunto expugnando Hannibalem passi sumus, segnitiem nostram experiri regem. Non quinto inde mense, quemadmodum ab Sagunto Hannibal, sed quinto inde die, quàm ab Corintho solverit naves, in Italiam perveniet. Ne equaveritis Hannibali Philippum, ne Karthaginiensibus Macedonas; Pyrrho certè equabitis: dico, quantum vel vir viro, vel gens genti præstat. Minima accessio semper Epirus regno Macedoniæ fuit, & hodie est. Peloponnesum totam in ditione Philippus habet, Argosque ipsos, non vetere famâ magis, quàm morte Pyrrhi nobilitatos. Nostra nunc compara. quanto magis florentem Italiam, quanto magis integras res, salvis ducibus, salvis tot exercitibus, quos Punicum postea bellum absumpsit, aggressus Pyrrhus tamen concussit, & victor propè ad ipsam urbem Romam venit! Nec Tarentini modò oraque illa Italiæ, quam majorem Græciam vocant, ut linguam, ut nomen secutos credideres, sed Lucanus, & Bruttius, & Samnis, à nobis defecerunt. Hæc vos, si Philippus in Italiam transmiserit, quietura aut mansura in fide creditis? Manserunt enim Punico postea bello. nunquam isti populi, nisi quum*

Digitized by Google

quem deerit, ad quem deficiant, à nobis non deficient. Si piguiſſet vos in Africam trajicere, hodie in Italia Hannibalem & Karthaginienſes hoſtes haberetis. Macedonia potiùs, quàm Italia, bellum habeat. hoſtium urbes agrique ferro atque igni vaſtentur. Experti jam ſumus foris nobis, quàm domi, feliciora potentioraque arma eſſe. Ite in ſuffragium, bene juvantibus Diis, &, quæ Patres cenſuerunt, vos jubete. Hujus vobis ſententiæ non conſul modò auctor eſt, ſed etiam Dii immortales; qui mihi ſacrificanti precantique, ut hoc bellum mihi, ſenatui, vobiſque, & ſociis ac nomini Latino, claſſibus exercitibuſque noſtris bene ac feliciter eveniret, læta omnia proſperaque portendêre.

VIII. Ab hac oratione in ſuffragium miſſi, utì rogarat, bellum juſſerunt. Supplicatio inde à conſulibus in triduum ex ſenatuſconſulto indicta eſt, obſecratique circa omnia pulvinaria Dii, ut, quod bellum cum Philippo populus juſſiſſet, id bene ac feliciter eveniret. conſultique feciales ab conſule Sulpicio, bellum, quod indiceretur regi Philippo, utrùm ipſi utique nunciari juberent; an ſatis eſſet, in finibus regni quod proximum præſidium eſſet, eò nunciari? feciales decreverunt, utrum eorum feciſſet, rectè facturum. Conſuli à Patribus permiſſum, ut, quem videretur, ex iis, qui extra ſenatum eſſent, legatum mitteret ad bellum regi indicendum. Tum de exercitibus conſulum prætorumque actum. conſules binas legiones ſcribere juſſi; veteres dimittere exercitus. Sulpicio, cui novum ac magni nominis bellum decretum erat, permiſſum, ut de exercitu, quem P. Scipio ex Africa deportaſſet, voluntarios, quos poſſet, duceret: invitum ne quem militem veterem ducendi jus eſſet. Prætoribus L. Furio Purpureoni & Q. Minucio Rufo quina millia ſociùm Latini nominis conſul daret: quibus præſidiis alter Galliam, alter Bruttios provinciam obtineret. Q. Fulvius Gillo & ipſe juſſus ex eo exercitu, quem P. Ælius conſul habuiſſet, ut quiſque minimè

Digitized by Google

multa ſtipendia haberet, legere, donec & ipſe quinque millia ſociûm ac nominis Latini effeciſſet: id præſidio Siciliæ provinciæ eſſet. M. Valerio Faltoni, qui prætor priori anno Campaniam provinciam habuerat, prorogatum in annum imperium eſt; uti proprætor in Sardiniam trajiceret, atque de exercitu, qui ibi eſſet, quinque millia ſociûm nominis Latini, qui eorum minimè multa ſtipendia haberet, legeret. Et conſules duas urbanas legiones ſcribere juſſi: quæ, ſi quò res poſceret, multis in Italia contactis gentibus Punici belli ſocietate, iràque inde tumentibus, mitterentur. Sex legionibus Romanis eo anno uſura reſpublica erat.

IX. In ipſo apparatu belli legati ab rege Ptolemæo venerunt, qui nunciàrunt, *Athenienſes adverſus Philippum petiſſe ab rege auxilium. ceterùm, etſi communes ſocii ſint, tamen, niſi ex auctoritate populi Romani, neque claſſem, neque exercitum defendendi aut oppugnandi cujuſquam causâ regem in Græciam miſſurum eſſe. Vel quieturum eum in regno, ſi populo Romano ſocios defendere liceat, vel Romanos quieſcere, ſi malint, paſſurum, atque ipſum auxilia, quæ facilè adverſus Philippum tueri Athenas poſſent, miſſurum.* Gratiæ regi ab ſenatu actæ, reſponſumque; *Tutari ſocios populo Romano in animo eſſe: ſi quâ re ad id bellum opus ſit, indicaturos regi. regnique ejus opes ſcire ſubſidia firma ac fidelia ſuæ reipublicæ eſſe.* Munera deinde legatis in ſingulos quinûm millium æris ex ſenatuſconſulto miſſa. Quum delectum conſules haberent, pararentque, quæ ad bellum opus eſſent: civitas religioſa, in principiis maximè novorum bellorum, ſupplicationibus habitis jam, & obſecratione circa omnia pulvinaria factâ, ne quid prætermitteretur, quod aliquando factum eſſet, ludos Jovi donumque vovere conſulem, cui provincia Macedonia eveniſſet, juſſit. Moram voto publico Licinius pontifex maximus attulit, qui negavit, *ex incerta pecunia vovere debere, ſi ea pecunia non poſſet in bellum uſui eſſe. reponi ſtatim debere, nec cum alia pecunia*

Digitized by Google

pecunia misceri. quod nisi factum esset, votum rite solvi non posse. Quanquam & res, & auctor movebat, tamen ad collegium pontificum referre consul jussus, si posset rectè votum incertæ pecuniæ suscipi. posse, rectiusque etiam esse, pontifices decreverunt. Vovit in eadem verba consul, præeunte maximo pontifice, quibus antea quinquennalia vota suscipi solita erant: præterquam quòd tantâ pecuniâ, quantam tum, quum solveretur, senatus censuisset, ludos donaque facturum vovit. Toties antè ludi magni de certa pecunia voti erant: ii primi de incerta.

X. Omnium animis in bellum Macedonicum versis, repente nihil minùs eo tempore timentibus, Gallici tumultûs fama exorta est. Insubres, Cenomanique, & Boji, excitis Salyis, Ilvatibusque, & ceteris Ligustinis populis, Hamilcare Pœno duce, qui in iis locis de Hasdrubalis exercitu substiterat, Placentiam invaserant: &, direptâ urbe, ac per iram magna ex parte incensâ, vix duobus millibus hominum inter incendia ruinasque relictis, trajecto Pado ad Cremonam diripiendam pergunt. Vicinæ urbis audita clades spatium colonis dedit ad claudendas portas, præsidiaque per muros disponenda; ut obsiderentur tamen priùs, quàm expugnarentur, nunciosque mitterent ad prætorem Romanum. L. Furiùs Purpureo tum provinciæ præerat: cetero ex senatusconsulto exercitu dimisso, præter quinque millia sociûm ac Latini nominis, eum iis copiis in proxima regione provinciæ circa Ariminum substiterat. Is tum senatui scripsit, quo in tumultu provincia esset. *Duarum coloniarum, quæ ingentem illam tempestatem Punici belli substinuissent, alteram captam ac direptam ab hostibus, alteram oppugnari. Nec in exercitu suo satis præsidii colonis laborantibus fore, nisi quinque millia sociûm quadraginta millibus hostium (tot enim in armis esse) trucidanda objicere velit, & tantâ suâ clade jàm inflatos excidio coloniæ Romanæ augere hostium animos.*

Digitized by Google

XI. His literis recitatis decreverunt, ut C. Aurelius consul exercitum, cui in Etruriam ad conveniendum diem edixerat, Arimini eâdem die adesse juberet, & aut ipse, si per commodum reipublicæ posset, ad opprimendum Gallicum tumultum proficisceretur; aut L. Furio prætori scriberet, ut, quum ad eum legiones ex Etruria venissent, missis in vicem earum quinque millibus sociorum, qui interim Etruriæ præsidio essent, proficisceretur ipse ad coloniam liberandam obsidione. Legatos item mittendos in Africam censuerunt, eosdem Karthaginem, eosdem in Numidiam ad Masiniſſam. Karthaginem, ut nunciarent, *civem eorum Hamilcarem relictum in Gallia, haud satis scire ex Hasdrubalis priùs, an ex Magonis postea exercitu, bellum contra fœdus facere. Exercitus Gallorum Ligurumque excivisse ad arma contra populum Romanum. eum, si pax placeret, revocandum illis, & dedendum populo Romano esse:* simul nunciari jussi, *perfugas sibi non omnes redditos esse; ac magnam partem eorum palam Karthagini obversari dici: quos comprehendi conquirique debere, ut sibi ex fœdere restituantur.* Hæc ad Karthaginienses mandata. Masiniſſæ gratulari jussi, *quòd non patrium modò recuperâsset regnum, sed, parte florentissimâ Syphacis finium adjectâ, etiam auxisset.* nunciari præterea jussi, *bellum cum rege Philippo susceptum, quòd Karthaginienses auxiliis juvisset; injuriasque inferendo sociis populi Romani, flagrante bello Italiâ, coëgisset classes exercitusque in Græciam mitti; &, distinendo copias, causa imprimis fuisset seriùs in Africam trajiciendi. Petere, ut ad id bellum mitteret auxilia Numidarum equitum.* Dona ampla data, quæ ferrent regi, vasa aurea argenteaque, toga purpurea, & palmata tunica cum eburneo scipione, & toga prætexta cum curuli sella: jussique polliceri, *si quid ei ad firmandum augendumque regnum opus esse judicâsset, enisè id populum Romanum merito ejus præstaturum.* Verminæ quoque Syphacis filii legati per eos dies senatum adierunt, excusantes errorem adolescen-

Digitized by Google

sentiamque, & culpam omnem in fraudem Karthaginiensium avertentes. *Et Masinissam Romanis ex hoste amicum factum: Verminam quoque annisurum, ne officiis in populum Romanum aut à Masinissa, aut ab ullo alio vincatur. Petere, ut rex, sociusque, & amicus ab senatu appellaretur.* Responsum legatis est: *& patrem ejus Syphacem sine causa ex socio & amico hostem repentè populi Romani factum: & eum ipsum rudimentum adolescentiæ bello lacessentem Romanos posuisse. Itaque pacem illi priùs petendam à populo Romano esse, quàm ut rex, sociusque, & amicus appelletur. Nominis ejus honorem pro magnis erga se regum meritis dare populum Romanum consuêsse. Legatos Romanos in Africa fore, quibus mandaturum senatum, ut Verminæ pacis dent leges, liberum arbitrium eis populo Romano permittente. Si quid ad eas addi, demi, mutarive vellet, rursus ab senatu ei postulandum fore.* Legati cum iis mandatis in Africam missi, C. Terentius Varro, Sp. Lucretius, Cn. Octavius, quinqueremes singulis datæ.

XII. Literæ deinde in senatu recitatæ sunt Q. Minucii prætoris, cui Bruttii provincia erat; *pecuniam Locris ex Proserpinæ thesauris nocte clam sublatam: nec, ad quos pertineat facinus, vestigia ulla exstare.* Indignè passus senatus, non cessari ab sacrilegiis, & ne Pleminium quidem, tam clarum recensque noxæ simul ac pœnæ exemplum, homines deterrere. C. Aurelio consuli negotium datum, ut ad prætorem in Bruttios scriberet: *senatui placere, quæstionem de expilatis thesauris eodem exemplo haberi, quo M. Pomponius prætor triennio antè habuisset. Quæ inventa pecunia esset, reponi. si quo minus inventum foret, expleri: ac piacularia, si videretur, sicut antè pontifices censuissent, fieri causâ expiandæ violationis ejus templi.* Prodigia etiam sub idem tempus pluribus locis nunciata acciderunt. In Lucanis cœlum arsisse asserebant. Priverni sereno per diem totum rubrum solem fuisse. Lanuvii templo Sospitæ Junonis nocte strepitum ingentem exortum. Jam animalium obscœ-

Digitized by Google

ni fœtus pluribus locis nunciabantur. in Sabinis incertus infans natus, masculus an fœmina esset. alter sexdecim jam annorum item ambiguo sexu inventus. Frusinone agnus cum suillo capite, Sinuessæ porcus cum capite humano natus: in Lucanis in agro publico equuleus cum quinque pedibus. Fœda omnia & deformia, errantisque in alienos fœtus naturæ visa. Ante omnia abominati semimares, jussique in mare extemplo deportari: sicut proximè, C. Claudio, M. Livio consulibus, deportatus similis prodigii fœtus erat. Nihilominus decemviros adire libros de portento eo jusserunt. Decemviri ex libris res divinas easdem, quæ proximè secundùm id prodigium factæ essent, imperàrunt. carmen præterea ab ter novenis virginibus cani per urbem jusserunt, donumque Junoni reginæ ferri. Ea utì fierent, C. Aurelius consul ex decemvirorum responso curavit. Carmen, sicut patrum memorià Livius, ita tum condidit P. Licinius Tegula.

XIII. Expiatis omnibus religionibus, (nam etiam Locris sacrilegium perveſtigatum à Q. Minucio erat, pecuniaque ex bonis noxiorum in thesauros repositа) quum consules in provincias proficiscì vellent; privati frequentes, quibus ex pecunia, quam M. Valerio, M. Claudio consulibus mutuam dederant, tertia pensio debebatur eo anno, adierunt senatum: quia consules, quum ad novum bellum, quod magnâ classe magnisque exercitibus gerendum esset, vix ærarium sufficeret, negaverant esse, unde iis in præsentia solveretur. Senatus querentes eos non sustinuit, *Si in Punicum bellum pecuniâ datâ, in Macedonicum quoque bellum utì respublica vellet; aliis ex aliis orientibus bellis, quid aliud quàm publicatam, pro beneficio, tanquam ob noxam, suam pecuniam fore?* Quum & privati æquum postularent, nec tamen solvendo ære alieno respublica esset, quod medium inter æquum & utile erat, decreverunt, *Ut, quoniam magna pars eorum agros vulgò venales esse diceret,*

&

& sibimet emptis opus esse; agri publici, qui intra quinquagesimum lapidem esset, copia iis fieret. Consules agrum æstimaturos, & in jugera asses vectigales, testandi causâ publicum agrum esse, imposituros; ut, si quis, quum solvere posset populus, pecuniam haberet, quàm agrum, mallet, restitueret agrum populo. Læti eam conditionem privati accepere. Trientius Tabuliusque is ager, quia pro tertia parte pecuniæ datus erat, appellatus.

XIV. Tum P. Sulpicius, secundùm vota in Capitolio nuncupata, paludatus cum lictoribus profectus ab urbe, Brundisium venit, &, veteribus militibus voluntariis ex Africano exercitu in legiones descriptis, navibusque ex classe consulis Cornelii lectis, alterâ die, quàm à Brundisio solvit, in Macedoniam trajecit. Ibi ei præstò fuere Athenienses legati, orantes, ut se obsidione eximeret. Missus extemplò Athenas est C. Claudius Centho, cum viginti longis navibus, & militum copiis, neque enim ipse rex Athenas obsidebat, eo maximè tempore Abydum oppugnabat, jam cum Rhodiis & Attalo navalibus certaminibus, neutro feliciter prœlio, vires expertus. Sed animos ei faciebat, præter ferociam insitam, fœdus ictum cum Antiocho Syriæ rege, divisæque jam cum eo Ægypti opes; cui, morte auditâ Ptolemæi regis, ambo imminebant. Contraxerant autem sibi cum Philippo bellum Athenienses haudquaquam dignâ causâ: dum ex vetere fortuna nihil præter animos servant. Acarnanes duo juvenes per Initiorum dies, non initiati, templum Cereris, imprudentes religionis, cum cetera turba ingressi sunt. Facilè eos sermo prodidit, absurdè quædam percunctantes: deductique ad antistites templi, quum palam esset, per errorem ingressos, tanquam ob infandum scelus, interfecti sunt. Id tam fœdè atque hostiliter factum gens Acarnanum ad Philippum detulit: impetravitque ab eo, ut, datis Macedonum auxiliis, bellum se inferre Atheniensibus pateretur. Hic exercitus,

primò terram Atticam ferro ignique depopulatus, cum omnis generis præda in Acarnaniam rediit: & irritatio animorum ea prima fuit. postea justum bellum decretis civitatis ultro indicendo factum. Attalus enim rex Rhodiique, persecuti cedentem in Macedoniam Philippum, quum Æginam venissent; rex Piræeum, renovandæ firmandæque cum Athenienſibus ſocietatis causâ, trajecit. Civitas omnis obviàm effusa cum conjugibus ac liberis, ſacerdotes cum insignibus ſuis intrantem urbem, ac Dii propè ipſi exciti ſedibus ſuis, exceperunt.

XV. In concionem extemplo populus vocatus, ut rex, quæ vellet, coram ageret: deinde ex dignitate magis visum, ſcribere eum, de quibus videretur, quàm præſentem aut referendis ſuis in civitatem beneficiis erubeſcere, aut ſignificationibus acclamationibuſque multitudinis, aſſentatione immodicâ pudorem onerantis. In literis autem, quæ miſſæ in concionem recitatæque ſunt, commemoratio erat beneficiorum primùm in civitatem ſociam; deinde rerum, quas adverſus Philippum geſſiſſet; ad poſtremum adhortatio; *capeſſendum bellum, dum ſe, dum Rhodios, tum quidem, dum etiam Romanos haberent. nequicquam poſtea, ſi tum ceſsáſſent, prætermiſſam occaſionem quæſituros.* Rhodii deinde legati auditi ſunt: quorum recens erat beneficium, quòd naves longas quatuor Athenienſium, captas nuper à Macedonibus recuperataſque, remiſerant. itaque ingenti conſenſu bellum adverſus Philippum decretum. Honores regi primùm Attalo immodici, deinde & Rhodiis habiti: tum primùm mentio illata de tribu, quam Attalida appellarent, ad decem veteres tribus addenda: & Rhodiorum populus coronâ aureâ virtutis gratiâ donatus, civitaſque Rhodiis data, quemadmodum Rhodii priùs Athenienſibus dederant. Secundùm hæc rex Attalus Æginam ad claſſem ſe recepit. Rhodii ciam ab Ægina, inde per inſulas Rhodum navigârunt: omni-

Digitized by Google

omnibus, præter Andrum, Parumque, & Cythnum, quæ præſidiis Macedonum tenebantur, in ſocietatem acceptis. Attalum Æginæ, miſſi in Ætoliam nuncii, exſpectatique inde legati, aliquandiu nihil agentem tenuere: & neque illos excire ad arma potuit, gaudentes utcunque compoſitâ cum Philippo pace. & ipſe Rhodiique, ſi inſtitiſſent tunc Philippo, egregium liberatæ per ſe Græciæ titulum habere potuiſſent; patiendo rurſus eum in Helleſpontum trajicere, occupantemque Græciæ opportuna loca vires colligere, bellum aluere; gloriamque ejus geſti, perfectique Romanis conceſſerunt.

XVI. Philippus magis regio animo eſt uſus: qui, quum Attalum Rhodioſque hoſtes non ſuſtinuiſſet, ne Romano quidem, quod imminebat, bello territus, Philocle quodam ex præfectis ſuis cum duobus millibus peditum, equitibus ducentis ad populandos Athenienſium agros miſſo, claſſe traditâ Heraclidi, ut Maroneam peteret, ipſe terrâ eódem cum expeditis duobus millibus peditum, equitibus ducentis pergit. Et Maroneam quidem primo impetu expugnavit: Ænum inde cum magno labore, poſtremò proditione Ganymedis præfecti Ptolemæi, cepit. deinceps alia caſtella, Cypſela, & Doriſcon, & Serrheum, occupat. inde progreſſus ad Cherſoneſum, Elæunta & Alopeconneſum, tradentibus ipſis, recepit. Callipolis quoque & Madytos dedita, & caſtella quædam ignobilia. Abydeni, ne legatis quidem admiſſis, regi portas clauſerunt. ea oppugnatio diu Philippum tenuit: eripique ex obſidione, ni ceſſatum ab Attalo & Rhodiis foret, potuerunt. Attalus trecentos tantùm milites in præſidium, Rhodii quadriremem unam ex claſſe, quum ad Tenedum ſtaret, miſerunt. eódem poſtea, quum jam vix ſuſtinerent obſidionem, & ipſe Attalus quum trajeciſſet, ſpem tantùm auxilii ex propinquo oſtendit; neque terrâ, neque mari adjutis ſociis.

Digitized by Google

XVII. Abydeni primò, tormentis per muros disposîtis, non terrâ modò adeuntes aditu arcebant, sed navium quoque stationem infestam hosti faciebant. postea, quum &. muri pars strata ruinis, & ad interiorem raptim oppositum murum cuniculis jam perventum esset, legatos ad regem de conditionibus tradendæ urbis miserunt. Pacisebantur autem, ut Rhodiam quadriremem cum sociis navalibus, Attalique præsidium existi liceret; atque ipsis urbe excedere cum singulis vestimentis. Quibus quum Philippus nihil pacati, nisi omnia permittentibus, respondisset; adeo renunciata hæc legatio ab indignatione simul ac desperatione iram accendit, ut, ad Saguntinam rabiem versi, matronas omnes in templo Dianæ, pueros ingenuos, virginesque, infantes etiam cum suis nutricibus, in gymnasium includi juberent: aurum & argentum in forum deferri, vestem pretiosam in naves Rhodiam Cyzicenamque, quæ in portu erant, congeri: sacerdotes victimasque adduci, & altaria in medio poni. ibi delecti primùm, qui, ubi cæsam aciem suorum, pro diruto muro pugnantem, vidissent, extemplo conjuges liberosque interficerent; aurum, argentum, vestemque, quæ in navibus esset, in mare dejicerent; tectis publicis privatisque, quamplurimis locis possent, ignes subjicerent; &, se facinus perpetraturos, præeuntibus execrabile carmen sacerdotibus, jurejurando adacti: tum militaris ætas jurare, neminem vivum, nisi victorem, acie excessurum. Hi, memores Deorum, adeo pertinaciter pugnaverunt, ut, quum nox prælium diremptura esset, rex prior, territus rabie eorum, pugnâ abstiterit. Principes, quibus atrocior pars facinoris delegata erat, quum paucos & confectos vulneribus ac lassitudine supersesse prælio cernerent, luce primâ sacerdotes cum insulis ad urbem dedendam Philippo mittunt.

XVIII. Ante deditionem ex iis legatis Romanis, qui

qui Alexandriam missi erant, M. Æmilius trium consensu minimus natu, auditâ obsidione Abydenorum, ad Philippum venit. qui, questus Attalo Rhodiisque arma illata, & quòd tum maximè Abydum oppugnaret, quum rex ab Attalo & Rhodiis ultro se bello lacessitum diceret; *Num Abydeni quoque*, inquit, *ultro tibi intulerunt arma?* Insueto vera audire ferocior oratio visa est, quàm quæ habenda apud regem esset. *Ætas*, inquit, *& forma, & super omnia Romanum nomen te ferociorem facit. Ego autem primùm velim, vos fœderum memores servare mecum pacem. Si bello lacessieritis, mihi quoque in animo est facere, ut regnum Macedonum nomenque, haud minùs quàm Romanum, nobile bello sentiatis.* Ita dimisso legato, Philippus, auro argentoque, quæ coacervata erant, accepto, hominum prædam omnem amisit. tanta enim rabies multitudinem invasit, ut repentè proditos rati, qui pugnantes mortem occubuissent, perjuriumque aliis alii exprobrantes, & sacerdotibus maximè, qui, quos ad mortem devovissent, eorum deditionem vivorum hosti fecissent, repentè omnes ad cædem conjugum liberorumque discurrerent, seque ipsi per omnes vias lethi interficerent. Obstupefactus eo furore rex, suppressit impetum militum: &, *triduum se ad moriendum Abydenis dare*, dixit. Quo spatio plura facinora in se victi ediderunt, quàm infesti edidissent victores: nec, nisi quem vincula aut alia necessitas mori prohibuit, quisquam vivus in potestatem venit. Philippus, impositò Abydi præsidio, in regnum rediit. Quum, velut Sagunti excidium Hannibali, sic Philippo Abydenorum clades ad Romanum bellum animos fecisset, nuncii occurrerunt, consulem jam in Epiro esse, & Apolloniam terrestres copias, navales Corcyram in hiberna deduxisse.

XIX. Inter hæc legatis, qui in Africam missi erant de Hamilcare Gallici exercitûs duce, responsum à Karthaginiensibus est, nihil ultrà se facere posse, quàm ut exsilio

Digitized by Google

exſilio eum multarent, bonaque ejus publicarent. Perfugas & fugitivos, quos inquirendo veſtigare poterint, reddidiſſe: & de ea re miſſuros legatos Romam, qui ſenatui ſatisfacerent. Ducenta millia modiûm tritici Romam, ducenta ad exercitum in Macedoniam miſerunt. Inde in Numidiam ad reges profecti legati. dona data Maſiniſſæ, mandataque edita. Equites mille Numidæ (quum duo millia daret) accepti. ipſe in naves imponendos curavit: & cum ducentis millibus modiûm tritici, ducentis hordei, in Macedoniam miſit. Tertia legatio ad Verminam erat. Is, ad primos fines regni legatis obviàm progreſſus, ut ſcriberent ipſi, quas vellent, pacis conditiones, permiſit. omnem pacem bonam juſtamque fore ſibi cum populo Romano. Datæ leges pacis, juſſuſque ad eam confirmandam mittere legatos Romam.

XX. Per idem tempus L. Cornelius Lentulus pro conſule ex Hiſpania rediit. qui quum in ſenatu res ab ſe per multos annos fortiter feliciterque geſtas expoſuiſſet, poſtulâſſetque, ut triumphanti ſibi invehi liceret in urbem; *res triumpho dignas eſſe* cenſebat ſenatus; *ſed exemplum à majoribus non accepiſſe: ut, qui neque dictator, neque conſul, neque prætor res geſſiſſet, triumpharet. Pro conſule illum Hiſpaniam provinciam, non conſulem, aut prætorem, obtinuiſſe.* Decurrebatur tamen eò, ut ovans urbem iniret, intercedente Ti. Sempronio Longo tribuno plebis; qui nihilo magis id more majorum, aut ullo exemplo, futurum diceret. Poſtremò victus conſenſu Patrum tribunus ceſſit: & ex ſenatuſconſulto L. Lentulus ovans urbem eſt ingreſſus. Argenti tulit ex præda quadraginta quatuor millia pondo; auri duo millia quadringenta quinquaginta. militibus ex præda centum viginti aſſes diviſit.

XXI. Jam exercitus conſularis ab Arretio Ariminum traductus erat, & quinque millia ſociûm Latini nominis ex Gallia in Etruriam tranſierant. itaque L. Furius,

Digitized by Google

Furius, magnis itineribus ab Arimino adverſus Gallos, Cremonam tum obſidentes, profectus, caſtra mille quingentorum paſſuum intervallo ab hoſte poſuit. Occaſio egregiè rei gerendæ fuit, ſi protinus de via ad caſtra oppugnanda duxiſſet. Palati paſſim vagabantur per agros, nullo ſatis firmo relicto præſidio. laſſitudini militum timuit, quòd raptim ductum agmen erat. Galli, clamore ſuorum ex agris revocati, omiſſâ prædâ, quæ in manibus erat, caſtra repetivere, & poſtero die in aciem progreſſi. nec Romanus moram pugnandi fecit. ſed vix ſpatium inſtruendi fuit: eo curſu hoſtes in prœlium venerunt. Dextra ala (in alas diviſum ſocialem exercitum habebat) in prima acie locata eſt: in ſubſidiis duæ Romanæ legiones. M. Furius dextræ alæ, legionibus M. Cæcilius, equitibus L. Valerius Flaccus (legati omnes erant) præpoſiti. Prætor ſecum duos legatos, Cn. Lætorium & P. Titinium, habebat: cum quibus circumſpicere & obire ad omnes hoſtium ſubitos conatus poſſet. Primò Galli, omni multitudine in unum locum conniſi, obruere atque obterere ſeſe dextram alam, quæ prima erat, ſperârunt poſſe. ubi id parum procedebat, circumire à cornibus, & amplecti hoſtium aciem (quod in multitudine adverſus paucos facile videbatur) conati ſunt. Id ubi vidit prætor, ut & ipſe dilataret aciem, duas legiones ex ſubſidiis dextrâ lævâque alæ, quæ in prima acie pugnabat, circumdat, ædemque Deo Jovi vovit, ſi eo die hoſtes fudiſſet. L. Valerio imperat, ut parte duarum legionum equites, alterâ ſociorum equitatum in cornua hoſtium emittat, nec circumire eos aciem patiatur. ſimul & ipſe, ut exteruatam mediam diductis cornibus aciem Gallorum vidit, ſigna inferre confertos milites, & perrumpere ordines jubet. Et cornua ab equitibus, & medii à pedite pulſi. ac repentè, quum omni parte cæde ingenti ſternerentur, Galli terga vertunt, fugâque effuſâ repetunt caſtra. fugientes

Digitized by Google

gientes perfecutus eques, mox & legiones infecutæ in caſtra impetum fecerunt. Minus ſex millia hominum inde effugerunt. cæſa aut capta ſupra quinque & triginta millia cum ſignis militaribus ſeptuaginta, carpentis Gallicis, multâ prædâ oneratis, plus ducentis. Hamilcar dux Pœnus eo prœlio cecidit, & tres imperatores nobiles Gallorum. Placentini captivi ad duo millia liberorum capitum redditi colonis.

XXII. Magna victoria lætaque Romæ fuit. literis allatis, ſupplicatio in triduum decreta eſt. Romanorum ſociorumque ad duo millia eo prœlio ceciderunt: plurimi dextræ alæ, in quam primo impetu vis ingens hoſtium illata eſt. Quanquam per prætorem propè debellatum erat, conſul quoque C. Aurelius, perfectis, quæ Romæ agenda fuerant, profectus in Galliam, victorem exercitum à prætore accepit. Conſul alter, quum autumno ferme exacto in provinciam veniſſet, circa Apolloniam hibernabat. ab claſſe, quæ Corcyræ ſubducta erat, C. Claudius triremeſque Romanæ (ſicut antè dictum eſt) Athenas miſſæ, quum Piræeum perveniſſent, deſpondentibus jam animos ſociis ſpem ingentem attulerant. nam & terreſtres ab Corintho, quæ per Megaram incurſiones in agros fieri ſolitæ erant, non fiebant; & prædonum à Chalcide naves, quæ non mare ſolùm infeſtum, ſed etiam omnes maritimos agros Athenienſibus fecerant, non modò Sunium ſuperare, ſed nec extra fretum Euripi committere aperto mari ſe audebant. Supervenerunt his tres Rhodiæ quadriremes, & erant Atticæ tres apertæ naves, ad tuendos maritimos agros comparatæ. Hac claſſe ſi urbs atque Athenienſium defenderentur, ſatis in præſentia exiſtimanti Claudio eſſe, majoris etiam rei fortuna oblata eſt.

XXIII. Exules ab Chalcide, regiorum injuriis pulſi, attulerunt, occupari Chalcidem ſine certamine ullo poſſe. nam & Macedonas, quia nullus in propinquo

ſit

Digitized by Google

sit hostium metus, vagari passim, & oppidanos, præsidio Macedonum fretos, custodiam urbis neglegere. His auctoribus profectus, quanquam Sunium ita maturè pervenerat, ut inde provehi ad primas angustias Euboeæ posset; ne superato promontorio conspiceretur, classem in statione usque ad noctem tenuit. Primis tenebris movit. & tranquillo pervectus Chalcidem, paulo ante lucem, quâ infrequentissima urbis sunt, paucis militibus turrim proximam murumque circà scalis cepit, alibi sopitis custodibus, alibi nullo custodiente. progressi inde ad frequentia ædificiis loca, custodibus interfectis, refractâque portâ, ceteram multitudinem armatorum acceperunt. Inde in totam urbem discursum est: aucto etiam tumultu, quòd circa forum ignis tectis injectus erat. Conflagrârunt & horrea regia, & armamentarium cum ingenti apparatu machinarum tormentorumque. cædes inde passim fugientium pariter ac repugnantium fieri cœpta est. nec ullo jam, qui militaris ætatis esset, non aut cæso, aut fugato, Sopatro etiam Acarnane præfecto præsidii interfecto, præda omnis primò in forum collata, deinde in naves imposita. cancer etiam ab Rhodiis refractus: emissique captivi, quos Philippus tanquam in tutissimam custodiam condiderat. Statuis inde regis dejectis truncatisque, signo receptui dato, conscenderunt naves, & Piræum, unde profecti erant, redierunt. Quòd si tantum militum Romanorum fuisset, ut & Chalcis teneri, & non deseri præsidium Athenarum potuisset; magna res principio statim belli, Chalcis & Euripus adempta regi forent. nam ut terrâ Thermopylarum angustiæ Græciam, ita mari fretum Euripi claudit.

XXIV. Demetriade tum Philippus erat. quò quum esset nunciata clades sociæ urbis, quanquam serum auxilium perditis erat, tamen, quæ proxima auxilio est, ultionem petens, cum expeditis quinque millibus peditum & trecentis equitibus extemplo profectus, cursu

Digitized by Google

fu prope Chalcidem contendit, haudquaquam dubius opprimi Romanos posse. à qua destitutus spe, nec quicquam aliud, quam ad deforme spectaculum semirutæ ac fumantis sociæ urbis quum venisset, paucis vix, qui sepelirent bello absumptos, relictis, æquè raptim ac venerat, transgressus ponte Euripum, per Bœotiam Athenas ducit, pari incepto haud disparem eventum ratus responsurum. & respondisset, ni speculator, (hemerodromos vocant Græci, ingens die uno cursu emetientes spatium) contemplatus regium agmen è specula quadam, prægressus nocte mediâ Athenas perveniisset. Idem ibi somnus, eademque neglegentia erat, quæ Chalcidem dies antè paucos prodiderat. Excitati nuncio trepido & prætor Athenienſium, & Dioxippus præfectus cohortis mercede militantium auxiliorum, convocatis in forum militibus, tubâ signum ex arce dari jubent, ut hostes adesse omnes scirent. ita undique ad portas, ad muros discurrunt. Paucas post horas Philippus, aliquanto tamen ante lucem, appropinquans urbi, conspectis luminibus crebris, & fremitu hominum trepidantium (ut in tali tumultu) exaudito, sustinuit signa: & considere ac conquiescere agmen jussit, vi apertâ propalam usurus, quando parum dolus profuerat. Ab Dipylo accessit. porta ea, velut in ore urbis posita, major aliquanto patentiorque, quàm ceteræ, est: & intra eam extraque latæ sunt viæ, ut & oppidani dirigere aciem à foro ad portam possent: & extrà limes mille ferme passus, in Academiæ gymnasium ferens, pediti equitique hostium liberum spatium præberet. Eo limite Athenienses cum Attali præsidio & cohorte Dioxippi, acie intra portam instructâ, signa extulerunt. Quod ubi Philippus vidit, habere se hostes in potestate ratus, & diu optatâ cæde (neque enim ulli Græcarum civitatium infestior erat) expleturum, cohortatus milites, *ut, se intuentes, pugnarent, scirentque ibi signa, ibi aciem esse debere, ubi rex esset,*

Digitized by Google

esset, concitat in hostes equum, non irâ tantùm, sed etiam gloriâ elatus; quòd, ingenti turbâ completis etiam ad spectaculum muris, conspici se pugnantem egregium ducebat. Aliquantum ante aciem cum equitibus paucis evectus in medios hostes, ingentem quum suis ardorem, tum pavorem hostibus, injecit. plurimos manu suâ comminus eminusque vulneratos compulsosque in portam, consecutus & ipse; quum majorem in angustiis trepidantium edidisset cædem, in temerario incepto tutum tamen receptum habuit: quia, qui in turribus portæ erant, sustinebant tela, ne in permixtos hostibus suos conjicerent. Intra muros deinde tenentibus milites Athenienses, Philippus, signo receptui dato, castra ad Cynosarges (templum Herculis, gymnasiumque, & lucus erat circumjectus) posuit: sed Cynosarges, & Lyceum, & quicquid sancti amœnive circa urbem erat, incensum est, dirutaque non tecta solùm, sed etiam sepulchra: nec divini humanive juris quicquam præ impoteñti ira est servatum.

XXV. Postero die, quum primò clausæ fuissent portæ, deinde subitò apertæ, quia præsidium Attali ab Ægina, Romanique ab Piræeo iatraverant urbem, castra ab urbe retulit rex tria ferme millia passuum. inde Eleusinem profectus, spe improvisò templi castellique, quod & imminet & circumdatum est templo, capiendi, quum haudquaquam neglectas custodias animadvertisset, & classem à Piræeo subsidio venire, omisso incepto, Megaram, ac protinus Corinthum ducit. & quum Argis Achæorum concilium esse audisset, inopinantibus Achæis, concioni ipsi supervenit. Consultabant de bello adversus Nabin tyrannum Lacedæmoniorum: qui, translato imperio à Philopœmene ad Cycliadem, nequaquam parem illi ducem, dilapsa cernens Achæorum auxilia, redintegraverat bellum, agrosque finitimorum vastàbat; & jam urbibus quoque erat terribilis. Adversus hunc hostem, quum, quantum ex quaque

Digitized by Google

que civitate militum scriberetur, consultarent; Philippus dempturum se eis curam, quod ad Nabin & Lacedæmonios attineret, pollicitus; nec tantùm agros sociorum populationibus prohibiturum, sed terrorem omnem belli in ipsam Laconicam, ducto eò extemplo exercitu, translaturum. Hæc oratio quum ingenti hominum assensu acciperetur: *Ita tamen æquum est*, inquit, *me vestra meis armis tutari, ne mea interim uadentur præsidiis. Itaque, si vobis videtur, tantum parate militum, quantum ad Oreum, & Chalcidem, & Corinthum tuenda satis sit: ut, meis ab tergo tutis, securus bellum Nabidi inferam & Lacedæmoniis.* Non fefellit Achæos, quò spectasset tam benigna pollicitatio, auxiliumque oblatum adversus Lacedæmonios: id quæri, ut obsidem Achæorum juventutem educeret ex Peloponneso, ad illigandam Romano bello gentem. & id quidem coarguere Cycliadas prætor Achæorum nihil attinere ratus, id modò quum dixisset, non licere legibus Achæorum de aliis rebus referre, quàm propter quas convocati essent; decreto de exercitu parando adversus Nabin facto, concilium fortiter ac libere habitum dimisit; inter assentatores regios ante eam diem habitus. Philippus, magnâ spe depulsus, voluntariis paucis militibus conscriptis, Corinthum atque in Atticam terram rediit.

XXVI. Per eos ipsos dies, quibus Philippus in Achaia fuit, Philocles præfectus regius, ex Eubœa profectus cum duobus millibus Thracum Macedonumque ad depopulandos Athenienſium fines, è regione Eleusinis saltum Citheronis transcendit. inde dimidiâ parte militum ad prædandum passim per agros dimissâ, cum parte ipse occultus loco ad insidias opportuno consedit, ut, si ex castello ab Eleusine in prædantes suos impetus fieret, repentè hostes effusos ex improviso adoriretur. Non fefellere insidiæ. itaque revocatis, qui discurrerant ad prædandum, militibus, instructis-

Digitized by Google

structisque, ad oppugnandum castellum Eleusinem profectus, cum multis inde vulneribus receſſit, Philippoque se venienti ex Achaia conjunxit. Tentata & ab ipso rege oppugnatio ejus castelli est. sed naves Romanæ, à Piræeo venientes, intromissumque præsidium absistere incepto coëgerunt. Diviso deinde exercitu, rex cum parte Philoclem Athenas mittit, cum parte ipse Piræeum pergit: ut, quum Philocles subeundo muros, & comminandâ oppugnatione contineret urbe Athenienses, ipsi Piræeum levi cum præsidio relictum expugnandi facultas esset. Ceterùm nihilò ei Piræei, quàm Eleusinis, facilior, iisdem ferè defendentibus, oppugnatio fuit. A Piræeo Athenas repentè duxit, inde eruptione subitâ peditum equitumque inter angustias semiruti muri, qui brachiis duobus Piræeum Athenis jungit, repulsus; omissâ oppugnatione urbis, diviso cum Philocle rursus exercitu, ad vastandos agros profectus, quum priorem populationem sepulchris circa urbem diruendis exercuisset, ne quid inviolatum relinqueret, templa Deûm, quæ pagatim sacrata habebant, dirui atque incendi jussit. Exornata eo genere operum eximiè terra Attica, & copiâ domestici marmoris, & ingeniis artificum, præbuit huic furori materiam. neque enim diruere modò ipsa templa, ac simulacra evertere satis habuit; sed lapides quoque, ne integri cumularent ruinas, frangi jussit: &, postquam non tam ira satiata, quàm iræ exercendæ materia hæc decrat, agro hostium in Bœotiam excessit, nec aliud quicquam dignum memoriâ in Græcia egit.

XXVII. Consul Sulpicius eo tempore inter Apolloniam ac Dyrrachium ad Apsum flumen habebat castra: quò arcessitum L. Apustium legatum, cum parte copiarum ad depopulandos hostium fines mittit. Apustius, extrema Macedoniæ populatus, Corrago, & Gerrunio, & Orgesso castellis primo impetu captis, ad Antipa-

Digitized by Google

Antipatriam in faucibus angustis sitam urbem, venit. ac primò evocatos principes ad colloquium, ut fidei Romanorum se committerent, perlicere est conatus: deinde, ubi, magnitudine ac mœnibus situque urbis freti, dicta aspernabantur, vi atque armis adortus, expugnavit; puberibusque interfectis, prædâ omni militibus concessâ, diruit muros, atque urbem incendit. Hic metus Codrionem, satis validum & munitum oppidum, sine certamine ut dederetur Romanis, effecit. Præsidio ibi relicto, Ilion (nomen propter alteram in Asia urbem, quàm oppidum, notius) vi capitur. Revertentem legatum ad consulem cum satis magna præda, Athenagoras quidam regius præfectus in transitu fluminis à novissimo agmine adortus, postremos turbavit. ad quorum clamorem & trepidationem quum revectus equo propere legatus signa convertisset, conjectisque in medium sarcinis aciem direxisset; non tulere impetum Romanorum militum regii. multi ex iis occisi, plures capti. Legatus, incolumi exercitu reducto ad consulem, remittitur inde extemplo ad classem.

XXVIII. Hac satis felici expeditione bello commisso, reguli ac principes accolæ Macedonum in castra Romana veniunt, Pleuratus Scerdilædi filius, & Amynander Athamanum rex, & ex Dardanis Bato, Longari filius. Bellum suo nomine Longarus cum Demetrio Philippi patre gesserat. Pollicentibus auxilia respondit consul, Dardanorum & Pleurati operâ, quum exercitum in Macedoniam induceret, se usurum. Amynandro Ætolos concitandos ad bellum attribuit. Attali legatis (nam ii quoque per id tempus venerant) mandat, ut Æginæ rex, ubi hibernabat, classem Romanam opperiretur. quâ adjunctâ, bello maritimo, sicut antè, Philippum urgeret. Ad Rhodios quoque missi legati, ut capesserent partem belli. Nec Philippus segnius (jam enim in Macedoniam pervenerat) apparabat

Digitized by Google

bat bellum. Filium Perſea, puerum admodum, datis ex amicorum numero, qui ætatem ejus regerent, cum parte copiarum ad obſidendas anguſtias, quæ ad Pelagoniam ſunt, mittit. Sciathum & Peparethum, haud ignobiles urbes, ne claſſi hoſtium prædæ ac præmio eſſent, diruit. Ad Ætolos mittit legatos, ne gens inquieta adventu Romanorum fidem mutaret.

XXIX. Concilium Ætolorum ſtatutâ die, quod Panætòlium vocant, futurum erat. Huic ut occurrerent, & legati regis iter accelerárunt, & ab conſule miſſus L. Furius Purpureo legatus venit. Athenienſium quoque legati ad id concilium occurrerunt. Primi Macedones, cum quibus recentiſſimum fœdus erat, auditi ſunt. qui, *nullâ novâ re, nihil ſe novi habere, quod afferrent*, dixerunt: *quibus enim de cauſis, expertâ inutili ſocietate Romanâ, pacem cum Philippo feciſſent, compoſitam ſemél ſervare eos debere. An imitari*, inquit unus ex legatis, *Romanorum licentiam, an levitatem dicam, mavultis? qui, quum legatis veſtris Romæ reſponderi ita juſſiſſent, Quid ad nos venitis, Ætoli, ſine quorum auctoritate pacem cum Philippo feciſtis? Iidem nunc, ut bellum ſecum adverſus Philippum geratis, poſtulant. & antea propter vos, & pro vobis arma ſumpta adverſus eum ſimulabant; nunc vos in pace eſſe cum Philippo prohibent. Meſſanæ ut auxilio eſſent, primò in Siciliam conſcenderunt: iterum, ut Syracuſas oppreſſas ab Karthaginienſibus in libertatem eximerent. Et Meſſanam, & Syracuſas, & totam Siciliam ipſi habent, vectigalemque provinciam ſecuribus & faſcibus ſubjecerunt. Scilicet, ſicut vos Naupactii legibus veſtris per magiſtratus à vobis creatos conciliam habetis, ſocium hoſtemque libere, quem velitis, lecturi, pacem ac bellum arbitrio habituri veſtro; ſic Siculorum civitatibus, Syracuſas, aut Meſſanam, aut Lilybæum indicitur concilium. Prætor Romanus conventus agit: eo imperio evocati conveniunt: excelſo in ſuggeſtu ſuperba jura reddentem, ſtipatum lictoribus vident: virgæ tergo, ſecures cervicibus imminent: & quotannis alium atque alium dominum*

Digitized by Google

num fortiuntur. Nec id mirari debent, aut possunt, quum Italia urbes Rhegium, Tarentum, Capuam, ne finitimas nominem, quarum ruinis crevit urbs Romana, ejusdem subjectas videant imperio. Capua quidem, sepulchrum ac monumentum Campani populi, elato & extorri ejecto ipso populo, superest; urbs truncа, sine senatu, sine plebe, sine magistratibus, prodigium; relicta crudelitas habitanda, quàm si deleta foret. Furor est, si alienigenæ homines, plus linguâ & moribus & legibus, quàm maris terrarumque spatio, discreti, hæc tenuerint, sperare, quicquam eodem statu mansurum. Philippi regnum officere aliquid videtur libertati vestræ: qui, quum merito vestro vobis infestus esset, & nihil à vobis ultrà, quàm pacem, petiit, fidemque hodie pacis pactæ desiderat? Assuefacite his terris legiones externas, & jugum accipite. serò ac nequicquam, quum dominum Romanum habebitis, socium Philippum queretis. Ætolos, Acarnanas, Macedonas, ejusdem linguæ homines, leves ad tempus ortæ causæ disjungunt conjunguntque: cum alienigenis, cum barbaris æternum omnibus Græcis bellum est, eritque. naturâ enim, quæ perpetua est, non mutabilibus in diem causis, hostes sunt. Sed, unde cœpit oratio mea, ibi desinet. Hoc eodem loco iidem homines de ejusdem Philippi pace triennio antè decreviſtis, iisdem improbantibus eam pacem Romanis, qui nunc pactam & compositam turbare volunt. in qua consultatione nihil fortuna mutavit, cur vos mutetis, non video.

XXX. Secundùm Macedonas, ipsis Romanis ita concedentibus jubentibusque, Athenienses, qui fœda passi justiùs in crudelitatem sævitiamque regis invehi poterant, introducti sunt. Deploraverunt vastationem populationemque miserabilem agrorum. *Neque id se queri, quòd hostilia ab hoste passi forent: esse enim quandam belli jura; quæ ut facere, ita pati sit fas. fata exuri, diruи tecta, prædas hominum pecorumque agi, misera magis, quàm indigna, patienti esse. Verùm enim verò id se queri, quòd is, qui Romanos alienigenas & barbaros vocet, adeo omnia simul divina humanaque jura polluerit, ut priore populatione cum inferuis*

Digitized by Google

inferis Diis, secundâ cum superis bellum nefarium gesserit? omnia sepulchra monumentaque diruta esse in finibus suis, omnium undatos manes, nullius ossa terrâ tegi: delubra sibi fuisse, quæ quondam pagatim habitantes in parvis illis castellis vicisque consecrata, ne in unam urbem quidem contributi majores sui deserta reliquerint. circa ea omnia templa Philippum infestos circumtulisse ignes: semiusta & truncata simulacra Deûm inter prostratos jacere postes templorum. Qualem terram Atticam fecerit, exornatam quondam opulentamque, talem eum, si liceat, Ætoliam, Græciamque omnem facturum. Urbis quoque suæ similem deformitatem futuram fuisse, nisi Romani subvenissent. eodem enim scelere urbem colentes Deos, præsidemque arcis Minervam petitam: eodem Eleusine Cereris templum, eodem Piræei Jovem Minervamque; sed ab eorum non templis modò, sed etiam mœnibus vi atque armis vulsum, in ea delubra, quæ sola religione tuta fuerint, sæviisse. Itaque se orare atque obsecrare Ætolos, ut, miserti Atheniensium, ducibus Diis immortalibus, deinde Romanis, qui secundùm Deos plurimum possint, bellum suscipierent.

XXXI. Tum Romanus legatus: *Totam orationis meæ formam Macedones primùm, deinde Athenienses mutârunt. Nam & Macedones, quum ad conquerendas Philippi injurias in tot socias nobis urbes venissem, ultro accusando Romanos, defensionem ut accusatione potiorem haberem, effecerunt: & Athenienses in Deos superos inferosque nefanda atque inhumana scelera ejus referendo, quid mihi aut cuiquam reliquerunt, quod objicere ultrâ possim? Eadem Cianos, Abydenos, Æneos, Maronitas, Thasios, Parios, Samios, Larissenses, Messenios hinc ex Achaia, existimate queri; graviora etiam acerbioraque eos, quibus nocendi majorem facultatem habuit. Nam quod ad ea attinet, quæ nobis objecit; nisi gloriâ digna sunt, fateor ea defendi non posse. Rhegium, & Capuam, & Syracusas nobis objecit. Rhegium Pyrrhi bello legio à nobis, Rheginis ipsis, ut mitterentur, orantibus, in præsidium missa, urbem, ad quam defendendam missa erat, per scelus possedit. Comprobavimus ergo id facinus? an bello persecuti sceleratam*

legionem, in potestatem nostram redactam, tergo & cervicibus pœnas scelis pendere quam coëgissemus, urbem, agros, suaque omnia cum libertate legibusque Rhegini reddidimus? Syracusanis oppressis ab externis tyrannis, quo indignius esset, quum tulissemus opem, & fatigati propè per triennium terrâ marique urbe munitissimâ oppugnandâ essemus, quum jam ipsi Syracusani servire tyrannis, quàm capi à nobis mallent, captam iisdem armis & liberatam urbem reddidimus. Neque inficias imus, Siciliam provinciam nostram esse, & civitates, quæ in parte Karthaginiensium fuerunt, & uno animo cum illis adversus nos bellum gessérunt, stipendiarias nobis ac vectigales esse. quin contrà, hoc & vos & omnes gentes scire volumus, pro merito cuique erga nos fortunam esse. An Campanorum pœna, de qua neque ipsi quidem queri possunt, nos pœniteat? Hi homines, quum pro iis bellum adversus Samnites per annos propè septuaginta cum magnis nostris cladibus gessissemus, ipsos fœdere primùm, deinde connubio, atque inde cognationibus, postremò civitate nobis conjunxissemus, tempore nostro adverso primi omnium Italiæ populorum, præsidio nostro fœdè interfecto, ad Hannibalem defecerunt: deinde, indignati se obsideri à nobis, Hannibalem ad oppugnandam Romam miserunt. Horum si neque urbs ipsa, neque homo quisquam supereſſet, quis dubitàs, quàm pro merito ipsorum, statutum indignari posset? Plures sibimet ipsi conscientiâ scelerum mortem consciverunt, quàm à nobis supplicio affecti sunt. Ceteris ita oppidum, ita agros ademimus, ut agrum locumque ad habitandum daremus; urbem innoxiam stare incolumem pateremur; ut, qui hodie videat eam, nullum oppugnatæ captæve ibi vestigium inveniat? Sed quid ego Capuam dico? quum Karthagini victæ pacem ac libertatem dederimus. Magis illud est periculum, ne, nimis facilè victis ignoscendo, plures ob id ipsum ad experiendam adversus nos fortunam belli incitemus. Hæc pro nobis dicta sint, hæc adversus Philippum: cujus domestica parricidia, & cognatorum amicorumque cædes, & libidinem inhumaniorem propè, quàm crudelitatem, vos, quo propiores Macedoniæ estis, malitis nostis. Quod ad vos

Digitized by Google

attinet, Ætoli, nos pro vobis bellum suscepimus adversus Philippum: vos sine nobis cum eo pacem fecistis. Et forsitan decatis, bello Punico occupatis nobis, coactos metu vos leges pacis ab eo, qui tam plus poterat, accepisse. & nos, quum alia majora urgerent, depositum à vobis bellum & ipsi omisimus. Nunc & nos, Deûm benignitate Punico perfecto bello, totis viribus nostris in Macedoniam incubuimus: & vobis restituendi vos in amicitiam societatemque nostram fortuna oblata est; nisi perire cum Philippo, quàm vincere cum Romanis, mavultis.

XXXII. Hæc dicta ab Romano quum essent, inclinatis omnium animis ad Romanos, Damocritus prætor Ætolorum, pecuniâ, ut fama est, ab rege acceptâ, nihil aut huic aut illi parti assensus, *Rem magni discriminis consiliis nullam esse tam inimicam, quàm celeritatem,* dixit. *Celerem enim pœnitentiam, sed eandem seram atque inutilem, sequi; quum præcipitata raptim consilia neque revocari, neque in integrum restitui possint. Deliberationis autem ejus, cujus ipse maturitatem exspectandam putaret, tempus ita jam nunc statui posse: quum legibus cautum esset, ne de pace bellove, nisi in Panætolico & Pylaico concilio, ageretur, decernerent extemplo, ut prætor sine fraude, quum de bello aut de pace agere vellit, advocet concilium: &, quod tum referatur decernaturque, ut perinde jus ratumque sit, ac si in Panætolico aut Pylaico concilio actum esset.* Dimissis ita suspensâ re legatis, egregiè consultum genti aiebat. nam, utrius partis melior fortuna belli esset, ad ejus societatem inclinaturos. Hæc in concilio Ætolorum acta.

XXXIII. Philippus impigre terrâ marique parabat bellum: navales copias Demetriadem in Thessaliam contrahebat. Attalum Romanamque classem principio veris ab Ægina ratus moturos, navibus maritimæque oræ præfecit Heraclidem, quem & antè præfecerat. ipse terrestres copias comparabat, magna se duo auxilia detraxisse Romanis credens, ex una parte Ætolos, ex altera Dardanos, saucibus ad Pelagoniam à filio Perseo interclusis. Ab consule non parabatur,

Digitized by Google

ſed gerebatur jam bellum. per Daſſaretiorum fines exercitum ducebat, frumentum, quod ex hibernis extulerat, integrum vehens; quod in uſum militi ſatis eſſet, præbentibus agris. Oppida vicique partim voluntate, partim metu ſe tradebant. quædam vi expugnata, quædam deſerta, in montes propinquos refugientibus barbaris, inveniebantur. Ad Lyncum ſtativa poſuit prope flumen Bevum: inde frumentatum circa horrea Daſſaretiorum mittebat. Philippus conſternata quidem omnia circà, pavoremque ingentem hominum cernebat; ſed parum gnarus, quam partem petiſſet conſul, alam equitum ad explorandum, quónam hoſtes iter intendiſſent, miſit. Idem error apud conſulem erat. Moviſſe ex hibernis regem ſciebat, quam regionem petiſſet ignorans. is quoque ſpeculatum miſerat equites. Hæ duæ alæ ex diverſo, quum diu incertis itineribus vagatæ per Daſſaretios eſſent, tandem in unum iter convenerunt. Neutros fefellit, ut fremitus procul hominum equorumque exauditus eſt, hoſtes appropinquare. Itaque priùs, quàm in conſpectum venirent, equos armaque expedierant. nec mora, ubi primùm hoſtem videre, concurrendi facta eſt. Fortè & numero & virtute, utpote lecti utrinque, haud impares, æquis viribus per aliquot horas pugnârunt. Fatigatio ipſorum equorumque, incertâ victoriâ, diremit prœlium. Macedonum quadraginta equites, Romanorum quinque & triginta ceciderunt. Neque eo magis explorati quicquam, in qua regione caſtra hoſtium eſſent, aut illi ad regem, aut hi ad conſulem retulerunt. per transfugas cognitum eſt, quos levitas ingeniorum, ad cognoſcendas hoſtium res, in omnibus bellis præbet.

XXXIV. Philippus, aliquid & ad caritatem ſuorum, & ut promptiùs pro eo periculum adirent, ratus profecturum ſe, ſi equitum, qui ceciderant in expeditione, ſepeliendorum curam habuiſſet, aſſerri eos in caſtra juſſit,

Digitized by Google

jussit, ut conspiceretur ab omnibus funeris honos. Nihil tam incertum nec tam inæstimabile est, quàm animi multitudinis. quod promptiores ad subeundam omnem dimicationem videbatur facturum, id metum pigritiamque incussit: nam, qui hastis sagittisque & rara lanceis vulnera facta vidissent, cum Græcis Illyriisque pugnare assueti, postquam gladio Hispaniensi detruncata corpora brachiis abscisis, aut totâ cervice defectâ divisa à corpore capita, patentiaque viscera, & fœditatem aliam vulnerum viderunt, adversus quæ tela quosque viros pugnandum esset, pavidi vulgò cernebant. Ipsum quoque regem terror cepit, nondum justo prælio cum Romanis congressum. itaque, revocato filio præsidioque, quod in Pelagoniæ faucibus erat, ut iis copiis suas augeret, Pleurato Dardanisque iter in Macedoniam patefecit. Ipse, cum viginti millibus peditum, quatuor equitum, ducibus transfugis, ad hostem profectus, paulo plus ducentos passus à castris Romanis tumulum propinquum Athaco fossâ ac vallo communivit: ac, subjecta cernens Romana castra, admiratus esse dicitur & universam speciem castrorum, & descripta suis quæque partibus, tum tendentium ordine, tum itinerum intervallis; & negâsse, barbarorum ea castra ulli videri posse. Biduum consul & rex, alter alterius conatus exspectantes, continuere suos intra vallum: tertio die Romanus omnes copias in aciem eduxit.

XXXV. Rex verò, tam celerem aleam universi certaminis timens, quadringentos Tralles (Illyriorum id, sicut alio diximus loco, est genus) & Cretenses trecentos, addito iis peditibus pari numero equitum, cum duce Athenagora, uno ex purpuratis, ad lacessendos hostium equites misit. Ab Romanis autem (aberat acies eorum paulo plus quingentos passus) velites & equitum duæ ferme alæ emissæ: ut numero quoque eques pedesque hostem æquarent. Credidere regii, ge-

Digitized by Google

nus pugnæ, quo assuêrant, fore; ut equites, in vicem insequentes refugientesque, nunc telis uterentur, nunc terga darent; Illyriorum velocitas ad excursiones & impetus subitos usui esset, Cretenses in invehentem se effusè hostem sagittas conjicerent. Turbavit hunc ordinem pugnandi non acrior, quàm pertinacior, impetus Romanorum. nam haud secus, quàm si totâ acie dimicarent, & velites, emissis hastis, comminus gladiis rem gerebant, & equites, ut semel in hostem evecti sunt, stantibus equis, partim ex ipsis equis, partim desilientes immiscentesque se peditibus, pugnabant. ita nec eques regius equiti par erat, insuetus ad stabilem pugnam; nec pedes concursator & vagus, & propè seminudus genere armorum, veliti Romano parmam gladiumque habenti, pariterque & ad se tuendum, & ad hostem petendum, armato. Non tulere itaque dimicationem; nec aliâ re, quàm velocitate, tutantes se, in castra refugerunt.

XXXVI. Uno deinde intermisso die, quum omnibus copiis equitum levisque armaturæ pugnaturus rex esset, nocte cætratos, quos peltastas vocant, loco opportuno inter bina castra in insidiis abdiderat; præceperatque Athenagoræ & equitibus, ut, si aperto prœlio procederet res, uterentur fortunâ: si minùs, cedendo sensim ad insidiarum locum hostem pertraherent. Et equitatus quidem cessit: duces cætratæ cohortis, non satis exspectato signo, ante tempus excitatis suis, occasionem bene gerendæ rei amisere. Romanus, & aperto prœlio victor, & tutus à fraude insidiarum, in castra sese recepit. Postero die omnibus copiis consul in aciem descendit, ante prima signa locatis elephantis: quo auxilio tum primùm Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, usi sunt. Ubi latentem intra vallum sensit, exprobrans metum successit. Postquam ne tum quidem potestas pugnandi dabatur, quia ex tam propinquis stativis parum tu-

Digitized by Google

ta frumentatio erat, disperſos milites per agros equitibus extemplo invaſuris; octo ferme inde millia, intervallo tutiorem frumentationem habiturus, caſtra ad Octolophum (id eſt loco nomen) movit. Quum in propinquo agro frumentarentur Romani, primò rex intra vallum ſuos tenuit, ut creſceret ſimul & negligentia cum audacia hoſti. Ubi effuſos vidit, cum omni equitatu & Cretenſium auxiliaribus, quantum equitem velociſſimi pedites curſu æquare poterant, citato profectus agmine, inter caſtra Romana & frumentatores conſtituit ſigna. Inde, copiis diviſis, partem ad conſectandos vagos frumentatores emiſit, dato ſigno, ne quem vivum relinquerent; cum parte ipſe ſubſtitit, itineraque, quibus ad caſtra recurſuri videbantur hoſtes, obſedit. Jam paſſim cædes ac fuga erat, necdum quiſquam in caſtra Romana nuncius cladis pervenerat; quia refugientes in regiam ſtationem incidebant: & plures ab obſidentibus viæ, quàm ab emiſſis ad cædem, interficiebantur. tandem inter mediæ hoſtium ſtationes elapſi quidam trepidi, tumultum magis, quàm certum nuncium, intulerunt caſtris.

XXXVII. Conſul, equitibus juſſis, quâ quiſque poſſet, opem ferre laborantibus, ipſe legiones è caſtris educit, & agmine quadrato ad hoſtem ducit. Diſperſi equites per agros quidem aberrârunt, decepti clamoribus aliis ex alio exiſtentibus loco. Pars obvios habuerunt hoſtes. pluribus locis ſimul pugna cœpit. Regia ſtatio atrociſſimum prælium edebat. nam & ipsâ multitudine equitum peditumque propè juſta acies erat: & Romanorum, quia medium obſederat iter, plurimi in eam inferebantur. Eo quoque ſuperiores Macedones erant, quòd & rex ipſe hortator aderat, & Cretenſium auxiliares multos ex improviſo vulnerabant, conferti præparatique in diſperſos & effuſos pugnantes. Quòd ſi modum in infequendo habuiſſent, non in præſentis modò certaminis gloriam, ſed in ſum-

Digitized by Google

mam etiam belli profectum foret. nunc, aviditate cædis intemperantiùs insecuti, in prægressas cum tribunis militum cohortes Romanas incidêre: & fugiens eques, ut primò signa suorum vidit, convertit in effusum hostem equos: versaque momento temporis fortuna pugnæ est, terga dantibus, qui modò secuti erant. Multi comminus congressi, multi fugientes interfecti. nec ferro tantùm periere, sed in paludes quidam conjecti, profundo limo cum ipsis equis hausti sunt. Rex quoque in periculo fuit: nam, ruente saucio equo, præceps ad terram datus, haud multum abfuit, quin jacens opprimeretur. Saluti fuit eques, qui raptim ipse desiluit, pavidumque regem in equum subjecit. Ipse, quum pedes æquare cursu fugientes non posset equites, ab hostibus ad casum regis concitatis confossus periit. Rex, circumvectus paludes pervias inviasque trepidâ fugâ, in castra tandem, jam desperantibus plerisque incolumem evasurum, pervenit. Ducenti Macedonum equites eo prœlio periere, centum ferme capti; octoginta admodum ornati equi, spoliis simul armorum relatis, abducti.

XXXVIII. Fuerunt, qui hoc die regem temeritatis, consulem segnitiæ accusarent. nam & Philippo quiescendum fuisse, quum paucis diebus hostes, exhausto circà omni agro, ad ultimum inopiæ venturos sciret: & consulem, quum equitatum hostium levemque armaturam fudisset, ac propè regem ipsum cepisset, protinus ad castra hostium ducere debuisse. nec enim mansuros ita perculsos hostes fuisse, debellarique momento temporis potuisse. Id dictu, quàm re, ut pleraque, facilius. nam, si omnibus peditum quoque copiis rex congressus fuisset, forsitan inter tumultum, quum omnes victi metuque perculsi ex prœlio intra vallum, protinus inde supervadentem munimenta victorem hostem fugerent, exui castris potuerit rex. quum verò integræ copiæ peditum in castris mansissent, stationes

ante

ante portas, præſidiaque diſpoſita eſſent, quid, niſi ut temeritatem regis, effusè paulo antè ſecuti perculſos equites, imitaretur, profeciſſet? neque enim ne regis quidem primum conſilium, quo impetum in frumentatores palatos per agros fecit, reprehendendum foret, ſi modum proſperæ pugnæ impoſuiſſet. Eo quoque minùs eſt mirum, tentâſſe eum fortunam, quòd fama erat, Pleuratum Dardanoſque, ingentibus copiis profectos domo, jam in Macedoniam tranſcendiſſe. Quibus ſi undique circumventus copiis foret, ſedentem Romanum debellaturum, credi poterat. Itaque, ſecundùm duas adverſas equeſtres pugnas, multo minùs tutam moram in iiſdem ſtativis fore Philippus ratus, quum abire inde & fallere abiens hoſtem vellet, caduceatore ſub occaſum ſolis ad conſulem miſſo, qui inducias ad ſepeliendos equites peteret, fruſtratus hoſtem, ſecundâ vigiliâ, multis ignibus per tota caſtra relictis, ſilenti agmine abiit.

XXXIX. Corpus jam curabat conſul, quum, veniſſe caduceatorem, & quid veniſſet, nunciatum eſt. reſponſo tantùm dato, manè poſtero die fore copiam conveniendi, id quod quæſitum erat, nox dicique inſequentis pars ad præcipiendum iter Philippo data eſt. montes, quam viam non ingreſſurum gravi agmine Romanum ſciebat, petit. Conſul, primâ luce caduceatore datis induciis dimiſſo, haud ita multo poſt abiſſe hoſtem quum ſenſiſſet, ignarus quâ ſequeretur, iiſdem ſtativis frumentando dies aliquot conſumpſit. Stuberam deinde petit, atque ex Pelagonia frumentum, quod in agris erat, convexit. inde ad Pluvinam eſt progreſſus, nondum comperto, quam regionem hoſtes petiſſent. Philippus, quum primò ad Bryanium ſtativa habuiſſet, profectus inde tranſverſis limitibus, terrorem præbuit ſubitum hoſti. Movere itaque ex Pluvina Romani, & ad Oſphagum flumen poſuerunt caſtra. Rex haud procul inde & ipſe, vallo ſuper ri-

Digitized by Google

pam amnis ducto, (Erigonum incolæ vocant) confedit. Inde satis comperto, Eordæam petituros Romanos, ad occupandas angustias, ne superare hostes artis faucibus inclusum aditum possent, præcessit. ibi alia vallo, alia fossâ, alia lapidum congerie, ut pro muro essent, alia arboribus objectis, ita ut locus postulabat, aut materia suppeditabat, permuniit; atque (ut ipse rebatur) viam suâpte naturâ difficilem, objectis per omnes transitus operibus, inexpugnabilem fecit. Erant pleraque silvestria circà, incommoda phalangi maximè Macedonum: quæ, nisi ubi prælongis hastis velut vallum ante clipeos objecit, (quod ut fiat, libero campo opus est) nullius admodum usûs est. Thracas quoque romphææ, ingentis & ipsæ longitudinis, inter objectos undique ramos impediebant. Cretensium una cohors non inutilis erat: sed ea quoque ipsa ut, si quis impetum faceret, in patentem vulneri equum equitemque sagittas conjicere poterat, ita adversus scuta Romana nec ad trajiciendum satis magnam vim habebat, nec aperti quicquam erat, quod peteret. Itaque id ut vanum teli genus senserunt esse, saxis passim totâ valle jacentibus incessebant hostem. ea, majore cum sonitu, quàm vulnere ullo, pulsatio scutorum parumper succedentes Romanos tenuit. Deinde, iis quoque spretis, partim, testudine factâ, per adversos vadunt hostes: partim, brevi circuitu quum in jugum collis evasissent, trepidos ex præsidiis stationibusque Macedonas deturbant: &, ut in locis impeditis difficili fugâ, plerosque etiam obtruncant.

XL. Ita angustiis minore certamine, quàm quod animis proposuerant, superatis, & in Eordæam perventum; ubi pervastatis passim agris, in Elimeam se recepit. inde impetum in Orestidem fecit; & oppidum Celetrum est aggressus, in peninsula situm. Lacus mœnia cingit: angustis faucibus unum ex continenti iter est. Primò situ ipso freti, clausis portis, imperium abnuêre:

Digitized by Google

hucre: deinde, postquam signa ferri, ac testudine succedi ad portam, obsessasque fauces agmine hostium viderunt, priusquam experirentur certamen, metu in deditionem venerunt. Ab Celetro in Dassaretios processit, urbemque Pelium vi cepit. servitia inde cum cetera præda abduxit, & libera capita sine pretio dimisit: oppidumque iis reddidit, præsidio valido impositoque & sita opportunè urbs erat ad impetus in Macedoniam faciendos. Ita peragratis hostium agris, consul in loca jam pacata ad Apolloniam, unde orsus bellum erat, copias reduxit. Philippum averterant Ætoli, & Athamanes, & Dardani, & tot bella repente alia ex aliis locis exorta. Adversus Dardanos, jam recipientes ex Macedonia fese, Athenagoram cum expeditis peditibus ac majore parte equitatûs misit, jussitque instare ab tergo abeuntibus, &, carpendo postremum agmen, segniores eos ad movendos domo exercitus efficere. Ætolos Damocritus prætor, qui moræ ad decernendum bellum ad Naupactum auctor fuerat, idem proximo concilio ad arma conciverat: post famam equestris ad Octolophum pugnæ, Dardanorumque & Pleurati cum Illyriis transitum in Macedoniam, ad hanc classis Romanæ adventum in Oreum, &, super circumfusas tot Macedoniæ gentes, maritimam quoque instantem obsidionem.

XLI. Hæ causæ Damocritum Ætolosque restituerant Romanis: &, Amynandro rege Athamanum adjuncto, profecti Cercinium obsedere. Clauserant portas, incertum vi, an voluntate: quia regium habebant præsidium. Ceterûm intra paucos dies captum est Cercinium, atque incensum. qui superfuerant è magna clade, liberi servique, inter ceteram prædam abducti. Is timor omnes, qui circumcolunt Bœben paludem, relictis urbibus, montes coëgit petere. Ætoli, inopiâ prædæ inde aversi, in Perrhæbiam ire pergunt. Cyretias ibi vi capiunt, fœdèque diripiunt: qui Malloeam

Digitized by Google

incolunt, voluntate in deditionem ſocietatemque accepti. Ex Perrhæbia Gomphos petendi Amynander auctor erat: & imminet Athamania huic urbi, videbaturque expugnari ſine magno certamine poſſe. Ætoli campos Theſſaliæ opimos ad prædam petiere: ſequente, quanquam non probante, Amynandro, nec effuſas populationes Ætolorum, nec caſtra, quo fors tuliſſet loco, ſine ullo diſcrimine ac cura muniendi, poſita. itaque, ne temeritas eorum neglegentiaque ſibi ac ſuis etiam cladis alicujus cauſa eſſet, quum campeſtribus locis ſubjicientes eos caſtra Phecado urbi videret, ipſe paulo plus quingentorum paſſuum inde tumulum ſuis, quamvis levi munimento tutum, cepit. Quum Ætoli, niſi quòd populabantur, vix meminiſſe viderentur, ſe in hoſtium agro eſſe; alii palati ſemiermes vagarentur, alii in caſtris ſine ſtationibus per ſomnum vinumque dies noctibus æquarent, Philippus inopinantibus advenit. quem quum adeſſe refugientes ex agris quidam pavidi nunciàſſent, trepidare Damocritus ceteriique duces: & erat fortè meridianum tempus, quo plerique graves cibo ſopiti jacebant. Excitare igitur alii alios, jubere arma capere, alios dimittere ad revocandos, qui palati per agros prædabantur. tantaque trepidatio fuit, ut ſine gladiis quidam equitum exirent, loricas plerique non induerent. Ita raptim educti, quum univerſi ſexcentorum ægre ſimul equites peditesque numerum explêſſent, incidunt in regium equitatum, numero, animis, armiſque præſtantem. Itaque primo impetu fuſi, vix tentato certamine, turpi fugâ repetunt caſtra. cæſi captique quidam, quos equites ab agmine fugientium interclusere.

XLII. Philippus, ſuis jam vallo appropinquantibus, receptui cani juſſit. fatigatos enim equos viroſque non tam prœlio, quàm itineris ſimul longitudine, ſimul præproperâ celeritate, habebat. Itaque turmatim equites, in vicemque manipulos levis armaturæ, aquatum ire & pran-

Digitized by Google

prandere jubet: alios in ſtatione armatos retinet, opperiens agmen peditum tardiùs ductum propter gravitatem armorum. Quod ubi advenit, & ipſis imperatum, ut, ſtatutis ſignis armiſque ante ſe poſitis, raptim cibum caperent, binis terniſve ſummum ex manipulis aquandi causâ miſſis: interim eques cum levi armatura paratus inſtructuſque ſtetit, ſi quid hoſtis moveret. Ætoli, (jam enim &, quæ per agros multitudo ſparſa fuerat, receperat ſe in caſtra) ut defenſuri munimenta, circa portas vallumque armatos diſponunt, dum quietos hoſtes ipſi feroces ex tuto ſpectabant. poſtquam mota ſigna Macedonum ſunt, & ſuccedere ad vallum parati atque inſtructi cœpere, omnes repentè, relictis ſtationibus, per averſam partem caſtrorum ad tumulum, ad caſtra Athamanum perfugiunt. multi in hac quoque tam trepida fuga capti cæſique ſunt Ætolorum. Philippus, ſi ſatis diei ſupereſſet, non dubius, quin Athamanes quoque exui caſtris potuiſſent, die per prœlium, deinde per direptionem caſtrorum abſumpto, ſub tumulo in proxima planicie conſedit, primâ luce inſequentis diei hoſtem aggreſſurus. Sed Ætoli eodem pavore, quo ſua caſtra reliquerant, nocte proximâ diſperſi fugerunt. Maximo uſui fuit Amynander, quo duce Athamanes, itinerum periti, ſummis montibus per calles ignotos ſequentibus eos hoſtibus in Ætoliam perduxerunt. non ita multos in diſperſa fuga error intulit in Macedonum equites, quos luce primâ Philippus, ut deſertum tumulum vidit, ad carpendum hoſtium agmen miſit.

XLIII. Per eos dies & Athenagoras regius præfectus, Dardanos recipientes ſe in fines adeptus, poſtremum agmen primò turbavit. dein, poſtquam Dardani converſis ſignis direxere aciem, æqua pugna juſto prœlio erat. ubi rurſus procedere Dardani cœpiſſent, equite & levi armaturâ regii, nullum talis auxilii genus habentes Dardanos, oneratos immobilibus armis, vexabant:

Digitized by Google

bant: & loca ipsa adjuvabant. Occisi perpauci sunt, plures vulnerati, captus nemo, quia non excedunt temere ordinibus suis, sed confertim & pugnant, & cedunt. Ita damna Romano accepta bello, duabus per opportunas expeditiones coërcitis gentibus, restituerat Philippus, incepto forti, non prospero solum eventu. Minuit deinde ei fortè oblata res hostium Ætolorum numerum. Scopas princeps gentis, ab Alexandria magno cum pondere auri ab rege Ptolemæo missus, sex millia peditum & equites mercede conductos Ægyptum avexit. nec ex juventute Ætolorum quemquam reliquisset, ni Damocritus, nunc belli, quod instaret, nunc futuræ solitudinis admonens, (incertum curâ gentis, an ut adversaretur Scopæ, parum donis cultus) partem juniorem castigando domi continuisset. Hæc eâ æstate ab Romanis Philippoque gesta erant.

XLIV. Classis à Corcyra ejusdem principio æstatis cum L. Apustio legato profecta, Maleâ superatâ, circa Scyllæum agri Hermionici Attalo regi conjuncta est. Tum verò Athenienſium civitas, cui odio in Philippum per metum jam diu moderata erat, id omne in auxilii præsentis spem effudit. nec unquam ibi desunt linguæ promptæ ad plebem concitandam: quod genus, quum in omnibus liberis civitatibus, tum præcipuè Athenis, ubi oratio plurimum pollet, favore multitudinis alitur. Rogationem extemplo tulerunt, plebesque scivit, *ut Philippi statua, imagines omnes, nominaque earum, item majorum ejus virilis ac muliebris sexûs omnium tollerentur, delerenturque: dies festi, sacra, sacerdotes, quæ ipsius majorumve ejus honoris causâ instituta essent, omnia profanarentur. Loca quoque, in quibus positum aliquid inscriptumve honoris ejus causâ fuisset, detestabilia esse, neque in iis quicquam postea poni dedicarique placere eorum, quæ in loco puro ponì dedicarique fas esset. Sacerdotes publicos, quotiescumque pro populo Athenienſi, sociisque, & exercitibus, & classibus eorum precarentur, tutèr detestari atque exsecrari Philippum,*

pum, liberos ejus, regnumque, terrestres navalesque copias, Macedonum genus omne nomenque. additum decreto, *si quis quid postea, quod ad notam ignominiamque Philippi pertineret, ferret, id omne populum Atheniensem jussurum: si quis contra ignominiam, prove honore ejus dixisset, feciſſetve, qui occidisset eum, jure cæsurum.* postremò inclusum, *ut omnia, quæ adversus Pisistratidas decreta quondam erant, eadem in Philippo servarentur.* Athenienses quidem literis verbisque, quibus solis valent, bellum adversus Philippum gerebant.

XLV. Attalus Romanique, quum Piræeum primò ab Hermione petissent, paucos ibi morati dies, onerariisque æquè immodicis ad honores sociorum, atque in ira adversus hostem fuerant, Atheniensium decretis, navigant à Piræeo Andrum. & quum in portu, quem Gaureleon vocant, constitissent, missis, qui tentarent oppidanorum animos, si voluntate tradere urbem, quàm vim experiri, mallent; postquam præsidio regio arcem teneri, nec se potestatis suæ esse respondebant; expositis copiis, omnique apparatu urbium oppugnandarum, diversis partibus rex & legatus Romanus ad urbem subeunt. Plus aliquanto Græcos Romana signa armaque non antè visa animique militum, tam promptè succedentium muros, terruere. Itaque fuga extemplo in arcem facta est: urbe hostes potiti. & in arce quum biduum loci se magis, quàm armorum, fiduciâ tenuissent, tertio die pacti ipsi præsidiumque, ut cum singulis vestimentis Delium Bœotiæ transveherentur. Ea ab Romanis regi Attalo concessa: prædam ornamentaque urbis ipsi avexerunt. Attalus, ne desertam haberet insulam, & Macedonum ferè omnibus, & quibusdam Andriorum, ut manerent, persuasit. postea & ab Delio, qui ex pacto transvecti eò fuerant, promissis regis, quum desiderium quoque patriæ faciliùs ad credendum inclinaret animos, revocati. Ab Andro Cythnum trajecerunt. ibi dies aliquot oppugnandæ

Digitized by Google

dà urbe nequicquam abſumpti: &, quia vix operæ pretium erat, abſceſſere. Ad Praſias (continentis Atticæ is locus eſt) Iſſæorum viginti lembi claſſi Romanorum adjuncti ſunt. ii miſſi ad populandos Caryſtiorum agros. cetera claſſis Geræſtum, nobilem Euboeæ portum, dum à Caryſto Iſſæi redirent, tenuit. Inde omnes, velis in altum datis, maris medio præter Scyrum inſulam Icum pervenere. ibi paucos dies, ſæviente Boreà, retenti; ubi prima tranquillitas data eſt, Sciathum trajecere, vaſtatam urbem direptamque nuper à Philippo. Per agros palati milites frumentum, & ſi qua alia uſui eſſe ad veſcendum poterant, ad naves retulere. prædæ nec erat quicquam, nec meruerant Græci, cur diriperentur. Inde Caſſandream petentes, primò ad Mendin, maritimum civitatis ejus vicum, tenuere. inde quum, ſuperato promontorio, ad ipſa mœnia urbis circumagere claſſem vellent, ſævâ coortâ tempeſtate, propè obruti fluctibus, diſperſi, magna ex parte amiſſis armamentis, in terram effugerunt. Omen quoque ea maritima tempeſtas ad rem terrâ gerendam fuit. nam, collectis in unum navibus, expoſitiſque copiis, aggreſſi urbem, cum multis vulneribus repulſi, (& erat validum ibi regium præſidium) irrito incepto regreſſi Canaſtræum Pallenes trajecere. inde, ſuperato Toronæ promontorio, navigantes Acanthum petiere. Ibi primò ager vaſtatus, deinde ipſa urbs vi capta ac direpta. nec ultrà progreſſi (jam enim & graves prædâ naves habebant) retro, unde venerant, Sciathum, & ab Sciatho Euboeam repetunt.

XLVI. Ibi relictâ claſſe, decem navibus expeditis ſinum Maliacum intravere, ad colloquendum cum Ætolis de ratione gerendi belli. Sipyrrhicas Ætolus princeps legationis ejus fuit, quæ ad communicanda conſilia Heracleam cum rege & cum Romano legato venit. Petitum ex fœdere ab Attalo eſt, ut mille milites præſtaret. tantum enim numerum bellum gerentibus adver-

Digitized by Google

adverſus Philippum debebat. Id negatum Ætolis: quòd illi quoque gravati priùs eſſent ad populandam Macedoniam exire, quo tempore, Philippo circa Pergamum urente ſacra profanaque, abſtrahere eum inde reſpectu rerum ſuarum potuiſſent. Ita Ætoli cum ſpe magis, Romanis omnia pollicentibus, quàm cum auxilio dimiſſi. Apuſtius cum Attalo ad claſſem rediit. Inde conſultari de Oreo oppugnando cœptum. Valida ea civitas & mœnibus, &, quia antè fuerat tentata, firmo erat præſidio. Conjunxerant ſe iis poſt expugnationem Andri cum præfecto Ageſimbroto viginti Rhodiæ naves, tectæ omnes. eam claſſem in ſtationem ad Zelaſium miſerunt, (Iſthmiæ id ſuper Demetriadem promontorium eſt peropportunè objectum) ut, ſi quid inde moverent Macedonum naves, in præſidio eſſent. Heraclides præfectus regius claſſem ibi tenebat, magis per occaſionem, ſi quam neglegentia hoſtium dediſſet, quàm apertâ vi quicquam auſurus. Oreum diverſi Romani & rex Attalus oppugnabant: Romani à maritima arce, regii adverſus vallem inter duas jacentem arces, quâ & muro interſepta urbs eſt. & ut loca diverſa, ſic diſpari modo etiam oppugnabant: Romani teſtudinibus, & vineis, & ariete admovendo muris: regii balliſtis, catapultiſque, & alio omni genere tormentorum tela ingerentes. & pondere ingenti ſaxa jaciebant, & cuniculos, & quicquid aliud priore oppugnatione expertum profuerat. Ceterùm non plures tantùm Macedones, quàm antè, tuebantur urbem arceſque, ſed etiam præſentioribus animis, &, caſtigationibus regis in admiſſa culpa, ſimul minarum, ſimul promiſſionum in futurum memores, ita ut parum in expugnatione celeri ſpei eſſet. Interim & aliud agi poſſe ratus legatus, relictis, quot ſatis videbantur ad opera perficienda, militibus, trajicit in proxima continentis: Lariſſamque (non illam in Theſſalia nobilem urbem, ſed alteram, quam Cremaſten vocant) ſubito adventu, præter

Digitized by Google

ter arcem, cepit. Attalus quoque Ægeleon, nihil minus quàm tale quicquam in alterius oppugnatione urbis timentibus, oppressit. Et jam quum opera in effectu erant circà Oreum, tum præsidium, quod intus erat, labore assiduo, vigiliis diurnis pariter nocturnisque, & vulneribus confectum. Muri quoque pars, ariete incusso subruta, multis jam locis prociderat: perque apertum ruinâ iter nocte Romani, quodque super portum est, in arcem perruperunt. Attalus luce primâ, signo ex arce dato ab Romanis, & ipse urbem invasit, stratis magnâ ex parte muris: præsidium oppidanique in alteram arcem perfugêre, unde biduo post deditio facta. urbs regi, captiva corpora Romanis cessere.

XLVII. Jam autumnale æquinoctium instabat: & est sinus Euboicus, quem Cœla vocant, suspectus nautis. itaque, ante hiemales motus evadere inde cupientes, Piræum, unde profecti ad bellum erant, repetunt. Apustius, triginta navibus ibi relictis, super Maleam navigat Corcyram. Regem spatium Initiorum Cereris, ut sacris interesset, tenuit. secundùm Initia & ipse in Asiam se recepit, Agesimbroto & Rhodiis domum remissis. Hæc eâ æstate terrâ marique adversus Philippum sociosque ejus à consule & legato Romanis, adjuvantibus rege Attalo & Rhodiis, gesta. Consul alter C. Aurelius ad confectum bellum quum in provinciam venisset, haud clam tulit iram adversus prætorem, quòd absente se rem gessisset. misso igitur eo in Etruriam, ipse in agrum hostium legiones induxit: populandoque, cum præda majore, quàm gloria, bellum gessit. L. Furius, simul quòd in Etruria nihil erat rei, quod gereret, simul Gallico triumpho imminens, quem, absente consule irato atque invidente, faciliùs impetrari posse ratus, Romam inopinatò quum venisset, senatum in æde Bellonæ habuit: expositisque rebus

Digitized by Google

rebus gestis, ut triumphanti sibi in urbem invehi liceret, petit.

XLVIII. Apud magnam partem senatûs & magnitudine rerum gestarum valebat, & gratiâ. Majores natu negabant triumphum, *& quòd alieno exercitu rem gessisset, & quòd provinciam reliquisset aviditate rapiendi per occasionem triumphi; id verò eum nullo exemplo fecisse.* Consulares præcipuè, *exspectandum fuisse consulem*, dicebant. *potuisse enim castris, prope urbem positis, tutandâ colonid, ita ut acie non decerneret, in adventum ejus rem extrahere. &, quod prætor non fecisset, senatui faciendum esse. Consulem exspectarent: ubi coram disceptantes consulem & prætorem audîssent, verùs de causâ existimaturi esse.* Magna pars senatûs nihil præter res gestas, & an in magistratu suisque auspiciis gessisset, consebant spectare senatum debere. *Ex duabus colonis, quæ velut claustra ad cohibendos Gallicos tumultus oppositæ fuissent, quum una direpta & incensa esset, trajecturumque id incendium, velut ex continentibus tectis, in alteram tam propinquam coloniam esset, quid tandem prætori faciendum fuisse? Nam, si sine consule geri nihil oportueris, aut senatum poscâsse, quò exercitum prætori dederit, (potuisse enim, si non cum prætoris, sed consulis, exercitu rem geri voluerit, ita finire senatusconsultum, ne per prætorem, sed per consulem, gereretur) aut consulem, qui non, quam exercitum ex Etruria transire in Galliam jussisset, ipse Arimini occurrerit, ut bello interesset, quod sine eo geri fas non esset. Non exspectare belli tempora moras & dilationes imperatorum. &, pugnandum esse interdum, non quia velis, sed quia hostis cogat. Pugnam ipsam eventumque pugnæ spectari oportere. fusos cæsosque hostes: castra capta ac direpta: coloniam liberatam obsidione: alterius coloniæ captivos recuperatos restitutosque suis: debellatum uno prælio esse. Non homines tantùm ea victoriâ lætatos, sed Diis quoque immortalibus per triduum supplicationes habitas, quòd bene ac feliciter, non quòd male ac temere, respublica à L. Furio prætore gesta esset. Data fato etiam quodam Furiæ genti Gallica bella.*

XLIX. Hujus

Digitized by Google

XLIX. Hujus generis orationibus ipsius amicorumque victa est, præsentis gratiâ prætoris, absentis consulis majestas; triumphumque frequentes L. Furio decreverunt. Triumphavit de Gallis in magistratu L. Furius prætor. In ærarium tulit trecenta viginti millia æris, argenti centum septuaginta millia pondo: neque captivi ulli ante currum ducti, neque spolia prælata, neque milites secuti. omnia, præter victoriam, penes consulem esse apparebat. Ludi deinde à P. Cornelio Scipione, quos consul in Africa voverat, magno apparatu facti. Et de agris militum ejus decretum, ut, quot quisque eorum annos in Hispania aut in Africa militâsset, in singulos annos bina jugera acciperet. eum agrum decemviri assignarent. Triumviri inde creati ad supplendum Venusinis colonorum numerum, quòd bello Hannibalis attenuatæ vires ejus coloniæ erant, C. Terentius Varro, T. Quinctius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio. hi colonos Venusiam adscripserunt. Eodem anno C. Cornelius Cethegus, qui proconsul Hispaniam obtinebat, magnum hostium exercitum in agro Sedetano fudit. quindecim millia Hispanorum eo prœlio dicuntur cæsa, signa militaria capta octo & septuaginta. C. Aurelius consul, quum ex provincia Romam comitiorum causâ venisset, non id, quod animis præceperant, questus est, *Non exspectatum se ab senatu, neque disceptandi cum prætore consuli potestatem factam:* sed *ita triumphum decrêsse senatum, ut nullius, nisi ejus, qui triumphaturus esset, haud eorum, qui bello interfuissent, verba audiret. Majores ideo instituisse, ut legati, tribuni militum, centuriones, milites denique triumpho adessent; ut veritas rerum gestarum ejus, cui tantus honos haberetur, publicè videretur. Ecquem ex eo exercitu, qui cum Gallis pugnaverit, si non militem, lixam saltem fuisse, quem percunctari posset senatus, quid veri prætor vanive referret?* Comitiis deinde diem edixit: quibus creati sunt consules L. Cornelius Lentulus, P. Villius Tappulus. Prætores

Digitized by Google

tores inde facti L. Quinctius Flamininus, L. Valerius Flaccus, L. Villius Tappulus, Cn. Bæbius Tamphilus.

L. Annona quoque eo anno pervilis fuit. frumenti vim magnam ex Africa advectam ædiles curules M. Claudius Marcellus & Sex. Ælius Pætus binis æris in modios populo diviserunt: & ludos Romanos magno apparatu fecerunt: diem unum instaurârunt: signa ænea quinque ex multaticio argento in ærario posuerunt. Plebeii ludi ab ædilibus L. Terentio Massiliota & Cn. Bæbio Tamphilo, quem prætorem designaverant, ter toti instaurati. Et ludi funebres eo anno per quatriduum in foro, mortis M. Valerii Lævini causâ, à P. & M. filiis ejus facti: & munus gladiatorium datum ab iis. paria quinque & viginti pugnârunt. M. Aurelius Cotta, decemvir sacrorum, mortuus. in ejus locum M. Acilius Glabrio suffectus. Comitiis ædilec curules creati sunt fortè ambo, qui statim occipere magistratum non possent. nam C. Cornelius Cethegus absens creatus erat, quum Hispaniam obtineret provinciam; C. Valerius Flaccus, quem præsentem creaverant, quia flamen Dialis erat, jurare in leges non poterat: magistratum autem plus quinque dies, nisi qui jurâsset in leges, non licebat gerere. Petente Flacco, ut legibus solveretur, senatus decrevit, ut, si ædilis, qui pro se juraret, arbitratu consulum daret, consules, si eis videretur, cum tribunis plebis agerent, uti ad plebem ferrent. Datus, qui juraret pro fratre, L. Valerius Flaccus, prætor designatus. tribuni ad plebem tulerunt, plebesque scivit, ut perinde esset, ac si ipse ædilis jurâsset. Et de altero ædile scitum plebis est. factum, rogantibus tribunis, quos duos in Hispaniam cum imperio ad exercitus ire juberent, ut C. Cornelius ædilis curulis ad magistratum gerendum veniret, & L. Manlius Acidinus decederet de provincia multos post annos. plebes Cn. Cornelio Lentulo & L. Stertinio proconsulibus imperium esse in Hispania jussit.

LIBER

LIBER XXXII.

EPITOME.

I. *Complura prodigia ex diverſis regionibus nunciata referuntur: inter quæ, in Macedonia in puppi longæ navis lauream eſſe natam.* XII, XIII. *T. Quinctius Flamininus conſul adverſus Philippum feliciter pugnavit in faucibus Epiri, fugatumque coëgit in regnum reverti.* XIV, &c. *Ipſe Theſſaliam, quæ eſt vicina Macedoniæ, ſociis Ætolis & Athamanibus, vexavit.* XVI. *L. Quinctius Flamininus conſulis frater, Attalo rege & Rhodiis adjuvantibus, in Euboeam & maritimam oram trajectus, Eretriam expugnavit.* XIX, &c. *Achæi in amicitiam recepti ſunt.* XXVI. *Conjuratio ſervorum, facta de ſolvendis Carthaginienſium obſidibus, oppreſſa eſt; duo millia necati ſunt.* XXVII. *Prætorum numerus ampliatus eſt, ut ſeni crearentur.* XXX. *Cornelius Cethegus conſul Gallos Inſubres prælio fudit. Cum Lacedæmoniis & tyranno eorum Nabide amicitia juncta eſt. Præterea expugnationes urbium in Macedonia referuntur.*

I. CONSULES prætoreſque, quum Idibus Martiis magiſtratum iniſſent, provincias ſortiti ſunt. L. Cornelio Lentulo Italia, P. Villio Macedonia; prætoribus, L. Quinctio urbana, Cn. Bæbio Ariminum, L. Valerio Sicilia, L. Villio Sardinia evenit. Lentulus conſul novas legiones ſcribere juſſus: Villius à P. Sulpicio exercitum accipere. in ſupplementum ejus, quantum militum videretur, ut ſcriberet, ipſi permiſſum. Prætori Bæbio legiones, quas C. Aurelius conſul habuiſſet, ita decretæ, ut retineret eas, donec conſul novo cum exercitu ſuccederet. in Galliam ubi is veniſſet, omnes milites exauctorati domum dimitterentur, præter quinque millia

ſocium.

Digitized by Google

fociûm. his obtineri circa Ariminum provinciam satis esse. Prorogato imperio prætoribus prioris anni, (Cn. Sergio, ut militibus, qui in Hispania, Sicilia, Sardinia stipendia per multos annos fecissent, agrum assignandum curaret; Q. Minucio, ut in Bruttiis idem de conjurationibus quæstiones, quas prætor cum fide curaque exercuisset, perficeret; & eos, quos sacrilegii compertos in vinculis Romam misisset, Locros mitteret ad supplicium; quæque sublata ex delubro Proserpinæ essent, reponenda cum piaculis curaret) feriæ Latinæ pontificum decreto instauratæ sunt; quòd legati ab Ardea questi in senatu erant, sibi in monte Albano Latinis carnem, ut assolet, datam non esse. Ab Suessa nunciatum est, duas portas, quodque inter eas muri erat, de cœlo tactum; & Formiani legati ædem Jovis, item Ostienses ædem Jovis, & Veliterni Apollinis & Sancti ædes, & in Herculis æde capillum enatum: & ex Bruttiis ab Q. Minucio proprætore scriptum, equuleum cum quinque pedibus, pullos gallinaceos tres cum ternis pedibus natos esse. Inde à P. Sulpicio proconsule ex Macedonia literæ allatæ, in quibus inter cetera scriptum erat, lauream in puppi navis longæ enatam. Priorum prodigiorum causâ senatus censuerat, ut consules majoribus hostiis, quibus Diis videretur, sacrificarent. ob hoc unum prodigium aruspices in senatum vocati, atque ex responso eorum supplicatio populo in diem unum edicta, & ad omnia pulvinaria res divinæ factæ.

II. Karthaginienses eo anno argentum in stipendium impositum primùm Romam advexerunt. id quia probum non esse quæstores renunciaverant, experientibusque pars quarta decocta erat, pecuniâ Romæ mutuâ sumptâ, intertrimentum argenti suppleverunt. Petentibus deinde, ut, si jam videretur senatui, obsides sibi redderentur, centum redditi obsides. de ceteris, si in fide permanerent, spes facta. Petentibus iisdem, quò

non

non reddebantur obſides, ut ab Norba, ubi parum commodè eſſent, aliò traducerentur, conceſſum, ut Signiam & Ferentinum tranſirent. Gaditanis item petentibus remiſſum, ne præfectus Gades mitteretur, adverſus quod iis, in fidem populi Romani venientibus, cum L. Marcio Septimo conveniſſet. Et Narnienſium legatis, querentibus ad numerum ſibi colonos non eſſe, & immixtos quoſdam non ſui generis pro colonis ſe gerere, earum rerum causâ triſviros creare L. Cornelius conſul juſſus. creati P. & Sex. Ælii (Pætis fuit ambobus cognomen) & C. Cornelius Lentulus. quod Narnienſibus datum erat, ut colonorum numerus cogeretur, id Coſani petentes non impetraverunt.

III. Rebus, quæ Romæ agendæ erant, perfectis, conſules in provincias profecti. P. Villium, in Macedoniam quum veniſſet, atrox ſeditio militum, jam antè irritata, nec ſatis in principio compreſſa, excepit. duo millia ea militum fuere, qui ex Africa poſt devictum Hannibalem in Siciliam, inde anno ferè poſt in Macedoniam pro voluntariis tranſportati erant. id voluntate factum negabant: *ab tribunis recuſantes in naves impoſitos. ſed utcunque, ſeu injuncta, ſeu ſuſcepta foret militia, & eam exhauſtam, & finem aliquem militandi fieri æquum eſſe. Multis annis ſeſe Italiam non vidiſſe. conſenuiſſe ſub armis in Sicilia, Africa, Macedonia. Confectos jam ſe labore, opere, exſangues tot acceptis vulneribus eſſe.* Conſul, *cauſam poſtulandæ miſſionis probabilem, ſi modeſtè peteretur, videri*, dixit. *ſeditionis nec eam, nec ullam aliam ſatis juſtam cauſam eſſe. Itaque ſi manere ad ſigna, & dicto parere velint, ſe de miſſione eorum ad ſenatum ſcripturum. Modeſtiâ faciliùs, quàm pertinaciâ, quod velint, impetraturos.*

IV. Thaumacos eo tempore Philippus ſummâ vi oppugnabat aggeribus vineiſque; & jam arietem muris admoturus erat. ceterùm incepto abſiſtere eum coëgit ſubitus Ætolorum adventus, qui, Archidamo duce inter cuſtodias Macedonum mœnia ingreſſi, nec die, nec

Digitized by Google

nec nocte finem ullum erumpendi, nunc in stationes, nunc in opera Macedonum, faciebant. & adjuvabat eos natura ipsa loci. namque Thaumaci à Pylis sinuque Maliaco per Lamiam eunti loco alto siti sunt, ipsis faucibus imminentes, quas Cœla vocant: Thessaliæque transeunti confragosa loca implicatasque flexibus vallium vias, ubi ventum ad hanc urbem est, repente, velut maris vasti, sic immensa panditur planities, ut subjectos campos terminare oculis haud facilè queas. Ab eo miraculo Thaumaci appellati. nec altitudine solùm tuta urbs, sed quòd, saxo undique absciso, rupibus imposita est. Hæ difficultates, & quòd haud satis dignum tanti laboris periculique pretium erat, ut abstisteret incepto Philippus, effecerunt. hiems quoque jam instabat, quum inde abscessit, & in Macedoniam in hiberna copias reduxit.

V. Ibi ceteri quidem, datâ quantacunque quiete temporis, simul animos corporaque remiserant. Philippum quantum ab assiduis laboribus itinerum pugnarumque laxaverat annus, tanto magis intentum in universum eventum belli curæ angunt, non hostes modò timentem, qui terrâ marique urgebant; sed nunc sociorum, nunc etiam popularium animos, ne & illi ad spem amicitiæ Romanorum deficerent, & Macedonas ipsos cupido novandi res caperet. itaque & in Achaiam legatos misit, simul qui jusjurandum (ita enim pepigerant, quotannis juraturos in verba Philippi) exigerent: simul qui redderent Achæis Orchomenon, & Heræam, & Triphyliam; Eleis Alipheram, contendentibus, nunquam eam urbem fuisse ex Triphylia, sed sibi debere restitui, quia una esset exiis, quæ ad condendam Megalopolim ex concilio Arcadum contributæ forent. Et cum Achæis quidem per hæc societatem firmabat. Macedonum animos sibi conciliavit cum Heraclide. nam quum eum maximæ invidiæ sibi esse cerneret, multis criminibus oneratum in vin-

Digitized by Google

cula conjecit, ingenti popularium gaudio. Bellum, si quando unquam antè aliàs, tum magnâ curâ apparavit, exercuitque in armis & Macedonas, & mercenarios milites: principioque veris cum Athenagora omnia externa auxilia, quodque levis armaturæ erat, in Chaoniam per Epirum ad occupandas, quæ ad Antigoniam fauces sunt, (Stena vocant Græci) misit. Ipse post paucis diebus graviore secutus agmine, quum situm omnem regionis adspexisset, maximè idoneum ad muniendum locum credidit esse præter amnem Aoum. is inter montes, quorum alterum Æropum, alterum Asnaum incolæ vocant, angustâ valle fluit, iter exiguum super ripam præbens. Asnaum Athenagoram cum levi armatura tenere ac communire jubet: ipse in Æropo posuit castra. Quâ abscisæ rupes erant, statio paucorum armatorum tenebat; quæ minùs tuta erant, alia fossis, alia vallis, alia turribus muniebat. Magna tormentorum etiam vis, ut missilibus procul arcerent hostem, idoneis locis dispositæ est. tabernaculum regium pro vallo, in conspecto maximè tumulo, ut terrorem hostibus, suisque spem ex fiducia faceret, positum.

VI. Consul per Charopum Epiroten certior factus, quos saltus cum exercitu insedisset rex, & ipse, quum Corcyræ hibernâsset, vere primo in continentem trajectus, ad hostem ducere pergit. quinque millia ferme ab regiis castris quum abesset, loco munito relictis legionibus, ipse cum expeditis progressus ad speculanda loca, postero die concilium habuit, utrùm per insessum ab hoste saltum, quanquam labor ingens periculumque proponeretur, transitum tentaret; an eodem itinere, quo priore anno Sulpicius Macedoniam intraverat, circumduceret copias. Hoc concilium per multos dies agitanti nuncius venit, T. Quinctium consulem factum, sortitumque provinciam Macedoniam, maturato itinere jam Corcyram trajecisse. Valerius Antias

Digitized by Google

Antias intrâsse saltum Villium tradit, quia recto itinere nequierit, omnibus à rege insessis, secutum vallem, per quam mediam fertur Aous amnis; ponte raptim facto, in ripam, in qua erant castra regia, transgressum acie conflixisse, fusum fugatumque regem, castris exutum: duodecim millia hostium eo prœlio cæsa, capta duo millia & ducentos, & signa militaria centum triginta duo, equos ducentos triginta. ædem etiam Jovi in eo prœlio votam, si res prospere gesta esset. Ceteri Græci Latinique auctores, quorum quidem ego legi annales, nihil memorabile à Villio actum, integrumque bellum insequentem consulem T. Quinctium accepisse tradunt.

VII. Dum hæc in Macedonia geruntur, consul alter L. Lentulus, qui Romæ substiterat, comitia censoribus creandis habuit. Multis claris petentibus viris, creati censores, P. Cornelius Scipio Africanus & P. Ælius Pætus. hi, magnâ inter se concordiâ, & senatum sine ullius nota legerunt, & portoria venalium Capuæ Puteolisque, item Castrorum portorium, quo in loco nunc oppidum est, fruendum locârunt: colonosque eò trecentos (is enim numerus finitus ab senatu erat) adscripserunt, & sub Tifatis Capuæ agrum vendiderunt. Sub idem tempus L. Manlius Acidinus, ex Hispania decedens, prohibitus à P. Porcio Læca tribuno plebis, ne ovans rediret, quum ab senatu impetrâsset, privatus urbem ingrediens mille ducenta pondo argenti, triginta pondo ferme auri in ærarium tulit. Eodem anno Cn. Bæbius Tamphilus, qui ab C. Aurelio consule anni prioris provinciam Galliam acceperat, temere ingressus Gallorum Insubrium fines, propè cum toto exercitu est circumventus: supra sex millia & sexcentos milites amisit. tanta ex eo bello, quod jam timeri desierat, clades accepta est. Ea res L. Lentulum consulem ab urbe excivit. qui, ut in provinciam venit plenam tumultûs, trepido exercitu accepto, prætorem

torem multis probris increpitum provinciâ decedere, atque abire Romam jussit. Neque ipse consul memorabile quicquam gessit, comitiorum causâ Romam revocatus; quæ ipsa per M. Fulvium & M. Curium tribunos plebis impediebantur, quòd T. Quinctium Flamininum consulatum ex quæstura petere non patiebantur. *Jam ædilitatem præturamque fastidiri: nec per honorum gradus, documentum sui dantes, nobiles homines tendere ad consulatum, sed, transcendendo media, summa imis continuare.* Res ex campestri certamine in senatum venit. Patres censuerunt, *Qui honorem, quem sibi capere per leges liceret, peteret, in eo populo creandi, quem vellt, potestatem fieri æquum esse.* In auctoritate Patrum fuere tribuni. Creati consules Sex. Ælius Pætus & T. Quinctius Flamininus. Inde prætorum comitia habita. creati L. Cornelius Merula, M. Claudius Marcellus, M. Porcius Cato, C. Helvius, qui ædiles plebis fuerant. ab iis ludi plebeii instaurati: & epulum Jovis fuit ludorum causâ. Et ab ædilibus curulibus C. Valerio Flacco flamine Diali & C. Cornelio Cethego ludi Romani magno apparatu facti. Ser. & C. Sulpicii Galbæ pontifices eo anno mortui sunt. in eorum locum M. Æmilius Lepidus & Cn. Cornelius Scipio pontifices suffecti sunt.

VIII. Sex. Ælius Pætus, T. Quinctius Flamininus consules, magistratu inito, senatum in Capitolio quum habuissent, decreverunt Patres, *ut provincias Macedoniam atque Italiam consules compararent inter se, sortirenturve. Utri eorum Macedonia evenisset, in supplementum legionum tria millia militum Romanorum scriberet, & trecentos equites. item sociorum Latini nominis quinque millia peditum, quingentos equites.* Alteri consuli novus omnis exercitus decretus. L. Lentulo prioris anni consuli prorogatum imperium est; vetitusque aut ipse provinciâ decedere priùs, aut veterem exercitum deducere, quàm cum legionibus novis consul veniisset. Sortiti consules

Digitized by Google

les provincias. Ælio Italia, Quinctio Macedonia evenit. Prætores, L. Cornelius Merula urbanam, M. Claudius Siciliam, M. Porcius Sardiniam, C. Helvius Galliam eſt ſortitus. Delectus inde haberi eſt cœptus. nam, præter conſulares exercitus, prætores quoque juſſi ſcribere milites erant. Marcello in Siciliam quatuor millia peditum ſociûm Latini nominis & trecentos equites; Catoni in Sardiniam ex eodem genere militum tria millia peditum, ducentos equites: ita ut hi prætores ambo, quum in provincias veniſſent, veteres dimitterent pedites equiteſque. Attali deinde regis legatos in ſenatum conſules introduxerunt. Hi, regem claſſe ſuâ copiiſque omnibus terrâ marique Romanam rem juvare, quæque imperarent Romani conſules, impigre atque obedienter ad eam diem feciſſe, quum expoſuiſſent, *Vereri* dixerunt, *ne id præſtare ei per Antiochum regem ultrà non liceret. vacuum namque præſidiis navalibus terreſtribuſque regnum Attali Antiochum invaſiſſe. Itaque Attalum orare Patres conſcriptos, ſi ſuâ claſſe, ſuâque operâ uti ad Macedonicum bellum vellent, mitterent ipſi præſidium ad regnum ejus tutandum: ſi id nollent, ipſum ad ſua defendenda cum claſſe ac reliquis copiis redire paterentur.* Senatus legatis ita reſponderi juſſit, *Quòd rex Attalus claſſe copiiſque aliis duces Romanos juviſſet, id gratum ſenatui eſſe. Auxilia nec ipſos miſſuros Attalo adverſus Antiochum, ſocium & amicum populi Romani: nec Attali auxilia retenturos, ultrà quàm regi commodum eſſet. Semper populum Romanum alienis rebus, arbitrio alieno, uſum. & principium & finem in poteſtate ipſorum, qui ope ſuâ velint adjutos Romanos, eſſe. Legatos ad Antiochum miſſuros, qui nuncient, Attali naviumque ejus & militum operâ adverſus Philippum communem hoſtem uti populum Romanum. Gratum eum factûrum & ſenatui, ſi regno Attali abſtineat, belloque abſiſtat. Æquum eſſe, ſocios & amicos populi Romani reges inter ſe quoque ipſos pacem ſervare.*

IX. Conſulem T. Quinctium, ita habito delectu,

Digitized by Google

ut eos ferè legeret, qui in Hiſpania aut Africa meruiſſent ſpectatæ virtutis milites, properantem in provinciam prodigia nunciata atque eorum procuratio Romæ tenuerunt. De cœlo tacta erant via publica Veiis, forum & ædes Jovis Lanuvii, Herculis ædes Ardeæ, Capuæ murus & turres & ædes, quæ Alba dicitur. cœlum ardere viſum erat Arretii. terra Velitris trium jugerum ſpatio cavernâ ingenti deſederat. Sueſſæ Auruncæ nunciabant agnum cum duobus capitibus natum, & Sinueſſæ porcum humano capite. Eorum prodigiorum causâ ſupplicatio unum diem habita. & conſules rebus divinis operam dederunt; placatiſque Diis, profecti in provincias ſunt. Ælius cum C. Helvio prætore in Galliam: exercitumque ab L. Lentulo acceptum, quem dimittere debebat, prætori tradidit; ipſe novis légionibus, quas ſecum adduxerat, bellum geſturus. neque memorabilis rei quicquam geſſit. Et T. Quinctius alter conſul maturiùs, quàm priores ſoliti erant conſules, à Brundiſio quum tranſmiſiſſet, Corcyram tenuit cum octo millibus peditum, equitibus octingentis. Ab Corcyra in proxima Epiri quinqueremi trajecit: & in caſtra Romana magnis itineribus contendit; inde Villio dimiſſo, paucos moratus diés, dum ſe copiæ ab Corcyra aſſequerentur, concilium habuit, utrùm recto itinere per caſtra hoſtium vim facere conaretur: an, ne tentatâ quidem re tanti laboris ac periculi, per Daſſaretios potiùs Lycumque tuto circuitu Macedoniam intraret. Viciſſetque ea ſententia, ni timuiſſet, ne, quum à mari longiùs receſſiſſet, miſſo è manibus hoſte, ſi (quod antea fecerat) ſolitudinibus ſilviſque ſe tutari rex voluiſſet, ſine ullo effectu æſtas extraheretur. Utcunque eſſet igitur, illo ipſo tam iniquo loco aggredi hoſtem placuit. ſed magis fieri id placebat, quàm, quomodo fieret, ſatis expediebat.

X. Dies quadraginta ſine ullo conatu ſedentes in conſpectu hoſtium abſumpſerant. Inde ſpes data Philippo

Digitized by Google

lippo est, per Epirotarum gentem tentandæ pacis: habitoque concilio delecti ad eam rem agendam, Pausanias prætor, & Alexander magister equitum, consulem & regem, ubi in artissimas ripas Aous cogitur amnis, in colloquium adduxerunt. Summa postulatorum consulis erat, præsidia ex civitatibus rex deduceret. iis, quorum agros urbesque populatus esset, redderet res, quæ comparerent. ceterorum æquo arbitrio æstimatio fieret. Philippus *aliam aliarum civitatium conditionem esse* respondit. *Quas ipse cepisset, eas liberaturum. Quæ sibi tradita à majoribus essent, earum hereditarià ac justâ possessione non excessurum. si quas quererentur belli clades ea civitates, cum quibus bellatum foret; arbitrio, quo vellent, populorum, cum quibus pax utrisque fuisset, se usurum.* Consul, *Nihil ad id quidem arbitrio aut judice opus esse*, dicere. *Cui enim non apparere, ab eo, qui prior arma intulisset, injuriam ortam? nec Philippum ab ullis bello lacessitum, ipsum priorem vim omnibus fecisse.* Inde quum ageretur, quæ civitates liberandæ essent, Thessalos primos omnium nominavit consul. ad id verò adeo accensus indignatione est rex, ut exclamaret, *quid victo gravius imperares, T. Quincti?* atque ita se ex colloquio proripuit. & temperatum ægre est, quin missilibus, quia dirempti medio amni fuerant, pugnam inter se consererent. Postero die per excursiones ab stationibus primò in planitie, satis ad id patenti, multa levia commissa prœlia sunt: deinde recipientibus se regiis in arta & confragosa loca, aviditate accensi certaminis eò quoque Romani penetravere. Pro his ordo & militaris disciplina, & genus armorum erat, aptum urgendis regiis: pro hoste loca, & catapultæ ballistæque, in omnibus propè rupibus, quasi in muris, dispositæ. Multis hinc atque illinc vulneribus acceptis, quum etiam, ut in prœlio justo, aliquot cecidissent, nox pugnæ finem fecit.

XI. Quum in hoc statu res esset, pastor quidam, à

Digitized by Google

Charopo principe Epirotarum missus, deducitur ad consulem. Is *se in eo saltu, qui regiis tunc oneratus castris erat, armentum pastere* ait: *omnes montium eorum anfractus calleſque nôsse. Si secum aliquos mittere velit, non iniquo nec perdifficili aditu supra caput hostium deducturum. Hæc*, Charopus renunciari jubet, *ita crederet, ut sua potiùs omnia, quàm illius, potestatis essent.* Quum magis vellet credere, quàm auderet, consul, mixtumque gaudio ac metu animum gereret, auctoritate motus Charopi, experiri spem oblatam statuit: &, ut averteret rem à suspicione, biduo insequenti lacessere hostem, dispositis ab omni parte copiis, succedentibusque integris in locum defessorum, non destitit. Quatuor millia inde lecta peditum & trecentos equites tribuno militum tradit. Equites, quoad loca patiantur, ducere jubet: ubi ad invia equiti ventum sit, in planitie aliqua locari equitatum; pedites, quâ dux monstraret viam, ire: ubi, ut polliceretur, super caput hostium perventum sit, fumo dare signum: nec antè clamorem tollere, quàm ab se signo accepto pugnam cœptam arbitrari posset. Nocte itinera fieri jubet, (& pernox fortè luna erat) interdiu cibi quietisque sumeret tempus. ducem promissis ingentibus oneratum, si fides exstet, vinctum tamen tribuno tradit. His copiis ita dimissis, eo intentiùs Romanus undique instat capi stationes.

XII. Interim die tertio quum verticem, quem petierant, Romani cepisse ac tenere se fumo significarent; tum verò, trifariàm divisis copiis, consul valle mediâ cum militum robore succedit: cornua dextrâ lævâque admovet castris. nec segniùs hostes obviàm eunt: &, dum, aviditate certaminis provecti, extra munitiones pugnant, haud paulo superior est Romanus miles, & virtute, & scientiâ, & armorum genere. Postquam, multis vulneratis interfectisque, recepere se regii in loca, aut munimento, aut naturâ tuta, verterat periculum in Romanos, temere in loca iniqua, nec faciles

Digitized by Google

faciles ad receptum anguſtias progreſſos. neque impunitâ temeritate inde recepiſſent ſeſe, ni clamor primùm ab tergo auditus, dein pugna etiam cœpta, amentes repentino terrore regios feciſſet. Pars in fugam effuſi ſunt: pars magis, quia locus fugæ deerat, quàm quòd animi ſatis eſſet ad pugnam, quum ſubſtitiſſent, ab hoſte, & à fronte & ab tergo urgente, circumventi ſunt. Deleri totus exercitus potuit, ſi fugientes perſecuti victores eſſent: ſed equitem anguſtiæ locorumque aſperitas, peditem armorum gravitas impediit. Rex primò effuſè ac ſine reſpectu fugit: dein, quinque millium ſpatium progreſſus, quum ex iniquitate locorum, id quod erat, ſuſpicatus eſſet, ſequi non poſſe hoſtem, ſubſtitit in tumulo quodam, dimiſitque ſuos per omnia juga valleſque, qui palatos in unum colligerent. Non plus duobus millibus hominum amiſſis, cetera omnis multitudo, velut ſignum aliquod ſecuta, in unum quum conveniſſet, frequenti agmine petunt Theſſaliam. Romani, quoad tutum fuit inſecuti, cædentes ſpoliantesque cæſos, caſtra regia, etiam ſine defenſoribus difficili aditu, diripiunt: atque eâ nocte in ſuis caſtris manſerunt.

XIII. Poſtero die conſul per ipſas anguſtias, quâ ſe inter valles flumen inſinuat, hoſtem ſequitur. Rex primo die ad Caſtra Pyrrhi pervenit. locus, quem ita vocant, eſt in Triphylia terræ Melotidis. inde poſtero die (ingens iter agminis, ſed metus urgebat) in montem Lingon perrexit. ipſi montes Epiri ſunt, interjecti Macedoniæ Theſſaliæque. Latus, quod vergit in Theſſaliam, oriens ſpectat: ſeptentrio à Macedonia objicitur. Veſtiti frequentibus ſilvis ſunt. juga ſumma campos patentes aquaſque perennes habent. Ibi, ſtativis rex, per aliquot dies habitis, fluctuatus animo eſt, utrùm protinus in regnum ſe reciperet, an reverti in Theſſaliam poſſet. inclinavit ſententia, ſuum in Theſſaliam agmen demittere, Triccamque proximis limi-

Digitized by Google

tibus petit: inde obvias urbes raptim peragravit. Homines, qui sequi possent, sedibus excibat: oppida incendebat: rerum suarum, quas possent, ferendarum secum dominis jus fiebat: cetera militis præda erat. nec, quod ab hoste crudelius pati possent, reliqui quicquam fuit, quàm quæ ab sociis patiebantur. Hæc etiam facienti Philippo acerba erant, sed è terra, mox futura hostium, corpora saltem eripere sociorum volebat. ita evastata sunt oppida, Phacium, Ireſiæ, Eurydrium, Eretria, Palæpharus. Pheras quum peteret, exclusus, quia res egebat morâ, si expugnare vellet, nec tempus erat, omisso incepto, in Macedoniam transcendit. Nam etiam Ætolos appropinquare fama erat. qui, audito prælio, quod circa amnem Aoum factum erat, proximis priùs evastatis circa Sperchias & Macran (quam vocant) Comen, transgressi inde in Thessaliam, Cymines & Angeas primo impetu potiti sunt. à Metropoli, dum vastant agros, concursu oppidanorum ad tuenda mœnia facto, repulsi sunt. Callithera inde aggressi, similem impetum oppidanorum pertinaciùs sustinuerunt: compulsisque intra mœnia qui eruperant, contenti eâ victoriâ, quia spes nulla admodum expugnandi erat, abscesserunt. Theuma inde & Calathana vicos expugnant diripiuntque. Acharras per deditionem receperunt. Xyniæ simili metu à cultoribus desertæ sunt. Hoc sedibus suis extorre agmen in præsidium incidit, quod Athamanum, quo tutior frumentatio esset, ducebatur. incondita inermisque multitudo, mixta imbelli turbâ, ab armatis cæsa est. Xyniæ desertæ diripiuntur. Cyphara inde Ætoli capiunt, opportunè Dolopiæ imminens castellum. Hæc raptim intra paucos dies ab Ætolis gesta. Nec Amynander atque Athamanes, post famam prosperæ pugnæ Romanorum, quieverunt.

XIV. Ceterùm Amynander, quia suo militi parum fidebat, petito ab consule modico præsidio, quum Com-

Digitized by Google

Gomphos peteret, oppidum protinus nomine Phecam, ſitum inter Gomphos fauceſque anguſtas, quæ ab Athamania Theſſaliam dirimunt, vi cepit. inde Gomphos adortus, & per aliquot dies ſummâ vi urbem tuentes, quum ſcalas ad mœnia erexiſſet, eodem metu perpulit ad deditionem. Hæc traditio Gomphorum ingentem terrorem Theſſalis intulit. dedidere deinceps ſeſe, qui Argenta, quique Pherinum, & Thimarum, & Liſinas, & Stimonem, & Lampſum habent, aliaque caſtella juxtà ignobilia. Dum Athamanes Ætolique, ſummoto Macedonum metu, in aliena victoria ſuam prædam faciunt, Theſſaliaque à tribus ſimul exercitibus, incerta quem hoſtem, quemve ſocium crederet, vaſtatur; conſul faucibus, quas fuga hoſtium aperuerat, in regionem Epiri tranſgreſſus, etſi probè ſcit, cui parti, Charopo principe excepto, Epirotæ faviſſent; tamen, quia ab ſatisfaciendi quoque cura imperata eniſè facere videt, ex præſenti eos potiùs, quàm ex præterito, æſtimat habitu, & eâ ipsâ facilitate veniæ animos eorum in poſterum conciliat. Miſſis deinde nunciis Corcyram, ut onerariæ naves in ſinum venirent Ambracium; ipſe, progreſſus modicis itineribus, quarto die in monte Cercetio poſuit caſtra, eódem Amynandro cum ſuis auxiliis accito; non tam virium ejus egens, quàm ut duces in Theſſaliam haberet. ab eodem conſilio & plerique Epirotarum voluntarii inter auxilia accepti.

XV. Primam urbium Theſſaliæ Phaloriam eſt aggreſſus. duo millia Macedonum in præſidio habebat, qui primò ſummâ vi reſtiterunt, quantum arma, quantum mœnia tueri poterant: ſed oppugnatio continua, non die, non nocte remiſſa, (quum conſul in eo verti crederet ceterorum Theſſalorum animos, ſi primi vim Romanam non ſuſtinuiſſent) vicit pertinaciam Macedonum. Captâ Phaloriâ, legati à Metropoli & à Pierâ dedentes urbes venerunt. venia eiſdem petentibus datur.

Digitized by Google

Phaloria incensa ac direpta est. Inde Æginium petit, quem locum quum vel modico præsidio tutum ac propè inexpugnabilem vidisset, paucis in stationem proximam telis conjectis, ad Gomphorum regionem agmen vertit. degressusque in campos Thessaliæ, quum jam omnia exercitui deessent, quia Epirotarum pepercerat agris, explorato antè, utrùm Leucadem, an finum Ambracium onerariæ tenuissent, frumentatum Ambraciam in vicem cohortes misit. & est iter à Gomphis Ambraciam, sicut impeditum ac difficile, ita spatio perbrevi. Intra paucos itaque dies, transvectis à mari commeatibus, repleta omni rerum copiâ sunt castra. Inde Atracem est profectus. decem ferme millia ab Larissa abest: ex Perrhæbia oriundi sunt: sita est urbs super Peneum amnem. Nihil trepidavere Thessali, ad primum adventum Romanorum. Et Philippus, sicut in Thessaliam ipse progredi non audebat, ita, intra Tempe stativis positis, ut quisque locus ab hoste tentabatur, præsidia per occasiones submittebat.

XVI. Sub idem ferè tempus, quo consul adversus Philippum primùm in Epiri faucibus castra posuit, & L. Quinctius, frater consulis, cui classis cura maritimæque oræ imperium mandatum ab senatu erat, cum duabus quinqueremibus Corcyram transvectus, postquam profectam inde classem audivit, nihil morandum ratus, quum ad Zamam insulam assecutus esset, dimisso L. Apustio, cui successerat, tardè inde ad Maleam, trahendis plerumque remulco navibus, quæ cum commeatu sequebantur, pervenit. A Malea, jussis ceteris, quantum maximè possent maturatè, sequi, ipse tribus quinqueremibus expeditis Piræum præcepit, acceptique naves ibi relictas ab L. Apustio legato ad præsidium Athenarum. Eodem tempore duæ ex Asia classes profectæ, una cum Attalo rege; (eæ quatuor & viginti quinqueremes erant) Rhodia altera, viginti navium tectarum: Agesimbrotus præerat. Hæ circa Andrum

insulam

Digitized by Google

insulam classes conjunctæ Euboeam, inde exiguo dissantem freto, trajecerunt. Carystiorum primùm agros vastârunt: deinde, ubi Carystus, præsidio à Chalcide raptim misso, firma visa est, ad Eretriam accesserunt. Eódem & L. Quinctius cum iis navibus, quæ Pirræei fuerant, Attali regis adventu audito, venit, jussitque, ut, quæ ex sua classe venissent naves, Euboeam peterent. Eretria summâ vi oppugnabatur. nam & trium junctarum classium naves omnis generis tormenta machinasque ad urbium excidia secum portabant, & agri affatim materiæ præbebant ad nova molienda opera. Oppidani primò haud impigre tuebantur mœnia: deinde fessi vulneratique aliquot, quum & muri partem eversam operibus hostium cernerent, ad deditionem inclinârunt. sed præsidium erat Macedonum, quos non minùs, quàm Romanos, metuebant; & Philocles regius præfectus à Chalcide nuncios mittebat, se in tempore affuturum, si sustinerent obsidionem. Hæc mixta metu spes ultrà, quàm vellent, aut quàm possent, trahere eos tempus cogebat. deinde, postquam Philoclem repulsum trepidantemque refugisse Chalcidem acceperunt, oratores extemplo ad Attalum, veniam fidemque ejus petentes, miserunt. Dum in spem pacis intenti segnius munera belli obeunt, & eâ modò parte, quâ murus diruptus erat, ceteris neglectis, stationes armatas opponunt; Quinctius, noctu alia parte, quæ minimè suspecta erat, impetu facto, scalis urbem cepit. Oppidanorum omnis multitudo cum conjugibus ac liberis in arcem confugit: deinde in deditionem venit. Pecuniæ auriquè & argenti haud sanè multum fuit: signa, tabulæ priscæ artis, ornamentaque ejus generis plura, quàm pro urbis magnitudine aut opibus ceteris, inventa.

XVII. Carystus inde repetita; unde, priusquam è navibus copiæ exponerentur, omnis multitudo, urbe desertâ, in arcem confugit. Inde ad fidem ab Roma-

no

no petendam oratores mittunt. oppidanis extemplo vita ac libertas conceſſa eſt: Macedonibus treceni nummi in capita ſtatutum eſt pretium, & ut armis traditis abirent. Hac ſummâ redempti, in Bœotiam inermes trajecti. Navales copiæ, duabus claris urbibus Euboeæ intra dies pauces captis, circumvectæ Sunium Atticæ terræ promontorium, Cenchreas Corinthiorum emporium petierunt. Conſul interim omnium ſpe longiorem atrocioremque oppugnationem habuit: & eâ, quâ minimùm credidiſſet, reſiſtebant hoſtes. nam omnem laborem in muro diruendo crediderat fore: ſi aditum armatis in urbem patefeciſſet, fugam inde cædemque hoſtium fore, qualis captis urbibus fieri ſolet. ceterùm poſtquam, parte muri arietibus decuſsâ, per ipſas ruinas tranſcenderunt in urbem armati, illud principium velut novi atque integri laboris fuit. nam Macedones, qui in præſidio erant & multi & delecti, gloriam etiam egregiam rati, ſi armis potiùs & virtute, quàm mœnibus, urbem tuerentur, conferti, pluribus introrſus ordinibus acie firmatâ, quum tranſcendere ruinas ſenſiſſent Romanos, per impeditum ac difficilem ad receptum locum expulerunt. Id conſul ægre paſſus, nec eam ignominiam ad unius modò expugnandæ moram urbis, ſed ad ſummam univerſi belli, pertinere ratus, quod ex momentis parvarum plerumque rerum penderet, purgato loco, qui ſtrage ſemiruti muri cumulatus erat, turrem ingentis altitudinis, magnam vim armatorum multiplici tabulato portantem, promovit: & cohortes in vicem ſub ſignis, quæ cuneum Macedonum, (phalangem ipſi vocant) ſi poſſent, vi perrumperent, emittebat. Sed ad loca anguſta, haud latè patente intervallo diruti muri, genus armorum pugnæque hoſti aptius erat. ubi conferti haſtas ingentis longitudinis præ ſe Macedones objeciſſent, velut in conſtructam denſitate clipeorum teſtudinem Romani, pilis nequicquam emiſſis, quum ſtrinxiſſent gladios; neque

Digitized by Google

neque congredi propiùs, neque præcidere haſtas poterant: &, ſi quas incidiſſent, aut præfregiſſent, haſtilia fragmento ipſo acuto, inter ſpicula integrarum haſtarum, velut vallum explebant. Ad hoc & muri pars adhuc integra utraque tuta præſtabat latera: nec ex longo ſpatio aut cedendum, aut impetus faciendus erat; quæ res turbare ordines ſolet. Acceſſit etiam fortuita res ad animos eorum firmandos. nam quum turris per aggerem parum denſati ſoli ageretur, rota una in altiorem orbitam depreſſa ita turrim inclinavit, ut ſpeciem ruentis hoſtibus, trepidationemque inſanam ſuperſtantibus armatis præbuerit.

XVIII. Quum parum quicquam ſuccederet, conſul minimè æquo animo comparationem militum generis armorumque fieri patiebatur: ſimul nec maturam expugnandi ſpem, nec rationem procul à mari & in evaſtatis belli cladibus locis hibernandi ullam cernebat. itaque relictâ obſidione, quia nullus in tota Acarnaniæ atque Ætoliæ ora portus erat, qui ſimul & omnes onerarias, quæ commeatum exercitui portabant, caperet, & tecta ad hibernandum legionibus præberet, Anticyra in Phocide, in Corinthium verſa ſinum, ad id opportuniſſimè ſita viſa: quia nec procul Theſſaliâ hoſtiumque locis abibant; & ex adverſo Peloponneſum exiguo maris ſpatio diviſam, ab tergo Ætoliam Acarnaniamque, ab lateribus Locridem ac Bœotiam habebant. Phocidis primo impetu Phanoteam ſine certamine cepit. Anticyra haud multum in oppugnando præbuit moræ. Ambryſus inde Hyampoliſque receptæ. Daulis, quia in tumulo excelſo ſita eſt, nec ſcalis, nec operibus capi poterat. laceſſendo miſſilibus eos, qui in præſidio erant, quum ad excurſiones elicuiſſent, refugiendo in vicem inſequendoque, & levibus ſine effectu certaminibus, eò neglegentiæ & contemptûs adduxerunt, ut cum refugientibus in portam permixti impetum Romani facerent. Sex alia ignobilia caſtella

castella Phocidis terrore magis, quàm armis, in potestatem venerunt. Elatia clausit portas: nec, nisi vi cogerentur, recepturi mœnibus videbantur aut ducem, aut exercitum Romanum.

XIX. Elatiam obsidenti consuli rei majoris spes affulsit, Achæorum gentem ab societate regia ad Romanam amicitiam avertendi. Cycliadam, principem factionis ad Philippum trahentium res, expulerant. Aristænus, qui Romanis gentem jungi volebat, prætor erat. Classis Romana cum Attalo & Rhodiis Cenchreis stabat, parabantque communi omnes consilio Corinthum oppugnare. Optimum igitur ratus est, priusquam eam rem aggrederentur, legatos ad gentem Achæorum mitti, pollicentes, si ab rege ad Romanos defeciſſent, Corinthum iis contributuros in antiquum gentis concilium. Auctore consule, legati à fratre ejus L. Quinctio, & Attalo, & Rhodiis, & Atheniensibus, ad Achæos missi. Sicyone datum iis est concilium. Erat autem non admodum simplex habitus animorum inter Achæos. terrebat eos Lacedæmonius, gravis & assiduus hostis: horrebant Romana arma: Macedonum beneficiis & veteribus & recentibus obligati erant: regem ipsum suspectum habebant pro ejus crudelitate perfidiaque: neque ex iis, quæ tum ad tempus faceret, æstimantes, graviorem post bellum dominum futurum cernebant. neque solùm, quid in senatu quisque civitatis suæ, aut in communibus conciliis gentis pro sententia dicerent, ignorabant: sed ne ipsis quidem secum cogitantibus, quid vellent, aut quid optarent, satis constabat. Ad homines ita incertos introductis legatis potestas dicendi facta est. Romanus primùm legatus L. Calpurnius, deinde Attali regis legati, post eos Rhodii disseruerunt. Philippi deinde legatis dicendi potestas facta est. postremi Athenienses, ut refellerent Macedonum dicta, auditi sunt. Ii ferè atrociſſimè in regem, quia nulli nec plura, nec tam acerba

Digitized by Google

cerba passi erant, invecti sunt. Et illa quidem concio sub occasum solis, tot legatorum perpetuis orationibus die absumpto, dimissa est.

XX. Postero die advocatur concilium; ubi quum per præconem, sicut Græcis mos est, suadendi, si quis vellet, potestas à magistratibus facta esset, nec quisquam prodiret; diu silentium aliorum alios intuentium fuit. neque mirum, si, quibus suâ sponte, voluntantibus res inter se pugnantes, obtorpuerant quodammodo animi, eos orationes quoque insuper turbaverant, utrinque quæ difficilia essent, promendo admonendoque, per totum diem habitæ. Tandem Aristænus prætor Achæorum, ne tacitum concilium dimitteret, *Ubi*, inquit, *illa certamina animorum, Achæi, sunt, quibus in conviviis & circulis, quum de Philippo & Romanis mentio incidit, vix manibus temperabatis? Nunc in consilio, ad eam rem unam indicto, quum legatorum utrinque verba audieritis, quum referant magistratus, quum præco ad suadendum vocet, obmutuistis. Si non cura communis salutis, ne studia quidem, quæ in hanc aut illam partem animos vestros inclinârunt, vocem cuiquam possunt exprimere? quum præsertim nemo tam hebes sit, qui ignorare possit, dicendi ea suadendi, quod quisque aut velit, aut optimum putet, nunc occasionem esse, priusquam quicquam decernamus. Ubi semel decretum erit; omnibus id, etiam quibus antè displicuerit, pro bono atque utili fœdere defendendum.* Hæc adhortatio prætoris non modò quemquam unum elicuit ad suadendum; sed ne fremitum quidem aut murmur concionis tantæ, ex tot populis congregatæ, movit.

XXI. Tum Aristænus prætor rursus: *Non magis consilium vobis, principes Achæorum, deest, quàm lingua: sed suo quisque periculo in commune consultùm non vult. forsitan ego quoque tacerem, si privatus essem. nunc prætor video, aut non dandum concilium legatis fuisse, aut inde sine responso eos dimittendos non esse. Respondere autem, nisi ex vestro decreto, qui possum? Et quando nemo vestrûm, qui in hoc con-*

cilium

Digitized by Google

cilium advocati estis, pro sententia quicquam dicere vult, aut audet; orationes legatorum, heſterno die dictas, pro sententiis percenſeamus; perinde ac non poſtulaverint, quæ è re ſua eſſent, ſed ſuaſerint, quæ nobis cenſerent utilia eſſe. Romani Rhodiique & Attalus ſocietatem amicitiamque noſtram petunt: & in bello, quod adverſus Philippum gerunt, ſe à nobis adjuvari æquum cenſent. Philippus ſocietatis ſecum admonet & jurisjurandi: & modò poſtulat, ut ſecum ſtemus; modò, ne interſimus armis, contentum ait ſe eſſe. Nulline venit in mentem, cur, qui nondum ſocii ſunt, plus petant, quàm ſocius? Non ſit hoc neque modeſtiâ Philippi, neque impudentiâ Romanorum. Achæi portus & dant fiduciam poſtulantibus, & demunt. Philippi præter legatum videmus nihil. Romana claſſis ad Cenchreas ſtat, urbium Euboeæ ſpolia præ ſe ferens: conſulem legioneſque ejus, exiguo maris ſpatio disjunctas, Phocidem ac Locridem pervagantes videmus. Miremini, cur diffidenter Cleomedon legatus Philippi, ut pro rege arma caperemus adverſus Romanos, modò egerit: qui, ſi ex eodem fudere ac jurejurando, cujus nobis religionem injiciebat, rogemus eum, ut nos Philippus & ab Nabide ac Lacedæmoniis & ab Romanis defendat, non modò præſidium, quo nos tueatur, ſed ut quid reſpondeat quidem nobis, ſit inventurus. non, Hercle, magis, quàm ipſe Philippus priore anno, qui, pellicendo ſe adverſus Nabidem bellum geſturum, quum tentâſſet noſtram juventutem hinc in Euboeam extrahere; poſtquam nos neque decernere id ſibi præſidium, neque velle illigari Romano bello vidit, oblitus ſocietatis ejus, quam nunc jactat, vaſtandæ depopulandæque Nabidi ac Lacedæmoniis reliquit. Ac mihi quidem minimè conveniens inter ſe oratio Cleomedontis viſa eſt. Elevabat Romanum bellum, eventumque ejus eundem fore, qui prioris belli, quòd cum Philippo geſſerint, dicebat. Cur igitur noſtrum ille auxilium abſens petit potiùs, quàm præſens nos veteres ſocios ſimul ab Nabide ac Romanis tueatur? Nos, dico? Quid ita paſſus eſt Eretrium Caryſtumque capi? quid ita tot Theſſaliæ urbes? quid ita Locridem Phocidemque? quid ita nunc Elatiam appugnari

Digitized by Google

pugnari patitur? cur exceſſit faucibus Epiri clauſtriſque illis inexpugnabilibus ſuper Aoum amnem, aut vi, aut metu, aut voluntate, relictoque, quem inſidebat, ſaltu, penitus in regnum abiit? Si ſuâ voluntate tot ſocios reliquit hoſtibus diripiendos, quid recuſare poteſt, quin & ſocii ſibi conſulant? ſi metu, nobis quoque ignoſcat timentibus. ſi victus armis ceſſit, Achæi arma Romana ſuſtinebimus, Cleomedon, quæ vos Macedones non ſuſtinuiſtis? An tibi potiùs credamus, Romanos non majoribus copiis nec viribus nunc bellum gerere, quàm antea geſſerint, potiùs quàm res ipſas intueamur? Ætolos tum claſſe adjuverunt: nec duce conſulari, nec exercitu bellum geſſerunt: ſociorum Philippi maritimæ urbes in terrore ac tumultu erant: mediterranea adeo tuta ab Romanis armis fuerunt, ut Philippus Ætolos, nequicquam opem Romanorum implorantes, depopularetur. Nunc autem defuncti bello Punico Romani, quod per ſexdecim annos velut intra viſcera Italiæ toleraverunt, non præſidium Ætolis bellantibus miſerunt, ſed ipſi duces belli arma terrâ marique ſimul Macedoniæ intulerunt. Tertius jam conſul ſummâ vi gerit bellum. Sulpicius, in ipſa Macedonia congreſſus, fudit fugavitque regem; partem opulentiſſimam regni ejus depopulatus: nunc Quinctius tenentem clauſtra Epiri, naturâ loci, munimentis, exercitumque fretum, caſtris exuit: fugientem in Theſſaliam perſecutus, præſidia regia ſociaſque ejus urbes propè in conſpectu regis ipſius expugnavit. Ne ſint vera, quæ Athienſes modò legati de crudelitate, avaritia, libidine regis dixerunt: nihil ad nos pertineant, quæ in terra Attica ſcelera in ſuperos inferoſque Deos ſint admiſſa: multo minùs, quæ Ciani, Abydenique, qui procul à nobis abſunt, paſſi ſunt: noſtrorum ipſi vulnerum, ſi vultis, obliviſcamur; cædes direptioneſque bonorum Meſſenæ in media Peloponneſo factas; & hoſpitem Cypariſſæ Garitenem contra jus omne ac fas inter epulas propè ipſas occiſum; & Aratum patrem ſiſumque Sicyonios, quum ſenem infelicem parentem etiam appellare ſolitus eſſet, interfectos; filii etiam uxorem libidinis causâ in Macedoniam aſportatam: cetera ſtupra virginum matro-

Digitized by Google

matronarumque oblivioni dentur: ne sint cum Philippo res, cujus crudelitatis metu obmutuistis omnes: (nam quæ alia tacendi advocatis in concilium causa est?) cum Antigono, mitissimo ac justissimo rege, & de vobis omnibus optimè merito, existimemus disceptationem esse: num id postularet facere nos, quod tum fieri non posset? Peninsula est Peloponnesus, angustis Isthmi faucibus continenti adhærens, nulli apertior neque opportunior, quàm navali, bello. si centum tecta naves, & quinquaginta leviores aperta, & triginta Issaici lembi maritimam oram vastare, & expositas propè in ipsis littoribus urbes cœperint oppugnare, in mediterraneas scilicet nos urbes recipiemus? tanquam non intestino & hærente in ipsis visceribus uramur bello? Quum terrâ Nabis & Lacedæmonii, mari Romana classis urgebunt; unde regium societatem ex præsidia Macedonum implorem? an ipsi nostris armis ab hoste Romano tutabimur urbes, quæ oppugnabuntur? egregiè enim Dymas priore bello sumus tutati. Satis exemplorum nobis alienæ clades præbent: ne quæramus, quemadmodum ceteris exemplo simus. Nolite, quia ultrò Romani petunt amicitiam, id, quod optandum vobis ac summâ ope petendum erat, fastidire. metu enim videlicet compulsi in aliena terra, quia sub umbra auxilii vestri latere volunt, in societatem vestram confugiunt, ut portubus vestris recipiantur, ut commeatibus iuantur. Mare in potestate habent; terras, quascunque adeunt, extemplo ditionis suæ faciunt. Quod rogant, cogere possunt: quia pepercisse volunt, committere vos, cui pereatis, non patiuntur. Nam quod Cleomedon modò, tanquam mediam & tutissimam vobis viam consilii, ut quiescerctis abstineretisque armis, ostendebat; ea non media, sed nulla via est. Etenim, præterquam quòd aut accipienda, aut aspernanda vobis Romana societas est, quid aliud quàm nusquam gratiâ stabili, velut qui eventum exspectaverimus, ut fortunæ applicaremus nostra consilia, præda victoris erimus? Nolite, si, quod omnibus votis petendum erat, ultro offertur, fastidire. Non, quemadmodum hodie utrumque vobis licet, sic semper licitarum est. nec sæpe, nec diu eadem occasio erit.

Liberare

Digitized by Google

Liberare vos à Philippo jamdiu magis vultis, quàm audetis. Sine vestro labore & periculo qui vos in libertatem vindicaret, cum magnis classibus exercitibusque mare trajecerunt. Hos si socios aspernamini, vix sanæ mentis estis: sed, aut socios, aut hostes habeatis, oportet.

XXII. Secundùm orationem prætoris murmur ortum aliorum cum assensu, aliorum inclementer assentientes increpantium. & jam non singuli tantùm, sed populi universi, inter se altercabantur: tum inter magistratus gentis (Damiurgos vocant: decem numero creantur) certamen nihilo segnius, quàm inter multitudinem, esse. quinque relaturos se de societate Romana aiebant, suffragiumque daturos: quisque lege cautum testabantur, ne quid, quod adversus Philippi societatem esset, aut referre magistratibus, aut decernere concilio jus esset. Hic quoque dies jurgiis est consumptus. Supererat unus justi concilii dies: (tertio enim lex jubebat decretum fieri) in quem adeo exarsere studia, ut vix parentes ab liberis temperaverint. Rhisiasus (Pellenensis erat) filium Damiurgum, nomine Memnonem, habebat, partis ejus, quæ decretum recitari, perrogarique sententias prohibebat. Is, diu obtestatus filium, ut consulere Achæos communi saluti pateretur, neu pertinaciâ suâ gentem universam perditum iret, postquam parum proficiebant preces, juratus se eum suâ manu interempturum, nec pro filio, sed pro hoste, habiturum, minis pervicit, ut postero die conjungeret iis se, qui referebant. qui quum plures facti referrent, omnibus ferè populis haud dubiè approbantibus relationem, ac præ se ferentibus, quid decreturi essent; Dymæi ac Megalopolitani, & quidam Argivorum, priusquàm decretum fieret, consurrexerunt, ac reliquerunt concilium, neque mirante ullo, neque improbante. Nam Megalopolitanos, avorum memoriâ pulsos ab Lacedæmoniis, restituerat in patriam Antigonus: & Dymæis, captis nuper direptisque

Digitized by Google

que ab exercitu Romano, quum redimi eos, ubicunque servirent, Philippus jussisset, non libertatem modò, sed etiam patriam, reddiderat. Jam Argivi, præterquam quòd Macedonum reges ab se oriundos credunt, privatis etiam hospitiis familiarique amicitiâ plerique illigati Philippo erant. Ob hæc concilio, quod inclinaverat ad Romanam societatem jubendam, excesserunt: veniaque iis hujus secessionis fuit, & magnis & recentibus obligatis beneficiis.

XXIII. Ceteri populi Achæorum, quum sententias perrogarentur, societatem cum Attalo ac Rhodiis præsenti decreto confirmârunt: cum Romanis, quia injussu populi non poterat rata esse, in id tempus, quo Romam mitti legati possent, dilata est. in præsentia tres legatos ad L. Quinctium mitti placuit, & exercitum omnem Achæorum ad Corinthum admoveri; captis Cenchreis, jam urbem ipsam Quinctio oppugnante. Et hi quidem è regione portæ, quæ fert Sicyonem, posuerunt castra. Romani ad Cenchreas versam partem urbis, Attalus, traducto per Isthmum exercitu, ab Lechæo, alterius maris portu, oppugnabant; primò segnius, sperantes seditionem intus fore inter oppidanos ac regium præsidium. postquam uno animo omnes, & Macedones tanquam communem patriam tuebantur, & Corinthii ducem præsidii Androsthenem, haud seeus quàm civem & suffragio creatum suo, imperio justo patiebantur; omnis inde spes pugnantibus in vi, & armis, & operibus erat. undique aggeres haud facili aditu ad mœnia admovebantur. Aries ex ea parte, quam Romani oppugnabant, aliquantum muri diruerat. in quem locum, quia nudatus munimento erat, protegendum armis quum Macedones concurrissent, atrox prœlium inter eos ac Romanos ortum est. Ac primò multitudine facilè expellebantur Romani: assumptis deinde Achæorum Attalique auxiliis, æquabant certamen: nec dubium erat, quin Macedonas Græ-

Digitized by Google

Græcosque facilè loco pulsuri fuerint. Transfugarum Italicorum magna multitudo erat; pars ex Hannibalis exercitu metu pœnæ à Romanis Philippum secuti, pars navales socii, relictis nuper classibus, ad spem honoratioris militiæ transgressi. hos desperata salus, si Romani vicissent, ad rabiem magis, quàm audaciam, accendebat. Promontorium est adversus Sicyonem, Junonis quam vocant Acræam, in altum excurrens: trajectus inde Corinthum, septem millia ferme passuum. eò Philocles, regius & ipse præfectus, mille & quingentos milites per Bœotiam duxit. præstò fuere ab Corintho lembi, qui præsidium id acceptum Lechæum trajicerent. Auctor erat Attalus, incensis operibus, omittendæ extemplo oppugnationis. Pertinaciùs Quinctius in incepto perstabat. is quoque ut pro omnibus portis disposita vidit præsidia regia, nec facilè erumpentium impetus sustineri posse, in Attali sententiam conceſſit. ita irrito incepto, dimissis Achæis, reditum ad naves est. Attalus Piræeum, Romani Corcyram petierunt.

XXIV. Dum hæc ab navali exercitu geruntur, consul, in Phocide ad Elatiam castris positis, primò colloquiis rem per principes Elatienſium tentavit: postquam, nihil esse in manu sua, & plures validioresque esse regios, quàm oppidanos, respondebatur, tum simul ab omni parte operibus armisque urbem est aggressus. Ariete admoto, quantum inter turres muri erat prorutum, quum ingenti fragore ac strepitu nudàsset urbem, simul & cohors Romana per apertum recenti strage iter invasit; & ex omnibus oppidi partibus, relictis suis quisque stationibus, in eum, qui premebatur impetu hostium, locum concurrerunt. Eodem tempore Romani & ruinas muri supervadebant, & scalas ad stantia mœnia inferebant. &, dum in unam partem oculos animosque hostium certamen averterat, pluribus locis scalis capitur murus, armatique in urbem

Digitized by Google

bem transcenderunt. quo tumultu audito, territi hostes, relicto, quem conferti tuebantur, loco, in arcem omnes metu, inermi quoque insequente turbâ, confugerunt. Ita urbe potitur consul. quâ direptâ, missis in arcem, qui vitam regiis, si abire vellent inermes, libertatem Elatiensibus pollicerentur, fideque in hæc datâ, post paucos dies arcem recepit.

XXV. Ceterùm adventu in Achaiam Philoclis regii præfecti non Corinthus tantùm liberata obsidione, sed Argivorum quoque civitas per quosdam principes Philocli prodita est, tentatis priùs animis plebis. Mos erat, comitiorum die primo velut ominis causâ prætores pronunciare Jovem, Apollinemque, & Herculem. additum legi erat, ut iis Philippus rex adjiceretur. cujus nomen post pactam cum Romanis societatem quia præco non adjecit, fremitus primò multitudinis ortus: deinde clamor subjicientium Philippi nomen, jubentiumque legitimum honorem usurpare; donec cum ingenti assensu nomen recitatum est. Hujus fiduciâ favoris Philocles arcessitus nocte occupat collem imminentem urbi, (Lariſſam eam arcem vocant) positoque ibi præsidio, quum lucis principio signis infestis ad subjectum arci forum vaderet, instructa acies ex adverso occurrit. Præsidium erat Achæorum nuper impositum, quingenti ferè juvenes delecti omnium civitatium. Æneſidemus Dymæus præerat. Adhortator à præfecto regio missus, qui excedere urbe juberet, (neque enim pares eos oppidanis solis, qui idem quod Macedones sentirent, nedum adjunctis Macedonibus, esse, quos ne Romani quidem ad Corinthum sustinuissent) primò nihil, nec ducem, nec ipsos movit: post paulo, ut Argivos quoque armatos ex parte altera venientes magno agmine viderunt, certam perniciem cernentes, omnem tamen casum, si pertinacior dux fuisset, videbantur subituri. Æneſidemus, ne flos Achæorum juventutis simul cum urbe amitteretur, pactus cum Philocle, ut abire

abire illis liceret, ipse, quo loco steterat armatus, cum paucis clientibus non excessit. Missus à Philocle, qui quæreret, quid sibi vellet? nihil fatus, tantummodo, quum projecto præ se clipeo staret, *in præsidio credita urbis moriturum se armatum*, respondit. tum jussu præfecti à Thracibus conjecta tela, interfectique omnes. Et post pactam inter Achæos & Romanos societatem duæ nobilissimæ civitates, Argi & Corinthus, in potestate regis erant. Hæc ab Romanis eâ æstate in Græcia terrâ marique gesta.

XXVI. In Gallia nihil sanè memorabile ab Sex. Ælio consule gestum. quum duos exercitus in provincia habuisset, unum retentum, quem dimitti oportebat, cui L. Cornelius proconsul præfuerat, (ipse ei C. Helvium prætorem præfecit) alterum, quem in provinciam adduxit; totum propè annum Cremonensibus Placentinisque cogendis redire in colonias, unde belli casibus dissipati erant, consumpsit. Quemadmodum Gallia præter spem quieta eo anno fuit, ita circa urbem servilis propè tumultus excitatus est. Obsides Karthaginiensium Setiæ custodiebantur. cum iis, ut principum liberis, magna vis servorum erat. augebant eorum numerum, ut ab recenti Africo bello, & ab ipsis Setinis captiva aliquot nationis ejus ex præda empta mancipia. Quum conjurationem fecissent, missis ex eo numero, qui in Setino agro, deinde circa Norbam & Circejos, servitia sollicitarent; satis jam omnibus præparatis, hudis, qui Setiæ propediem futuri erant, spectaculo intentum populum aggredi statuerant: Setiâ per cædem & repentinum tumultum captâ, Norbam & Circejos occupare. Hujus rei tam fœdæ indicium Romam ad L. Cornelium Merulam prætorem urbis delatum est. Servi duo ante lucem ad eum venerunt, atque ordine omnia, quæ acta futuraque erant, exposuerunt. Quibus domi custodiri jussis, prætor, senatu vocato edoctoque, quæ indices afferrent, profi-

 cisci

Digitized by Google

cisci ad eam conjurationem quærendam atque opprimendam jussus, cum quinque legatis profectus, obvios in agris sacramento rogatos arma capere & sequi cogebat. Hoc tumultuario delectu duobus millibus ferme hominum armatis, Setiam, omnibus, quò pergeret, ignaris, venit. ibi raptim principibus conjurationis comprehensis, fuga servorum ex oppido facta est. dimissi deinde per agros, qui vestigarent. Egregia duorum opera servorum indicum & unius liberi fuit. Ei centum millia gravis æris dari Patres jusserunt: servis vicena quina millia æris, & libertatem. pretium eorum ex ærario solutum est dominis. Haud ita multo post, ex ejusdem conjurationis reliquiis, nunciatum est, servitia Prænestæ occupatura. Eò L. Cornelius prætor profectus, de quingentis ferè hominibus, qui in ea noxa erant, supplicium sumpsit. in timore civitas fuit, obsides captivosque Pœnorum ea moliri. Itaque & Romæ vigiliæ per vicos servatæ; jussique circumire eas minores magistratus: & triumviri carceris lautumiarum intentiorem custodiam habere jussi: & circa nomen Latinum à prætore literæ missæ, ut & obsides in privato servarentur, neque in publicum prodeundi facultas daretur; & captivi ne minùs decem pondo compedibus vincti in nulla alia, quàm in carceris publici, custodia essent.

XXVII. Eodem anno legati ab rege Attalo coronam auream ducentûm quadraginta sex pondo in Capitolio posuerunt: gratiasque senatui egerunt, quòd Antiochus, legatorum Romanorum auctoritate motus, finibus Attali exercitum deduxisset. Eâdem æstate equites ducenti, & elephanti decem, & tritici modiûm ducenta millia, ab rege Masinissa ad exercitum, qui in Græcia erat, pervenerunt. Item ex Sicilia Sardiniaque magni commeatus & vestimenta exercitui missa. Siciliam M. Marcellus, Sardiniam M. Porcius Cato obtinebat; sanctus & innocens, asperior tamen in so-

nore

Digitized by Google

nore coërcendo habitus. Fugatique ex insula fœneratores, & sumptus, quos in cultum prætorum socii facere soliti erant, circumcisi, aut sublati. Sex. Ælius consul ex Gallia comitiorum causâ Romam quum rediisset, creavit consules C. Cornelium Cethegum & Q. Minucium Rufum. Biduo post prætorum comitia habita. Sex prætores illo anno primùm creati, crescentibus jam provinciis, & latiùs patescente imperio, creati autem hi, L. Manlius Vulso, C. Sempronius Tuditanus, M. Sergius Silus, M. Helvius, M. Minucius Rufus, L. Atilius. Sempronius & Helvius ex iis ædiles plebis erant. curules ædiles Q. Minucius Thermus & Ti. Sempronius Longus. Ludi Romani eo anno quater instaurati.

XXVIII. C. Cornelio & Q. Minucio consulibus, omnium primùm de provinciis consulum prætorumque actum. Priùs de prætoribus transacta res, quæ transigi sorte poterat. urbana Sergio, peregrina jurisdictio Minucio obtigit. Sardiniam Atilius, Siciliam Manlius, Hispaniam Sempronius citeriorem, Helvius ulteriorem est sortitus. Consulibus Italiam Macedoniamque sortiri parantibus, L. Oppius & Q. Fulvius tribuni plebis impedimento erant, *quòd longinqua provincia Macedonia esset: neque ulla alia res majus bello impedimentum ad eam diem fuisset, quàm quòd, vixdum inchoatis rebus, in ipso conatu gerendi belli prior consul revocaretur. Quartum jam annum esse ab decreto Macedonico bello. Quaerendo regem & exercitum ejus Sulpicium majorem partem anni absumpsisse. Villium, congredientem cum hoste, re infectâ revocatum. Quintium, rebus divinis Romæ majorem partem anni retentum, ita gessisse tamen res, ut, si aut maturiùs in provinciam veniisset, aut hiems magis sera fuisset, potuerit debellare. Nunc propè in hiberna profectum, ita comparare dici bellum, ut, nisi successor impediat, perfecturus æstate proximâ videatur.* His orationibus pervicerunt, ut consules in senatûs auctoritate fore dicerent se, si idem tribuni facerent. Permitten-

mittentibus utrisque liberam consultationem, Patres consulibus ambobus Italiam provinciam decreverunt. T. Quinctio prorogárunt imperium, donec succeſſor ei veniſſet. Conſulibus binæ legiones decretæ, & ut bellum cum Gallis Ciſalpinis, qui defeciſſent à populo Romano, gererent. Quinctio in Macedoniam ſupplementum decretum, peditum quinque millia & trecenti equites, & ſociorum navalium tria millia: Præeſſe idem, qui præerat, claſſi L. Quinctius Flamininus juſſus. Prætoribus in Hiſpaniis octona millia peditum ſociùm ac Latini nominis data, & quadringenti equites, ut dimitterent veterem ex Hiſpaniis militem: & terminare juſſi, quâ ulterior citeriorve provincia ſervaretur. Macedoniæ legatos P. Sulpicium & P. Villium, qui conſules in ea provincia fuerant, adjecerunt.

XXIX. Priuſquam conſules prætoreſque in provincias proficiſcerentur, prodigia procurari placuit: quòd ædes Vulcani Summanique Romæ, & quòd Fregellis murus & porta de cœlo tacta erant: & Fruſinone inter noctem lux orta: & Aſculo agnus biceps cum quinque pedibus natus: & Formiis duo lupi, oppidum ingreſſi, obvios aliquot laniaverant: Romæ non in urbem ſolùm, ſed in Capitolium penetraverat lupus. C. Acilius tribunus plebis tulit, ut quinque coloniæ in oram maritimam deducerentur: duæ ad oſtia fluminum Vulturni Liternique: una Puteolos: una ad caſtrum Salerni. His Buxentum adjectum. trecenæ familiæ in ſingulas colonias jubebantur mitti. triumviri deducendis iis, qui per triennium magiſtratum haberent, creati, M. Servilius Geminus, Q. Minucius Thermus, Ti. Sempronius Longus. Delectu rebuſque aliis divinis humaniſque, quæ per ipſos agenda erant, perfectis, conſules ambo in Galliam profecti. Cornelius rectà ad Inſubres viâ, qui tum in armis erant, Cenomanis aſſumptis, Q. Minucius in læva Italiæ ad inferum mare flexit iter, Genuamque exercitu abducto, ab Liguribus orſus eſt bellum.

Digitized by Google

lum. Oppida Claſtidium & Litubium, utraque Ligurum, & duæ gentis ejuſdem civitates, Celelates Cerdiciateſque, ſeſe dediderunt. Et jam omnia cis Padum, præter Gallorum Bojos, Ilvates Ligurum, ſub ditione erant. quindecim oppida, hominum viginti millia eſſe dicebantur, quæ ſe dediderant. Inde in agrum Bojorum legiones duxit.

XXX. Bojorum exercitus haud ita multo antè trajecerat Padum, junxeratque ſe Inſubribus & Cenomanis: quòd ita acceperant, conjunctis legionibus conſules rem geſturos, ut & ipſi collatas in unum vires firmarent. Poſtquam fama accidit, alterum conſulem Bojorum urere agros, ſeditio extemplo orta eſt. Poſtulare Boji, ut laborantibus opem univerſi ferrent. Inſubres negare, ſe ſua deſerturos. Ita diviſæ copiæ, Bojiſque in agrum ſuum tutandum profectis, Inſubres, cum Cenomanis ſuper amnis Mincii ripam conſederunt. Infra eum locum quinque millia paſſuum, & conſul Cornelius eidem flumini caſtra applicuit. inde mittendo in vicos Cenomanorum Brixiamque, quod caput gentis erat, ut ſatis comperit, non ex auctoritate ſeniorum juventutem in armis eſſe, nec publico conſilio Inſubrium defectioni Cenomanos ſe adjunxiſſe; excitis ad ſe principibus, id agere ac moliri cœpit, ut deſciſcerent ab Inſubribus Cenomani, &, ſignis ſublatis, aut domos redirent, aut ad Romanos tranſirent. Et id quidem impetrari nequiit. in id data fides conſuli eſt, ut in acie aut quieſcerent, aut, ſi qua etiam occaſio fuiſſet, adjuvarent Romanos. Hæc ita conveniſſe Inſubres ignorabant: ſuberat tamen quædam ſuſpicio animis, labare fidem ſociorum. Itaque, quum in aciem eduxiſſent, neutrum iis cornu committere auſi, ne, ſi dolo ceſſiſſent, rem totam inclinarent, poſt ſigna in ſubſidiis eos locáverunt. Conſul principio pugnæ vovit ædem Soſpitæ Junoni, ſi eo die hoſtes fuſi fugatique eſſent. A militibus clamor ſub-

Digitized by Google

latus, compotem voti consulem se facturos, & impetus in hostes est factus. Non tulerunt Insubres primum concursum. quidam & à Cenomanis, terga repentè in ipso certamine aggressis, tumultum ancipitem injectum auctores sunt, cæsaque in medio quinque & triginta millia hostium, quinque millia & septingentos vivos captos: in iis Hamilcarem Pœnorum imperatorem, qui belli causa fuisset: signa militaria centum triginta, & carpenta supra ducenta. Oppida, quæ defectionem secuta erant, dediderunt se Romanis.

XXXI. Minucius consul primò effusis populationibus peragraverat fines Bojorum: deinde, ut, relictis Insubribus, ad sua tuenda receperant sese, castris se tenuit, acie dimicandum cum hoste ratus. Nec Boji detrectâssent pugnam, ni fama victos Insubres allata animos fregisset. Itaque, relicto duce castrisque, dissipati per vicos, sua ut quisque defenderent, rationem gerendi belli hosti mutârunt. omissâ enim spe per unam dimicationem rei decernendæ, rursus populari agros, & urere tecta, vicosque expugnare cœpit. Per eosdem dies Clastidium incensum. inde in Ligustinos Ilvates, qui soli non parebant, legiones ductæ. Ea quoque gens, ut Insubres acie victos, Bojos, ita ut tentare spem certaminis metuerent, territos audivit, in ditionem venit. Literæ consulum à Gallia de gestis prospere sub idem tempus Romam allatæ. M. Sergius prætor urbis in senatu eas, deinde ex auctoritate Patrum ad populum recitavit. supplicatio in quatriduum decreta. Hiems jam eo tempore erat.

XXXII. Quum T. Quinctius, captâ Elatiâ, in Phocide ac Locride hiberna disposita haberet, Opunte seditio orta est. Factio una Ætolos, qui propiores erant; altera Romanos arcessebat. Ætoli priores venerunt: sed opulentior factio, exclusis Ætolis, missoque ad imperatorem Romanum nuncio, usque in adventum ejus tenuit urbem. Arcem regium tenebat præsi-

Digitized by Google

præsidium: neque, ut descenderent inde, aut Opuntiorum minis, aut auctoritate imperantis consulis Romani, perpelli potuerunt. Mora, cur non extemplo oppugnarentur, ea fuit, quòd caduceator ab rege venerat, locum ac tempus petens colloquio. Id gravatè concessum regi est. non quin cuperet Quinctius per se partim armis, partim conditionibus confectum videre bellum: necdum enim sciebat, utrùm successor sibi alter ex novis consulibus mitteretur; an, quod, summâ vi ut tenderent, amicis & propinquis mandaverat, imperium prorogaretur: aptum autem fore colloquium credebat, ut sibi liberum esset, vel ad bellum manenti, vel ad pacem decedenti, rem inclinare. In sinu Maliaco prope Nicæam littus elegere. eò rex ab Demetriade cum quinque lembis & una nave rostrata venit. Erant cum eo principes Macedonum, & Achæorum exsul vir insignis Cycliadas. Cum imperatore Romano rex Amynander erat, & Dionysodorus Attali legatus, & Agesimbrotus præfectus Rhodiæ classis, & Phœneas princeps Ætolorum, & Achæi duo, Aristænus & Xenophon. Inter hos Romanus, ad extremum littus progressus, quum rex in proram navis in anchoris stantis processisset, *Commodiùs*, inquit, *si in terram egrediaris, & ex propinquo dicamus in vicem, audiamusque.* Quum rex facturum se id negaret; *Quem tandem*, inquit Quinctius, *times?* Ad hoc ille superbo & regio animo: *Neminem equidem timeo, præter Deos immortales. non omnium autem credo fidei, quos circa te video, atque omnium minimè Ætolis. Istud quidem*, ait Romanus, *par omnibus periculum est, qui cum hoste ad colloquium congrediuntur, ut nulla fides sit. Non tamen*, inquit rex, *T. Quincti, par perfidiæ præmium est, si fraude agatur, Philippus & Phœneas. neque enim æquè difficulter Ætoli prætorem alium, ac Macedones regem in meum locum substituent.* Secundùm hæc silentium fuit.

XXXIII. Quum Romanus eum æquum cognosceret priorem

orem dicere, qui petiſſet colloquium; rex, ejus eſſe priorem orationem, qui daret pacis leges, non qui acciperet; tum Romanus, *Simplicem ſuam orationem eſſe. ea enim ſe dicturum, quæ ni fiant, nulla ſit pacis conditio. Deducenda ex omnibus Græciæ civitatibus regi præſidia eſſe. captivos & tranſfugas ſociis populi Romani reddendos. reſtituenda Romanis ea Illyrici loca, quæ poſt pacem in Epiro factam occupâſſet. Ptolemæo regi Ægypti reddendas urbes, quas poſt Philopatoris Ptolemæi mortem occupâſſet. Suas populique Romani conditiones has eſſe: ceterùm & ſociorum audiri poſtulata verum eſſe.* Attali regis legatus, *Naves captivoſque, quæ ad Chium navali prælio capta eſſent, & Nicephorium, Veneriſque templum, quæ ſpoliâſſet evaſtâſſetque, pro incorruptis reſtitui.* Rhodii Peræam (regio eſt continentis adverſus inſulam, vetuſtæ eorum ditionis) repetebant, poſtulabantque, *præſidia deduci ab Iaſſo, & Bargyliis, & Euromenſium urbe, & in Helleſponto Seſto atque Abydo, & Panopolim Byzantiis in antiqui formulam juris reſtitui, & liberari omnia Aſiæ emporia portuſque.* Achæi Corinthum & Argos repetebant. Prætor Ætolorum Phæneas quum eadem ferè, quæ Romani, ut Græciâ decederetur, poſtulâſſet, redderenturque Ætolis urbes, quæ quondam juris ac ditionis eorum fuiſſent; excepit orationem ejus princeps Ætolorum Alexander, vir, ut inter Ætolos, facundus. *Jamdudum ſe reticere,* ait, *non quo quicquam agi putet eo colloquio, ſed ne quem ſociorum dicentem interpellet. Neque de pace cum fide Philippum agere, neque bella verâ virtute unquam geſſiſſe. In colloquiis inſidiari & captare: in bello non congredi æquo campo, neque collatis ſignis dimicare, ſed refugientem incendere ac diripere urbes, & vincentium præmia victum corrumpere. At non ſic antiquos Macedonum reges, ſed acie bellare ſolitos, urbibus parcere, quantum poſſent, quo opulentius imperium haberent. Nam de quorum poſſeſſione dimicetur tollentem, nihil ſibi præter bellum relinquere, quod conſilium eſſe? Plures priore anno ſociorum urbes in Theſſalia evaſtâſſe Philippum, quàm omnes,*

Digitized by Google

mues, qui unquam hostes Thessaliæ fuerint. ipsis quoque Ætolis eum plura socium, quàm hostem, ademisse. Lysimachiam, pulso prætore & præsidio Ætolorum, occupâsse eum. Cium item suæ ditionis urbem funditus evertisse ac delêsse. Eâdem fraude habere eum Thebas Phthias, Echinum, Larissam, & Pharsalum.

XXXIV. Motus oratione Alexandri Philippus navem, ut exaudiretur, propius terram applicuit. Orsum eum dicere, in Ætolos maximè, violenter, Phæneas interfatus, *Non in verbis rem verti*, ait: *aut bello vincendum, aut melioribus parendum esse. Apparet id quidem*, inquit Philippus, *etiam cæco*; jocatus in valetudinem oculorum Phæneæ. & erat dicacior naturâ, quàm regem decet, & ne inter seria quidem risu satis temperans. Indignari inde cœpit, *Ætolos, tanquam Romanos, decedi Græciâ jubere: qui, quibus finibus Græcia sit, dicere non possint. Ipsius enim Ætoliæ Agræos, Apodotosque, & Amphilochos, quæ pars magna eorum pars sit, Græciam non esse. An, quòd à sociis eorum non abstinuerim, justam querelam habent, quum ipsi pro lege hunc antiquitus morem servent, ut adversus socios ipsi suos, publicâ tantùm auctoritate demptâ, juventutem suam militare sinant, & contrariæ persæpe acies in utraque parte Ætolica auxilia habeant? Neque ego Cium expugnavi, sed Prusiam socium & amicum oppugnantem adjuvi: & Lysimachiam ab Thracibus vindicavi. sed, quia me necessitas ad hoc bellum à custodia ejus avertit, Thraces habent. Et Ætolis hæc. Attalo autem Rhodiisque nihil jure debeo. non enim à me, sed ab illis, principium belli ortum est. Romanorum autem honoris causâ, Peream Rhodiis, & naves Attalo cum captivis, qui comparebunt, restituam. Nam quod ad Nicephorium Veneriisque templi restitutionem attinet; quid ea restitui postulantibus respondeam? nisi, quo uno modo luci silvæque cæsæ restitui possunt, curam impensamque sationis me præstaturum: quoniam hæc inter se reges postulare & respondere placet.* Extrema ejus oratio adversus Achæos fuit: in qua, orsus ab Antigoni primùm,

mùm, ſuis deinde erga eam gentem meritis, recitari decreta eorum juſſit, omnes divinos humanoſque honores complexa: atque ad ea adjecit recens de exercitu, quo ab ſe deſciviſſent. invectuſque graviter in perfidiam eorum, *Argos tamen ſe redditurum eis*, dixit. *De Corintho cum imperatore Romano deliberaturum eſſe; quæſiturumque ſimul ab eo, utrùm iis tantùm urbibus decedere ſe æquum cenſeat, quas à ſe ipſo captas jure belli habeat, an iis etiam, quas à majoribus ſuis accepiſſet.*

XXXV. Parantibus Achæis Ætoliſque ad ea reſpondere, quum prope occaſum ſol eſſet, dilato in poſterum diem colloquio, Philippus in ſtationem, ex qua profectus erat, Romani ſociique in caſtra redierunt. Quinctius poſtero die ad Nicæam (is enim locus placuerat) ad conſtitutum tempus venit. Philippi nullus uſquam nec nuncius ab eo per aliquot horas veniebat: & jam deſperantibus venturum repentè apparuerunt naves. At ipſe quidem, *quum tam gravia & indigna imperarentur, inopem conſilii diem ſe conſumpſiſſe deliberando*, aiebat. Vulgò credebatur, de induſtria rem in ſerum tractam, ne tempus dari poſſet Achæis Ætoliſque ad reſpondendum. & eam opinionem ipſe affirmavit, petendo, ut, ſummotis aliis, ne tempus altercando tereretur, & aliquis finis rei imponi poſſet, cum ipſo imperatore Romano liceret ſibi colloqui. Id primò non acceptum, ne excludi colloquio viderentur ſocii: deinde, quum haud abſiſteret petere, ex omnium conſilio Romanus imperator cum Ap. Claudio tribuno militum, ceteris ſummotis, ad extremum litus proceſſit. Rex cùm duobus, quos pridie adhibuerat, in terram eſt egreſſus. Ibi quum aliquandiu ſecretò locuti eſſent, quæ acta ad ſuos Philippus retulerit, minùs compertum eſt. Quinctius hæc retulit ad ſocios. *Romanis eum cedere totâ Illyricâ orâ, perfugas remittere, ac ſi qui eſſent captivi. Attalo naves, & cum iis captos navales ſocios; Rhodiis regionem, quam Peræam vocant, reddere: Iaſſo & Bar-*

Digitized by Google

Argyllis non cessurum. Aetolis Pharsalum Larissamque reddere, Thebas non reddere. Achais, non Argis modò, sed etiam Corintho cessurum. Nulli omnium placere, partium, quibus cessurus, aut non cessurus esset, destinatio. *plus enim amitti in iis, quàm acquiri. nec unquam, nisi totâ dedixisset Graeciâ praesidia, causas certaminum deposuere.*

XXXVI. Quum haec toto ex concilio certatim omnes vociferarentur, ad Philippum quoque procul stantem vox est perlata. itaque à Quinctio petit, ut rem totam in posterum diem differret: profectò aut persuasurum se, aut persuaderi sibi passurum. Littus ad Thronium colloquio destinatur. eò maturè conventum est. Ibi Philippus primò & Quinctium & omnes, qui aderant, rogare, ne spem pacis turbare vellent. postremò petere tempus, quò legatos Romam ad senatum mittere posset. *Aut his conditionibus se pacem impetraturum, aut, quaecunque senatus dedisset, leges pacis acceptarum.* Id ceteris haudquaquam placebat. nec enim aliud, quàm moram & dilationem ad colligendas vires, quaeri. Quinctius, *verum id futurum fuisse*, dicere, *si aestas & tempus rerum gerendarum esset. nunc, hieme instante, nihil amitti, dato spatio ad legatos mittendos. Nam neque sine auctoritate senatûs quicquam eorum ratum fore, quae cum rege ipsi pepigissent: & exploraturi (dum belli necessariam quietem ipsa hiems daret) senatûs auctoritatem posse.* In hanc sententiam & ceteri sociorum principes concesserunt: induciisque datis in duos menses, & ipsos mittere singulos legatos ad edocendum senatum, ne fraude regis caperetur, placuit. Additum inducliarum pacto, ut regia praesidia Phocide ac Locride extemplo deducerentur. Et ipse Quinctius cum sociorum legatis Amynandrum Athamanum regem, ut speciem legationi adjiceret; Q. Fabium, (uxoris Quinctii sororis filius erat) & Q. Fulvium & Ap. Claudium misit.

XXXVII. Ut ventum Romam est, priùs sociorum

Digitized by Google

legati, quàm regis, auditi sunt. cetera eorum oratio conviciis regis consumpta est. Moverunt eo maximè senatum, demonstrando maris terrarumque regionis ejus situm: ut omnibus appareret, si Demetriadem in Thessalia, Chalcidem in Euboea, Corinthum in Achaia rex teneret, non posse liberam Graeciam esse: & ipsum Philippum, non contumeliosiùs, quàm veriùs, compedes eas Graeciae appellare. Legati deinde regis intromissi. quibus, longiorem exorsis orationem, brevis interrogatio, cessurusne iis tribus urbibus esset, sermonem incidit, quum mandati sibi de his nominatim negarent quicquam. sic infectâ pace, regii dimissi. Quinctio liberum arbitrium pacis ac belli permissum. Quod ut satis apparuit, non taedere belli senatum, & ipse, victoriae, quàm pacis, avidior, neque colloquium postea Philippo dedit, neque legationem aliam, quàm quae omni Graecià decedi nunciaret, admissurum dixit.

XXXVIII. Philippus, quum acie decernendum videret, & undique ad se contrahendas vires, maximè de Achaiae urbibus, regionis ab se diversae, & magis tamen de Argis, quàm de Corintho, sollicitus, optimum ratus Nabidi eam Lacedaemoniorum tyranno velut fiduciariam dare, ut victori sibi restitueret; si quid adversi accidisset, ipse haberet, Philocli, qui Corintho Argisque praerat, scribit, ut tyrannum ipse conveniret. Philocles, praeterquam quòd jam veniebat cum munere, adjicit ad pignus futurae regi cum tyranno amicitiae, filias suas regem Nabidis filiis matrimonio conjungere velle. Tyrannus primò negare, aliter urbem eam se accepturum, nisi Argivorum ipsorum decreto arcessitus ad auxilium urbis esset. deinde, ut frequenti concione non aspernatos modò, sed abominatos etiam nomen tyranni audivit, causam se spoliandi eos nactum ratus, tradere, ubi vellet, urbem, Philoclem jussit. Nocte, ignaris omnibus, acceptus in

urbem

Digitized by Google

urbem est tyrannus. primâ luce occupat superiora omnia *loca*: portæque clausæ. Paucis principum tumultum inter primum elapsis, eorum absentium direptæ fortunæ: præsentibus aurum atque argentum ablatum: pecuniæ imperatæ ingentes. qui non cunctanter contulere, sine contumelia & laceratione corporum sunt dimissi: quos occulere aut retrahere aliquid suspicio fuit, in servilem modum lacerati atque extorti. Concione inde advocatâ, rogationem promulgavit; unam de tabulis novis, alteram de agro viritim dividendo; duas faces novantibus res ad plebem in optimates accendendam.

XXXIX. Postquam in potestate Argivorum civitas erat, nihil ejus memor tyrannus, à quo eam civitatem, & quam in conditionem accepisset, legatos Elatiam ad Quinctium, & Attalum Æginæ hibernantem mittit, qui nunciarent, *Argos in potestate sua esse. eò si veniret Quinctius ad colloquium, non diffidere, sibi omnia cum eo conventura.* Quinctius, ut eo quoque præsidio Philippum nudaret, quum annuisset se venturum, mittit ad Attalum, ut ab Ægina Sicyonem sibi occurreret, ipse ab Anticyra decem quinqueremibus, quas iis fortè ipsis diebus L. Quinctius frater ejus adduxerat ex hibernis Corcyræ, Sicyonem transmisit. Jam ibi Attalus erat; qui, quum tyranno ad Romanum imperatorem, non Romano ad tyrannum, eundum diceret; in sententiam suam Quinctium traduxit, ne in urbem ipsam Argos iret. Haud procul urbe Mycenica vocatur. in eo loco ut congrederentur, convenit. Quinctius cum fratre & tribunis militum paucis, Attalus cum regio comitatu, Nicostratus Achæorum prætor cum auxiliaribus paucis venit. tyrannum ibi cum omnibus copiis opperientem invenerunt. Progressus armatus cum satellitibus armatis est in medium ferè interjacentis campi: inermis Quinctius cum fratre & duobus tribunis militum: inermi item regi prætor Achæorum & unus ex purpuratis

Digitized by Google

ratis latus cingebant. Initium sermonis ab excusatione tyranni ortum, *quòd armatus ipse armatisque septus, quum inermes Romanum imperatorem regemque cerneret, in colloquium veniisset. neque enim se illos timere*, dixit, *sed exsules Argivorum.* Inde, ubi de conditionibus amicitiæ cœptum agi est, Romanus duas postulare res: unam, ut bellum cum Achæis finiret: alteram, ut adversus Philippum mitteret secum auxilia. Ea se missurum dixit. pro pace cum Achæis, inducias impetratas, donec bellum cum Philippo finiretur.

XL. De Argis quoque disceptatio ab Attalo rege est nata: quum fraude Philoclis proditam urbem vi ab eo teneri argueret; ille, ab ipsis Argivis, ut se defenderet, accitum. Concionem Argivorum rex postulabat, ut id sciri posset. Nec tyrannus abnuere: sed, deductis ex urbe præsidiis, liberam concionem, non immixtis Lacedæmoniis, declaraturam, quid Argivi vellent, præberi debere dicebat rex. Tyrannus negavit deducturum. Hæc disceptatio sine exitu fuit. De colloquio discessum, sexcentis Cretensibus ab tyranno datis Romano, induciisque inter Nicostratum prætorem Achæorum & Lacedæmoniorum tyrannum in quatuor menses factis. Inde Quinctius Corinthum est profectus, & ad portam cum Cretensium cohorte accessit, ut Philocli præfecto urbis appareret, tyrannum à Philippo desciisse. Philocles & ipse ad imperatorem Romanum in colloquium venit: hortantique, ut extemplo transiret, urbemque traderet, ita respondit, ut distuliisse rem magis, quàm negâsse, videretur. A Corintho Quinctius Anticyram trajecit: inde fratrem ad tentandam Acarnanum gentem misit. Attalus ab Argis Sicyonem est profectus. Ibi & civitas novis honoribus veteres regis honores auxit: & rex ad id, quòd sacrum Apollinis agrum grandi quondam pecuniâ redemerat eis; tum quoque, ne sine aliqua munificentia præteriret civitatem sociam atque amicam, decem

Digitized by Google

cem talenta argenti dono dedit, & decem millia medimnûm frumenti. atque ita Cenchreas ad naves rediit. Et Nabis, firmato præsidio Argis, Lacedæmonem regressus, quum ipse viros spoliâsset, ad feminas spoliandas uxorem Argos remisit. Ea nunc singulas illustres, nunc simul plures genere inter se junctas domûm arcessendo, blandiendoque ac minando, non aurum modò iis, sed postremò vestem quoque mundumque omnem muliebrem ademit.

LIBER XXXIII.

EPITOME.

VII, &c. *T. Quinctius Flamininus proconsul cum Philippo ad Cynoscephalas in Thessalia acie victo debellavit.* XVII. *L. Quinctius Flamininus, frater proconsulis, Acarnanes, Leucade urbe, quod caput est Acarnanum, expugnatâ, in deditionem accepit.* XXV. *C. Sempronius Tuditanus prætor à Celtiberis cum exercitu cæsus est.* XXI. *Attalus, à Thebis ob subitam valetudinem Pergamum translatus, decessit.* XXX, &c. *Pax petenti Philippo, Græciæ libertas data est.* XXXVI, XXXVII. *L. Furius Purpureo & Claudius Marcellus consules Bojos & Insubres Gallos subegerunt. Marcellus triumphavit.* XLV, &c. *Hannibal, frustra in Africa bellum molitus, & ob hoc Romanis per epistolas adverse factionis principum delatus, propter metum Romanorum, qui legatos ad Karthaginiensium senatum de eo miserant, profugus ad Antiochum regem Syriæ se contulit, bellum contra Romanos parantem.*

I. HÆC

Digitized by Google

I. HÆC per hiemem gesta. Initio autem veris Quinctius, Attalo Elatiam excito, Bœotorum gentem, incertis ad eam diem animis fluctuantem, ditionis suæ facere cupiens, profectus per Phocidem, quinque millia ab Thebis, quod caput est Bœotiæ, posuit castra. Inde postero die cum unius signi militibus, & Attalo, legationibusque, quæ frequentes undique convenerant, pergit ire ad urbem, jussis legionis hastatis (ea duo millia militum erant) sequi se, mille passuum intervallo distantes. Ad medium ferme viæ Bœotorum prætor Antiphilus obvius fuit: cetera multitudo è muris adventum imperatoris Romani regisque prospeculabatur. rara arma paucique milites circa eos apparebant: hastatos, sequentes procul, amfractus viarum vallesque interjectæ occulebant. Quum jam appropinquaret urbi, velut obviàm egredientem turbàm salutaret, tardiùs incedebat. Causa erat moræ, ut hastati consequerentur. Oppidani, ante lictorem turbà actà, insecutum consertim agmen armatorum non antè, quàm ad hospitium imperatoris ventum est, conspexere. Tum, velut proditâ dolo Antiphili prætoris urbe captâque, obstupuerunt omnes. Et apparebat, nihil liberæ consultationis concilio, quod in diem posterum indictum erat Bœotis, relictum. Texerunt dolorem, quem, & nequicquam, & non sine periculo ostendissent.

II. In concilio Attalus primus verba fecit. Orsus à majorum suorum suisque, & communibus in omnem Græciam, & propriis in Bœotorum gentem, meritis, segnior jam & infirmior, quàm ut contentionem dicendi sustineret, obmutuit & concidit. Et, dum regem auferunt perferuntque parte membrorum captum, pauliſper concio intermissa est. Aristænus inde, Achæorum prætor, eo cum majori auctoritate auditus, quòd non alia, quàm quæ Achæis suaserat, Bœotis suadebat.

Pau-

Digitized by Google

Pauca ab ipso Quinctio adjecta, fidem magis Romanam, quàm arma aut opes, extollente verbis. Rogatio inde, à Platæensi Dicæarcho lata recitataque, de societate cum Romanis jungenda, nullo contrà dicere audente, omnium Bœotiæ civitatium suffragiis accipitur jubeturque. Concilio dimisso, Quinctius tantum Thebis moratus, quantum Attali repens casus coëgit, postquam non vitæ præsens periculum vis morbi attulisse, sed membrorum debilitatem visa est, relicto eo ad curationem necessariam corporis, Elatiam, unde profectus erat, redit; Bœotis quoque, sicut priùs Achæis, ad societatem adscitis, & quando tuta ea pacataque ab tergo relinquebantur, omnibus jam cogitationibus in Philippum, & quod reliquum belli erat, conversis.

III. Philippus quoque primo vere, postquam legati ab Roma nihil pacati retulerant, delectum per omnia oppida regni habere instituit, in magna inopia juniorum. absumpserant enim per multas jam ætates continua bella Macedonas: ipso quoque regnante, & navalibus bellis adversus Rhodios Attalumque, & terrestribus adversus Romanos ceciderat magnus numerus. ita & tirones ab sedecim annis milites scribebat, & emeritis quidam stipendiis, quibus modò quidquam reliqui roboris erat, ad signa revocabantur. Ita suppleto exercitu, secundùm vernum æquinoctium omnes copias Dium contraxit; ibique stativis positis, exercendo quotidie milite, hostem opperiebatur. Et Quinctius per eosdem ferme dies ab Elatia profectus, præter Thronium & Scarpheam ad Thermopylas pervenit. Ibi concilium Ætolorum, Heracleam indictum, tenuit, consultantium quantis auxiliis Romanum ad bellum sequerentur. Cognitis sociorum decretis, tertio die ab Heraclea Xynias progressus, in confinio Æniauum Thessalorumque positis castris, Ætolica auxilia opperiebatur. Nihil morati Ætoli sunt. Phæneâ duce,

Digitized by Google

duce, duo millia peditum cum equitibus quadringentis venerunt. Ne dubium esset, quid exspectassent, confestim Quinctius movit castra. Transgresso in Phthioticum agrum quingenti Gortynii Cretensium, duce Cydante, & trecenti Apolloniatæ, haud dispari armatu, se conjunxere: nec ita multo post Amynander cum Athamanum peditum ducentis & mille. Philippus, cognitâ profectione ab Elatia Romanorum, ut cui de summa rerum adesset certamen, adhortandos milites ratus, multa jam sæpe memorata de majorum virtutibus, simul de militari laude Macedonum, quum disseruisset, ad ea, quæ tum maximè animos terrebant, quibusque erigi ad aliquam spem poterant, venit.

IV. Acceptæ ad Aoum flumen in angustiis cladi, territâ Macedonum phalange, ad Atracem vi pulsos Romanos opponebat: *& illic tamen, ubi infestas fauces Epiri non tenuissent, primam culpam fuisse eorum, qui negligenter custodias servâssent. secundam, in ipso certamine, levis armatura mercenariorumque militum. Macedonum verò phalangem & tunc stetisse, & loco æquo justóque pugnâ semper mansuram invictam.* Decem & sex millia militum hæc fuere, robur omne virium & regni. Ad hoc duo millia cætratorum, quos peltastas appellant, Thracumque & Illyriorum (Trallis nomen est genti) par numerus bina millia erant, & mixti ex pluribus gentibus mercede conducti auxiliares mille ferme, & duo millia equitum. Cum iis copiis rex hostem opperiebatur. Romanis ferme par numerus erat, equitum copiis tantùm, quòd Ætoli accesserant, superabant.

V. Quinctius ad Thebas Phthioticas castra quum movisset, spem nactus per Timonem principem civitatis prodi urbem, cum paucis equitum levisque armaturæ ad muros successit. Ibi adeo frustrata spes est, ut non certamen modò cum erumpentibus, sed periculum quoque atrox subiret: ni castris exciti repentè pedites equitesque in tempore subvenissent. Et postquam

Digitized by Google

quam nihil conceptæ temere ſpei ſuccedebat, urbis quidem ampliùs tentandæ in præſentia conatu abſiſtit: ceterùm ſatis gnarus, jam in Theſſalia regem eſſe, nondum comperto, quam in regionem veniſſet, milites per agros dimiſſos vallum cædere & parare jubet. Vallo & Macedones & Græci uſi ſunt; ſed uſum nec ad commoditatem ferendi, nec ad ipſius munitionis firmamentum aptaverunt. Nam & majores & magis ramoſas arbores cædebant, quàm quas ferre cum armis miles poſſet; & quum caſtra his antè objectis ſepſiſſent, facilis molitio eorum valli erat. nam & quia rari ſtipites magnarum arborum eminebant, multique & validi rami præbebant, quod rectè manu caperetur, duo, aut ſummum tres juvenes conniſi arborem unam evellebant. quâ evulsâ, portæ inſtar extemplo patebat, nec in promptu erat, quod obmolirentur. Romanus leves & bifurcos pleroſque, & trium, aut, quum plurimum, quatuor ramorum vallos cædit, ut & ſuſpenſis ab tergo armis ferat plures ſimul aptè miles; & ita denſos obfigunt implicantque ramos, ut neque, quæ cujuſque ſtipitis palma ſit, pervideri poſſit; & adeo acuti, aliuſque per alium immiſſi radii locum ad inſerendam manum non relinquunt, ut neque prehendi, quod trahatur, neque trahi, quum inter ſe innexi rami vinculum in vicem præbeant, poſſit; &, ſi evulſus fortè eſt unus, nec loci multum aperit, & alium reponere perfacile eſt.

VI. Quinctius poſtero die, vallum ſecum ferente milite, ut paratus omni loco caſtris ponendis eſſet, progreſſus modicum iter, ſex ferme millia à Pheris quum conſediſſet, ſpeculatum, in qua parte Theſſaliæ hoſtis eſſet, quidve pararet, miſit. Circa Lariſſam erat rex, qui certior jam factus, Romanum ab Thebis Pheras moviſſe, defungi quamprimum & ipſe certamine cupiens, ducere ad hoſtem pergit, & quatuor millia ferè à Pheris poſuit caſtra. Inde poſtero die quum expediti

Digitized by Google

diti utrinque ad occupandos ſuper urbem tumulos proceſſiſſent, pari ferme intervallo ab jugo, quod capiendum erat, quum inter ſe conſpecti eſſent, conſtiterunt; nuncios in caſtra remiſſos, qui, quid ſibi, quum præter ſpem hoſtis occurriſſet, faciendum eſſet, conſulerent, quieti opperientes. Et illo quidem die, nullo inito certamine, in caſtra revocati ſunt. Poſtero die circa eoſdem tumulos equeſtre prœlium fuit: in quo non minimùm Ætolorum operà regii fugati, atque in caſtra compulſi ſunt. Magnum utriſque impedimentum ad rem gerendam fuit ager conſitus crebris arboribus, hortique, ut in ſuburbanis locis, & coartata itinera maceriis, & quibuſdam locis intercluſa. Itaque pariter ducibus conſilium fuit excedendi eâ regione, &, velut ex prædicto, ambo Scotuſſam petierunt; Philippus, ſpe frumentandi inde; Romanus, ut prægreſſus corrumperet hoſti frumenta. Per diem totum, quia colles perpetuo jugo intererant, nullo conſpecta inter ſe loco agmina ierunt. Romani ad Eretriam Phthiotici agri, Philippus ſuper amnem Oncheſtum poſuit caſtra. Ne poſtero quidem die, quum Philippus ad Melambium, quod vocant Scotuſſæi agri, Quinctius circa Thetidium Pharſaliæ terræ poſuiſſet caſtra, aut hi, aut illi, ubi hoſtis eſſet, ſatis compertum habuerunt. Tertio die primò nimbus effuſus, dein caligo noctis ſimillima Romanos metu inſidiarum tenuit.

VII. Philippus maturandi itineris causà, poſt imbrem nubibus in terram demiſſis nihil deterritus, ſigna ferri juſſit. ſed tam denſa caligo obcæcaverat diem, ut neque ſigniferi viam, nec ſigna milites cernerent; agmen ad incertos clamores vagum velut errore noſturno turbaretur. Supergreſſi tumulos, qui Cynoſcephalæ vocantur, relictà ibi ſtatione firmâ peditum equitumque, poſuerunt caſtra. Romanus eiſdem ad Thetidium caſtris quum ſe tenuiſſet, exploratum tamen,

Digitized by Google

men, ubi hoſtis eſſet, decem turmas equitum & mille pedites miſit; monitos, ut ab inſidiis, quas dies obſcurus apertis quoque locis tecturus eſſet, præcaverent. Ubi ventum ad infeſſos tumulos eſt, pavore mutuo injecto velut torpentes quieverunt. dein, nunciis retro in caſtra ad duces miſſis, ubi primus terror ab necopinato viſu conſedit, non diutius certamine abſtinuere. Principio à paucis procurrentibus laceſſita pugna eſt, deinde ſubſidiis tuentium pulſos aucta: in qua quum haudquaquam pares Romani alios ſuper alios nuncios ad ducem mitterent, premi ſeſe; quingenti equites & duo millia peditum, maximè Ætolorum, cum duobus tribunis militum propere miſſa, rem inclinatam reſtituerunt: versâque fortunâ, Macedones laborantes opem regis per nuncios implorabant. Sed, ut qui nihil minùs illo die propter obſuſam caliginem, quàm prœlium, exſpectâſſet, magnâ parte hominum omnis generis pabulatum miſsâ, aliquandiu inops conſilii trepidavit: deinde, poſtquam nuncii inſtabant, & jam juga montium detexerat nebula, & in conſpectu erant Macedones, in tumulum maximè editum inter alios compulſi, loco ſe magis, quàm armis, tutantes; committendam rerum ſummam in diſcrimen utcunque ratus, ne partis indefenſæ jactura fieret, Athenagoram ducem mercede militantium cum omnibus, præter Thracas, auxiliis, & equitatu Macedonum ac Theſſalorum mittit. eorum adventu depulſi ab jugo Romani non antè reſtiterunt, quàm in planiorem vallem perventum eſt. Ne effuſâ detruderentur fugâ, plurimum in Ætolis equitibus præſidii fuit. is longè tum optimus eques in Græcia erat: pedite inter finitimos vincebantur.

VIII. Lætior res, quàm pro ſucceſſu pugnæ, nunciata, quum alii ſuper alios recurrentes ex prœlio clamarent, fugere pavidos Romanos, invitum & cunctabundum, & dicentem temere fieri, non locum ſibi placere,

Digitized by Google

cere, non tempus, perpulit, ut educeret omnes copias in aciem. Idem & Romanus, magis neceſſitate, quàm occaſione pugnæ inductus, fecit. dextrum cornu, elephantis ante ſigna inſtructis, in ſubſidiis reliquit: lævo cum omni levi armatura in hoſtem vadit; ſimul admonens, *cum iiſdem Macedonibus pugnaturos, quos ad Epiri fauces, montibus fluminibuſque ſeptos, victâ naturali difficultate locorum, expuliſſent, acieque expugnâſſent: cum iis, quos P. Sulpicii priùs duſtu obſidentes Eordæa aditum viciſſent. Famâ ſtetiſſe, non viribus, Macedoniæ regnum. Eam quoque famam tandem evaniſſe.* Jam perventum ad ſuos in ima valle ſtantes erat, qui adventu exercitûs imperatoriſque pugnam renovant, impetuque facto rurſus avertunt hoſtem. Philippus cum cætratis & cornu dextro peditum, robore Macedonici exercitûs, quam phalangem vocabant, propero curſu ad hoſtem vadit. Nicanori, ex purpuratis uni, ut cum reliquis copiis confeſtim ſequatur, imperat. Primò, ut in jugum evaſit, &, jacentibus ibi paucis armis corporibuſque hoſtium, prælium eo loco fuiſſe, pulſoſque inde Romanos, & pugnari prope caſtra hoſtium vidit, ingenti gaudio eſt elatus: mox, refugientibus ſuis, & terrore verſo, pauliſper, incertus an in caſtra reciperet copias, trepidavit: deinde, ut appropinquabat hoſtis, &, præterquam quòd cædebantur averſi, nec, niſi defenderentur, ſervari poterant, ne ipſi quidem in tuto jam receptus erat; coactus, nondum adſecutâ parte ſuorum, periculum ſummæ rerum facere, equites levemque armaturam, qui in prælio fuerant, dextro in cornu locat. cætratos & Macedonum phalangem, haſtis poſitis, quarum longitudo impedimento erat, gladiis rem gerere jubet. ſimul, ne facilè perrumperetur acies, dimidium de fronte demptum introrſus porrectis ordinibus duplicat, ut longa potiùs, quàm lata, acies eſſet. ſimul & denſari ordines juſſit, ut vir viro, arma armis jungerentur.

IX. Quin-

Digitized by Google

IX. Quinctius, bis, qui in prœlio fuerant, inter signa & ordines acceptis, tubâ dat signum. Rarò aliàs tantus clamor dicitur in principio pugnæ exortus. nam fortè utraque acies simul conclamavere. nec solùm qui pugnabant, sed subsidia etiam, quique tum maximè in prœlium veniebant. Dextro cornu rex, loci plurimum auxilio, ex jugis altioribus pugnans, vincebat; sinistro, tum cum maximè appropinquante phalangis parte, quæ novissimi agminis fuerat, sine ullo ordine trepidabatur. Media acies, quæ propior dextrum cornu erat, stabat spectaculo velut nihil ad se pertinentis pugnæ intenta: phalanx, quæ venerat, agmen magis, quàm acies, aptiorque itineri, quàm pugnæ, vixdum in jugum evaserat. In hos incompositos Quinctius, quanquam pedem referentes in dextro cornu suos cernebat, elephantis priùs in hostem actis, impetum facit; ratus partem profligatam cetera tracturam. Non dubia res fuit. extemplo terga vertêre Macedones, terrore primo bestiarum aversi. & ceteri quidem hos pulsos sequebantur: unus è tribunis militum, extemplo capto consilio, cum viginti signorum militibus, relictâ eâ parte suorum, quæ haud dubiè vincebat, brevi circuitu dextrum cornu hostium aversum invadit. Nullam aciem ab tergo adortus non turbâsset; ceterùm ad communem omnium in tali re trepidationem accessit, quòd phalanx Macedonum, gravis atque immobilis, nec circumagere se poterat, nec hoc, qui à fronte, paulo antè pedem referentes, tunc ultro territis instabant, patiebantur. Ad hoc, loco etiam premebantur, quia jugum, ex quo pugnaverant, dum per proclive pulsos insequuntur, tradiderant hosti ad terga sua circumducto. Paulisper in medio cæsi, deinde, omissis plerique armis, capessunt fugam.

X. Philippus cum paucis peditum equitumque primò tumulum altiorem inter ceteros cepit, ut specularetur, quæ in læva parte suorum fortuna esset: deinde,

Digitized by Google

de, postquam fugam effusam animadvertit, & omnia circà juga signis atque armis fulgere, tum & ipse acie excessit. Quinctius, quum institisset cedentibus, repentè quia erigentes hastas Macedonas conspexerat, quidnam parerent incertus, paulisper novitate rei constituit signa: deinde, ut accepit hunc morem esse Macedonum tradentium sese, parcere victis in animum habebat. Ceterùm ab ignaris militibus omissam ab hoste pugnam, & quid imperator vellet, impetus in eosdem factus, & primis cæsis, ceteri in fugam dissipati sunt. Rex effuso cursu Tempe petit. Ibi ad Gonnos diem unum substitit ad excipiendos, si qui prœlio superessent. Romani victores in castra hostium spe prædæ irruunt: verùm ea magna jam ex parte direpta ab Ætolis inveniunt. Cæsa eo die octo hostium millia, quinque capta. Ex victoribus septingenti ferme ceciderunt. Si Valerio quis credat, omnium rerum immodicè numerum augenti, quadraginta millia hostium eo die sunt cæsa; capta, ubi modestius mendacium est, quinque millia septingenti, signa militaria ducenta unum & quadraginta. Claudius quoque duo & triginta millia hostium cæsa scribit, capta quatuor millia & trecentos. Nos non minimo potissimùm numero credidimus, sed Polybium secuti sumus, non incertum auctorem quum omnium Romanarum rerum, tum præcipuè in Græcia gestarum.

XI. Philippus, collectis ex fuga, qui, variis casibus pugnæ dissipati, vestigia ejus secuti fuerant, missisque Larissam ad commentarios regios comburendos, ne in hostium venirent potestatem, in Macedoniam concessit. Quinctius, captivis prædàque venundatis, partim militi concessis, Larissam est profectus, hauddum satis gnarus, quam regionem petisset rex, quidve pararet. Caduceator eò regius venit, specie ut induciæ essent, donec tollerentur ad sepulturam, qui in acie cecidissent; re verà ad petendam veniam legatis mittendis.

Utrum-

Digitized by Google

Utrumque ab Romano impetratum. Adjecta & illa vox, *bono animo esse regem ut juberet:* quæ maximè Ætolos offendit, jam tumentes querentesque, *mutatum victoriâ imperatorem. Ante pugnam omnia magna parvaque communicare cum sociis solitum: nunc omnium expertes consiliorum esse: suo ipsum arbitrio cuncta agere: cum Philippo jam gratiæ privatæ locum quærere; ut dura atque aspera belli Ætoli exhauserint, pacis gratiam & fructum Romanus in se vertat.* Et haud dubiè decesserat iis aliquantum honoris. sed, cur neglegerentur, ignorabant. Donis regiis imminere credebant invicti ab ea cupiditate animi virum: sed & succensebat non immeritò Ætolis, ob insatiabilem aviditatem prædæ, & arrogantiam eorum, victoriæ gloriam in se rapientium, quæ vanitate suâ omnium aures offendebat: &, Philippo sublato, fractis opibus Macedonici regni, Ætolos habendos Græciæ dominos cernebat. Ob eas causas multa sedulò, ut viliores levioresque apud omnes essent & viderentur, faciebat.

XII. Induciæ quindecim dierum datæ hosti erant, & cum ipso rege constitutum colloquium: cujus priusquam tempus veniret, in consilium advocavit socios. Retulit, quas leges pacis placeret dici. Amynander Athamanum rex paucis sententiam absolvit; *ita componendam pacem esse, ut Græcia, etiam absentibus Romanis, satis potens tuendæ simul pacis libertatisque esset.* Ætolorum asperior oratio fuit, qui pauca præfati, *rectè atque ordine imperatorem Romanum facere, quòd, quos belli socios habuisset, cum iis communicaret pacis consilia. falli autem eum totâ re, si aut Romanis pacem, aut Græciæ libertatem satis firmam se credat relicturum, nisi Philippo aut occiso, aut regno pulso: quæ utraque proclivia esse, si fortunâ uti vellet.* Ad hæc Quinctius negare, *Ætolos aut moris Romanorum memores, aut sibi ipsis convenientem sententiam dixisse; & illos prioribus omnibus conciliis colloquiisque de conditionibus pacis semper, non ut ad internecionem bellaretur, disseruisse, & Ro-*

Digitized by Google

manos, præter vetustissimum morem victis parcendi, præcipuum clementiæ documentum dedisse, pace Hannibali & Karthaginiensibus data. Omittere se Karthaginienses. Cum Philippo ipso quoties ventum in colloquium? nec unquam, ut cederet regno, actum esse? An, quia victus prælio foret, inexplabile bellum factum? Cum armato hoste infestis animis concurri debere: adversus victos, mitissimum quemque, animum maximum habere. Libertati Græciæ videri graves Macedonum reges. si regnum gensque tollatur, Thracas, Illyrios, Gallos deinde, gentes feras & indomitas, in Macedoniam se & in Græciam effusuras. Ne, proxima quæque amoliendo, majoribus gravioribusque aditum ad se facerent. Interfanti deinde Phæneæ prætori Ætolorum, testificantique, si elapsus eo tempore Philippus foret, mox graviùs eum rebellaturum, *Desistite tumultuari,* inquit, *ubi consultandum est. Non iis conditionibus illigabitur pax, ut movere bellum possit.*

XIII. Hoc dimisso concilio, postero die rex ad fauces, quæ ferunt in Tempe, (is datus erat locus colloquio) venit: tertio die datur ei Romanorum ac sociorum frequens concilium. Ibi Philippus perquam prudenter, iis, sine quibus pax impetrari non poterat, sub potiùs voluntate omissis, quàm ut altercando extorquerentur, *quæ priore colloquio aut imperata à Romanis, aut postulata ab sociis essent, omnia se concedere, de ceteris senatui permissurum,* dixit. Quanquam vel inimicissimis omnibus præclusisse vocem videbatur, Phæneas tamen Ætolus, cunctis tacentibus, *Quid? nobis,* inquit, *Philippe, reddisne tandem Pharsalum, & Larissam Cremasten, & Echinum, & Thebas Phthias?* Quum Philippus nihil morari diceret, quo minùs reciperent; disceptatio inter imperatorem Romanum & Ætolos orta est de Thebis: nam, eas populi Romani jure belli factas esse, Quinctius dicebat, quòd, integris rebus, exercitu ab se admoto, vocati in amicitiam, quum potestas libera desciscendi ab rege esset, regiam societatem Romanæ præ-

Digitized by Google

præpoſuiſſent. Phæneas, & pro ſocietate belli, quæ ante bellum habuiſſent, reſtituí Ætolis æquum cenſebat, & ita in fœdere primo cautum eſſe, ut belli præda, rerumque, quæ ferri agique poſſent, Romanos; ager urbeſque captæ Ætolos ſequerentur. *Vos*, inquit, *ipſi*, Quinctius, *ſocietatis iſtius leges rupiſtis, quo tempore, relictis nobis, cum Philippo pacem feciſtis: quæ ſi maneret, captarum tamen urbium illa lex foret. Theſſaliæ civitates ſuâ voluntate in ditionem noſtram venerunt.* Hæc, cum omnium ſociorum adſenſu dicta, Ætolis non in præſentia modò gravia auditu, ſed mox belli etiam cauſæ, magnarumque ex eo cladium, iis fuerunt. Cum Philippo ita convenit, ut Demetrium filium & quoſdam ex amicorum numero obſides, & ducenta talenta daret: de ceteris Romam mitteret legatos. ad eam rem quatuor menſium induciæ eſſent. Si pax non impetrata ab ſenatu foret, obſides pecuniamque reddi Philippo receptum eſt. Cauſa Romano imperatori non alia major fuiſſe dicitur pacis maturandæ, quàm quòd Antiochum bellum tranſitumque in Europam moliri conſtabat.

XIV. Eodem tempore, atque, ut quidam tradidere, eodem die ad Corinthum Achæi ducem regium Androſthenem juſto prœlio fuderunt. Eam urbem pro arce habiturus Philippus adverſus Græciæ civitates, & principes inde evocatos per ſpeciem colloquendi, quantum equitum dare Corinthii ad bellum poſſent, retinuerat pro obſidibus, &, præter quingentos Macedonas mixtoſque ex omni genere auxiliorum octingentos, quod jam antè ibi fuerat, mille Macedonum eò miſerat, & mille ac ducentos Illyrios, Thracaſque, & Cretenſes, qui in utraque parte militabant, octingentos. His additi Bœoti, Theſſalique, & Acarnanes mille, ſcutati omnes, & ex ipſorum Corinthiorum juventute, impleta ut eſſent ſex millia armatorum, fiduciam Androſtheni fecerunt acie decernendi. Nicoſtra-

Digitized by Google

tus prætor Achæorum Sicyone erat cum duobus millibus peditum, centum equitibus, sed, imparem se & numero & genere militum cernens, mœnibus non excedebat. Regiæ copiæ peditum equitumque vagæ Pellenensem, & Phliasium, & Cleonæum agrum, depopulabantur. Postremò, exprobrantes metum hosti, in fines Sicyoniorum transcendebant: navibus etiam circumvecti omnem oram Achaiæ vastabant. Quum id effusiùs hostes, &, ut sit ab nimia fiducia, neglegentiùs etiam facerent, Nicostratus, spem nactus necopinantes eos aggrediendi, circa finitimas civitates nuncium occultum mittit, quo die, & quot, ex quaque civitate armati ad Apelaurum (Stymphaliæ terræ is locus est) convenirent. Omnibus ad diem edictam paratis, profectus inde extemplo, per Phliasiorum fines nocte Cleonas, insciis omnibus, quid pararet, pervenit. Erant autem cum eo quinque millia peditum, ex quibus armaturæ levis, & trecenti equites, cum iis copiis dimissi, qui specularentur, quam in partem hostes effunderent sese, opperiebantur.

XV. Androsthenes, omnium ignarus, Corintho profectus, ad Nemeam (amnis est Corinthium & Sicyonium interfluens agrum) castra locat. Ibi parte dimidiâ exercitûs dimissâ, dimidiam trifariam divisit, & omnes equites discurrere ad depopulandos simul Pellenensium Sicyoniumque agros, & Phliasium, jubet. Hæc tria diversa agmina discessere. quod ubi Cleonas ad Nicostratum perlatum est, extemplo validam mercenariorum manum præmissam ad occupandum saltum, per quem transitus in Corinthium est agrum, ante signa equitibus, ut prægrederentur, locatis, ipse confestim agmine duplici sequitur. Parte unâ mercenarii milites ibant cum levi armatura, alterâ clipeati, dein aliarum gentium exercitûs robur erat. Jam haud procul castris aberant pedites equitesque, & Thracum quidam in vagos palatosque per agros hostes impetum fecerunt, quum

Digitized by Google

quum repens terror castris infertur. Trepidare dux, ut qui hostes nusquam, nisi rarò in collibus ante Sicyonem, non audentes agmen demittere in campos, vidisset; ad Cleonas quidem aceessuros nunquam credidisset. revocari tubâ jubet vagos à castris dilapsos. Ipse, raptim capere arma jussis militibus, infrequenti agmine portâ egressus, super flumen instruit aciem. Ceteræ copiæ, vix colligi atque instrui quum potuissent, primum hostium impetum non tulerunt. Macedones & maximè omnium frequentes ad signa fuerant, & diu ancipitem victoriæ spem fecerunt: postremò fugâ ceterorum nudati, quum duæ jam acies hostium ex diverso, levis armatura ab latere, clipeati cætratique à fronte urgerent; & ipsi, re inclinatâ, primò retulere pedem: deinde impulsi terga vertunt, & plerique, abjectis armis, nullâ spe castrorum tenendorum relictâ, Corinthum petierunt. Nicostratus, mercenariis militibus ad hos persequendos, equitibus Thracumque auxiliis in populatores agri Sicyonii missis, magnam ubique cædem edidit: majorem propè, quàm in prœlio ipso. Ex iis quoque, qui Pellenen Phliuntaque depopulati erant, incompositi partim omniumque ignari, ad castra revertentes, in hostium stationes, tanquam in suas, illati sunt; partim, ex discursu id, quod erat, suspicati, ita se in fugam passim sparserant, ut ab ipsis agrestibus errantes circumvenirentur. Ceciderunt eo die mille & quingenti, capti trecenti. Achaia omnis magno liberata metu.

XVI. Priusquam dimicaretur ad Cynoscephalas, L. Quinctius, Corcyram excitis Acarnanum principibus, quæ sola Græciæ gentium in societate Macedonum manserat, initium quoddam ibi motûs fecit. Duæ autem maximè causæ eos tenuerant in amicitia regis; una fides insita genti, altera metus odiumque Ætolorum. Concilium Leucadem indictum est. Eò neque cuncti convenere Acarnanum populi; nec ipsis, qui convenerant,

Digitized by Google

rant, idem placuit. ſed & principes & magiſtratus pervicerunt, ut privatum decretum Romanæ ſocietatis fieret. Id omnes, qui abfuerant, ægre paſſi; & in hoc fremitu gentis à Philippo miſſi duo principes Acarnanum, Androcles & Echedemus, non ad tollendum modò decretum Romanæ ſocietatis valuerunt, ſed etiam ut Archelaus & Bianor, principes gentis ambo, quòd auctores ejus ſententiæ fuiſſent, proditionis in concilio damnarentur, & Zeuxidæ prætori, quòd de ea re retuliſſet, imperium abrogaretur. Rem temerariam, ſed eventu proſperam, damnati fecerunt. Suadentibus namque amicis, cederent tempori, & Corcyram ad Romanos abirent, ſtatuerunt offerre ſe multitudini, & aut eo ipſo lenire iras, aut pati, quod caſus tuliſſet. Quum ſe frequenti concilio intuliſſent, primò murmur ac fremitus admirantium, ſilentium mox à verecundia ſimul priſtinæ dignitatis, ac miſericordia præſentis fortunæ ortum eſt. Poteſtate quoque dicendi factâ, principio ſuppliciter, procedente autem oratione, ubi ad crimina diluenda ventum eſt, cum tanta fiducia, quantam innocentia dabat, diſſeruerunt: poſtremò, ultro aliquid etiam queri, & caſtigare iniquitatem ſimul in ſe crudelitatemque auſi, ita adfecerunt animos, ut omnia, quæ in eos decreta erant, frequentes tollerent; neque eo minùs redeundum in ſocietatem Philippi, abnuendamque Romanorum amicitiam, cenſerent.

XVII. Leucade hæc ſunt decreta. id caput Acarnaniæ erat, eóque in concilium omnes populi conveniebant. Itaque, quum hæc repentina mutatio Corcyram ad legatum Flamininum perlata eſſet, extemplo cum claſſe profectus, Leucade ad Heræum, quod vocant, naves applicuit. Inde cum omni genere tormentorum machinarumque, quibus expugnantur urbes, ad muros acceſſit, ad primum terrorem ratus inclinari animos poſſe. Poſtquam pacati nihil oſtendebatur, tum vineas turreſque erigere, & arietem admovere

Digitized by Google

vere muris cœpit. Acarnania univerſa, inter Ætoliam atque Epirum poſita, ſolem occidentem & mare Siculum ſpectat. Leucadia nunc inſula, & vadoſo freto, quod perfoſſum manu eſt, ab Acarnania diviſa, tum peninſula erat, occidentis regione artis faucibus cohærens Acarnaniæ. Quingentos ferme paſſus longæ fauces erant; latæ haud amplius centum & viginti. in his anguſtiis Leucas poſita eſt, colli applicata verſo in orientem & Acarnaniam. Ima urbis plana ſunt, jacentia ad mare, quo Leucadia ab Acarnania dividitur. Inde terrâ marique expugnabilis eſt. nam & vada ſunt ſtagno ſimiliora, quàm mari: & campus terrenus omnis, operique facilis. Itaque multis ſimul locis aut ſubruti, aut ariete decuſſi ruebant muri. Sed quàm urbs ipſa opportuna oppugnantibus erat, tam inexpugnabiles hoſtium animi. die ac nocte intenti reficere quaſſata muri; obſtruere, quæ patefacta ruinis erant; prœlia impigre inire, & armis magis muros, quàm ſe ipſos mœnibus, tutari. diutiuſque ſpe Romanorum obſidionem eam extraxiſſent, ni exſules quidam Italici generis, Leucade habitantes, ab arce milites accepiſſent. eos tamen, ex ſuperiore loco magno cum tumultu decurrentes, acie in foro inſtructâ, juſto prœlio aliquandiu Leucadii ſuſtinuerunt. Interim & ſcalis capta multis locis mœnia, & per ſtragem lapidum ac ruinas tranſcenſum in urbem. jamque ipſe legatus magno agmine circumvenerat pugnantes. pars in medio cæſi; pars, armis abjectis, dediderunt ſeſe victori. Et poſt dies paucos, audito prœlio, quod ad Cynoſcephalas pugnatum erat, omnes populi Acarnaniæ in deditionem legati venerunt.

XVIII. Iiſdem diebus, omnia ſimul inclinante fortunâ, Rhodii quoque ad vindicandam à Philippo continentem regionem, (Peræam vocant) poſſeſſam à majoribus ſuis, Pauſiſtratum prætorem cum octingentis Achæis peditibus, mille & nongentis ferè armatis, ex

Digitized by Google

vario genere auxiliorum collectis, miserunt: Galli, & Pisuetæ, & Nisuetæ, & Tamiani, & Arei, ex Africa, & Laodicæni ex Asia erant. cum his copiis Pausistratus Tendeba in Stratonicensi agro locum peropportunum, ignaris regiis, qui tenuerant, occupavit. In tempore & ad id ipsum excitum auxilium, mille Achæi pedites cum centum equitibus supervenerunt. Theoxenus iis præerat. Dinocrates, regius præfectus, recuperandi castelli causâ, primò castra ad ipsa Tendeba movit, inde ad alterum castellum, item Stratonicensis agri: Astragon vocant. omnibusque ex præsidiis, quæ multifariam disjecta erant, devocatis, & ab ipsa Stratonicea Thessalorum auxiliaribus, Alabanda, ubi hostes erant, ducere pergit. Nec Rhodii pugnam detrectaverunt. atque, castris in propinquum collatis, extemplo in aciem descensum est. Dinocrates quingentos Macedonas dextro cornu, lævo Agrianas locat: in medium accipit contractos ex castellorum (Cares maximè erant) præsidiis: equites cornibus circumdat, & Cretensium auxiliares Thracumque. Rhodii Achæos dextro cornu, sinistro mercenarios milites, lectam peditum manum, habuere; medios mixta ex pluribus gentibus auxilia: equites levisque armaturæ quod erat, cornibus circumjectum. Eo die steterunt tantùm acies utræque super ripam, qui tenui aquâ interfluebat, torrentis: pauciique telis emissis, in castra receperunt sese. Postero die eodem ordine instructi majus aliquanto prælium, quàm pro numero, edidere, pugnantium. nec enim plus terna millia peditum fuere, & centeni ferme equites: ceterùm non numero tantùm, nec armorum genere, sed animis quoque paribus, & æquâ spe pugnârunt. Achæi primi, torrente superato, in Agrianas impetum fecere; deinde tota propè cursu transgressa amnem acies est. Diu anceps pugna stetit. numero Achæi mille & ipsi quadringentos loco expulere. Inclinat dein dextrum omne cornu.

Mace-

Digitized by Google

Macedones, usque dum ordine & velut stipata phalanx consisteb at, moveri nequiverunt. postquam, lævo latere nudato, circumjacere hastas in venientem ex transverso hostem conati sunt, turbati extemplo tumultum primò inter se fecerunt: terga deinde vertunt: postremò, abjectis armis, in præcipitem fugam effusi, Bargylias petentes fugerunt. Eódem & Dinocrates perfugit. Rhodii, quantum diei superfuit secuti, receperunt se ad castra. Satis constat, si confestim victores Stratoniceam petiissent, recipi eam urbem sine certamine potuisse. Prætermissa ejus rei occasio est, dum in castellis vicisque Perææ recipiendis tempus teritur. Interim animi eorum, qui Stratoniceam præsidio obtinebant, confirmati sunt. mox & Dinocrates cum iis, quæ prœlio supererant, copiis intravit muros. Nequicquam inde obsessa oppugnataque urbs est. recipi, nisi aliquanto post, per Antiochum non potuit. Hæc in Thessalia, hæc in Achaia, hæc in Asia per eosdem dies ferme gesta.

XIX. Philippus quum audisset, Dardanos, transgressos fines ab contemptu concussi tum regni, superiora Macedoniæ evastare, quamvis toto propè orbe terrarum, undique se suosque profligante fortunâ, urgebatur, tamen morte tristius ratus, Macedoniæ etiam possessione pelli, delectu raptim per urbes Macedonum habito, cum sex millibus peditum & quingentis equitibus circa Stobos Pæoniæ improvisò hostes oppressit. Magna multitudo hominum in prœlio, major prædandi cupidine palata per agros cæsa est. quibus fuga expeditior fuit, ne tentato quidem casu pugnæ, in fines suos redierunt. Eâ unâ expeditione non pro reliquo statu fortunæ factâ, refectis suorum animis, Thessalonicam sese recepit. Non tam in tempore Punicum bellum terminatum erat, ne simul & cum Philippo foret bellandum; quàm opportunè, jam Antiocho in Syriâ moliente bellum, Philippus est superatus. nam, præ-

terquam quòd faciliùs cum ſingulis, quàm ſi in unum ambo ſimul contuliſſent vires, bellatum eſt; Hiſpania quoque ſub idem tempus magno tumultu ad bellum conſurrexit. Antiochus quum, priore æſtate omnibus, quæ in Cœle-Syria ſunt, civitatibus Ptolemæi in ſuam poteſtatem redactis, in hiberna Antiochiam conceſſiſſet; nihilo quietiores poſtea res habuit. omnibus enim regni viribus conniſus, quum ingentes copias terreſtres maritimaſque comparáſſet, principio veris præmiſſis terrâ cum exercitu filiis duobus, Ardye ac Mithridate, juſſiſque Sardibus ſe opperiri; ipſe cum claſſe centum tectarum navium, ad hoc levioribus navigiis cercuriſque ac lembis ducentis, proficiſcitur: ſimul per omnem oram Ciliciæque & Cariæ tentaturus urbes, quæ in ditione Ptolemæi eſſent; ſimul Philippum (necdum enim debellatum erat) exercitu navibuſque adjuturus.

XX. Multa egregia Rhodii pro fide erga populum Romanum, proque univerſo nomine Græcorum, terrâ marique auſi ſunt: nihil magnificentius, quàm quòd eâ tempeſtate, non territi tantâ mole imminentis belli, legatos ad regem miſerunt Nephelida, (promontorium Ciliciæ eſt, inclitum fœdere antiquo Athenienſium) ſi eo non contineret copias ſuas, ſe obviàm iturос; non ab odio ullo, ſed ne conjungi cum Philippo paterentur, & impedimento eſſe Romanis liberantibus Græciam. Coraceſium eo tempore Antiochus operibus oppugnabat. Zephyrio, & Solis, & Aphrodiſiade, & Coryco, &, ſuperato Anemurio, (promontorium id quoque Ciliciæ eſt) Selinunte recepto, omnibus his aliiſque ejus oræ caſtellis, aut metu, aut voluntate, ſine certamine, in deditionem acceptis, Coraceſium præter ſpem clauſis portis tenebat eum. Ibi legati Rhodiorum auditi. & quanquam ea legatio erat, quæ accendere regium animum poſſet, temperavit iræ: &, *legatos ſe Rhodum miſſurum*, reſpondit, *iiſque mandaturum, ut*

Digitized by Google

ut renovarent vetusta jura, cum ea civitate, sua majorumque suorum: & vetarent eos adventum pertimescere regis, nihil his aut sociis eorum noxæ futurum fraudive. nam, Romanorum amicitiam se non violaturum, argumento & suam recentem ad eos legationem esse, & senatûs honorifica in se decreta responsaque. Tum fortè legati redierant ab Roma, comiter auditi dimissique, ut tempus postulabat, incerto adhuc adversus Philippum eventu belli. Quum hæc legati regis in concione Rhodiorum agerent, nuncius venit, debellatum ad Cynoscephalas esse. Hoc nuncio accepto, Rhodiis, dempto metu à Philippo omni, erat consilium obviàm eundi classe Antiocho. Illam alteram curam non omiserunt, tuendæ libertatis civitatium sociarum Ptolemæi, quibus bellum ab Antiocho imminebat. nam alias auxiliis juverunt, alias providendo ac præmonendo conatus hostis: causaque libertatis fuerunt Cauneis, Myndiis, Halicarnassensibus, Samiisque. Non operæ est persequi, ut quæque acta in his locis sint, quum ad ea, quæ propriè Romani belli sunt, vix sufficiam.

XXI. Eodem tempore & Attalus rex, æger Thebis Pergamum advectus, moritur altero & septuagesimo anno; quum quatuor & quadraginta annos regnâsset. Huic viro, præter divitias, nihil ad spem regni fortuna dederat. his simul prudenter, simul magnificè utendo, effecit, primùm ut sibi, deinde ut aliis non indignus videretur regno. Victis deinde prœlio uno Gallis, quæ tum gens recenti adventu terribilior Asiæ erat, regium adscivit nomen, cujus magnitudini semper animum æquavit. Summâ justitiâ suos rexit: unicam fidem sociis præstitit: uxorem ac liberos quatuor superstites habuit: mitis ac munificus amicis fuit: regnum adeo stabile ac firmum reliquit, ut ad tertiam stirpem possessio ejus descenderit. Quum is status rerum in Asia, Græciaque, & Macedonia esset, vixdum terminato cum Philippo bello, pace certè non-

Digitized by Google

dum perpetratâ, ingens in Hiſpania ulteriore coortum eſt bellum. M. Helvius eam provinciam obtinebat. Is literis ſenatum certiorem fecit, *Colcam & Luſcinum regules in armis eſſe. Cum Colca decem & ſeptem oppida, cum Luſcino validas urbes, Cardonem & Bardonem: & maritimam oram omnem, quæ nondum animos mutaverat, ad finitimorum motus conſurrecturam.* His literis à M. Sergio prætore, cujus juriſdictio inter cives erat, recitatis, decreverunt Patres, ut, comitiis prætorum perfectis, cui prætori provincia Hiſpania obveniſſet, is primo quoque tempore de bello Hiſpaniæ ad ſenatum referret.

XXII. Sub idem tempus conſules Romam venerunt. quibus in æde Bellonæ ſenatum habentibus, poſtulantibuſque triumphum ob res proſpere bello geſtas, C. Atinius Labeo & C. Urſanius tribuni plebis, ut ſeparatim de triumpho agerent conſules, poſtulârunt. *communem ſe relationem de ea re fieri non paſſuros, ne par bonos in diſpari merito eſſet.* Quumque Minucius utrique provinciam Italiam obtigiſſe diceret, communi animo conſilioque ſe & collegam res geſſiſſe; Cornelius adjiceret, Bojos adverſus ſe tranſgredientes Padum, ut Inſubribus Cenomaniſque auxilio eſſent, depopulante vicos eorum atque agros collegâ, ad ſua tuenda averſos eſſe; tribuni *res tantas bello geſſiſſe Cornelium* fateri, *ut non magis de triumpho ejus, quàm de honore Diis immortalibus habendo dubitari poſſet. Non tamen nec illum, nec quemquam alium civem tantum gratiâ atque opibus valuiſſe, ut, quum ſibimet triumphum impetráſſet, collegæ eundem honorem impudenter petenti daret. Q. Minucium in Liguribus levia prælia, vix digna dictu, feciſſe: in Gallia magnum numerum militum amiſiſſe.* Nominabant etiam tribunos militum T. Juventium, & C. Labeonem ejus fratrem, qui adversâ pugnâ cum multis aliis viris fortibus, civibus ac ſociis, cecidiſſent. *Oppidorum paucorum ac vicorum falſas, & in tempus ſimulatas, ſine ullo pignore deditiones fa-*

ctas

Digitized by Google

Bus esse. Hæ inter consules tribunosque altercationes biduum tenuerunt, victique perseverantiâ tribunorum consules separatim retulerunt.

XXIII. C. Cornelio omnium consensu decretus triumphus. & Placentini Cremonensesque addiderunt favorem consuli, gratias agentes commemorantesque, obsidione se esse ab eo liberatos. plerosque etiam, quum apud hostes essent, servitute exceptos. Q. Minucius, tentatâ tantùm relatione, quum adversum omnem senatum videret, in monte Albano se triumphaturum, & jure imperii consularis, & multorum clarorum virorum exemplo, dixit. C. Cornelius de Insubribus Cenomanisque in magistratu triumphavit. multa signa militaria tulit, multa Gallica spolia captivis carpentis transvexit: multi nobiles Galli ante currum traducti; inter quos, quidam, Hamilcarem ducem Pœnorum fuisse, auctores sunt. Ceterùm magis in se convertit oculos Cremonensium Placentinorumque colonorum turba pileatorum, currum sequentium. Tulit in triumpho ducenta triginta septem millia, quingentos æris, argenti bigati septuaginta novem millia. septuagenos æris militibus divisit: duplex equiti, triplex centurioni. Q. Minucius consul de Liguribus Bojisque Gallis in monte Albano triumphavit. is triumphus, ut loco, & famâ rerum gestarum, & quòd sumptum non erogatum ex ærario omnes sciebant, inhonoratior fuit: ita signis, carpentisque, & spoliis ferme æquabat. Pecuniæ etiam propè par summa fuit: æris translata ducenta & quinquaginta quatuor millia, argenti bigati quinquaginta tria millia & ducenti. militibus centurionibusque & equitibus item in singulos datum, quod dederat collega.

XXIV. Secundùm triumphum consularia comitia habita. creati consules L. Furius Purpureo & M. Claudius Marcellus. Prætores postero die facti, Q. Fabius Buteo, Ti. Sempronius Longus, Q. Minucius Ther-

Digitized by Google

Thermus, M. Acilius Glabrio, L. Apustius Fullo, C. Lælius. Exitu ejus anni literæ à T. Quinctio venerunt, se signis collatis cum rege Philippo in Thessalia pugnâsse: hostium exercitum fusum fugatumque. Hæ literæ priùs in senatu à Sergio prætore, deinde ex auctoritate Patrum in concione sunt recitatæ. Ob res prospere gestas in dies quinque supplicationes decretæ. Brevi post legati & à T. Quinctio, & ab rege venerunt. Macedones deducti extra urbem in villam publicam; ibique iis locus & lautia præbita: & ad ædem Bellonæ senatus est habitus. Haud multa verba facta, quum Macedones, quæcunque senatus censuisset, id regem facturum esse, dicerent. Decem legati more majorum, quorum ex consilio T. Quinctius imperator leges pacis Philippo daret, decreti; adjectumque, ut in eo numero legatorum P. Sulpicius & P. Villius essent, qui consules provinciam Macedoniam obtinuissent. Cosanis eo die postulantibus, ut sibi colonorum numerus augeretur, mille adscribi jussi: dum ne quis in eorum numero esset, qui post P. Cornelium & Ti. Sempronium consules hostis fuisset.

XXV. Ludi Romani eo anno in circo scenaque ab ædilibus curulibus, P. Cornelio Scipione & Cn. Manlio Vulsone, & magnificentiùs, quàm aliàs, facti, & lætiùs propter res bello bene gestas spectati, totique ter instaurati: plebeii septies instaurati. Acilius Glabrio, C. Lælius eos ludos fecerunt. Ex argento mutaticio tria signa ænea, Cereri, Liberoque, & Liberæ, posuerunt. L. Furius & M. Claudius Marcellus, consulatu inito, quum de provinciis ageretur, & Italiam utrique provinciam senatus decerneret, ut Macedoniam cum Italia sortirentur, petebant. Marcellus, provinciæ cupidior, pacem simulatam ac fallacem dicendo, & rebellaturum, si exercitus indè deportatus esset, regem, dubios sententiæ Patres fecerat. Et forsitan obtinuissent consules, ni Q. Marcius Rex & C. Atinius.

Digitized by Google

us Labeo, tribuni plebis, se interceſſuros dixiſſent: ni priùs ipſi ad plebem tuliſſent, velleat juberentne cum rege Philippo pacem eſſe. Ea rogatio in Capitolio ad plebem lata eſt. omnes quinque & triginta tribus, uti rogatæ, juſſerunt. Et quo magis pacem ratam eſſe in Macedonia vulgò lætarentur, triſtis ex Hiſpania nuncius allatus effecit, vulgatæque literæ, *C. Sempronium Tuditanum proconſulem in citeriore Hiſpania prælio victum: exercitum ejus fuſum fugatumque, & illuſtres viros in acie cecidiſſe. Tuditanum, cum gravi vulnere latum ex prælio, haud ita multo poſt exſpirâſſe.* Conſulibus ambobus Italia provincia cum his legionibus, quas ſuperiores conſules habuiſſent, decreta, & ut quatuor legiones novas ſcriberent: duas, quæ, quò ſenatus cenſuiſſet, mitterentur. & T. Quinctius Flamininus cum duabus legionibus provinciam eodem exercitu obtinere juſſus: imperium ei prorogatum ſatis jam antè videri eſſe.

XXVI. Prætores deinde provincias ſortiti, L. Apuſtius Fullo urbanam juriſdictionem, M. Acilius Glabrio inter cives & peregrinos, Q. Fabius Buteo Hiſpaniam ulteriorem, Q. Minucius Thermus citeriorem, C. Lælius Siciliam, Ti. Sempronius Longus Sardiniam. Q. Fabio Buteoni & Q. Minucio, quibus Hiſpaniæ provinciæ evenerant, conſules legiones ſingulas ex quatuor ab ſe ſcriptis, quas videretur, uti darent, decretum eſt; ſociûm ac nominis Latini quaterna millia peditum, trecenos equites: hique primo quoque tempore in provincias ire juſſi. Bellum in Hiſpania quinto poſt anno exortum eſt, quàm ſimul cum Punico bello fuerat finitum. Priuſquam hi prætores ad bellum propè novum, quia tum primùm ſuo nomine, nullo Punico exercitu aut duce, ad arma ierant, proficiſcerentur, aut ipſi conſules ab urbe moverent; procurare, ut aſſolet, prodigia, quæ nunciabantur, juſſit. L. Julius Sequeſtris, in Sabinos proficiſcens, fulmine ipſe equuſque exanimati fuerant: ædes Feroniæ in Ca-

pe-

Digitized by Google

penate de cœlo tacta erat: ad Monetæ duarum haſtarum ſpicula arſerant: lupus, Æſquilinâ portâ ingreſſus, frequentiſſimâ parte urbis, quum in forum decurriſſet, Tuſco vico atque Intemelio, per portam Capenam propè intactus evaſerat. Hæc prodigia majoribus hoſtiis ſunt procurata.

XXVII. Iiſdem diebus Cn. Cornelius Lentulus, qui ante Sempronium Tuditanum citeriorem Hiſpaniam obtinuerat, ovans ex ſenatuſconſulto urbem eſt ingreſſus. tulit præ ſe auri mille & quingenta quindecim pondo, argenti viginti millia, ſignati denarios triginta quatuor millia, & quingentos quinquaginta. L. Stertinius ex ulteriore Hiſpania, ne tentatâ quidem triumphi ſpe, quinquaginta millia pondo argenti in ærarium tulit: & de manubiis duos fornices in foro Boario ante Fortunæ ædem & matris Matutæ, unum in maximo circo fecit: & his fornicibus ſigna aurata impoſuit. Hæc per hiemem ferme acta. Hibernabat eo tempore Athenis Quinctius, à quo quum multa ſocii peterent, Bœoti petierunt impetraveruntque, ut hi, qui ſuæ gentis militâſſent apud Philippum, ſibi reſtituerentur. id à Quinctio facilè impetratum; non quia ſatis dignos eos credebat, ſed quia, Antiocho rege jam ſuſpecto, favor conciliandus nomini Romano apud civitates erat. Reſtitutis, confeſtim apparuit, quàm nulla inita apud Bœotos gratia eſſet. nam & ad Philippum gratias agentes pro redditis hominibus, perinde atque ipſi id à Quinctio & Romanis datum eſſet, miſerunt: & comitiis proximis Bœotarchen nullam aliam ob cauſam Brachyllam quendam, quàm quòd præfectus Bœotorum apud regem militantium fuiſſet, fecerunt: præteritis Zeuxippo & Piſiſtrato, aliiſque, qui Romanæ ſocietatis auctores fuerant. Id ægrè & in præſentia hi paſſi, & in futurum etiam metum ceperunt, quum ad portas propè ſedente exercitu Romano ea fierent, quidnam ſe futurum eſſet, profectis in Italiam Romanis;

Phi-

Digitized by Google

Philippo ex propinquo socios adjuvante, & infesto his, qui partis adversæ fuissent.

XXVIII. Dum Romana arma propinqua habebant, tollere Brachyllam, principem fautorum regis, statuerunt. & tempore ad eam rem capto, quum in publico epulatus reverteretur domum temulentus, prosequentibus mollibus viris, qui joci causâ convivio celebri interfuerant; ab sex armatis, quorum tres Italici, tres Ætolici erant, circumventus occiditur. Fuga comitum & quiritatio facta, & tumultus totâ urbe discurrentium cum luminibus. percussores proximâ portâ evaserunt. Luce primâ concio frequens, velut exstante indicio, ad vocem præconis convocata in theatro erat. Palam ab suo comitatu & obscœnis illis viris fremebant interfectum: animis autem Zeuxippum auctorem destinabant cædis. In præsentia placuit comprehendi eos, qui simul fuissent, quæstionemque ex his haberi. qui dum quæruntur, Zeuxippus, consimili animo avertendi ab se criminis causâ in concionem progressus, errare aît homines, qui tam atrocem cædem pertinere ad illos semiviros crederent; multaque in eam partem probabiliter argumentatus, quibus fidem apud quosdam fecit, nunquam, si conscius esset, oblaturum se multitudini, mentionemve cædis, nullo lacessente, facturum fuisse. Alii non dubitare, obviàm eundo impudenter criminis suspicionem averti. Torti post paulò insontes, quum scirent ipsi opinionem omnium, eâ pro indicio usi, Zeuxippum & Pisistratum nominaverunt: nullo adjecto, cur scire quicquam viderentur, argumento. Zeuxippus tamen cum Stratonida quodam nocte perfugit Tanagram, suam magis conscientiam, quàm indicium hominum nullius rei conscIorum, metuens. Pisistratus, spretis indicibus, Thebis mansit. Servus erat Zeuxippo, totius internuncius & minister rei; quem indicem Pisistratus timens, eo ipso timore ad indicium protraxit. literas ad Zeuxippum mittit,

servum

Digitized by Google

servum conscium tolleret, non tam idoneum ad celandam rem eum videri sibi, quàm ad egendam fuerit. Has qui tulit literas, jussit Zeuxippo dare quamprimum. is, quia non sibi conveniendi ejus copia fuit, ipsi illi servo, quem ex omnibus domino fidissimum credebat, tradidit: & adjecit, à Pisistrato de re magnopere pertinente ad Zeuxippum esse. Conscientiâ ictus, quum extemplo traditurum eas affirmâsset, aperit. Perlectis literis, pavidus Thebas refugit. & Zeuxippus quidem, fugâ servi motus, Athenas, tutiorem exsilio locum ratus, concessit. De Pisistrato aliquæ quæstiones tormentis habitæ, & sumptum supplicium est.

XXIX. Efferavit ea cædes Thebanos Bœotosque omnes ad exsecrabile odium Romanorum; Zeuxippum principem gentis id facinus conscisse. ad rebellandum neque vires, neque ducem habebant. Proximum bello quod erat, in latrocinium versi, alios hospites, alios vagos per hiberna milites, ad varios commeantes usus, excipiebant. quidam in ipsis itineribus, ad notas latebras insidiantibus, pars in deserta per fraudem deversoria devecti deductique opprimebantur. postremò non tantùm odio, sed etiam aviditate prædæ, ea facinora faciebant: quia, negotiandi ferme causâ, argentum in zonis habentes, in commeatibus erant. Quum primò pauci, deinde in dies plures desiderarentur, infamis esse Bœotia omnis cœpit: & timidiùs, quàm in hostico, egredi castris miles. Tum Quinctius legatos ad querendum de latrociniis per civitates mittit. Plurimi pedites circa Copaïdem paludem inventi: ibi ex limo eruta extractaque ex stagno cadavera, saxis aut amphoris, ut pondere traherentur in profundum, annexa. multa facinora Acræphiæ & Coronææ facta inveniebantur. Quinctius primò noxios tradi sibi jussit, & pro quingentis militibus (tot enim intercepti erant) quingenta talenta Bœotos conferre. Quorum neutrum quum fieret, verbis tantùm civitates excusarent, nihil publico

Digitized by Google

publico consilio factum esse; missis Athenas & in Achaiam legatis, qui testarentur sociis, justo pioque bello se persecuturum Bœotos, & cum parte copiarum P. Claudio Acræphiam ire jusso, cum parte Coroneam circumsedit: evastatis priùs agris, quàm ab Elatia duo diversa agmina iere. Hac perculsi clade Bœoti, quum omnia terrore ac fugâ complèssent, legatos mittunt. qui quum in castra non admitterentur, Achæi Atheniensesque supervenerunt. Plus auctoritatis Achæi habuerunt, deprecantes: ac, ni impetràssent pacem Bœotis, bellum simul gerere decreverunt. Per Achæos & Bœotis copia adeundi alloquendique Romanum facta est, jussisque tradere noxios, & multæ nomine triginta talenta conferre, pax data, & ab oppugnatione recessum.

XXX. Post paucos dies decem legati ab Roma venerunt, quorum ex consilio pax data Philippo in has leges est. *Omnes Græcorum civitates, quæ in Europe, quæque in Asia essent, libertatem ac suas leges haberent. quæ earum sub ditione Philippi fuissent, præsidia ex his Philippus deduceret: his, quæ in Asia essent, Euromo, Pedasisque, & Bargyliis, & Jasso, & Myrina, & Abydo, & Thaso, & Perinthe: eas quoque enim placere liberas esse. De Cianorum libertate, Quinctius Prusiæ Bithynorum regi scriberet, quid senatui & decem legatis placuisset. Captivos transfugasque reddere Philippum Romanis; & naves omnes tectas tradere, quin & regiam suam inhabilis propè magnitudinis, quam sexdecim versus remorum agebant. Ne plus quingentis armatorum haberet, neve elephantum ullum. Bellum extra Macedoniæ fines ne injussu senatûs gereret. Mille talentûm daret populo Romano, dimidium præsens, dimidium pensionibus decem annorum.* Valerius Antias, quaternûm millium pondo argenti vectigal in decem annos, triginta quaterna millia pondo, & ducenta, præsens viginti millia pondo. idem nominatim adjectum scribit, ne cum Eumene, Attali filio, (novus is tum rex erat) bellum

Digitized by Google

bellum gereret. In hæc obsides accepti, inter quos Demetrius Philippi filius. Adjicit Valerius Antias, Attalo absenti Æginam insulam elephantosque dono datos, & Rhodiis Stratoniceam Cariæ atque alias urbes, quas Philippus tenuisset: Athenienſibus insulas datas, Paron, Imbrum, Delum, Scyrum.

XXXI. Omnibus Græciæ civitatibus hanc pacem approbantibus, soli Ætoli id decretum decem legatorum clàm mussantes carpebant. *literas inanes vanâ specie libertatis adumbratas esse. Cur enim alias Romanis tradi urbes, nec nominari eas, alias nominari, & fine traditione juberi liberas esse? nisi ut, quæ in Asia sint, liberentur, longinquitate ipsâ tutiores: quæ in Græcia sint, ne nominatæ intercipiantur, Corinthus, & Chalcis, & Oreum, cum Eretria & Demetriade.* Nec tota ex vano criminatio erat. dubitabatur enim de Corintho, & de Chalcide, & Demetriade, quia in senatusconsulto, quo missi decem legati ab urbe erant, ceteræ Græciæ atque Asiæ haud dubiè liberabantur: de his tribus urbibus legati, quod tempora reipublicæ postulàssent, id è republica fideque sua facere, statuere jussi erant. Antiochus rex erat, quem transgressurum in Europam, quum primùm ei res suæ placuissent, non dubitabant. ei tam opportunas ad occupandum patere urbes nolebant. Ab Elatia Anticyram cum decem legatis, inde Corinthum trajecit. ibi consilia decem legatorum tractabantur. Identidem Quinctius, *liberandam omnem Græciam, si Ætolorum linguas retundere, si veram caritatem, majestatem, apud omnes nominis Romani vellent esse: si fidem facere, ad liberandam Græciam, non ad transferendum à Philippo ad se imperium, se mare trajecisse.* Nihil contra ea de libertate urbium alii dicebant. ceterùm *ipsis tutius esse, manere pauliſper sub tutela præsidii Romani, quàm pro Philippo Antiochum dominum accipi.* Postremò ita decretum est: *Corinthus redderetur Achæis, ut in Acrocorintho tamen præsidium*

Digitized by Google

ſidium eſſet: Chalcidem ac Demetriadem retineri, donec cura de Antiocho deceſſiſſet.

XXXII. Iſthmiorum ſtatum ludicrum aderat; ſemper quidem & aliàs frequens, quum propter ſpectaculi ſtudium inſitum genti, quo certamina omnis generis artium, viriumque, ac pernicitatis viſuntur; tum quia propter opportunitatem loci, per duo diverſa maria, omnium Græcorum undique conventus erat. Sed exſpectatione erecti, qui deinde ſtatus futurus Græciæ, quæ ſua fortuna eſſet: alii non taciti ſolùm opinabantur, ſed ſermonibus etiam ſerebant. Romani ad ſpectaculum conſederunt; & præco cum tubicine, ut mos eſt, in mediam arenam, unde ſolenni carmine ludicrum indici ſolet, proceſſit, &, tubâ ſilentio facto, ita pronunciat: SENATUS ROMANUS, ET T. QUINCTIUS IMPERATOR, PHILIPPO REGE MACEDONIBUSQUE DEVICTIS, LIBEROS, IMMUNES, SUIS LEGIBUS ESSE JUBET CORINTHIOS, PHOCENSES, LOCRENSESQUE OMNES, ET INSULAM EUBOEAM, ET MAGNETAS, THESSALOS, PERRHÆBOS, ACHÆOS PHTHIOTAS. Percenſuerat omnes gentes, quæ ſub ditione Philippi regis fuerant. Auditâ voce præconis, majus gaudium fuit, quàm quod univerſum, homines caperent. Vix ſatis credere ſe quiſque auderet: alii alios intueri, mirabundi velut ſomnii vanam ſpeciem: quod ad quemque pertineret, ſuarum aurium fidei minimùm credentes, proximos interrogabant. Revocatus præco, quum unuſquiſque non audire, ſed videre libertatis ſuæ nuncium averet, iterum pronunciaret eadem. Tum ab certo jam gaudio tantus cum clamore plauſus eſt ortus, totieſque repetitus, ut facilè appareret, nihil omnium bonorum multitudini gratius, quàm libertatem eſſe. Ludicrum deinde ita raptim peractum eſt, ut nullius nec animi, nec oculi ſpectaculo intenti eſſent. adeo unum gaudium præoccupaverat omnium aliarum ſenſum voluptatium.

XXXIII. Ludis verò dimiſſis, curſu propè omnes tendere

tendere ad imperatorem Romanum: ut, ruente turbâ in unum, adire, contingere dextram cupientium, coronas lemniscosque jacientium, haud procul periculo fuerit. Sed erat trium ferme & triginta annorum; & quum robur juventæ, tum gaudium ex tam insigni gloriæ fructu, vires suppeditabant. nec præsens omnium modò effusa lætitia est; sed per multos dies gratis & cogitationibus, & sermonibus revocata: *Esse aliquam in terris gentem, quæ sud impensâ, suo labore ac periculo bella gerat pro libertate aliorum: nec hos finitimis, aut propinqua vicinitatis hominibus, aut terris continenti junctis præstet: maria trajiciat, ne quod toto orbe terrarum injustum imperium sit, & ubique jus, fas, lex potentissima sint. Unâ voce præconis liberatas omnes Græcia atque Asiæ urbes. hoc spe concipere, audacis animi fuisse: ad effectum adducere, virtutis & fortunæ ingentis.*

XXXIV. Secundùm ista jam Quinctius & decem legati legationes regum, gentium, civitatiumque audivere. Primi omnium regis Antiochi vocati legati sunt. his eadem, quæ ferè Romæ erant, verba sine fide rerum jactata. Nihil jam perplexè, ut antè, quum dubiæ res incolumi Philippo erant, sed apertè pronunciatum, ut excederet Asiæ urbibus, quæ aut Philippi, aut Ptolemæi regum fuissent. abstineret liberas, omnesque Græcas. Ante omnia denunciatum, ne in Europam aut ipse transiret, aut copias trajiceret. Dimissis regis legatis, conventus gentium civitatiumque est haberi cœptus: eoque maturiùs peragebatur, quòd decreta decem legatorum civitates nominatim pronunciabant: Orestis, (Macedonum ea gens est) quòd primi ab rege defeciissent, suæ leges redditæ. Magnetes, & Perrhæbi, & Dolopes, liberi quoque pronunciati. Thessalorum genti, præter libertatem concessam, Achæi Phthiotæ dati, Thebis Phthioticis & Pharsalo excepto. Ætolos de Pharsalo & Leucade postulantes, ut ex fœdere sibi restituerentur, ad senatum rejecerunt. Phocenses,

Locren-

Digitized by Google

Locrenſes, & quæ ſicut antè fuerant adjecta, decreti auctoritate his contribuerunt. Corinthus, & Triphylia, & Heræa (Peloponneſi & ipſa urbs eſt) reddita Achæis. Oreum & Eretriam decem legati Eumeni regi, Attali filio, dabant. diſſentiente Quinctio, venit res in arbitrium ſenatûs: ſenatus libertatem his civitatibus dedit, Caryſto adjecto. Pleurato Lycus & Parthini dati: Illyriorum utraque gens ſub ditione Philippi fuerat. Amynandrum tenere juſſerunt caſtella, quæ per belli tempus Philippò capta ademiſſet.

XXXV. Dimiſſo conventu, decem legati, partiti munia inter ſe, ad liberandas ſuæ quiſque regionis civitates diſceſſerunt: P. Lentulus Bargylias, L. Stertinius Hephæſtiam & Thaſum & Thraciæ urbes, P. Villius & L. Terentius ad regem Antiochum, Cn. Cornelius ad Philippum. qui, de minoribus rebus editis mandatis, percunctatus, ſi conſilium non utile ſolùm, ſed etiam ſalutare, admittere auribus poſſet, quum rex gratias quoque ſe acturum diceret, ſi quid, quod in rem ſuam eſſet, expromeret, magnopere ei ſuaſit, quoniam pacem impetrâſſet, ad ſocietatem amicitiamque petendam mitteret Romam legatos; ne, ſi quid Antiochus moveret, exſpectâſſe, & temporum opportunitates captâſſe ad bellandum, videri poſſet. Ad Tempe Theſſalica Philippus eſt conventus. qui quum ſe miſſurum extemplo legatos reſpondiſſet; Cornelius Thermopylas, ubi frequens Græciæ ſtatis diebus eſſe ſolet conventus, (Pylaïcum appellant) venit: Ætolos præcipuè monuit, ut conſtanter & fideliter in amicitia populi Romani permanerent. Ætolorum principes alii interqueſti ſunt, quòd non idem erga ſuam gentem Romanorum animus eſſet poſt victoriam, qui in bello fuiſſet: alii ferociùs incuſârunt, exprobrâruntque, *non modò vinci ſine Ætolis Philippum, ſed ne tranſire quidem in Græciam Romanos potuiſſe.* Adverſus ea reſpondere (ne in altercationem excederet res) quum ſuperſediſſet Romanus;

Digitized by Google

manus; *omnia eos æqua impetraturos, si Romam misissent*, dixit. itaque ex auctoritate ejus decreti legati sunt. Hunc finem bellum cum Philippo habuit.

XXXVI. Quum hæc in Græcia Macedoniaque & Asia gererentur, Etruriam infestam propè conjuratio servorum fecit. ad quærendam opprimendamque eam M. Acilius prætor, cui inter cives peregrinosque jurisdictio obtigerat, cum una ex duabus legione urbana missus, alios jam congregatos pugnando vicit; ex his multi occisi, multi capti: alios verberatos cruci-bus affixit, qui principes conjurationis fuerant: alios dominis restituit. Consules in provincias profecti sunt. Marcellum Bojorum ingressum fines, fatigato per diem totum milite viâ faciendâ, castra in tumulo quodam ponentem, Corolamus, regulus Bojorum, cum magna manu adortus, ad tria millia hominum occidit: & illustres viri aliquot in illo tumultuario prœlio ceciderunt, inter quos præfecti sociûm, T. Sempronius Gracchus, M. Junius Silanus; & tribuni militum de legione secunda, A. Ogulnius, & P. Claudius. castra tamen ab Romanis impigre permunita retentaque, quum hostes à prospera pugna nequicquam oppugnâssent. Stativis deinde cisdem per dies aliquot sese tenuit, dum & saucios curaret, & à tanto terrore animos militum reficeret. Boji, ut est gens minimè ad moræ tædium patiens, in castella sua vicosque dilapsi sunt. Marcellus, Pado confestim trajecto, in agrum Comensem, ubi Insubres, Comensibus ad arma excitis, castra habebant, ducit legiones. in ipso itinere prœlium committunt: & primò adeo acriter invaserunt, ut antesignanos impulerint. Quod ubi animadvertit, veritus ne moti semel pellerentur, cohortem Marsorum opposuit: & equitum Latinorum omnes turmas in hostem emisit. Quorum quum primus secundusque impetus retudisset inferentem se ferociter hostem, confirmata & reliqua acies Romana restitit primò,

Digitized by Google

primò, deinde signa acriter intulit. nec ultrà sustinuerunt certamen Galli, quin terga verterent, atque effusè fugerent. In eo prœlio supra quadraginta millia hominum cæsa, Valerius Antias scribit: & quingenta septem signa militaria capta, & carpenta quadringenta triginta duo, & aureos torques multos, ex quibus unum magni ponderis Claudius in Capitolio Jovi donum in ædè positum scribit. Castra eo die Gallorum expugnata direptaque: & Comum oppidum intra dies paucos captum. Castella inde duodetriginta ad consulem defecerunt. Id quoque inter scriptores ambigitur, utrùm in Bojos priùs, an Insubres, consul exercitum induxerit, adversamque prosperà pugnâ obliteraverit: an victoria, ad Comum parta, deformata clade in Bojis acceptâ sit.

XXXVII. Sub hæc tam variâ fortunâ gesta, L. Furius Purpureo alter consul per tribum Sappiniam in Bojos venit. Jam castro Mutilo appropinquabat, quum, veritus ne intercluderetur simul à Bojis Liguribusque, eâdem viâ, quâ adduxerat, reduxit, & magno circuitu per aperta, eaque tuta loca, ad collegam pervenit. dein junctis exercitibus primùm Bojorum agrum usque ad Felsinam oppidum populantes peragraverunt. Ea urbs, ceteraque castella, & Boji ferè omnes, præter juventutem, quæ prædandi causâ in armis erat, (tunc in devias silvas recesserat) in deditionem venerunt. In Ligures deinde traductus exercitus. Boji neglegentiùs coactum agmen Romanorum, quia ipsi procul abesse viderentur, improvisò aggressuros se rati, per occultos saltus secuti sunt. quos non adepti, Pado repentè navibus trajecto, Lævos Libuosque quum pervastâssent, redeuntes inde Ligurum extremo fine, cum agresti præda, in agmen incidunt Romanum. Celeriùs prœlium acriùsque commissum, quàm si tempore locoque ad certamen destinatis, præparatis animis concurrissent. Ibi, quantam vim ad stimulandos ani-

Digitized by Google

mos ira haberet, apparuit. nam ita cædis magis, quàm victoriæ, avidi pugnàrunt Romani, ut vix nuncium cladis hosti relinquerent. Ob eas res gestas, consulum literis Romam allatis, supplicatio in triduum decreta est. Brevi post Marcellus Romam venit, triumphusque ei magno consensu Patrum est decretus. Triumphavit in magistratu de Insubribus Comensibusque. Bojorum triumphi spem collegæ reliquit: quia ipsi propriè adversa pugna in ea gente evenerat, collegæ secunda. Multa spolia hostium captivis carpentis traducta, multa militaria signa lata, æris trecenta viginti millia, argenti bigati ducenta triginta quatuor millia. in pedites singulos dati octingenti æris: triplex equiti, centurionique.

XXXVIII. Eodem anno Antiochus rex, quum hibernàsset Ephesi, omnes Asiæ civitates in antiquam imperii formulam redigere est conātus: reliquas quidem, aut quia locis planis positæ erant, aut quia parum mœnibus armisque ac juventuti fidebant, haud difficulter jugum accepturas. Smyrna & Lampsacus libertatem usurpabant: periculumque erat, ne, si concessum his foret, quos in Theba Smyrnam in Æolide Ioniaque, Lampsacum in Hellesponto, aliæ urbes sequerentur. Igitur & ipse ab Epheso ad Smyrnam obsidendam misit: &, quæ Abydi copiæ erant, præsidio tantùm modico relicto, duci ad Lampsacum oppugnandum jussit. Nec vi tantùm terrebat: sed, per legatos leniter alloquendo castigandoque temeritatem & pertinaciam, spem conabatur facere, brevi, quæ peterent, habituros; sed quum satis & ipsis, & omnibus aliis appareret, ab rege impetratam eos libertatem, non per occasionem raptam, habere. Adversus quæ respondebant, *Nihil neque mirari, neque succensere Antiochum debere, si spem libertatis differri non satis æquo animo paterentur.* Ipse initio veris, navibus ab Epheso profectus, Hellespontum petit: terrefires

ſtres copias Madytum trajicit, Cherſoneſi urbem: terreſtri navalem exercitum junxit. &, quia clauſerant portas, circumdedit mœnia armatis, & jam opera admoventi, deditio eſt facta: idem metus tum incolentes alias Cherſoneſi urbes in deditionem dedit. Lyſimachiam inde omnibus ſimul navalibus terreſtribuſque copiis venit. quam quum deſertam ac ſtratam propè ruinis inveniſſet, (ceperant autem, direptamque incenderant Thraces paucis antè annis) cupido eum reſtituendi nobilem urbem, & loco ſitam opportuno, cepit. Itaque omni curâ ſimul eſt aggreſſus & tecta, muroſque reſtituere, & partim redimere ſervientes Lyſimachienſes, partim fugâ ſparſos per Helleſpontum Cherſoneſumque conquirere contrahereque: partim novos colonos, ſpe commodorum propoſitâ, adſcribere, & omni modo frequentare. ſimul ut Thracum ſummoveretur metus, ipſe parte dimidiâ terreſtrium copiarum ad depopulandum proxima Thraciæ eſt profectus: partem navaleſque ſocios omnes reliquit in operibus reficiendæ urbis.

XXXIX. Sub hoc tempus & L. Cornelius, miſſus ab ſenatu ad dirimenda inter Antiochum Ptolemæumque reges certamina, Selymbriæ ſubſtitit: & decem legatorum P. Lentulus à Bargyliis, P. Villius & L. Terentius à Thaſſo, Lyſimachiam petierunt. eódem & à Selymbria L. Cornelius, & ex Thracia poſt paucos dies Antiochus convenerunt. Primus congreſſus cum legatis, & deinceps invitatio benigna & hoſpitalis fuit. ut de mandatis ſtatuque præſenti Aſiæ agi cœptum eſt, animi exaſperati ſunt. Romani, omnia acta ejus, ex quo tempore è Syria claſſe ſolviſſet, diſplicere ſenatui, non diſſimulabant, reſtituique Ptolemæo civitates omnes, quæ ditionis ejus fuiſſent, æquum cenſebant. *Nam quod ad eas civitates attineret, quas à Philippo poſſeſſas Antiochus per occaſionem, averſo Philippo in Romanum bellum, intercepiſſet, id verò ferendum*

Digitized by Google

non esse, Romanos per tot annos terrâ marique tanta pericula ac labores exhausisse, Antiochum belli præmia habere. Sed ut in Asiam adventus ejus dissimulari ab Romanis, tanquam nihil ad eos pertinens, potuerit; quòd jam etiam in Europam omnibus navalibus terrestribusque copiis transierit, quantum à bello aperto Romanis abesse? Illum quidem, etiamsi in Italiam trajiciat, negaturum.

XL. Ad ea rex, *Satis jam antè videre se, Romanos inquirere, quid regi Antiocho faciendum; at, quousque terrâ marique progrediendum fuerit ipsis, non cogitare. Asiam nihil ad populum Romanum pertinere: nec magis illis inquirendum esse, quid Antiochus in Asia, quàm Antiocho, quid in Italia populus Romanus faciat. Quod ad Ptolemæum attineat, cui ademptas civitates querantur; sibi cum Ptolemæo & amicitiam esse, & id agere se, ut brevi etiam affinitas jungatur. Nec ex Philippi quidem adversa fortuna spolia ulla se petisse: aut adversus Romanos in Europam trajecisse, ****** fuerit, (quo victo omnia, quæ illius fuissent, jure belli Seleuci facta sint) existimare suæ ditionis esse. Occupatis majoribus suis rerum aliarum aliâ curâ, primò quædam ex his Ptolemæum, deinde & Philippum, usurpando aliena possedisse: sicut quædam ex proxima Thracia, quæ indubitatè Lysimachi fuerint. Ad ea facienda in antiquum venisse: & Lysimachiam, deletam Thracum impetu, de integro condere, ut Seleucus filius eam sedem regni habeat.*

XLI. His disceptationibus per dies aliquot habitis, rumor sine ullo satis certo auctore allatus de morte Ptolemæi regis, ut nullus exitus imponeretur sermonibus. nam dissimulabat pars utraque se audisse; & L. Cornelius, cui legatio ad duos reges, Antiochum Ptolemæumque, mandata erat, spatium modici temporis ad conveniendum Ptolemæum petebat: ut, priusquam moveretur aliquid in nova possessione regni, perveniret in Ægyptum; & Antiochus suam fore Ægyptum, si tum occasio esset, censebat. Itaque, dimissis Romanis, relictoque Seleuco filio cum terrestribus copiis ad resti-

Digitized by Google

restituendam, ut instituerat, Lysimachiam, ipse omni classe navigans Ephesum, legatis ad Quinctium missis, qui ad fidem de societate agerent, oram Asiæ legens, pervenit in Lyciam: Patarisque cognito, vivere Ptolemæum, navigandi quidem in Ægyptum omissum consilium est. Cyprum nihilominus tendens, quum Chelidonium promontorium superâsset, paulisper seditione remigum est retentus in Pamphylia circa Eurymedontem amnem. Inde profectum eum ad capita (quæ vocant) Sari fluminis fœda tempestas oborta propè cum omni classe demersit. multæ naves ejectæ: multæ ita haustæ mari, ut nemo in terram enaverit. Magna vis hominum ibi interiit, non remigum tantùm militumque ignotorum, sed etiam insignium amicorum. Collectis reliquiis naufragii, quum res non in eo esset, ut Cyprum tentaret, minùs opulento agmine, quàm profectus erat, Seleuciam redit. ibi subduci navibus jussis (jam enim & hiems instabat) ipse in hibernа Antiochiam processit. In hoc statu regum erant res.

XLII. Romæ eo primùm anno triumviri epulones facti, C. Licinius Lucullus tribunus, qui legem de creandis his tulerat, P. Manlius, & P. Porcius Læca. his triumviris, item ut pontificibus, lege datum togæ prætextæ habendæ jus. Sed magnum certamen cum omnibus sacerdotibus eo anno fuit quæstoribus urbanis, Q. Fabio Labeoni & L. Aurelio. Pecuniâ opus erat, quòd ultimam pensionem pecuniæ in bellum collatæ persolvere placuerat privatis. Quæstores ab auguribus pontificibusque, quòd stipendium per bellum non contulissent, petebant. ab sacerdotibus tribuni nequicquam appellati, omniumque annorum, per quos non dederant, exactum est. Eodem anno duo mortui pontifices, novique in eorum locum suffecti, M. Marcellus consul in locum C. Sempronii Tuditani, qui prætor in Hispania decesserat: & L. Valerius in locum M. Cornelii Cethegi. Et Q. Fabius Maximus augur mortuus est ad-

Digitized by Google

modum adoleſcens, priuſquam ullum magiſtratum caperet: nec eo anno augur in ejus locum eſt ſuffectus. Comitia inde conſularia habita à M. Marcello conſule. creati conſules L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato. Prætores inde facti C. Fabricius Luſcinus, C. Atinius Labeo, Cn. Manlius Vulſo, Ap. Claudius Nero, P. Manlius, P. Porcius Læca. Ædiles curules, M. Fulvius Nobilior & C. Flaminius, tritici docies centum millia binis æris populo diviſerunt: id C. Flaminii honoris causà ipſius, patriſque, advexerant Siculi Romam. Flaminius gratiam ejus communicaverat cum collega. Ludi Romani & apparati magnificè ſunt, & ter toti inſtaurati. Ædiles plebis, Cn. Domitius Ahenobarbus & C. Scribonius Curio, multos pecuarios ad populi judicium adduxerunt: tres ex his condemnati ſunt; ex eorum multaticia pecunia ædem in inſula Fauni fecerunt. Ludi plebeii per biduum inſtaurati, & epulum fuit ludorum causà.

XLIII. L. Valerius Flaccus & M. Porcius, quo die magiſtratum inierunt, de provinciis quum ad ſenatum retuliſſent, Patres cenſuerunt, *Quum in Hiſpania tantum gliſceret bellum, ut jam conſulari & duce & exercitu opus eſſet, placere, conſules Hiſpaniam citeriorem & Italiam provincias aut comparare inter ſe, aut ſortiri. Utri Hiſpania provincia eveniſſet, eum duas legiones & quinque millia ſociûm Latini nominis, & quingentos equites ſecum portare, & naves longas viginti ducere. Alter conſul duas legiones ſcriberet. His Galliam provinciam obtineri ſatis eſſe, fractis proximo anno Inſubrium & Bojorum animis.* Cato Hiſpaniam, Valerius Italiam eſt ſortitus. Prætores deinde provincias ſortiti, C. Fabricius Luſcinus urbanam, C. Atinius Labeo peregrinam, Cn. Manlius Vulſo Siciliam, Ap. Claudius Nero Hiſpaniam ulteriorem, P. Porcius Læca Piſas, ut ab tergo Liguribus eſſet: P. Manlius in Hiſpaniam citeriorem adjutor conſuli datur. T. Quinctio, ſuſpectis non ſolùm Antiocho

Digitized by Google

cho & Ætolis, sed etiam Nabide Lacedæmoniorum tyranno, prorogatum in annum imperium est, duas legiones ut haberet. in eas si quid supplementi opus esset, consules scribere, & mittere in Macedoniam jussi. Ap. Claudio præter legionem, quam Q. Fabius habuerat, duo millia peditum & ducentos equites novos conscribere permissum. Par numerus peditum equitumque novorum P. Manlio in citeriorem Hispaniam decretus: & legio eadem, quæ fuerat sub Minucio prætore, data. Et P. Porcio Læcæ ad Etruriam circa Pisas duo millia peditum & quingenti equites ex Gallico exercitu decreti. In Sardinia prorogatum imperium Sempronio Longo.

XLIV. Provinciis ita distributis, consules, priusquam ab urbe proficiscerentur, ver sacrum ex pontificum jussu fecere, quod A. Cornelius Mammula prætor voverat de senatûs sententia populique jussu, Cn. Servilio, C. Flaminio consulibus. annis post uno & viginti factum est, quàm votum. Per eosdem dies C. Claudius, Ap. filius, Pulcher augur in Q. Fabii Maximi locum, qui priore anno mortuus erat, lectus inauguratusque est. Mirantibus jam vulgò hominibus, quod Hispania movisset, bellum negligi, literæ à Q. Minucio allatæ sunt, *Se ad Turbam oppidum cum Budare & Besside, imperatoribus Hispanis, signis collatis prospere pugnâsse: duodecim millia hostium cæsa: Budarem imperatorem captum: ceteros fusos fugatosque.* His literis lectis, minus terroris ab Hispanis erat, unde ingens bellum exspectatum fuerat. Omnes curæ, post adventum utique decem legatorum, in Antiochum regem conversæ. Hi, expositis priùs, quæ cum Philippo acta essent, & quibus legibus data pax, non minorem belli molem restare ab Antiocho docuerunt. *Ingenti classe, egregio terrestri exercitu, in Europam eum trajecisse. nisi avertisset vana spes, ex vanjore rumore orta, Ægypti invadendæ, mox bello Græciam arsuram fuisse. neque e-*

Digitized by Google

nim ne Ætolos quidem quieturos, quum ingenio inquietam, tum iratam Romanis gentem. Hærere & aliud in viscéribus Græciæ ingens malum, Nabin, nunc Lacedæmoniorum, mox, si liceat, universæ Græciæ futurum tyrannum; avaritiâ & crudelitate omnes famâ celebratos tyrannos æquantem. Cui si Argos, velut arcem Peloponnesо impositam, tenere liceat, deportatis in Italiam Romanis exercitibus, nequicquam liberatam à Philippo Græciam fore, pro rege, si nihil aliud, longinquo vicinum tyrannum dominum habituram.

XLV. Hæc quum jam ab gravibus auctoribus, tum qui omnia per scipsos explorata referrent, audirent majores; quod ad Antiochum attineret, maturanda his, quum rex quacunque de causa in Syriam concessisset, de tyranno consultatio visa est. Quum diu disceptatum esset, utrùm jam causæ satis videretur, cur decerneretur, an permitterent T. Quinctio: quod ad Nabin Lacedæmonium attineret, faceret, quæ è republica censeret esse, permiserunt; eam rem esse rati, quæ maturata dilatave non tam magni momenti ad summam rem populi Romani esset. Magis id animadvertendum esse, quid Hannibal & Karthaginienses, si cum Antiocho ortum foret bellum, acturi essent. Adversæ Hannibali factionis homines principibus Romanis, amicis quisque suis, identidem scribebant, *Nuncios literasque ab Hannibale ad Antiochum missas, & ab rege ad eum clàm legatos venisse. Ut feras quasdam nunquam mitescere; sic immitem, implacabilem ejus viri animum esse. marcescere otio situque civitatem, queri eum, & inertiâ operis; nec sine armorum sonitu excitari posse.* Hæc probabilia memoria prioris belli, per unum illum non magis gesti, quàm moti, faciebat. Irritaverat etiam recenti facto multorum potentium animos.

XLVI. Judicum ordo Karthagine eâ tempestate dominabatur; eo maximè, quòd iidem perpetui judices erant. Res, fama, vitaque omnium in illorum potestate erat, qui unum ejus ordinis, idem omnes adversos

Digitized by Google

sos habebat; nec accusator apud judices infensos decrat. Horum in tam impotenti regno (neque enim civiliter nimiis opibus utebantur) prætor factus Hannibal vocare ad se quæstorem. Idem pro nihilo habuit. nam & adversæ factionis erat: &, quia ex quæstura in judices, potentissimum ordinem, referebantur, jam pro futuris mox opibus animos gerebat. Enimvero indignum id ratus Hannibal, viatorem ad prehendendum quæstorem misit: subductumque in concionem, non ipsum magis, quàm ordinem judicum, præ quorum superbia atque opibus nec leges quicquam essent, nec magistratus, accusavit. &, ut secundis auribus accipi orationem animadvertit, & infimorum quoque libertati gravem esse superbiam eorum, legem extemplo promulgavit, pertulitque, *Ut in singulos annos judices legerentur, ne quis biennium continuum judex esset.* Ceterùm, quantam eo facto ad plebem inierat gratiam, tantum magnæ partis principum offendebat animos. Adjecit aliud, quod, bono publico, sibi proprias simultates irritavit. Vectigalia publica partim neglegentiâ dilabebantur; partim prædæ ac divisui principum quibusdam & magistratibus erant: quin & pecunia, quæ in stipendium Romanis suo quoque anno penderetur, deerat, tributumque grave privatis imminere videbatur.

XLVII. Hannibal, postquam, vectigalia quanta terrestria maritimaque essent, & in quas res erogarentur, animadvertit, & quid eorum ordinarii reipublicæ usus consumerent, quantum peculatus averteret; omnibus residuis pecuniis exactis, tributo privatis remisso, satis locupletem rempublicam fore ad vectigal præstandum Romanis, pronunciavit in concione, & præstitit promissum. Tum verò isti, quos paverat per aliquot annos publicus peculatus, velut bonis ereptis, non furto eorum manibus extorto, infensi & irati Romanos in Hannibalem, & ipsos causam odii quærentes, instiga-

Digitized by Google

bant. Itaque, diu repugnante Scipione Africano, quia parum ex populi Romani dignitate esse ducebat, subscribere odiis accusationibusque Hannibalis, & factionibus Karthaginiensium inferere publicam auctoritatem, nec satis habere bello vicisse Hannibalem, nisi velut accusatores calumniam in eum jurarent, ac nomen deferrent, tandem pervicerunt, ut legati Karthaginem mitterentur, qui apud senatum eorum arguerent, Hannibalem cum Antiocho rege consilia belli faciendi inire. Legati tres missi, C. Servilius, M. Claudius Marcellus, Q. Terentius Culleo. qui quum venissent, ex consilio inimicorum Hannibalis, quærentibus causam adventûs dici jusserunt; venisse ad controversias, quæ cum Masinissa rege Numidarum Karthaginiensibus essent, dirimendas. id creditum vulgò. Hannibalem unum se peti ab Romanis non fallebat; & ita pacem Karthaginiensibus datam esse, ut inexpiabile bellum adversus se unum maneret. Itaque cedere tempori & fortunæ statuit; &, præparatis jam omnibus antè ad fugam, obversatus eo die in foro avertendæ suspicionis causâ, primis tenebris vestitu forensi ad portam cum duobus comitibus ignaris consilii est egressus.

XLVIII. Quum equi, quo in loco jussi erant, præstò fuissent, nocte viâ cità regionem quandam agri Vocani transgressus, postero die manè inter Achollam & Thapsum ad suam turrim pervenit. ibi eum parata instructaque remigio excepit navis. ita Africâ Hannibal excessit, sæpius patriæ, quàm suorum eventus miseratus. Eo die in Cercinam insulam trajecit. ubi quum in portu naves aliquot onerarias cum mercibus invenisset, & ad egressum eum è nave concursus salutantium esset factus; percunctantibus legatum se Tyrum dici jussit. veritus tamen, ne qua earum navis nocte profecta Thapsum aut Achollam nunciaret, se Cercinæ visum, sacrificio apparari jusso, magistros navium mer-

Digitized by Google

mercatoresque invitari jussit: & vela cum antennis ex navibus corrogari, ut umbra (etenim media æstas forte erat) cœnantibus in littore fieret. Quantum res & tempus patiebantur, apparatæ celebratæque ejus diei epulæ sunt: multoque vino in serum noctis convivium productum. Hannibal, quàm primùm fallendi eos, qui in portu erant, tempus habuit, navem solvit. ceteri sopiti quum postero die tandem ex somno pleni crapulæ surrexissent, id quod serum erat, aliquot horas remis in naves collocandis & aptandis armamentis absumpserunt. Karthagine & multitudinis, assuetæ domum Hannibalis frequentare, concursus ad vestibulum ædium est factus: &, ut non comparere eum vulgatum est, in forum turba convenit principem civitatis quærentium, & alii fugam conscisse, (id quod erat) alii fraude Romanorum interfectum, idque magis, ferebant: varioque vultus cerneres, ut in civitate aliorum alias partes foventium factionibus. Visum deinde Cercinæ eum, tandem allatum est.

XLIX. Romani legati quum in senatu exposuissent, *Compertum Patribus Romanis esse, & Philippum regem antè ab Hannibale maximè accensum, bellum populo Romano fecisse, & nunc literas nunciosque ab eo ad Antiochum regem profectos: haud quieturum antè, quàm bellum toto orbe terrarum consciisset. Ne his debere impune esse, si satisfacere Karthaginienses populo Romano vellent, nihil eorum suâ voluntate, nec publico consilio factum esse.* Karthaginienses responderunt, quicquid æquum censuissent Romani, facturos esse. Hannibal prospero cursu Tyrum pervenit: exceptusque à conditoribus Karthaginis, ut alia patria, vir tam clarus omni genere honorum, paucos moratus dies, Antiochiam navigat. ibi profectum jam regem quum audisset, filium ejus solenne ludorum ad Daphnen celebrantem convenisset: comiter ab eo exceptus, nullam moram navigandi fecit. Ephesi regem est consecutus, fluctuantem adhuc animo, incer-

Digitized by Google

tumque de Romano bello, ſed haud parvum momentum animo ejus ad moliendum adventus Hannibalis fecit. Ætolorum quoque eodem tempore alienati ab ſocietate Romana animi ſunt: quorum legatos Pharſalum & Leucadem, & quaſdam alias civitates ex primo foedere petentes, ſenatus ad Quinctium rejecit.

LIBER XXXIV.

EPITOME.

I, II, &c. LEX *Oppia, quam C. Oppius tribunus plebis bello Punico de finiendis matronarum cultibus tulerat, cum magna contentione abrogata eſt; quum Porcius Cato auctor fuiſſet, ne ea lex aboleretur.* VIII, IX, &c. *Is, in Hiſpaniam profectus, bello, quod Emporiis orſus eſt, citeriorem Hiſpaniam pacavit.* XXII, &c. *T. Quinctius Flaminius bellum adverſus Lacedæmonios & tyrannum eorum Nabidem proſpere geſtum, datâ iis pace, qualem ipſe voluit, liberatiſque Argis, qui ſub ditione tyranni erant, finivit.* XLIV. *Senatus tunc primùm ſecretus à populo ludos ſpectavit: ut id fieret, Sex. Ælius Pætus & C. Cornelius Cethegus cenſores intervenerunt, cum indignatione plebis.* XLV. *Coloniæ pleraque deductæ ſunt.* XLVI, &c. *M. Porcius Cato de Hiſpania triumphavit. Res præterea in Hiſpania, & adverſus Bojos & Inſubres Gallos feliciter geſtæ referuntur.* LII. *T. Quinctius Flamininus, qui Philippum Macedonum regem & Nabidem Lacedæmoniorum tyrannum vicerat, Græciamque omnem liberaverat, ob hanc rerum geſtarum multitudinem triduo triumphavit.* LIX. *Legati Karthaginienſium nunciaverunt, Hannibalem, qui ad Antiochum confugerat, bellum cum eo moliri.* LX. *Tentaverat autem Hannibal per Ariſtonem Tyrium, ſine literis Karthaginem miſſum, ad rebellandum Pœnos concitare.*

INTER

Digitized by Google

I. INTER bellorum magnorum, aut vixdum finitorum, aut imminentium, curàs interceſſit res parva dictu, ſed quæ ſtudiis in magnum certamen exceſſerit. M. Fundanius & L. Valerius tribuni plebei ad plebem tulerunt de Oppia lege abroganda. Tulerat eam C. Oppius tribunus plebis, Q. Fabio, Ti. Sempronio conſulibus, in medio ardore Punici belli, *Ne qua mulier plus ſemunciam auri haberet: neu veſtimento verſicolori uteretur: neu junctо vehiculo in urbe oppidove, aut propiùs inde mille paſſus, niſi ſacrorum publicorum causâ, veheretur.* M. & P. Junii Bruti tribuni plebis legem Oppiam tuebantur, nec eam ſe abrogari paſſuros aiebant. Ad ſuadendum diſſuadendumque multi nobiles prodibant. Capitolium turbâ hominum faventium adverſantiumque legi complebatur. Matronæ nullâ nec auctoritate, nec verecundiâ, nec imperio virorum contineri limine poterant: omnes vias urbis adituſque in forum obſidebant, viros deſcendentes ad forum orantes, ut, florente republicâ, creſcente in dies privatâ omnium fortunâ, matronis quoque priſtinum ornatum reddi paterentur. Augebatur hæc frequentia mulierum in dies. nam etiam ex oppidis conciliabuliſque conveniebant. Jam & conſules prætoreſque & alios magiſtratus adire & rogare audebant. ceterùm minimè exorabilem alterum utique conſulem M. Porcium Catonem habebant, qui pro lege, quæ abrogabatur, ita diſſeruit:

II. *Si in ſua quiſque noſtrûm matre familiæ, Quirites, jus & majeſtatem viri retinere inſtituiſſet, minùs cum univerſis feminis negotii haberemus. nunc domi victa libertas noſtra impotentiâ muliebri, hîc quoque in foro obteritur & calcatur: &, quia ſingulas ſuſtinere non potuimus, univerſas horremus. Equidem fabulam & fictam rem ducebam eſſe, virorum omne genus in aliqua inſula conjuratione muliebri ab ſtirpe ſublatum eſſe. Ab nullo genere non ſummum periculum eſt, ſi cœtus, &*

Digitized by Google

& concilia, & secretas consultationes esse finas. Atque ego vix statuere apud animum meum possum, utrùm pejor ipsa res, an pejore exemplo agatur. Quorum alterum ad nos consules reliquosque magistratus, alterum ad vos, Quirites, magis pertineret. nam utrùm è republica sit, necne, id, quod ad vos fertur, vestra existimatio est, qui in suffragium ituri estis. Hæc consternatio muliebris, sive sua sponte, sive auctoribus vobis, M. Fundani & L. Valeri, facta est, haud dubiè ad culpam magistratuum pertinens, nescio vobis, tribuni, an consulibus, magis sit deformis. vobis, si feminas ad concitandas tribunicias seditiones jam adduxistis: nobis, si, ut plebis quondam, sic nunc mulierum secessione leges accipiendæ sunt. Equidem non sine rubore quodam paulo antè per medium agmen mulierum in forum perveni. Quòd nisi me verecundia singularum magis majestatis & pudoris, quàm universarum, tenuisset, ne compellatæ à consule viderentur, dixissem: Qui hic mos est in publicum procurrendi, & obsidendi vias, & viros alienos appellandi? Istud ipsum suos quæque domi rogare non potuistis? An blandiores in publico, quàm in privato, & alienis, quàm vestris, estis? quanquam ne domi quidem vos, si sui juris finibus matronas contineret pudor, quæ leges hic rogarentur, abrogarenturve, curare decuit. Majores nostri, nullam, ne privatam quidem, rem agere feminas sine auctore, voluerunt; in manu esse parentum, fratrum, virorum. nos (si Diis placet) jam etiam rempublicam capessere eas patimur, & foro propè, & concionibus, & comitiis immiscerì. Quid enim nunc aliud per vias & compita faciunt, quàm rogationes tribunorum plebis suadent, aliæ legem abrogandam censent? Date frenos impotenti naturæ & indomito animali, & sperate, ipsas modum licentiæ facturas, nisi vos feceritis. Minimum hoc eorum est, quæ iniquo animo feminæ sibi aut moribus aut legibus injuncta patiuntur. omnium rerum libertatem, immò licentiam, (si vera dicere volumus) desiderant. quid enim, si hoc expugnaverint, non tentabunt?

III. *Recensete omnia muliebria jura, quibus licentiam earum alligaverint majores nostri, per quæque subjecerint viris: quibus.*

Digitized by Google

quibus omnibus constrictas vix tamen continere poteſtis. Quid? ſi carpere ſingula, & extorquere, & exæquari ad extremum viris patiemini, tolerabiles vobis eas fore creditis? extemplo, ſimul pares eſſe cœperint, ſuperiores erunt. At, Hercule, ut quid novum in eas rogetur, recuſant. non jus, ſed injuriam deprecantur. Immo ut, quam acceptiſtis, juſſiſtis ſuffragiis veſtris legem, quam uſu tot annorum & experiendo comprobaſtis, hanc ut abrogetis: id eſt, ut unam tollendo legem ceteras infirmetis. Nulla lex ſatis commoda omnibus eſt: id modò quæritur, ſi majori parti & in ſummam prodeſt. Si, quod cuiquam privatim officiet jus, id deſtruet ac demolietur, quid attinebit univerſos rogare leges, quas mox abrogare, in quos latæ ſunt, poſſint? Volo tamen audire, quid ſit, propter quod matronæ conſternatæ procurrerunt in publicum, ac vix foro ſe & concione abſtinent. Ut captivi ab Hannibale redimantur parentes, viri, liberi, fratres earum? Procul abeſt, abſitque ſemper, talis fortuna reipublicæ. ſed tamen, quum fuit, negâſtis hoc piis precibus earum. At non pietas nec ſollicitudo pro ſuis, ſed religio, congregavit eas. Matrem Idæam, a Peſſinunte ex Phrygia venientem, acceptúræ ſunt. Quid honeſtum dictu ſaltem ſeditioni prætenditur muliebri? Ut auro & purpurâ fulgeamus, inquit; ut carpentis, feſtis profeſtiſque diebus, velut triumphantes de lege victa & abrogata, & captis & ereptis ſuffragiis veſtris, per urbem vectemur: ne ullus modus ſumptibus, ne luxuriæ ſit.

IV. *Sæpe me querentem de feminarum, ſæpe de virorum, nec de privatorum modò, ſed etiam magiſtratuum, ſumptibus audiſtis; diverſiſque duobus vitiis, avaritiâ & luxuriâ, civitatem laborare: quæ peſtes omnia magna imperia everterunt. Hæc ego, quo melior lætiorque in dies fortuna reipublicæ eſt, imperiumque creſcit, & jam in Græciam Aſiamque tranſcendimus, omnibus libidinum illecebris repletas, & regias etiam attrectamus gazas, eo plus horreo, ne illæ magis res nos ceperint, quàm nos illas. Infeſta, mihi credite, ſigna ab Syracuſis illata ſunt huic urbi. jam nimis multos audio Corinthi & Athenarum ornamenta laudantes miranteſque, & antefixa fi-*

ſilia

Digitized by Google

stilia Deorum Romanorum ridentes. Ego hos malo propitios Deos; & ita spero futuros, si in suis manere sedibus patiemur. Patrum nostrorum memoriâ per legatum Cineam Pyrrhus, non virorum modò, sed etiam mulierum animos donis tentavit. nondum lex Oppia ad coërcendam luxuriam muliebrem lata erat: tamen nulla accepit. Quam causam fuisse censetis? Eadem fuit, quæ majoribus nostris nihil de hac re lege sanciendi. nulla erat luxuria quæ coërceretur. Sicut antè morbos necesse est cognitos esse, quàm remedia eorum; sic cupiditates priùs natæ sunt, quàm leges, quæ iis modum facerent. Quid legem Licinniam excitavit de quingentis jugeribus, nisi ingens cupido agros continuandi? Quid legem Cinciam de donis & muneribus, nisi quia vectigalis jam & stipendiaria plebes esse senatui cœperat? Itaque minimè mirum est, nec Oppiam, nec aliam ullam tum legem desideratam esse, quæ modum sumptibus mulierum faceret, quum aurum & purpuram data & oblata ultro non accipiebant. Si nunc cum illis donis Cineas urbem circumiret; stantes in publico invenisset, quæ acciperent. Atque ego nonnullarum cupiditatum ne causam quidem aut rationem inire possum. nam ut, quod alii liceat, tibi non licere, aliquid fortasse naturalis aut pudoris aut indignationis habeat; sic, æquato omnium cultu, quid unaquæque vestrûm veretur, ne in se conspiciatur? Pessimus quidem pudor est vel parsimoniæ, vel paupertatis: sed utrumque lex vobis demit, quum id, quod habere non licet, non habetis. Hanc, inquit, ipsam exæquationem non fero, illa locuples. cur non insignis auro & purpurâ conspicior? cur paupertas aliarum sub hac legis specie latet, ut, quod habere non possunt, habituræ, si liceret, fuisse videantur? Vultis hoc certamen uxoribus vestris injicere, Quirites, ut divites id habere velint, quod nulla alia possit; pauperes, ne ob hoc ipsum contemnantur, supra vires se extendant? Næ, simul pudere, quod non oportet, cœperit; quod oportet, non pudebit. quæ de suo poterit, parabit: quæ non poterit, virum rogabit. Miserum illum virum, & qui exoratus, & qui non exoratus erit! quum, quod ipse non dederit, datum ab alia videbit. Nunc vulgò alienos viros rogant, &, quod

Digitized by Google

quod majus est, legem & suffragia rogant, & à quibusdam impetrant, adversus te, & rem tuam, & liberos tuos inexorabiles. Simul lex modum sumptibus uxoris tuæ facere desierit; tu nunquam facies. Nolite eodem loco existimare, Quirites, futuram rem, quo fuit, antequam lex de hoc ferretur. Et, hominem improbum non accusari, tutius est, quàm absolvi: & luxuria non mota tolerabilior esset, quàm erit nunc, ipsis vinculis, sicut fera bestia, irritata, deinde emissa. Ego nullo modo abrogandam legem Oppiam censeo. vos quod faxitis, Deos omnes fortunare velim.

V. Post hæc tribuni quoque plebei, qui se intercessûros professi erant, quum pauca in eandem sententiam adjecissent; tum L. Valerius pro rogatione ab se promulgata ita disseruit: *Si privati tantummodo ad suadendum dissuadendumque id, quod à nobis rogatur, processissent, ego quoque, quum satis dictum pro utraque parte existimarem, tacitus suffragia vestra exspectássem. nunc, quum vir gravissimus consul M. Porcius, non auctoritate solùm, quæ tacita satis momenti habuisset, sed oratione etiam longâ & accuratâ infectatus sit rogationem nostram, necessum est paucis respondere. qui tamen plura verba in castigandis matronis, quàm in rogatione nostra dissuadenda, consumpsit: & quidem, ut in dubio poneret, utrùm id, quod reprehenderet, matronæ suâ sponte, an nobis auctoribus, fecissent. Rem defendam, non nos; in quos jecit magis hoc consul verbo tenus, quàm ut re infimularet. Cœtum, & seditiones, & interdum secessionem muliebrem appellavit, quòd matronæ in publico vos rogássent, ut legem, in se latam per bellum temporibus duris, in pace & florente ac beata republica abrogaretis. Verba magna, quæ rei augendæ causâ conquirantur, & hæc, & alia esse scio: & M. Catonem oratorem non solùm gravem, sed interdum etiam trucem, esse scimus omnes, quum ingenio sit mitis. Nam quid tandem novi matronæ fecerunt, quòd frequentes in causa ad se pertinente in publicum processerunt? Nunquam ante hoc tempus in publico apparuerunt? Tuas adversus te Origines revolvam. Accipe, quoties id fecerint,*

&

Digitized by Google

& quidem semper bono publico. Jam à principio, regnante Romulo, quum, Capitolio ab Sabinis capto, medio in foro signis collatis dimicaretur, nonne intercursu matronarum inter acies duas prœlium sedatum est? Quid? regibus exactis, quum, Coriolano Marcio duce, legiones Volscorum castra ad quintum lapidem posuissent, nonne id agmen, quo obruta hæc urbs esset, matronæ averterunt? Jam, urbe captâ à Gallis, quo redempta urbs est? nempe aurum matronæ consensu omnium in publicum contulerunt. Proximo bello (ne antiqua repetam) nonne &, quum pecuniâ opus fuit, viduarum pecuniæ adjuverunt ærarium, &, quum Dii quoque novi ad opem ferendam dubiis rebus arcesserentur, matronæ universæ ad mare profectæ sunt ad matrem Idæam accipiendam? Dissimiles, inquis, causæ sunt. nec mihi causas æquare propositum est. nihil novi factum, purgare satis est. Ceterùm, quod in rebus ad omnes pariter viros feminasque pertinentibus fecisse eas nemo miratus est, in causa propriè ad ipsas pertinente miramur fecisse? Quid autem fecerunt? superbas, me-Dius-Fidius, aures habemus, si, quum domini servorum non fastidiant preces, nos rogari ab honestis feminis indignamur.

VI. *Venio nunc ad id, de quo agitur: in quo duplex consulis oratio fuit. nam & legem ullam omnino abrogari est indignatus; & eam præcipuè legem, quæ luxuriæ muliebris coërcendæ causâ lata esset. Et illa communis pro legibus, visa consularis oratio est: & hæc adversus luxuriam severissimis moribus conveniebat. Itaque periculum est, nisi, quid in utraque re vani sit, docuerimus, ne quis error vobis offundatur. Ego enim, quemadmodum ex his legibus, quæ non in tempus aliquod, sed perpetuæ utilitatis causâ in æternum latæ sunt, nullam abrogari debere fateor, nisi quam aut usus coarguit, aut status aliquis reipublicæ inutilem fecit; sic, quas tempora aliqua desiderârunt leges, mortales (ut ita dicam) & temporibus ipsis mutabiles esse video. Quæ in pace latæ sunt, plerumque bellum abrogat; quæ in bello, pax: ut in navis administratione alia in secundam, alia in adversam tempestatem usui sunt. Hæc quum ita naturâ distincta sint, ex utro tandem*

dem genere ea lex esse videtur, quam abrogamus? An vetus regia lex, simul cum ipsa urbe nata? An (quod secundum est) ab decemviris ad condenda jura creatis in duodecim tabulis scripta? Sine quæ quum majores nostri non existimârint decus matronale servari posse, nobis quoque verendum sit, ne cum ea pudorem sanctitatemque feminarum abrogemus? Quis igitur nescit, novam istam legem esse, Q. Fabio & Ti. Sempronio consulibus viginti annis antè latam? sine qua quum per tot annos matronæ optimis moribus vixerint, quod tandem, ne abrogatâ eâ effundantur ad luxuriam, periculum est? Nam si ista lex ideo lata esset, ut finiret libidinem muliebrem, verendum foret, ne abrogata incitaret: cur sit autem lata, ipsum indicabit tempus. Hannibal in Italia erat victor ad Cannas: jam Tarentum, jam Arpos, jam Capuam habebat: ad urbem Romam admoturus exercitum videbatur: defecerant socii: non milites in supplementum, non socios navales ad classem tuendam, non pecuniam in ærario habebamus: servi, quibus arma darentur, ita ut pretium pro iis bello perfecto dominis solveretur, emebantur: in eandem diem pecuniæ, frumentum & cetera, quæ belli usus postulabant, prædenda publicani se conducturos professi erant: servos ad remum, numero ex censu constituto, cum stipendio nostro dabamus: aurum & argentum omne, ab senatorbus ejus rei initio orto, in publicum conferebamus: viduæ & pupilli pecunias suas in ærarium deferebant: cautum erat, quo ne plus auri & argenti facti, quo ne plus signati argenti & æris domi haberemus. Tali tempore in luxuria & ornatu matronæ occupatæ erant, ut ad eam coërcendam lex Oppia desiderata sit? quum, quia Cereris sacrificium, lugentibus omnibus matronis, intermissum erat, senatus finiri luctum triginta diebus jussit. Cui non apparet, inopiam & miseriam civitatis, & quia omnium privatorum pecuniæ in usum publicum vertendæ erant, istam legem scripsisse, tamdiu mansuram, quamdiu causa scribendæ legis mansisset? Nam si, quæ tunc temporis causâ aut decrevit senatus, aut populus jussit, in perpetuum servari oportet, cur pecunias reddimus privatis? cur publica præsenti pecuniâ locamus?

Digitized by Google

camus? cur servi, qui militent, non emuntur? cur privati non damus remiges, sicut tunc dedimus?

VII. *Omnes alii ordines, omnes homines mutationem in meliorem statum reipublicæ sentient: ad conjuges tantùm nostras pacis & tranquillitatis publicæ fructus non perveniet? Purpurâ viri utemur, prætextati in magistratibus, in sacerdotiis; liberi nostri prætextis purpurâ togis utentur; magistratibus in coloniis municipiisque, hîc Romæ infimo generi magistris vicorum toga prætexta habendæ jus permittemus; nec id ut vivi solùm habeant tantum insigne, sed etiam ut cum eo crementur mortui: feminis duntaxat purpuræ usum interdicemus? &, quum tibi viro liceat purpurâ in veste stragulâ uti, matrem familiæ tuam purpureum amiculum habere non sines? & equus tuus speciosiùs instratus erit, quàm uxor vestita? Sed in purpura, quæ teritur, absumitur, injustam quidem, sed aliquam tamen, causam tenacitatis video: in auro verò, in quo præter manus pretium nihil intertrimenti fit, quæ malignitas est? præsidium potiùs in eo est & ad privatos, & ad publicos usus, sicut experti estis. Nullam æmulationem inter se singularum, quando nulla haberet, esse aiebat. At, Hercule, universis dolor & indignatio est, quum sociorum Latini nominis uxoribus vident ea concessa ornamenta, quæ sibi adempta sint; quum insignes eas esse auro & purpurâ; quum illas vehi per urbem, se pedibus sequi: tanquam in illarum civitatibus, non in sua, imperium sit. Virorum hoc animos vulnerare posset: quid muliercularum censetis, quas etiam parva movent? Non magistratus, nec sacerdotia, nec triumphi, nec insignia, nec dona, aut spolia bellica his contingere possunt. Mundicia, & ornatus, & cultus, hæc feminarum insignia sunt: his gaudent & gloriantur; hunc mundum muliebrem appellârunt majores nostri. Quid aliud in luctu, quàm purpuram atque aurum deponunt? quid, quum eluxerunt, sumunt? quid in gratulationibus supplicationibusque, nisi excellentiores ornatus, adjiciunt? Scilicet, si legem Oppiam abrogaveritis, non vestri arbitrii erit, si quid ejus vetare volueritis, quod nunc lex vetat. minùs filiæ, uxores, sorores etiam quibusdam*

Digitized by Google

beſſdam in manu erunt. Numquam, ſalvis ſuis, exitur ſervitus muliebris: & ipſæ libertatem, quam viduitas & orbitas facit, deteſtantur. In veſtro arbitrio ſuum ornatum, quàm in legis, malunt eſſe. Et vos in manu & tutela, non in ſervitio, debetis habere eas; & malle patres vos aut viros, quàm dominos, dici. Invidioſis nominibus utebatur modò conſul, ſeditionem muliebrem & feceſſionem appellando. Id enim periculum eſt, ne Sacrum montem, ſicut quondam irata plebs, aut Aventinum capiant. Patiendum huic infirmitati eſt, quodcunque vos cenſueritis. quo plus poteſtis, eo moderatiùs imperio uti debetis.

VIII. Hæc quum contra legem proque lege dicta eſſent, aliquanto major frequentia mulierum poſtero die ſeſe in publicum effudit, unoque agmine omnes tribunorum januas obſederunt, qui collegarum rogationi intercedebant: nec antè abſtiterunt, quàm remiſſa intercеſſio ab tribunis eſſet. Nulla deinde dubitatio fuit, quin omnes tribus legem abrogarent. anno vigeſimo poſt abrogata eſt, quàm lata. M. Porcius conſul, poſtquam abrogata eſt Oppia lex, extemplo viginti quinque navibus longis, (quinque ſociorum erant) ad Lunæ portum profectus, eódem exercitu convenire juſſo, &, edicto per oram maritimam miſſo, navibus omnis generis contractis, ab Luna proficiſcens edixit, ut ad portum Pyrenæi ſequerentur. inde ſe frequenti claſſe ad hoſtes iturum. Prætervecti Ligustinos montes ſinumque Gallicum, ad diem, quam edixerat, convenerunt. inde Rhodam ventum, & præſidium Hiſpanorum, quod in caſtello erat, vi dejectum. Ab Rhoda ſecundo vento Emporias perventum. ibi copiæ omnes, præter ſocios navales, in terram expoſitæ.

IX. Jam tunc Emporiæ duo oppida erant muro diviſa. Unum Græci habebant, à Phocæa, unde & Maſſilienſes, oriundi: alterum Hiſpani. ſed Græcum oppidum in mare expoſitum, totum orbem muri minùs quadringentos paſſus patentem habebat: Hiſpanis retractior

Digitized by Google

tractior à mari trium millium paſſuum in circuitu mu-
rus erat. Tertium genus, Romani coloni ab Divo
Cæſare, poſt devictos Pompeii liberos, adjecti. nunc in
corpus unum confuſi omnes; Hiſpanis priùs, poſtre-
mò & Græcis in civitatem Romanam adſcitis. Mira-
retur, qui tum cerneret, aperto mari ab altera parte,
ab altera Hiſpanis, tam feræ & bellicoſæ genti, objec-
tos quæ res eos tutaretur. diſciplina erat cuſtos infir-
mitatis, quam inter validiores optimè timor continet.
Partem muri verſam in agros egregiè munitam habe-
bant, unà tantùm in eam regionem portà impoſitâ: cu-
jus aſſiduus cuſtos ſemper aliquis ex magiſtratibus erat.
nocte pars tertia civium in muris excubabant: neque
moris tantùm aut legis causâ, ſed, quantâ ſi hoſtis ad
portas eſſet, & ſervabant vigilias, & circumibant, curâ.
Hiſpanum neminem in urbem recipiebant. ne ipſi qui-
dem temere urbe excedebant. ad mare patebat omni-
bus exitus. portâ ad Hiſpanorum oppidum versâ nun-
quam niſi frequentes, pars tertia ferè, cujus proximâ
nocte vigiliæ in muris fuerant, egrediebantur. Cauſa
exeundi hæc erat: commercio eorum Hiſpani, impru-
dentes maris, gaudebant: mercarique & ipſi ea, quæ
externa navibus inveherentur, & agrorum exigere fru-
ctus, volebant. hujus mutui usûs deſiderium, ut Hi-
ſpana urbs Græcis pateret, faciebat. Erant etiam eo
tutiores, quòd ſub umbra Romanæ amicitiæ latebant:
quam ſicut minoribus viribus, quàm Maſſilienſes, pari
colebant fide. tunc quoque conſulem exercitumque
comiter ac benignè acceperunt. Paucos ibi moratus
dies Cato, dum exploraret, ubi & quantæ hoſtium co-
piæ eſſent; ut ne mora quidem ſegnis eſſet, omne id
tempus exercendis militibus conſumpſit. Id erat for-
tè tempus anni, ut frumentum in areis haberent. ita-
que, redemptoribus vetitis frumentum parare, ac Ro-
mam dimiſſis, *Bellum*, inquit, *ſe ipſum alet*. Profectus
ab

Digitized by Google

ab Emporiis agros hostium urit vastatque: omnia fugâ & terrore complet.

X. Eodem tempore M. Helvio, decedenti ex ulteriore Hispania cum præsidio sex millium, dato ab Ap. Claudio prætore, Celtiberi agmine ingenti ad oppidum Illiturgi occurrerunt. Viginti millia armatorum fuisse, Valerius scribit; duodecim millia ex iis cæsa, oppidum Illiturgi receptum, & puberes omnes interfectos. Inde ad castra Catonis Helvius pervenit. &, quia tuta jam ab hostibus regio erat, præsidio in ulteriorem Hispaniam remisso, Romam est profectus, & ob rem feliciter gestam ovans urbem est ingressus. Argenti infecti tulit in ærarium quatuordecim millia pondo septingenta triginta duo: & signati bigatorum septemdecim millia viginti tria; & Oscensis argenti centum viginti millia quadringentos triginta octo. Causa triumphi negandi senatui fuit, quòd alieno auspicio & in aliena provincia pugnâsset. Ceterùm biennio post redierat, quum, provinciâ successori Q. Minucio traditâ, annum insequentem retentus ibi longo & gravi morbo fuisset. Itaque duobus modò mensibus antè Helvius ovans urbem est ingressus, quàm successor ejus Q. Minucius triumpharet. Hic quoque tulit argenti pondo triginta quatuor millia octingenta, bigatorum septuaginta octo millia, & Oscensis argenti ducenta septuaginta octo millia.

XI. In Hispania interim consul haud procul Emporiis castra habebat. Eò legati tres ab Ilergetum regulo Biliştage, in quibus unus filius erat, venerunt, querentes, *castella sua oppugnari, nec spem ullam esse resistendi, nisi præsidio Romanus miles esset. Tria millia militum satis esse: nec hostes, si tanta manus venisset, mansuros.* Ad ea consul, *Moveri quidem se vel periculo eorum, vel metu*, dicere: *sed sibi nequaquam tantum copiarum esse, ut, quum magna vis hostium haud procul absit, cum qua mox signis collatis dimicandum sibi in dies exspectet, dividendo exercitum minuere*

Digitized by Google

nuere tutò vires posset. Legati, ubi hæc audierunt, flentes ad genua consulis provolvuntur. Orant, *Ne se in rebus tam trepidis deserat. Quò enim se, repulsos ab Romanis, ituros? nullos se socios, nihil usquam in terris aliud spei habere. Potuisse se extra id periculum esse, si decedere fide, si conjurare cum ceteris voluissent. nullis minis, nullis terriculis se motos, sperantes satis opis & auxilii sibi in Romanis esse. Id si nullum sit, si sibi à consule negetur, Deos hominesque se testes facere, invitos & coactos se, ne eadem, quæ Saguntini passi sunt, patiantur, defecturos: & cum ceteris potiùs Hispanis, quàm solos, perituros esse.*

XII. Et illo quidem die sic sine responso dimissi. Consulem nocte, quæ insecuta est, anceps cura agitare: nolle deserere socios, nolle minuere exercitum; quod aut moram sibi ad dimicandum, aut in dimicando periculum afferre posset. Stat sententia, non minuere copias: ne quid interim hostes inferant ignominiæ, sociis spem pro re ostentandam censet. Sæpe vana pro veris, maximè in bello, valuisse: & credentem se aliquid auxilii habere, perinde atque haberet, ipsâ fiduciâ, & sperando atque audendo servatum. Postero die legatis respondit, *Quanquam vereatur, ne suas vires, aliis eas commodando, minuat; tamen illorum se temporis ac periculi magis, quàm sui, rationem habere.* Denunciari militum parti tertiæ ex omnibus cohortibus jubet, ut cibum, quem in naves imponant, maturè coquant: navesque in diem tertium expediri jussit. Duos ex legatis Biliſtagi atque Ilergetibus nunciare ea jubet; filium reguli comiter habendo, & muneribus apud se retinet. Legati non antè profecti, quàm impositos in naves milites viderunt: id pro haud dubio jam nunciantes, non suos modò, sed etiam hostes, famâ Romani auxilii adventantis impleverunt.

XIII. Consul, ubi satis, quod in speciem fuit, ostentatum est, revocari ex navibus milites jubet. ipse, quum jam id tempus anni appeteret, quo geri res possent,

Digitized by Google

sent, castra hiberna tria millia passuum ab Emporiis posuit. inde per occasiones, nunc hac parte, nunc illâ, modico præsidio castris relicto, prædatum milites in hostium agros educebat. Nocte ferme proficiscebantur, ut & quàm longissimè à castris procederent, & inopinatos opprimerent. Et exercebat ea res novos milites, & hostium magna vis excipiebatur: nec jam egredi extra munimenta castellorum audebant. Ubi satis admodum & suorum & hostium animos est expertus, convocari tribunos, præfectosque, & equites omnes, & centuriones jussit. *Tempus*, inquit, *quod sæpe optâstis, venit, quo vobis potestas fieret virtutem vestram ostendendi. Adhuc prædonum magis, quàm bellantium, militâstis more: nunc justâ pugnâ hostes cum hostibus conseretis manum. non agros inde populari, sed urbium opes exhaurire licebit. Patres nostri, quum Hispania Karthaginiensium, & imperatores ibi & excercitus essent, ipsi nullum imperatorem, nullos in ea milites haberent; tamen addere hoc in fœdere voluerunt, Ut imperii sui Iberus fluvius esset finis. Nunc, quum duo prætores, quum consul, quum tres exercitus Romani Hispaniam obtineant, Karthaginiensium jam propè decem annis nemo in his provinciis sit, imperium nobis citra Iberum amissum est. Hoc armis & virtute recuperetis oportet: & nationem, rebellantem magis temere, quàm constanter bellantem, jugum, quo se exuit, accipere rursus cogatis.* In hunc modum maximè adhortatus pronunciat, se nocte ad castra hostium ducturum. ita ad corpora curanda dimissi.

XIV. Nocte mediâ, quum auspicio operam dedisset, profectus, ut locum, quem vellet, priusquam hostes sentirent, caperet, præter castra hostium circumduxit, & primâ luce, acie instructâ, sub ipsum vallum tres cohortes mittit. Mirantes barbari ab tergo apparuisse Romanum, discurrere ipsi ad arma. Interim consul apud suos, *Nusquam, nisi in virtute, spes est, milites*, inquit, *& ego sedulò, ne esset, feci. inter castra nostra & nos medii hostes. ab tergo hostium ager est. quod pulcherrimum,*

Digitized by Google

idem tutissimum est, in virtute spem positam habere. Sub hanc cohortes recipi jubet, ut barbaros simulatione fugæ eliceret. Id, quod crediderat, evenit. pertimuisse & cedere rati Romanos, portâ erumpunt: &, quantum inter castra sua & hostium aciem relictum erat loci, armatis complent. Dum trepidant acies instruendâ, consul, jam paratis ordinatisque omnibus, incompositos aggreditur. equites primos ab utroque cornu in pugnam educit, sed in dextro extemplo pulsi, cedentesque trepidi etiam pediti terrorem intulere. Quod ubi vidit consul, duas cohortes delectas ab dextro latere hostium circumduci jubet, & ab tergo se ostendere, priusquam concurrerent peditum acies. is terror objectus hosti rem, metu Romanorum equitum inclinatam, æquavit. tamen adeo turbati erant dexteræ alæ equites peditesque, ut quosdam consul manu ipse reprehenderit, & adversos in hostem verterit. ita, & quamdiu missilibus pugnatum est, anceps pugna erat: & jam ab dextra parte, unde terror & fuga cœperat, ægre Romanus restabat. Ab sinistro cornu & ab fronte urgebantur barbari, & cohortes ab tergo instantes pavidi respiciebant. Ut, emissis soliferreis falaricisque, gladios strinxerunt, tum velut redintegrata est pugna. non cæcis ictibus procul ex improviso vulnerabantur: sed, pede collato, tota in virtute ac viribus spes erat.

XV. Fessos jam suos consul, ex secunda acie subsidiariis cohortibus in pugnam inductis, accendit. nova acies facta. integri recentibus telis fatigatos adorti hostes primùm acri impetu, velut cuneo, perculerunt: deinde dissipatos in fugam averterunt: effusoque per agros cursu, castra repetebantur. Ubi omnia fugâ completa vidit Cato, ipse ad secundam legionem, quæ in subsidio posita erat, equo revehitur: & signa præ se ferri, plenoque gradu ad castra hostium oppugnanda succedere jubet. si quis extra ordinem avidiùs procurrit,

Digitized by Google

rit, & ipſe interequitans ſparo percutit, & tribunos centurionesque caſtigare jubet. Jam caſtra hoſtium oppugnabantur: ſaxiſque, & ſudibus, & omni genere telorum ſummovebantur à vallo Romani. ubi recens admota legio eſt; tum & oppugnantibus animus crevit, & infenſiùs hoſtes pro vallo pugnabant. Conſul omnia oculis perluſtrat, ut, quâ minimâ vi reſtatur, eâ parte irrumpat. ad ſiniſtram portam infrequentes videt: eò ſecundæ legionis principes haſtatoſque inducit. Non ſuſtinuit impetum eorum ſtatio, quæ portæ appoſita erat, & ceteri, poſtquam intra vallum hoſtes vident, ipſis caſtris exuti, ſigna armaque abjiciunt. cæduntur in portis, ſuomet ipſi agmine in arto hærentes: ſecundani terga hoſtium cædunt, ceteri caſtra diripiunt. Valerius Antias ſupra quadragiata millia hoſtium cæſa eo die ſcribit. Cato ipſe, haud ſanè detractator laudum ſuarum, multos cæſos ait; numerum non adſcribit.

XVI. Tria eo die laudabilia feciſſe putatur. unum, quòd, circumducto exercitu, procul navibus ſuis caſtriſque, ubi ſpem niſi in virtute haberent, inter medios hoſtes prœlium commiſit: alterum, quòd cohortes ab tergo hoſtibus objecit: tertium, quòd ſecundam legionem, ceteris omnibus effuſis ad ſequendos hoſtes, pleno gradu ſub ſignis compoſitam inſtructamque ſubire ad portam caſtrorum juſſit. Nihil deinde à victoria ceſſatum. quum, receptui ſigno dato, ſuos ſpoliis onuſtos in caſtra reduxiſſet, paucis horis noctis ad quietem datis, ad prædandum in agros duxit. Effuſiùs, ut ſparſis hoſtibus fugâ, prædati ſunt. quæ res non miniùs, quàm pugna pridie adverſa, Emporitanos Hiſpanos accolaſque eorum in deditionem compulit. multi & aliarum civitatium, qui Emporias perfugerant, dediderunt ſe. quos omnes, appellatos benignè, vinoque & cibo curatos, domos dimiſit. Confeſtim inde caſtra movit: & quacunque incedebat agmen, legati dedentium

tium civitates ſuas occurrebant. & quum Tarraconem venit, jam omnis cis Iberum Hiſpania perdomita erat, captivique & Romani, & ſocium ac Latini nominis, variis caſibus in Hiſpania oppreſſi, donum conſuli à barbaris reducebantur. Fama deinde vulgatur, conſulem in Turdetaniam exercitum ducturum, & ad devios montanos profecturum etiam falsò perlatum eſt. Ad hunc vanum & ſine auctore ullo rumorem, Bergiſtanorum civitatis ſeptem caſtella defecerunt. eos, deducto exercitu, conſul ſine memorando prœlio in poteſtatem redegit. Haud ita multo poſt iidem, regreſſo Tarraconem conſule, priuſquam inde quóquam procederet, defecerunt. Iterum ſubacti: ſed non eadem venia victis fuit. ſub corona veniere omnes, ne ſæpius pacem ſollicitarent.

XVII. Interim P. Manlius prætor, exercitu vetere à Q. Minucio, cui ſucceſſerat, accepto, adjuncto & Ap. Claudii Neronis ex ulteriore Hiſpania vetere item exercitu, in Turdetaniam proficiſcitur. Omnium Hiſpanorum maximè imbelles habentur Turdetani. freti tamen multitudine ſuâ obviàm ierunt agmini Romano. Eques immiſſus turbavit extemplo aciem eorum. pedeſtre prœlium nullius ferme certaminis fuit. milites veteres, periti hoſtium bellique, haud dubiam pugnam feçerunt. Nec tamen eâ pugnâ debellatum eſt. decem millia Celtiberûm mercede Turduli conducunt, alieniſque armis parabant bellum. Conſul interim, rebellione Bergiſtanorum ictus, ceteras quoque civitates ratus per occaſionem idem facturas, arma omnibus cis Iberum Hiſpanis ademit. quam rem adeo ægre paſſi, ut multi mortem ſibimet ipſi conſciſcerent: ferox genus, nullam vitam rati ſine armis eſſe. Quod ubi conſuli renunciatum eſt, ſenatores omnium civitatium ad ſe vocari juſſit, atque iis, *Non noſtra*, inquit, *magis, quàm veſtra, refert, vos non rebellare: ſiquidem id majore Hiſpanorum malo, quàm exercitûs Romani labore, ſemper adhuc*

Digitized by Google

hoc factum est. Id ut ne fiat, uno modo arbitror caveri posse, si effectum erit, ne possitis rebellare. Volo id quàm mollissimâ viâ consequi. vos quoque in ea re consilio me adjuvate. nullum libentiùs sequar, quàm quod vosmet ipsi attuleritis. Tacentibus spatium se ad deliberandum dierum paucorum dare dixit. quum revocati secundo quoque consilio tacuissent: uno die muris omnium dirutis, ad eos, qui nondum parebant, profectus, ut in quamque regionem venerat, omnes, qui circà incolebant, populos in deditionem accepit. Segestica tantùm, gravem atque opulentam civitatem, vineis & pluteis cepit.

XVIII. Eo majorem habebat difficultatem in subigendis hostibus, quàm qui primi venerunt in Hispaniam; quòd ad illos tædio imperii Karthaginiensium Hispani deficiebant; huic ex usurpata libertate in servitutem velut asserendi erant: & ita mota omnia accepit, ut alii in armis essent, alii obsidione ad defectionem cogerentur: nec, nisi in tempore subventum foret, ultrà sustentaturi fuerint. Sed in consule ea vis animi atque ingenii fuit, ut omnia maxima minimaque per se adiret atque ageret: nec cogitaret modò imperaretque, quæ in rem essent, sed pleraque ipse per se transigeret; nec in quemquam omnium graviùs severiùsque, quàm in semet ipsum, imperium exerceret; parsimoniâ, & vigiliis, & labore cum ultimis militum certaret; nec quicquam in exercitu suo præcipui, præter honorem atque imperium, haberet.

XIX. Difficilius bellum in Turdetania prætori P. Manlio Celtiberi, mercede exciti ab hostibus, sicut antè dictum est, faciebant. itaque eò consul, arcessitus literis prætoris, legiones duxit. Ubi eò venit, (castra separatim Celtiberi & Turdetani habebant) cum Turdetanis extemplo levia prœlia, incursantes in stationes eorum, Romani facere; semperque victores ex quamvis temerè cœpto certamine abire. Ad Celtibe-

Digitized by Google

ros in colloquium tribunos militum ire consul, atque iis trium conditionum electionem ferre, jubet. primam, si transire ad Romanos velint, & duplex stipendium accipere, quàm quantum à Turdetanis pepigissent: alteram, si domos abire, publicâ fide acceptâ, nihil eam rem nocte futuram, quòd hostibus se Romanorum junxissent: tertiam, si utique bellum placeat, diem locumque constituant, ubi secum armis decernant. A Celtiberis dies ad consultandum petita. concilium immixtis Turdetanis habitum magno cum tumultu: eo minus decerni quicquam potuit. Quum incertum, bellum an pax cum Celtiberis esset, commeatus tamen, haud secus quàm in pace, ex agris castellisque hostium Romani portabant: dein sæpe munimenta eorum, velut communi pacto commercio privatis induciis, ingredientes. Consul ubi hostes ad pugnam elicere nequit, primùm prædatum sub signis aliquot expeditas cohortes in agrum integræ regionis ducit: deinde audito, Segontiæ Celtiberûm omnes sarcinas impedimentaque relicta, eò pergit ducere ad oppugnandum. Postquam nullâ moventur re, persoluto stipendio, non suis modò, sed etiam prætoris militibus, relictoque omni exercitu in castris prætoriis, ipse cum septem cohortibus ad Iberum est regressus.

XX. Ea tam exiguâ manu oppida aliquot cepit. defecere ad eum Sedetani, Ausetani, Suessetani. Lacetanos, deviam & silvestrem gentem, quum insita ferocitas continebat in armis, tum conscientia, dum consul exercitusque Turdulo bello est occupatus, depopulatorum subitis insurgionibus sociorum. Igitur ad oppidum eorum oppugnandum consul ducit non Romanas modò cohortes, sed juventutem etiam mercede conductam forum iis sociorum. Oppidum longum, in latitudinem haudquaquam tantundem patens, habebant. quadringentos inde ferme passus constituit signa. Ibi delectarum cohortium stationem relinquens, præcepit eis, ne

se

Digitized by Google

se ex eo loco antè moverent, quàm ipse ad eos veniſſet. ceteras copias ad ulteriorem partem urbis circumduxit. Maximum ex omnibus auxiliis numerum Sueſſetanæ juventutis habebat. eos ad murum oppugnandum ſubire jubet. Quorum ubi arma ſignaque Lacetani cognovere; memores, quàm ſæpe in agro eorum impune perſultâſſent, quoties ipſos ſignis collatis fudiſſent fugâſſentque; pateſactâ repentè portâ, univerſi in eos erumpunt. Vix clamorem eorum, nedum impetum, Sueſſetani tulere: quod poſtquam, ſicut futurum ratus erat, conſul fieri etiam vidit; equo citato ſubeo murum hoſtium ad cohortes advehitur: atque eas arreptas, effuſis omnibus ad ſequendos Sueſſetanos, quâ ſilentium ac ſolitudo erat, in urbem inducit: priſque omnia cepit, quàm ſe reciperent Lacetani. mox ipſos, nihil præter arma habentes, in deditionem accepit.

XXI. Confeſtim inde victor ad Vergium caſtrum ducit. receptaculum id maximè prædonum erat: & inde incurſiones in agros pacatos provinciæ ejus fiebant. Transfugit inde ad conſulem princeps Vergeſtanus, & purgare ſe ac populares cœpit; *non eſſe in manu ipſis rempublicam. prædones receptos totum ſuæ poteſtatis id caſtrum feciſſe.* Conſul eum domum redire, conſiliâ aliquâ probabili, cur abſuiſſet, causâ, juſſit. *Quum ſe muros ſubiiſſe cerneret, intentoſque prædonas ad tuenda mœnia eſſe; tum uti cum ſua factionis hominibus meminiſſet arcem occupare.* Id, ut præceperat, factum. Repentè anceps terror, hinc muros adſcendentibus Romanis, illinc arce captâ, barbaros circumvaſit. Hujus potitus loci conſul eos, qui arcem tenuerant, liberos eſſe cum cognatis, ſuaque habere juſſit: Vergeſtanos ceteros quæſtori, ut venderet, imperavit: de prædonibus ſupplicium ſumpſit. Pacatâ provinciâ, vectigalia magna inſtituit ex ferrariis argentariiſque; quibus tum inſtitutis, locupletior in dies provincia fuit. Ob has res geſtas

ſtas in Hiſpania ſupplicationem in triduum Patres decreverunt.

XXII. Eâdem æſtate alter conſul L. Valerius Flaccus in Gallia cum Bojorum manu propter Litanam ſilvam, ſignis collatis, ſecundo prœlio confixit. Octo millia Gallorum cæſa traduntur: ceteri, omiſſo bello, in vicos ſuos atque agros dilapſi. Conſul reliquum æſtatis circa Padum Placentiæ & Cremonæ exercitum habuit, reſtituitque, quæ in iis oppidis bello diruta fuerant. Quum hic ſtatus rerum in Italia Hiſpaniaque eſſet, T. Quinctio, in Græcia ita hibernis actis, ut, exceptis Ætolis, quibus nec pro ſpe victoriæ præmia contigerant, nec diu quies placere poterat, univerſa Græcia, ſimul pacis libertatiſque perfruena bonis, egregiè ſtatu ſuo gauderet, nec magis in bello virtutem Romani ducis, quàm in victoria temperantiam juſtitiamque & moderationem miraretur, ſenatuſconſultum, quo bellum adverſus Nabin Lacedæmonium decretum erat, affertur. Quo lecto, Quinctius, conventu Corinthum omnium ſociarum civitatium legationibus in diem certam edicto, ubi frequentes undique principes convenerunt, ita ut ne Ætoli quidem abeſſent, tali oratione eſt uſus: *Bellum adverſus Philippum non magis communi animo conſilioque Romani & Graci geſſerunt, quàm utrique ſuas cauſas belli habuerunt. Nam & Romanorum amicitiam, nunc Karthaginienſes hoſtes eorum juvando, nunc hic ſociis noſtris oppugnandis, violaverat; & in vos talis fuit, ut nobis, etiamſi noſtrarum oblivîſceremur injuriarum, veſtræ injuriæ ſatis digna cauſa belli fuerint. Hodierna conſultatio tota ex nobis pendet. Reſtro enim ad vos, utrum Argos, ſicut ſcitis ipſi, ab Nabide occupatos puti velitis ſub ditione ejus eſſe: an equum cenſeatis, nobiliſſimam vetuſtiſſimamque civitatem, in media Græcia ſitam, repeti in libertatem, & eodem ſtatu, quo ceteras urbes Peloponneſi & Græciæ, eſſe. Hæc conſultatio, ut videtis, tota de re pertinente ad vos eſt; Romanos nihil contingit, niſi quatenus liberata Græcia, unius civitatis ſervitus*

Digitized by Google

vitus, non plenam, nec integram gloriam esse finit. Ceterùm si vos nec cura ejus civitatis, nec exemplum, nec periculum movet, ne serpat latiùs contagio ejus mali; nos aequi bonique facimus. De hac re vos consulo, staturus eo, quod plures censueritis.

XXIII. Post orationem Romani imperatoris, percensèri aliorum sententiæ cœptæ sunt. Quum legatus Athenienſium, quantum poterat gratiis agendis, Romanorum in Græciam merita extulisset, *imploratos auxilium, adversus Philippum tulisse opem; non rogatos, ultro adversus tyrannum Nabin offerre auxilium*; indignatusque esset, *hæc tanta merita sermonibus tamen aliquorum carpi, futura calumniantium; quam fateri potius præteritorum gratiam deberent*; apparebat inceſſi Ætolos. Igitur Alexander princeps gentis, invectus primùm in Athenienſes, libertatis quondam duces & auctores, assentationis propriæ gratiâ communem causam prodentes; queſtus deinde, *Achæos, Philippo quondam milites, postremùm ab inclinata ejus fortuna transfugas, & Corinthum recepisse, & id agere, ut Argos habeant: Ætolos, primos hostes Philippi, semper socios Romanorum, pactos in fœdere suas urbes agrosque fore devicto Philippo, fraudari Ecbino & Pharsalo*; insimulavit fraudis Romanos, *Quòd, vano titulo libertatis ostentato, Chalcidem & Demetriadem præsidiis tenerent; qui Philippo, cunctanti deducere inde præsidia, objicere semper soliti sunt, nunquam, donec Demetrias, Chalcisque, & Corinthus tenerentur, liberam Græciam fore: postremò, quia remanendè in Græcia retinendique exercitûs Argos & Nabin causam faccrent. Deportarent legiones in Italiam. Ætolos polliceri, aut conditionibus & voluntate suâ Nabin præsidium Argis deducturum, aut vi atque armis coacturos in potestate consentientis Græciæ esse.*

XXIV. Hac vaniloquentiâ primùm Aristænum prætorem Achæorum excitavit. *Ne istuc*, inquit, *Jupiter Optimus Maximus sirit, Junoque regina, cujus in tutela Argi sunt, ut illa civitas inter tyrannum Lacedæmonium & latro-*

nos Ætolos premium sit posita, in eo discrimine, ut miseriis à nobis recipiatur, quàm ab illo capta est. Mare interjectum ab istis prædonibus non tuetur nos, T. Quinctii. Quid, si in media Peloponneso arcem sibi fecerint, futurum nobis est? Linguam tantùm Græcorum habent, sicut speciem hominum. Moribus ritibusque efferationibus, quàm ulli barbari, immanes bellua vivunt. Itaque vos rogamus, Romani, ut & ab Nabide Argos recuperetis, & ita res Græciæ constituatis, ut ab latrocinio quoque Ætolorum satis pacata hæc relinquatis. Romanus, cunctis undique increpantibus Ætolos, *responsurum se fuisse iis*, dixit, *nisi ita infensos omnes in eos vidisset, ut sedandi potiùs, quàm irritandi, essent. Contentum itaque opinione ea, qua de Romanis Ætolisque esset, referre se*, dixit, *quid de Nabidis bello placeret, nisi redderet Achæis Argos?* Quum omnes bellum decrêssent; auxilia ut pro viribus suis quæque civitates mitterent, est hortatus. Ad Ætolos legatum etiam misit: magis ut nudaret animos, id quod evenit, quàm spe impetrari posse.

XXV. Tribunis militum, ut exercitum ab Elatia acceſſerent, imperavit. Per eosdem dies & Antiochi legatis, de societate agentibus, respondit, *Nihil se, absentibus decem legatis, sententia habere. Romam eundum ad senatum iis esse.* Ipse copias adductas ab Elatia ducere Argos pergit; atque ei circa Cleonas Aristænus prætor, cum decem millibus Achæorum, equitibus mille, occurrit: & haud procul inde, junctis exercitibus, posuerunt castra. Postero die in campum Argivorum descenderunt, & quatuor ferme millia ab Argis locum castris capiunt. Præfectus præsidio Laconum erat Pythagoras, gener idem tyranni, & uxoris ejus frater: qui sub adventum Romanorum & utrasque arces (nam duas habent Argi) & loca alia, quæ aut opportuna, aut suspecta erant, validis præsidiis firmavit. sed inter agenda hæc pavorem injectum adventu Romanorum dissimulare haudquaquam poterat: & ad externum terrorem intestina etiam seditio accessit. Damocles erat Argivus,

Digitized by Google

Argivus, adolescens majoris animi, quàm consilii: qui primò, jurejurando interposito, de præsidio expellendo cum idoneis collocutus, dum vires adjicere conjurationi studet, incautior fidei æstimator fuit. Colloquentem eum cum suis satellès à præfecto missus quum arcesseret, sensit proditum consilium esse; hortatusque conjuratos, qui aderant, ut potiùs, quàm extorti morerentur, arma secum caperent: atque ita cum paucis in forum ire pergit, clamitans, ut, qui salvam rempublicam vellent, auctorem & ducem se libertatis sequerentur. Haud sanè movit quemquam, quia nihil usquam spei propinquæ, nedum satis firmi præsidii, cernebant. Hæc vociferantem eum Lacedæmonii, circumventum cum suis, interfecerunt. comprehensi deinde quidam & alii. ex iis occisi plures, pauci in custodiam conjecti. multi proximâ nocte, funibus per murum demissi, ad Romanos transfugerunt.

XXVI. Quinctius, affirmantibus iis, si ad portas Romanus exercitus fuisset, non sine effectu futurum eum motum fuisse, &, si propiùs castra admoverentur, non quieturos Argivos, misit expeditos peditesque equitesque, qui circa Cylarabin (gymnasium id est minus trecentos passus ab urbe) cum erumpentibus à porta Lacedæmoniis prœlium commiserunt; atque eos haud magno certamine compulerunt in urbem. & castra eo ipso loco, ubi pugnatum erat, imperator Romanus posuit. Diem inde unum in speculis fuit, si quid novi motûs oriretur. postquam oppressam metu civitatem vidit, advocat concilium de oppugnandis Argis. Omnium principum Græciæ, præter Aristænum, eadem sententia erat; quum causa belli non alia esset, inde potissimùm ordiundi bellum. Quinctio id nequaquam placebat; sed Aristænum, contra omnium consensum differentem, cum haud dubia approbatione audivit. & ipse adjecit, *quum pro Argivis adversus tyrannum bellum susceptum sit, quid minùs conveniens esse, quàm omisso*

Digitized by Google

hoſte Argos oppugnari? Se verò caput belli Lacedæmonem & tyrannum petiturum. Et, dimiſſo concilio, frumentatum expeditas cohortes miſit. Quod maturi erat circà, demeſſum & convectum eſt. viride, ne hoſtes mox haberent, protritum & corruptum. Caſtra deinde movit, &, Parthenio ſuperato monte, præter Tegeam tertio die ad Caryas poſuit caſtra. ibi, priuſquam hoſtium intraret agrum, ſociorum auxilia exſpectavit. Venerunt Macedones à Philippo mille quingenti, & Theſſalorum equites quadringenti. nec jam auxilia, quorum affatim erat, ſed commeatus finitimis urbibus imperati morabantur Romanum. Navales quoque magnæ copiæ conveniebant. Jam ab Leucade L. Quinctius quadraginta navibus venerat: jam Rhodiæ decem & octo tectæ naves, jam Eumenes rex circa Cycladas inſulas erat cum decem tectis navibus, triginta lembis, mixtiſque aliis minoris formæ navigiis. ipſorum quoque Lacedæmoniorum exſules permulti, tyrannorum injuriâ pulſi, ſpe recuperandæ patriæ in caſtra Romana convenerant. Multi autem erant, jam per aliquot ætates, ex quo tyranni tenebant Lacedæmonem, alii ab aliis pulſi. Princeps erat exſulum Argeſipolis, cujus jure gentis regnum Lacedæmone erat, pulſus infans ab Lycurgo tyranno poſt mortem Cleomenis, qui primus tyrannus Lacedæmone fuit.

XXVII. Quum terrâ marique tantum belli circumſtaret tyrannum, & propè nulla ſpes eſſet, verè ſuas hoſtiumque æſtimanti vires, non tamen omiſit bellum: ſed & à Creta mille delectos juventutis eorum excivit, quum mille jam haberet: & tria millia mercenariorum militum, decem millia popularium cum caſtellanis agreſtibus in armis habuit: & foſſâ valloque urbem communixit. &, ne quid inteſtini motûs oriretur, metu & acerbitate pœnarum tenebat animos, quoniam, ut ſalvum vellent tyrannum, ſperare non poterat. Quum ſuſpectos quoſdam civium haberet, eductis in

cam-

campum omnibus copiis, (Dromon ipsi vocant) positis armis, ad concionem vocari jussit Lacedæmonios, atque eorum concioni satellites armatos circumdedit: & pauca præfatus, *Cur sibi omnia timenti cavendique ignoscendum in tali tempore foret: & ipsorum referre, si quos suspectos status præsens rerum faceret, prohiberi potius, ne quid moliri possint, quàm puniri molientes. Itaque quosdam se in custodia habiturum, donec ea, quæ instet, tempestas præteat. Hostibus repulsis, (à quibus, si modò proditio intestina satis caveatur, minus periculi esse) extemplo eos emissurum.* Sub hæc citari nomina octoginta ferme principum juventutis jussit: atque eos, ut quisque ad nomen respondérat, in custodiam tradidit: nocte insequenti omnes interfecti. Ilotarum deinde quidam (hi sunt jam inde antiquitus castellani, agreste genus) transfugere voluisse insimulati, per omnes vicos sub verberibus acti necantur. hoc terrore obstupuerant multitudinis animi ab omni conatu novorum consiliorum. Intra munitiones copias continebat; nec parem se ratus, si dimicare acie vellet; & urbem relinquere, tam suspensis & incertis omnium animis, metuens.

XXVIII. Quinctius, satis jam omnibus paratis, profectus ab stativis, die altero ad Sellasiam super Oenuntæ fluvium pervenit: quo in loco Antigonus, Macedonum rex, cum Cleomene, Lacedæmoniorum tyranno, signis collatis dimicâsse dicebatur. inde, quum animadvertisset adscensum difficilis & artæ viæ esse, brevi per montes circuitu præmissis, qui munirent viam, lato satis & patenti limite ad Eurotam amnem, sub ipsis propè fluentem mœnibus, pervenit, ubi castra metantes Romanos Quinctiumque ipsum, cum equitibus atque expeditis prægressum, auxiliares tyranni adorti, in terrorem ac tumultum conjecerunt, nihil tale exspectantes, quia nemo his obvius toto itinere fuerat, ac veluti pacato agro transierant. Aliquandiu peditibus equites, equitibus pedites vocantibus, quum in se cuique

cuique minimum fiduciæ esset, trepidatum est. tandem signa legionum supervenerunt: & quum primi agminis cohortes inductæ in prælium essent, qui modò terrori fuerant, trepidantes in urbem compulsi sunt. Romani, quum tantum à muro recessissent, ut extra ictum teli essent, acie directâ paulisper steterunt. Postquam nemo hostium contrà exibat, redierunt in castra. Postero die Quinctius prope flumen præter urbem sub ipsas Menelaï montis radices ducere copias instructas pergit. primæ legionariæ cohortes ibant: levis armatura & equites agmen cogebant. Nabis intra murum instructos paratosque sub signis habebat mercenarios milites, (in quibus omnis fiducia erat) utrâ tergo hostium aggrederetur. postquam extremum agmen præteriit, tum ab oppido, eodem quo pridie eruperant tumultu, pluribus simul locis erumpunt. Ap. Claudius agmen cogebat: qui ad id, quod futurum erat, ne inopinatum accideret, præparatis suorum animis, signa extemplo convertit, totumque in hostem agmen circumegit. Itaque, velut rectæ acies concurrissent, justum aliquandiu prælium fuit. tandem Nabidis milites in fugam inclinârunt: quæ minùs infida ac trepida fuisset, ni Achæi locorum prudentes insitissent. hi & cædem ingentem ediderunt, & dispersos passim fugâ plerosque armis exuerunt. Quinctius prope Amyclas posuit castra. indè, quum per populatus omnia circumjecta urbi frequentis & amœni agri loca esset, nullo jam hostium portâ excedente, movit castra ad flumen Eurotam. inde vallem Taygeto subjectam agrosque ad mare pertinentes evastat.

XXIX. Eodem fere tempore L. Quinctius maritimæ oræ oppida, partim voluntate, partim metu aut vi, recepit. certior deinde factus, Gythium oppidum omnium maritimarum rerum Lacedæmoniis receptaculum esse, nec procul à mari castra Romana abesse, omnibus id copiis aggredi constituit. Erat eo tempore valida

Digitized by Google

valida urbs, & multitudine civium incolarumque & omni bellico apparatu instructa. In tempore Quinctio, rem haud facilem aggredienti, rex Eumenes & classis Rhodiorum supervenerunt. ingens multitudo navalium sociorum, & tribus contracta classibus, intra paucos dies omnia, quæ ad oppugnationem urbis terrâ marique munitæ facienda opera erant, effecit. Jam testudinibus admotis murus subruebatur: jam arietibus quatiebatur. Itaque una crebris ictibus eversa est turris, quodque circà muri erat, casu ejus prostratum: & Romani simul à portu, unde aditus planior erat, ut distenderent ab apertiore loco hostes, simul per patefactum ruinâ iter irrumpere conabantur. nec multum abfuit, quin, quâ intenderant, penetrarent. sed tardavit impetum eorum spes objecta dedendæ urbis, mox deinde eadem turbata. Dexagoridas & Gorgopas pari imperio præerant urbi. Dexagoridas miserat ad legatum Romanum, traditurum se urbem. & quum ad eam rem tempus & ratio conveniisset, à Gorgopa proditor interficitur. intentiúsque ab uno urbs defendebatur: & difficilior facta oppugnatio erat, ni T. Quinctius cum quatuor millibus delectorum militum supervenisset. Is quum supercilio haud procul distantis tumuli ab urbe instructam aciem ostendisset, & ex altera parte L. Quinctius ab operibus suis terrâ marique instaret; tum verò desperatio Gorgopam quoque coëgit id consilii, quod in altero morte vindicaverat, capere. & pactus, ut abducere inde milites, quos præsidii causâ habebat, liceret, tradidit Quinctio urbem. Priusquam Gythium traderetur, Pythagoras, præfectus Argis relictus, tradità custodià urbis Timocrati Pellenensi, cum millè mercenariis militibus, & duobus millibus Argivorum, Lacedæmonem ad Nabin venit.

XXX. Nabis, sicut primo adventu Romanæ classis & traditione oppidorum maritimæ oræ conterritus erat, sic, parvâ spe quum acquievisset, Gythio ab suis retento,

retento, postquam id quoque traditum Romanis audivit esse, quum ab terra, omnibus circà hostibus, nihil spei esset, à mari quoque toto se intercluſum, cedendum fortunæ ratus, caduceatorem primùm in castra misit ad explorandum, si paterentur legatos ad se mitti. quâ impetratâ re, Pythagoras ad imperatorem venit, nullis cum aliis mandatis, quàm ut tyranno colloqui cum imperatore liceret. Concilio advocato, quum omnes dandum colloquium censuissent, dies locusque constituitur. In mediâ regionis tumulos, modicis copiis sequentibus, quum veniſſent, relictis ibi in statione conspecta utrinque cohortibus, Nabis cum delectis, custodibus corporis, Quinctius cum fratre & Eumene rege, & Sosilao Rhodio, & Aristæno Achæorum prætore, tribunisque militum paucis descendit.

XXXI. Ibi permisso, ut, seu dicere priùs, seu audire mallet, ita cœpit tyrannus. *Si ipse per me, T. Quincti, vosque, qui adestis, causam excogitare, cur mihi aut indixissetis bellum, aut inferretis, possem; tacitus eventum fortunæ meæ exspectássem. nunc imperare animo nequivi, quin, priusquam perirem, cur periturus essem, scirem. Et, Hercule, si tales essetis, quales esse Karthaginienses fama est, apud quos nihil societatis fides sancti haberet; in me quoque vobis quid faceretis minus pensi esse, non mirarer. Nunc, quum vos intueor, Romanos esse video, qui rerum divinarum fœdera, humanarum fidem socialem sanctissimam habeatis. Quum me ipse respexi, eum esse spero, cui & publicè, sicut ceteris Lacedæmoniis, vobiscum vetustissimum fœdus sit: & meo nomine privatim amicitia ac societas, nuper Philippi bello renovata. At enim ego eam violavi & everti, quòd Argivorum civitatem teneo. Quomodo hoc tuear? re, an tempore? Res mihi duplicem defensionem præbet. nam &, ipsis vocantibus ac tradentibus, urbem eam accepi, non occupavi: & accepi, quum Philippi partium, non in vestra societate esset. Tempus autem eo me liberat, quòd, quum jam Argos haberem, societas mihi vobiscum convenit: &, ut vobis mitterem*

Digitized by Google

terem ad bellum auxilia, non ut Argis præsidium deduceremus, pepigistis. At, Hercle, in ea controversia, quæ de Argis est, superior sum & æquitate rei, quòd non vestram urbem, sed hostium; quòd volentem, non vi coactam, accepi: & vestrâ confessione, quòd in conditionibus societatis mihi Argos reliquistis. Cæterùm nomen tyranni & facta me premunt, quòd servos ad libertatem voco, quòd in agros inopem plebem deduco. De nomine hoc respondere possum, me, qualiscunque sum, eundem esse, qui fui, quum tu ipse mecum, T. Quinctii, societatem pepigisti. Tum me regem appellari à vobis memini: nunc tyrannum vocari video. Itaque si ego nomen imperii mutâssem, mihi mea inconstantiæ; quum vos mutetis, vobis vestræ reddenda ratio est. Quod ad multitudinem servis liberandis auctam, & egentibus divisum agrum attinet, possum quidem & in hoc me jure temporis tutari. Jam feceram hæc, qualiacunque sunt, quum societatem mecum pepigistis, & auxilia in bello adversus Philippum accepistis. Sed si nunc ea fecissem, non dico, quid in eo vos lesissem; aut vestram amicitiam violâssem? sed illud, me more atque instituto majorum fecisse. Nolite ad vestras leges atque institutâ exigere ea, quæ Lacedæmone fiunt. Nihil comparare singula necesse est. vos à censu equitem, à censu peditem legitis: & paucos excellere opibus, plebem subjectam esse illis, vultis. Noster legumlator non in paucorum manu rempublicam esse voluit, quem vos senatum appellatis; nec excellere unum aut alterum ordinem in civitate: sed per æquationem fortunæ ac dignitatis fore credidit, ut multi essent, qui arma pro patria ferrent. Pluribus me peregisse, quàm pro patriæ sermone brevitatis, fateor. Et breviter peroratum esse potuit; nihil me, postquam vobiscum amicitiam institui, cur ejus vos pœniteret, commisisse.

XXXII. Ad hæc imperator Romanus: Amicitia & societas nobis nulla tecum, sed cum Pelope, rege Lacedæmoniorum justo ac legitimo, facta est. Cujus jus tyranni quoque, qui postea per vim tenuerunt Lacedæmone imperium, (quia nos bella nunc Punica, nunc Gallica, nunc alia ex aliis occupaverant)

pauerant) usurpârunt; sicut tu quoque hoc Macedonico bello fecisti. Nam quid minùs conveniret, quàm eos, qui pro libertate Græciæ adversus Philippum gereremus bellum, cum tyranno instituere amicitiam? & tyranno quàm, qui unquam, sævissimo & violentissimo in suos? Nobis verò, etiamsi Argos nec cepisses per fraudem, nec tenores, liberantibus omnem Græciam, Lacedæmon quoque vindicanda in antiquam libertatem erat atque in leges suas, quarum modò, tanquam æmulus Lycurgi, mentionem fecisti. An, ut ab Iasso & Bargyliis præsidia Philippi deducantur, curæ erit nobis? Argos & Lacedæmonem, duas clarissimas urbes, lumina quondam Græciæ, sub pedibus tuis relinquemus; quæ titulum nobis liberatæ Græciæ servientes deforment? At enim cum Philippo Argivi senserunt. Remittimus hoc tibi, ne nostram vicem irascaris. Satis compertum habemus, duorum, aut summum trium in ea re, non civitatis, culpam esse: tum, Hercle, quàm in te tuoque præsidio arcessendo accipiendoque in arcem nihil sit publico concilio actum. Thessalos, & Phocenses, & Locrenses, consensu omnium scimus partium Philippi fuisse. tamen quum ceteram liberaverimus Græciam, quid tandem censes in Argivis, qui insontes publici consilii sint, facturos? Servorum ad libertatem vocatorum, & egentibus hominibus agri divisi crimina tibi objici dicebas. non quidem nec ipsa mediocria: sed quid ista sunt præ iis, quæ à te tuisque quotidie alia super alia facinora eduntur? Exhibe liberam concionem vel Argis, vel Lacedæmone, si audire juvat vera dominationis impotentissimæ crimina. Ut omnia alia vetustiora omittam, quam cædem Argis Pythagoras iste gener tuus penè in oculis meis edidit? quàm tu ipse, quum jam propè in finibus Lacedæmoniorum essem? Agedum, quos in concione comprehensos, omnibus audientibus civibus tuis, in custodia te habiturum esse pronunciâsti, jube vinctos produci, ut miseri parentes, quos falsò lugent, vivere sciant. At enim, ut jam ita sint hæc, quid ad vos, Romani? Hoc tu dicas liberantibus Græciam? hoc iis, qui, ut liberare possent, mare trajecerunt, terrâ marique gesserunt bellum? Vos tamen, inquis, vestramque amicitiam ac

societatem

societatem propriè non violavi. Quoties vis te id arguam fecisse? Sed nolo pluribus: summam rem complectar. Quibus igitur rebus amicitia violatur? Nempe his maximè duabus, si socios meos pro hostibus habeas; si cum hostibus te conjungas. Utrum non à te factum est? nam & Messenen, una atque eodem jure fœderis, quo & Lacedæmonem, in amicitiam nostram acceptam, socius ipse sociam nobis urbem vi atque armis cepisti: & cum Philippo, hosto nostro, non societatem solùm, sed, si Diis placet, affinitatem etiam per Philoclem præfectum ejus pepigisti: & bellum adversùs nos gerens mare circa Maleam infestum navibus piraticis fecisti: & plures propè civas Romanos, quàm Philippus, cepisti atque occidisti: tutiorque Macedonia vera, quàm promontorium Maleæ commeatus ad exercitus nostros portantibus navibus fuit. Proinde parce, fis, fidem ac jura societatis jactare; & omissâ populari oratione, tanquam tyrannus & hostis loquere.

XXXIII. Sub hæc Aristænus nunc monere Nabim, nunc etiam orare, ut, dum liceret, dum occasio esset, sibi ac fortunis suis consuleret. Referre deinde nominatim tyrannos civitatium finitimarum cœpit, qui, deposito imperio, restitutâque libertate suis, non tutam modò, sed etiam honoratam inter cives senectutem egissent. His dictis in vicem auditisque, non propè diremit colloquium. Postero die Nabis, *Argis se cedere ac deducere præsidium, quando ita Romanis placeret, & captivos & perfugas redditurum*, dixit. *Aliud si quid postularent, scriptum ut ederent*, petiit, *ut deliberare cum amicis posset.* Ita & tyranno ad consultandum tempus datum est: & Quinctius, sociorum etiam principibus adhibitis, habuit concilium. Maximæ partis sententia erat: *perseverandum in bello esse, & tollendum tyrannum. nunquam aliter tutam libertatem Græciæ fore. Satius multo fuisse, non moveri bellum adversùs eum, quàm omitti metum. & ipsum velut comprobatâ dominatione firmiorem futurum, auctore injusti imperii assumpto populo Romano; & exemplo multos in aliis civitatibus ad insidiandum libertati civium suarum incitaturum.*

Digitized by Google

turum. Ipsius imperatoris animus ad pacem inclinatior erat. videbat enim, compulso intra mœnia hoste, nihil præter obsidionem restare. Eam autem fore diuturnam. *Non enim Gythium, quod ipsum tamen traditum, non expugnatum esset, sed Lacedæmonem, validissimam urbem viris armisque, oppugnaturos. Unam spem fuisse, si qua admovendis exercitum dissensio inter ipsos ac seditio excitari posset, quum signa portis propè inferri cernerent, neminem se movisse.* Adjiciebat, *& cum Antiocho infidam pacem, Villium legatum inde redeuntem nunciare: multo majoribus, quàm antè, terrestribus navalibusque copiis in Europam eum transisse. Si occupâsset obsidio Lacedæmonis exercitum, quibus aliis copiis adversus regem tam validum ac potentem bellum gesturos?* Hæc propalam dicebat: illa tacita suberat cura, ne novus consul Græciam provinciam fortiretur, & inchoati belli victoria successori tradenda esset.

XXXIV. Quum adversus tendendo nihil moveret socios, simulando se transire in eorum sententiam, omnes in assensum consilii sui traduxit. *Bene vertat,* inquit, *quando ità placet, obsideamus Lacedæmonem. Illud modò ne fallat cetèrùm, quam res tam lenta, quàm ipsi scitis, oppugnatio urbium sit, & obsidentibus priùs sæpe, quàm obsessis, tædium afferat, jam nunc hoc ita proponere vos animis oportet, hibernandum circa Lacedæmonis mœnia esse. Qua mora si laborem tantùm ac periculum haberet, ut & animis, & corporibus ad sustinenda ea parati essetis, hortarer vos. Nunc impensâ quoque magnâ eget in opera, in machinationes, & tormenta, quibus tanta urbs oppugnanda est; in commeatus vobis nobisque in hiemem expediendos. Itaque, ne aut repentè trepidetis, aut rem inchoatam turpiter destituatis, scribendum antè vestris civitatibus censeo, explorandumque, quid quæque animi, quid virium habeat. Auxiliorum satis superque habeo: sed, quo plures sumus, pluribus rebus egebimus. Nihil jam præter nudum solum ager hostium habet. Ad hoc hiems accedit, ad comportandum ex longinquo difficilis.* Hæc oratio.

Digitized by Google

oratio primùm animos omnium ad respicienda cuique domestica mala convertit; segnitiem, invidiam & obtrectationem domi manentium adversus militantes, libertatem difficilem ad consensum, inopiam publicam, malignitatem conferendi ex privato. Versis itaque subitò voluntatibus, facere, quod è republica populi Romani sociorumque esse crederet, imperatori permiserunt.

XXXV. Inde Quinctius, adhibitis legatis tantùm tribunisque militum, conditiones, in quas cum tyranno pax fieret, has conscripsit. *Sex mensium inducia ut essent Nabidi Romanisque, & Eumeni regi, & Rhodiis. Legatos extemplo mitterent Romam T. Quinctius & Nabis, ut pax ex auctoritate senatûs confirmaretur. Ex qua die scriptæ conditiones pacis editæ Nabidi forent, ea dies ut induciarum principium esset: & ut ex ea die intra decimum diem ab Argis ceterisque oppidis, quæ in Argivorum agris essent, præsidia omnia deducerentur: vacuaque & libera traderentur Romanis. & ne quod inde mancipium regium publicumve aut privatum educeretur; &, si qua antè educta forent, dominis rectè restituerentur. Naves, quas civitatibus maritimis ademisset, redderet: neve ipse navem ullam, præter duos lembos, qui non plus quàm sexdecim remis agerentur, haberet. Perfugas & captivos omnibus sociis populi Romani civitatibus redderet, &. Messeniis omnia, quæ comparerent, quæque domini cognoscerent. Exsulibus quoque Lacedæmoniis liberos & conjuges restitueret, quæ earum viros sequi voluissent: invita ne qua exsulis comes esset. Mercenariorum militum Nabidis, qui aut in civitates suas, aut ad Romanos transissent, iis res suæ omnes rectè redderentur. In Creta insula, ne quam urbem haberet: quas habuisset, redderet Romanis. Ne quam societatem cum ulla Cretensium aut quoquam alio institueret, neu bellum gereret. Civitatibus omnibus, quas ipse restituisset, quæque se suaque in fidem ac ditionem populi Romani tradidissent, omnia præsidia deduceret: seque ipse suosque ab his abstineret. Ne quod oppidum, ne quod castellum in suo alienove agro*

Digitized by Google

agro conderet. Obsides, ea ita futura, daret quinque, quos imperatori Romano placuisset; filium in his suum: & talenta centum argenti in præsenti, & quinquaginta talenta in singulos annos per annos octo.

XXXVI. Hæc conscripta, castris propius urbem motis, Lacedæmonem mittuntur. nec sanè quicquam eorum satis placebat tyranno: nisi quòd, præter spem, reducendorum exsulum mentio nulla facta erat. maximè autem omnium ea res offendebat, quòd & naves, & maritimæ civitates ademptæ erant. Fuerat autem ei magno fructui mare, omnem oram Maleæ prædatoriis navibus infestam habenti. juventutem præterea civitatium earum ad supplementum longè optimi generis militum habebat. Has conditiones, quanquam ipse in secreto volutaverat cum amicis, vulgò tamen omnes famâ ferebant, vanis, ut ad ceteram fidem, sic ad secreta tegenda, satellitum regiorum ingeniis. Non tam omnia universi, quàm ea, quæ ad quemque pertinerent, singuli carpebant. qui exsulum conjuges in matrimonio habebant, aut ex bonis eorum aliquid possederant, tanquam amissuri, non redditurî, indignabantur. servis liberatis à tyranno non irrita modò futura libertas, sed multo fœdior, quàm fuisset antè, servitus redeuntibus in iratorum dominorum potestatem ante oculos obversabatur. mercenarii milites & pretia militiæ casura in pace ægre ferebant, & reditum sibi nullum esse in civitates videbant, infensas non tyrannis magis, quàm satellitibus eorum.

XXXVII. Hæc inter se primò in circulis ferentes fremere: deinde ad arma subitò discurrerunt. Quo tumultu quum per se satis irritatam multitudinem cerneret tyrannus, concionem advocari jussit. ubi quum ea, quæ imperarentur à Romanis, expositisset, & graviora atque indigniora quædam falsò affinxisset, & ad singula, nunc ab universis, nunc à partibus concionis, acclamaretur, interrogavit, *Quid se respondere ad ea, aut quid*

Digitized by Google

quid secum vellent? Propè unà voce omnes, *Nihil rei spondere, bellum geri*, jusserunt. & pro se quisque, quæ lia multitudo solet, bonum animum habere, & bene sperare jubentes, *fortes fortunam adjuvare*, aiebant. His vocibus incitatus tyrannus, & Antiochum Ætolosque adjuturos pronunciat; & sibi ad obsidionem sustinendam copiarum affatim esse. Excideràt pacis mentio ex omnium animis, & in stationes non ultrà quieturi discurrunt. Paucorum lacessentium excursio & emissa jacula exemplo & Romanis dubitationem, quin bellandum esset, exemerunt. Levia inde prœlia per quatriduum primùm sine ullo satis certo eventu commissa. quinto die propè justà pugnà adeo paventes in oppidum Lacedæmonii compulsi sunt, ut quidam milites Romani, terga fugientium cædentes, per intermissa, ut tunc erant, mœnia urbem intràrint.

XXXVIII. Et tunc quidem Quinctius, satis eo terrore coërcitis excursionibus hostium, nihil præter ipsius oppugnationem urbis superesse ratus, missis, qui omnes navales socios à Gythio arcesserent, ipse interim cum tribunis militum ad visendum urbis situm mœnia circumvehitur. Fuerat quondam sine muro Sparta. tyranni nuper locis patentibus planisque objecerant murum: altiora loca, & difficiliora aditu, stationibus armatorum pro munimento objectis tutabantur. Ubi satis omnia inspexit, coronà oppugnandum ratus, omnibus copiis (erant autem Romanorum sociorumque, simul peditum equitumque, simul terrestrium ac navalium copiarum, ad quinquaginta millia hominum) urbem cinxit. Alii scalas, alii ignem, alii alia, quibus non oppugnarent modò, sed etiam terrerent, portabant. jussi clamore sublato subire undique omnes, ut, quà primùm occurrerent, quàve opem ferrent, ad omnia simul paventes Lacedæmonii ignorarent. Quod roboris in exercitu erat, trifariam divisum. parte unà à Phœbeo, alterà à Dictynneo, tertiâ ab eo loco quem Hepta-

Digitized by Google

Heptagonias appellant (omnia autem hæc aperta sine muro loca sunt) aggredi jubet. Quum tantus undique terror urbem circumvasisset; primò tyrannus & ad clamores repentinos, & ad nuncios trepidos motus, ut quisque maximè laboraret locus, aut ipse occurrebat, aut aliquos mittebat. deinde, circumfuso undique pavore, ita obtorpuit, ut nec dicere, quod in rem esset, nec audire posset; nec inops modò consilii, sed vix mentis compos esset.

XXXIX. Romanos primò sustinebant in angustiis Lacedæmonii: ternæque acies tempore uno locis diversis pugnabant. deinde, crescente certamine, nequaquam erat prœlium par. missilibus enim Lacedæmonii pugnabant, à quibus se & magnitudine scuti perfacilè Romanus tuebatur miles, & quòd alii vani, alii leves admodum ictus erant. nam propter angustias loci confertamque turbam non modò ad emittenda cum procursu, quo plurimùm concitantur tela, spatium habebant: sed ne ut de gradu quidem libero ac stabili sonarentur. Itaque ex adverso missa tela, nulla in corporibus, rara in scutis hærebant. à circumstantibus ex superioribus locis quidam vulnerati sunt: mox progressos jam etiam ex tectis non tela modò, sed tegulæ quoque, inopinantes perculerunt. Sublatis deinde supra capita scutis, continuatisque ita inter se, ut non modò ad cæcos ictus, sed ne ad inferendum quidem ex propinquo telum loci quicquam esset, testudine factâ subibant. & primæ angustiæ paulisper, suâ hostiumque refertæ turbâ, tenuerunt: postquam in patentiorem viam urbis paulatim urgentes hostem processere, non ultrà vis eorum atque impetus sustineri poterant. Quum terga vertissent Lacedæmonii, & effusâ fugâ superiora peterent loca; Nabis quidem, ut captâ urbe trepidans, quànam ipse evaderet, circumspectabat. Pythagoras quum ad cetera animo officioque ducis fungebatur, tum verò unus, ne caperetur urbs, causa fuit.

succendi

Digitized by Google

succendi enim ædificia proxima muro jussit. quæ quum momento temporis arsissent, ut adjuvantibus ignem, qui aliàs ad extinguendum opem ferre solent, ruere in Romanos tecta: nec tegularum modò fragmenta, sed etiam ambusta tigna, ad armatos pervenire, & flamma latè fundi, fumus terrorem etiam majorem, quàm periculum, facere. Itaque & qui extra urbem erant Romanorum, tum maximè impetus facientes, recessere à muro: &, qui jam intraverant, ne incendio ab tergo oriente intercluderentur ab suis, receperunt sese. & Quinctius, postquam, quid rei esset, vidit, receptui canere jussit. ita jam à capta propè urbe revocati redierunt in castra.

XL. Quinctius plus ex timore hostium, quàm ex re ipsa, spei nactus, per triduum insequens territavit eos; nunc præliis lacessendo, nunc operibus intersepiendo quædam; ne exitus ad fugam esset. His comminationibus compulsus tyrannus Pythagoram rursus oratorem misit, quem Quinctius primò aspernatum excedere castris jussit. deinde suppliciter orantem, advolutumque genibus, tandem audivit. Prima oratio fuit omnia permittentis arbitrio Romanorum: dein, quum ea velut vana & sine effectu nihil proficerent, eò deducta res est, ut his conditionibus, quæ ex scripto paucis antè diebus editæ erant, induciæ fierent: pecuniaque & obsides accepti. Dum oppugnatur tyrannus, Argivi, nunciis aliis propè super alios afferentibus, tantùm non jam captam Lacedæmonem esse, erecti & ipsi, simul eo quòd Pythagoras cum parte validissima præsidii excesserat, contemptâ paucitate eorum, qui in arce erant, duce Archippo quodam, præsidium expulerunt. Timocratem Pellenensem, quia clementer præfuerat, vivum fide datâ emiserunt. Huic lætitiæ Quinctius supervenit, pace datâ tyranno, dimissisque ab Lacedæmone Eumene, & Rhodiis, & L. Quinctio fratre ad classem.

Digitized by Google

XLI. Læta civitas celeberrimum festorum dierum ac nobile ludicrum Nemeorum, die statâ propter belli mala prætermissum, in adventum Romani exercitûs ducisque indixerunt, præfeceruntque ludis ipsum imperatorem. Multa erant, quæ gaudium cumularent. reducti cives ab Lacedæmone erant, quos nuper Pythagoras, quosque antè Nabis abduxerant: redierant, qui post compertam à Pythagora conjurationem, & cæde jam cœptâ, effugerant: libertatem ex longo intervallo, libertatisque auctores Romanos, quibus causa bellandi cum tyranno ipsi fuissent, cernebant. testata quoque ipso Nemeorum die voce præconis libertas est Argivorum. Achæis quantum restituti Argi in commune Achaiæ concilium lætitiæ afferebant; tantùm serva Lacedæmon relicta, lateri adhærens tyranni, non sincerum gaudium præbebat. Ætoli verò eam rem omnibus conciliis lacerare. *Cum Philippo non antè desitum bellari, quàm omnibus excederet Græciæ urbibus. Tyranno relictam Lacedæmonem: regem autem legitimum, qui in Romanis fuerat castris, ceterosque nobilissimos cives in exsilio victuros. Nabidis dominantis satellitem factum populum Romanum.* Quinctius ab Argis Elatiam, unde ad bellum Spartanum profectus erat, copias reduxit. Sunt, qui non ex oppido proficiscentem bellum gessisse tyrannum tradant, sed castris adversus Romana castra positis. diuque cunctatum, quum Ætolorum auxilia exspectâsset, coactum ad extremum acie confligere, impetu in pabulatores suos ab Romanis facto: eo prœlio victum, castrisque exutum pacem petisse; quum cecidissent quindecim millia militum, capta plus quatuor millia essent.

XLII. Eodem ferè tempore, & à T. Quinctio de rebus ad Lacedæmonem gestis, & ab M. Porcio consule ex Hispania literæ allatæ. utriusque nomine in dies ternos supplicatio à senatu decreta est. L. Valerius consul, quum post fusos circa Litanam silvam Bojos

Digitized by Google

jos quietam provinciam habuisset, comitiorum causâ Romam rediit; & creavit consules P. Cornelium Scipionem Africanum iterum & Ti. Sempronium Longum. Horum patres primo anno secundi Punici belli consules fuerant. Prætoria indè comitia habita. creati P. Cornelius Scipio, & duo Cn. Cornelii, Merenda & Blasio, & Cn. Domitius Ahenobarbus, & Sex. Digitius, & T. Juvencius Thalna. Comitiis perfectis, consul in provinciam rediit. Novum jus eo anno à Ferentinatibus tentatum, ut Latini, qui in coloniam Romanam nomina dedissent, cives Romani essent. Puteolos, Salernumque, & Buxentum adscripti coloni, qui nomina dederant, quum ob id se pro civibus Romanis ferrent, senatus judicavit, non esse eos cives Romanos.

XLIII. Principio anni, quo P. Scipio Africanus iterum & Ti. Sempronius Longus consules fuerunt, legati Nabidis tyranni Romam venerunt. Iis extra urbem in æde Apollinis senatus datus est. pax, quæ cum T. Quinctio convenisset, ut rata esset, petierunt, impetraveruntque. De provinciis quum relatum esset, senatus frequens in eam sententiam ibat; ut, quoniam in Hispania & Macedonia debellatum foret, consulibus ambobus Italia provincia esset. Scipio, *satis esse Italiæ unum consulem*, censebat: *alteri decernendam Macedoniam esse. Bellum grave ab Antiocho imminere. jam ipsum sua sponte in Europam transgressum. Quid deinde facturum censerent, quum hinc Ætoli haud dubiè hostes vocarent ad bellum, illinc Hannibal, Romanis cladibus insignis imperator, stimularet?* Dum de provinciis consulum disceptatur, prætores sortiti sunt. Cn. Domitio urbana jurisdictio, T. Juvencio peregrina evenit. P. Cornelio Hispania ulterior, Sex. Digitio citerior: duobus Cn. Corneliis, Blasioni Sicilia, Merendæ Sardinia. In Macedoniam novum exercitum transportari non placuit. eum, qui esset ibi, reduci in Italiam à Quinctio, ac dimitti. item eum exercitum dimitti, qui cum M.

Digitized by Google

Porcio Catone in Hiſpania eſſet. Conſulibus amboбus Italiam provinciam eſſe, & duas urbanas eos legiones ſcribere: ut, dimiſſis, quos ſenatus cenſuiſſet, exercitibus, octo omnino Romanæ legiones eſſent.

XLIV. Ver ſacrum factum erat priore anno, M. Porcio & L. Valerio conſulibus. id quum P. Licinius pontifex non eſſe rectè factum collegio primùm, deinde ex auctoritate collegii Patribus, renunciàſſet, de integro faciendum arbitratu pontificum cenſuerunt; ludoſque magnos, qui unà voti eſſent, tantâ pecuniâ, quantâ aſſoleret, faciendos. Ver ſacrum videri pecus, quod natum eſſet inter Kalendas Martias, & pridie Kalendas Maias, P. Cornelio Scipione & Ti. Sempronio Longo conſulibus. Cenſorum inde comitia habita ſunt. creati cenſores Sex. Ælius Pætus & C. Cornelius Cethegus, principem ſenatûs P. Scipionem conſulem, quem & priores cenſores legerant, legerunt. tres omnino ſenatores, neminem curuli honore uſum, præterierunt. Gratiam quoque ingentem apud eum ordinem pepererunt, quòd, ludis Romanis, ædilibus curulibus imperârunt, ut loca ſenatoria ſecernerent à populo. nam antea in promiſcuo ſpectabant. Equitibus quoque perpaucis adempti equi, nec in ullum ordinem ſævitum. Atrium Libertatis & Villa publicà ab eiſdem refecta amplificataque. Ver ſacrum ludique votivi, quos voverat Ser. Sulpicius Galba conſul, facti. Quum ſpectaculo eorum occupati animi omnium eſſent, Q. Pleminius, qui propter multa in Deos hominesque ſcelera, Locris admiſſa, in carcerem conjectus fuerat, comparaverat homines, qui pluribus ſimul locis urbis nocte incendia facerent; ut in conſternata nocturno tumultu civitate refringi carcer poſſet. ea res indicio conſciorum palàm facta, delataque ad ſenatum eſt. Pleminius in inferiorem demiſſus carcerem eſt, necatuſque.

XLV. Coloniæ civium Romanorum eo anno deductæ ſunt Puteolos, Vulturnum, Liternum; treceni homines

Digitized by Google

mines in singulas. Item Salernum Buxentumque coloniæ civium Romanorum deductæ sunt. deduxere triumviri, Ti. Sempronius Longus, qui tum consul erat, M. Servilius, Q. Minucius Thermus. Ager divisus est, qui Campanorum fuerat. Sipontum item in agrum, qui Arpinorum fuerat, coloniam civium Romanorum alii triumviri, D. Junius Brutus, M. Bæbius Tamphilus, M. Helvius deduxerunt. Tempsam item & Crotonem civium Romanorum coloniæ deductæ. Tempsanus ager de Bruttiis captus erat: Bruttii Græcos expulerant. Crotonem Græci habebant. Triumviri Cn. Octavius, L. Æmilius Paullus, C. Pletorius Crotonem; Tempsam L. Cornelius Merula & C. Salonius deduxerunt. Prodigia quoque alia visa eo anno Romæ sunt, alia nunciata. In foro, & comitio, & Capitolio sanguinis guttæ visæ sunt: & terrâ aliquoties pluit: & caput Vulcani arsit. Nunciatum est, Nare amni lac fluxisse: pueros ingenuos Arimini sine oculis ac naso; & in Piceno agro non manus, non pedes habentem natum. ea prodigia ex pontificum decreto procurata. & sacrificium novemdiale factum, quòd Hadriani nunciaverant, in agro suo lapidibus pluisse.

XLVI. In Gallia L. Valerius Flaccus proconsul circa Mediolanum cum Gallis Insubribus, & Bojis, qui Dorulaco duce ad concitandos Insubres Padum transgressi erant, signis collatis depugnavit. decem millia hostium sunt cæsa. Per eos dies collega ejus M. Porcius Cato ex Hispania triumphavit. tulit in eo triumpho argenti infecti viginti quinque millia pondo, bigati centum viginti tria millia, Oscensis quingenta quadraginta: auri pondo mille quadringenta. Militibus ex præda divisit in singulos, ducenos septuagenos æris, triplex equiti. Ti. Sempronius consul, in provinciam profectus, in Bojorum primùm agrum legiones duxit. Bojorix tum regulus eorum, cum duobus

Digitized by Google

fratribus totâ gente concitatâ ad rebellandum, caſtra locis apertis poſuit: ut appareret dimicaturos, ſi hoſtis fines intraſſet. Conſul ubi, quantæ copiæ, quanta fiducia eſſet hoſti, ſenſit, nuncium ad collegam mittit, *ut, ſi videretur ei, maturaret venire. ſe tergiverſando in adventum ejus rem extracturum.* Quæ cauſa conſuli cunctandi, eadem Gallis (præterquam quòd cunctatio hoſtium animos faciebat) rei maturandæ erat, ut, priuſquam conjungerentur conſulum copiæ, rem tranſigerent. per biduum tamen nihil aliud, quàm ſtetêrunt parati ad pugnandum, ſi quis contrà egrederetur: tertio ſubiere ad vallum, caſtraque ab omni ſimul parte aggreſſi ſunt. Conſul extemplo arma capere milites juſſit. armatos inde pauliſper continuit: ut & ſtolidam fiduciam hoſti augeret, & diſponeret copias, quibus quæque portis erumperent. Duæ legiones duabus principalibus portis ſigna efferre juſſæ. ſed in ipſo exitu ita conſerti obſtitere Galli, ut clauderent viam. Diu in anguſtiis pugnatum eſt. nec dextris magis gladiiſque gerebatur res, quàm ſcutis corporibuſque ipſis obnixi urgebant; Romani, ut ſigna foras efferrent; Galli, ut aut ipſi in caſtra penetrarent, aut exire Romanos prohiberent. nec antè in hanc aut illam partem moveri acies potuerunt, quàm Q. Victorius primi pili centurio, & C. Atinius tribunus militum, quartæ hic, ille ſecundæ legionis, (rem in aſperis prœliis ſæpe tentatam) ſigna adempta ſigniferis in hoſtes injecerunt. dum repetunt enisè ſignum, priores ſecundani ſe portâ ejecere.

XLVII. Jam hi extra vallum pugnabant, quartâ legione in porta hærente, quum alius tumultus ex averſa parte caſtrorum eſt exortus. in portam quæſtoriam irruperant Galli: reſiſtenteſque pertinaciùs occiderant L. Poſtumium quæſtorem, cui Tympano fuit cognomen, & M. Atinium, & P. Sempronium, præfectos ſociûm, & ducentos ferme milites. Capta ab ea

Digitized by Google

ea parte caſtra erant, donec cohors extraordinaria, miſſa à conſule ad tuendam quæſtoriam portam, & eos, qui intra vallum erant, partim occidit, partim expulit caſtris, & irrumpentibus obſtitit. Eodem ferè tempore & quarta legio cum duabus extraordinariis cohortibus portâ erupit: ita ſimul tria prœlia circa caſtra locis diſtantibus erant: clamoreſque diſſoni ad incertos ſuorum eventus à præſenti certamine animos pugnantium avertebant. Uſque ad meridiem æquis viribus, ac propè pari ſpe, pugnatum eſt. labor & æſtus mollia & fluida corpora Gallorum, & minimè patientia ſitis, quum decedere pugnâ coëgiſſet, in paucos reſtantes impetum Romani fecerunt, fuſoſque compulerunt in caſtra. Signum inde receptui à conſule datum eſt; ad quod pars major receperunt ſeſe; pars, certaminis ſtudio & ſpe potiundi caſtris hoſtium, perſtitit ad vallum. Eorum paucitate contemptâ, Galli univerſi ex caſtris erumpunt: fuſi inde Romani, quæ imperio conſulis noluerant, ſuo pavore ac terrore caſtra repetunt. ita varia hinc atque illinc, nunc fuga, nunc victoria fuit. Gallorum tamen ad undecim millia, Romanorum quinque millia, ſunt occiſa. Galli recepere in intima finium ſeſe.

XLVIII. Conſul Placentiam legiones duxit. Scipionem alii, conjuncto exercitu cum collega, per Bojorum Ligurumque agros populantem iſſe, quoad progredi ſilvæ paludeſque paſſæ ſint, ſcribunt: alii, nullâ memorabili re geſtâ, comitiorum causâ rediiſſe Romam. Eodem hoc anno T. Quinctius Elatiæ, quò in hiberna reduxerat copias, totum hiemis tempus jure dicundo conſumpſit, mutandiſque iis, quæ aut ipſius Philippi, aut præfectorum ejus licentiâ in civitatibus facta erant, quum, ſuæ factionis hominum vires augendo, jus ac libertatem aliorum deprimeret. Veris initio Corinthum, conventu edicto, venit. ibi omnium civitatium legationes in concionis modum circumfuſas

Digitized by Google

eſt allocutus; orſus ab inita primùm Romanis amicitia cum Græcorum gente, & imperatorum, qui ante ſe in Macedonia fuiſſent, ſuiſque rebus geſtis. Omnia cum approbatione ingenti ſunt audita; præterquàm quum ad mentionem Nabidis ventum eſſet, id minimè conveniens liberanti Græciam videbatur, tyrannum reliquiſſe, non ſuæ ſolùm patriæ gravem, ſed omnibus circà civitatibus metuendum, hærentem viſceribus nobiliſſimæ civitatis.

XLIX. Nec ignarus hujus habitûs animorum Quinctius, *Si ſine excidio Lacedæmonis fieri potuiſſet*, fatebatur, *pacis cum tyranno mentionem admittendam auribus non fuiſſe. nunc, quum aliter, quàm ruinâ graviſſimâ civitatis, opprimi non poſſet, ſatius viſum eſſe, tyrannum debilitatum, ac totis propè viribus ad nocendum cuiquam ademptis, relinqui; quàm intermori vehementioribus, quàm quæ pati poſſet, remediis civitatem ſinere, in ipſa vindicta libertatis periturum.* Præteritorum commemorationi ſubjecit, *Proficiſci ſibi in Italiam, atque omnem exercitum deportare, in animo eſſe. Demetriadis Chalcidiſque præſidia intra decimum diem audituros deducta: Acrocorinthum ipſis extemplo videntibus vacuam Achæis traditurum: ut omnes ſcirent, utrùm Romanis, an Ætolis, mentiri mos eſſet; qui malè commiſſam libertatem populo Romano fermonibus diſtulerint, & mutatos pro Macedonibus Romanos dominos. Sed illis, nec quid dicerent, nec quid facerent, quicquam unquam penſi fuiſſe. Reliquas civitates monere, ut ex factis, non ex dictis, amicos penſent: intelligantque, quibus credendum, & à quibus cavendum ſit. Libertate modicè utantur. temperatam eam, ſalubrem & ſingulis, & civitatibus eſſe: nimiam & aliis gravem, & ipſis, qui habeant, effrenatam & præcipitem eſſe. Concordiæ in civitatibus, principes & ordines inter ſe, & in commune omnes civitates, conſulerent. adverſus conſentientes nec regem quemquam ſatis validum, nec tyrannum fore. Diſcordiam & ſeditionem omnia opportuna inſidiantibus facere, quum pars, quæ domeſtico certamine inferior ſit, externo potiùs ſe applicet, quàm civi*

Digitized by Google

vi cedat. Alienis armis partam, externâ fide redditam libertatem suâ curâ custodirent servarentque: ut populus Romanus dignis datam libertatem, ac munus suum bene positum sciret.

L. Has velut parentis voces quum audirent, manare omnibus gaudio lacrimæ, adeo ut ipsum quoque confunderent dicentem. Paulisper fremitus approbantium dicta fuit, monentiumque aliorum alios, ut eas voces, velut oraculo missas, in pectora animosque demitterent. Silentio deinde facto, petiit ab iis, ut cives Romanos, si qui apud eos in servitute essent, conquisitos intra duos menses mitterent ad se in Thessaliam. *Ne ipsis quidem honestum esse, in liberata terra liberatores ejus servire.* Omnes acclamârunt, *gratias se inter cetera etiam ob hoc agere, quòd admoniti essent, ut tam pio, tam necessario officio fungerentur.* Ingens numerus erat bello Punico captorum, quos Hannibal, quum à suis non redimerentur, venumdederat. Multitudinis eorum argumentum sit, quod Polybius scribit, centum talentis eam rem Achæis stetisse: quum quingenos denarios pretium in capita, quod redderetur dominis, statuissent. Mille enim ducentos eâ ratione Achaia habuit. Adjice nunc pro portione, quot verisimile sit totam Græciam habuisse. Nondum conventus dimissus erat, quum respiciunt præsidium, ab Acrocorintho descendens, protinus ad portam duci atque abire. Quorum agmen imperator secutus, prosequentibus cunctis, servatorem liberatoremque acclamantibus, salutatis dimissisque eis, eâdem, quâ venerat, viâ Elatiam rediit. inde cum omnibus copiis Ap. Claudium legatum dimittit per Thessaliam atque Epirum ducere Oricum jubet, atque ibi se opperiri. inde namque in animo esse, exercitum in Italiam trajicere. & L. Quinctio fratri, legato & præfecto classis, scribit, ut onerarias ex omni Græciæ ora eódem contraheret.

LI. Ipse Chalcidem profectus, deductis non à Chal-

Digitized by Google

cide ſolùm, ſed etiam ab Oreo atque Eretria, præſidiis, conventum ibi Euboïcarum civitatium habuit: commonitoſque, in quo ſtatu rerum accepiſſet eos, & in quo relinqueret, dimiſit. Demetriadem inde proficiſcitur: deductoque præſidio proſequentibus cunctis, ſicut Corinthi & Chalcide, pergit ire in Theſſaliam: ubi non liberandæ modò civitates erant, ſed ex omni colluvione & confuſione in aliquam tolerabilem formam redigendæ. Nec enim temporum modò vitiis, ac violentiâ, & licentiâ regiâ turbati erant: ſed inquieto etiam ingenio gentis, nec comitia, nec conventum, nec concilium ullum, non per ſeditionem ac tumultum, jam inde à principio ad noſtram uſque ætatem, traducentes. A cenſu maximè & ſenatum & judices legit: potentioremque eam partem civitatium fecit, cui ſalva tranquillaque omnia magis eſſe expediebat.

LII. Ita quum percenſuiſſet Theſſaliam, per Epirum in Oricum, unde erat trajecturus, venit. Ab Orico copiæ omnes Brundiſium tranſportatæ. inde per totam Italiam ad urbem propè triumphantes, non minore agmine rerum captarum, quàm ſuo, præ ſe acto, venerunt. Poſtquam Romam ventum eſt, ſenatus extra urbem Quinctio ad res geſtas ediſſerendas datus eſt, triumphuſque meritus ab lubentibus decretus. Triduum triumphavit. die primo arma, tela, ſignaque ærea & marmorea tranſtulit, plura Philippo adempta, quàm quæ ex civitatibus ceperat: ſecundo die aurum argentumque, factum infectumque & ſignatum. Infecti argenti fuit decem & octo millia pondo, & ducenta ſeptuaginta facti: vaſa multa omnis generis, cælata pleraque, quædam eximiæ artis: & ex ære multa fabrefacta. ad hoc clipea argentea decem. ſignati argenti octoginta quatuor millia fuere Atticorum: tetradrachma vocant: trium ferè denariorum in ſingulis argenti eſt pondus. auri pondo fuit tria millia ſeptingenta quatuordecim, & clipeum unum ex auro totum:

Digitized by Google

tum: & Philippei nummi aurei quatuordecim millia, quingenti quatuordecim. Tertio die coronæ aureæ, dona civitatium, translatæ centum quatuordecim: & hostiæ ductæ: & ante currum multi nobiles captivi obsidesque, inter quos Demetrius regis Philippi filius fuit, & Armenes, Nabidis tyranni filius, Lacedæmonius. Ipse deinde Quinctius in urbem est invectus. milites secuti currum frequentes, ut omni ex provincia exercitu deportato. His duceni quinquageni æris in pedites divisi, duplex centurioni, triplex equiti. Præbuerunt speciem triumpho capitibus rasis secuti, qui servitute exempti fuerant.

LIII. Exitu hujus anni Q. Ælius Tubero tribunus plebis ex senatusconsulto tulit ad plebem, plebesque scivit, *Ut Latinæ duæ coloniæ, una in Bruttios, altera in Thurinum agrum, deducerentur.* His deducendis triumviri creati, quibus in triennium imperium esset, in Bruttios Q. Nævius, M. Minucius Rufus, M. Furius Crassipes: in Thurinum agrum Cn. Manlius, Q. Ælius, L. Apustius. ea bina comitia Cn. Domitius prætor urbanus in Capitolio habuit. Ædes eo anno aliquot dedicatæ sunt: una Junonis Sospitæ in foro olitorio, vota locataque quadriennio antè à C. Cornelio consule Gallico bello; censor idem dedicavit: altera Fauni. ædiles eam biennio antè ex multaticio argento faciendam locarant, C. Scribonius, & Cn. Domitius; qui prætor urbanus eam dedicavit. & ædem Fortunæ Primigeniæ in colle Quirinali dedicavit Q. Marcius Ralla, duumvir ad id ipsum creatus. voverat eam decem annis antè Punico bello P. Sempronius Sophus, locaverat idem censor. Et in insula Jovis ædem C. Servilius duumvir dedicavit. vota erat sex annis antè Gallico bello ab L. Furio Purpureone prætore; ab eodem postea consule locata. Hæc eo anno acta.

LIV. P. Scipio ex provincia Gallia ad consules subrogandos venit. Comitia consulum fuere, quibus creati

Digitized by Google

ati sunt L. Cornelius Merula & Q. Minucius Thermus. Postero die creati sunt prætores L. Cornelius Scipio, M. Fulvius Nobilior, C. Scribonius, M. Valerius Messalla, L. Porcius Licinus, & C. Flaminius. Megalesia, ludos scenicos, C. Atilius Serranus, L. Scribonius Libo ædiles curules primi fecerunt. Horum ædilium ludos Romanos primùm senatus à populo secretus spectavit, præbuitque sermones, (sicut omnis novitas solet) aliis, *tandem, quod multo antè debuerit, tributum*, censentibus, *amplissimo ordini*; aliis, *demptum ex dignitate populi, quicquid majestati Patrum adjectum esset*, interpretantibus. *& omnia discrimina talia, quibus ordines discernerentur, & concordiæ, & libertatis æquè minuendæ esse. Ad quingentesimum quinquagesimum octavum annum in promiscuo spectatum esse. Quid repentè factum, cur immisceri sibi in cavea Patres plebem nollent? cur dives pauperem consessorem fastidiret? novam & superbam libidinem, ab nullius antè gentis senatu neque desideratam, neque institutam.* Postremò ipsum quoque Africanum, quòd consul auctor ejus rei fuisset, pœnituisse ferunt. adeo nihil motum ex antiquo, probabile est: veteribus, nisi quæ usus evidenter arguit, stari malunt.

LV. Principio anni, quo L. Cornelius, Q. Minucius consules fuerunt, terræ motus ita crebri nunciabantur, ut non rei tantùm ipsius, sed feriarum quoque ob id indictarum, homines tæderet. nam neque senatus haberi, neque respublica administrari poterat, sacrificando expiandoque occupatis consulibus. Postremò, decemviris adire libros jussis, ex responso eorum supplicatio per triduum fuit. coronati ad omnia pulvinaria supplicaverunt: edictumque est, ut omnes, qui ex una familia essent, pariter supplicarent. item ex auctoritate senatûs consules edixerunt, ne quis, quo die, terræ motu nunciato, feriæ indictæ essent, eo die alium terræ motum nunciaret. Provincias deinde consules priùs, tum prætores sortiti. Cornelius Galliam, Minu-

Minucius Ligures sortiti sunt. C. Scribonius urbanam, M. Valerius peregrinam, L. Cornelius Siciliam, L. Porcius Sardiniam, C. Flaminius Hispaniam citeriorem, M. Fulvius Hispaniam ulteriorem.

LVI. Nihil belli eo anno exspectantibus consulibus, literæ M. Cincii (præfectus is Pisis erat) allatæ: *Ligurum viginti millia armatorum, conjuratione per omnia conciliabula universæ gentis factâ, Lunensem primùm agrum depopulatos, Pisanum deinde finem transgressos, omnem oram maris peragrâsse.* Itaque Minucius consul, cui Ligures provincia evenerat, ex auctoritate Patrum in Rostra ascendit, & edixit, *ut legiones duæ urbanæ, quæ superiore anno conscriptæ essent, post diem decimum Arretii adessent. in earum locum se duas legiones urbanas scripturum.* item sociis & Latino nomini, magistratibus legatisque eorum, qui milites dare debebant, edixit, ut in Capitolio se adirent. Iis quindecim millia peditum & quingentos equites, pro numero cujusque juniorum, descripsit: & inde è Capitolio protinus ire ad portam, &, ut maturaretur res, proficiscì ad delectum jussit. Fulvio Flamínioque terna millia Romanorum peditum & centeni equites in supplementum, & quina millia sociûm Latini nominis & duceni equites decreti; mandatumque prætoribus, ut veteres dimitterent milites, quùm in provinciam venissent. Quum milites, qui in legionibus urbanis erant, frequentes tribunos plebis adissent, utì causas cognoscerent eorum, quibus aut emerita stipendia, aut morbus causæ essent, quo minùs militarent; eam rem literæ Ti. Sempronii discussérunt, in quibus scriptum erat, *Ligurum decem millia in agrum Placentinum venisse: & eum usque ad ipsa colonia mœnia & Padi ripas cum cædibus & incendiis perpopulatos esse. Bojorum quoque gentem ad rebellionem spectare.* Ob eas res *tumultum esse* decrevit senatus; *tribunos plebei non placere causas militares cognoscere, quo minùs ad edictum convenirent.* Adjecerunt etiam, ut socii nominis Latini, qui in exercitu

Digitized by Google

ercitu P. Cornelii, Ti. Sempronii fuiſſent, & dimiſſi ab iis conſulibus eſſent, ut, ad quam diem L. Cornelius conſul edixiſſet, & in quem locum edixiſſet Etruriæ, convenirent: & utì L. Cornelius conſul, in provinciam proficiſcens, in oppidis agriſque, quà iturus eſſet, ſi quos ei videretur, milites ſcriberet, armaretque, & duceret ſecum: dimittendique ei, quos eorum, quandoque vellet, jus eſſet.

LVII. Poſtquam conſules, delectu habito, profecti ſunt in provincias, tum T. Quinctius poſtulavit, *ut de his, quæ cum decem legatis ipſe ſtatuiſſet, ſenatus audiret; eaque, ſi videretur, auctoritate ſuâ confirmaret. Id eos facilius facturos, ſi legatorum verba, qui ex univerſa Græcia & magna parte Aſiæ, quique ab regibus veniſſent, audîſſent.* Hæ legationes à C. Scribonio prætore urbano in ſenatum introductæ ſunt; benignéque omnibus reſponſum. Cum Antiocho quia longior diſceptatio erat, decem legatis, quorum pars in Aſia, aut Lyſimachiæ apud regem fuerant, delegata eſt. T. Quinctio mandatum, ut, adhibitis iis, legatorum regis verba audiret, reſponderetque iis, quæ ex dignitate atque utilitate populi Romani reſponderi poſſent. Menippus & Hegeſianax principes regiæ legationis erant. ex iis Menippus, *Ignorare ſe*, dixit, *quidnam perplexi ſua legatio haberet, quum ſimpliciter ad amicitiam petendam jungendamque ſocietatem veniſſent. Eſſe autem tria genera fœderum, quibus inter ſe paciſcerentur amicitias civitates regeſque. Unum, quum bello victis dicerentur leges. ubi enim omnia ei, qui armis plus poſſet, dedita eſſent, quæ ex iis habere victos, quibus multari eos velit, ipſius jus atque arbitrium eſſe. Alterum, quum pares bello æquo fœdere in pacem atque amicitiam venirent. tunc enim repeti reddique per conventionem res, &, ſi quarum turbata bello poſſeſſio ſit, eas aut ex formula juris antiqui, aut ex partis utriuſque commodo compoſui. Tertium eſſe genus, quum, qui hoſtes nunquam fuerint, ad amicitiam ſociali fœdere inter ſe jungendam coëant. eos neque dicere, neque*

Digitized by Google

que accipere leges; id enim victoris & victi esse. Ex eo genere quum Antiochus esset, mirari se, quòd Romani æquum censeant, ei leges dicere, quas Asiæ urbium liberas & immunes, quas stipendiarias esse velint; quas intrare præsidia regia regemque vetent. Cum Philippo enim hoste pacem, non cum Antiocho amico societatis fœdus ita sanciendum esse.

LVIII. Ad ea Quinctius: *Quoniam vobis distincte agere libet, & genera jungendarum amicitiarum enumerare, ego quoque duas conditiones ponam, extra quas nullam esse regi nuncietis amicitiæ cum populo Romano jungendæ. Unam, si nos nihil, quod ad urbes Asiæ attinet, curare velit, ut & ipse omni Europâ abstineat. alteram, si se ille Asiæ finibus non contineat, & in Europam transcendat, ut & Romanis jus sit, Asiæ civitatium amicitias & tueri, quas habeant, & novas complecti. Enimvero, id auditu etiam,* dicere, *indignum esse,* Hegesianax, *Thraciæ & Chersonesi urbibus arceri Antiochum; quæ Seleucus proavus ejus, Lysimacho rege bello victo & in acie cæso, per summum decus parta reliquerit; pari cum laude partim ab Thracibus possessa armis receperit Antiochus, partim deserta, sicut ipsam Lysimachiam, & revocatis cultoribus frequentaverit, &, quæ strata ruinis atque incendiis erant, ingentibus impensis ædificaverit. Quid igitur simile esse, ex ea possessione, ita parta, ita recuperata, deduci Antiochum, & Romanos abstinere Asiâ, quæ nunquam eorum fuerit? Amicitiam Romanorum expetere Antiochum: sed quæ impetrata gloriæ sibi, non pudori, sit.* Ad hæc Quinctius, *Quandoquidem,* inquit, *honesta pensamus; sic ut aut sola, aut prima certè, pensari decet principi orbis terrarum populo & tanto regi; utrùm tandem videtur honestius, liberas velle omnes, quæ ubique sunt, Græciæ urbes, an servas & vectigales facere? Si sibi Antiochus pulchrum esse censet, quas urbes proavus belli jure habuerit, avus paterque nunquam usurpaverint pro suis, eas repetere in servitutem; & populus Romanus, susceptum patrocinium libertatis Græcorum non deserere, fidei constantiæque suæ ducit esse. Sicut à Philippo Græciam liberavit, ita & ab Antiocho Asiæ urbes, quæ Græci nominis*

Digitized by Google

nominis sint, liberare in animo habet. neque enim in Æolidem Ioniamque coloniæ in servitutem regiam missæ sunt: sed stirpis augendæ causâ, gentisque vetustissimæ per orbem terrarum propagandæ.

LIX. Quum hæsitaret Hegesianax, nec inficiari posset, honestiorem causam libertatis, quàm servitutis, prætexi titulo; *Quin mittimus ambages*, inquit P. Sulpicius, qui maximus natu ex decem legatis erat. *Alteram ex duabus conditionibus, quæ modò diserte à Quinctio datæ sunt, legite: aut supersedete de amicitia agere. Nos verò*, inquit Menippus, *nec volumus, nec possumus pacisci quicquam, quo regnum Antiochi minuatur.* Postero die Quinctius legationes universas Græciæ Asiæque quum in senatum introduxisset, ut scirent, quali animo populus Romanus, quali Antiochus erga civitates Græciæ essent; postulata & sua, & regis exposuit. *Renunciarent civitatibus suis, populum Romanum, quâ virtute quâque fide libertatem eorum à Philippo vindicaverit, eadem ab Antiocho, nisi decedat Europâ, vindicaturum.* Tum Menippus deprecari & Quinctium & Patres instituit, *Ne festinarent decernere, quo decreto turbaturi orbem terrarum essent. Tempus & sibi sumerent, & regi ad cogitandum darent. cogitaturum, quum renunciatæ conditiones essent: & impetraturum aliquid, aut pacis causâ consensurum.* Ita integra dilata res est. legatos mitti ad regem eosdem, qui Lysimachiæ apud eum fuerant, placuit, P. Sulpicium, P. Villium, P. Ælium.

LX. Vixdum ii profecti erant, quum à Karthagine legati, bellum haud dubiè parare Antiochum, Hannibale ministro, attulerunt, injeceruntque curam, ne simul & Punicum bellum excitaretur. Hannibal, patriâ profugus, pervenerat ad Antiochum, sicut antè dictum est: & erat apud regem in magno honore, nullâ aliâ arte, nisi quòd volutanti diu consilia de Romano bello nemo aptior super tali re particeps sermonis esse poterat. Sententia ejus una atque eadem semper erat,

Digitized by Google

erat, *ut in Italia bellum gereretur. Italiam & commeatus & militem præbituram externo hosti. Si nihil ibi moveatur, liceatque populo Romano viribus & copiis Italiæ extra Italiam bellum gerere; neque regem, neque gentem ullam parem Romanis esse.* Sibi centum tectas naves, & decem millia peditum, mille equites depoſcebat. *Eâ se classe primùm Africam petiturum. magnopere confidere, & Karthaginienses ad rebellandum ab se compelli posse. Si illi cunctentur, se aliquâ parte Italiæ bellum excitaturum Romanis. Regem cum ceteris omnibus transire in Europam debère, & in aliqua parte Græciæ copias continere, neque trajicientem, & (quod in speciem famamque belli satis sit) paratum trajicere.*

LXI. In hanc ſententiam quum adduxiſſet regem, præparandos ſibi ad id popularium animos ratus, literas, ne quo caſu interceptæ palàm facerent conata, ſcribere non eſt auſus. Ariſtonem quendam Tyrium nactus Epheſi, expertuſque ſolertiam levioribus miniſteriis; partim donis, partim ſpe præmiorum oneratum, quibus etiam ipſe rex annuerat, Karthaginem cum mandatis mittit; edit nomina eorum, quibus conventis opus eſſet: inſtruit etiam ſecretis notis, per quas haud dubiè agnoſcerent ſua mandata eſſe. Hunc Ariſtonem Karthagine obverſantem non priùs amici, quàm inimici Hannibalis, qua de cauſa veniſſet, cognoverunt. Et primò in circulis conviviiſque celebrata ſermonibus res eſt. deinde in ſenatu quidam, *nihil actum esse*, dicere, *exilio Hannibalis, ſi absens quoque novas moliri res, ſollicitandoque animos hominum turbare ſtatum civitatis posset. Ariſtonem quendam, Tyrium advenam, inſtructum mandatis ab Hannibale & ab Antiocho rege, veniſſe: certos homines quotidie cum eo ſecreta colloquia ſerere, & in occulto colloqui, quod mox in omnium perniciem erupturum eſſet.* Conclamare omnes, *vocari Ariſtonem debere, & quæri, quid veniſſet: &, niſi expromeret, cum legatis Romam mitti. ſatis pro temeritate unius hominis ſuppliciorum penſum eſſe. Privatos ſuo periculo peccaturos, rempublicam non extra*

Digitized by Google

tra noxam. modò, sed etiam extra famam noxæ, conservandam esse. Vocatus Aristo purgare sese, & firmissimo propugnaculo uti, quòd literarum nihil ad quemquam attulisset. ceterùm nec causam adventûs satis expediebat, & in eo maximè hæsitabat, quòd cum Barcinæ solùm factionis hominibus collocutum eum arguebant. Orta deinde altercatio est, aliis pro speculatore comprehendi jam & custodiri jubentibus, aliis negantibus, tumultuandi causam esse. *malè rem exempli esse, de nihilo hospites corripi. idem Karthaginiensibus, & Tyri, & in aliis emporiis, in quæ frequenter commeent, eventurum.* Dilata eo die res est. Aristo, Punico ingenio inter Pœnos usus, tabellas conscriptas celeberrimo loco supra sedem quotidianam magistratuum primâ vesperâ suspendit. ipse de tertia vigilia navem conscendit & profugit. Postero die, quum Suffetes ad jus dicendum consedissent, conspectæ tabellæ, demptæque, & lectæ. Scriptum erat, ARISTONEM PRIVATIM AD NEMINEM, PUBLICE AD SENIORES (ita senatum vocabant) MANDATA HABUISSE. Publicato crimine, minùs intenta de paucis quæstio erat. mitti tamen legatos Romam, qui rem ad consules & ad senatum deferrent, placuit; simul qui de injuriis Masiniſſæ quererentur.

LXII. Masinissa postquam & infames Karthaginienses, & inter se ipsos discordes sensit, principes propter colloquia Aristonis senatui, senatum propter indicium ejusdem Aristonis populo suspectum; locum injuriæ esse ratus, agrum maritimum eorum & depopulatus est, & quasdam urbes vectigales Karthaginiensium sibi coëgit stipendium pendere. Emporia vocant eam regionem. ora est minoris Syrtis, & agri uberis; una civitas ejus Leptis: ea singula in dies talenta vectigal Karthaginiensibus dedit. Hanc tum regionem & totam infestam Masinissa, & ex quadam parte dubiæ possessionis, sui regni, an Karthaginiensium esset, effecerat. & quia simul ad purganda crimina, & quæstum

Digitized by Google

ſtum de ſe Romam eos ituros comperit; qui & illa onerarent ſuſpicionibus, & de jure vectigalium diſceptarent, legatos & ipſe Romam mittit. Auditi de Tyrio advena primùm Karthaginienſes curam injecere Patribus, ne cum Antiocho ſimul & Pœnis bellandum eſſet, maximè ea ſuſpicio crimen urgebat, quòd, quem comprehenſum Romam mitti placuiſſet, nec ipſum, nec navem ejus cuſtodiſſent. De agro deinde cum regis legatis diſceptari cœptum. Karthaginienſes jure finium cauſam tutabantur: *quòd intra eos terminos eſſet, quibus P. Scipio victor agrum, qui juris eſſet Karthaginienſium, finiſſet:* & confeſſione regis: *qui, quum Aphirem profugum ex regno ſuo, cum parte Numidarum vagantem circa Cyrenas, perſequeretur, precariò ab ſe iter per eum ipſum agrum, tanquam haud dubiè Karthaginienſium juris, petiſſet.* Numidæ *& de terminatione Scipionis mentiri eos* arguebant: *&, ſi quis veram originem juris exigere vellet, quem propium agrum Karthaginienſium in Africa eſſe? Advenis, quantum ſecto bovis tergo amplecti loci potuerint, tantum ad urbem communiendam precariò datum. quicquid Byrſam ſedem ſuam exceſſerint, vi atque injuriâ partum habere. Neque eum, de quo agatur, probare eos poſſe, non modò ſemper, ex quo cœperint, ſed ne diu quidem eos poſſediſſe. Per opportunitates, nunc illos, nunc reges Numidarum, uſurpâſſe jus: ſemperque penes eum poſſeſſionem fuiſſe, qui plus armis potuiſſet. Cujus conditionis res fuerit, priuſquam hoſtes Romanis Karthaginienſes, ſocius atque amicus rex Numidarum eſſet, ejus fuerent eſſe: nec ſe interponerent, quo minùs, qui poſſent, tenerent.* Reſponderi legatis utriuſque partis placuit, miſſuros ſe in Africam, qui inter populum Karthaginienſem & regem in re præſenti diſceptarent. Miſſi P. Scipio Africanus, & C. Cornelius Cethegus, & M. Minucius Rufus; auditâ inſpectâque re, ſuſpenſa omnia, neutrò inclinatis ſententiis, reliquere. Id utrùm ſuâ ſponte fecerint, an quia mandatum ita fuerit, non tam certum eſt, quàm videtur tempori aptum fuiſſe, integro

Digitized by Google

gro certamine eos relinqui. Nam, ni ita esset, unus Scipio, vel notitiâ rei, vel auctoritate, ita de utrisque meritus, finire nutu disceptationem potuisset.

LIBER XXXV.

EPITOME.

XIV. P*Scipio Africanus legatus ad Antiochum Ephesi cum Hannibale, qui se Antiocho junxerat, colloquutus est; ut, si fieri posset, metum ei, quem ex populo Romano conceperat, eximeret. Inter alia quum quæreret, quem fuisse maximum imperatorem Hannibal crederet, respondit:* Alexandrum Macedonum regem, quòd parvâ manu innumerabiles exercitus fudisset; quódque ultimas oras, quas visere supra spem humanam esset, peragrâsset. *Quærenti deinde, quem secundum poneret,* Pyrrhum, *inquit,* castra metari primum docuisse. ad hoc neminem elegantiùs loca cepisse, præsidia disposuisse. *Exsequenti, quem tertium diceret,* semet ipsum *dixit. Ridens Scipio,* Quidnam tu diceres, si me, *inquit,* vicisses? Tunc verò, *inquit,* me & ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante alios posuissem. XXI. *Inter cetera prodigia, qua plurima fuisse traduntur, bovem Cn. Domitii consulis locutum,* Roma cave tibi, *refertur.* XXIII, XLI. *Apparant in Antiochum bellum Romani.* XIII, XXV, &c. *Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, incitatus ab Ætolis, qui & Philippum & Antiochum ad inferendum bellum populo Romano sollicitabant, à populo Romano defecit: &, bello adversus Philopœmenem Achæorum prætorem gesto,* XXXV, *ab Ætolis & ab Alexameno duce eorum interfectus est.* XXXII. *Ætoli quoque ab amicitia populi Romani defecerunt.*

Digitized by Google

runt. cum quibus societate junctâ, Antiochus Syriæ rex, quum bellum Græcia intulisset, complures urbes occupavit: inter quas Chalcidem & totam Eubœam. III. XI. XXII. XLII, &c. *Res præterea in Liguribus gestas & apparatum belli ab Antiocho continet.*

I. PRINCIPIO anni, quo hæc gesta sunt, Sex. Digitius prætor in Hispania citeriore cum civitatibus iis, quæ post profectionem M. Catonis permultæ rebellaverant, crebra magis, quàm digna dictu, prœlia fecit, & adeo pleraque adversa, ut vix dimidium militum, quàm quod acceperat, successori tradiderit. Nec dubium est, quin omnis Hispania sublatura animos fuerit, ni alter prætor P. Cornelius Cn. F. Scipio trans Iberum multa secunda prœlia fecisset: quo terrore non minùs quinquaginta oppida ad eum defecerunt. Prætor hæc gesserat Scipio. Idem pro prætore, Lusitanos, pervastatâ ulteriori provinciâ, cum ingenti præda domum redeuntes, in ipso itinere aggressus, ab hora tertia diei ad octavam incerto eventu pugnavit, numero militum impar, superior aliis: nam & acie frequenti armatis adversus longum & impeditum turbâ pecorum agmen, & recenti milite adversus fessos longo itinere concurrerat. Tertiâ namque vigiliâ exierant hostes: huic nocturno itineri tres diurnæ horæ accesserant: nec ullâ quiete datâ, laborem viæ prœlium exceperat. itaque principio pugnæ vigoris aliquid in corporibus animisque fuit, & turbaverant primò Romanos: deinde æquata paulisper pugna est. In hoc discrimine ludos Jovi, si vi fudisset cecidissetque hostes, proprætor vovit. Tandem gradum acriùs intulere Romani, cessitque Lusitanus. deinde prorsus terga dedit. &, quum institissent fugientibus victores, ad duodecim millia hostium sunt cæsa: capti quingenti quadraginta, omnes ferè equites: & signa militaria capta centum triginta quatuor. de exercitu Romano

Digitized by Google

Romano ſeptuaginta & tres amiſſi. Pugnatum haud procul Ilipâ urbe eſt. Eò victorem opulentum prædæ exercitum P. Cornelius reduxit. ea omnis ante urbem expoſita eſt: poteſtaſque dominis ſuas res cognoſcendi facta. cetera vendenda quæſtori data: quod inde refectum eſt, militi diviſum.

II. Nondum ab Roma profectus erat C. Flaminius prætor, quum hæc in Hiſpania gerebantur. itaque tam adverſæ, quàm ſecundæ res per ipſum amicoſque ejus magnis ſermonibus celebrabantur: & tentaverat, quoniam bellum ingens in provincia exarſiſſet, & exiguas reliquias exercitûs ab Sex. Digitio, atque eas ipſas plenas pavoris ac fugæ accepturus eſſet, ut unam ſibi ex urbanis legionibus decernerent: ad quam quum militem ab ſe ipſo ſcriptum ex ſenatuſconſulto adjeciſſet, oligeret ex omni numero ſex millia & quingentos pedites, & equites trecentos. *Ed ſe legione (nam in Sex. Digitii exercitu haud multum ſpei eſſe) rem geſturum.* Seniores negare, *ad rumores, à privatis temere in gratiam magiſtratuum conflictos, ſenatuſconſulta faciendu eſſe. niſi quod aut prætores ex provinciis ſcriberent, aut legati renunciarent, nihil ratum haberi debere. Si tumultus in Hiſpania eſſet, placere, tumultuarios milites extra Italiam ſcribi à prætore.* Mens ea ſenatûs fuit, ut in Hiſpania tumultuarii milites legerentur. Valerius Antias & in Siciliam navigâſſe delectûs cauſa C. Flaminium ſcribit: & ex Sicilia Hiſpaniam petentem, tempeſtate in Africam delatum, vagos milites de exercitu P. Africani ſacramento rogaſſe: his duarum provinciarum delectibus tertium in Hiſpania adjeciſſe.

III. Nec in Italia ſegniùs Ligurum bellum creſcebat. Piſas jam quadraginta millia hominum, affluente quotidie multitudine ad famam belli ſpemque prædæ, circumſedebant. Minucius conſul Arretium die, quem dixerat ad conveniendum militibus, venit. inde quadrato agmine ad Piſas duxit; &, quum hoſtes

Digitized by Google

hostes mille passuum ab oppido trans fluvium movissent castra, consul urbem, haud dubiè servatam adventu suo, est ingressus. Postero die & ipse trans fluvium ferè quingentos passus ab hoste posuit castra. inde levibus prœliis à populationibus agrum sociorum tutabatur. in aciem exire non audebat, novo milite, & ex multis generibus hominum collecto, necdum noto satis inter se, ut fidere alii aliis possent. Ligures multitudine freti & in aciem exibant, parati de summa rerum decernere: & abundantes militum numero passim multas manus per extrema finium ad prædandum emittebant: &, quum coacta vis magna pecorum prædæque esset, paratum erat præsidium, per quod in castella eorum vicosque ageretur.

IV. Quum bellum Liguſtinum ad Pisas constitisset, consul alter L. Cornelius Merula per extremos Ligurum fines exercitum in agrum Bojorum induxit, ubi longè alia belli ratio, quàm cum Liguribus, erat. Consul in aciem exibat, hostes pugnam detrectabant: prædatumque, ubi nemo obviàm exiret, discurrebant Romani; Boji diripi sua impune, quàm tuendo ea conserere certamen, malebant. Postquam omnia ferro ignique satis evastata erant, consul agro hostium excessit, & ad Mutinam agmine incauto, ut inter pacatos, ducebat. Boji, ubi egressum è finibus suis hostem sensere, sequebantur silenti agmine, locum insidiis quærentes. nocte prætergressi castra Romana saltum, quà transeundum erat Romanis, insederunt. Id quum parum occultè fecissent, consul, qui multâ nocte solitus erat movere castra, ne nox terrorem in tumultuario prœlio augeret, lucem exspectavit: &, quum luce moveret, tamen turmam equitum exploratum misit. Postquam relatum est, quantæ copiæ, & in quo loco essent, totius agminis sarcinas in medium conjici jussit, & triarios vallum circumjicere: cetero exercitu instructo ad hostem accessit. Idem & Galli fecerunt, postquam apertas

apertas esse insidias, & recto ac justo prœlio, ubi vera virtus vinceret, dimicandum viderunt.

V. Horâ secundâ ferme concursum est. siniſtra sociorum ala & extraordinarii prima in acie pugnabant. præerant duo consulares legati, M. Marcellus & Ti. Sempronius, prioris anni consul. Novus consul nunc ad prima signa erat, nunc legiones continebat in subsidiis; ne certaminis studio priùs procurrerent, quàm datum signum esset. equites earum extra aciem in locum patentem Q. & P. Minucios tribunos militum educere jussit. inde, quum signum dedisset, impetum ex aperto facerent. Hæc agenti nuncius venit à Ti. Sempronio Longo, *non sustinere extraordinariós impetum Gallorum, & cæsos permultos esse; & qui superstint, partim labore, partim metu remisisse ardorem pugnæ. legionem alteram ex duabus, si videretur, submitteret, priusquam ignominia acciperetur.* Secunda legio missa est, & extraordinarii recepti. Tum redintegrata est pugna. quum & recens miles, & frequens ordinibus legio succesisset, & siniſtra ala ex prœlio subducta est; dextra in primam aciem subiit. Sol ingenti ardore torrebat minimè patientia æstûs corpora Gallorum: densis tamen ordinibus nunc alii in alios, nunc in scuta incumbentes, sustinebant impetus Romanorum. Quod ubi animadvertit consul, ad perturbandos ordines eorum C. Livium Salinatorem, qui præerat alariis equitibus, quàm concitatissimos equos immittere jubet: & legionarios equites in subsidiis esse. Hæc procella equestris primò confudit & turbavit, deinde dissipavit aciem Gallorum; non tamen, ut terga darent. Obstabant duces, hastilibus cædentes terga trepidantium, & redire in ordines cogentes: sed interequitantes alarii non patiebantur. Consul obtestabatur milites, *Ut paululum adniterentur: victoriam in manibus esse. dum perturbatos & trepidantes viderent, instarent. si restitui ordines sissent, integro rursus eos prœlio & dubio dimicaturos.* Inferre

Digitized by Google

ferre vexillarios jussit signa. omnes conniſi tandem averterunt hostem. Postquam terga dabant, & in fugam passim effundebantur, tum ad persequendos eos legionarii equites immissi. Quatuordecim millia Bojorum eo die cæsa sunt; vivi capti, mille nonaginta duo: equites septingenti viginti unus, tres duces eorum, signa militaria ducenta duodecim, carpenta sexaginta tria. Nec Romanis incruenta victoria fuit. supra quinque millia militum, ipsorum aut sociorum, sunt amissa, centuriones tres & viginti, præfecti sociûm quatuor, & M. Genucius, & M. Marcius, tribuni militum secundæ legionis.

VI. Eodem ferè tempore duorum consulum literæ allatæ sunt, L. Cornelii de prœlio ad Mutinam cum Bojis facto, & Q. Minucii à Pisis. *Comitia suæ sortis esse. ceterùm adeo suspensa omnia in Liguribus se habere, ut obsedi inde, sine pernicie sociorum & damno reipublicæ, non possit. Si ita viderentur Patribus, mitterent ad collegam, ut is, qui profligatum bellum haberet, ad comitia Romam rediret; si id facere gravaretur, quòd non suæ sortis id negotium esset, se quidem facturum, quodcunque senatus censuisset; sed etiam atque etiam viderent, ne magis è republica esset interregnum iniri, quam ab se in eo statu relinqui provinciam.* Senatus C. Scribonio negotium dedit, ut duos legatos ex ordine senatorio mitteret ad L. Cornelium consulem, qui literas collegæ ad senatum missas deferrent ad eum; & nunciarent, *senatum, si is ad magistratus subrogandos Romam veniret, potiùs, quàm Q. Minucius à bello integro avocaretur, interregnum iniri passurum.* Missi legati renunciàrunt, *L. Cornelium ad magistratus subrogandos Romam venturum.* De literis L. Cornelii, quas scripserat secundùm prœlium cum Bojis factum, disceptatio in senatu fuit: quia privatim plerisque senatoribus legatus M. Claudius scripserat, *Fortunæ populi Romani & militum virtuti gratiam habendam, quòd res bene gesta esset. Confecit operâ & militum aliquantum amissum, & hosti-*

um exercitum, cujus delendi oblata fortuna fuerit, elapsum. Milites eo plures periisse, quòd tardiùs ex subsidiis, qui laborantibus opem ferrent, successissent. Hostes è manibus emissos, quòd equitibus legionariis & tardiùs datum signum esset, & persequi fugientes non licuisset.

VII. De ea re nihil temere decerni placuit: ad frequentiores consultatio dilata est. Instabat enim cura alia, quòd civitas fœnore laborabat: & quòd, quum multis fœnebribus legibus constricta avaritia esset, via fraudis inita erat, ut in socios, qui non tenerentur iis legibus, nomina transcriberent; ita libero fœnore obruebant debitores. Cujus coërcendi quum ratio quæreretur, diem finiri placuit Feralia, quæ proximè fuissent: ut, qui post eam diem socii civibus Romanis credidissent pecunias, profiterentur; & ex ea die pecuniæ creditæ, quibus debitor vellet legibus, jus creditori diceretur. Inde, postquam professionibus detecta est magnitudo æris alieni, per hanc fraudem contracti, M. Sempronius tribunus plebis ex auctoritate Patrum plebem rogavit, plebesque scivit, ut cum sociis ac nomine Latino pecuniæ creditæ jus idem, quod cum civibus Romanis, esset. Hæc in Italia domi militiæque acta. In Hispania nequaquam tantum belli fuit, quantum auxerat fama. C. Flaminius in citeriori Hispania oppidum Iluciam in Oretanis cepit: deinde in hiberna milites deduxit. & per hiemem prœlia aliquot, nullâ memoriâ digna, adversus latrocinii magis, quàm hostium, excursiones, varia tamen eventu, nec sine militum jactura, sunt facta. Majores res gestæ à M. Fulvio. Is apud Toletum oppidum cum Vaccæis Vectonibusque & Celtiberis signis collatis dimicavit: exercitum earum gentium fudit fugavitque: regem Hilermum vivum cepit.

VIII. Quum hæc in Hispania gerebantur, comitiorum jam appetebat dies. itaque L. Cornelius consul, relicto ad exercitum M. Claudio legato, Romam venit,

Digitized by Google

nit. Is in senatu quum de rebus ab se gestis differuisset, quoque in statu provincia esset; questus est cum Patribus conscriptis, quòd, tanto bello unâ secundâ pugnâ tam feliciter perfecto, non esset habitus Dis immortalibus honos. Postulavit deinde, ut supplicationem simul triumphumque decernerent. Priùs tamen, quàm relatio fieret, Q. Metellus, qui consul dictatorque fuerat, *Literas eodem tempore*, dixit, *& consulis L. Cornelii ad senatum, & M. Marcelli ad magnam partem senatorum, allatas esse, inter se pugnantes: eoque dilatam esse consultationem, ut præsentibus auctoribus eorum literarum disceptaretur. Itaque exspectâsse sese, ut consul, quid sciret ab legato suo adversus se scriptum aliquid, quum ipsi veniendum esset, deduceret eum secum Romam: quum etiam verius esset, Ti. Sempronio imperium habenti tradi exercitum, quàm legato. Nunc videri esse amotum de industria, ne ea, quæ scripsisset, præsens diceret, aut argueret coram: & si quid vani afferrat, argui posse, donec ad liquidum veritas exploràta esset. Itaque nihil eorum, quæ postularet consul, decernendum in præsentia censere.* Quum pergeret nihilo segnius referre, ut supplicatio decerneretur, triumphantique sibi urbem invehi liceret; M. & C. Titinii tribuni plebis, se intercessuros, si de ea re fieret senatusconsultum, dixerunt.

IX. Censores erant priore anno creati Sex. Ælius Pætus & C. Cornelius Cethegus. Cornelius lustrum condidit. censa sunt civium capita centum quadraginta tria millia, septingenta quatuor. Aquæ ingentes eo anno fuerunt, & Tiberis loca plana urbis inundavit. Circa portam Flumentanam etiam collapsa quædam ruinis sunt: & porta Cœlimontana fulmine icta est, murusque circà multis locis de cœlo tactus. Et Ariciæ, & Lanuvii, & in Aventino, lapidibus pluit; & à Capua nunciatum est, examen vesparum ingens in forum advolâsse, & in Martis æde consedisse. eas collectas cum cura, & igni crematas esse. Horum pro-

Digitized by Google

digiorum causâ decemviri libros adire jussi, & novemdiale sacrum factum, & supplicatio indicta est, atque urbs lustrata. Iisdem diebus ædiculam Victoriæ Virginis, prope ædem Victoriæ, M. Porcius Cato dedicavit biennio post, quàm vovit. Eodem anno coloniam Latinam in agrum Thurinum triumviri deduxerunt Cn. Manlius Vulso, L. Apustius Fullo, Q. Ælius Tubero, cujus lege deducebatur. tria millia peditum iere, trecenti equites: numerus exiguus pro copia agri. Dari potuere tricena jugera in pedites, sexagena in equites. Apustio auctore, tertia pars agri dempta est: quò postea, si vellent, novos colonos adscribere possent. Vicena jugera pedites, quadragena equites acceperunt.

X. In exitu jam annus erat, & ambitio magis, quàm unquam aliàs, exarserat consularibus comitiis. multi & potentes petebant patricii plebeiique: P. Cornelius Cn. filius Scipio, qui ex Hispania provincia nuper decesserat magnis rebus gestis, & L. Quinctius Flamininus, qui classi in Græcia præfuerat, & Cn. Manlius Vulso. hi patricii. Plebeii autem C. Lælius, Cn. Domitius, C. Livius Salinator, M. Acilius. sed omnium oculi in Quinctium Corneliumque conjecti. nam & in unum locum petebant ambo patricii, & rei militaris gloria recens utrumque commendabat. Ceterùm ante omnia certamen accendebant fratres candidatorum, duo clarissimi ætatis suæ imperatores. major gloria in Scipione: &, quo major, eo propior invidiam. Quinctii recentior, ut qui eo anno triumphâsset. Accedebat, quòd alter decimum jam propè annum assiduus in oculis hominum fuerat; quæ res minùs verendos magnos homines ipsâ satietate facit: consul iterum post devictum Hannibalem, censorque fuerat. In Quinctio nova & recentia omnia ad gratiam erant: nihil nec petierat à populo post triumphum, nec adeptus erat: *Pro fratre germano, non patruele, se petere aiebat: pro legato*

&

& participe administrati belli. se terrâ, fratrem mari, rem gessisse. His obtinuit, ut præferretur candidato, quem Africanus frater ducebat; quem Cornelia gens, Cornelio consule comitia habente; quem tantum præjudicium senatûs, virum è civitate optimum judicatum, qui matrem Idæam Pessinunte venientem in urbem acciperet. L. Quinctius & Cn. Domitius Ahenobarbus consules facti. adeo ne in plebeio quidem consule, quum pro C. Lælio niteretur, Africanus valuit. Postero die prætores creati L. Scribonius Libo, M. Fulvius Centumalus, A. Atilius Serranus, M. Bæbius Tamphilus, L. Valerius Tappo, Q. Salonius Sarra. Ædilitas insignis eo anno fuit M. Æmilii Lepidi & L. Æmilii Paulli. Multos pecuarios damnârunt: ex ea pecunia clipea inaurata in fastigio Jovis ædis posuerunt. Porticum unam extra portam Trigeminam, emporio ad Tiberim adjecto; alteram à porta Fontinali ad Martis aram, quà in campum iter esset, perduxerunt.

XI. Diu nihil in Liguribus dignum memoriâ gestum erat. Extremo ejus anni bis in magnum periculum res adducta est. nam & castra consulis oppugnata, ægre sunt defensa: & non ita multo post per saltum angustum quum duceretur agmen Romanum, ipsas fauces exercitus Ligurum insedit. quâ quum exitus non pateret, conversò agmine redire institit consul: & à tergo fauces saltûs occupatæ à parte hostium erant, Caudinæque cladis memoria non animis modò, sed propè oculis, obversabatur. Numidas octingentos ferme equites inter auxilia habebat. eorum præfectus consuli pollicetur, *Se parte, utrâ vellet, cum suis erupturum. Tantùm uti diceret, utra pars frequentior vicis esset. in eas se impetum facturum: & nihil priùs quàm flammam tectis injecturum, ut is pavor cogeret Ligures excedere saltu, quem obsiderent, & discurrere ad opem ferendam suis.* Collaudatum eum consul spe præmiorum onerat. Numidæ equos conscendunt, & obequitare stationibus hostium,

neminem lacessentes, coeperunt. Nihil primo adspectu contemptius. equi hominesque pauculi & graciles: discinctus & inermis eques, praeterquam quòd jacula secum portat: equi sine frenis, deformis ipse cursus rigidâ cervice & extento capite currentium. Hunc contemptum de industria augentes, labi ex equis, & per ludibrium spectaculo esse. Itaque, qui primò intenti paratique, si lacesserentur, in stationibus fuerant, jam inermes sedentesque pars maxima spectabant. Numidae adequitare, dein refugere, sed propius saltum paulatim evehi: velut quos impotentes regendi equi invitos efferrent. postremò subditis calcaribus inter medias stationes hostium erupere: &, in agrum latiorem evecti, omnia propinqua viae tecta incendunt. proximo deinde vico inferunt ignem, ferro flammâque omnia pervastant. Fumus primò conspectus, deinde clamor trepidantium in vicis auditus, postremò seniores puerique refugientes tumultum in castris fecerunt. itaque sine consilio, sine imperio, pro se quisque currere ad sua tutanda: momentoque temporis castra relicta erant, & obsidione liberatus consul, quò intenderat, pervenit.

XII. Sed neque Boji, neque Hispani, cum quibus eo anno bellatum erat, tam inimici infestique erant Romanis, quàm Aetolorum gens. Ii post deportatos ex Graecia exercitus primò in spe fuerant, & Antiochum in vacuam Europae possessionem venturum; nec Philippum, aut Nabin quieturos. Ubi nihil usquam moveri viderunt, agitandum aliquid miscendumque rati, ne cunctando senescerent consilia, concilium Naupactum indixerunt. Ibi Thoas praetor eorum, conquestus injurias Romanorum statumque Aetoliae, *quòd omnium Graeciae gentium civitatiumque inhonoratissimi post eam victoriam essent, cujus causa ipsi fuissent*, legatos censuit circa reges mittendos, qui non solùm tentarent animos eorum, sed suis quemque stimulis moverent ad Romanum

Digitized by Google

mum bellum. Damocritus ad Nabin, Nicander ad Philippum, Dicæarchus frater prætoris ad Antiochum est missus. Tyranno Lacedæmonio Damocritus, *ademptis maritimis civitatibus enervatam tyrannidem*, dicere. *inde militem, inde naves navalesque socios habuisse. inclusum suis prope muris Achæos videre dominantes in Peloponneso. nunquam habiturum recuperandi sua occasionem, si eam, quæ tum esset, prætermisisset. Nullum exercitum Romanum in Græcia esse: nec propter Cythium, aut maritimos alios Laconas, diguam causam existimaturos Romanos, cur legiones in Græciam rursus transmittant.* Hæc ad incitandum animum tyranni dicebantur, ut, quum in Græciam Antiochus trajecisset, conscientia violatæ per fociorum injurias Romanæ amicitiæ, conjungeret se cum Antiocho. Et Philippum Nicander haud dissimili oratione incitabat. erat etiam major orationi materia, quo ex altiore fastigio rex, quàm tyrannus, detractus erat, quoque plures ademptæ res. Ad hoc vetusta regum Macedoniæ fama, peragratusque orbis terrarum victoriis ejus gentis referebatur. *Et tutum vel incepto, vel eventu se consilium afferre. nam neque, ut unde se moveat Philippus, quàm Antiochus cum exercitu transferit in Græciam, fuderve; & qui sine Antiocho adversus Romanos Ætolosque tandiu sustinuerit bellum, ei, adjuncto Antiocho, sociis Ætolis, qui tum graviores hostes, quàm Romani, fuerint, quibus tandem viribus resistere Romanos posse?* Adjiciebat de duce Hannibale, nato adversus Romanos hoste, qui plures & duces & milites eorum occidisset, quàm quot superessent. Hæc Philippo Nicander. Alia Dicæarchus Antiocho: & omnium primùm, *prædam de Philippo Romanorum esse* dicere, *victoriam Ætolorum, & aditum in Græciam Romanis nullos alios, quàm Ætolos, dedisse; & ad vincendum vires eosdem præbuisse.* deinde quantas peditum equitumque copias præbituri Antiocho ad bellum essent: quæ loca terrestribus copiis, quos portus maritimis. Tum de Philippo & Nabide libero mendacio

Digitized by Google

abutebatur: *paratum utrumque ad rebellandum esse: & primam quamque occasionem recuperandi ea, quæ bello amisissent, arreptures.* Ita per totum simul orbem terrarum Ætoli Romanis concitabant bellum. reges tamen aut non moti, aut tardiùs moti sunt.

XIII. Nabis extemplo circa omnes vicos maritimos dimisit, ad seditiones in iis miscendas: & alios principum donis ad suam causam perduxit, alios pertinaciter in societate Romana manentes occidit. Achæis omnium maritimorum Laconum tuendorum à T. Quinctio cura mandata erat. itaque extemplo & ad tyrannum legatos miserunt, qui admonerent fœderis cum Romani, denunciarentque, ne pacem, quam tantopere petisset, turbaret: & auxilia ad Gythium, quod jam oppugnabatur à tyranno, & Romam, qui ea nunciarent, legatos miserunt. Antiochus rex, eâ hieme Raphiæ in Phœnice Ptolemæo regi Ægypti filiâ in matrimonium datâ, quum Antiochiam se recepisset, per Ciliciam, Tauro monte superato, extremo jam hiemis Ephesum pervenit: inde principio veris, Antiocho filio misso in Syriam ad custodiam ultimarum partium regni, ne quid, absente se, ab tergo moveretur, ipse cum omnibus terrestribus copiis ad Pisidas, qui circa Sidam incolunt, oppugnandos est profectus. Eo tempore legati Romani P. Sulpicius & P. Villius, qui ad Antiochum (sicut antè dictum est) missi erant, jussi priùs Eumenem adire, Elæam venere; inde Pergamum (ibi regia Eumenis fuit) escenderunt. Cupidus belli adversus Antiochum Eumenes erat, gravem, si pax esset, accolam tanto potentiorem regem credens; eundem, si motum bellum esset, non magis parem Romanis fore, quàm Philippus fuisset: & aut funditus sublatum iri: aut, si pax victo daretur, multa illi detracta sibi accessura: ut facilè deinde se ab eo sine ullo Romano auxilio tueri posset. Etiam, si quid adversi casurum foret, satius esse Romanis sociis quamcunque fortu-

Digitized by Google

fortunam subire, quàm solum aut imperium pati Antiochi, aut abnuentem vi atque armis cogi. Ob hæc, quantum auctoritate, quantum consilio valebat, incitabat Romanos ad bellum.

XIV. Sulpicius æger Pergami substitit. Villius, quum Pisidiæ bello occupatum esse regem audisset, Ephesum profectus, dum paucos ibi moratur dies, dedit operam, ut cum Hannibale, qui tum ibi forte erat, sæpe congrederetur; ut animum ejus & tentaret, si quâ posset, & metum demeret periculi ei quicquam ab Romanis esse. His colloquiis aliud quidem actum nihil est: secutum tamen suâ sponte est, velut consilio petitum esset, ut vilior ob ea regi Hannibal & suspectior ad omnia fieret. Claudius, secutus Græcos Acilianos libros, P. Africanum in ea fuisse legatione tradit: eumque Ephesi collocutum cum Hannibale. Et sermonem etiam unum refert, quo quærenti Africano, *quem fuisse maximum imperatorem Hannibal crederet?* respondisse, *Alexandrum Macedonum regem; quòd parvâ manu innumerabiles exercitus fudisset; quòdque oras, quas visere supra spem humanam esset, peragrâsset.* Quærenti deinde, *quem secundum poneret? Pyrrhum*, dixisse. *castra metari primum docuisse. ad hoc neminem elegantiùs loca cepisse, præsidia disposuisse, artem etiam conciliandi sibi homines eam habuisse, ut Italica gentes regis externi, quàm populi Romani, tamdiu principis in ea terra, imperium esse mallent.* Exsequenti, *quem tertium duceret? haud dubiè semet ipsum* dixisse. Tum risum, obortum Scipioni, & subjecisse, *Quidnam tu diceres, si me vicisses? tum me verò*, inquit, *& ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante omnes alios imperatores esse.* Et perplexum Punico astu responsum, & improvisum assentationis genus Scipionem movisse, quòd è grege se imperatorum velut inæstimabilem secrevisset.

XV. Villius ab Epheso Apameam processit. eò & Antiochus, audito Romanorum legatorum adventu, occurrit: Apameæ congressis disceptatio eadem fuit,

Digitized by Google

fuit, quæ Romæ inter Quinctium & legatos regis fuerat. mors nunciata Antiochi, filii regis, quem missum paulo antè dixeram in Syriam, diremit colloquia. Magnus luctus in regia fuit, magnumque ejus juvenis desiderium. id enim jam specimen sui dederat, ut, si vita longior contigisset, magni justique regis in eo indolem fuisse appareret. Quo carior acceptiorque omnibus erat, eo mors ejus suspectior fuit, gravem successorem cum instare senectuti suæ patrem credentem, per spadones quosdam, talium ministeriis facinorum acceptos regibus, veneno sustulisse. Eam quoque causam clandestino facinori adjiciebant, quòd, quum Seleuco filio Lysimachiam dedisset, Antiocho quàm similem daret sedem, ut procul ab se honore eum quoque ablegaret, non habuisset. Magni tamen luctûs species per aliquot dies regiam tenuit: legatusque Romanus, ne alieno tempore incommodus obversaretur, Pergamum concessit. Rex Ephesum, omisso, quod inchoaverat, bello, rediit. ibi, per luctum regiâ clausâ, cum Minione quodam, qui princeps amicorum ejus erat, secreta consilia agitavit. Minio, ignarus omnium externorum, viresque æstimans regis ex rebus in Syria aut Asia gestis, non causâ modò superiorem esse Antiochum, quòd nihil æqui postularent Romani, sed bello quoque superaturum credebat. Fugienti regi disceptationem cum legatis, seu jam experto eam minùs prosperam, seu mœrore recenti confuso, professus Minio, se, quæ pro causa essent, dicturum, persuasit, ut à Pergamo arcesserentur legati.

XVI. Jam convaluerat Sulpicius: itaque ambò Ephesum venerunt. Rex à Minione excusatus, & absente eo res agi cœpta est. Ibi præparatâ oratione Minio; *Speciosa titulo*, inquit, *uti vos, Romani, Græcarum civitatium liberandarum vidas: sed facta vestra orationi non conveniunt; & aliud Antiocho juris statuistis, alio ipsi utimini. Qui enim magis Smyrnæi Lampsacenique Græci sunt,*

quàm

quàm Neapolitani, & Rhegini, & Tarentini, à quibus ſtipendium, à quibus naves ex fœdere exigitis? Cur Syracuſas, atque in alias Siciliæ Græcas urbes prætorem quotannis, cum imperio & virgis & ſecuribus, mittitis? nihil aliud profectò dicatis, quàm armis ſuperatis vos iis has leges impoſuiſſe. Eandem de Smyrna & Lampſaco civitatibuſque, quæ Ioniæ aut Æolidis ſunt, cauſam ab Antiocho accipite. Bello ſuperatas à majoribus, & ſtipendiarias ac vectigales factas, in antiquum jus repetit. itaque ad hæc ei reſponderi velim, ſi ex æquo diſceptatur, & non belli cauſa quæritur. Ad ea Sulpicius, Fecit verecundè, inquit, Antiochus, qui, ſi alia pro cauſa ejus non erant, quæ dicerentur, quemlibet iſta, quàm ſe, dicere maluit. Quid enim ſimile habet civitatium earum, quas comparaſti, cauſa? Ab Rheginis, & Neapolitanis, & Tarentinis, ex quo in noſtram venerunt poteſtatem, uno & perpetuo tenore juris, ſemper uſurpato, nunquam intermiſſo, quæ ex fœdere debent, exigimus. Poteſne tandem dicere, ut ii populi non per ſe, non per alium quemquam fœdus mutaverint, ſic Aſiæ civitates, ut ſemel venerunt in majorum Antiochi poteſtatem, in perpetua poſſeſſione regni veſtri permanſiſſe, & non alias earum in Philippi, alias in Ptolemæi fuiſſe poteſtate, aliàs per multos annos nullo ambigente libertatem uſurpaſſe? Nam ſi, quòd aliquando ſervierunt, temporum iniquitate preſſi, jus poſt tot ſecula aſſerendi eos in ſervitutem facit; quid abeſt, quin actum nobis nihil ſit, quòd à Philippo liberavimus Græciam, & repetant poſteri ejus Corinthum, Chalcidem, Demetriadem, & Theſſalorum totam gentem? Sed quid ego cauſam civitatium ago, quam, ipſis agentibus, & nos & regem ipſum cognoſcere æquius eſt?

XVII. Vocari deinde civitatium legationes juſſit, præparatas jam antè & inſtructas ab Eumene, qui, quantumcunque virium Antiocho deceſſiſſet, ſuo id acceſſurum regno ducebat. Admiſſi plures, dum ſuas quiſque nunc querelas, nunc expoſtulationes inſerit, & æqua iniquis miſcent, è diſceptatione altercationem fecerunt. itaque, neque remiſſa ulla re, neque impetrata,

Digitized by Google

æquè ac venerant, omnium incerti legati Romam redierunt. Rex, dimissis iis, concilium de bello Romano habuit. Ibi alius alio ferociùs: (quia quo quisque asperiùs adversus Romanos locutus esset, eo spes gratiæ major erat) alius superbiam postulatorum increpare, tanquam Nabidi victo, sic Antiocho, maximo Asiæ regum, imponentium leges. *quanquam Nabidi tamen dominationem in patriam suam, & patriam Lacedæmonem, remissam. Antiocho si Smyrna & Lampsacus imperata faciant, indignum videri.* alii, *parvas & vix dictu dignas belli causas tanto regi eas civitates esse. sed initium semper à parvis injustæ imperandi fieri: nisi crederent, Persas, quum aquam terramque ab Lacedæmoniis petierunt, glebâ terræ & haustu aquæ eguisse. Per similem tentationem Romanis de duobus civitatibus agi. & alias civitates, simul duas jugum exuisse vidissent, ad liberatorem populum defecturas. Si non libertas servitute potior sit, tamen omni præsenti statu spem cuique servandi res suas blandiorem esse.*

XVIII. Alexander Acarnan in consilio erat, Philippi quondam amicus, nuper relicto eo secutus opulentiorem regiam Antiochi: &, tanquam peritus Græcia, nec ignarus Romanorum, in eum gradum amicitiæ regis, ut consiliis quoque arcanis interesset, acceptus erat. Is, tanquam non, utrùm bellandum esset, nec ne, consuleretur, sed ubi & quâ ratione bellum gereretur, *Victoriam se haud dubiam proponere animo* affirmabat, *si in Europam transisset rex, & in aliqua Græciæ parte sedem bello cepisset. Jam primùm Ætolos, qui umbilicum Græciæ incolerent, in armis eum inventurum, antesignanos ad asperrima quæque belli paratos. In duobus velut cornibus Græciæ, Nabin à Peloponneso concitaturum omnia, repetentem Argivorum urbem, repetentem maritimas civitates: quibus eum depulsum Romani Lacedæmonis muris inclusissent; à Macedonia Philippum, ubi primùm bellicum canere audisset, arma capturum. Nôsse se spiritus ejus, nôsse animum: scire, feratum modo, qua claustris aut vinculis teneantur,*

natur, ingentes jamdiu iras cum in pectore volvere. meminisse etiam se, quoties in bello precari omnes Deos solitum sit, ut Antiochum sibi darent adjutorem. cujus voti si compos unus fiat, nullam moram rebellandi facturum. Tantùm non cunctandum, neque cessandum esse. in eo enim victoriam verti, si & loca opportuna, & socii præoccuparentur. Hannibalem quoque sine mora mittendum in Africam esse ad distringendos Romanos.

XIX. Hannibal non adhibitus in concilium, propter colloquia cum Villio suspectus regi, & in nullo postea honore habitus, primò eam contumeliam tacitus tulit: deinde melius esse ratus, & percunctari causam repentinæ alienationis, & purgare se, tempore apto, quæsitâ simplicitor iracundiæ causâ auditâque, *Pater Hamilcar*, inquit, *Antioche, parvum admodum me, quum sacrificaret, altaribus admotum jurejurando adegit, nunquam amicum fore populi Romani. Sub hoc sacramento sex & triginta annos militavi: hoc me in pace patriâ meâ expulit: hoc patriâ exterrem in tuam regiam adduxit: hoc duce, si tu spem meam destitueris, ubicunque vires, ubi arma esse sciam, huc veniam, toto orbe terrarum quæsitos aliquos Romanis hostes. Itaque, si quibus tuorum meis criminibus apud te crescere libet, aliam materiam crescendi ex me quærant. Odi, odioque sum Romanis. id me verum dicere, pater Hamilcar & Dii testes sunt. Proinde, quum de bello Romano cogitabis, inter primos amicos Hannibalem habeto. si qua res te ad pacem compellet, in id consilium alium, cum quo deliberes, quærito.* Non movit modò talis oratio regem, sed etiam reconciliavit Hannibali. Ex consilio ita discessum est, ut bellum gereretur.

XX. Romæ destinabant quidem sermonibus hostem Antiochum, sed nihildum ad id bellum præter animos parabant. Consulibus ambobus Italia provincia decreta est: ita ut inter se compararent, sortirenturve, uter comitiis ejus anni præesset, ad utrum ea non pertineret cura, ut paratus esset, si quò eum extra Italiam opus esset ducere legiones. Huic consuli permissum, ut

Digitized by Google

ut duas legiones scriberet novas, & sociûm Latini nominis viginti millia, & equites octingentos. Alteri consuli duæ legiones decretæ, quas L. Cornelius consul superioris anni habuisset: & sociûm ac Latini nominis ex eodem exercitu quindecim millia, & equites quingenti. Q. Minucio cum exercitu, quem in Liguribus habebat, prorogatum imperium. additum, in supplementum ut quatuor millia peditum Romanorum scriberentur, & centum quinquaginta equites; & sociis eòdem quinque millia peditum imperarentur, ducenti quinquaginta equites. Cn. Domitio extra Italiam, quò senatus censuisset, provincia evenit, L. Quinctio Gallia & comitia habenda. Prætores deinde provincias sortiti: M. Fulvius Centumalus urbanam, L. Scribonius Libo peregrinam, L. Valerius Tappo Siciliam, Q. Salonius Sarra Sardiniam, M. Bæbius Tamphilus Hispaniam citeriorem, A. Atilius Serranus ulteriorem. Sed his duobus primùm senatusconsulto, deinde plebis etiam scito permutatæ provinciæ sunt. Atilio classis & Macedonia, Bæbio Bruttii decreti. Flaminio Fulvioque in Hispaniis prorogatum imperium. Bæbio Tamphilo in Bruttios duæ legiones decretæ, quæ priore anno urbanæ fuissent: & ut sociis eòdem millia peditum quindecim imperarentur, & quingenti equites. Atilius triginta naves quinqueremes facere jussus, & ex navalibus veteres deducere, si quæ utiles essent, & scribere navales socios. Et consulibus imperatum, ut ei duo millia sociûm ac Latini nominis, & mille pedites darent Romanos. Hi duo prætores & duo exercitus, terrestris navalisque, adversus Nabin, apertè jam oppugnantem socios populi Romani, dicebantur parari. Ceterùm legati ad Antiochum missi exspectabantur: &, priusquam ii redissent, venerat Cn. Domitium consulem senatus ab urbe discedere.

XXI. Prætoribus Fulvio & Scribonio, quibus, ut jus dicerent Romæ, provincia erat, negotium datum, ut,

Digitized by Google

ne, præter eam classem, cui Atilius præfuturus erat, centum quinqueremes pararent. Priusquam consul prætoresque in provincias proficiscerentur, supplicatio fuit prodigiorum causâ. Capram sex hædos uno fœtu edidisse, ex Piceno nunciatum est: & Arretii puerum natum unimanum: Amiterni terrâ pluisse: Formiis portam murumque de cœlo tacta: & (quod maximè terrebat) consulis Cn. Domitii bovem locutum, ROMA CAVE TIBI. Ceterorum prodigiorum causâ supplicatum est: bovem cum curâ servari aliqui aruspices jusserunt. Tiberis, infestiore quàm priore impetu illatus urbi, duo pontes, ædificia multa, maximè circa portam Flumentanam, evertit. Saxum ingens, sive imbribus, sive motu terræ leviore, quàm ut alioqui sentiretur, labefactatum, in vicum Jugarium ex Capitolio procidit, & multos oppressit. In agris passim inundatis pecua ablata, villarum strages facta est. Priusquam L. Quinctius consul in provinciam perveniret, Q. Minucius in agro Pisano cum Liguribus signis collatis pugnavit: novem millia hostium occidit: ceteros fusos fugatosque in castra compulit. Ea usque in noctem magno certamine oppugnata defensaque sunt. nocte clàm profecti Ligures: primâ luce Romanus vacua castra invasit. prædæ minus inventum est, quòd subinde spolia agrorum capta domos mittebant. Minucius nihil deinde laxamenti hostibus dedit. ex agro Pisano in Ligures profectus, castella vicosque eorum igni ferroque pervastavit: ibi prædâ Etruscâ, quæ missa à populatoribus fuerat, repletus est miles Romanus.

XXII. Sub idem tempus legati ab regibus Romam reverterunt. qui quum nihil, quod satis maturam causam belli haberet, nisi adversus Lacedæmonium tyrannum, attulissent, quem & Achæi legati nunciabant contra fœdus maritimam oram Laconum oppugnare; Atilius prætor cum classe missus est in Græciam, ad

ad socios tuendos. Consules, quando nihil ab Antiocho instaret, proficisci ambo in provincias placuit. Domitius ab Arimino, quà proximum fuit, Quinctius per Ligures in Bojos venit. Duo consulum agmina diversa latè agrum hostium pervastárunt. primò equites eorum pauci cum præfectis, deinde universus senatus, postremò in quibus aut fortuna aliqua, aut dignitas erat, ad mille quingenti ad consules transfugerunt. Et in utraque Hispania eo anno res prospere gestæ. nam & C. Flaminius oppidum Litabrum, munitum opulentumque, vineis expugnavit, & nobilem regulum Corribilonem vivum cepit: & M. Fulvius proconsul cum duobus exercitibus hostium duo secunda prælia fecit: oppida duo Hispanorum, Vescelium Holonemque, & castella multa expugnavit: alia voluntate ad eum defecerunt. tum in Oretanos progressus, & ibi duobus potitus oppidis, Nolibâ & Cusibi, ad Tagum amnem ire pergit. Toletum ibi parva urbs erat, sed loco munita. eam quum oppugnaret, Vectonum magnus exercitus Toletanis subsidio venit. Cum his signis collatis prospere pugnavit: &, fusis Vectonibus, operibus Toletum cepit.

XXIII. Ceterùm eo tempore minùs ea bella, quæ gerebantur, curæ Patribus erant, quàm exspectatio nondum cœpti cum Antiocho belli. nam etsi per legatos idcirco omnia explorabantur, tamen rumores, temere sine ullis auctoribus orti, multa falsa veris miscebant. Inter quæ allatum erat, quum in Ætoliam venisset Antiochus, extemplo classem eum in Siciliam missurum. Itaque senatus, etsi prætorem Atilium cum classe miserat in Græciam, tamen, quia non copiis modò, sed etiam auctoritate opus erat ad tuendos sociorum animos, T. Quinctium, & Cn. Octavium, & Cn. Servilium, & P. Villium legatos in Græciam misit; &, ut M. Bæbius ex Bruttiis ad Tarentum & Brundisium promoveret legiones, decrevit; ut inde, si res poscerret,

Digitized by Google

ret, in Macedoniam trajiceret; & ut M. Fulvius prætor classem navium triginta mitteret ad tuendam Siciliæ oram: & ut cum imperio esset, qui classem eam duceret: (duxit L. Oppius Salinator, qui priore anno ædilis plebis fuerat) & ut idem prætor L. Valerio collegæ scriberet, *Periculum esse, ne classis regis Antiochi ex Ætolia in Siciliam trajiceret: itaque placere senatui, ad eum exercitum, quem haberet, tumultuariorum militum ad duodecim millia, & quadringentos equites scribere eum, quibus oram maritimam provinciæ, quâ vergeret in Græciam, tueri posset.* Eum delectum prætor non ex Sicilia ipsa tantùm, sed etiam ex circumjacentibus insulis habuit: oppidaque omnia maritima, quæ in Græciam versa erant, præsidiis firmavit. Addidit alimenta rumoribus adventus Attali, Eumenis fratris, qui nunciavit, Antiochum regem Hellespontum cum exercitu transisse; & Ætolos ita se parare, ut sub adventum ejus in armis essent. Et Eumeni absenti, & præsenti Attalo gratiæ actæ: & ædes liberæ, locus, lautia decreta, & munera data, equi duo, bina equestria arma, & vasa argentea centum pondo, & aurea viginti pondo.

XXIV. Quum alii atque alii nuncii bellum instare afferrent, ad rem pertinere visum est, consules primo quoque tempore creari. Itaque senatusconsultum factum est, ut M. Fulvius prætor literas extemplo ad consulem mitteret, quibus certior fieret, senatui placere, provinciâ exercituque tradito legatis, Romam reverti eum, & ex itinere præmittere edictum, quò comitia consulibus creandis ediceret. Paruit his literis consul, & præmisso edicto, Romam venit. Eo quoque anno magna ambitio fuit, quòd patricii tres in unum locum petierunt, P. Cornelius Cn. F. Scipio, qui priore anno repulsam tulerat, & L. Cornelius Scipio, & Cn. Manlius Vulso. P. Scipioni, ut dilatum viro tali, non negatum, honorem appareret, consulatus datus est. additur ei de plebe collega M. Acilius Gla-

Glabrio. Postero die prætores creati, L. Æmilius Paullus, M. Æmilius Lepidus, M. Junius Brutus, A. Cornelius Mammula, C. Livius, & L. Oppius; utrique eorum Salinator cognomen erat. Oppius is erat, qui classem triginta navium in Siciliam duxerat. Interim dum novi magistratus sortirentur provincias, M. Bæbius à Brundisio cum omnibus copiis transire in Epirum est jussus, & circa Apolloniam copias continere: & M. Fulvio prætori urbano negotium datum est, ut quinqueremes novas quinquaginta faceret.

XXV. Et populus quidem Romanus ita se ad omnes conatus Antiochi præparabat. Nabis jam non differebat bellum, sed summâ vi Gythium oppugnabat; &, infensus Achæis, quòd miserant obsessis præsidium, agros eorum vastabat. Achæi, non antea ausi capessere bellum, quàm ab Roma revertissent legati, ut, quid senatui placeret, scirent, post reditum legatorum & Sicyonem concilium edixerant, & legatos ad T. Quinctium miserunt, qui consilium ab eo peterent. In concilio omnium ad bellum extemplo capessendum inclinatæ sententiæ erant: literæ T. Quinctii cunctationem injecerunt, quibus auctor erat prætorem classemque Romanam exspectandi. Quum principum alii in sententia permanerent; alii utendum ejus, quem ipsi consuluissent, consilio censerent; multitudo Philopœmenis sententiam exspectabat. Prætor is tum erat, & omnes eo tempore & prudentiâ & auctoritate anteibat. Is præfatus, *Bene comparatum apud Ætolos esse, ne prætor, quum de bello consuluissent, ipse sententiam diceret*: Retinere quamprimum ipsos, quid vellent, jussit. *Prætorem decreta eorum cum fide & cura exsecuturum: amicissimique, ut, quantum in consilio humano positum esset, nec pœnis eos pœniteret, nec belli.* Plus ea oratio momenti ad incitandos ad bellum habuit, quàm si apertè suadendo cupiditatem res gerendi ostendisset. Itaque ingenti consensu bellum decretum est: tempus & ratio administrandi

Digitized by Google

ſtrandi ejus libera prætori permiſſa ſunt. Philopœmen, præterquam quòd ita Quinctio placeret, & ipſe exiſtimabat claſſem Romanam exſpectandam, quæ à mari Gythium tueri poſſet, ſed metuens, ne dilationem res non pateretur, & non Gythium, ſolùm, ſed præſidium quoque miſſum ad tuendam urbem amitteretur, naves Achæorum deduxit.

XXVI. Comparaverat & tyrannus modicam claſſem ad prohibenda, ſi qua obſeſſis mari ſubmitterentur, præſidia, tres tectas naves, & lembos prioſque, traditâ vetere claſſe ex fœdere Romanis. Harum novarum tum navium agilitatem at experiretur, ſimul ut omnia ſatis apta ad certamen eſſent, provectos in altum quotidie remigem militemque ſimulacris navalis pugnæ exercebat, in eo ratus verti ſpem obſidionis, ſi præſidia maritima intercluſiſſet. Prætor Achæorum, ſicut terreſtrium certaminum arte quemvis clarorum imperatorum vel uſu vel ingenio æquabat, ita rudis in re navali erat; Arcas, mediterraneus homo, externorum etiam omnium, niſi quòd in Creta præfectus auxiliorum militaverat, ignarus. Navis erat quadriremis vetus, capta annis octoginta antè, quam Crateri uxorem Nicæam ab Naupacto Corinthum veheret. hujus famâ motus (fuerat enim nobile in claſſe regia quondam navigium) deduci ab Ægio putrem jam admodum & vetuſtate dilabentem juſſit. Hac tum prætoriâ nave præcedente claſſem, quum in ea Patrenſis Tiſo præfectus claſſis veheretur, occurrerunt à Gythio Laconum naves: & primo ſtatim incurſu ad novam & firmam navem vetus, quæ per ſe ipſa omnibus compagibus aquam acciperet, divulſa eſt: captique omnes, qui in nave erant. cetera claſſis, prætoriâ nave amiſſâ, quantum quæque remis valuit, fugerunt. ipſe Philopœmen in levi ſpeculatoria nave fugit: nec antè fugæ finem, quàm Patras ventum eſt, fecit. Nihil ea res animum militaris viri, & multos experti caſus, immi-

nuit,

suit. quin contrà, si in re navali, cujus esset ignarus, offendisset, eo plus in ea, quorum usu calleret, spei nactus, breve id tyranno gaudium se effecturum affirmabat.

XXVII. Nabis, quum prosperà elatus re, tum spem etiam haud dubiam nactus, nihil jam à mari periculi fore, & terrestres aditus claudere opportunè positis præsidiis voluit. tertiâ parte copiarum ab obsidione Gythii abductâ, ad Pleias posuit castra. Imminet is locus & Leucis, & Acriis, quà videbantur hostes exercitum admoturi. Quum ibi stativa essent, & pauci tabernacula haberent, multitudo alia casas ex arundine textas fronde, quæ umbram modò præberet, texissent; priusquam in conspectum hostium veniret Philopœmen, nec opinantem eum improviso genere belli aggredi statuit. Navigia parva in stationem occultam agri Argivi contraxit: in ea expeditos milites, cætratos plerosque, cum fundis & jaculis, & alio levi genere armaturæ, imposuit. inde littora legens, quum ad propinquum castris hostium promontorium venisset, egressus callibus notis, nocte Pleias pervenit: &, sopitis vigilibus, ut in nullo propinquo metu, ignem casis ab omni parte castrorum injecit. Multi priùs incendio absumpti sunt, quàm hostium adventum sentirent: &, qui senserant, nullam opem ferre potuerunt. Ferro flammâque omnia absumpta: perpauci tamen ex tam ancipiti pestе ad Gythium in majora castra perfugerunt. Ita perculsis hostibus, Philopœmen protinus ad depopulandam Tripolim Laconici agri, qui proximus finem Megalopolitarum est, duxit: &, magnâ vi pecorum hominumque inde abreptâ, priusquam à Gythio tyrannus præsidium agris mitteret, discessit. Inde Tegeam exercitu contracto, concilioque eódem & Achæis & sociis indicto, in quo & Epirotarum & Acarnanum fuere principes, statuit, quoniam satis & horum à pudore maritimæ ignominiæ restituti animi,

&

t hostium conterriti essent, ad Lacedæmonem ducere: o modo uno ratus ab obsidione Gythii hostem abduci posse. Ad Caryas primùm in hostium terra posuit castra. Eo ipso die Gythium expugnatum est. cujus rei ignarus Philopœmen, castra ad Barbosthenem (mons est decem millia passuum ab Lacedæmone) promovit. Et Nabis, recepto Gythio, cum expedito exercitu inde profectus, quum præter Lacedæmonem raptim duxisset, Pyrrhi (quæ vocant) castra occupavit: quem petit locum ab Achæis, non dubitabat. inde hostibus occurrit. Obtinebant autem longo agmine propter angustias viæ prope quinque millia passuum. cogebatur agmen ab equitibus, & maximè à parte auxiliorum: quòd existimabat Philopœmen, tyrannum mercenariis militibus, quibus plurimum fideret, ab tergo suos aggressurum. Duæ res simul inopinatæ perculerunt eum: una, præoccupatus, quem petebat, locus: altera, quòd primo agmini occurrisse hostem cernebat, ubi, quum per loca confragosa iter esset, sine levis armaturæ præsidio signa ferri non videbat posse.

XXVIII. Erat autem Philopœmen præcipuæ in ducendo agmine locisque capiendis solertiæ atque usûs: nec belli tantùm temporibus, sed etiam in pace, ad id maximè animum exercuerat. Ubi iter quopiam faceret, & ad difficilem transitu saltum venisset, contemplatus ab omni parte loci naturam, quum solus iret, secum ipse agitabat animo; quum comites haberet, ab iis quærebat, *Si hostis eo loco apparuisset, quid, si à fronte, quid, si ab latere hoc aut illo, quid, si ab tergo adoriretur, capiendum consilii foret? posse instructos rectâ acie, posse inconditum agmen, & tantummodo aptum via, occurrere. Quem locum ipse capturus esset,* cogitando aut quærendo exsequebatur; *aut quot armatis, aut quo genere armorum (plurimum enim interesse) usurus; quò impedimenta, quò sarcinas, quò turbam inermem rejiceret; quanta ea, aut quali præsidio custodiret; & utrùm pergere, quò cœpisset ire viâ, an eam,*

eam, quâ veniſſet, repetere melius eſſet; caſtris quoque quem locum caperet, quantum munimento amplecteretur loci, quâ opportuna aquatio, quâ pabuli lignorumque copia eſſet. quâ poſtero die caſtra moventi tutum maximè iter, quæ forma agminis foret. His curis cogitationibuſque ita ab incunte ætate animum agitaverat, ut nulla ei nova in tali re cogitatio eſſet. Et tum omnium primùm agmen conſtituit: dein Cretenſes auxiliares &, quos Tarentinos vocabant, equites, binos ſecum trahentes equos, ad prima ſigna miſit: &, juſſis equitibus ſubſequi, ſuper torrentem, unde aquari poſſent, rupem occupavit. Eò impedimenta omnia & calonum turbam conjectam armatis circumdedit, & pro natura loci caſtra communivit. tabernacula ſtatuere in aſpretis & inæquabili ſolo difficile erat. Hoſtes quingentos paſſus aberant. ex eodem rivo utrinque cum præſidio levis armaturæ aquati ſunt: &, priuſquam (qualia in propinquis caſtris ſolent) contraheretur certamen, nox intervenit. Poſtero die apparebat pugnandum pro aquatoribus circa rivum eſſe. noſte in valle à conſpectu hoſtium averſa, quantam multitudinem locus occulere poterat, condidit, cætratorum.

XXIX. Luce ortâ, Cretenſium levis armatura & Tarentini equites ſuper torrentem prœlium commiſerunt. Telemnaſtus Cretenſis popularibus ſuis, equitibus Lycortas Magalopolitanus præerat. Cretenſes & hoſtium auxiliares; equitumque idem genus: Tarentini, præſidio aquatoribus erant. Aliquandiu dubium prœlium fuit, ut eodem ex parte utraque hominum genere, & armis paribus. Procedente certamine, & numero vicere tyranni auxiliares, & quia ita præceptum à Philopœmene præfectis erat, ut, modico edito prœlio, in fugam inclinarent, hoſtemque ad inſidiarum locum pertraherent. Effuſè ſecuti fugientes per convallem, plerique & vulnerati, & interfecti ſunt, priuſquam occultum hoſtem viderent. Caſtrati ita, quantum

Digitized by Google

tum latitudo vallis patiebatur, instructi fuderant, ut facilè per intervalla ordinum fugientes suos acciperent. Consurgunt deinde ipsi integri, recentes, instructi: & in hostes inordinatos, effusos, labore etiam & vulneribus fessos, impetum faciunt. Nec dubia victoria fuit. extemplo terga dedit tyranni miles: & haud paulo concitatiore cursu, quàm secutus erat, fugiens, ad castra est compulsus. multi cæsi captique in ea fuga sunt. Et in castris quoque foret trepidatum, ni Philopœmen receptui cani jussisset; loca magis confragosa, &, quacumque temere processisset, iniqua, quàm hostem, metuens. Inde & ex fortuna pugnæ, & ex ingenio ducis conjectans, in quo tum is pavore esset, unum de auxiliaribus specie transfugæ mittit ad eum, qui pro comperto afferret: Achæos statuisse postero die ad Eurotam amnem, qui prope ipsis affluo mœnibus, progredi, ut intercluderent iter; ne aut tyrannus, quum vellet, receptum ad urbem haberet; aut commeatus ab urbe in castra portarentur: simul etiam tentaturus, si quorum animi sollicitari ad defectionem à tyranno possent. Non tam fidem dictis perfuga fecit, quàm perculso metu relinquendi castra causam probabilem præbuit. Postero die Pythagoram cum auxiliaribus & equitatu stationem agere pro vallo jussit. ipse, tanquam in aciem cum robore exercitûs egressus, signa ocius ferri ad urbem jussit.

XXX. Philopœmen, postquam citatum agmen per angustum & proclivem viam duci raptim vidit, equitatum omnem & Cretensium auxiliares in stationem hostium, quæ pro castris erat, emittit. Illi, ubi hostes adesse, & à suis se desertos viderunt, primò in castra recipere se conati sunt: deinde, postquam instructa acies tota Achæorum admovebatur, metu ne cum ipsis castris caperentur, sequi suorum agmen aliquantum prægressum instituunt. Extemplo castrati Achæorum in castra impetum faciunt, & diripiunt: ceteri ad

Digitized by Google

ad perſequendos hoſtes ire pergunt. Erat iter tale, per quod vix tranquillum ab hoſtili metu agmen expediri poſſet. Ut verò ad poſtremos prœlium ortum eſt, clamorque terribilis à tergo paventium ad prima ſigna eſt perlatus, pro ſe quiſque, armis abjectis, in circumjectas itineri ſilvas diffugiunt, momentoque temporis ſtrage armorum ſepta via eſt, maximè haſtis; quæ, plerœque adverſæ cadentes, velut vallo objecto iter impediebant. Philopœmen, utcunque poſſent, inſtare & perſequi auxiliaribus juſſis, (utique enim equitibus haud facilem futuram fugam) ipſe gravius agmen viâ patentiore ad Eurotam amnem deduxit. ibi caſtris ſub occaſum ſolis poſitis, levem armaturam, quam ad perſequendum reliquerat hoſtem, opperiebatur. qui ubi primâ vigiliâ venerunt, nunciantes, tyrannum cum paucis ad urbem penetràſſe, ceteram multitudinem inermem toto ſparſam vagari ſaltu, corpora curare eos jubet. ipſe ex cetera copia militum (qui, quia priores in caſtra venerant, refecti & cibo ſumpto, & modicâ quiete erant) delectos, nihil præter gladios ſecum ferentes, extemplo educit, & duarum portarum itineribus, quæ Pheras, quæque Barboſthenem ferunt, eos inſtruxit; quâ ex fuga recepturos ſeſe hoſtes crédebat. Nec eum opinio fefellit. nam Lacedæmonii, quoad lucis ſuperfuit quicquam, deviis callibus medio ſaltu ſe recipiebant. Primo veſpere ut lumina in caſtris hoſtium conſpexere, è regione eorum occultis ſemitis ſe tenuerunt: ubi ea ſunt prægreſſi, jam tutum rati, in patentes vias deſcenderunt. ibi excepti ab inſidente hoſte paſſim ita multi cæſi captique ſunt, ut vix quarta pars de toto exercitu evaſerit. Philopœmen, incluſo tyranno in urbem, inſequentes dies prope triginta vaſtandis agris Laconum abſumpſit, debilitatiſque ac propè fractis tyranni viribus, domum redìit, æquantibus cum glorià rerum Actæis imperatori Romano, &,

quod

quod ad Laconicum bellum attineret, præferentibus etiam.

XXXI. Dum inter Achæos & tyrannum bellum erat, legati Romanorum circumire sociorum urbes, solliciti, ne Ætoli partis alicujus animos ad Antiochum avertissent. minimum operæ in Achæis adeundis consumpserunt; quos, quia Nabidi infesti erant, ad cetera quoque satis fidos censebant esse. Athenas primùm, inde Chalcidem, inde in Thessaliam iere: allocutique concilio frequenti Thessalos, Demetriadem iter flexere. eò Magnetum concilium indictum est. Accuratior ibi habenda oratio fuit, quòd pars principum alienati à Romanis, totique Antiochi & Ætolorum erant: quia, quum reddi filium obsidem Philippo allatum esset, stipendiumque impositum remitti, inter cetera vana allatum erat, Demetriadem quoque ei reddituros Romanos esse. Id ne fieret, Eurylochus princeps Magnetum, factionisque ejus quidam, omnia novari Ætolorum Antiochique adventu malebant. Adversus eos ita disserendum erat, ne, timorem vanum iis demendo, spes incisa Philippum abalienaret: in quo plus ad omnia momenti, quàm in Magnetibus, esset. Illa tantùm commemorata, *quum totam Græciam beneficio libertatis obnoxiam Romanis esse, tum eam civitatem præcipuè. Ibi enim non præsidium modò Macedonum fuisse, sed regiam exædificatam, ut præsens semper in oculis habendus esset dominus. Cetèrùm nequicquam ea facta, si Ætoli Antiochum in Philippi regiam adducerent, & novus & incognitus pro vetere & experto habendus rex esset.* Magnetarchen summum magistratum vocant. is tum Eurylochus erat. ac potestate eâ fretus, negavit dissimulandum sibi & Magnetibus esse, quæ fama vulgata de reddenda Demetriade Philippo foret. id ne fieret, omnia & conanda & audenda Magnetibus esse. Et inter dicendi contentionem inconsultiùs evectus projecit, *Tum quoque specie liberam Demetriadem esse: re verâ omnia ad nutum*

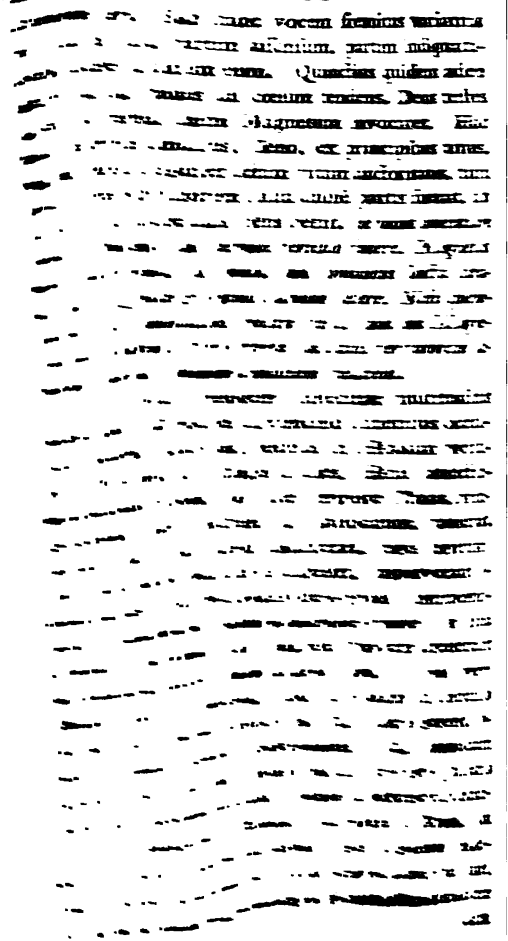

Digitized by Google

cum Ætolis ab iis Quinctius petiit, ut legatos ad Panætolicum concilium mitterent. Thoas primus in eo concilio renunciavit legationem. Menippus post eum intromissus, *Optimum fuisse omnibus, qui Graciam absumque incolerent*, ait, *integris rebus Philippi potuisse intervenire Antiochum: sua quemque habiturum fuisse, neque omnia sub unum ditionemque Romanam perventura. Nunc quoque*, inquit, *si modò vos, quæ insbeastis, consilia constanter perducitis ad exitum, poterit, Diis juvantibus, & Ætolis sociis, Antiochus quamvis inclinatas Græciæ res restituere in priorem dignitatem. Ea autem in libertate posita est, quæ suis fiat viribus, non ex alieno arbitrio pendet.* Athenienses, quibus primis, post regiam legationem, dicendi, quæ vellent, potestas facta est, mentione omni regis prætermissâ, Romanæ societatis Ætolos, meritorumque in universam Græciam T. Quinctii, admonuerunt, *Ne temere eam celeritate nimiâ consiliorum everterent. Consilia calida & audacia primò specie lata, tractatu dura, eventu tristia esse. legatos Romanos, & in iis T. Quinctium, timui procul inde abesse. Dum integra omnia essent, verbis potius de iis, quæ ambigerentur, disceptarent, quàm ultimo Marte ad funestam armarent bellum.*

XXXIII. Multitudo avida novandi res, Antiochi tum erat: & ne admittendos quidem in concilium Romanos censebant. principum maximè seniores auctoritate obtinuere, ut daretur iis concilium. Hoc decretum Athenienses quum retulissent, eundum in Æoliam Quinctio visum est. Aut enim moturum aliquid, aut omnes homines testes fore, penes Ætolos belli culpam esse: Romanos, justa ac propè necessaria sumpturos arma. Postquam ventum est eò, Quinctius in concilio, orsus à principio societatis Ætolorum cum Romanis, & quoties ab iis fides mota fœderis esset, pauca de jure civitatium, de quibus ambigeretur, disseruit. *Si quid tamen æqui se habere arbitrarentur, quanto esse satius, Romam mittere legatos, seu disceptare, seu rogu-*

Romanorum fieri. Sub hanc vocem fremitus variantis multitudinis fuit, partim assensum, partim indignationem, dicere id ausum eum. Quinctius quidem adeo exarsit ira, ut, manus ad coelum tendens, Deos testes ingrati ac perfidi animi Magnetum invocaret. Hac voce perterritis omnibus, Zeno, ex principibus unus, magnæ tum ob eleganter actam vitam auctoritatis, tum quòd semper Romanorum haud dubiè partis fuerat, ab Quinctio legatisque aliis fiens petiit, *ne suum amentiam civitati assignarent. Suo quemque periculo fuisse. Magnetas non libertatem modò, sed omnia, quæ hominibus sancta caraque sint, T. Quinctio & populo Romano debere. Nihil quemquam ab Diis immortalibus precari posse, quod non Magnetes ab illis haberent; & in corpora sua citiùs per furorem sævituros, quàm ut Romanam amicitiam violarent.*

XXXII. Hujus orationem subsecutæ multitudinis preces fuere. Eurylochus ex concilio itineribus occultis ad portam, atque inde protinus in Ætoliam profugit. Jam enim, & id magis in dies, Ætoli defectionem nudabant: eoque ipso fortè tempore Thoas, princeps gentis, quem miserant ad Antiochum, redierat, indeque Menippum secum adduxerat, regis legatum. Qui, priusquam concilium iis daretur, impleverant omnium aures terrestres navalesque copias commemorando; *ingentem vim peditum equitumque venire: ex India elephantos: ante omnia* (quo maximè moveri credebant multitudinis animos) *tantum advehi auri, ut ipsos emere Romanos possit.* Apparebat, quid ea oratio in concilio motura esset. nam & venisse eos, & quæ agerent, omnia Romanis legatis deferebantur: &, quanquam propè abscisa res erat, tamen non ab re esse Quinctio visum est, sociorum aliquos legatos interesse ei concilio, qui admonerent Romanæ societatis Ætolos, qui vocem liberam mittere adversus regis legatum auderent. Athenienses maximè in eam rem idonei visi sunt, propter & civitatis dignitatem, & vetustam societatem cum

Digitized by Google

cum Ætolis. ab iis Quinctius petiit, ut legatos ad Panætolicum concilium mitterent. Thoas primus in eo concilio renunciavit legationem. Menippus post eum intromissus, *Optimum fuisse omnibus, qui Græciam Asiamque incolerent*, ait, *integris rebus Philippi potuisse intervenire Antiochum: sua quemque habiturum fuisse, neque omnia sub nutum ditionemque Romanam perventura. Nunc quoque*, inquit, *si modò vos, quæ inchoâstis, consilia constanter perducitis ad exitum, poterit, Diis juvantibus, & Ætolis sociis, Antiochus quamvis inclinatas Græciæ res restituere in pristinam dignitatem. Ea autem in libertate posita est, quæ suis stat viribus, non ex alieno arbitrio pendet.* Athenienses, quibus primis, post regiam legationem, dicendi, quæ vellent, potestas facta est, mentione omni regis prætermissâ, Romanæ societatis Ætolos, meritorumque in universam Græciam T. Quinctii, admonuerunt, *Ne temere eam celeritate nimiâ consiliorum everterent. Consilia calida & audacia primâ specie læta, tractatu dura, eventu tristia esse. legatos Romanos, & in iis T. Quinctium, haud procul inde abesse. Dum integra omnia essent, verbis potius de iis, quæ ambigerentur, disceptarent, quàm Asiam Europamque ad funestum armarent bellum.*

XXXIII. Multitudo avida novandi res, Antiochi tota erat: & ne admittendos quidem in concilium Romanos censebant. principum maximè seniores auctoritate obtinuere, ut daretur iis concilium. Hoc decretum Athenienses quum retulissent, eundum in Ætolium Quinctio visum est. Aut enim moturum aliquid, aut omnes homines testes fore, penes Ætolos belli culpam esse: Romanos, justa ac propè necessaria sumpturos arma. Postquam ventum est eò, Quinctius in concilio, orsus à principio societatis Ætolorum cum Romanis, & quoties ab iis fides mota fœderis esset, pauca de jure civitatium, de quibus ambigeretur, disseruit. *Si quid tamen æqui se habere arbitrarentur, quanto esse satius Romam mittere legatos, seu disceptare, seu roga-*

ve senatum mallent; quàm populum Romanum cum Antiocho, lassatis Ætolis, non sine motu magno generis humani, & pernicie Græciæ dimicare? nec ullos priùs cladem ejus belli sensuros, quàm qui movissent. Hæc nequicquam velut vaticinatus Romanus. Thoas deinde ceteriique factionis ejusdem, cum assensu omnium auditi, pervicerunt, ut, ne dilato quidem concilio, & absentibus Romanis, decretum fieret, quo arcesseretur Antiochus ad liberandam Græciam, disceptatumque inter Ætolos & Romanos. Huic tam superbo decreto addidit propriam contumeliam Damocritus prætor eorum. nam quum id ipsum decretum poscceret cum Quinctius, non veritus majestatem viri, *aliud in præsentia, quod magis instaret, prævertendum sibi esse*, dixit: *decretum responsumque brevi in Italia, castris super ripam Tiberis positis, daturum.* tantus furor illo tempore gentem Ætolorum, tantusque magistratus eorum cepit.

XXXIV. Quinctius legatique Corinthum redierunt. inde, ut quæque de Antiocho, nihil per se ipsi moti, & sedentes exspectare adventum viderentur regis, concilium quidem universæ gentis post dimissos Romanos non habuerunt: per apocletos autem (ita vocant sanctius concilium: ex delectis constat viris) id agitabant, quonam modo res in Græcia novarentur. Inter omnes constabat, in civitatibus principes, optimum quemque, Romanæ societatis esse, & præsenti statu gaudere. multitudinem, & quorum res non ex sententia ipsorum essent, omnia novari velle. Ætoli consilium uno die spei quoque non audacis modò, sed etiam impudentis, ceperunt, Demetriadem, Chalcidem, & Lacedæmonem occupandi. Singuli in singulas missi sunt principes: Thoas Chalcidem, Alexamenus Lacedæmonem, Diocles Demetriadem. Hunc exsul Eurylochus, de cujus fuga causaque fugæ antè dictum est, quia reditûs in patriam nulla spes alia erat, adjuvit. Literis Eurylochi admoniti propinqui amicique, & qui ejusdem

factionis

Digitized by Google

factionis erant, liberos & conjugem ejus cum sordida veste, tenentes velamenta supplicum, concionem frequentem adire jubent, singulos universosque obtestantes, ne insontem, indemnatum conseneſcere in exsilio sinerent. Et simplices homines misericordia, & improbos seditiososque immiscendi res tumultu Ætolico spes movit: pro se quisque revocare jubebant. His præparatis, Diocles, cum omni equitatu (& erat tunc præfectus equitum) specie reducentis exsulem hospitem profectus, die ac nocte ingens iter emensus, quum millia sex ab urbe abesset, luce primâ tribus electis turmis, cæterâ multitudine equitum subsequi jussâ, præcessit. postquam portæ appropinquabat, desilire omnes ex equis jussit, & loris ducere equos, itineris maximè modo, solutis ordinibus: ut comitatus magis præfecti videretur, quàm præsidium. Ibi unâ ex turmis ad portam relictâ, ne excludi subsequens equitatus posset, mediâ urbe ac per forum, manu Eurylochum tenens, multis occurrentibus gratulantibusque, domum deduxit. Mox equitum plena urbs erat, & loca opportuna occupabantur. tum in domos missi, qui principes adversæ factionis interficerent. Ita Demetrias Ætolorum facta est.

XXXV. Lacedæmone non urbi vis afferenda, sed tyrannus dolo capiendus erat: quem, spoliatum maritimis oppidis à Romanis, tunc intra mœnia etiam Lacedæmonis ab Achæis compulsum, qui occupâsset occidere, eum totius gratiam rei apud Lacedæmonios laturum. Causam mittendi ad eum habuerunt, quòd fatigabat precibus, ut auxilia sibi, quum illis auctoribus rebellâsset, mitterentur. Mille pedites Alexameno dati sunt, & triginta delecti ex juventute equites. Iis à prætore Damocrito in concilio arcano gentis, de quo antè dictum est, denunciatum, *Ne se ad bellum Achaicum aut rem ullam, quam suâ quisque opinione præcipere posset, crederent missos esse. quicquid Alexamenum res mo-*

misset subiti consilii capere; ad id, quamvis inopinatum, temerarium, audax, obedienter exsequendum parati essent, ac pro eo acciperent, tanquam ad id unum agendum missos ab domo se scirent. Cum his ita præparatis Alexamenus ad tyrannum venit, quem adveniens extemplo spei implevit: *Antiochum jam in Europam transisse, mox in Gracia fore; terras, maria, armis, viris completurum. Non cum Philippo rem esse credituros Romanos. numerum iniri peditum equitumque ac navium non posse: elephantorum aciem conspectu ipso debellaturam. Ætolos toto suo exercitu paratos esse venire Lacedæmonem, quum res poscat: sed frequentes armatos ostendere advenienti regi voluisse. Nabidi quoque & ipsi faciendum esse, ut, quas haberet copias, non sineret sub tectis marcessere otio: sed educeret, & in armis decurrere cogeret; simul animos acueret, & corpora exerceret. Consuetudine leviorem laborem fore: & comitate ac benignitate ducis etiam non injucundum fieri posse.* Educi inde frequenter ante urbem in campum ad Eurotam amnem cœpere. Satellites tyranni media ferè in acie consistebant, tyrannus cum tribus summum equitibus, inter quos plerumque Alexamenus erat, ante signa vectabatur, cornua extrema invisens; in dextro cornu Ætoli erant, & qui antè auxiliares tyranni fuerant, & qui venerant mille cum Alexameno. Fecerat sibi morem Alexamenus, nunc cum tyranno inter paucos ordines circumeundi, monendique eum, quæ in rem esse videbantur; nunc in dextrum cornu ad suos adequitandi; mox inde, velut imperato, quod res poposcisset, recipiendi se ad tyrannum. Sed, quod diem patrando facinori statuerat, eo paulisper cum tyranno vectatus, quum ad suos concessisset, tum equitibus ab domo secum missis, *Agenda*, inquit, *res est, juvenes, audendaque, quam me duce impigre exsequi jussi estis. Parate animos dextrasque, ne quis in eo, quod me viderit facientem, cesset. Qui cunctatus fuerit, & suum consilium meo interponet, sciat sibi reditum ad penates non esse.* Horror cunctos

cepit:

cepit: & meminerant, cum quibus mandatis exissent. Tyrannus ab lævo cornu veniebat. Ponere hastas equites Alexamenus jubet; & se intueri, colligit & ipse animum consusum tantæ cogitatione rei. Postquam appropinquabat, impetum facit; &, transfixo equo, tyrannum deturbat. Jacentem equites confodiunt. multis frustra in loricam ictibus datis, tandem in nudum corpus vulnera pervenerunt: &, priusquam à media acie succurreretur, exspiravit.

XXXVI. Alexamenus cum omnibus Ætolis citato gradu ad regiam occupandam pergit. Corporis custodes, quum res in oculis gereretur, pavor primò cepit: deinde, postquam adire Ætolorum aginen videre, concurrunt ad resistum tyranni corpus: & spectatorum turba ex custodibus vitæ mortisque ultoribus est facta. Nec movisset se quisquam, si extemplo, positis armis, vocata in concionem multitudo fuisset, & oratio habita tempori conveniens, frequentes inde retenti in armis Ætoli sine injuria cujusquam. sed, ut opportuit in consilio fraude cœpto, omnia in maturandam perniciem eorum, qui fecerant, sunt acta. Dux regii inclusus diem ac noctem in scrutandis thesauris tyranni consumpsit: Ætoli, velut capta urbe, quam liberasse videri volebant, in prædam versi. Simul indignitas rei, simul contemptus, animos Lacedæmoniis ad coëundum fecit: alii dicere, exturbandos Ætolos, & libertatem, quum restitui videretur, interceptam rei petendam. alii, ut caput agendæ rei esset, regii generis aliquem in speciem assumendum. Laconicus ejus stirpis erat puer admodum, educatus cum liberis tyranni. eum in equum imponunt, &, armis arreptis, Ætolos vagos per urbem cædunt. Tum regiam invadunt. ibi Alexamenum cum paucis resistentem obtruncant. Ætoli circa Chalcioecon (Minervæ est templum æreum) congregati cæduntur. Pauci, armis abjectis, pars Tegeam, pars Megalopolim perfugiunt.

Digitized by Google

ibi, comprehensi à magistratibus, sub corona venierunt.

XXXVII. Philopœmen, auditâ cæde tyranni, profectus Lacedæmonem, quum omnia turbata metu inveniſſet; evocatis principibus, & oratione habitâ, qualis habenda ab Alexameno fuerat, ſocietati Achæorum Lacedæmonios adjunxit: eo etiam faciliùs, quòd fortè ad idem tempus A. Atilius cum quatuor & viginti quinqueremibus ad Gythium acceſſit. Iiſdem *di*ebus circa Chalcidem Thoas, per Euthymidam principem, pulſum opibus eorum, qui Romanæ ſocietatis erant poſt T. Quinctii legatorumque adventum, & Herodorum Cianum mercatorem, ſed potentem Chalcide propter divitias, præparatis ad proditionem iis, qui Euthymidæ factionis erant, nequaquam eandem fortunam, quâ Demetrias per Eurylochum occupata erat, habuit. Euthymidas ab Athenis (eum domicilio delegerat locum) Thebas primùm, hinc Salganea proceſſit; Herodorus ad Thronium. inde haud procul in Maliaco ſinu duo millia peditum Thoas & ducentos equites, onerarias leves ad triginta habebat. eas cum ſexcentis peditibus Herodorus trajicere in Inſulam Atalantam juſſus: ut inde, quum pedeſtres copias appropinquare jam Aulidi atque Euripo ſenſiſſet, Chalcidem trajiceret. ipſe ceteras copias, nocturnis maximè itineribus, quantâ poterat celeritate, Chalcidem ducebat.

XXXVIII. Miſtio & Xenoclides, penes quos tum ſumma rerum, pulſo Euthymidâ, Chalcide erat, ſeu ipſi per ſe ſuſpicati, ſeu indicatâ re, primò pavidi, nihil uſquam ſpei, niſi in fuga, ponebant. deinde, poſtquam reſedit terror, & prodi & deſeri non patriam modò, ſed etiam Romanorum ſocietatem, cernebant, conſilio tali animum adjecerunt. Sacrum anniverſarium eo fortè tempore Eretriæ Amarynthidis Dianæ erat: quod non popularium modò, ſed Caryſtiorum

etiam

Digitized by Google

etiam cœtu celebratur. Eò miserunt, qui orarent Eretrienses Carystiosque, *Ut & suarum fortunarum in eadem insula geniti miserentur, & Romanam societatem respicerent. ne sinerent Ætolorum Chalcidem fieri. Eubœam habituros, si Chalcidem habuissent. Graves fuisse Macedonas dominos; multo minùs tolerabiles futuros Ætolos.* Romanorum maximè respectus civitates movit, & virtutem nuper in bello, & in victoria justitiam benignitatemque expertas. itaque, quod roboris in juventute erat, utraque civitas armavit misitque. His tuenda mœnia Chalcidis oppidani quum tradidissent, ipsi, omnibus copiis transgressi Euripum, ad Salganea posuerunt castra. inde caduceator primùm, deinde legati ad Ætolos missi percunctatum, quo suo dicto factove socii atque amici ad se oppugnandos venirent? Respondit Thoas dux Ætolorum, *Non ad oppugnandos, sed ad liberandos ab Romanis, venire sese. Splendidiore nunc eos catenâ, sed multo graviore, vinctos esse, quàm quum præsidium Macedonum in arce habuissent. Se verò,* negare Chalcidenses, *aut servire ulli, aut præsidio cujusquam egere.* Ita digressi ex colloquio legati ad suos. Thoas & Ætoli, ut qui spem omnem in eo, ut improvisò opprimerent, habuissent, ad justum bellum oppugnationemque urbis mari ac terrâ munitæ haudquaquam pares, domum rediere. Euthymidas, postquam castra popularium ad Salganea esse, profectosque Ætolos audivit, & ipse à Thebis Athenas rediit. Et Herodorus, quum per aliquot dies intentus ab Atalanta signum nequicquam exspectâsset, missâ speculatorià nave, ut, quid moræ esset, sciret, postquam rem omissam à sociis vidit, Thronium, unde venerat, repetit.

XXXIX. Quinctius quoque, his auditis, ab Corintho veniens navibus, in Chalcidis Euripo Eumeni regi occurrit. Placuit, quingentos milites præsidii causâ relinqui Chalcide ab Eumene rege: ipsum Athenas ire. Quinctius, quò profectus erat, Demetriadem con-

tendit, ratus Chalcidem liberatam nuncianti aliquid apud Magnetas ad repetendam societatem Romanam fecturam. Et, ut præsidii aliquid esset suæ parti hominibus, Eunomo prætori Thessalorum scripsit, ut armaret juventutem, & Villium ad Demetriadem præmisit ad tentandos animos: non aliter, nisi pars aliqua inclinaret ad respectum pristinæ societatis, rem aggressurus. Villius quinqueremi nave ad ostium portus est invectus. Eò multitudo Magnetum omnis quum se effudisset, quæsivit Villius, utrum ad amicos, an ad hostes, sese venisse mallent? Respondit Magnetarches Eurylochus, *Ad amicos: venisse eum: sed abstineret portu, & sineret Magnetas in concordia & libertate esse, nec per colloquii speciem multitudinem sollicitaret.* Altercatio inde, non sermo, fuit: quum Romanus ut ingratos increparet Magnetas, imminentesque prædiceret clades: multitudo obstreperet, nunc senatum, nunc Quinctium accusando. ita irrito inceptu Villius ad Quinctium sese recepit. At Quinctius, nuncio ad prætorem misso, ut reduceret domum copias, ipse navibus Corinthium rediit.

XL. Absolverunt me velut de spatio Græciæ res imminutæ Romanis: non quia ipsas operæ pretium esset persequi, sed quia causæ fuerunt cum Antiocho belli. Consulibus designatis, (inde namque diverteram) L. Quinctius & Cn. Domitius consules in provincias profecti sunt: Quinctius in Ligures, Domitius adversus Boios. Boji quieverunt: atque etiam senatus eorum cum liberis, & præfecti cum equitatu (summa omnium mille & quingenti) consuli dedidérunt sese. Ab altero consule ager Ligurum late est vastatus, castellaque aliquot capta: unde non præda modo omnis generis cum captivis parta, sed recepti quoque aliquot civium socioque, qui in hostium potestate fuerant. Eodem hoc anno Vibonem colonia deducta est ex senatusconsulto plebisque scito, tria millia & septingenti pedites

pedites ierunt, trecenti equites. Triumviri deduxerunt eos, Q. Nævius, M. Minucius, M. Furius Crassipes. quina dena jugera agri data in singulos pedites sunt, duplex equitibus. Bruttiorum proxime fuerat ager: Bruttii ceperant de Græcis. Romæ per idem tempus duo maximi fuerunt terrores; diutinus alter, sed segnior. Terra dies duodequadraginta movit. per totidem dies feriæ in sollicitudine ac metu fuere. in triduum ejus rei causâ supplicatio habita est. Ille non pavor vanus, sed vera multorum clades fuit. incendio à foro Boario orto, diem noctemque ædificia in Tiberim versa arsere, tabernæque omnes cum magni pretii mercibus conflagraverunt.

XLI. Jam ferè in exitu annus erat: & in dies magis fama de Antiochi bello, & cura Patribus crescebat. Itaque de provinciis magistratuum designatorum, quo intentiores essent omnes, agitari cœptum est. Decrevere, ut consulibus Italia, & quò senatus censuisset, (jam esse bellum adversus Antiochum regem omnes sciebant) provinciæ essent. cujus ea sors esset, quatuor millia peditum civium Romanorum, & trecenti equites, sex millia socium Latini nominis cum quadringentis equitibus sunt decreta. Eorum delectum habere L. Quinctius consul jussus; ne quid moraretur, quo minus consul novus, quò senatus censuisset, extemplo proficisci posset. Item de provinciis prætorum decretum est: prima ut sors duæ, urbanaque & inter cives ac peregrinos jurisdictio, esset: secunda, Bruttii: tertia, classis, ut navigaret, quò senatus censuisset: quarta, Sicilia: quinta, Sardinia: sexta, Hispania ulterior. imperatum præterea L. Quinctio consuli est, ut duas legiones civium Romanorum novas conscriberet; & socium ac Latini nominis viginti millia peditum, & octingentos equites. eum exercitum prætori, cui Bruttii provincia evenisset, decreverunt. Ædes duæ Jovi eo anno in Capitolio dedicatæ sunt. Voverat L. Furius

rius Purpureo prætor Gallico bello unam, alteram consul. dedicavit Q. Marcius Ralla duumvir. Judicia in fœneratores eo anno multa severè sunt facta, accusantibus privatos ædilibus curulibus, M. Tuccio & P. Junio Bruto. de multa damnatorum quadrigæ inauratæ in Capitolio positæ in cella Jovis supra fastigium ædiculæ, & duodecim clipea inaurata: & iidem porticum extra portam Trigeminam inter lignarios fecerunt.

XLII. Intentis in apparatum novi belli Romanis, ne ab Antiocho quidem cessabatur. Tres eum civitates tenebant, Smyrna, & Alexandria Troas, & Lampsacus; quas neque vi expugnare ad eam diem poterat, neque conditionibus in amicitiam perlicere, neque à tergo relinquere, trajiciens ipse in Europam, volebat. Tenuit eum & de Hannibale deliberatio. Et primò naves apertæ, quas cum eo missurus in Africam fuerat, moratæ sunt: deinde, an omnino mittendus esset, consultatio mota est, maximè à Thoante Ætolo, qui, omnibus in Græcia tumultu completis, Demetriadem asserebat in potestate esse: &, quibus mendaciis de rege, multiplicando verbis copias ejus, creverat multorum in Græcia animos, iisdem & regis spem inflabat: *omnium votis cum accessi. concursum ad litteras futurum, unde classem regiam prospexissent.* Hic idem, ausus de Hannibale est movere sententiam propè jam certam regis, nam *neque dimittendam partem navium à classe regia* censebat: *neque, si mittenda naves forent, minùs quempiam ei classi, quàm Hannibalem, præficiendum. Exsulem illum & Pœnum esse, cui mille in dies nova consilia vel fortuna sua, vel ingenium posset facere. Et ipsam eam gloriam belli, quâ velut dote Hannibal concilietur, nimiam in præfecto regio esse. Regem conspici, regem unum ducem, unum imperatorem videri debere. Si classem, si exercitum amittat Hannibal, idem damni fore, ac si per alium ducem amittantur. si quid prospere eveniat, Hannibalis eam, non Antiochi*

nobili, gloriam fore. Si verò universo bello vincendo Romanos fortuna detur, quam spem esse, sub rege victurum Hannibalem uni subjectum, qui patriam propè non tulerit? Non ita se à juventa eum gessisse, spe animoque complexum orbis terrarum imperium, ut in senectute dominum laturus videatur. Nihil opus esse regi Hannibale duce, comite & consiliario eodem ad bellum uti posse. Modicum fructum ex ingenio tali, neque gravem, neque inutilem fore. si summa petantur, & dantem, & accipientem prægravatura.

XLIII. Nulla ingenia tam prona ad invidiam sunt, quàm eorum, qui genus ac fortunam suam animis non æquant: quia virtutem & bonum alienum oderunt. Extemplo consilium mittendi Hannibalis, quod unum in principio belli utiliter cogitatum erat, abjectum est. Demetriadis maximè defectione ab Romanis ad Ætolos elatus, non ultrà differre profectionem in Græciam constituit. Priusquam solveret naves, Ilium à mari ascendit, ut Minervæ sacrificaret. Inde ad classem regressus, proficiscitur quadraginta tectis navibus, apertis sexaginta: & ducentæ onerariæ cum omnis generis commeatu bellicoque alio apparatu sequebantur. Imbrum primò insulam tenuit: inde Scyathum trajecit. ubi, collectis in alto, quæ dissipatæ erant, navibus, ad Pteleum primùm continentis venit, ibi Eurylochus ei Magnetarches principesque Magnetum ab Demetriade occurrerunt. quorum frequentiâ lætus, die postero in urbis portum navibus est invectus. Copias haud procul inde exposuit. decem millia peditum fuere, & quingenti equites, sex elephanti: vix ad Græciam nudam occupandam satis copiarum, nedum ad sustinendum Romanum bellum. Ætoli, postquam Demetriadem veniisse Antiochum allatum est, concilio indicto, decretum, quo arcesserent eum, fecerunt. Jam profectus ab Demetriade rex, quia ita decreturos sciebat, Phalara in sinum Maliacum processerat. inde, decreto accepto, Lamiam venit, exceptus ingenti favore, multi-

multitudinis, cum plausibus clamoribusque, & quibus aliis lætitia effusa vulgi significatur.

XLIV. In concilium ut ventum est, ægre à Phænea prætore principibusque introductus, inde facto silentio, rex dicere orsus. Prima ejus oratio fuit excusantis, *Quòd tanto minoribus spe atque opinione omnium copiis venisset. Id suæ impensæ erga eos voluntatis maximum debere indicium esse, quòd nec paratus satis ullâ re, & tempore ad navigandum immaturo, vocantibus legatis eorum, haud gravate obsecutus esset, credidissetque, quum se vidissent Ætoli, omnia vel in se uno posita præsidia existimaturos esse. Ceterùm eorum quoque se, quorum exspectatio destituta in præsentia videatur, spem abunde expleturum. Nam simul primum anni tempus navigabile præbuisset mare, omnem se Græciam armis, viris, equis, omnem oram maritimam classibus completurum. Nec impensæ, nec labori, nec periculo parsurum, donec, depulso cervicibus eorum imperio Romano, liberam verè Græciam, atque in ea principes Ætolos fecisset. cum exercitibus commeatus quoque omnis generis ex Asia venturos. In præsentia curæ esse Ætolis debere, ut copia frumenti suis, & annona tolerabilis rerum aliarum suppeditetur.*

XLV. In hanc sententiam rex cum magno omnium assensu locutus discessit. Post discessum regis, inter duos principes Ætolorum, Phæneam & Thoantem, contentio fuit. Phæneas, reconciliatore pacis & disceptatore de iis, quæ in controversia cum populo Romano essent, utendum potiùs Antiocho, censebat, quam duce belli. *Adventum ejus & majestatem ad verecundiam faciendam Romanis vim majorem habituram, quam arma. Multa homines, ne bellare necesse sit, voluntate remittere, quæ bello & armis cogi non possint.* Thoas negare, *Paci studere Phæneam: sed discutere apparatum belli velle, ut tædio & impetus relanguescat regis, & Romani tempus ad comparandum habeant. Nihil enim æqui ab Romanis impetrari posse, toties legationibus missis Romam, toties cum ipso Quinctio disceptando, satis expertum esse: nec, nisi abscisâ*

absente omni spe, auxilium Antiochi imploraturos fuisse. Quæ celeriùs spe omnium oblata, non esse elanguescendum, sed orandam potiùs regem, ut, quoniam, quod maximum fuerit, ipse vindex Græciæ venerit, copias quoque terrestres navalesque arcessat. Armatum regem aliquid impetraturum: inermem non pro Ætolis modò, sed ne pro se quidem ipso, momenti ullius futurum apud Romanos. Hæc vicit sententia: imperatoremque regem appellandum censuerunt: & triginta principes, cum quibus, si qua vellet, consulteret, delegerunt.

XLVI. Ita, dimisso concilio, multitudo omnis in suas civitates dilapsa est. Rex postero die cum apocletis eorum, unde bellum oriretur, consultabat. Optimum visum est, Chalcidem, frustra nuper ab Ætolis tentatam, primùm aggredi: & celeritate in eam rem magis, quàm magno conatu & apparatu, opus esse. Itaque cum mille peditibus rex, qui ab Demetriade secuti erant, profectus per Phocidem est: & alio itinere principes Ætoli, juniorum paucis evocatis, ad Chæroneam occurrerunt, & decem constratis navibus secuti sunt. Rex, ad Salganea castris positis, navibus ipse cum principibus Ætolorum Euripum trajecit, & quum haud procul portu egressus esset, magistratus quoque Chalcidensium & principes ante portam processerunt. Pauci utrinque ad colloquium congressi sunt. Ætoli magnopere suadere, *ut, salvâ Romanorum amicitiâ, regem quoque assumerent socium atque amicum. Neque enim eum inferendi belli, sed liberandæ Græciæ, causâ in Europam trajecisse; & liberandæ re, non verbis & simulatione, quid fecissent Romani. Nihil autem utilius Græciæ civitatibus esse, quàm utramque complecti amicitiam: ita enim ab utriusque injuria tutam alterius semper præsidio & fiduciâ fore. Nam si non recepissent regem, viderent, quid patiendum iis extemplo foret: quum Romanorum procul auxilium, hostis Antiochus, cui resistere viribus suis non possent, ante portas esset.* Ad hæc Micio, unus ex principibus, *Mirari se,*

dixit,

dixit, ad quos liberandos Antiochus, relicto regno suo, in Europam trajecisset. Nullam enim civitatem se in Græcia nōsse, quæ aut præsidium habeat, aut stipendium Romanis pendat, aut fœdere iniquo alligata, quas nolit, leges patiatur. Itaque Chalcidenses neque vindice libertatis ullo egere, quum liberi sint, neque præsidio, quum pacem ejusdem populi Romani beneficio & libertatem habeant. Amicitiam regis non aspernari, neque ipsorum Ætolorum. id primum eos pro amicis facturos, si insulâ excedat, atque abeant. nam ipsis certum esse, non modò non recipere mœnibus, sed ne societatem quidem ullam pacisci, nisi ex auctoritate Romanorum.

XLVII. Hæc renunciata regi ad naves, ubi restiterat, quum essent; in præsentia (neque enim iis venerat copiis, ut vi agere quicquam posset) reverti Demetriadem placuit. ibi, quoniam primum vanum inceptum evasisset, consultare cum Ætolis rex, quid deinde fieret. Placuit, Achæos & Amynandrum, regem Athamanum, tentare. Bœotorum gentem aversam ab Romanis jam inde à Brachyllæ morte, & quæ secuta eam fuerant, censebant. Achæorum Philopœmenem principem, æmulatione gloriæ in bello Laconum, infestum invisumque esse Quinctio credebant. Amynander uxorem Apamiam, filiam Alexandri cujusdam Megalopolitani, habebat: qui, se oriundum à Magno Alexandro ferens, filiis duobus Philippum atque Alexandrum, & filiæ Apamiam nomina imposuerat: quam, regiis inclitam nuptiis, major ex fratribus Philippus secutus in Athamaniam fuerat. Hunc, fortè ingenio vanum, Ætoli & Antiochus impulerant in spem, quòd is verè regum stirpis esset, regni Macedoniæ, si Amynandrum Athamanesque Antiocho conjunxisset. & ea vanitas promissorum non apud Philippum modò, sed etiam apud Amynandrum, valuit.

XLVIII. In Achaia legatis Antiochi Ætolorumque, coram T. Quinctio, Ægii datum est concilium: Antiochi legatus prior, quàm Ætoli, est auditus. Is, ut ple-

plerique, quos opes regiæ alunt, vaniloquus, maria terraſque inani ſonitu verborum complevit. *Equitum innumerabilem vim trajici Helleſponto in Europam, partim loricatos, quos cataphractos vocant; partim ſagittis ex equo utentes, &, à quo nihil ſatis tecti ſit, averſos refugiente equo certiùs figentes.* His equeſtribus copiis quanquam vel totius Europæ exercitus in unum coacti obrui poſſent, adjiciebat multiplices copias peditum, & nominibus quoque gentium vix fando auditis terrebat; Dahas, Medos, Elymæoſque & Caddufios appellans. *Navalium verò copiarum, quas nulli portus capere in Græcia poſſent, dextrum cornu Sidonios & Tyrios, ſiniſtrum Aradios, & ex Pamphylia Sidetas tenere; quas gentes nulla unquam nec arte, nec virtute navali æquáſſent. Jam pecuniam, jam alios belli apparatus referre, ſupervacaneum eſſe. Scire ipſos, abundâſſe ſemper auro regna Aſiæ. Itaque non cum Philippo, nec Hannibale rem futuram Romanis, principe altero civitatis, altero Macedoniæ tantùm regni finibus incluſo; ſed cum magno Aſiæ totius partiſque Europæ rege. Eum tamen, quanquam ab ultimis orientis terminis ad liberandam Græciam veniat, nihil poſtulare ab Achaïs, in quo fides eorum adverſus Romanos, priores ſocios atque amicos, lædatur. Non enim, ut ſecum adverſus eos arma capiant, ſed ut neutri parti ſeſe conjungant, petere. Pacem utrique parti, quod medios deceat amicos, optent: bello ſe non interponant.* Idem ferme & Ætolorum legatus Archidamus petiit, ut, quæ facillima & tutiſſima eſſet, quietem præſtarent, ſpectatoreſque belli, fortunarum alienarum eventum ſine ullo diſcrimine rerum ſuarum opperirentur. Provectus deinde eſt intemperantiâ linguæ in maledicta; nunc communiter Romanorum, nunc propriè ipſius Quinctii: *ingratos* appellans, & exprobrans *non victoriam modò de Philippo virtute Ætolorum partam, ſed etiam ſalutem; ipſumque & exercitum ſuâ operâ ſervatos. Quo enim illum unquam imperatoris functum officio eſſe? auſcultantem, immolantemque, & vota nuncupantem ſacrificulis*

vatis modo in olle vidisse, quam ipse corpus suum pro eo telis hostium obiceret.

XLIX. Ad ea Quinctius, *Coram quibus magis, quam apud quos, verba faceret, dicere, Archidamum rationem habuisse. Achivos enim probe scire, Ætolorum omnem ferociam in verbis, non in factis, esse: & in conciliis magis concionibusque, quam in acie, apparere. itaque parvi Achæorum existimationem, quibus notos esse se sciret, fecisse: legatis regis, & per eos absente rege eum se jactasse: Quod si quis autea ignorasset, quæ res Antiochum & Ætolos conjunxisset, ex legatorum sermone potuisse apparere: mentionem in vicem jactandoque vires, quas non haberent, infusse vanæ spei, atque inflatos esse: dum ille ab se Philippum victum, sua virtute protectos Romanos, & quo modo auditoris, narrant; vos cetumque civitates & gentes suum sectum esse soluturos: rex contra pedituin equitumque nubes jactat, & consternatio maris suis classibus. Est autem res similima cum Chalcidensis hospitis mei, hominis & boni, & scite convivatoris. apud quem solstitiali tempore comiter acceptus quum miraremur, unde illo eo tempore anni tam multa & varia volucrum bona non quidem ipsi sunt, gloriosus, ridendo, admonuit, ait, quæ essent illa & species ferinæ carnis ex manjatico sue factæ. Hoc dixi apte in dapes regis, quæ paulo ante jactatæ sunt, posse. Verba enim genera armorum, & multo nomina gentium inaudiarum; Dahas, & Medos, & Cadusios, & Elymæos, Syros omnes esse: haud paulo manipiorum melius, propter servilia ingenia, quam militum genus. & utinam subissent illi vestri, Athei, possem concumsationem regis magni ab Demetriade, nunc Lamiam in conciliam Ætolorum, nunc Chalcidem! Videretis vix duarum male plenarum legionum instar in castris regis: videretis regem, nunc mendicantem prope frumentum ab Ætolis, quod mihi admodum: nunc mutuas pecunias faciore in stipendium quærentem: nunc ad portas Chalcidis stantem: & mox inde excussum, nihil aliud quam Aulide atque Euripo spectatis, in Ætoliam redeuntem. Male crediderunt & Antiochus Ætolis, & Ætoli regi*

Digitized by Google

gia vanitati. Quo minùs vos decipi debetis, sed expertæ potiùs spectataque Romanorum fidei credere. Nam quod optimum esse dicunt, non interponi vos bello: nihil immo tam alienum rebus vestris est. Quippe sine gratia, sine dignitate, præmium victoris eritis.

L. Nec absurdè adversus utrosque respondisse visus est, & facile erat orationem apud faventes æquis auribus accipi. nulla enim nec disceptatio, nec dubitatio fuit, quin omnes, eosdem genti Achæorum hostes & amicos, quos populus Romanus censuisset, judicarent, bellumque & Antiocho, & Ætolis nunciari juberent. Auxilia etiam, quò censuit Quinctius, quingentorum militum Chalcidem, quingentorum Piræeum extemplò miserunt. Erat enim haud procul seditione Athenis res, trahentibus ad Antiochum quibusdam spe largitionum venalem pretio multitudinem; donec ab iis, qui Romanæ partis erant, Quinctius est arcitus; & accusante Leonte quodam, Apollodorus auctor defectionis damnatus, atque in exsilium est ejectus. Et ab Achæis quidem cum tristi responso legatio ad regem rediit. Bœoti nihil certi responderunt: *quum Antiochus in Bœotiam venisset, tum, quid sibi faciundum esset, se deliberaturos esse.* Antiochus, quum ad Chalcidis præsidium, & Achæos & Eumenem regem mississe audisset, maturandum ratus, ut & prævenirent sui, & venientes, si possent, exciperent, Menippum cum tribus ferme millibus militum, & cum omni classe Polyxenidam mittit. ipse paucos post dies sex millia suorum militum, & ex ea copia, quæ Lamiæ repente colligi potuit, non ita multos Ætolos ducit. Achæi quingenti, & ab Eumene rege modicum auxilium missum, duce Xenoclide Chalcidensi, nondum obsessis itineribus, tutò transgressi Euripum, Chalcidem pervenerunt. Romani milites, quingenti ferme & ipsi, quum jam Menippus castra ante Salganea ad Hermæum, quà transitus ex Bœotia in Eubœam insulam est, haberet, vene-

Digitized by Google

venerunt. Mictio erat cum iis, legatus à Chalcide ad Quinctium, ad id ipsum præsidium petendum, missus. qui postquam obsessas ab hostibus fauces vidit, omisso ad Aulidem itinere, Delium convertit, ut inde in Eubœam transmissurus.

LI. Templum est Apollinis Delium, imminens mari: quinque millia passuum à Tanagra abest. minùs quatuor millium inde in proxima Eubœæ est mari trajectus. Ubi & in fano lucoque, eâ religione & eo jure sancto, quo sunt templa, quæ asyla Græci appellant, & nondum aut indicto bello, aut ita commisso, ut strictos gladios, aut sanguinem usquam factum audissent, quum per magnum otium milites, alii ad spectaculum templi lucique versi, alii in littore inermes vagarentur, magna pars per agros lignatum pabulatumque dilapsa esset; repentè Menippus, pelatos passim aggressus, eos cecidit, ad quinquaginta vivos cepit. perpauci effugerunt, in quibus Mictio parvâ onerariâ nave exceptus. Ea res Quinctio Romanisque, sicut jacturâ militum molesta, ita ad jus inferendi Antiocho belli adjecisse aliquantum videbatur. Antiochus, admoto ad Aulidem exercitu, quum rursus oratores, partim ex suis, partim Ætolos, Chalcidem misisset, qui eadem illa, quæ nuper, cum minis gravioribus agerent, nequicquam contrà Mictione & Xenoclide tendentibus, facilè tenuit, ut portæ sibi aperirentur. Qui Romanæ partis erant, sub adventum regis urbe excesserunt. Achæorum & Eumenis milites Salganea tenebant. Et in Euripo castellum Romani milites pauci custodiæ causâ loci communiebant. Salganea Menippus, rex ipse castellum Euripi oppugnare est adortus. Priores Achæi & Eumenis milites pacti, ut sine fraude liceret abire, præsidio excesserunt. pertinaciùs Romani Euripum tuebantur. Hi quoque tamen, quum terrâ marique obsiderentur, & jam machinas tormentaque comportari viderent, non tulere

obsidio-

Digitized by Google

obſidionem. Quum id, quod caput erat Euboeæ, teneret rex, ne ceteræ quidem ejus inſulæ urbes imperium abnuerunt. magnoque principio ſibi orſus bellum videbatur, quod tanta inſula & tot opportunæ urbes in ſuam ditionem veniſſent.

LIBER XXXVI.

EPITOME.

XIX, XX. *An. Acilius Glabrio conſul Antiochum, apud Thermopylas, Philippo rege adjuvante, victum, Græciâ expulit,* XXII, &c. *idemque Ætolos ſubegit.* XXXVIII, XXXIX, XL. *P. Cornelius Scipio Naſica Conſul ædem matris Deûm, quam ipſe in Palatium intulerat, vir optimus à ſenatu judicatus, dedicavit; idemque Bojos Gallos victos in deditionem accepit, & de iis triumphavit.* XLI, &c. *Præterea navalia certamina proſpera adverſus præfectos Antiochi regis referuntur.*

I. P. CORNELIUM Cn. filium Scipionem & M. Acilium Glabrionem conſules, inito magiſtratu, Patres, priuſquam de provinciis agerent, res divinas facere majoribus hoſtiis juſſerunt in omnibus ſanis, in quibus lectiſternium majorem partem anni fieri ſolet; precarique, quod ſenatus de novo bello in animo haberet, ut ea res ſenatui populoque Romano bene ac feliciter eveniret. Ea omnia ſacrificia læta fuerunt, primiſque hoſtiis perlitatum eſt: & ita aruſpices reſponderunt; eo bello terminos populi Romani propagari, victoriam ac triumphum oſtendi. Hæc quum renunciata eſſent, ſolutis religione animis,

Digitized by Google

animis, Patres rogationem ad populum ferri jusserunt: *Vellent juberentne, cum Antiocho rege, quique fectam ejus secuti essent, bellum iniri?* si ea rogatio perlata esset, tum, si ita videretur consulibus, rem integram ad senatum referrent. P. Cornelius eam rogationem pertulit. tum senatus decrevit, ut consules Italiam & Græciam provincias sortirentur; cui Græcia evenisset, ut præter cum numerum militum, quem L. Quinctius in eam provinciam ex auctoritate senatûs scripsisset imperâsset ve, ut eum exercitum acciperet, quem M. Bæbius prætor anno priore ex senatusconsulto in Macedoniam trajecisset. Et extra Italiam permissum, ut, si res postulâsset, auxilia ab sociis, ne supra quinque millium numerum, acciperet. L. Quinctium superioris anni consulem legari ad id bellum placuit. Alter consul, cui Italia provincia evenisset, cum Bojis jussus bellum gerere, utro exercitu mallet ex duobus, quos superiores consules habuissent; alterum ut mitteret Romam, eosque urbanæ legiones essent paratæ, quò senatus censuisset.

II. His ita in senatu ad id, quæ cujus provincia foret, decretis, tum demum sortiri consules placuit. Acilio Græcia, Cornelio Italia evenit. Certâ deinde sorte senatusconsultum factum est: *quod populus Romanus eo tempore duellum jussisset esse cum rege Antiocho, quique ejus imperio ejus essent, ut ejus rei causâ supplicationem imperarent consules: atque M. Acilius consul ludos magnos Jovi vovêret, & dona ad omnia pulvinaria.* Id votum in hæc verba, præeunte P. Licinio pontifice maximo, consul nuncupavit: *Si duellum, quod cum Antiocho rege sumi populus jussit, id ex sententia senatûs populique Romani confectum erit; tum tibi, Jupiter, populus Romanus ludos magnos dies decem continuos faciet; donaque ad omnia pulvinaria dabuntur de pecunia, quantum senatus decreverit. Quisquis magistratus eos ludos quando ubique faxit, bi ludi recte facti, donaque data recte sunto.* Supplicatio inde ab duobus consulibus

sulibus edicta per biduum fuit. Consulibus sortitis provincias, exemplo & prætores sortiti sunt. M. Junio Bruto jurisdictio utraque evenit; A. Cornelio Mammulæ Bruttii, M. Æmilio Lepido Sicilia, L. Oppio Salinatori Sardinia, C. Livio Salinatori classis, L. Æmilio Paullo Hispania ulterior. His ita exercitus decreti, à Cornelio novi milites, conscripti priore anno ex senatusconsulto à L. Quinctio consule, dati sunt; jussusque tueri omnem oram circa Tarentum Brundisiumque. L. Æmilio Paullo in ulteriorem Hispaniam prætor cum exercitum, quem à M. Fulvio propretore accepturus esset, decretum est, ut novorum militum tria millia duceret, & trecentos equites; ita ut in iis duæ partes socium Latini nominis, tertia civium Romanorum esset. Idem supplementi ad C. Flaminium, cui imperium prorogabatur, in Hispaniam citeriorem est missum. M. Æmilius Lepidus à L. Valerio, cui successurus esset, simul provinciam exercitumque accipere jussus: L. Valerium, si ita videretur, pro prætore in provincia retinere, & provinciam ita dividere, ut una ab Agrigento ad Pachynum esset, altera à Pachyno Tyndarium. Eam maritimam oram L. Valerius viginti navibus longis custodiret. Eidem prætori mandatum, ut duas decumas frumenti exigeret: id ad mare comportandum devehendumque in Græciam curaret. Idem L. Oppio de alteris decumis exigendis in Sardinia imperatum. Cæterum non in Græciam, sed Romam, id frumentum portari placere. C. Livius prætor, cui classis evenerat, cum triginta navibus paratis trajicere in Græciam primo quoque tempore jussus, & ab Atilio naves accipere. veteres naves, quæ in navalibus erant, ut reficeret & armaret, M. Junio prætori negotium datum est, & in eam classem socios navales libertinos legeret.

III. Legati terni in Africam ad Karthaginienses & in Numidiam ad frumentum rogandum, quod in Græciam

Digitized by Google

ciam portaretur, missi; pro quo pretium solveret populus Romanus. Adeoque in apparatum curamque ejus belli civitas intenta fuit, ut P. Cornelius consul ediceret, *Qui senatores essent, quibusque in senatu sententiam dicere liceret, quique minores magistratus essent, ne quis eorum longiùs ab urbe Roma abiret, quàm unde eo die redire posset; neve uno tempore quinque senatores ab urbe Roma abessent.* In comparando impigre classem C. Livium prætorem contentio, orta cum colonis maritimis, paulisper tenuit. Nam, quum cogerentur in classem, tribunos plebei appellárunt: ab iis ad senatum rejecti sunt. Senatus ita, ut ad unum omnes consentirent, decrevit, vacationem rei navalis his colonis non esse. Ostia, & Fregenæ, & Castrum novum, & Pyrgi, & Antium, & Tarracina, & Minturnæ, & Sinuessa fuerunt, quæ cum prætore de vacatione certaverunt. Consul deinde M. Acilius ex senatusconsulto ad collegium fecialium retulit: *Ipsiue utique regi Antiocho indiceretur bellum, an ad præsidium nunciaretur? & num Ætolis quoque separatim indici jubcrent bellum? & num priùs societas eis & amicitia renuncianda esset, quàm bellum indicendum?* Feciales responderunt: *Jam antè sese, quum de Philippo consulerentur, decrêsse, nihil referre, ipsi coràm, an ad præsidium, nunciarctur. Amicitiam renunciatam videri, quum legatis, toties repetentibus res, nec reddi, nec satisfieri æquum censuissent. Ætolos ultro sibi bellum indixisse, quum Demetriadem, sociorum urbem, per vim occupássent; Chalcidem terrâ marique oppugnatum issent; regem Antiochum in Europam ad bellum populo Romano inferendum traduxissent.* Omnibus jam satis comparatis, M. Acilius consul edixit: *Ut, quos L. Quinctius milites conscripsisset, & quos sociis nominique Latino imperásset, quos secum in provinciam ire oporteret, & tribuni militum legionis primæ & tertiæ, uti omnes Brundisium Idibus Maiis convenirent.* ipse ante diem quintum Nonas Maias paludatus urbe egressus est. Per eosdem dies & prætores in provincias profecti sunt.

IV. Sub

Digitized by Google

IV. Sub idem tempus legati ab duobus regibus, Philippo Macedoniæ & Ptolemæo Ægypti, Romam venerunt, pollicentes ad bellum auxilia, & pecuniam, & frumentum. ab Ptolemæo etiam mille pondo auri, viginti millia pondo argenti allata. Nihil ejus acceptum. Gratiæ regibus actæ. &, quum uterque se cum omnibus copiis in Ætoliam venturum, belloque interfuturum polliceretur, Ptolemæo id remissum: Philippi legatis responsum, gratum eum senatui populoque Romano facturum, si M Acilio consuli non defuisset. Item ab Karthaginiensibus & Masinissa rege legati venerunt. Karthaginienses tritici modium mille, hordei quingenta millia ad exercitum, dimidium ejus Romam apportaturos polliciti sunt: id ut ab se munus Romani acciperent, petere se. & classem suorum suo sumptu comparaturos: & stipendium, quod pluribus pensionibus in multos annos deberent, præsens omne daturos. Masinissæ legati quingenta millia modium tritici, trecenta hordei ad exercitum in Græciam; Romam trecenta millia modium tritici, ducenta quinquaginta hordei; equites quingentos, elephantos viginti regem ad M. Acilium consulem missurum. De frumento utrisque responsum, ita usurum eo populum Romanum, si pretium acciperent. De classe Karthaginiensibus remissum; præterquam si quid navium ex fœdere deberent. de pecunia item responsum, nullam ante diem accepturos.

V. Quum hæc Romæ agebantur, Chalcide Antiochus, ne cessaret per hibernorum tempus, partim ipse sollicitabat civitatium animos mittendis legatis, partim ultro ad eum veniebant: sicut Epirotæ communi gentis consensu, & Elei è Peloponneso venerunt. Elei auxilium adversus Achæos petebant, quos, post bellum non ex sua sententia indictum Antiocho, primum civitati suæ arma illaturos credebant. Mille iis pedites cum duce Cretensi Euphane sunt missi. Epirotarum

Digitized by Google

tarum legatio erat minimè in partem ullam liberi aut simplicis animi. Apud regem gratiam initam volebant cum eo, ut caverent, ne quid offenderent Romanos. petebant enim, *ne se temere in causam deduceret, expositos adversus Italiam pro omni Græcia, & primos impetus Romanorum excepturos. Sed, si ipse posset terrestribus navalibusque copiis præsidere Epiro, cupidè eum omnes Epirotas & urbibus & portubus suis accepturos. si id non posset, deprecari, ne se nudos atque inermes Romano bello objiceret.* Hac legatione id agi apparebat, ut, sive (quod magis credebant) abstinuisset Epiro, integra sibi omnia apud exercitus Romanos essent, conciliatâ satis apud regem gratiâ, quòd accepturi fuissent venientem; sive venisset, sic quoque spes veniæ ab Romanis foret, quòd, non exspectato longinquo auxilio ab se, præsentis viribus succubuissent. Huic tam perplexæ legationi, quia non satis in promptu erat, quid responderet, legatos se missurum ad eos dixit, qui de iis, quæ ad illos seque communiter pertinerent, loquerentur.

VI. In Bœotiam ipse profectus est, causas in speciem iræ adversus Romanos eas, quas antè dixi, habentem; *Brachyllæ necem, & bellum à Quinctio Coroneæ, propter Romanorum militum cædes, illatum*; re verâ per multa jam secula publicè privatimque labante egregiâ quondam disciplinâ gentis, & multorum eo statu, qui diuturnus esse sine mutatione rerum non posset. Obviàm effusis undique Bœotiæ principibus, Thebas venit. ibi in concilio gentis, quanquam & ad Delium, impetu in præsidium Romanum facto, & ad Chalcidem commiserat nec à parvis nec dubiis principiis bellum, tamen eandem orationem exorsus, quâ in colloquio primo ad Chalcidem, quâque per legatos in concilio Achæorum usus erat, ut amicitiam secum institui, non bellum indici Romanis postularet; neminem, quid ageretur, fallebat. decretum tamen sub levi verborum prætextu pro rege adversus Romanos factum est.

Digitized by Google

est. Hac quoque gente adjuncta, Chalcidem regressus, præmissis inde literis, ut Demetriadem convenirent principes Ætolorum, cum quibus de summa rerum deliberaret, navibus eò ad diem indictam concilio venit. Et Amynander accitus ad consultandum ex Athamania: & Hannibal Pœnus, jamdiu non adhibitus, interfuit ei concilio. Consultatum de Thessalorum gente est, quorum omnibus, qui aderant, voluntas tentanda videbatur. in eo modò diversæ sententiæ erant; quòd alii extemplo agendum; alii ex hieme, quæ tum ferme media erat, differendum in veris principium; & alii legatos tantummodo mittendos; alii cum omnibus copiis eundum censebant, terrendosque metu, si cunctarentur.

VII. Quum circa hanc ferè consultationem disceptatio omnis verteretur; Hannibal, nominatim interrogatus sententiam, in universi belli cogitationem regem atque eos, qui aderant, tali oratione avertit: *Si, ex quo trajecimus in Græciam, adhibitus essem in consilium, quum de Eubœa, de Achæis, de Bœotia agebatur; eandem sententiam dixissem, quam hodie, quum de Thessalis agitur, dicam. Ante omnia Philippum & Macedonas in societatem belli quacunque ratione censeo deducendos esse. nam quod ad Eubœam Bœotosque & Thessalos attinet, cui dubium est, quin, ut quibus nullæ suæ vires sint, præsentibus adulando semper, quem metum in consilio habeant, eodem ad impetrandam veniam utantur? simul ac Romanum exercitum in Græcia viderint, ad consuetum imperium se avertant? nec iis noxæ futurum sit, quòd, quum Romani procul abessent, vim tuam præsentis exercitûsque tui experiri noluerint? Quanto igitur prius potiusque est, Philippum nobis conjungere, quàm hos, cui, si semel in causam descenderit, nihil integri futurum sit, quique eas vires afferat, quæ non accessio tantùm ad Romanum esse bellum, sed per se ipsæ nuper sustinere potuerint Romanos. Hoc ego adjuncto (absit verbo invidia) qui dubitare de eventu possim? quum, quibus adversus Philippum valuerint Romani,*

iis nunc fore videam ut ipsi oppugnentur? Ætoli, qui Philippum (quod inter omnes constat) vicerunt, cum Philippo adversus Romanos pugnabunt. Amynander atque Athamanum gens, quorum secundùm Ætolos plurima fuit opera in eo bello, nobiscum stabunt. Philippus tum, te quieto, totam molem sustinebat belli: nunc duo maximi reges, Asiæ Europæque viribus, adversus unum populum, (ut meam utramque fortunam taceam) patrum certè ætate ne uni quidem Epirotarum regi parem, (quid tandem erit vobiscum comparatus?) geretis bellum. Qua igitur res mihi fiduciam præbet, conjungi nobis Philippum posse? Una, communis utilitas, quæ societatis maximum vinculum est: altera, auctores vos Ætoli. Vester enim legatus hic Thoas inter cetera, quæ ad excitandum in Græciam Antiochum dicere est solitus, ante omnia hoc semper affirmavit; fremere Philippum, & ægre pati, sub specie pacis leges servitutis sibi impositas. Ille quidem fera bestia vincta aut clausa, & refringere claustra cupienti, regis iram verbis æquabat. cujus si talis animus est, solvamus nos ejus vincula, & claustra refringamus, ut erumpere diu coërcitam iram in hostes communes possit. Quòd si nihil eum legatio nostra moverit, at nos, quoniam nobis eum adjungere non possumus, ne hostibus nostris ille adjungi possit, caveamus. Seleucus filius tuus Lysimachiæ est: qui si eo exercitu, quem secum habet, per Thraciam proxima Macedoniæ cœperit depopulari; facilè ab auxilio ferendo Romanis Philippum ad sua potissimùm tuenda avertet. De Philippo meam sententiam habes. De ratione universi belli quid sentirem, jam ab initio non ignorâsti. quòd si tum auditus forem, non in Eubœa Chalcidem captam, & castellum Euripi expugnatum Romani, sed Etruriam Ligurumque & Galliæ Cisalpinæ oram bello ardere, &, qui maximus iis terror est, Hannibalem in Italia esse audirent. Nunc quoque arcessas censeo omnes navales terrestresque copias. Sequantur classem onerariæ cum commeatibus. nam hîc sicut ad belli munera pauci sumus, sic nimis multi pro inopia commeatuum. Quum omnes tuas contraxeris vires, divisam classem partim Corcyræ in statione habebis,

Digitized by Google

bebis, ne tranſitus Romanis liber ac tutus pateat: partim ad littus Italiæ, quod Sardiniam Africamque ſpectat, trajicies: ipſe cum omnibus terreſtribus copiis in Byllinum agrum procedes. inde Græciæ præſidebis, & ſpeciem Romanis trajecturum te præbens, &, ſi res poposcerit, trajecturus. Hæc ſuadeo, qui, ut non omnis peritiſſimus ſim belli, cum Romanis certè bellare bonis maliſque meis didici. In qua conſilium dedi, in eadem nec infidelem, nec ſegnem operam polliceor. Dii approbent eam ſententiam, quæ tibi optima viſa fuerit.

VIII. Hæc ferme Hannibalis oratio fuit; quam laudârunt magis in præſentia, qui aderant, quàm rebus ipſis exſecuti ſunt. nihil enim eorum eſt factum, niſi quòd ad claſſem copiaſque arceſſendas ex Aſia Polyxenidam miſit. Legati Lariſſam ad concilium Theſſalorum ſunt miſſi, & Ætolis Amynandroque dies ad conveniendum exercitui Pheras eſt dictus. eódem & rex cum ſuis copiis conſeſtim venit. Ibi dum opperitur Amynandrum atque Ætolos, Philippum Megalopolitanum cum duobus millibus hominum ad legenda oſſa Macedonum circa Cynoſcephalas, ubi debellatum erat cum Philippo, miſit; ſive ab ipſo, quærente ſibi commendationem ad Macedonum gentem & invidiam regi, quòd inſepultos milites reliquiſſet, monitus; ſive ab inſita regibus vanitate ad conſilium ſpecie amplum, re inane, animo adjecto. Tumulus eſt, in unum oſſibus, quæ paſſim ſtrata erant, coacervatis, factus; qui nullam gratiam ad Macedonas, odium ingens ad Philippum movit. Itaque, qui ad id tempus fortunam eſſet in conſilio habiturus, is extemplo ad M. Bæbium proprætorem miſit, *Antiochum in Theſſaliam impetum feciſſe. ſi videretur ei, moveret ex hibernis: ſe obviàm proceſſurum, ut, quid agendum eſſet, conſultarent.*

IX. Antiocho, ad Pheras jam caſtra habenti, ubi conjunxerant ei ſe Ætoli & Amynander, legati ab Lariſſa venerunt, quærentes, quod ob factum dictumve Theſſalorum bello laceſſeret eos? ſimul orantes, ut,

Digitized by Google

remoto exercitu, per legatos, si quid ei videretur, secum disceptaret. Eodem tempore quingentos armatos, duce Hippolocho, Pheras in præsidium miserunt: hi, excluſi aditu, jam omnia itinera obſidentibus regiis, Scotuſſam ſe receperunt. Legatis Lariſſæorum rex clementer reſpondit, *Non belli faciendi, ſed tuendæ & ſtabiliendæ libertatis Theſſalorum causâ, ſe Theſſaliam intrâſſe.* Similia his qui cum Pheræis ageret, miſſus. cui nullo dato reſponſo, Pheræi ipſi legatum ad regem, principem civitatis Pauſaniam, miſerunt. Qui quum haud diſſimilia his, ut in cauſa pari, quæ pro Chalcidenſibus in colloquio ad Euripi fretum dicta erant, quædam etiam ferociùs, egiſſet; rex etiam atque etiam deliberare eos juſſos, ne id conſilii caperent, cujus, dum in futurum nimis cauti & providi eſſent, extemplo pœniteret, dimiſit. Hæc renunciata Pheras legatio quum eſſet, ne paulum quidem dubitârunt, quin pro fide erga Romanos, quicquid fors belli tuliſſet, paterentur. Itaque & hi ſummâ ope parabant ſe ad urbem defendendam: & rex ab omni parte ſimul oppugnare mœnia eſt aggreſſus; &, ut qui ſatis intelligeret, (neque enim dubium erat) in eventu ejus urbis poſitum eſſe, quam primam aggreſſus eſſet, aut ſperni deinde ab univerſa gente Theſſalorum, aut timeri ſe, omnem undique terrorem obſeſſis injecit. Primum impetum oppugnationis ſatis conſtanter ſuſtinuerunt: dein, quum multi propugnantes caderent, aut vulnerarentur, labare animi cœpere. Revocati deinde caſtigationibus principum ad perſeverandum in propoſito, relicto exteriore circulo muri, deficientibus jam copiis, in interiorem partem urbis conceſſerunt; cui brevior orbis munitionis circumjectus erat. poſtremò victi malis, quum timerent, ne vi captis nulla apud victorem venia eſſet, dediderunt ſeſe. Nihil inde moratus rex, quatuor millia armatorum, dum recens terror eſſet, Scotuſſam miſit. nec ibi mora deditionis eſt facta, cernentibus Pheræ-

Digitized by Google

Pheræorum recens exemplum: qui, quod pertinaciter primò abnuerant, malo domiti tandem feciſſent. cum ipſa urbe Hippolochus Lariſſæorumque deditum eſt præſidium. Dimiſſi ab rege inviolati omnes; quòd eam rem magni momenti futuram rex ad conciliandos Lariſſæorum animos credebat.

X. Intra decimum diem, quàm Pheras venerat, his perfectis, Cranonem, profectus cum toto exercitu, primo adventu cepit, inde Cypæram & Metropolim, & iis circumjecta caſtella recepit; omniaque jam regionis ejus, præter Atracem & Gyrtonem, in poteſtate erant. Tum aggredi Lariſſam conſtituit: ratus vel terrore ceterarum expugnatarum, vel beneficio præſidii dimiſſi, vel exemplo tot civitatium dedentium ſeſe, non ultrà in pertinacia manſuros. Elephantis agi ante ſigna terroris causà juſſis, quadrato agmine ad urbem inceſſit: ut incerti fluctuarentur animi magnæ partis Lariſſæorum inter metum præſentem hoſtium & verecundiam abſentium ſociorum. Per eoſdem dies Amynander cum Athamanum juventute occupat Pellinæum: & Menippus, cum tribus millibus peditum Ætolorum & ducentis equitibus in Perrhæbiam profectus, Mallœam & Cyretias vi cepit, depopulatuſque eſt agrum Tripolitanum. His raptim peractis, Lariſſam ad regem redeunt: conſultanti, quidnam agendum eſſet de Lariſſa, ſupervenerunt. Ibi in diverſum ſententiæ tendebant: aliis vim adhibendam, & non differendum cenſentibus, quin operibus ac machinis ſimul undique mœnia aggrederentur urbis ſitæ in plano, apertæ, campeſtri undique aditu: aliis nunc vires urbis, nequaquam Pheris conferendæ, memorantibus: nunc hiemem & tempus anni nulli bellicæ rei, minimè obſidioni atque oppugnationi urbium, aptum. Incerto regi inter ſpem metumque legati à Pharſalo, qui ad dedendam urbem ſuam fortè venerant, animos auxerunt. M. Bæbius interim, cum Philippo in Daſſaretiis con-

greſſus, Ap. Claudium ex communi conſilio ad præſidium Lariſſæ miſit, qui per Macedoniam magnis itineribus in jugum montium, quod ſuper Gonnos eſt, pervenit. Oppidum Gonni viginti millia ab Lariſſa abeſt, in ipſis faucibus faltûs, quæ Tempe appellantur, ſitum. Ibi caſtra metatus latiùs, quàm pro copiis, & plures, quàm quot ſatis in uſum erant, ignes quum accendiſſet, ſpeciem, quam quæſierat, hoſti fecit, omnem ibi Romanum exercitum cum rege Philippo eſſe. Itaque hiemem inſtare apud ſuos cauſatus rex, unum tantùm moratus diem, ab Lariſſa receſſit, & Demetriadem rediit: Ætolique & Athamanes in ſuos receperunt ſe fines. Appius, etſi, cujus rei causâ miſſus erat, ſolutam cernebat obſidionem, tamen Lariſſam ad confirmandos in reliquum ſociorum animos deſcendit: duplexque lætitia erat, quòd & hoſtes exceſſerant finibus, & intra mœnia præſidium Romanum cernebant.

XI. Rex Chalcidem à Demetriade profectus, amore captus virginis Chalcidenſis Cleoptolemi filiæ, quum patrem, primò allegando, deinde coràm ipſe rogando, fatigâſſet, invitum ſe gravioris fortunæ conditioni illigantem; tandem impetratâ re, tanquam in media pace nuptias celebrat: & reliquum hiemis, oblitus quantas ſimul duas res ſuſcepiſſet, bellum Romanum & Græciam liberandam, omiſsâ omnium rerum curâ, in conviviis & vinum ſequentibus voluptatibus, ac deinde, ex fatigatione magis, quàm ſatietate earum, in ſomno traduxit. Eadem omnes præfectos regios (qui ubique, ad Bœotiam maximè, præpoſiti hibernis erant) cepit luxuria: in eandem & milites effuſi ſunt. nec quiſquam eorum aut arma induit, aut ſtationem, aut vigilias ſervavit; aut quicquam, quod militaris operis, aut muneris eſſet, fecit. Itaque principio veris, quum per Phocidem Chæroneam, quò convenire omnem undique exercitum juſſerat, veniſſet; facilè animad-

Digitized by Google

nimadvertit, nihilo ſeveriore diſciplinâ milites, quàm ducem, hibernâſſe. Alexandrum inde Acarnana & Menippum Macedonem Stratum Ætoliæ copias ducere juſſit. ipſe, Delphis ſacrificio Apollini facto, Naupactum proceſſit. concilio principum Ætoliæ habito, viâ, quæ præter Calydonem & Lyſimachiam fert ad Stratum, ſuis, qui per Maliacum ſinum veniebant, occurrit. Ibi Mneſilochus princeps Acarnanum, multis emptus donis, non ipſe ſolùm gentem regi conciliabat, ſed Clytum etiam prætorem, penes quem tum ſumma poteſtas erat, in ſuam ſententiam adduxerat. Is quum Leucadios, quod Acarnaniæ caput eſt, non facilè ad defectionem poſſe cerneret impelli, propter metum Romanæ claſſis, quæ cum Atilio, quæve circa Cephaleniam erat, arte cos eſt aggreſſus. nam quum in concilio dixiſſet, tuenda mediterranea Acarnaniæ eſſe, & omnibus, qui arma ferrent, exeundum ad Medionem & Thyrium, ne ab Antiocho aut Ætolis occuparentur; fuere, qui dicerent, nihil attinere omnes tumultuosè concitari: ſatis eſſe quingentorum hominum præſidium. eam juventutem nactus, trecentis Medione, ducentis Thyrii in præſidio poſitis, id agebat, ut pro obſidibus futuri venirent in poteſtatem regis.

XII. Per eoſdem dies legati regis Medionem venerunt. quibus auditis, quum in concione, quidnam reſpondendum regi eſſet, conſultaretur; & alii manendum in Romana ſocietate, alii non aſpernandam amicitiam regis cenſerent; media viſa eſt Clyti ſententia, eoque accepta eſt, ut ad regem mitterent legatos, peterentque ab eo, ut Medionios ſuper tanta re conſultare in concilio Acarnanum pateretur. In eam legationem Mneſilochus, & qui ejus factionis erant, de induſtria conjecti, clàm miſſis, qui regem admovere copias juberent, ipſi terebant tempus. itaque, vixdum iis egreſſis legatis, Antiochus in finibus, mox ad portas erat, & trepidantibus, qui expertes proditionis fu-

erant, tumultuoſéque juventutem ad arma vocantibus, ab Clyto & Mneſilocho in urbem eſt inductus: &, aliis ſuâ voluntate affluentibus, metu coacti etiam, qui diſſentiebant, ad regem convenerunt. quos placidâ oratione territos quum permulſiſſet, ad ſpem vulgatæ clementiæ aliquot populi Acarnaniæ defecerunt. Thyrium à Medione profectus eſt, Mneſilocho eódem & legatis præmiſſis. Ceterùm detecta Medione fraus cautiores, non timidiores, Thyrienſes fecit, dato ei haud perplexo reſponſo, nullam ſe novam ſocietatem, niſi ex auctoritate Romanorum imperatorum, acceptures, portiſque clauſis, armatos in muris diſpoſuerunt. Et peropportunè ad confirmandos Acarnanum animos, Cn. Octavius miſſus à Quinctio, quum præſidium & paucas naves ab A. Poſtumio, qui ab Atilio legato Cephaleniæ præpoſitus fuerat, accepiſſet, Leucadem venit, implevitque ſpei ſocios: M. Acilium conſulem jam cum legionibus mare trajeciſſe, & in Theſſalia caſtra Romana eſſe. Hunc rumorem quia ſimilem veri tempus anni maturum jam ad navigandum faciebat; rex, præſidio Medione impoſito, & in quibuſdem aliis Acarnaniæ oppidis, Thyrio abſceſſit, & per Ætoliæ ac Phocidis urbes Chalcidem rediit.

XIII. Sub idem tempus M. Bæbius & Philippus rex, jam antè per hiemem in Daſſaretiis congreſſi, quum Ap. Claudium, ut obſidione Lariſſam eximeret, in Theſſaliam miſiſſent, quia id tempus rebus gerendis immaturum erat, in hiberna regreſſi, principio veris conjunctis copiis in Theſſaliam deſcenderunt. In Acarnania tum Antiochus erat. Advenientes, Philippus Malloeam Perrhæbiæ, Bæbius Phacium eſt aggreſſus. quo primo propè impetu capto, Phæſtum eâdem celeritate capit, inde Atracem quum ſe recepiſſet, Cyretias hinc & Eritium occupat: præſidiiſque per recepta oppida diſpoſitis, Philippo rurſus obſidenti Malloeam ſe conjungit. Sub adventum Romani exercitûs, ſeu

ad

ad metum virium, seu ad spem veniæ, quum dedidissent sese; ad ea recipienda oppida, quæ Athamanes occupaverant, uno agmine ierunt. Erant autem hæc, Æginium, Ericinium, Gomphi, Silana, Tricca, Meliboea, Phaloria. Inde Pellinæum, ubi Philippus Megalopolitanus cum quingentis peditibus & equitibus quadraginta in præsidio erat, & circumsidunt, &, priusquam oppugnarent, mittunt ad Philippum, qui moneret, ne vim ultimam experiri vellet. Quibus ille satis ferociter respondit, vel Romanis, vel Thessalis se creditурum fuisse: in Philippi se potestatem commissurum non esse. Postquam apparuit vi agendum, quia videbatur & Limnæam eodem tempore oppugnari posse, regem ad Limnæam ire placuit: Bœbius restitit ad Pellinæum oppugnandum.

XIV. Per eos forte dies M. Acilius consul, cum decem millibus peditum, duobus millibus equitum, quindecim elephantis, mari trajecto, pedestres copias Larissam ducere delectos militum tribunos jussit: ipse cum equitatu Limnæam ad Philippum venit. Adventu consulis deditio sine cunctatione est facta: traditumque præsidium regium, & cum iis Athamanes. Ab Limnæa Pellinæum consul proficiscitur. Ibi primi Athamanes tradiderunt sese, deinde & Philippus Megalopolitanus: cui, decedenti de præsidio, quum obvius forte fuisset Philippus rex, ad ludibrium regem eum consalutari jussit; ipse congressus fratrem, haud sane decoro majestati suæ joco, appellavit. Deductus inde ad consulem custodiri jussus, & haud ita multo post invinculis Romam missus. cetera multitudo Athamanum aut militum Antiochi regis, quæ in præsidiis deditorum per eos dies oppidorum fuerat, Philippo tradita regi est. fuere autem ad tria millia hominum. Consul Larissam est profectus, ibi de summa belli consulturus. in itinere ab Pieria & Metropoli legati tradentes urbes suas occurrerunt: Philippus, Athamanum præ-

cipuè captivis indulgenter habitis, ut per eos conciliaret gentem, nactus spem Athamaniæ potiundæ, exercitum eò duxit, præmissis in civitates captivis. Et illi magnam auctoritatem apud populares habuerunt, clementiam erga se regis munificentiamque commemorantes: & Amynander, cujus præsentis majestas aliquos in fide continuisset, veritus ne traderetur Philippo jam pridem hosti, & Romanis meritò tunc propter defectionem infensis, cum conjuge ac liberis regno excessit, Ambraciamque se contulit. ita Athamania omnis in jus ditionemque Philippi concessit. Consul, ad reficienda maximè jumenta, quæ & navigatione, & postea itineribus fatigata erant, paucos Lariſſæ moratus dies, velut renovato modicâ quiete exercitu, Crannonem est progressus. Venienti Pharsalus, Scotussa, & Pheræ, quæque in eis præsidia Antiochi erant, deduntur. ex iis interrogatis, qui manere secum vellent, mille volentes Philippo tradit: ceteros inermes Demetriadem remittit. Proërnam inde recepit, & quæ circa eam castella erant. Ducere tum porrò in sinum Maliacum cœpit. Appropinquante faucibus, super quas siti Thaumaci sunt, desertâ urbe, juventus omnis armata silvas & itinera insedit, & in agmen Romanum ex superioribus locis incursavit. Consul primò mittere, qui ex propinquo colloquentes deterrerent eos à tali furore: postquam perseverare in incepto vidit, tribuno cum duorum signorum militibus circummisso, interclusit ad urbem iter armatis, vacuamque eam cepit. tum, clamore ab tergo captæ urbis audito, refugientium undique ex silvis insidiatorum cædes facta est. A Thaumacis altero die consul ad Sperchium amnem pervenit: inde Hypatæorum agros vastavit.

XV. Quum hæc agebantur, Chalcide erat Antiochus: qui, jam tum cernens, nihil se ex Græcia, præter amœna Chalcide hiberna & infames nuptias, petisse, Ætolorum vana promissa incusare & Thoantem a Hanni-

Hannibalem verò, non ut prudentem tantùm virum, sed propè vatem omnium, quæ tum evenirent, admirari, ne tamen temere cœpta, segnitiâ insuper everteret, nuncios in Ætoliam mittit, ut, omni contractâ juventute, convenirent. Jam & ipse eò decem millia ferè peditum ex iis, qui postea venerant ex Asia, expleta, & equites quingentos duxit. Quò quum aliquanto pauciores, quàm unquam antea, convenissent, & principes tantummodo cum paucis clientibus essent, atque ii dicerent, omnia sedulò ab se facta, ut quamplurimos ex civitatibus suis evocarent; nec auctoritate, nec gratiâ, nec imperio adversus detrectantes militiam valuisse; destitutus undique & ab suis, qui morabantur in Asia, & ab sociis, qui ea, in quorum spem vocaverant, non præstabant, intra saltum Thermopylarum sese recepit. Id jugum, sicut Apennini dorso Italia dividitur, ita mediam Græciam dirimit. ante saltum Thermopylarum in septentrionem versa Epirus, & Perrhæbia, & Magnesia, & Thessalia est, & Phthiotæ Achæi, & sinus Maliacus. intra fauces ad meridiem vergunt Ætoliæ pars major, & Acarnania, & cum Locride Phocis, & Bœotia adjunctaque insula Eubœa, & excurrente in altum, velut promontorio, Atticâ terrâ, sita ab tergo, & Peloponnesus. Hoc jugum, ab Leucate & mari ad occidentem verso per Ætoliam ad alterum mare orienti objectum tendens, ea aspreta rupesque interjectas habet, ut non modò exercitus, sed ne expediti quidem facilè ullas ad transitum calles inveniant. Extremos ad orientem montes Oetam vocant, quorum quod altissimum est, Callidromon appellatur: in cujus valle ad Maliacum sinum vergente iter est non latius, quàm sexaginta passus. Hæc una militaris via est, quâ traduci exercitus, si non prohibeantur, possint. ideo Pylæ, & ab aliis, quia calidæ aquæ in ipsis faucibus sunt, Thermopylæ locus appellatur,

Digitized by Google

latur, nobilis Lacedæmoniorum adversus Persas morte magis memorabili, quàm pugnâ.

XVI. Haudquaquam pari tum animo Antiochus, intra portas loci ejus castris positis, munitionibus insuper saltum impediebat, &, quum duplici vallo fossâque, & muro etiam, quâ res postulabat, ex multa copia passim jacentium lapidum, permunisset omnia, satis fidens, nunquam eâ vim Romanum exercitum facturum, Ætolos ex quatuor millibus (tot enim convenerant) partim ad Heracleam præsidio obtinendam, quæ ante ipsas fauces posita est, partim Hypatam mittit, & Heracleam haud dubius consulem oppugnaturum, & jam multis nunciantibus, circa Hypatam omnia evastari. Consul, depopulatus Hypatensem primò, deinde Heracleensem agrum, inutili utrobique auxilio Ætolorum, in ipsis faucibus prope fontes calidarum aquarum adversus regem castra posuit. Ætolorum utræque manus Heracleam sese inclusérunt. Antiochum, cui, priusquam hostem cerneret, satis omnia permunita & præsidiis obsepta videbantur, timor deinde incessit, ne quas per imminentia juga calles inveniret ad transitum Romanus. nam & Lacedæmonios quondam ita à Persis circumitos fama erat; & nuper Philippum ab iisdem Romanis. itaque nuncium Heracleam ad Ætolos mittit, ut hanc saltem sibi operam eo bello præstarent, ut vertices circà montium occuparent obsiderentque, ne quâ transire Romanus posset. Hoc nuncio audito, dissensio inter Ætolos orta est. pars imperio parendum regis atque eundum censebant, pars subsistendum Heracleæ ad utramque fortunam; ut, sive victus à consule rex esset, in expedito habeant integras copias ad opem propinquis ferendam civitatibus suis; sive vinceret, ut dissipatos in fugam Romanos persequerentur. Utraque pars non mansit modò in sententia sua, sed etiam exsecuta est consilium. duo millia Heracleæ substiterunt: duo trisariam divisa

Digitized by Google

divisa Callidromum, & Rhoduntiam, & Tichiunta (hæc nomina cacuminibus sunt) occupavere.

XVII. Consul postquam infesta superiora loca ab Ætolis vidit, M. Porcium Catonem & L. Valerium Flaccum, consulares legatos, cum binis millibus delectorum peditum, ad castella Ætolorum, Flaccum in Rhoduntiam & Tichiunta, Catonem in Callidromum mittit. ipse, priusquam ad hostem copias admoveret, vocatos in concionem milites paucis est allocutus: *Plerosque omnium ordinum, milites, inter vos esse video, qui in hac eadem provincia T. Quinctii ductu auspicioque militaveritis. Macedonico bello inexsuperabilis magis saltus ad omnem Aoum fuit, quàm hic. Quippe portæ sunt hæ, & unus, inter duo maria clausis omnibus, velut naturalis transitus est. munitiones & locis opportunioribus tunc fuerunt, & validiores impositæ: exercitus hostium ille & numero major, & militum genere aliquanto melior. Quippe illic Macedones Thracesque & Illyrii erant, ferociſſimæ omnes gentes: hic Syri & Asiatici Graci sunt, leviſſima genera hominum & servituti nata. Rex ille bellicoſiſſimus, exercitatus jam inde ab juventa finitimis Thracum atque Illyriorum, & circà omnium accolarum bellis: hic, ut aliam omnem vitam omittam, is est, qui, quum ad inferendum populo Romano bellum ex Asia in Europam transiſſet, nihil memorabilius toto tempore hibernorum gesserit, quàm quòd amoris causâ ex domo privata, & obscuri etiam inter populares generis, uxorem duxit: & novus maritus, velut segnatus nuptialibus cœnis, ad pugnam proceſſit. Summa virium spesque ejus in Ætolis fuit; gente vaniſſima & ingratiſſima, ut vos priùs experti estis, nunc Antiochus experitur. Nam nec convenerunt frequentes, nec contineri in castris potuerunt, & in seditione ipsi inter se sunt: & quum Hypatam tuendam Heracleamque depoposciſſent, neutram tutati, refugerunt in juga montium, pars Heracleæ incluserunt seſe. Rex ipse confeſſus, nusquam æquo campo non modò congredi se ad pugnam audere, sed ne castra quidem in aperto ponere, relictâ omni ante se regione ea,*

Digitized by Google

eâ, quam se nobis ac Philippo ademisse gloriabatur, condidit se intra rupes: ne ante fauces quidem saltûs, ut quondam Lacedæmonios fama est, sed intrà penitus retractis castris: quod quantum interest ad timorem ostendendum, an muris alicujus urbis obsidendum sese incluserit? Sed neque Antiochum tuebuntur angustiæ, nec Ætolos vertices illi, quos ceperunt. Satis undique provisum atque præcautum est, ne quid adversus vos in pugna præter hostes esset. Illud proponere animo vestro debetis, non vos pro Græciâ libertate tantùm dimicare, (quanquam is quoque egregius titulus esset, liberatam à Philippo antè, nunc ab Ætolis & ab Antiocho literare) neque ea tantùm in præmium vestrum cessura, quæ nunc in regiis castris sunt: sed illum quoque omnem apparatum, qui in dies ab Ephesò exspectatur, prædæ futurum: Asiam deinde Syriamque, & omnia usque ad ortus solis ditissima regna imperio Romano aperturos. Quid deinde aberit, quin ab Gadibus ad mare rubrum Oceano fines terminemus, qui orbem terrarum amplexus sit, & omne humanum genus secundùm Deos nomen Romanum veneretur? In hac tanta præmia dignos parate animos, ut crastino die, bene juvantibus Diis, acie decernâmus.

XVIII. Ab hac concione dimissi milites, priusquam corpora curarent, arma telaque parant. Luce primâ, signo pugnæ proposito, instruit aciem consul, artâ fronte, ad naturam & angustias loci. Rex, postquam signa hostium conspexit, & ipse copias eduxit. Levis armaturæ partem ante vallum in primo locavit: tum Macedonum robur, quos Sarissophoros appellabant, velut firmamentum circa ipsas munitiones constituit. his ab sinistro cornu jaculatorum sagittariorumque & funditorum manum sub ipsis radicibus montis posuit, ut ex altiore loco nuda latera hostium incesserent. ab dextro Macedonibus ad ipsum munimentorum finem, quâ loca usque ad mare invia palustri limo & voraginibus claudunt, elephantos cum assueto præsidio posuit; post eos, equites; tum, modico intervallo relicto, ceteras copias in secunda acie. Macedones, pro vallo,

vallo locati, primò facilè sustinebant Romanos, tentantes ab omni parte aditus: multum adjuvantibus, qui ex loco superiore fundis, velut nimbum, glandes & sagittas simul ac jacula ingerebant. deinde, ut major, nec jam toleranda vis hostium inferebat se, pulsi loco intra munimenta, subductis ordinibus, concesserunt: inde ex vallo propè alterum vallum, hastis præ se objectis, fecerunt. & ita modica altitudo valli erat, ut & locum superiorem ad pugnandum suis præberet, & propter longitudinem hastarum subjectum haberet hostem. Multi, temere subeuntes vallum, transfixi sunt: & aut incepto irrito recessissent, aut plures cecidissent, ni M. Porcius ab jugo Callidromi, dejectis inde Ætolis, & magna ex parte cæsis, (incautos enim & plerosque sopitos oppresserat) super imminentem castris collem apparuisset.

XIX. Flacco non eadem fortuna ad Tichiunta & Rhoduntiam, nequicquam subire ad ea castella conato, fuerat. Macedones, quique alii in castris regiis erant, primò, dum procul nihil aliud, quàm turba & agmen, apparebat, Ætolos credere, visâ procul pugnâ, subsidio venire. ceterùm, ut primùm signaque & arma ex propinquo cognita errorem aperuerunt, tantus repentè pavor omnes cepit, ut, abjectis armis, fugerent. & munimenta sequentes impedierunt, & angustiæ vallis, per quam sequendi erant; & maximè omnium, quòd elephanti noviſſimi agminis erant, quos pedes ægrè præterire, eques nullo poterat modo, timentibus equis, tumultumque inter se majorem, quàm in prœlio, edentibus. Aliquantum temporis & direptio castrorum tenuit. Scarphiam tamen eo die persecuti sunt hostem. Multis in ipso itinere cæsis captisque, non equis virisque tantùm, sed etiam elephantis, quos capere non potuerant, interfectis, in castra reverterunt; quæ tentata eo die inter ipsum pugnæ tempus ab Ætolis, Heracleam obtinentibus præsidio, sine ullo haud parum auda-

Digitized by Google

audacis incepti effectu, fuerant. Consul, noctis insequentis tertiâ vigiliâ præmisso equitatu ad persequendum hostem, signa legionum primâ luce movit. Aliquantum viæ præceperat rex; ut qui non antè, quàm Elatiæ, ab effuso constiterit cursu: ubi primùm reliquiis pugnæque & fugæ collectis, cum perexigua manu semiermium militum Chalcidem se recepit. Romanus equitatus ipsum quidem regem Elatiæ assecutus non est, sed magnam partem agminis, aut lassitudine subsistentis, aut errore, aut qui sine ducibus per ignota itinera fugerent, dissipatos oppressêrunt. nec præter quingentos, qui circa regem fuerunt, ex toto exercitu quisquam effugit: etiam ex decem millibus militum, quos, Polybio auctore, trajecisse secum regem in Græciam scripsimus, exiguus numerus. quid si Antiati Valerio credamus, sexaginta millia militum fuisse in regio exercitu scribenti, quadraginta inde millia cecidisse, supra quinque millia capta cum signis militaribus ducentis triginta? Romanorum centum quinquaginta in ipso certamine pugnæ, ab incursu Ætolorum se tuentes non plus quinquaginta interfecti sunt.

XX. Consule per Phocidem & Bœotiam exercitum ducente, consciæ defectionis civitates cum velamentis ante portas stabant, metu ne hostiliter diriperentur. cetcrùm per omnes dies haud secus, quàm in pacato agro, sine violatione ullius rei agmen processit, donec in agrum Coronæum ventum est. Ibi statua regis Antiochi, posita in templo Minervæ Itoniæ, iram accendit: permissumque militi est, ut circumjectum templo agrum popularetur. deinde cogitatio animum subiit, quum communi decreto Bœotorum posita esset statua, indignum esse, in unum Coronensem agrum sævire. Revocato extemplo milite, finis populandi factus: castigati tantùm verbis Bœoti ob ingratum in tantis tamque recentibus beneficiis animum erga Romanos. Inter ipsum pugnæ tempus decem naves regiæ cum præfecto

fecto Iſidoro ad Thronium in ſinu Maliaco ſtabant. eò gravis vulneribus Alexander Acarnan, nuncius adverſæ pugnæ, quum perfugiſſet, trepidæ inde recenti terrore naves Cenæum Eubœæ petierunt. ibi mortuus ſepultuſque Alexander. Tres, quæ ex Aſia profectæ eundem portum tenuerant, naves, auditâ exercitûs clade, Epheſum redierunt. Iſidorus ab Cenæo Demetriadem, ſi fortè eò deferret fuga regem, trajecit. Per eoſdem dies A. Atilius, præfectus Romanæ claſſis, magnos regios commeatus, jam fretum, quod ad Andrum inſulam eſt, prætervectos, excepit: alias merſit, alias cepit naves. quæ noviſſimæ agminis erant, curſum in Aſiam verterunt. Atilius Pireæum, unde profectus erat, cum agmine captivarum navium revectus, magnam vim frumenti & Athenienſibus & aliis ejuſdem regionis ſociis diviſit.

XXI. Antiochus, ſub adventum conſulis à Chalcide profectus, Tenum primò tenuit: inde Epheſum tranſmiſit. Conſuli Chalcidem venienti portæ patuerunt, quum, appropinquante eo, Ariſtoteles, præfectus regis, urbe exceſſiſſet. & ceteræ urbes in Eubœa ſine certamine traditæ, poſt paucoſque dies, omnibus perpacatis, ſine ullius noxa urbis exercitus Thermopylas reductus, multo modeſtiâ poſt victoriam, quàm ipsâ victoriâ, laudabilior. Inde conſul M. Catonem, per quem, quæ geſta eſſent, ſenatus populuſque Romanus haud dubio auctore ſciret, Romam miſit. Is à Creuſa (Theſpienſium emporium eſt, in intimo ſinu Corinthiaco retractum) Patras Achaiæ petit: à Patris Corcyram uſque Ætoliæ atque Acarnaniæ littora legit, atque ita ad Hydruntum Italiæ trajecit. quinto die inde pedeſtri itinere Romam ingenti curſu pervenit. ante lucem ingreſſus urbem, à porta ad prætorem M. Junium iter intendit. Is primâ luce ſenatum vocavit. quò L. Cornelius Scipio, aliquot diebus antè à conſule dimiſſus, quum adveniens audiſſet, prægreſſum Catonem in

Digitized by Google

in ſenatu eſſe, ſupervenit exponenti, quæ geſta eſſent. Duo inde legati juſſu ſenatûs in concionem ſunt producti: atque ibi eadem, quæ in ſenatu, de rebus in Ætolia geſtis expoſuerunt: ſupplicatio in triduum decreta eſt; & ut quadraginta hoſtiis majoribus prætor, quibus Diis ei videretur, ſacrificaret. Per eoſdem dies & M. Fulvius Nobilior, qui biennio antè prætor in Hiſpaniam erat profectus, ovans urbem eſt ingreſſus: argenti bigati præ ſe tulit centum triginta millia: & extra numeratum duodecim millia pondo argenti: auri pondo centum viginti ſeptem.

XXII. Acilius conſul ab Thermopylis Heracleam ad Ætolos præmiſit, *ut tunc ſaltem, experti regiam vanitatem, reſipiſcerent; traditâque Heraclea, cogitarent de petendo ab ſenatu ſeu furoris ſui, ſeu erroris venia. & ceteras Græciæ civitates defeciſſe eo bello ab optimè de ſe meritis Romanis: ſed, quia poſt fugam regis, cujus fiduciâ officio deceſſiſſent, non addidiſſent pertinaciam culpæ, in fidem receptas eſſe. Ætolos quoque, quanquam non ſecuti ſint regem, ſed arceſſierint, & duces belli, non ſocii, fuerint, ſi pœnitere poſſint, poſſe & incolumes eſſe.* Ad ea quum pacati nihil reſponderetur, appareretque, armis rem gerendam, &, rege ſuperato, bellum Ætolicum integrum reſtare; caſtra ab Thermopylis ad Heracleam movit: eoque ipſo die, ut ſitum noſceret urbis, ab omni parte equo mœnia eſt circumvectus. Sita eſt Heraclea in radicibus Oetæ montis: ipſa in campo, arcem imminentem loco alto & undique præcipiti habet. Contemplatus omnia, quæ noſcenda erant, quatuor ſimul locis aggredi urbem conſtituit. à flumine Aſopo, quâ & gymnaſium eſt, L. Valerium operibus atque oppugnationi præpoſuit: arcem extra muros, quæ frequentiùs propè, quàm urbs, habitabatur, Ti. Sempronio Longo oppugnandam dedit: à ſinu Maliaco, quæ aditum haud facilem pars habebat, M. Bæbium; ab altero amniculo, quem Melana vocant, adverſus Dianæ templum,

Ap.

Digitized by Google

Ap. Claudium oppoſuit. Horum magno certamine intra paucos dies turres, arieteſque, & alius omnis apparatus oppugnandarum urbium perficitur. Et quum ager Heracleenſis, paluſter omnis frequenſque proceris arboribus, benignè ad omne genus operum materiam ſuppeditabat: tum, quia refugerant intra mœnia Ætoli, deſerta, quæ in veſtibulo urbis erant, tecta in varios uſus non tigna modò & tabulas, ſed laterem quoque, & cæmenta, & ſaxa variæ magnitudinis, præbebant.

XXIII. Et Romani quidem operibus magis, quàm armis, urbem oppugnabant: Ætoli contrà armis ſe tuebantur. nam, quum ariete quaterentur muri, non laqueis, ut ſolet, exceptos declinabant ictus; ſed armati frequentes, quidam ignes etiam, quos aggeribus injicerent, ferebant. fornices quoque in muro erant apti ad excurrendum: & ipſi, quum pro dirutis reficerent muros, crebriores eos, ut pluribus erumperetur in hoſtem locis, faciebant. Hoc primis diebus, dum integræ vires erant, & frequentes & impigre fecerunt: in dies deinde, pauciores & ſegnius. Etenim, quum multis urgerentur rebus, nulla eos res æquè, ac vigiliæ conficiebant; Romanis in magna copia militum ſuccedentibus aliis in ſtationem aliorum, Ætolos propter paucitatem eoſdem dies noctesque aſſiduo labore urente. Per quatuor & viginti dies, ita ut nullum tempus vacuum dimicatione eſſet, adverſus quatuor è partibus ſimul oppugnantem hoſtem nocturnus diurno continuatus labor eſt. Quum fatigatos jam Ætolos ſciret conſul & ex ratione temporis, & quòd ita transfugæ affirmabant, tale conſilium iniit. mediâ nocte receptui ſignum dedit, & ab oppugnatione ſimul omnes milites deductos uſque ad tertiam diei horam quietos in caſtris tenuit. inde cœpta oppugnatio ad mediam rurſus noctem perducta eſt: intermiſſa deinde uſque ad tertiam diei horam. Fatigationem rati cauſam eſſe Ætoli non conti-

Digitized by Google

continuandæ oppugnationis, quæ & ipsos affecerat, ubi Romanis datum receptui signum esset, velut ipsi quoque hoc revocati, pro se quisque ex stationibus decedebant: nec ante tertiam diei horam armati in muris apparebant.

XXIV. Consul, quum nocte mediâ intermisisset oppugnationem, quartâ vigiliâ rursus ab tribus partibus summâ vi aggressus, ab una Ti. Sempronium tenere intentos milites signumque exspectantes jussit, ad ea in nocturno tumultu, unde clamor exaudiretur, haud dubiè ratus hostes concursuros. Ætoli pars sopiti affecta labore ac vigiliis corpora ex somno moliebantur: pars vigilantes adhuc ad strepitum pugnantium in tenebris currunt. Hostes partim per ruinas jacentis muri transcendere conantur: partim scalis ascensus tentant. adversus quos undique ad opem ferendam occurrunt Ætoli. Pars una, in qua ædificia extra urbem erant, neque defenditur, neque oppugnatur: sed, qui oppugnarent, intenti signum exspectabant; defensor nemo aderat. Jam diluceſcebat, quum signum consul dedit: & sine ullo certamine partim per semiruta, partim scalis integros muros transcendêre. Simul clamor, index capti oppidi, est exauditus, undique Ætoli, desertis stationibus, in arcem fugiunt. Oppidum victores permissu consulis diripiunt; non tam ab ira, nec ab odio, quàm ut miles, coërcitus in tot receptis ex potestate hostium urbibus, aliquo tandem loco fructum victoriæ sentiret. Revocatos inde à medio ferme die milites quum in duas divisisset partes, unam radicibus montium circumduci ad rupem jussit, quæ, fastigio altitudinis par, mediâ valle velut abrupta ab arce erat; sed adeò propè geminata cacumina eorum montium sunt, ut ex vertice altero conjici tela in arcem possint: cum dimidia parte militum consul, ab urbe escensurus in arcem, signum ab iis, qui ab tergo in rupem evasuri erant, exspectabat. Non tulere, qui in arce erant, Ætoli

Digitized by Google

toli primum eorum, qui rupem ceperant, clamorem, deinde impetum ab urbe Romanorum, & fractis jam animis, & nullâ ibi præparatâ re ad obsidionem diutiùs tolerandam: utpote congregatis feminis, pueriſque, & imbelli aliâ turbâ in aream, quæ vix capere, nedum tueri, multitùdinem tantam poſſet. itaque, ad primum impetum abjectis armis, dediderunt ſeſe. Traditus inter ceteros princeps Ætolorum Damocritus eſt: qui principio belli decretum Ætolorum, quo arceſſendum Antiochum cenſuerant, T. Quinctio poſcenti reſponderat: *in Italia daturum, quum caſtra ibi Ætoli poſuiſſent.* ob eam ferociam majus victoribus gaudium traditus fuit.

XXV. Eodem tempore, quo Romani Heracleam, Philippus Lamiam ex compoſito oppugnabat, circa Thermopylas cum conſule, redeunte ex Bœotia, ut victoriam ipſi populoque Romano gratularetur, excuſaretque, quòd morbo impeditus bello non interfuiſſet, congreſſus. inde diverſi ad duas ſimul oppugnandas urbes profecti. Interſunt ſeptem millia ferme paſſuum. & quia Lamia quum poſita eſt in tumulo, tum regionem eâ maximè deſpectat oppidum, quâ breve intervallum videtur, & omnia in conſpectu ſunt; quum enisè, velut propoſito certamine, Romani Macedoneſque diem ac noctem aut in operibus, aut in prœliis eſſent, hoc major difficultas Macedonibus erat, quòd Romani aggere & vineis, & omnibus ſupra terram operibus, ſubtus Macedones cuniculis oppugnabant: & in aſperis locis ſilex ſæpe impenetrabilis ferro occurrebat. &, quùm parum procederet inceptum, per colloquia principum oppidanos tentabat rex, ut urbem dederent; haud dubius, quin, ſi priùs Heraclea capta foret, Romanis ſe potiùs, quàm ſibi, dediturі eſſent, ſuamque gratiam conſul in obſidione liberanda facturus eſſet. Nec eum opinio eſt fruſtrata: confeſtim enim ab Heraclea capta nuncius venit, ut oppugnatione abſiſteret;

Digitized by Google

sisteret: *aquius esse, Romanos militem, qui acie dimicâssent cum Ætolis, præmia victoriæ habere.* Ita receſſum ab Lamia eſt, & propinquæ clade urbis ipſi, ne quid ſimile paterentur, effugerunt.

XXVI. Paucis, priuſquam Heraclea caperetur, diebus, Ætoli, concilio Hypatam coacto, legatos ad Antiochum miſerunt: inter quos & Thoas idem, qui antea, miſſus eſt. mandata erant, ut ab rege peterent, primùm, ut ipſe, coactis rurſus terreſtribus navalibuſque copiis, in Græciam trajiceret: deinde, ſi qua ipſum teneret res, ut pecuniam & auxilia mitteret. *id quum ad dignitatem ejus fidemque pertinere, non prodi ſocios, tum etiam ad incolumitatem regni, non ſinere, Romanos, omnia curâ vacuos, quum Ætolorum gentem ſuſtuliſſent, omnibus copiis in Aſiam trajicere.* Vera erant, quæ dicebantur: eo magis regem moverunt. Itaque in præſentia pecuniam, quæ ad uſus belli neceſſaria erat, legatis dedit: auxilia terreſtria navaliaque affirmavit miſſurum. Thoantem unum ex legatis retinuit, & ipſum haud invitum morantem, ut exactor præſens promiſſorum adeſſet.

XXVII. Ceterùm Heraclea capta fregit tandem animos Ætolorum: & poſt paucos dies, quàm ad bellum renovandum acciendumque regem in Aſiam miſerant legatos, abjectis belli conſiliis, pacis petendæ oratores ad conſulem miſerunt. Quos dicere exorſos conſul interfatus, quum alia ſibi prævertenda eſſe dixiſſet, redire Hypatam eos, datis dierum decem induciis, & L. Valerio Flacco cum iis miſſo, juſſit. ei, quæ ſecum acturi fuiſſent, exponere, & ſi qua vellent alia. Hypatam ut eſt ventum, principes Ætolorum apud Flaccum concilium habuerunt; conſultantes, quonam agendum modo apud conſulem foret. His parantibus antiqua fœderum ordiri, meritaque in populum Romanum, *A ſiſtere iis,* Flaccus juſſit, *quæ ipſi violâſſent ac rupiſſent. cenſeſſionem iis culpæ magis profuturam, & totam*

iis

in preces orationem versam. nec enim in causa ipsorum, sed in populi Romani clementia spem salutis positam esse. & se suppliciter agentibus iis adfuturum, & apud consulem, & Romæ in senatu. eò quoque enim mittendos fore legatos. Hæc una via omnibus ad salutem visa est, *ut in fidem se permitterent Romanorum. Ita enim & illis violandi supplices verecundiam se imposituros: & ipsos nihilominus suæ potestatis fore, si quid melius fortuna ostendisset.*

XXVIII. Postquam ad consulem ventum est, Phæneas legationis princeps longam orationem, & variè ad mitigandam iram victoris compositam, ita ad extremum finivit, ut diceret; *Ætolos se suaque omnia fidei populi Romani permittere.* Id consul ubi audivit: *Etiam atque etiam videte,* inquit, *Ætoli, ut ita permittatis.* Tum decretum Phæneas, in quo id disertè scriptum erat, ostendit. *Quando ergo,* inquit, *ita permittitis, postulo, ut mihi Dicæarchum civem vestrum, & Menestam Epirotam,* (Naupactum is cum præsidio ingressus ad defectionem compulerat) *& Amynandrum cum principibus Athamanum, quorum consilio ab nobis defeciſtis, sine mora dedatis.* Propè dicentem interfatus Romanum Phæneas, *Non in servitutem,* inquit, *sed in fidem tuam nos tradidimus. & certum habeo, te imprudentiâ labi, qui nobis imperes, quæ moris Græcorum non sint.* Ad hæc consul, *Nec, Hercle,* inquit, *magnopere nunc curo, quid Ætoli satis ex more Græcorum factum esse censeant: dum ego more Romano imperium inhibeam in deditos modò decreto suo, antè armis victos. Itaque, ni propere fit, quod impero, vinciri vos jam jubeo:* afferrique catenas, & circumsistere lictores jussit. Tum fracta Phæneæ ferocia, Ætolisque aliis est: & tandem, cujus conditionis essent, sensere. &, *se quidem,* Phæneas, *& qui adsint Ætolorum, scire facienda esse, quæ imperentur,* dixit: *sed ad deceruenda ea concilio Ætolorum opus esse. ad id petere, ut decem dierum inducias daret.* Petente Flaeco pro Ætolis, induciæ datæ; & Hypatam reditum est. Ubi quum in consilio delectorum, quos A-

Digitized by Google

pocletos vocant, Phœneas, & quæ imperarentur, & quæ ipsis propè accidissent, exposuissetque; ingemuerunt quidem principes conditioni suæ, parendum tamen victori censebant, & ex omnibus oppidis convocandos Ætolos ad concilium.

XXIX. Postquam verò omnis coacta multitudo eadem illa audivit, adeò sævitiâ imperii atque indignitate exasperati animi sunt, ut, si in pace fuissent, illo impetu iræ concitari potuerint ad bellum. Ad iram accedebat & difficultas eorum, quæ imperarentur: *quonam modo enim utique regem Amynandrum se tradere posse?* Et spes fortè oblata, quòd Nicander, eo ipso tempore ab rege Antiocho veniens, implevit exspectatione vanâ multitudinem, terrâ marique ingens parari bellum. Is duodecimo die, quàm conscenderat navem, in Ætoliam, perfectâ legatione, rediens Phalara in sinu Maliaco tenuit. inde Lamiam pecuniam quum devexisset, ipse cum expeditis vesperâ primâ inter Macedonum Romanaque castra medio agro, dum Hypatam notis callibus petit, in stationem incidit Macedonum, deductusque ad regem est, nondum convivio dimisso. Quod ubi nunciatum est, velut hospitis, non hostis, adventu motus Philippus, accumbere eum, epularique jussum, atque inde, dimissis aliis, solum retentum, ipsum quidem de se timere quicquam vetuit. Ætolorum prava consilia, atque in ipsorum caput semper recidentia, accusavit. qui primùm Romanos, deinde Antiochum in Græciam adduxissent. *Sed præteritorum, quæ magis reprehendi, quàm corrigi, possint, oblitum se, non facturum, ut insultet adversis rebus eorum. Ætolos quoque finire tandem adversus se odia debere; & Nicandrum privatim ejus diei, quo servatus à se foret, meminisse.* Ita datis, qui in tutum eum prosequerentur, Hypatam Nicander consultantibus de pace Romana supervenit.

XXX. M. Acilius, venditâ, aut concessâ militi circa Heracleam prædâ, postquam nec Hypatæ pacata esse

Digitized by Google

ſe conſilia, & Naupactum concurriſſe Ætolos, ut inde totum impetum belli ſuſtinerent, audivit; præmiſſo Ap. Claudio cum quatuor millibus militum ad occupanda juga, quâ difficiles tranſitus montium erant, ipſe Oetam aſcendit, Herculique ſacrificium fecit in eo loco, quem Pyram, quòd ibi mortale corpus ejus Dei ſit crematum, appellant. inde toto exercitu profectus reliquum iter ſatis expedito agmine fecit. Ut ad Coracem eſt ventum, (mons eſt altiſſimus inter Callipolin & Naupactum) ibi & jumenta multa ex agmine præcipitata cum ipſis oneribus ſunt, & homines vexati. Et facilè apparebat, quàm cum inerti hoſte res eſſet, qui tam impeditum ſaltum nullo præſidio, ut claudere tranſitum, inſediſſet. Tum quoque vexato exercitu, ad Naupactum deſcendit: &, uno caſtello adverſus arcem poſito, ceteras partes urbis, diviſis copiis pro ſitu mœnium, circumſedit. nec minus operis laboriſque ea oppugnatio, quàm Heracleæ, habuit.

XXXI. Eodem tempore & Meſſene in Peloponneſo ab Achæis, quòd concilii eorum recuſaret eſſe, oppugnari cœpta eſt. Etenim duæ civitates, Meſſene & Elis, extra concilium Achaicum erant: cum Ætolis ſentiebant. Elei tamen, poſt fugatum ex Græcia Antiochum, legatis Achæorum leniùs reſponderant; *dimiſſo præſidio regio, cogitaturos ſe, quid ſibi faciendum eſſet.* Meſſenii, ſine reſponſo dimiſſis legatis, moverant bellum; trepidique rerum ſuarum, quum jam ager effuſo exercitu paſſim ureretur, caſtraque prope urbem poni viderent, legatos Chalcidem ad T. Quinctium, auctorem libertatis, miſerunt, qui nunciarent, Meſſenios Romanis, non Achæis, & aperire portas, & dedere urbem paratos eſſe. Auditis legatis, extemplo profectus Quinctius, à Megalopoli ad Diophanem prætorem Achæorum miſit, qui extemplo reducere eum à Meſſene exercitum, & venire ad ſe juberet. Dicto paruit Diophanes: &, ſolutâ obſidione, expeditus ipſe,

Digitized by Google

prægreſſus agmen, circa Andaniam, parvum oppidum, inter Megalopolim Meſſenenque poſitum, Quinctio occurrit; &, quum cauſas oppugnationis exponeret, caſtigatum leniter, quòd tantam rem ſine auctoritate ſua conatus eſſet, dimittere exercitum juſſit, nec pacem omnium bono partam turbare. Meſſeniis imperavit, ut exſules reducerent, & Achæorum concilii eſſent. ſi qua haberent, de quibus aut recuſare, aut in poſterum caveri ſibi vellent, Corinthum ad ſe venirent. Diophanem concilium Achæorum extemplo ſibi præbere juſſit. Ibi, de Zacyntho intercepta per fraudem inſula queſtus, poſtulavit, ut reſtitueretur Romanis. Philippi Macedonum regis Zacynthus fuerat: eam mercedem Amynandro dederat, ut per Athamaniam ducere exercitum in ſuperiorem partem Ætoliæ liceret. quâ expeditione fractis animis, Ætolos compulit ad petendam pacem. Amynander Philippum Megalopolitanum inſulæ præfecit: poſtea per bellum, quo ſe Antiocho adverſus Romanos conjunxit, Philippo ad munia belli revocato, Hieroclem Agrigentinum ſucceſſorem miſit.

XXXII. Is, poſt fugam ab Thermopylis Antiochi, Amynandrumque à Philippo Athamaniâ pulſum, miſſis ultro ad Diophanem prætorem Achæorum nunciis, pecuniam pactus, inſulam Achæis tradidit. Id præmium belli ſuum eſſe, æquum cenſebant Romani. *non enim M. Acilium conſulem legionesque Romanas Diophani & Achæis ad Thermopylas pugnâſſe.* Diophanes adverſus hæc purgare interdum ſeſe gentemque; interdum de jure facti diſſerere. Quidam Achæorum & initio eam ſe rem aſpernatos teſtabantur, & tunc pertinaciam increpitabant prætoris: auctoribuſque iis decretum eſt, ut T. Quinctio ea res permitteretur. Erat Quinctius, ſicut adverſantibus aſper, ita, ſi cederes, idem placabilis. Omiſsâ igitur contentione vocis vultûſque, *Si utilem*, inquit, *poſſeſſionem ejus inſulæ cenſerem Achæis eſſe, auctor*

Digitized by Google

auctor essem senatui populoque Romano, ut eam vos habere sinerent. ceterùm sicut testudinem, ubi collecta in suum tegumen est, tutam ad omnes ictus video esse; ubi exerit partes aliquas, quodcumque nudavit, obnoxium atque infirmum habere; haud dissimiliter vos, Achæi, clausos undique mari, quæ intra Peloponnesi sint terminos, ea & jungere vobis, & juncta tueri facile; simul aviditate plura amplectendi hinc excedatis, nuda vobis omnia, quæ extrà sint, & exposita ad omnes ictus esse. Assentiente omni concilio, nec Diophane ultrà tendere ausо, Zacynthus Romanis traditur.

XXXIII. Per idem tempus Philippus rex, proficiscentem consulem ad Naupactum percunctatus, si se interim, quæ defecissent ab societate Romana, urbes recipere vellet, permittente eo, ad Demetriadem copias admovit, haud ignarus, quanta ibi tum perturbatio esset. Destituti enim ab omni spe, quum desertos se ab Antiocho, spem nullam in Ætolis esse cernerent, dies noctesque aut Philippi hostis adventum, aut infestiorem etiam; quo justiùs irati erant, Romanorum exspectabant. Turba erat ibi incondita regiorum: qui, primò pauci in præsidio relicti, postea plures, plerique inermes, ex prœlio adverso fugâ delati, nec virium, nec animi satis ad obsidionem tolerandam habebant. itaque pramissis à Philippo, qui spem impetrabilis veniæ ostendebant, responderunt, patere portas regi. Ad primum ejus ingressum principum quidam urbe excesserunt: Eurylochus mortem sibi conscivit, Antiochi milites (sic enim pacti erant) per Macedoniam Thraciamque, prosequentibus Macedonibus, ne quis eos violaret, Lysimachiam deducti sunt. Erant & paucæ naves Demetriade, quibus præerat Isidorus: eæ quoque cum præfecto suo dimissæ sunt. Inde Dolopiam, & Aperantiam, & Perrhæbiæ quasdam civitates recepit.

XXXIV. Dum hæc à Philippo geruntur, T. Quinctius, receptâ Zacyntho ab Achaïco concilio, Naupa-

ctum trajecit; quæ jam per duos menſes (ſed prope excidium erat) oppugnabatur, &, ſi capta vi foret, omne ibi nomen Ætolorum ad internecionem videbatur venturum. Ceterùm, quanquam meritò iratus erat Ætolis, quòd ſolos obtrectâſſe gloriæ ſuæ, quum liberaret Græciam, meminerat, & nihil auctoritate ſuâ motos eſſe, quum, quæ tum maximè acciderant, caſura prænonens, à furioſo incepto eos deterreret; tamen, ſui maximè operis eſſe credens, nullam gentem liberatæ à ſe Græciæ funditus everti, obambulare muris, ut facilè noſceretur ab Ætolis, cœpit. Conſeſtim à primis ſtationibus cognitus eſt, vulgatumque per omnes ordines, Quinctium eſſe. itaque, concurſu facto undique in muros, manus pro ſe quiſque tendentes, conſonante clamore nominatim Quinctium orare, ut opem ferret ac ſervaret. Et tum quidem, quanquam moveretur his vocibus, manu tamen abnuit, quidquam opis in ſe eſſe. Ceterùm, poſtquam ad conſulem venit: *Utrùm ſefellit*, inquit, *te, M. Acili, quid agatur? an, quum ſatis pervideas, nihil id magnopere ad ſummam rem pertinere cenſes?* Erexerat exſpectatione conſulem; &, *Quin expromis*, inquit, *quid rei ſit?* Tum Quinctius: *Ecquid vides, te, devicto Antiocho, in duabus urbibus oppugnandis tempus terere, quum jam propè annus circumactus ſit imperii tui? Philippum autem, qui non aciem, non ſigna hoſtium vidit, non ſolùm urbes, ſed tot jam gentes, Athamaniam, Perrhæbiam, Aperantiam, Dolopiam ſibi adjunxiſſe? Atque non tantum intereſt noſtra, Ætolorum opes ac vires minui, quantum, non ſupra modum Philippum creſcere, & victoriæ tuæ præmium te militeſque tuos nondum duas urbes, Philippum tot gentes Græciæ habere.*

XXXV. Aſſentiebatur his conſul: ſed pudor, ſi irrito incepto abſcederet obſidione, occurrebat: tota inde Quinctio res permiſſa eſt. Is rurſus ad eam partem muri, quâ paulo antè vociferati Ætoli fuerant, rediit. ibi quum impenſiùs orarent, ut miſereretur gentis

gentis Ætolorum, exire aliquos ad se jussit. Phæneas ipse principesque alii extemplo egressi sunt. quibus provolutis ad pedes, *Fortuna*, inquit, *vestra facit, ut & ira mea & orationis temperem. Evenerunt, quæ prædixi eventura. & ne hoc quidem reliqui vobis est, ut indiguis accidisse ea videantur. Ego tamen, forte quâdam nutrienda Graciæ datus, ne ingratis quidem benefacere abstitam. Mittite oratores ad consulem, qui inducias tantum temporis petant, ut mittere legatos Romam possitis, per quos senatui de vobis permittatis. Ego apud consulem deprecator defensorque vobis adero.* Ita, ut censuerat Quinctius, fecerunt: nec aspernatus est legationem consul. induciisque in diem certam datis, quâ legatio renunciari ab Roma posset, soluta obsidio est, & exercitus in Phocidem missus. Consul cum T. Quinctio ad Achaïcum concilium Ægium trajecit. ibi de Eleis & de exsulibus Lacedæmoniorum restituendis actum. & neutra perfecta res, quia suæ gratiæ reservari eam Achæi, Elei per se ipsi, quàm per Romanos, maluerunt Achaïco contribui concilio. Epirotarum legati ad consulem venerunt, quos non sincerâ fide in amicitia fuisse satis constabat: militem tamen nullum Antiocho dederant, pecuniâ juvisse eum insimulabantur; legatos ad regem ne ipsi quidem misisse inficiabantur. Iis petentibus, ut in amicitia pristina esse liceret, respondit consul, *Se, utrùm hostium, an pacatorum, eos numero haberet, nondum scire. Senatum ejus rei judicem fore. Integram se causam eorum Romam rejicere. inducias ad id dierum nonaginta dare.* Epirotæ Romam missi senatum adierunt. iis, magis, quæ non feciſsent hostilia, referentibus, quàm purgantibus ea, de quibus arguebantur, responsum datum est, quo veniam impetrâsse, non causam probâsse, videri possent. Et Philippi regis legati sub idem tempus in senatum introducti, gratulantes de victoria. iis petentibus, ut sibi sacrificare in Capitolio, donumque ex auro liceret ponere in æde Jovis Optimi Maximi, per-

Digitized by Google

missum ab senatu. centum pondo coronam auream posuerunt. Non respondsum solùm benignè legatis est; sed Philippi quoque filius Demetrius, qui obses Romæ erat, ad patrem reducendus legatis datus est. Bellum, quod cum Antiocho rege in Græcia gestum est à M. Acilio consule, hunc finem habuit.

XXXVI. Alter consul P. Cornelius Scipio, Galliam provinciam sortitus, priusquam ad bellum, quod cum Bojis gerendum erat, proficiscereturˌ postulavit ab senatu, ut pecunia sibi decerneretur ad ludos, quos prætor in Hispania inter ipsum discrimen pugnæ vovisset. Novum atque iniquum postulare est visus. censuerunt ergo, *quos ludos inconsulto senatu ex sua unius sententia vovisset, eos uti de mancipiis, si quam pecuniam ad id reservâsset, vel sud ipse impensâ faceret.* eos ludos per dies decem P. Cornelius fecit. Per idem ferè tempus ædes Matris Magnæ Idææ dedicata est: quam Deam is P. Cornelius, advectam ex Asia P. Cornelio Scipione, cui post Africano fuit cognomen, P. Licinio consulibus, in Palatium à mari detulerat. Locaverant ædem faciendam ex senatusconsulto M. Livius, C. Claudius censores, M. Cornelio, P. Sempronio consulibus: tredecim annis post, quàm locata erat, dedicavit eam M. Junius Brutus, ludique ob dedicationem ejus facti, quos primos scenicos fuisse, Antias Valerius est auctor, Megalesia appellatos. Item Juventatis ædem in circo maximo C. Licinius Lucullus duumvir dedicavit. Voverat eam sexdecim annis antè M. Livius consul, quo die Hasdrubalem exercitumque ejus cecidit. idem censor eam faciendam locavit, M. Cornelio, P. Sempronio consulibus. Hujus quoque dedicandæ causâ ludi facti: & eo omnia cum majore religione facta, quòd novum cum Antiocho instabat bellum.

XXXVII. Principio ejus anni, quo hæc, jam profecto ad bellum M. Acilio, manente adhuc Romæ P. Cornelio consule, agebantur, boves duos domitos in Carinis

Digitized by Google

Carinis per scalas perveniſſe in tegulas ædificii, proditum memoriæ eſt. Eos vivos comburi, cineremque eorum dejici in Tiberim, aruſpices juſſerunt. Tarracinæ & Amiterni nunciatum eſt aliquoties lapidibus pluiſſe; Minturnis ædem Jovis & tabernas circa forum de cœlo tactas eſſe; Vulturni in oſtio fluminis duas naves fulmine ictas conflagrâſſe. Eorum prodigiorum causâ libros Sibyllinos ex ſenatuſconſulto decemviri quum adiſſent, renunciârunt, *Jejunium inſtituendum Cereri eſſe, & id quinto quoque anno ſervandum: & ut novemdiale ſacrum fieret, & unum diem ſupplicatio eſſet. coronati ſupplicarent: & conſul P. Cornelius, quibus Diis, quibuſque hoſtiis edidiſſent decemviri, ſacrificaret.* Placatis Diis, nunc votis ritè ſolvendis, nunc prodigiis expiandis, in provinciam proficiſcitur conſul, atque inde Cn. Domitium proconſulem, dimiſſo exercitu, Romam decedere juſſit: ipſe in agrum Bojorum legiones induxit.

XXXVIII. Sub idem ferè tempus Ligures, lege ſacratâ coacto exercitu, nocte improviſò caſtra Q. Minucii proconſulis aggreſſi ſunt. Minucius uſque ad lucem intra vallum militem inſtructum tenuit; intentus, ne quà tranſcenderet hoſtis munimenta. Primâ luce duabus ſimul portis eruptionem fecit. nec primo impetu, quod ſperaverat, Ligures pulſi ſunt: duas ampliùs horas dubium certamen ſuſtinuere. Poſtremò, quum alia atque alia agmina erumperent, & integri ſeſſis ſuccederent ad pugnam, tandem Ligures, inter cetera etiam vigiliis confecti, terga dederunt. cæſa ſupra quatuor millia hoſtium; ex Romanis ſociiſque minùs trecenti perierunt. Duobus ferè poſt menſibus P. Cornelius conſul cum Bojorum exercitu ſignis collatis egregiè pugnavit. Duodetriginta millia hoſtium cæſa, Antias Valerius ſcribit; capta tria millia & quadringentos; ſigna militaria centum viginti quatuor; equos mille ducentos triginta; carpenta ducenta quadraginta ſeptem: ex victoribus mille quadringentos

Digitized by Google

tos octoginta quatuor cecidisse. Ubi ut in numero scriptori parum fidei sit, (quia in augendo eo non alius intemperantior est) magnam victoriam fuisse apparet, quòd & castra capta sunt, & Boji post eam pugnam extemplo dediderunt sese, & quòd supplicatio ejus victoriæ causâ decreta ab senatu, victimæque majores cæsæ.

XXXIX. Per eosdem dies M. Fulvius Nobilior ex ulteriore Hispania ovans urbem est ingressus. argenti transtulit duodecim millia pondo: bigati argenti centum triginta: auri centum viginti septem pondo. P. Cornelius consul primò, obsidibus à Bojorum gente acceptis, agri parte ferè dimidiâ eos multavit: quò, si vellet, populus Romanus colonias mittere posset. Inde, Romam, ut ad triumphum haud dubium, decedens, exercitum dimisit, & adesse Romæ ad diem triumphi jussit. ipse, postero die, quàm venit, senatu in ædem Bellonæ vocato, quum de rebus ab se gestis disseruisset, postulavit, ut sibi triumphanti liceret in urbem invehi. P. Sempronius Blæsus tribunus plebis, *non negandum Scipioni, sed differendum honorem triumphi*, censebat. *Bella Ligurum Gallicis semper juncta fuisse: eas inter se gentes mutua ex propinquo ferre auxilia. Si P. Scipio, devictis acie Bojis, aut ipse cum victore exercitu in agrum Ligurum transisset, aut partem copiarum Q. Minucio misisset, qui jam tertium ibi annum dubio detineretur bello, debellari cum Liguribus potuisse. Nunc ad triumphum frequentandum deductos esse milites, qui egregiam navare operam reipublicæ potuissent: possent etiam, si senatus, quod festinatione triumphi præterniissum esset, id restituere differendo triumpho vellet. Juberent, consulem cum legionibus redire in provinciam; dare operam, ut Ligures subigantur. Nisi illi cogantur in jus judiciumque populi Romani, ne Bojos quidem quieturos: aut pacem, aut bellum utrobique habenda. Devictis Liguribus, paucos post menses proconsulem P. Cornelium,*

Digitized by Google

tum multorum exemplo, qui in magistratu non triumpha-verunt, triumphaturum esse.

XL. Ad ea consul, *Neque se Ligures provinciam sortitum esse*, ait, *neque cum Liguribus bellum gessisse, neque triumphum de iis postulare. Q. Minucium confidere brevi, subactis iis, meritum triumphum postulaturum atque impetraturum esse. se de Gallis Bojis postulare triumphum, quos acie vicerit, castris exuerit: quorum gentem bidno post pugnam totam acceperit in deditionem: à quibus obsides abduxerit, pacis futuræ pignus. Verum enimvero illud multo majus esse, quòd tantum numerum Gallorum occiderit in acie, quòd cum tot millibus certè Bojorum nemo ante se imperator pugnaverit: plus partem dimidiam ex quinquaginta millibus hominum cæsam, multa millia capta: senes puerosque Bojis superesse. Itaque id quemquam mirari posse, cur victor exercitus, quum hostem in provincia neminem reliquisset, Romam venerit ad celebrandum consulis triumphum? Quorum militum si & in alia provincia operâ uti senatus velit; utro tandem modo promptiores ad aliud periculum novumque laborem ituros credat, si perfoluta iis fine detrectatione prioris periculi laborisque merces sit, an si spem pro re ferentes dimittant, jam semel in prima spe deceptos? Nam, quod ad se attineat, sibi gloriæ in omnem vitam illo die satis quæsitum esse, quo se virum optimum judicatum ad accipiendam Matrem Idæam misisset senatus. Hoc titulo, etsi nec consulatus nec triumphus adjicitur, satis honestam honoratamque P. Scipionis Nasicæ imaginem fore.* Universus senatus non ipse modò ad decernendum triumphum consensit, sed etiam tribunum plebis auctoritate suâ compulit ad remittendam intercessionem. P. Cornelius consul triumphavit de Bojis. in eo triumpho Gallicis carpentis arma signaque & spolia omnis generis transvexit, & vasa ænea Gallica: & cum captivis nobilibus equorum quoque captorum gregem traduxit. Aureos torques transtulit mille quadringentos, septuaginta unum. ad hoc auri pondo ducenta quadraginta septem, argenti infe-

Digitized by Google

cti factique in Gallicis vasis, non infabre suo more factis, duo millia trecenta quadraginta pondo, bigatorum nummorum ducenta triginta quatuor. militibus, qui currum secuti sunt, trecenos vicenos quinos asses divisit; duplex centurioni; triplex equiti. Postero die, concione advocatâ, de rebus ab se gestis, & de injuria tribuni bello alieno se illigantis, ut suæ victoriæ fructu se defraudaret, quum disseruisset, milites exauctoratos dimisit.

XLI. Dum hæc in Italia geruntur, Antiochus Ephesi securus admodum de bello Romano erat, tanquam non transituris in Asiam Romanis. quam securitatem ei magna pars amicorum aut per errorem, aut assentando, faciebat. Hannibal unus, cujus eo tempore vel maxima apud regem auctoritas erat, *Magis mirari se*, aiebat, *quòd non jam in Asia essent Romani, quàm venturos dubitare. Propius esse, in Asiam ex Græcia, quàm ex Italia in Græciam trajicere: & multo majorem causam Antiochum, quàm Ætolos, esse. neque enim mari minùs, quàm terrâ, pollere Romana arma. jampridem classem circa Maleam esse. Audire sese, nuper novas naves novumque imperatorem rei gerendæ causâ ex Italia venisse. Itaque desineret Antiochus pacem sibi ipse spe vanâ facere. In Asia, & de ipsa Asia, brevi terrâ marique dimicandum ei cum Romanis esse: & aut imperium adimendum orbem terrarum affectantibus, aut ipsi regnum amittendum.* Unus vera & providere, & fideliter prædicere visus. itaque ipse rex navibus, quæ paratæ instructæque erant, Chersonesum petit; ut ea loca, si fortè terrâ venirent Romani, præsidiis firmaret. ceteram classem Polyxenidam parare & deducere jussit; speculatorias naves ad omnia exploranda circa insulas dimisit.

XLII. C. Livius, præfectus Romanæ classis, cum quinquaginta navibus tectis profectus, ab Roma Neapolim, quò ab sociis ejus oræ convenire jusserat apertas naves, quæ ex fœdere debebantur, Siciliam inde petit;

Digitized by Google

petit: fretoque Meſſanam prætervectus, quum ſex Punicas naves ad auxilium miſſas accepiſſet, ab Rheginis Locriſque & ejuſdem juris ſociis debitas exegiſſet naves, luſtratâ claſſe ad Lacinium, altum petit. Corcyram, quam primam Græciæ civitatium adiit, quum veniſſet, percunctatus de ſtatu belli, (necdum enim omnia in Græcia perpacata erant) & ubi claſſis Romana eſſet, poſtquam audivit, circa Thermopylarum ſaltum in ſtatione conſulem ac regem eſſe, claſſem Piræi ſtare, maturandum ratus omnium rerum causâ, pergit protinus navigare Peloponneſum. Samen Zacynthumque, quia partis Ætolorum maluerant eſſe, protinus depopulatus, Maleam petit: &, proſperâ navigatione uſus, paucis diebus Piræeum ad veterem claſſem pervenit. Ad Scyllæum Eumenes rex cum tribus navibus occurrit; quum Æginæ diu incertus conſilii fuiſſet, utrùm ad tuendum rediret regnum, (audiebat enim Antiochum Epheſi navales terreſtreſque parare copias) an nuſquam abſcederet ab Romanis, ex quorum fortuna ſua penderet. A Piræeo A. Atilius, traditis ſucceſſori quinque & viginti navibus tectis, Romam eſt profectus. Livius unà & octoginta roſtratis navibus, multis præterea minoribus, quæ aut apertæ roſtratæ, aut ſine roſtris ſpeculatoriæ erant, Delum trajecit.

XLIII. Eo ferè tempore conſul Acilius Naupactum oppugnabat. Livium Deli per aliquot dies (& eſt ventoſiſſima regio inter Cycladas, fretis aliàs majoribus, aliàs minoribus diviſas) adverſi venti tenuerunt. Polyxenidas, certior per diſpoſitas ſpeculatorias naves factus, Deli ſtare Romanam claſſem, nuncios ad regem miſit, qui, omiſſis, quæ in Helleſponto agebat, cum roſtratis navibus, quantum accelerare potuit, Epheſum rediit: & conſilium extemplo habuit, faciendumne periculum navalis certaminis foret. Polyxenidas negabat ceſſandum: *& utique priùs conſligendum, quàm*

quàm classis Eumenis & Rhodia naves conjungerentur Romanis. ita numero non ferme impares futuros se, ceteris omnibus superiores, & celeritate navium, & varietate auxiliorum. Nam Romanas naves, quum ipsas insciè factas immobiles esse, tum etiam, ut quæ in terram hostium veniant, onustas commeatu venire: suas autem, ut pacata omnia circa se relinquentes, nihil præter militem atque arma habituras. multum etiam adjuturam notitiam maris terrarumque & ventorum: quæ omnia ignaros turbatura hostes essent. Movit omnes auctor consilii, qui & re consilium exsecuturus erat. Biduum in apparatu morati: tertio die centum navibus, quarum septuaginta tectæ, ceteræ apertæ, minoris omnes formæ, erant, profecti Phocæam petierunt. inde, quum audîsset, appropinquare jam Romanam classem, rex, quia non interfuturus navali certamini erat, Magnesiam, quæ ad Sipylum est, concessit, ad terrestres copias comparandas. classis ad Cyssuntem portum Erythræorum, tanquam ibi aptiùs exspectatura hostem, contendit. Romani, ubi primùm aquilones (iis namque per aliquot dies tenuerant) cecidere, ab Delo Phanas, portum Chiorum in Ægæum mare versum, petunt: inde ad urbem circumegere naves, commeatuque sumpto, Phocæam trajiciunt. Eumenes, Elæam ad suam classem profectus, paucis post inde diebus, cum quatuor & viginti navibus tectis, apertis pluribus, paulo à Phocæa ad Romanos, parantes instruentesque se ad navale certamen, rediit. Inde centum quinquaginta tectis navibus, apertis ferme quinquaginta, profecti, primò, aquilonibus transversis quum urgerentur in terram, cogebantur tenui agmine propè in ordinem singulæ naves ire; deinde, ut lenita paulùm vis venti est, ad Corycum portum, qui super Cyssuntem est, conati sunt trajicere.

XLIV. Polyxenidas, ut appropinquare hostes allatum est, occasione pugnandi lætus, sinistrum ipse cornu in altum extendit, dextrum cornu præfectos navium

tum ad terram explicare jubet, & æquâ fronte ad pugnam procedebat. Quod ubi vidit Romanus, vela contrahit, malosque inclinat, &, simul armamenta componens, opperitur insequentes naves. Jam ferme triginta in fronte erant; quibus ut æquaret lævum cornu, dolonibus erectis altum petere intendit: jussis, qui sequebantur, adversus dextrum cornu prope terram proras dirigere. Eumenes agmen cogebat. ceterùm, ut demendis armamentis tumultuari primùm cœptum est, & ipse, quantâ maximâ celeritate potest, concitat naves. Jam omnibus in conspectu erant: duæ Punicæ naves antecedebant Romanam classem, quibus obviæ tres fuerunt regiæ naves. & ut in numero impari, duæ regiæ unam circumsistunt: & primùm ab utroque latere remos detergunt: deinde transcendunt armati, &, dejectis cæsisque propugnatoribus, navem capiunt. Una, quæ compari Marte concurrerat, postquam captam alteram navem vidit, priusquam à tribus simul circumveniretur, retro ad classem refugit. Livius, indignatione accensus, prætoriâ nave in hostes tendit. adversus quam eâdem spe duæ, quæ Punicam unam navem circumvenerant, quum inferrentur, demittere in aquam remos ab utroque latere remiges stabiliendæ navis causâ jussit, & in advenientes hostium naves ferreas manus injicere, &, ubi pugnam pedestri similem fecisset, meminisse Romanæ virtutis, nec pro viris ducere regia mancipia. Haud paulo faciliùs, quàm antè duæ unam, tunc una duas naves expugnavit, cepitque. Et jam classes quoque undique concurrerant, & passim permixtis navibus pugnabatur. Eumenes, qui extremus commisso certamine advenerat, ut animadvertit lævum cornu hostium ab Livio turbatum, dextrum ipse, ubi æqua pugna erat, invadit.

XLV. Nec ita multo post primùm ab lævo cornu fuga cœpit. Polyxenidas enim, ut virtute militum haud

haud dubiè ſuperari ſe vidit, ſublatis dolonibus effuſè fugere intendit: mox idem &, qui prope terram cum Eumene contraxerant certamen, fecerunt. Romani & Eumenes, quoad ſufficere remiges potuerunt, & in ſpe erant extremi agminis vexandi, ſatis pertinaciter ſecuti ſunt. poſtquam celeritate navium, utpote levium, ſuas commeatu onuſtas eludi fruſtra tendentes viderunt, tandem abſtiterunt; tredecim captis navibus cum milite ac remige, decem demerſis. Romanæ claſſis una Punica navis, in primo certamine ab duabus circumventa, periit. Polyxenidas non priùs, quàm in portu Epheſi, fugæ finem fecit. Romani eo die, unde egreſſa regia claſſis erat, manſerunt: poſtero die hoſtem perſequi intenderunt. medio ferè in curſu obviæ fuere iis quinque & viginti teſtæ Rhodiæ naves, cum Pauſiſtrato præfecto claſſis. Iis adjunctis, Epheſum hoſtem perſecuti, ante oſtium portûs acie inſtructâ ſteterunt. Poſtquam confeſſionem victis ſatis expreſſerunt, Rhodii & Eumenes domos dimiſſi: Romani, Chium petentes, Phœnicuntem primùm portum Erythrææ terræ prætervecti, nocte anchoris jactis, poſtero die in inſulam ad ipſam urbem trajecerunt. ubi paucos dies remige maximè reficiendo morati, Phocæam tranſmittunt. Ibi relictis ad præſidium urbis quatuor quinqueremibus, ad Canas claſſis venit: &, quum jam hiems appeteret, foſsâ valloque circumdatis naves ſubductæ. Exitu anni comitia Romæ habita, quibus creati ſunt conſules L. Cornelius Scipio & C. Lælius, intuentibus cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum. Poſtero die prætores creati, M. Tuccius, L. Aurunculeius, Cn. Fulvius, L. Æmilius, P. Junius, C. Antinius Labeo.

LIBER

LIBER XXXVII.

EPITOME.

I. L. *Cornelius Scipio consul, legato P. Scipione Africano, (qui se legatum fratris futurum dixerat, si ei Græcia provincia decerneretur, quum C. Lælio, qui multum in senatu poterat, ea provincia dari videretur) profectus ad bellum adversus Antiochum gerendum, in Asiam primus omnium Romanorum ducum trajecit.* XXIX, XXX. *Æmilius Regillus adversus regiam classem Antiochi feliciter pugnavit ad Myonnesum, Rhodiis adjuvantibus.* XXXVII. *Filius Africani, ab Antiocho captus, patri remissus est.* XLVI. *M. Acilius Glabrio de Antiocho, quem Græciâ expulerat, & de Ætolis triumphavit.* XLV. *Victo deinde Antiocho à L. Cornelio Scipione, adjuvante Eumene rege Pergami, Attali filio, pax data est eâ conditione, ut omnibus provinciis citra Taurum montem cederet.* LVI. *Eumeni, quo juvante Antiochus victus erat, regnum ampliatum. Rhodiis quoque, qui & ipsi juverant, quædam civitates concessæ.* LVII. *Colonia deducta est Bononia.* LVIII. *Æmilius Regillus, qui præfectos Antiochi navali certamine vicerat, navalem triumphum duxit. L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho debellaverat, cognomine fratri exæquatus, Asiaticus appellatus est.*

I. L. CORNELIO Scipione, C. Lælio consulibus, nulla priùs secundùm religiones acta in senatu res est, quàm de Ætolis. Et legati eorum institere, quia brevem inducîarum diem habebant; & ab T. Quinctio, qui tum Romam ex Græcia redierat, adjuti sunt. Ætoli, ut quibus plus in misericordia senatûs, quàm in causa, spei esset, supplicker egerunt, veteribus benefactis nova pensantes male-

Digitized by Google

maleficia. Ceterùm & præsentes interrogationibus undique senatorum, confessionem magis noxæ, quàm responsa, exprimentium, fatigati sunt, &, excedere curiâ jussi, magnum certamen præbuere. Plus ira, quàm misericordia, in causa eorum valebat; quia non ut hostibus modò, sed tanquam indomitæ & insociabili genti, succensebant. Per aliquot dies quum certatum esset, postremò neque dari, neque negari pacem placuit. duæ conditiones eis latæ sunt: vel senatui liberum arbitrium de se permitterent; vel mille talentùm darent, eosdemque amicos atque inimicos haberent. Exprimere cupientibus, quarum rerum in se arbitrium senatui permitterent, nihil certi responsum est. ita infectâ pace dimissi, urbe eodem die, Italiâ intra quindecim dies excedere jussi. Tum de consulum provinciis cœptum est agi. Ambo Græciam cupiebant. Multum Lælius in senatu poterat. is, quum senatus aut sortiri, aut comparare inter se provincias consules jussisset, elegantiùs facturos dixit, si judicio patrum, quàm si forti, eam rem permisissent. Scipio, responso ad hoc dato, *cogitaturum, quid sibi faciendum esset*, cum fratre uno locutus, jussusque ab eo permittere audacter senatui, renuneiat collegæ, *facturam se, quod is censeret*. Quum res, aut nova, aut vetustate exemplorum memoriæ jam exoletæ, relata exspectatione certaminis senatum erexisset, P. Scipio Africanus dixit, *Si L. Scipioni fratri suo provinciam Græciam decrevissent, se legatum iturum*. Hæc vox, magno assensu audita, sustulit certamen. Experiri libebat, utrùm plus regi Antiocho in Hannibale victo, an in victore Africano consuli legionibusque Romanis, auxilii foret: ac propè omnes Scipioni Græciam, Lælio Italiam decreverunt.

II. Prætores inde provincias sortiti, L. Aurunculeius urbanam, Cn. Fulvius peregrinam, L. Æmilius Regillus classem, P. Junius Brutus Tuscos, M. Tuccius Apuliam & Bruttios, C. Atinius Siciliam. Consuli

Digitized by Google

ſuli deinde, cui Græcia provincia decreta erat, ad eum exercitum, quem à M. Acilio (duæ autem legiones erant) accepturus eſſet, in ſupplementum addita peditum civium Romanorum tria millia, equites centum, & ſociûm Latini nominis quinque millia, equites ducenti: & adjectum, ut, quum in provinciam veniſſet, ſi è republica videretur eſſe, exercitum in Aſiam trajiceret. Alteri conſuli totus novus exercitus decretus; duæ legiones Romanæ, & ſociûm Latini nominis quindecim millia peditum, equites ſexcenti. Exercitum ex Liguribus Q. Minucius (jam enim confectam provinciam ſcripſerat, & Ligurum omne nomen in deditionem veniſſe) traducere in Bojos, & P. Cornelio proconſuli tradere, juſſus. Ex agro, quo victos bello multaverat Bojos, deductæ urbanæ legiones, quæ priore anno conſcriptæ erant, M. Tuccio prætori datæ, & ſociûm ac Latini nominis peditum quindecim millia, equites ſexcenti, ad Apuliam Bruttioſque obtinendos. A. Cornelio ſuperioris anni prætori, qui Bruttios cum exercitu obtinuerat, imperatum, ſi ita conſuli videretur, ut legiones in Ætoliam trajectas M. Acilio traderet, ſi is manere ibi vellet. ſi Acilius redire Romam mallet, ut A. Coraelius cum eo exercitu in Ætolia remaneret. C. Atinium Labeonem provinciam Siciliam exercitumque à M. Æmilio accipere placuit, & in ſupplementum ſcribere ex ipſa provincia, ſi vellet, peditum duo millia, & centum equites. P. Junius Brutus in Tuſcos exercitum novum, legionem unam Romanam, & decem millia ſociûm ac Latini nominis ſcribere, & quadringentos equites; L. Æmilius, cui provincia maritima erat, viginti naves longas, & ſocios navales à M. Junio prætore ſuperioris anni accipere juſſus, & ſcribere ipſe mille navales ſocios, duo millia peditum: cum iis navibus militibuſque in Aſiam proficiſci, & claſſem à C. Livio accipere. Duas Hiſpanias Sardiniamque obtinentibus prorogatum

in

Digitized by Google

in annum imperium est, & iidem exercitus decreti. Siciliæ Sardiniæque binæ eo anno decumæ frumenti imperatæ: Siculum omne frumentum in Ætoliam ad exercitum portari jussum: ex Sardinia pars Romam, pars in Ætoliam, eódem quò Siculum.

III. Priusquam consules in provincias proficiscerentur, prodigia per pontifices procurari placuit. Romæ Junonis Lucinæ templum de cœlo tactum erat, ita ut fastigium valvæque deformarentur. Puteolis pluribus locis murus & porta fulmine icta, & duo homines exanimati. Nursiæ sereno satis constabat nimbum ortum: ibi quoque duos liberos homines exanimatos. Terrâ apud se pluisse Tusculani nunciabant, & Reatini mulam in agro suo peperisse. Ea procurata, Latinæque instauratæ; quòd Laurentibus carnis, quæ dari debet, data non fuerat. Supplicatio quoque earum religionum causâ fuit. quibus Diis decemviri ex libris ut fieret, ediderunt. Decem ingenui, decem virgines, patrimi omnes matrimique, ad id sacrificium adhibiti: & decemviri nocte lactentibus rem divinam fecerunt. P. Cornelius Scipio Africanus, priusquam proficisceretur, fornicem in Capitolio adversus viam, quâ in Capitolium ascenditur, cum signis septem auratis, & duobus equis, & marmorea duo labra ante fornicem posuit. Per eosdem dies principes Ætolorum tres & quadraginta, inter quos Damocritus & frater ejus erant, ab duabus cohortibus, missis à M. Acilio, Romam deducti, & in Lautumias conjecti sunt. cohortes inde ad exercitum redire, L. Cornelius consul jussit. Legati ab Ptolemæo & Cleopatra, regibus Ægypti, gratulantes quòd M. Acilius consul Antiochum regem Græciâ expulisset, venerunt: adhortantesque, ut in Asiam exercitum trajicerent, *omnia perculsa metu non in Asia modò, sed etiam in Syria, esse; reges Ægypti ad ea, quæ cecidissent senatus, paratos fore.* Gratiæ regibus actæ: legatis

Digitized by Google

legatis munera dari jussa, in singulos quaternûm millium æris.

IV. L. Cornelius consul, peractis, quæ Romæ agenda erant, pro concione edixit, ut milites, quos ipse in supplementum scripsisset, quique in Bruttiis cum A. Cornelio proprætore essent, ut hi omnes Idibus Quinctilibus Brundisium convenirent. Item tres legatos nominavit, Sex. Digitium, L. Apustium, C. Fabricium Luscinum, qui ex ora maritima undique naves Brundisium contraherent: &, omnibus jam paratis, paludatus ab urbe est profectus. Ad quinque millia voluntariorum ex Romanis sociisque, qui emerita stipendia sub imperatore P. Africano habebant, præstò fuere exeunti consuli, & nomina dederunt. Per eos dies, quibus est profectus ad bellum consul, ludis Apollinaribus, ante diem quintum Idus Quinctiles cœlo sereno interdiu obscurata lux est, quum luna sub orbem solis subisset. Et L. Æmilius Regillus, cui navalis provincia evenerat, eodem tempore profectus est. L. Aurunculeio negotium ab senatu datum est, ut triginta quinqueremes, viginti triremes faceret; quia fama erat, Antiochum post prœlium navale majorem classem aliquanto reparare. Ætoli, postquam legati ab Roma retulerunt, nullam spem pacis esse, quanquam omnis ora maritima eorum, quæ in Peloponnesum versa est, depopulata ab Achæis erat, periculi magis, quàm damni, memores, ut Romanis intercluderent iter, Coracem montem occupaverunt. neque enim dubitabant, ad oppugnationem Naupacti eos principio veris redituros esse. Acilio, qui id exspectari sciebat, satius visum est, inopinatam aggredi rem, & Lamiam oppugnare. Nam & à Philippo propè ad excidium adductos esse; & tunc eo ipso, quòd nihil tale timerent, opprimi incautos posse. Profectus ab Elatia primùm in hostium terra circa Sperchium amnem

Digitized by Google

manem posuit castra: inde nocte motis signis, primâ luce coronâ mœnia est aggressus.

V. Magnus pavor ac tumultus, ut in re improvisa, fuit. constantiùs tamen, quàm quis facturos crederet, in tam subito periculo, quum viri propugnarent, feminæ tela omnis generis saxaque in muros gererent, jam multifariam scalis appositis, urbem eo die defenderunt. Acilius, signo receptui dato, suos in castra medio ferme die reduxit: & tunc cibo & quiete refectis corporibus, priusquam prætorium dimitteret, denunciavit, *ut ante lucem armati paratique essent. nisi expugnatâ urbe, se eos in castra non reducturum.* Eodem tempore, quo pridie, pluribus locis aggressus, quum oppidanos jam vires, jam tela, jam ante omnia animus deficeret, intra paucas horas urbem cepit. Ibi, partim divenditâ, partim divisâ prædâ, consilium habitum, quid deinde faceret. Nemini ad Naupactum iri placuit, occupato ad Coracem ab Ætolis saltu. ne tamen segnia æstiva essent, & Ætoli non impetratam pacem ab senatu nihilominùs per suam cunctationem haberent, oppugnare Acilius Amphissam statuit. ab Heraclea per Oetam exercitus eò ductus. Quum ad mœnia castra posuisset, non coronâ, sicut Lamiam, sed operibus oppugnare urbem est adortus. Pluribus simul locis aries admovebatur; & quum quaterentur muri, nihil adversus tale machinationis genus parare, aut comminisci oppidani conabantur. omnis spes in armis & audacia erat. eruptionibus crebris & stationes hostium, & eos ipsos, qui circa opera & machinas erant, turbabant.

VI. Multis tamen locis murus decussus erat, quum allatum est, successorem, Apolloniæ expositio exercitu, per Epirum ac Thessaliam venire. Cum tredecim millibus peditum & quingentis equitibus consul veniebat. Jam in sinum Maliacum venerat: & præmissis Hypatam, qui tradere urbem juberent, postquam respon-

sum

Digitized by Google

ſum eſt, nihil, niſi ex communi Ætolorum decreto, fa-
cturos; ne teneret ſe oppugnatio Hypatæ, nondum
Amphiſsâ receptâ, præmiſſo ſratre Africano, Amphiſ-
ſam ducit. Sub adventum eorum oppidani, relictâ ur-
be, (jam enim magna ex parte nudata mœnibus erat) in
arcem, quam inexpugnabilem habent, omnes armati
atque inermes conceſſere. Conſul ſex millia ferme
paſſuum inde poſuit caſtra. eò legati Athenienſes pri-
mùm ad P. Scipionem, prægreſſum agmen, (ſicut antè
dictum eſt) deinde ad conſulem venerunt, deprecantes
pro Ætolis. Clementius reſponſum ab Africano tule-
runt: qui, cauſam relinquendi honeſtè Ætolici belli
quærens, Aſiam & regem Antiochum ſpectabat, juſ-
ſeratque Athenienſes, non Romanis ſolùm, ut pacem
bello præferrent, ſed etiam Ætolis perſuadere. Cele-
riter, auctoribus Athenienſibus, frequens ab Hypata
legatio Ætolorum venit: & ſpem pacis eis ſermo etiam
Africani, quem priorem adierunt, auxit, commemo-
rantis, *multas gentes populoſque in Hiſpania priùs, deinde
in Africa, in fidem ſuam veniſſe. in omnibus ſe majora cle-
mentiæ benignitatiſque, quàm virtutis bellicæ, monumenta re-
liquiſſe.* Perfecta videbatur res, quum aditus conſul i-
dem illud reſponſum retulit, quo fugati ab ſenatu fu-
erant. Eo tanquam novo quum icti Ætoli eſſent, (ni-
hil enim nec legatione Athenienſium, nec placido A-
fricani reſponſo profectum videbant) referre ad ſuos
dixerunt velle.

VII. Reditum inde Hypatam eſt, nec conſilium ex-
pediebatur. nam neque, unde mille talentûm daretur,
erat; &, permiſſo libero arbitrio, ne in corpora ſua
ſæviretur, metuebant. Redire itaque eoſdem legatos
ad conſulem & Africanum juſſerunt, & petere, ut, ſi
dare verè pacem, non tantùm oſtendere, fruſtrantes
ſpem miſerorum, vellent, aut ex ſumma pecuniæ de-
merent, aut permiſſionem extra civium corpora fieri
juberent. Nihil impetratum, ut mutaret conſul: &

Digitized by Google

ea quoque irrita legatio dimissa est. Secuti & Athenienses sunt: & princeps legationis eorum Echedemus fatigatos tot repulsis Ætolos, & complorantes inutili lamentatione fortunam gentis, ad spem revocavit; auctor inducias sex mensium petendi, ut legatos Romam mittere possent. *Dilationem nihil ad præsentia mala, quippe quæ ultima essent, adjecturam. levari per multos casus, tempore interposito, præsentes clades posse.* Auctore Echedemo iidem missi, priùs P. Scipione convento, per eum inducias temporis ejus, quod petebant, à consule impetraverunt: &, solutâ obsidione Amphissæ, M. Acilius, tradito consuli exercitu, provinciâ decessit: & consul ab Amphissa Thessaliam repetit, ut per Macedoniam Thraciamque duceret in Asiam. Tum Africanus fratri, *Iter, quod insistis, L. Scipio, ego quoque approbo: sed totum id vertitur in voluntate Philippi. Qui, si imperio nostro fidus est, & iter, & commeatus, & omnia, quæ in longo itinere exercitus alunt juvantque, nobis suppeditabit. si is destituat, nihil per Thraciam satis tutum habebis. Itaque priùs regis animum explorari placet. optimè explorabitur, si nihil ex præparato agentem opprimet, qui mittetur.* Ti. Sempronius Gracchus, longè tum acerrimus juvenum ad id delectus, per dispositos equos propè incredibili celeritate ab Amphissa (inde enim est dimissus) die tertio Pellam pervenit. In convivio rex erat, & in multum vini processerat: ea ipsa remissio animi suspicionem dempsit, novare eum quicquam velle. Et tum quidem comiter acceptus hospes: postero die commeatus exercitui paratos benignè, pontes in fluminibus factos, vias, ubi transitus difficiles erant, munitas vidit. Hæc referens eàdem, quâ ierat, celeritate Thaumacis occurrit consuli. Inde certiore & majore spe lætus exercitus ad præparata omnia in Macedoniam pervenit. Venientes regio apparatu & accepit, & profectus est rex. Multa in eo & dexteritas, & humanitas visa, quæ commendabilia apud Africanum erant;

virum

Digitized by Google

virtum ſicut ad cetera egregium, ita à comitate, quæ ſine luxuria eſſet, non averſum. Inde non per Macedoniam modò, ſed etiam Thraciam, proſequente & præparante omnia Philippo, ad Helleſpontum perventum eſt.

VIII. Antiochus poſt navalem ad Corycum pugnam, quum totam hiemem liberam in apparatus terreſtres maritimoſque habuiſſet, claſſi maximè reparandæ, ne totâ maris poſſeſſione pelleretur, intentus fuerat. Succurrebat, *Superatum ſe, quum claſſis abfuiſſet Rhodiorum. quòd ſi ea quoque (nec commiſſuros Rhodios, ut iterum morarentur) certamini adeſſet, magno ſibi navium numero opus fore, ut viribus & magnitudine claſſem hoſtium æquaret.* Itaque & Hannibalem in Syriam miſerat ad Phœnicum arceſſendas naves, & Polyxenidam, quo minùs proſpere geſta res erat, eo enixiùs & eas, quæ erant, reficere, & alias parare naves juſſit. Ipſe in Phrygia hibernavit, undique auxilia arceſſens: etiam in Gallogræciam miſerat. Bellicoſiores eâ tempeſtate erant, Gallicos adhuc, nondum exoletâ ſtirpe gentis, ſervantes animos. Filium Seleucum in Æolide reliquerat cum exercitu ad maritimas continendas urbes: quas illinc à Pergamo Eumenes, hinc à Phocæa Erythriſque Romani ſollicitabant. Claſſis Romana, ſicut antè dictum eſt, ad Canas hibernabat. Eò mediâ ferme hieme rex Eumenes cum duobus millibus peditum, equitibus centum, venit. Is, quum magnam prædam agi poſſe dixiſſet ex hoſtium agro, qui circa Thyatira eſſet, hortando perpulit Livium, ut quinque millia militum ſecum mitteret. miſſi ingentem prædam intra paucos dies averterunt.

IX. Inter hæc Phocææ ſeditio orta, quibuſdam ad Antiochum multitudinis animos avocantibus. Gravia hiberna navium erant; grave tributum, quòd togæ quingentæ imperatæ erant, cum quingentis tunicis; gravis etiam inopia frumenti, propter quam naves

Digitized by Google

quoque & præſidium Romanum exceſſit. tum verò liberata metu factio erat, quæ plebem in concionibus ad Antiochum trahebat. Senatus & optimates in Romana ſocietate perſtandum cenſebant. defectionis auctores plus apud multitudinem valuerunt. Rhodii, quo magis ceſſatum priore æſtate erat, eo maturiùs æquinoctio verno eundem Pauſiſtratum claſſis præfectum cum ſex & triginta navibus miſerunt. Jam Livius à Canis cum triginta navibus & ſeptem quadriremibus, quas ſecum Eumenes rex adduxerat, Helleſpontum petebat; ut ad tranſitum exercitûs, quem terrâ venturum opinabatur, præpararet, quæ opus eſſent. In portum, quem vocant Achæorum, claſſem primùm advertit. inde Ilium aſcendit, ſacrificioque Minervæ facto, legationes finitimas ab Elæunte, & Dardano, & Rhœteo, tradentes in fidem civitates ſuas, benignè audivit. Inde ad Helleſponti fauces navigat; &, decem navibus in ſtatione contra Abydum relictis, ceterâ claſſe in Europam ad Seſtum oppugnandam trajecit. Jam ſubeuntibus armatis muros fanatici Galli primùm cum ſolenni habitu ante portam occurrunt. Juſſu ſe matris Deûm famulos Deæ venire memorant, ad precandum Romanum, ut parceret mœnibus urbique. Nemo eorum violatus eſt: mox univerſus ſenatus cum magiſtratibus ad dedendam urbem proceſſit. Inde Abydum trajecta claſſis. ubi quum, tentatis per colloquia animis, nihil pacati reſponderetur, ad oppugnationem ſeſe expediebant.

X. Dum hæc in Helleſponto geruntur, Polyxenidas regius præfectus (erat autem exſul Rhodius) quum audiſſet, profectam ab domo popularium ſuorum claſſem, & Pauſiſtratum præfectum ſuperbè quædam & contemptim in ſe concionantem dixiſſe, præcipuo certamine animi adverſus eum ſumpto, nihil aliud dies noctesque agitabat animo, quàm ut verba magnifica ejus rebus confutaret. Mittit ad eum hominem & illi notum

Digitized by Google

tum, qui diceret, *& se Pausistrato patriæque suæ magno usui, si liceat, fore; & à Pausistrato se restitui in patriam posse.* Quum, quonam modo ea fieri possent, mirabundus Pausistratus percunctaretur, fidem petenti dedit agendæ communiter rei, aut silentio tegendæ. Tum internuncius, *regiam classem aut totam, aut majorem ejus partem, Polyxenidam traditurum ei. pretium tanti meritè nullum aliud pacisci, quàm reditum in patriam.* Magnitudo rei, nec ut crederet, nec ut aspernaretur dicta, effecit. Panormum Samiæ terræ petit: ibique ad explorandam rem, quæ oblata erat, substitit. Ultro citroque nuncii cursare: nec fides antè Pausistrato facta est, quàm coram nuncio ejus Polyxenidas suâ manu scripsit, *se ea, quæ pollicitus esset, facturum,* signoque suo impressas tabellas misit. Eo verò pignore velut auctoratum sibi proditorem ratus est. Neque enim eum, qui sub rege viveret commissurum fuisse, ut adversus semet ipsum indicia manu suâ testata daret. inde ratio simulatæ proditionis composita, *Omnium se rerum apparatum omissurum,* Polyxenidas dicere; *non remigem, non socios navales ad classem frequentes habiturum: subducturum per simulationem reficiendi quasdam naves, alias in propinquos portus dimissurum: paucas ante portum Ephesi in salo habiturum; quas, si exire res cogeret, objecturus certamini foret.* Quam neglegentiam Polyxenidam in classe sua habiturum Pausistratus audivit, eam ipse extemplo habuit. partem navium ad commeatus arcessendos Halicarnassum, partem Samum ad urbem misit: ut paratus esset, quum signum aggrediendi à proditore accepisset. Polyxenidas augere simulando errorem: subducit quasdam naves, alias velut subducturus esset, navalia reficit: remiges ex hibernis non Ephesum arcessit, sed Magnesiam occultè cogit.

XI. Fortè quidam Antiochi miles, quum Samum rei privatæ causâ venisset, pro speculatore deprehensus deducitur Panormum ad præfectum. is percun-

Digitized by Google

ſtanti, quid Epheſi ageretur, incertum metu, an erga ſuos haud ſincerâ fide, omnia aperit: claſſem inſtructam paratamque in portu ſtare: remigium omne Magneſiam ad Sipylum miſſum: perpaucas naves ſubductas eſſe, & navalia tegi: nunquam intentiùs rem navalem adminiſtratam eſſe. Hæc ne pro veris audirentur, animus errore & ſpe vanâ præoccupatus fecit. Polyxenidas, ſatis omnibus comparatis, nocte remige à Magneſia arceſſito, deductiſque raptim, quæ ſubductæ erant, navibus, quum diem non tam in apparatu abſumpſiſſet, quàm quòd conſpici proficiſcentem claſſem nolebat; poſt ſolis occaſum profectus ſeptuaginta navibus tectis, vento adverſo, ante lucem Pygela portum tenuit. ubi quum interdiu ob eandem cauſam quieſſet, nocte in proxima Samiæ terræ trajecit. Hinc Nicandro quodam archipiratâ quinque navibus tectis Palinurum juſſo petere, atque inde armatos, quâ proximum per agros iter eſſet, Panormum ad tergum hoſtium ducere, ipſe interim, claſſe divisâ, ut ex utraque parte fauces portûs teneret, Panormum petit. Pauſiſtratus primò, ut in re necopinata, turbatus parumper, deinde vetus miles, celeriter collecto animo, terrâ meliùs arceri, quàm mari, hoſtes poſſe ratus, armatos duobus agminibus ad promontoria, quæ cornibus objectis ab alto portum faciunt, ducit: inde facilè telis ancipitibus hoſtem ſummoturus. id inceptum ejus Nicander à terra viſus quum turbâſſet, repentè mutato conſilio, naves conſcendere omnes jubet. Tum verò ingens pariter militum nautarumque trepidatio orta, & velut fuga in naves fieri, quum ſe mari terràque ſimul cernerent circumventos. Pauſiſtratus, unam viam ſalutis eſſe ratus, ſi vim facere per fauces portûs, atque erumpere in mare apertum poſſet, poſtquam conſcendiſſe ſuos vidit, ſequi ceteris juſſis, ipſe princeps concitatâ nave remis ad oſtium portûs tendit. Superantem jam fauces navem ejus Polyxenidas tribus quin-

Digitized by Google

quinqueremibus circumsistit. Navis rostris icta supprimitur: telis obruuntur propugnatores: inter quos & Pausistratus impigre pugnans interficitur. Navium reliquarum ante portum aliæ, aliæ in portu deprehensæ, quædam à Nicandro, dum moliuntur à terra, captæ. quinque tantùm Rhodiæ naves cum duabus Coiis effugerunt, terrore flammæ micantis viâ sibi inter confertas naves factâ. contis enim binis à prora prominentibus trullis ferreis multum conceptum ignem præ se portabant. Erythrææ triremes, quum haud procul à Samo Rhodiis navibus, quibus ut essent præsidio, veniebant, obviæ fugientibus fuissent, in Hellespontum ad Romanos cursum averterunt. Sub idem tempus Seleucus proditam Phocæam, portâ unâ per custodes apertâ, recepit: & Cyme aliæque ejusdem oræ urbes ad eum metu defecerunt.

XII. Dum hæc in Æolide geruntur, Abydus quum per aliquot dies obsidionem toleràsset, præsidio regio tutante mœnia, jam omnibus fessis, Philotâ quoque præfecto præsidii permittente, magistratus eorum cum Livio de conditionibus tradendæ urbis agebant. rem distinebat, quòd, utrùm armati, an inermes, emitterentur regii, parum conveniebat. Hæc agentibus quum interveniisset nuncius Rhodiorum cladis, emissa de manibus res est. metuens enim Livius, ne successu tantæ rei elatus Polyxenidas classem, quæ ad Canas erat, opprimeret, Abydi obsidione custodiâque Hellespontiextemplo relictâ, naves, quæ subductæ Canis erant, deduxit. Et Eumenes Elæam venit. Livius omni classe, cui adjunxerat triremes duas Mitylenæas, Phocæam petit. quam quum teneri valido regio præsidio audisset, nec procul Seleuci castra esse; depopulatus maritimam oram, & prædâ maximè hominum raptim in naves impositâ, tantùm moratus, dum Eumenes cum classe assequeretur, Samum petere intendit. Rhodiis primò audita clades simul pavorem, simul luctum in-

Digitized by Google

gentem fecit. nam, præter navium militumque jacturam, quod floris, quod roboris in juventute fuerat, amiserant; multis nobilibus secutis inter cetera auctoritatem Pausistrati, quæ inter suos meritò maxima erat. deinde, quòd fraude capti, quòd à cive potissimum suo forent, in iram luctus vertit. Decem extemplo naves, & diebus post paucis decem alias, præfecto omnium Eudamo, miserunt: quem, aliis virtutibus bellicis haudquaquam Pausistrato parem, cautiorem, quo minus animi erat, ducem futurum credebant. Romani & Eumenes rex in Erythræam primùm classem applicuerunt. ibi noctem unam morati, postero die Corycum Tejorum promontorium tenuerunt. inde quum in proxima Samiæ vellent trajicere, non exspectato solis ortu, ex quo statum cœli notare gubernatores possent, in incertam tempestatem miserunt. Medio in cursu, aquilone in septentrionem verso, exasperato fluctibus mari jactari cœperunt.

XIII. Polyxenidas, Samum petituros ratus hostes, ut se Rhodiæ classi conjungerent, ab Ephesо profectus, primò ad Myonnesum stetit: inde ad Macrin (quam vocant) insulam trajecit, ut prætervehentis classis si quas aberrantes ex agmine naves posset, aut postremum agmen opportunè adoriretur. Postquam sparsam tempestate classem vidit, occasionem primò aggrediendi ratus, paulo post increbrescente vento, & majores jam volvente fluctus, quia pervenire se ad eos videbat non posse, ad Æthaliam insulam trajecit, ut inde postero die Samum ex alto petentes naves aggrederetur. Romani, pars exigua, primis tenebris portum Samiæ desertum tenuerunt: classis cetera, noctem totam in alto jactata, in eundem portum decurrit. Ibi ex agrestibus cognito, hostium naves ad Æthaliam stare, consilium habitum, utrùm extemplo decernerent, an Rhodiam exspectarent classem. dilatâ re, (ita enim placuit) Corycum, unde venerant, trajecerunt.

Poly-

Digitized by Google

Polyxenidas quoque, quum frustra stetisset, Ephesum rediit. Tum Romanæ naves vacuo ab hostibus mari Samum trajecerunt. Eódem & Rhodia classis post dies paucos venit. quam ut exspectatam esse appareret, profecti extemplo sunt Ephesum, ut aut decernerent navali certamine, aut, si detrectaret hostis pugnam, (quod plurimum intererat ad animos civitatium) timoris confessionem exprimerent. Contra fauces portûs instructâ in frontem navium acie stetere. postquam nemo adversus ibat, classe divisâ, pars in salo ad ostium portûs in anchoris stetit; pars in terram milites exposuit. In eos, jam ingentem prædam latè depopulato agro agentes, Andronicus Macedo, qui in præsidio Ephesi erat, jam mœnibus appropinquantes eruptionem fecit, exutosque magnâ parte prædæ ad mare ac naves redegit. Postero die, insidiis medio ferme viæ positis, ad eliciendum extra mœnia Macedonem, Romani ad urbem agmine iere: inde, quum ea ipsa suspicio, ne quis exiret, deterruisset, redierunt ad naves: &, terrâ marique fugientibus certamen hostibus, Samum, unde venerat, classis repetit. inde duas sociorum ex Italia, duas Rhodias triremes cum præfecto Epicrate Rhodiorum ad fretum Cephalleniæ tuendum prætor misit. Infestum id latrocinio Lacedæmonius Hybristas cum juventute Cephallenûm faciebat: clausumque jam mare commeatibus Italicis erat.

XIV. Piræei L. Æmilio Regillo, succedenti ad navale imperium, Epicrates occurrit. qui, auditâ clade Rhodiorum, quum ipse duas tantûm quinqueremes haberet, Epicratem cum quatuor navibus in Asiam secum reduxit. prosecutæ etiam apertæ Athenienſium naves sunt. Ægeo mari trajecit. Eódem Timasicrates Rhodius cum duabus quadriremibus ab Samo nocte intempestâ venit: deductusque ad Æmilium, præsidii causâ se missum, ait, quòd eam oram maris infestam onerariis regiæ naves excursionibus crebris ab

Digitized by Google

Helleſponto atque Abydo facerent. Trajicienti Æmilio à Chio Samum duæ Rhodiæ quadriremes miſſæ obviàm ab Livio, & rex Eumenes cum duabus quinqueremibus occurrit. Samum poſtquam ventum eſt, acceptâ à Livio claſſe, & ſacrificio, ut aſſolet, ritè facto, Æmilius conſilium advocavit. Ibi C. Livius, (is enim eſt primus rogatus ſententiam) *neminem fidelius dare poſſe conſilium*, dixit, *quàm eum, qui id alteri ſuaderet, quod ipſe, ſi in eodem loco eſſet, facturus fuerit. Se in animo habuiſſe, totâ claſſe Epheſum petere, & onerarias ducere multâ ſaburrâ gravatas, atque eas in faucibus portûs ſupprimere. & eo minoris molimenti ea clauſtra eſſe, quòd, in fluminis modum, longum, & anguſtum, & vadoſum oſtium portûs ſit. Ita adempturum ſe maris uſum hoſtibus fuiſſe, inutilemque claſſem facturum.*

XV. Nulli ea placere ſententia. Eumenes rex quæſivit; *Quid tandem? ubi demerſis navibus frenâſſent clauſtra maris, utrùm liberâ ſuâ claſſe abſceſſuri inde forent ad opem ferendam ſociis, terroremque hoſtibus præbendum? an nihilominus totâ claſſe portum obſeſſuri? Sive enim abſcedant, cui dubium eſſe, quin hoſtes extracturi demerſas moles ſint, & minore molimento aperturi portum, quàm obſtruatur? Sin autem manendum ibi nihilominus ſit, quid attinere, claudi portum? Quin contrà, illos, tutiſſimo portu, opulentiſſimâ urbe fruentes, omnia Aſiâ præbente, quieta æſtiva acturos: Romanos, aperto in mari fluctibus tempeſtatibuſque objectos, omnium inopes, in aſſiduâ ſtatione futuros: ipſos magis alligatos impediteſque, ne quid eorum, quæ agenda ſint, poſſint agere, quàm ut hoſtes clauſos habeant.* Eudamus, præfectus Rhodiæ claſſis, magis eam ſibi diſplicere ſententiam oſtendit, quàm ipſe, quid cenſeret faciendum, dixit. Epicrates Rhodius, *omiſſâ in præſentia Epheſo, mittendam navium partem in Lyciam*, cenſuit, *& Patara, caput gentis, in ſocietatem adjungenda. in duas res magnas id uſui fore: & Rhodios, pacatis contra inſulam ſuam terris, totis viribus incumbere in unius belli, quod adverſus Antiochum ſit, curam poſſe:*

Digitized by Google

posse: & eam classem, quæ in Lycia compararetur, intercludi, ne Polyxenidæ conjungatur. Hæc maximè movit sententia. placuit tamen, Regillum totâ classe evehi ad portum Ephesi, ad inferendum hostibus terrorem.

XVI. Ç. Livius cum duabus quinquèremibus Romanis, & quatuor quadriremibus Rhodiis, & duabus apertis Smyrnæis, in Lyciam est missus, Rhodum priùs jussus adire, & omnia cum iis communicare consilia. Civitates, quas prætervectus est, Miletus, Myndus, Halicarnassus, Cnidus, Cous, imperata enisè fecerunt. Rhodum ut est ventum, simul &, ad quam rem missus esset, iis expositi, & consuluit eos. Approbantibus cunctis, & ad eam, quam habebat, classem assumptis tribus quadriremibus, navigat Patara. Primò secundus ventus ad ipsam urbem ferebat eos; sperabantque, subito terrore aliquid moturos. postquam, circumagente se vento, fluctibus dubiis volvi cœptum est mare, pervicerunt quidem remis, ut tenerent terram: sed neque circa urbem tuta statio erat, nec ante hostium portus in salo stare poterant, aspero mari, & nocte imminente. Prætervecti mœnia portum Phœnicunta, minus duûm millium spatio inde distantem, petiere, navibus ab maritima vi tutum: sed altæ rupes insuper imminebant, quas celeriter oppidani, assumptis regiis militibus, quos in præsidio habebant, ceperunt. adversus quos Livius, quanquam erant iniqua ac difficilia ad exitus loca, Issæos auxiliares & Smyrnæorum expeditos juvenes misit. Ii, dum missilibus primò & adversus paucos levibus excursionibus lacessebatur magis, quàm conserebatur, pugna, sustinuerunt certamen: postquam plures ab urbe affluebant, & jam omnis multitudo effundebatur, timor incessit Livium, ne & auxiliares circumvenirentur, & navibus etiam ab terra periculum esset: ita non milites solùm, sed etiam navales socios, remigum turbam, quibus quisque poterat telis, armatos in prœlium eduxit.

Digitized by Google

Tum quoque anceps pugna fuit; neque milites solùm aliquot, sed L. Apustius tumultuario prœlio cecidit. postremò tamen fusi fugatique sunt Lycii, atque in urbem compulsi: & Romani cum haud incruenta victoria ad naves redierunt. Inde in Telmissicum profecti sinum, qui latere uno Cariam, altero Lyciam contingit, omissâ Patara ampliùs tentandi spe, Rhodii domum dimissi sunt. Livius, prætervectus Asiam, in Græciam transmisit, ut, conventis Scipionibus, qui tum circa Thessaliam erant, in Italiam trajiceret.

XVII. Æmilius, postquam omissas in Lycia res, & Livium profectum in Italiam cognovit, quum ipse ab Epheso, repulsus tempestate, irrito incepto Samum revertisset, turpe ratus, tentata frustra Patara esse, profici sci eò totâ classe, & summâ vi aggredi urbem statuit. Miletum & ceteram oram sociorum prætervecti, in Bargylietico sinu exscensionem ad Jassum fecerunt. Urbem regium tenebat præsidium: agrum circà Romani hostiliter depopulati sunt. Missis deinde, qui per colloquia principum & magistratuum tentarent animos, postquam nihil in potestate sua responderunt esse, ad urbem oppugnandam ducit. Erant Jassensium exsules cum Romanis: ii frequentes Rhodios orare institerunt, *ne urbem, & vicinam sibi, & cognatam, innoxiam perire finerent. Sibi exsilii nullam aliam causam esse, quàm fidem erga Romanos. Eâdem vi regiorum, quâ ipsi pulsi sint, teneri eos, qui in urbe maneant. omnium Jassensium unam mentem esse, ut servitutem regiam effugerent.* Rhodii, moti precibus, Eumene etiam rege assumpto, simul suas necessitudines commemorando, simul obsessæ regio præsidio urbis casum miserando, pervicerunt, ut oppugnatione absisteretur. Profecti inde, pacatis ceteris, quum oram Asiæ legerent, Loryma (portus adversus Rhodum est) pervenerunt. Ibi in principiis sermo primò inter tribunos militum secretus oritur, deinde ad aures ipsius Æmilii pervenit, abduci classem

ab

Digitized by Google

ab Epheſo, ab ſuo bello: ut ab tergo liber relictus hoſtis in tot propinquas ſociorum urbes omnia impune conari poſſet. Movere ea Æmilium: vocatoſque Rhodios quum percunctatus eſſet, utrumnam Pataris univerſa claſſis in portu ſtare poſſet, quum reſpondiſſent, non poſſe; cauſam nactus omittendæ rei, Samum reduxit naves.

XVIII. Per idem tempus Seleucus, Antiochi filius, quum per omne hibernorum tempus exercitum in Æolide continuiſſet, partim ſociis ferendo opem, partim, quos in ſocietatem pellicere non poterat, depopulandis, tranſire in fines regni Eumenis, dum is procul ab domo cum Romanis & Rhodiis Lyciæ maritima oppugnaret, ſtatuit. Ad Elæam primò infeſtis ſignis acceſſit: deinde, omiſſa oppugnatione urbis, agros hoſtiliter depopulatus, ad caput arcemque regni Pergamum ducit oppugnandum. Attalus primò, ſtationibus ante urbem poſitis, & excurſionibus equitum leviſque armaturæ, magis laceſſebat, quàm ſuſtinebat, hoſtem. poſtremò, quum, per levia certamina expertus, nullà parte virium ſe parem eſſe, intra mœnia ſe recepiſſet, obſideri urbs cœpta eſt. Eodem ferme tempore & Antiochus, ab Apamea profectus, Sardibus primùm, deinde, haud procul Seleuci caſtris, ad caput Caïci amnis ſtativa habuit, cum magno exercitu mixto variis ex gentibus. Plurimum terroris in Gallorum mercede conductis quatuor millibus erat. hos, paucis admixtis, ad pervaſtandum paſſim Pergamenum agrum miſit. Quæ poſtquam Samum ſunt nunciata, primò Eumenes, avocatus domeſtico bello, cum claſſe Elæam petit: inde, quum præſtò fuiſſent equites peditumque expediti, præſidio eorum tutus, priuſquam hoſtes ſentirent, aut moverentur, Pergamum contendit. ibi rurſus levia per excurſiones prœlia fieri cœpta, Eumene ſummæ rei diſcrimen haud dubiè detrectante. Paucos poſt dies Romana Rhodiaque claſſis, ut regi opem fer-

Digitized by Google

rent, Elæam ab Samo venerunt. Quos ubi expoſuiſſe copias Elææ, & tot claſſes in unum conveniſſe portum, Antiocho allatum eſt; & ſub idem tempus audivit, conſulem cum exercitu jam in Macedonia eſſe, paraſque, quæ ad tranſitum Helleſponti opus eſſent; tempus veniſſe ratus, priùs, quàm terrâ marique ſimul urgeretur, agendi de pace, tumulum quendam adverſus Elæam caſtris cepit. ibi peditum omnibus copiis relictis, cum equitatu, (erant autem ſex millia equitum) in campos ſub ipſa Elææ mœnia deſcendit, miſſo caduceatore ad Æmilium, velle ſe de pace agere.

XIX. Æmilius, Eumene à Pergamo accito, adhibitis & Rhodiis, conſilium habuit. Rhodii haud aſpernari pacem: Eumenes, *nec honeſtum eſſe*, dicere, *eo tempore de pace agi*; *nec exitum rei impôni poſſe. Qui enim*, inquit, *aut honeſtè, incluſi mœnibus & obſeſſi velut, leges pacis accipiemus? aut cui rata iſta pax erit, quam ſine conſule, non ex auctoritate ſenatûs, non juſſu populi Romani pepigerimus? Quæro enim, pace per-te factâ, redituruſne extemplo in Italiam ſis, claſſem exercitumque deducturus? an exſpectaturus, quid de ea re conſuli placeat, quid ſenatus cenſeat, aut populus jubeat? Reſtat ergo, ut maneas in Aſia, & rurſus in hiberna copiæ reducte, omiſſo bello, exhauriant commeatibus præbendis ſocios: deinde (ſi ita viſum ſit iis, penes quos poteſtas fuerit) inſtauremus novum de integro bellum: quod poſſumus, ſi ex hoc impetu rerum nihil prolatando remittitur, ante hiemem, Diis volentibus, perfeciſſe.* Hæc ſententia vicit, reſponſumque Antiocho eſt, ante conſulis adventum de pace agi non poſſe. Antiochus, pace nequicquam tentatâ, evaſtatis Elæenſium primùm, deinde Pergamenorum agris, relicto ibi Seleuco filio, Adramytteum hoſtiliter itinere facto, petit agrum opulentum, quem vocant Thebes campum, carmine Homeri nobilitatum. neque alio ullo loco Aſiæ major regiis militibus parta eſt præda. Eódem Adramytteum,

Digitized by Google

um, ut urbi præſidio eſſent, navibus circumvecti, Æmilius & Eumenes venerunt.

XX. Per eoſdem fortè dies Elæam ex Achaia mille pedites cum centum equitibus, Diophane omnibus his copiis præpoſito, acceſſerunt. quos egreſſos navibus obviàm miſſi ab Attalo nocte Pergamum deduxerunt. Veterani omnes & periti belli erant, & ipſe dux Philopœmenis, ſummi tum omnium Græcorum imperatoris, diſcipulus. qui biduum ſimul ad quietem hominum equorumque, & ad viſendas hoſtium ſtationes, quibus locis temporibuſque accederent reciperentque ſeſe, ſumpſerunt. Ad radices ferè collis, in quo poſita eſt urbs, regii ſuccedebant. ita libera ab tergo populatio erat, nullo ab urbe, ne in ſtationes quidem qui procul jacularetur, excurrente. Poſtquam ſemel compulſi metu ſe mœnibus incluſerunt, contemptus eorum, & inde neglegentia, apud regios oritur; non ſtratos, non infrenatos magna pars habebant equos, paucis ad arma & ordines relictis, dilapſi ceteri ſparſerant ſe toto paſſim campo, pars in juvenales luſus laſciviamque verſi, pars veſcentes ſub umbrâ, quidam ſomno etiam ſtrati. Hæc Diophanes ex alta urbe Pergamo contemplatus, arma ſuos capere, & ad juſſa præſtò eſſe jubet: ipſe Attalum adiit, & in animo ſibi eſſe dixit, hoſtium ſtationem tentare. Ægre id permittente Attalo, quippe qui centum equitibus adverſus trecentos, mille peditibus cum quatuor millibus pugnaturum cerneret, portâ egreſſus, haud procul ſtatione hoſtium, occaſionem opperiens, conſedit. Et qui Pergami erant, amentiam magis, quàm audaciam, credere eſſe: & hoſtes, pauliſper in eos verſi, ut nihil moveri viderunt, nec ipſi quicquam ex ſolita neglegentia, inſuper etiam eludentes paucitatem, mutârunt. Diophanes quietos aliquandiu ſuos, velut ad ſpectaculum modo eductos, continuit: poſtquam dilapſos ab ordinibus hoſtes vidit, peditibus, quantum accelerare poſſent,

Digitized by Google

poſſent, ſequi juſſis, ipſe princeps inter equites cum turma ſua, quàm poſſet effuſiſſimis habenis, clamore ab omni ſimul pedite atque equite ſublato, ſtationem hoſtium improviſò invadit. Non homines ſolùm, ſed equi etiam territi, quum vincula abrupiſſent, trepidationem & tumultum inter ſuos fecerunt; pauci ſtabant impavidi equi: eos ipſos non ſternere, non infrenare, aut aſcendere facilè poterant, multo majorem, quàm pro numero equitum, terrorem Achæis inferentibus. Pedites verò ordinati & præparati ſparſos per neglegentiam, & ſemiſomnos propè adorti ſunt: cædes paſſim fugaque per campos facta eſt. Diophanes, ſecutus effuſos, quoad tutum fuit, magno Achæorum genti decore parto, (ſpectaverant enim è mœnibus Pergami non viri modò, ſed feminæ etiam) in præſidium urbis rediit.

XXI. Poſtero die regiæ, magis compoſitæ & ordinatæ, ſtationes quingentis paſſibus longiùs ab urbe poſuerant caſtra: & Achæi eodem ferme tempore, atque in eundem locum proceſſerunt. Per multas horas intenti utrinque velut jam futurum impetum exſpectavere: poſtquam haud procul occaſu ſolis redeundi in caſtra tempus erat, regii ſignis collatis abire agmine, ad iter magis, quàm ad pugnam, compoſito, cœpere. Quievit Diophanes, dum in conſpectu erant. deinde eodem, quo pridie, impetu in poſtremum agmen incurrit; tantumque rurſus pavoris ac tumultûs incuſſit, ut, quum terga cæderentur, nemo pugnandi causâ reſtiterit. trepidantesque, & vix ordinem agminis ſervantes, in caſtra compulſi ſunt. Hæc Achæorum audacia Seleucum ex agro Pergameno movere caſtra coëgit. Antiochus, poſtquam Romanos & Eumenem ad iuendum Adramytteum veniſſe audivit, eâ quidem urbe abſtinuit, depopulatus agros. Præam inde, coloniam Mitylenæorum, expugnavit. Cotton, & Corylenus, & Aphrodiſias, & Crene, primo impetu capta ſunt.

Digitized by Google

sunt. inde per Thyatira Sardes, rediit. Seleucus, in maritima ora permanens, aliis terrori, aliis præsidio erat. Classis Romana cum Eumene Rhodiisque Mitylenen primo, inde retro, unde profecta erat, Elæam rediit. Inde Phocæam petentes ad insulam, quam Bachium vocant, (imminet urbi Phocæensium) appulerunt: &, quibus antè abstinuerant templis signisque, (egregiè autem exornata insula erat) quum hostiliter diripuissent, ad ipsam urbem transmiserunt. eam divisis inter se partibus quum oppugnarent, & viderent, sine operibus, armis scalisque capi non posse; missum ab Antiocho præsidium trium millium armatorum quum intrâsset urbem; extemplo, oppugnatione omissâ, classis ad insulam se recepit, nihil aliud quàm depopulato circa urbem hostium agro.

XXII. Inde placuit Eumenem domum dimitti, & præparare consuli atque exercitui, quæ ad transitum Hellesponti opus essent: Romanam Rhodiamque classem redire Samum, atque ibi in statione esse, ne Polyxenidas ab Ephesо moveret. Rex Elæam, Romani & Rhodii Samum redierunt. Ibi M. Æmilius, frater prætoris, decessit. Rhodii, celebratis exsequiis, adversus classem, quam fama erat ex Syria venire, tredecim suis navibus, & unà Coâ quinqueremi, alterâ Gnidiâ, Rhodum, ut ibi in statione essent, profecti sunt. Biduo antè, quàm Eudamus cum classe à Samo veniret, tredecim à Rhodo naves cum Pamphilida præfecto adversus eandem Syriacam classem missæ, assumptis navibus quatuor, quæ Cariæ præsidio erant, oppugnantibus regiis, Dædala & quædam alia parva castella obsidione exemerunt. Eudamum confestim exire placuit. additæ huic quoque sunt ad eam classem, quam habebat, sex apertæ naves. Profectus quum, quantum accelerare poterat, maturâsset, ad portum, quem Megisten vocant, prægressos consequitur. inde

unà

uno agmine Phaselidem quum venissent, optimum visum est, ibi hostem opperiri.

XXIII. In confinio Lyciæ & Pamphyliæ Phaselis est: prominet penitus in altum, conspiciturque prima terrarum Rhodum à Cilicia petentibus, & procul navium præbet prospectum. eo maximè, ut in obvio classi hostium essent, electus locus est. Ceterùm, quod non providerunt, & loco gravi, & tempore anni, (medium enim æstatis erat) ad hoc insolito odore ingruere morbi vulgò, maximè in remiges, cœperunt. cujus pestilentiæ metu profecti, quum præterveherentur Pamphylium sinum, ad Eurymedontem amnem appulsa classe, audiunt ab Aspendiis, ad Sidam jam hostes esse. Tardiùs navigaverant regii, adverso tempore Etesiarum, quod velut statum Favoniis ventis esset. Rhodiorum duæ & triginta quadriremes, & quatuor triremes fuere. Regia classis septem & triginta majoris formæ navium erat, in quibus tres hepteres & quatuor hexeres habebat. præter has decem triremes erant. & hi adesse hostes ex specula quadam cognovere. Utraque classis postero die luce primâ, tanquam eo die pugnatura, è portu movit: &, postquam superavere Rhodii promontorium, quod ab Sida prominet in altum, extemplo & conspecti ab hostibus sunt, & ipsi eos viderunt. Ab regio sinistro cornu, quod ab alto objectum erat, Hannibal, dextro Apollonius, purpuratorum unus, præerat. & jam in frontem directas habebant naves. Rhodii longo agmine veniebant. prima prætoria navis Eudami erat; cogebat agmen Charicli-tus; Pamphilidas mediæ classi præerat. Eudamus, postquam hostium aciem instructam & paratam ad concurrendum vidit, & ipse in altum evehitur, & deinceps, quæ sequebantur, servantes ordinem in frontem dirigere jubet. Ea res primò tumultum præbuit. nam nec sic in altum evectus erat, ut ordo omnium navium ad terram explicari posset: & festinans ipse præpropere cum

Digitized by Google

cum quinque ſolis navibus Hannibali occurrit. ceteri, quia in frontem dirigere juſſi erant, non ſequebantur. Extremo agmini loci nihil ad terram relicti erat; trepidantibuſque iis inter ſe, jam in dextro cornu adverſus Hannibalem pugnabatur.

XXIV. Sed momento temporis & navium virtus, & uſus rei maritimæ terrorem omnem Rhodiis dempſit. nam & in altum celeriter evectæ naves locum poſt ſe quæque venienti ad terram dedere; &, ſi qua concurrerat roſtro cum hoſtium navi, aut proram lacerabat, aut remos detergebat, aut, libero inter ordines diſcurſu prætervecta, in puppim impetum dabat. maximè exterruit hepteris regia, à multo minore Rhodia nave uno ictu demerſa. Itaque jam haud dubiè dexterum cornu hoſtium in fugam inclinabat. Eudamum in alto, multitudine navium maximè Hannibal, ceteris omnibus longè præſtantem, urgebat: & circumveniſſet, ni, ſigno ſublato ex prætoria nave, (quo diſperſam claſſem in unum colligi mos erat) omnes, quæ in dextro cornu vicerant, naves ad opem ferendam ſuis concurriſſent. tum & Hannibal, quæque circa eum erant naves, capeſſunt fugam: nec inſequi Rhodii, ex magna parte ægris, & ob id celeriùs feſſis remigibus, potuerunt. Quum in alto, ubi ſubſtiterant, cibo reficerent vires, contemplatus Eudamus hoſtes, claudas mutilataſque naves apertis navibus remulco trahentes, viginti paulo ampliùs integras abſcedentes, à turri prætoriæ navis ſilentio facto, *Exſurgite*, inquit, *& egregium ſpectaculum capeſſite oculis!* Conſurrexere omnes, contemplatique trepidationem fugamque hoſtium, prope unà voce exclamavere omnes, ut ſequerentur. Ipſius Eudami multis ictibus vulnerata navis erat. Pamphilidam & Chariclitum inſequi, quoad putarent tutum, juſſit. Aliquandiu ſecuti ſunt: poſtquam terræ appropinquabat Hannibal, veriti ne includerentur vento in hoſtium ora, ad Eudamum revevecti,

Digitized by Google

vecti, hepterem captam, quæ primo concurſu icta erat, ægre Phaſelidem pertraxerunt. inde Rhodum, non tam victoriâ læti, quàm alius alium accuſantes, quòd, quum potuiſſet, non omnis ſummerſa aut capta claſſis hoſtium foret, redierunt. Hannibal, ictus uno prælio adverſo, ne tum quidem prætervehi Lyciam audebat, quum conjungi veteri regiæ claſſi quamprimum cuperet. Et, id ne ei facere liberum eſſet, Rhodii Chariclitum cum viginti navibus roſtratis ad Patara & Megiſten portum miſerunt. Eudamum cum ſeptem navibus maximis ex ea claſſe, cui præfuerat, Samum redire ad Romanos juſſerunt; ut, quantum conſilio, quantum auctoritate valeret, compelleret Romanos ad Patara oppugnanda.

XXV. Magnam lætitiam Romanis jam priùs nuncius victoriæ, deinde adventus attulit Rhodiorum. & apparebat, ſi ea cura Rhodiis dempta eſſet, vacuos eos tuta ejus regionis maria præſtaturos. Sed, profectio Antiochi ab Sardibus, ne opprimerentur urbes maritimæ, abſcedere cuſtodiâ Ioniæ atque Æolidis prohibuit. Pamphilidam cum quatuor navibus tectis ad eam claſſem, quæ circa Patara erat, miſerunt. Antiochus non civitatium modò, quæ circa ſe erant, contrahebat præſidia; ſed ad Pruſiam, Bithyniæ regem, miſerat legatos literaſque, quibus tranſitum in Aſiam Romanorum increpabat: *Venire eos ad omnia regna tollenda, ut nullum uſquam orbis terrarum, niſi Romanum, imperium eſſet. Philippum & Nabin expugnatos; ſe tertium peti. ut quiſque proximus ab oppreſſo ſit, per omnes velut continens incendium pervaſurum. Ab ſe gradum in Bithyniam fore, quando Eumenes in voluntariam ſervitutem conceſſiſſet.* His motum Pruſiam literæ Scipionis conſulis, ſed magis ejus fratris Africani, ab ſuſpicione tali averterunt: qui, præter conſuetudinem perpetuam populi Romani augendi omni honore regum ſociorum majeſtatem, domeſticis ipſe exemplis Pruſiam ad promerendam amicitiam ſuam

Digitized by Google

am compulit. *Regulos se acceptos in fidem in Hispania reges reliquisse. Masinissam non in patrio modò locâsse regno, sed in Syphacis, à quo antè expulsus fuisset, regnum imposuisse. & esse eum non Africæ modò regum longè opulentissimum, sed toto in orbe terrarum cuivis regum vel majestate, vel viribus parem. Philippum & Nabin, hostes bello superatos ab T. Quinctio, tamen in regno relictos. Philippo quidem anno priore etiam stipendium remissum, & filium obsidem redditum: & quasdam civitates extra Macedoniam, patientibus Romanis imperatoribus, recepisse eum. In eadem dignitate & Nabin futurum fuisse, nisi eum suus primò furor, deinde fraus Ætolorum absumpsisset.* Maximè confirmatus est animus regis, postquam ad eum C. Livius, qui prætor antè classi præfuerat, legatus ab Roma venit, & edocuit; quanto & spes victoriæ certior Romanis, quàm Antiocho, & amicitia sanctior firmiorque apud Romanos futura esset.

XXVI. Antiochus, postquam à spe societatis Prusiæ decidit, Ephesum ab Sardibus est profectus ad classem, quæ per aliquot menses instructa ac parata fuerat, visendam; magis quia terrestribus copiis exercitum Romanum & duos Scipiones imperatores videbat sustineri non posse; quàm quòd res navalis ipsa per se aut tentata sibi unquam feliciter, aut tunc magnæ & certæ fiduciæ esset. Erat tamen momentum in præsentia spei, quòd & magnam partem Rhodiæ classis circa Patara esse, & Eumenem regem cum omnibus navibus suis consuli obviàm in Hellespontum profectum audierat. aliquid etiam inflabat animos classis Rhodia, ad Samum per occasionem fraude præparatam absumpta. His fretus, Polyxenidâ cum classe ad tentandam omni modo certaminis fortunam misso, ipse copias ad Notium ducit: id oppidum Colophonium, mari imminens, abest à vetere Colophone duo ferme millia passuum: & ipsam urbem suæ esse potestatis volebat, adeo propinquam Epheso, ut nihil terrâ marive ageret, quod

non

Digitized by Google

non subjectum oculis Colophoniorum, ac per eos notum extemplo Romanis esset: quos, auditâ obsidione, non dubitabat ad opem ferendam sociæ urbi classem à Samo moturos. eam occasionem Polyxenidæ ad rem gerendam fore. Igitur, operibus oppugnare urbem aggressus, & ad mare partibus duabus pariter munitionibus deductis, utrinque vineas & aggerem muro injunxit, & testudinibus arietes admovit. Quibus territi malis Colophonii oratores Samum ad L. Æmilium, fidem prætoris populique Romani implorantes, miserunt. Æmilium & Sami segnis diu mora offendebat, nihil minùs opinantem, quàm Polyxenidam, bis nequicquam ab se provocatum, potestatem pugnæ facturum esse: & turpe existimabat, Eumenis classem adjuvare consulem ad trajiciendas in Asiam legiones; se Colophonis obsessæ auxilio, incertam finem habituro, alligari. Eudamus Rhodius, qui & tenuerat eum Sami, cupientem proficisci in Hellespontum, cunctique instare & dicere, *Quanto satius esse, vel socios obsidione eximere, vel victam jam semel classem iterum vincere, totamque maris possessionem hosti eripere, quàm, desertis sociis, tradità Antiocho Asiâ terrâ marique, in Hellespontum, ubi satis esset Eumenis classis, ab sua parte belli discedere?*

XXVII. Profecti ab Samo ad petendos commeatus, consumptis jam omnibus, Chium parabant trajicere. id erat horreum Romanis; eóque omnes ex Italia missæ onerariæ dirigebant cursum. Circumvecti ab urbe ad adversa insulæ (objecta aquiloni ad Chium & Erythras sunt) quum pararent trajicere, literis certior fit prætor, frumenti vim magnam Chium ex Italia venisse; vinum portantes naves tempestatibus retentas esse. Simul allatum est, Tejos regiæ classi benignè commeatus præbuisse; quinque millia vasorum vini esse pollicitos. Teum ex medio cursu classem repentè avertit, aut volentibus iis usurus commeatu parato hostibus, aut ipsos pro hostibus habiturus. Quum direxissent

ad

Digitized by Google

ad terram proras, quindecim ferme eis naves circa Myonnesum apparuerunt, quas primò ex classe regia prætor esse ratus, instítit sequi. apparuit inde, piraticas celoces & lembos esse. Chiorum maritimam oram depopulati, cum omnis generis præda revertentes, postquam videre ex alto classem, in fugam verterunt. & celeritate superabant, levioribus & ad id fabrefactis navigiis, & propiores terræ erant. Itaque, priusquam appropinquaret classis, Myonnesum perfugerunt. unde se à portu ratus abstracturum naves, ignarus loci sequebatur prætor. Myonnesus promontorium inter Teum Samumque est. ipse collis est in modum metæ in acutum cacumen à fundo satis lato fastigatus: à continenti artæ semitæ aditum habet: à mari exesæ fluctibus rupes claudunt; ita ut quibusdam locis superpendentia saxa plus in altum, quàm, quæ in statione sunt, naves, promineant. Circa ea appropinquare non ausæ naves, ne sub ictu superstantium rupibus piratarum essent, diem trivere. tandem, sub noctem vano incepto quum abstitissent, Teum postero die accessere: &, in portu, qui ab tergo urbis est, (Geræsticum ipsi appellant) navibus constitutis, prætor ad depopulandum circa urbem agrum milites emisit.

XXVIII. Teji, quum in oculis populatio esset, oratores cum insulis & velamentis ad Romanum miserunt. quibus purgantibus civitatem omnis facti dictique hostilis adversus Romanos, *& juvisse eos commeatu classem hostium* arguit, *& quantum vini Polyxenidæ promisissent: quæ si eadem classi Romanæ darent, revocaturum se à populatione militem; sin minùs, pro hostibus eos habiturum.* Hoc tam triste responsum quum retulissent legati, vocatur in concionem à magistratibus populus, ut, quid agerent, consultarent. Eò fortè Polyxenidas cum regia classe à Colophone profectus, postquam movisse à Samo Romanos audivit, &, ad Myonnesum piratas persecutos, Tejorum agrum depopulari, naves in Geræsti-

Digitized by Google

ræstico portu stare, ipse adversus Myonnesum in insula (Macrin nautici vocant) anchoras portu occulto jecit. inde ex propinquo explorans, quid hostes agerent, primò in magna spe fuit, quemadmodum Rhodiam classem ad Samum, circumsessis ad exitum faucibus portûs, expugnâsset, sic & Romanam expugnaturum. nec est dissimilis natura loci. promontoriis coëuntibus inter se ita clauditur portus, ut vix duæ simul inde naves possint exire. Nocte occupare *fauces* Polyxenidas in animo habebat, &, denis navibus ad promontoria stantibus, quæ ab utroque cornu in latera exeuntium navium pugnarent, ex cetera classe, sicut ad Panormum fecerat, armatis in littora expositis, terrâ marique simul hostes opprimere. quod non vanum ei consilium fuisset, ni, quum Teji facturos se imperata promisissent, ad accipiendos commeatus aptius visum esset Romanis, in eum portum, qui ante urbem est, classem transire. Dicitur & Eudamus Rhodius vitium alterius portûs ostendisse, quum fortè duæ naves in arto ostio implicitos remos fregissent. & inter alia id quoque movit prætorem, ut traduceret classem, quòd ab terra periculum erat, haud procul inde Antiocho stativa habente.

XXIX. Traductâ classe ad urbem, ignaris omnibus, egressi milites nautæque sunt ad commeatus & vinum maximè dividendum in naves; quum medio fortè diei agrestis quidam, ad prætorem adductus, nunciat, *alteram jam diem classem stare ad insulam Macrin, & paulo antè visas quasdam moveri, tanquam ad profectionem, naves.* Re subitâ perculsus prætor tubicines canere jubet, ut, si qui per agros palati essent, redirent: tribunos in urbem mittit ad cogendos milites nautasque in naves. Haud secus, quàm in repentino incendio aut capta urbe, trepidatur, aliis in urbem currentibus ad suos revocandos, aliis ex urbe naves cursu repetentibus: incertisque clamoribus (quibus ipsis tubæ obstreperent) turba-

Digitized by Google

turbatis imperiis, tandem concursum ad naves est. Vix suam quisque noscere aut adire præ tumultu poterat: trepidatumque cum periculo & in mari, & in terra foret, ni, partibus divisis, Æmilius, cum prætoria nave primus è portu in altum evectus, excipiens insequentes, suo quamque ordine in frontem instruxisset; Eudamus Rhodiaque classis subsitisset ad terram, ut & sine trepidatione conscenderent, &, ut quæque parata esset, exiret navis. Ita & explicuere ordinem primæ in conspectu prætoris, & coactum agmen ab Rhodiis est: instructaque acies, velut cerneret regios, in altum processit. inter Myonnesum & Corycum promontorium erant, quum hostem conspexere. Et regia classis, binis in ordinem navibus longo agmine veniens, & ipsa aciem adversam explicuit; tantùm lævo evecta cornu, ut amplecti & circumire dexterum cornu Romanorum posset. quod ubi Eudamus, qui cogebat agmen, vidit, non posse æquare ordinem Romanos, & tantùm non jam circumiri à dextro cornu, concitat naves; (& erant Rhodiæ longè omnium celerrimæ totâ classe) æquatoque cornu, prætoriæ navi, in qua Polyxenidas erat, suam objecit.

XXX. Jam totis classibus simul ab omni parte pugna conserta erat. Ab Romanis octoginta naves pugnabant, ex quibus Rhodiæ duæ & viginti erant. Hostium classis undenonaginta navium fuit, & maximæ formæ naves tres hexeres habebat, duas hepteres. Robore navium & virtute militum Romani longè regios præstabant: Rhodiæ naves agilitate, & arte gubernatorum, & scientiâ remigum. Maximo tamen hostibus terrori fuere, quæ ignes præ se portabant: &, quod unum iis ad Panormum circumventis saluti fuerat, id tum maximum momentum ad victoriam fuit. nam metu ignis adversi regiæ naves, ne prorâ concurrerent, quum declinâssent, neque ipsæ ferire rostro hostem poterant, & obliquas se ipsæ ad ictus præbebant. &, si

qua

Digitized by Google

qua concurrerat, obruebatur infuso igni; magisque ad incendium, quàm ad prœlium, trepidabant. Plurimum tamen, quæ solet, militum virtus in bello valuit. mediam namque aciem hostium Romani quum rupissent, circumvecti ab tergo pugnantibus adversus Rhodios regiis sese objecere: momentoque temporis & media acies Antiochi, & lævo in cornu circumventæ naves mergebantur. Dextera pars integra, sociorum magis clade, quàm suo periculo, terrebatur. ceterùm, postquam alias circumventas, prætoriam navem Polyxenidæ, relictis sociis, vela dantem videre, sublatis raptim dolonibus (& erat secundus petentibus Ephesum ventus) capessunt fugam, quadraginta duabus navibus in ea pugna amissis; quarum decem & tres captæ in potestatem hostium venerunt, ceteræ incensæ aut demersæ. Romanorum duæ naves fractæ sunt, vulneratæ aliquot. Rhodia una capta memorabili casu. nam, quum rostro percussisset Sidoniam navem, ancora, ictu ipso excussa è nave sua, unco dente, velut manu ferreâ injectâ, alligavit alterius proram: inde tumultu injecto, quum, divellere se ab hoste cupientes, inhiberent Rhodii, tractum ancorale & implicitum remis, latus alterum detersit: debilitatam ea ipsa, quæ icta cohæsemt, navim cepit. Hoc maximè modo ad Myonnesum navali prœlio pugnatum est.

XXXI. Quo territus Antiochus, quia, possessione maris pulsus, longinqua tueri diffidebat se posse, præsidium ab Lysimachia, ne opprimeretur ibi ab Romanis, deduci pravo, ut res ipsa postea docuit, consilio jussit. non enim tueri solùm Lysimachiam à primo impetu Romanorum facile erat: sed obsidionem etiam per totam hiemem tolerare, & obsidentes quoque ad ultimam inopiam adducere extrahendo tempus, & interim spem pacis per occasiones tentare. Nec Lysimachiam tantùm hostibus tradidit post adversam navalem pugnam, sed etiam Colophonis obsidione absce-

cessit,

Digitized by Google

ceſſit, & Sardes recepit ſe: atque inde in Cappadociam ad Ariarathen, qui auxilia arceſſerent, & quocumque aliò poterat ad copias contrahendas, in unum jam conſilium, ut acie dimicaret, intentus, miſit. Regillus Æmilius, poſt victoriam navalem profectus Epheſum, directis ante portum navibus, quum confeſſionem conceſſi maris ultimam hoſti expreſſiſſet, Chium, quò ante navale prœlium curſum à Samo intenderat, navigat. ibi naves in prœlio quaſſatas quum refeciſſet, L. Æmilium Scaurum cum triginta navibus Helleſpontum ad exercitum trajiciendum miſit: Rhodias, parte prædæ & ſpoliis navalibus decoratas, domum redire jubet. Rhodii impigre prævertere, ad trajiciendaſque copias conſulis iere: atque, eo quoque functi officio, tum demum Rhodum rediere. Claſſis Romana ab Chio Phocæam trajecit. in ſinu maris intimo poſita hæc urbs eſt, oblongâ formâ. duûm millium & quingentorum paſſuum ſpatium murus amplectitur: coit deinde ex utraque parte in artiorem velut cuneum, Lamptera ipſi appellant. mille & ducentos paſſus ibi latitudo patet: inde in altum lingua mille paſſuum excurrens medium ferè ſinum velut notâ diſtinguit; ubi cohæret faucibus anguſtis, duos in utramque regionem vērſos portus tutiſſimos habet. qui in meridiem vergit, ab re appellant Nauſtathmon, quia ingentem vim navium capit: alter prope ipſum Lamptera eſt.

XXXII. Hos portus tutiſſimos quum occupâſſet Romana claſſis; priuſquam aut ſcalis, aut operibus, mœnia aggrederetur, mittendos cenſuit prætor, qui principum magiſtratuumque animos tentarent. poſtquam obſtinatos vidit, duobus ſimul locis oppugnare eſt adortus. Altera pars infrequens ædificiis erat; templa Deûm aliquantum tenebant loci: eâ priùs ariete admoto, quatere muros turreſque cœpit. deinde, quum eò multitudo occurreret ad defendendum, alterâ quoque parte admotus aries. & jam utrinque ſternebantur

Digitized by Google

muri. ad quorum casum quum impetum Romani milites per ipsam stragem ruinarum facerent, alii scalis etiam ascensum in muros tentarent; adeo obstinatè restiterunt oppidani, ut facilè appareret, plus in armis & virtute, quàm in mœnibus, auxilii esse. coactus ergo periculo militum prætor receptui cani jussit, ne objiceret incautos furentibus desperatione ac rabie. Dirempto prœlio, ne tum quidem ad quietem versi; sed undique omnes ad munienda & obmolienda, quæ ruinis strata erant, concurrerunt. Huic operi intentis supervenit Q. Antonius, à prætore missus: qui, castigatâ pertinaciâ eorum, *majorem curam Romanis, quàm illis*, ostenderet, *esse, ne in perniciem urbis pugnarctur. si abstinere furore vellent, potestatem iis dare eâdem conditione, quâ priùs C. Livii in fidem venissent, se tradendi.* Hæc quum audissent, quinque dierum spatio ad deliberandum sumpto, tentatâ interim spe auxilii ab Antiocho, postquam legati missi ad regem, nihil in eo esse præsidii, retulerant; tum portas aperuerunt, pacti ne quid hostile paterentur. Quum signa in urbem inferrentur, & pronunciâsset prætor, parci se deditis velle, clamor undique est sublatus, *indignum facinus esse, Phocæenses, nunquam fidos socios, semper infestos hostes, impune eludere.* Ab hac voce, velut signo à prætore dato, ad diripiendam urbem passim discurrerunt. Æmilius primò resistere & revocare, dicendo, *captas, non deditas, diripi urbes: & in his tamen arbitrium esse imperatoris, non militum.* Postquam ira & avaritia imperio potentiora erant; præconibus per urbem missis, liberos omnes in forum ad se convenire jubet, ne violarentur: & in omnibus, quæ ipsius potestatis fuerunt, fides constitit prætoris. Urbem, agrosque, & suas leges iis restituit: &, quia jam hiems appetebat, Phocææ portus ad hibernandum classi delegit.

XXXIII. Per idem ferè tempus consuli, transgresso Æniorum Maronitarumque fines, nunciatur, victam regiam

Digitized by Google

regiam classem ad Myonnesum, relictamque à præsidio Lysimachiam esse. Id multo, quàm de navali victoria, lætius fuit: utique postquam eò venerunt, refertaque urbs omnium rerum commeatibus, velut in adventum exercitûs præparatis, eos excepit; ubi inopiam ultimam laboremque in obsidenda urbe sibi proposuerant. Ibi paucos dies stativa habuere, ut impedimenta ægrique consequerentur, qui passim per omnia Thraciæ castella, fessi morbis ac longitudine viæ, relicti erant. Receptis omnibus, ingressi rursus iter per Chersonesum, Hellespontum perveniunt. ubi, omnibus curâ regis Eumenis ad trajiciendum præparatis, velut in pacata littora, nullo prohibente, aliis aliò delatis navibus, sine tumultu trajecere. Ea verò res Romanis auxit animos, concessum sibi transire cernentibus in Asiam; quam rem magni certaminis futuram crediderant. Stativa deinde ad Hellespontum aliquandiu habuerunt, quia dies fortè, quibus ancilia moventur, religiosi ad iter inciderant. iidem dies P. Scipionem propiore etiam religione, quia Salius erat, disjunxerant ab exercitu: causaque & is ipse moræ erat, dum consequeretur.

XXXIV. Per eos fortè dies legatus ab Antiocho in castra venerat Byzantius Heraclides, de pace afferens mandata: quam impetrabilem fore, magnam ei spem attulit moræ & cunctatio Romanorum; quos, simul Asiam attigissent, effuso agmine ad castra regia ituros crediderat. Statuit tamen non prius adire consulem, quàm P. Scipionem: & ita mandatum ab rege erat. in eo maximam spem habebat, præterquam quòd & magnitudo animi & satietas gloriæ placabilem eum maximè faciebat; notumque erat gentibus, qui victor ille in Hispania, qui deinde in Africa fuisset: etiam quòd filius ejus captus in potestate regis erat. Is ubi, & quando, & quo casu captus sit, sicut plerasque alias, parum inter auctores constat. alii principio belli, à

Digitized by Google

Chalcide Oretum petentem, circumventum ab regiis navibus tradunt: alii, postquam transitum in Asiam est, cum turma Fregelliana missum exploratum ad regia castra, effuso obviàm equitatu, quum reciperet sese, in eo delapsum tumultu ex equo, cum duobus equitibus oppressum, ita ad regem deductum esse. Illud satis constat, si pax cum populo Romano maneret, hospitiumque privatim regi cum Scipionibus esset, neque liberaliùs, neque benigniùs haberi colique adolescentem, quàm cultus est, potuisse. Ob hæc quum adventum P. Scipionis legatus exspectàsset, ubi is venit, consulem adit, petitque, ut mandata audiret.

XXXV. Advocato frequenti consilio, legati verba sunt auditu. Is, *multis antè legationibus nequicquam ultro citroque de pace missis, eam ipsam fiduciam impetrandi sibi esse*, dixit, *quòd priores legati nihil impetrâssent. Smyrnam enim, & Lampsacum, & Alexandriam Troadem, & Lysimachiam in Europa, jactatas in illis disceptationibus esse. quarum Lysimachiâ jam cessisse regem, ne quid in Europa habere eum dicerent: eas, quæ in Asia sint, civitates tradere, paratum esse, & si quas alias Romani, quòd suarum partium fuerint, vindicare ab imperio regio velint. Impensa quoque, in bellum facta, partem dimidiam regem præstaturum populo Romano.* Hæ conditiones erant pacis. Reliqua oratio fuit. *Ut, memores rerum humanarum, & suæ fortunæ moderarentur, & alienam ne urgerent. Finirent Europâ imperium. id quoque immensum esse. Et parari singula acquirendo facilius potuisse, quàm universa teneri posse. quòd si Asiæ quoque partem aliquam abstrahere velint, dummodò non dubiis regionibus finiant, vinci suam temperantiam Romanâ cupiditate, pacis & concordiæ causâ, regem passurum.* Ea, quæ legato magna ad pacem impetrandam videbantur, parva Romanis visa. Nam, *& impensam, quæ in bellum facta esset, omnem præstare regem*, æquum censebant, *cujus culpâ bellum excitatum esset; & non simul modò atque Æolide deduci debere præsidia regia: sed, sicut Græciæ*

cia omnis liberata esset, ita, quæ in Asia sint, omnes libertatis urbes. Id aliter fieri non posse, quàm ut cis Taurum montem possessione Asiæ Antiochus cedat.

XXXVI. Legatus, postquam nihil æqui in consilio impetrare se censebat, privatim (sic enim imperatum erat) P. Scipionis tentare animum est conatus. Omnium primùm, filium ei sine pretio redditurum regem, dixit: deinde, ignarus & animi Scipionis, & moris Romani, auri pondus ingens est pollicitus, &, nomine tantùm regio excepto, societatem omnis regni, si per eum pacem impetrâsset. Ad ea Scipio: *Quòd Romanos omnes, quàd me, ad quem missus es, ignoras, minùs miror; quum te fortunam ejus, à quo venis, ignorare cernam. Lysimachia tenenda erat, ne Chersonesum intraremus; aut ad Hellespontum obsistendum, ne in Asiam trajiceremus: si pacem tanquam ab sollicitis de belli eventu petituri eratis. Concesso verò in Asiam transitu, & non solùm fremis, sed etiam jugo accepto, quæ disceptatio ex æquo, quum imperium patiendum sit, relicta est? Ego ex munificentia regia maximum donum filium habebo: aliis, Deos precor, ne unquam fortuna egeat mea; animus certè non egebit. Pro tanto in me munere gratum me esse in se sentiat, si privatam gratiam pro privato beneficio desiderabit. publicè nec habebo quicquam ab illo, nec dabo. Quod in præsentia dare possim, fidele consilium est. Abi, nuncia meis verbis, bello absistat, pacis conditionem nullam recuset.* Nihil ea moverunt regem, tutam fore belli aleam ratum, quando perinde ac victo jam sibi leges dicerentur. omissâ igitur in præsentia mentione pacis, totam curam in belli apparatum intendit.

XXXVII. Consul, omnibus præparatis ad proposita exsequenda, quum ex stativis movisset, Dardanum primùm, deinde Rhœteum, utràque civitate obviàm effusâ, venit. inde Ilium processit, castrisque in campo, qui est subjectus mœnibus, positis, in urbem arcemque quum escendisset, sacrificavit Minervæ præsi-

Digitized by Google

sidi arcis; & Iliensibus in omni rerum verborumque honore ab se oriundos Romanos præferentibus, & Romanis lætis origine suâ. inde profecti sextis castris ad caput Caïci amnis pervenerunt. Eò & Eumenes rex, conatus primò ab Hellesponto reducere classem in hiberna Elæam, adversis deinde ventis quum aliquot diebus superare Lecton promontorium non potuisset, in terram egressus, ne deesset principiis rerum, quâ proximum fuit, in castra Romana cum parva manu contendit. Ex castris Pergamum remissus ad commeatus expediendos, tradito frumento, quibus jusserat consul, in eadem stativa redlit. inde, plurium dierum præparatis cibariis, consilium erat ire ad hostem, priusquam hiems opprimeret. Regia castra circa Thyatira erant: ibi quum audisset Antiochus, P. Scipionem ægrum Elæam delatum, legatos, qui filium ad eum reducerent, misit. Non solùm animo patrio gratum munus, sed corpori quoque salubre gaudium fuit: satiatusque tandem complexu filii, *Renunciate*, inquit, *gratias regi me agere: referre gratiam aliam nunc non posse, quàm ut suadeam, ne ante in aciem descendat, quàm ut in castra me redisse audierit.* Quanquam sexaginta duo millia peditum, plus duodecim millia equitum animos interdùm ad spem certaminis faciebant; motus tamen Antiochus tanti auctoritate viri, in quo ad incertos belli eventus omnis fortunæ posuerat subsidia, recepit se, transgressus Phrygium amnem, circaque Magnesiam, quæ ad Sipylum est, posuit castra: &, ne, si extrahere tempus vellet, munimenta Romani tentarent, fossam sex cubita altam, duodecim latam quum duxisset, extrà duplex vallum fossæ circumdedit: interiore labro murum cum turribus crebris objecit; unde facilè arceri transitu fossæ hostis posset.

XXXVIII. Consul, circa Thyatira regem esse ratus, continuis itineribus quinto die ad Hyrcanum campum descendit. inde quum profectum audisset, secutus

tus vestigia citra Phrygium amnem, quatuor millia ab hoste, posuit castra. Eò mille ferme equites, (maxima pars Gallogræci erant, & Dahæ quidam, aliarumque gentium sagittarii equites intermixti) tumultuosè amne trajecto, in stationes impetum fecerunt. Primò turbaverunt incompositos. deinde, quum longius certamen fieret, Romanorum, ex propinquis castris facili subsidio, crescceret numerus, regii, fessi jam & plures non sustinentes, recipere se conati, circa ripam amnis, priusquam flumen ingrederentur, ab instantibus tergo aliquot interfecti sunt. Biduum deinde silentium fuit, neutris transgredientibus amnem. tertio post die Romani simul omnes transgressi sunt, & duo millia ferè & quingentos passus ab hoste posuerunt castra. Metantibus & muniendo occupatis, tria millia delecta equitum peditumque regiorum magno terrore ac tumultu advenere. aliquanto pauciores, qui in statione erant, duo tamen millia, per se, nullo à munimento castrorum milite avocato, & primò æquum proelium sustinuere; &, crescente certamine, pepulerunt hostes, centum ex his occisis, centum ferme captis. Per quatriduum insequens instructæ utrinque acies pro vallo stetere. quinto die Romani processere in medium campi. Antiochus nihil promovit signa, ita ut extremi minùs mille pedes à vallo abessent.

XXXIX. Consul, postquam detrectari certamen vidit, postero die in consilium advocavit. *Quid sibi faciendum esset, si Antiochus pugnandi capiam non faceret? Instare hiemem. aut fuit pellibus habendos milites fore, aut, si considere in hiberna vellent, differendum esse in ætatem bellum.* Nullum unquam hostem Romani æquè contempserunt. conclamatum undique est, *duceret extemplo, & uteretur ardore militum:* qui, tanquam non pugnandum cum tot millibus hostium, sed par numerus pecorum trucidandus esset, per fossas, per vallum castra invadere parati erant, si in proelium hostis non exiret. Cn.

Digitized by Google

Domitius, ad explorandum iter, & quâ parte adiri vallum hoſtium poſſet, miſſus, poſtquam omnia certa retulit, poſtero die propiùs caſtra admoveri placuit. tertio ſigna in medium campi prolata, & inſtrui acies cœpta eſt. Nec Antiochus ultrà tergiverſandum ratus, ne & ſuorum animos minueret detrectando certamen, & hoſtium ſpem augeret, & ipſe copias eduxit; tantùm progreſſus à caſtris, ut dimicaturum appareret. Romana acies unius propè formæ fuit, & hominum & armorum genere. duæ legiones Romanæ, duæ ſociùm ac Latini nominis erant: quina millia & quadringenos ſingulæ habebant. Romani mediam aciem, cornua Latini tenuerunt: haſtatorum prima ſigna, deinde principum erant: triarii poſtremos claudebant. Extra hanc veluti juſtam aciem, à parte dextera conſul Achæorum cætratis immixtos auxiliares Eumenis, tria millia ferme peditum, æquatâ fronte inſtruxit: ultra eos equitum minùs tria millia oppoſuit; ex quibus Eumenis octingenti, reliquus omnis equitatus Romanus erat: extremos Tralles & Cretenſes (quingentorum utrique numerum explebant) ſtatuit. Lævum cornu non videbatur egere talibus auxiliis, quia flumen ab ea parte ripæque deruptæ claudebant. quatuor tamen inde turmæ equitum oppoſitæ. Hæc ſumma copiarum erat Romanis, & duo millia mixtorum Macedonum Thracumque, qui voluntate ſecuti erant. Hi præſidio relicti ſunt caſtris. Sexdecim elephantos poſt triarios in ſubſidio locaverunt. nam, præterquam quòd multitudinem regiorum elephantorum (erant autem quatuor & quinquaginta) ſuſtinere non videbantur poſſe, ne pari quidem numero Indicis Africi reſiſtunt; ſive quia magnitudine, (longè enim illi præſtant) ſive robore animorum vincuntur.

XL. Regia acies varia magis multis gentibus, diſſimilitudine armorum auxiliorumque erat. decem & ſex millia peditum more Macedonum armati fuere, qui phalan-

Digitized by Google

phalangitæ appellabantur. hæc media acies fuit in fronte, in decem partes divisa. Partes eas interpositis binis elephantis distinguebat: à fronte introrsus in duos & triginta ordines armatorum acies patebat. hoc & roboris in regiis copiis erat, &, perinde quum aliâ specie, tum eminentibus tantùm inter armatos elephantis, magnum terrorem præbebat. Ingentes ipsi erant. addebant speciem frontalia, & cristæ, & tergo impositæ turres, turribusque superstantes, præter rectorem, quaterni armati. Ad latus dexterum phalangitarum mille & quingentos equites Gallogræcorum opposuit. his tria millia equitum loricatorum (cataphractos ipsi appellant) adjunxit. addita his ala mille ferme equitum: agema eam vocabant. Medi erant lecti viri, & ejusdem regionis mixti multarum gentium equites. continens his grex sedecim elephantorum est oppositus in subsidiis: ab eadem parte, paululùm producto cornu, regia cohors erat: Argyraspides à genere armorum appellabantur. Dahæ deinde, equites sagittarii, mille & ducenti. tum levis armatura trium millium, pari ferme numero pars Cretenses, pars Tralles.. duo millia & quingenti Mysi sagittariis adjuncti erant. Extremum cornu claudebant quatuor millia mixti Cyrtæi funditores, & Elymæi sagittarii. Ab lævo cornu phalangitis adjuncti erant Gallogræci equites mille & quingenti: & similiter his armati duo millia Cappadocum: (ab Ariarathe missi erant regi) inde auxiliares mixti omnium generum duo millia & septingenti, & tria millia cataphractorum equitum, & mille alii equites, regia ala levioribus tegumentis suis equorumque, alio haud dissimili habitu: Syri plerique erant Phrygibus & Lydis immixti. Ante hunc equitatum falcatæ quadrigæ & cameli, quos appellant dromadas, his insidebant Arabes sagittarii, gladios habentes tenues, longos quaterna cubita, ut ex tanta altitudine contingere hostem possent. Inde alia multitudo, par ei, quæ in

dextro cornu erat; primi Tarentini, deinde Gallogræcorum equitum duo millia & quingenti, inde Neocretes mille, & eodem armatu Cares & Cilices mille & quingenti, & totidem Tralles, & tria millia cætratorum; (Pisidæ hi erant, & Pamphylii, & Lycii) tum Cyrtæorum & Elymæorum paria in dextro cornu locatis auxilia, & sexdecim elephanti modico intervallo distantes.

XLI. Rex ipse in dextero cornu erat: Seleucum filium & Antipatrum fratris filium in lævo præposuit: media acies tribus permissa, Minioni, & Zeuxidi, & Philippo magistro elephantorum. Nebula matutina, crescente die levata in nubes, caliginem dedit. humor inde, ab austro velut, perfudit omnia. Quæ nihil admodum Romanis, eadem perincommoda regiis erant. nam & obscuritas lucis in acie modica Romanis non adimebat in omnes partes conspectum; & humor, toto fere gravi armatu, nihil gladios aut pila hebetabat. Regii, tam latâ acie, ne ex medio quidem cornua sua circumspicere poterant, nedum extremi inter se conspicerentur: & humor arcus fundasque & jaculorum amenta emollierat. Falcatæ quoque quadrigæ, quibus se perturbaturum hostium aciem Antiochus crediderat, in suos terrorem verterunt. armatæ autem in hunc maximè modum erant. cuspides circa temonem ab jugo decem cubita exstantes, velut cornua, habebant; quibus, quicquid obvium daretur, transfigerent. & in extremis jugis binæ circà eminebant falces; altera æquata jugo, altera inferior in terram devexa: illa, ut, quicquid ab latere objiceretur, abscinderet: hæc, ut prolapsos subeuntesque contingeret. item ab axibus rotarum utrinque binæ eodem modo diversæ deligabantur falces. Sic armatas quadrigas, quia, si in extremo, aut in medio locatæ forent, per suos agendæ erant, in prima acie, ut antè dictum est, locaverat rex. Quod ubi Eumenes vidit, haud ignarus pugnæ,

pugnæ, & quàm anceps esset auxilii genus, si quis pavorem magis equis injiceret, quàm justâ adoriretur pugnâ, Cretenses sagittarios, funditoresque, & jaculatores equitum, non confertos, sed, quàm maximè possent, dispersos, excurrere jubet; simul omnibus partibus tela ingerere. Hæc velut procella, partim vulneribus missilium undique conjectorum, partim clamoribus dissonis, ita consternavit equos, ut repentè, velut effrenati, passim incerto cursu ferrentur: quorum impetus & levis armatura, & expediti funditores, & velox Cretensis momento declinabant: & eques insequendo tumultum ac pavorem equis camelisque, & ipsis simul consternatis, augebat, clamore & ab alia circumstantium turba multiplici adjecto. Ita medio inter duas acies campo exiguntur quadrigæ: amotoque inani ludibrio, tum demum ad justum prælium, signo utrinque dato, concursum est.

XLII. Ceterùm vana illa res veræ mox cladis causa fuit. auxilia enim subsidiaria, quæ proxima locata erant, pavore & consternatione quadrigarum territa, & ipsa in fugam versa, nudàrunt omnia usque ad cataphractos equites. ad quos quum, dissipatis subsidiis, perveniisset equitatus Romanus, ne primum quidem impetum pars eorum sustinuerunt. alii fusi sunt; alii propter gravitatem tegumentorum armorumque oppressi sunt. Totum deinde lævum cornu inclinavit; &, turbatis auxiliaribus, qui inter equites, & quos appellant phalangitas, erant, usque ad mediam aciem terror pervenit. Ibi simul perturbati ordines, & impeditus intercursu suorum usus prælongarum hastarum, (sariſſas Macedones vocant) intulere signa Romanæ legiones, & pila in perturbatos conjecere. ne intergositi quidem elephanti militem Romanum deterrebant, affuetum jam ab Africis bellis & vitare impetum belluæ, & ex transverso aut pilis incessere, aut, si propiùs subire posset, gladio nervos incidere. Jam

Digitized by Google

media acies ferè omnis à fronte proſtrata erat, & ſubſidia circumita à tergo cædebantur: quum in parte alia fugam ſuorum, & propè jam ad ipſa caſtra clamorem paventium accepere. Namque Antiochus à dextro cornu, quum ibi fiduciâ fluminis nulla ſubſidia cerneret, præter quatuor turmas equitum, & eas, dum applicant ſe ſuis, ripam nudantes, impetum in eam partem cum auxiliis & cataphracto equitatu fecit. nec à fronte tantùm inſtabat, ſed, circumito à flumine cornu, jam ab latere urgebat; donec fugati equites primùm, deinde proximi peditum effuſo curſu ad caſtra compulſi ſunt.

XLIII. Præerat caſtris M. Æmilius tribunus militum, M. Lepidi filius, qui poſt paucos annos pontifex maximus factus eſt. Is, quâ fugam cernebat ſuorum, cum præſidio omni occurrit; & ſtare primò, deinde redire in pugnam, jubebat, pavorem & turpem fugam increpans. Minæ exinde erant, in perniciem ſuam cæcos ruere, ni dicto parerent. poſtremò dat ſignum ſuis, ut primos fugientium cædant, turbam inſequentium ferro & vulneribus in hoſtes redigant. Hic major timor minorem vicit. ancipiti coacti metu primò conſtiterunt; deinde & ipſi redierunt in pugnam, & Æmilius cum ſuo præſidio (erant autem duo millia virorum fortium) effusè ſequenti regi acriter reſtitit. Et Attalus, Eumenis frater, à dextro cornu, à quo lævum hoſtium primo impetu fugatum fuerat, ut ab ſiniſtro fugam ſuorum & tumultum circa caſtra vidit, in tempore cum ducentis equitibus advenit. Antiochus, poſtquam & eos, quorum terga modò viderat, repetentes pugnam, & aliam & à caſtris & ex acie affluentem turbam conſpexit, in fugam vertit equum. Ita utroque cornu victores Romani per acervos corporum (quos in media maximè acie cumulaverant, ubi & robur fortiſſimorum virorum, & arma gravitate fugam impedierant) pergunt ad caſtra diripienda. equites

Digitized by Google

quites primi omnium Eumenis, deinde & alius equitatus toto paſſim campo ſequuntur hoſtem, & poſtremos, ut quoſque adepti ſunt, cædunt. Ceterùm fugientibus major peſtis, intermixtis quadrigis, elephantiſque, & camelis erat, & ſuâ ipſorum turbâ: quum, ſolutis ordinibus, velut cæci ſuper alios alii ruentes, incurſu belluarum obtererentur. In caſtris quoque ingens, & major propè quàm in acie, cædes eſt edita. nam & primorum fuga in caſtra maximè inclinavit; & hujus fiduciâ multitudinis, qui in præſidio erant, pertinaciùs pro vallo pugnârunt. retenti in portis valloque, quæ ſe impetu ipſo capturos crediderant, Romani, poſtquam tandem perruperunt, ab ira graviorem ediderunt cædem.

XLIV. Ad quinquaginta millia peditum cæſa eo die dicuntur, equitum tria millia; mille & quadringenti capti, & quindecim cum rectoribus elephanti. Romanorum aliquot vulnerati ſunt; ceciderunt non plus trecenti pedites, quatuor & viginti equites; & de Eumenis exercitu quinque & viginti. & illo quidem die victores, direptis hoſtium caſtris, cum magna præda in ſua reverterunt; poſtero die ſpoliabant cæſorum corpora, & captivos contrahebant. Legati ab Thyatira & à Magneſia ad Sipylum ad dedendas urbes venerunt. Antiochus, cum paucis fugiens, in ipſo itinere pluribus congregantibus ſe, modicâ manu armatorum mediâ ferme nocte Sardes contendit. inde, quum audiſſet, Seleucum filium & quoſdam amicorum Apameam prægreſſos, & ipſe quartâ vigiliâ cum conjuge ac filia petit Apameam, Zenoni traditâ cuſtodiâ urbis, Timone Lydiæ præpoſito: quibus ſpretis, conſenſu oppidanorum & militum, qui in arce erant, legati ad conſulem miſſi ſunt.

XLV. Sub idem ferè tempus & ab Trallibus, & à Magneſia, quæ ſuper Mæandrum eſt, & ab Epheſo legati ad dedendas urbes venerunt. Reliquerat Epheſum

Digitized by Google

sum Polyxenidas, auditâ pugnâ, &c, classe usque ad Patara Lyciæ pervectus, metu stationis Rhodiarum navium, quæ ad Megisten erat, in terram egressus, cum paucis itinere pedestri Syriam petiit. Asiæ civitates in fidem consulis ditionemque populi Romani sese tradebant. Sardibus jam consul erat. eò & P. Scipio ab Elæa, quum primum pati laborem viæ potuit, venit. Sub idem ferè tempus caduceator ab Antiocho per P. Scipionem à consule petiit, impetravitque, ut oratores mittere liceret regi. Paucos post dies Zeuxis, qui præfectus Lydiæ fuerat, & Antipater fratris filius venerunt. his, priùs Eumene convento, quem propter vetera certamina aversum maximè à pace credebant esse, & placatiore eo & suâ & regis spe invento, tum P. Scipionem, & per eum consulem, adierunt: præbitoque iis petentibus frequenti consilio ad mandata edenda, *Non tam, quid ipsi dicamus, habemus*, inquit Zeuxis, *quàm ut à vobis queramus, Romani, quo piaculo expiare errorem regis, pacem veniamque impetrare à victoribus possimus. Maximo semper animo victis regibus populisque ignovistis. quanto id majore & placatiore animo decet vos facere in hac victoria, quæ vos dominos orbis terrarum fecit? Positis jam adversus omnes mortales certaminibus, haud secus quàm Deos, consulere & parcere vos generi humano oportet.* Jam antè, quàm legati venirent, decretum erat, quid responderetur. respondere Africanum placuit. Is in hunc modum locutus fertur: *Romani ex iis, quæ in Deûm immortalium potestate erant, ea habemus, quæ Dii dederunt. Animos, qui nostræ mentis sunt, eosdem in omni fortuna gessimus, gerimusque: neque eos secunda res extulerunt, nec adversa minuerunt ejus rei, ut alios omittam, Hannibalem vestrum vobis darem testem, nisi vos ipsos dare possem. Postquam Hellespontum trajecimus, priusquam castra regia, priusquam aciem videremus, quum communis Mars & incertus belli eventus esset, de pace vobis agentibus, quas pares paribus ferebamus conditiones, easdem nunc victo-*

res:

Digitized by Google

res victis ferimus. Europâ abſtinete, Aſiâque omni, qua eis Taurum montem eſt, decedite. Pro impenſis deinde in bellum factis quindecim millia talentûm Euboïcorum dabitis: quingenta præſentia; duo millia & quingenta, quum ſenatus populuſque Romanus pacem comprobaverint; millia deinde talentûm per duodecim annos. Eumeni quoque reddi quadringenta talenta, & quod frumenti reliquum ex eo, quod patri debitum eſt, placet. Hæc quum pepigerimus, facturos vos ut pro certo habeamus, erit quidem aliquod pignus, ſi obſides viginti noſtro arbitratu dabitis: ſed nunquam ſatis liquebit nobis, ibi pacem eſſe populo Romano, ubi Hannibal erit. eum ante omnia depoſcimus. Thoantem quoque Ætolum, concitorem Ætolici belli, qui & illorum fiducid vos, & veſtrâ illis in nos armavit, dedetis, & cum eo Mnaſimachum Acarnana, & Chalcidenſes Philonem & Eubulidam. In deteriore ſitu fortuna pacem faciet rex, quia ſeriùs facit, quàm facere potuit. Si nunc moratus fuerit, ſciat, regum majeſtatem difficiliùs ab ſummo faſtigio ad medium detrahi, quàm à mediis ad ima præcipitari. Cum his mandatis ab rege miſſi erant legati, ut omnem pacis conditionem acciperent. itaque Romam mitti legatos placuit. Conſul in hiberna exercitum Magneſiam ad Mæandrum & Tralles Epheſumque diviſit. Epheſum ad conſulem paucos poſt dies obſides ab rege adducti ſunt: & legati, qui Romam irent, venerunt. Eumenes quoque eodem tempore profectus eſt Romam, quo legati regis. ſecutæ eos ſunt legationes omnium Aſiæ populorum.

XLVI. Dum hæc in Aſia geruntur, duo ferè ſub idem tempus cum triumphi ſpe proconſules de provinciis Romam redierunt; Q. Minucius ex Liguribus, M. Acilius ex Ætolia. Auditis utriuſque rebus geſtis, Minucio negatus triumphus, Acilio magno conſenſu decretus: iſque triumphans de rege Antiocho & Ætolis urbem eſt invectus. Prælata ſunt in eo triumpho ſigna militaria ducenta triginta: & argenti infecti quia miſſilis pondo; ſignati cudebantur Atticûm centum

tum tredecim millia, ciſtophorûm ducenta quadraginta octo: vaſa argentea cælata multa, magnique ponderis. Tulit & ſupellectilem regiam argenteam, ac veſtem magnificam, coronas aureas, dona ſociarum civitatium, quadraginta quinque; ſpolia omnis generis: captivos nobiles, Ætolos & regios duces, ſex & triginta duxit. Damocritus Ætolorum dux paucos ante dies, quum è carcere nocte effugiſſet, in ripa Tiberis conſecutis cuſtodibus, priuſquam comprehenderetur, gladio ſe transfixit. Milites tantùm, qui ſequerentur currum, deſuerunt: alioqui magnificus & ſpectaculo & famâ rerum triumphus fuit. Hujus triumphi minuit lætitiam nuncius ex Hiſpania triſtis, adversâ pugnâ in Vaſtetanis, ductu L. Æmilii proconſulis, apud oppidum Lyconem cum Luſitanis ſex millia de exercitu Romano cecidiſſe. Ceteros, paventes intra vallum compulſos, ægre caſtra defendiſſe, & in modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos. Hæc ex Hiſpania nunciata. Ex Gallia legatos Placentinorum & Cremonenſium L. Aurunculeius prætor in ſenatum introduxit. iis querentibus inopiam colonorum, aliis belli caſibus, aliis morbo abſumptis, quoſdam tædio accolarum Gallorum reliquiſſe colonias, decrevit ſenatus, *Uti C. Lælius conſul, ſi ei videretur, ſex millia familiarum conſcriberet, quæ in eas colonias dividerentur: & ut L. Aurunculeius prætor triumviros crearet ad eos colonos deducendos.* Creati M. Atilius Serranus, L. Valerius P. F. Flaccus, L. Valerius C. F. Tappo.

XLVII. Haud ita multo poſt, quum jam conſulare comitiorum appeteret tempus, C. Lælius conſul ex Gallia Romam rediit. is non ſolùm, ex facto abſente ſe ſenatuſconſulto, in ſupplementum Cremonæ & Placentiæ colonos ſcripſit; ſed, ut novæ coloniæ duæ in agrum, qui Bojorum fuiſſet, deducerentur, & retulit, & auctore eo Patres cenſuerunt. Eodem tem-

Digitized by Google

pore L. Æmilii prætoris literæ allatæ de navali pugna ad Myonnesum facta, & L. Scipionem consulem exercitum in Asiam trajecisse. Victoriæ navalis ergò in unum diem supplicatio decreta est; in alterum diem, quòd exercitus Romanus tum primùm in Asia posuisset castra, ut ea res prospera & læta eveniret. vicenis majoribus hostiis in singulas supplicationes sacrificare consul est jussus. Inde consularia comitia magnâ contentione habita. M. Æmilius Lepidus petebat adversâ famâ hominum, quòd provinciam Siciliam petendi causâ, non consulto senatu, ut sibi id facere liceret, reliquisset. petebant cum eo M. Fulvius Nobilior, Cn. Manlius Vulso, M. Valerius Messalla. Fulvius consul unus creatur, quum ceteri centurias non explêssent: isque postero die Cn. Manlium, Lepido dejecto, (nam Messalla tacuit) collegam dixit. Prætores exinde facti, duo Q. Fabii, Labeo & Pictor, (flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat) M. Sempronius Tuditanus, Sp. Postumius Albinus, L. Plautius Hypsæus, L. Bæbius Dives.

XLVIII. M. Fulvio Nobiliore & Cn. Manlio Vulsone consulibus, Valerius Antias auctor est, rumorem celebrem Romæ fuisse, & penè pro certo habitum, recipiendi Scipionis adolescentis causâ, consulem L. Scipionem, & cum eo P. Africanum, in colloquium evocatos regis, & ipsos comprehensos esse; &, ducibus captis, confestim ad castra Romana exercitum ductum, eaque expugnata, & deletas omnes copias Romanorum esse. Ob hæc Ætolos sustulisse animos, & abnuisse imperata facere, principesque eorum in Macedoniam, & in Dardanos, & in Thraciam, ad conducenda mercede auxilia profectos. Hæc qui nunciarent Romam, A. Terentium Varronem & M. Claudium Lepidum ab A. Cornelio prætore ex Ætolia missos esse. Subtexit deinde fabulæ huic, legatos Ætolos in senatu inter cetera hoc quoque interrogatos es-

se

se; unde audissent, imperatores Romanos in Asia captos ab Antiocho rege, & exercitum deletum esse? Ætolos respondisse, ab suis legatis se, qui cum consule fuerint, certiores factos. Rumoris hujus quia neminem alium auctorem habeo, neque affirmata res meâ opinione sit, nec pro vana prætermissa.

XLIX. Ætoli legati in senatum introducti, quum & causa eos sua & fortuna hortaretur, ut confitendo seu suæ culpæ seu errori veniam peterent supplices: orsi à beneficiis in populum Romanum, & propè exprobrantes virtutem suam in Philippi bello, & offenderunt aures insolentiâ sermonis; & eò, vetera & obliterata repetendo, rem adduxerunt, ut haud paulo plurium maleficiorum gentis, quàm beneficiorum, memoria subiret animos Patrum, &, quibus misericordia opus erat, iram & odium irritarent. Interrogati ab uno senatore, *permitterentne arbitrium de se populo Romano?* deinde ab altero, *habiturine eosdem, quos populus Romanus, socios & hostes essent?* nihil ad ea respondentes, egredi templo jussi sunt. Conclamatum deinde propè ab universo senatu est, *Totos adhuc Antiochi Ætolos esse, & ex animo ea spe pendere animos eorum. Itaque bellum cum haud dubiis hostibus gerendum, perdomandosque feroces animos esse.* Etiam illa res accendit, quòd eo ipso tempore, quo pacem ab Romanis petebant, Dolopiæ atque Athamaniæ bellum inferebant. Senatusconsultum in M. Acilii sententiam, qui Antiochum Ætolosque devicerat, factum est, *Ut Ætoli eo die jubérentur proficisci ab urbe, & intra quintum decimum diem Italiâ excedere.* A. Terentius Varro ad custodiendum iter eorum missus, denunciatumque, *Si qua deinde legatio ex Ætolis, nisi permissu imperatoris, qui eam provinciam obtineret, & cum legato Romano, venisset Romam, pro hostibus omnes futuros.* Ita dimissi Ætoli.

L. De provinciis deinde consules retulerunt: sortiri eos Ætoliam & Asiam placuit. qui Asiam sortitus esset,

Digitized by Google

esset, exercitus ei, quem L. Scipio haberet, est decretus, & in eum supplementum quatuor millia peditum Romanorum, ducenti equites, & sociorum ac Latini nominis octo millia peditum, & quadringenti equites: his copiis ut bellum cum Antiocho gereret. Alteri consuli exercitus, qui erat in Ætolia, est decretus; &, ut supplementum scriberet, permissum, civium sociorumque eundem numerum, quem collega. naves quoque idem consul, quæ priore anno paratæ erant, ornare jussus, ac ducere secum: nec cum Ætolis solùm bellum gereret, sed etiam in Cephallenian insulam trajicere. Mandatum eidem, ut, si per commodum reipublicæ facere posset, ut ad comitia Romam rediret. nam, præterquam quòd magistratus annui subrogandi essent, censores quoque placere creari. si quæ res eum teneret, senatum certiorem faceret, se ad comitiorum tempus occurrere non posse. Ætolia M. Fulvio, Asia Cn. Manlio forte evenit. Prætores deinde sortiti sunt, Sp. Postumius Albinus urbanam & inter peregrinos, M. Sempronius Tuditanus Siciliam, Q. Fabius Pictor flamica Quirinalis Sardiniam, Q. Fabius Labeo classem, L. Plautius Hypsæus Hispaniam citeriorem, L. Bæbius Dives Hispaniam ulteriorem. Siciliæ legio una & classis, quæ in ea provincia erat, decreta; & ut duas decumas frumenti novus prætor imperaret Siculis, earum alteram in Asiam, alteram in Ætoliam mitteret. Idem ab Sardis exigi, atque ad eosdem exercitus id frumentum, ad quos Siculum, deportari jussum. L. Bæbio supplementum in Hispaniam datum mille Romani pedites, equites quinquaginta, & sex millia peditum Latini nominis, ducenti equites. Plautio Hypsæo in Hispaniam citeriorem mille Romani dati sunt pedites, duo millia socium Latini nominis, & ducenti equites. cum his supplementis ut singulas legiones duæ Hispaniæ haberent. Prioris anni magistratibus, C. Lælio cum suo exercitu prorogatum in annum

Digitized by Google

annum imperium eſt. prorogatum & P. Junio prætori in Etruria cum eo exercitu, qui in provincia eſſet; & M. Tuccio proprætori in Bruttiis & Apulia.

LI. Priuſquam in provincias prætores irent, certamen inter P. Licinium pontificem maximum fuit & Q. Fabium Pictorem flaminem Quirinalem, quale patrum memoriâ inter L. Metellum & Poſtumium Albinum fuerat. Conſulem illum, cum C. Lutatio collega in Siciliam ad claſſem proficiſcentem, ad ſacra retinuerat Metellus pontifex maximus; prætorem hunc, ne in Sardiniam proficiſceretur, P. Licinius tenuit. & in ſenatu, & ad populum magnis contentionibus certatum eſt; & imperia inhibita ultro citroque, & pignora capta, & multæ dictæ, & tribuni appellati, & provocatum ad populum eſt. Religio ad poſtremum vicit, ut dicto audiens eſſet flamen pontifici; & multæ ex juſſu populi remiſſæ. Irâ provinciæ ereptæ prætorem magiſtratu abdicare ſe conantem Patres auctoritate ſuâ deterruerunt: &, ut jus inter peregrinos diceret, decreverunt. Delectibus deinde intra paucos dies (neque enim multi milites legendi erant) perfectis, conſules prætoreſque in provincias proficiſcuntur. Fama deinde de rebus in Aſia geſtis temere vulgata ſine auctore: & poſt dies paucos nuncii certi literæque imperatoris Romam allatæ; quæ non tantum gaudium ab recenti metu attulerunt, (deſierant enim victum in Ætolia metuere) quàm averterunt famam: quòd ineuntibus id bellum gravis hoſtis & ſuis viribus, & quòd Hannibalem rectorem militiæ haberet, viſus fuerat. nihil tamen aut de conſule mittendo in Aſiam mutandum, aut minuendas ejus copias, cenſuerunt; metu, ne cum Gallis foret bellandum.

LII. Haud multo poſt M. Aurelius Cotta, legatus L. Scipionis, cum Antiochi regis legatis, & Eumenes rex Rhodiique Romam venerunt. Cotta in ſenatu primùm, deinde in concione juſſu Patrum, quæ acta in

Aſia

Digitized by Google

Asia essent, exposuit. supplicatio inde in triduum decreta est, & quadraginta majores hostiæ immolari jussæ. Tum omnium primùm Eumeni senatus datus est. Is quum breviter & egisset gratias Patribus, *quòd obsidione se ac fratrem exemissent, regnumque ab injuriis Antiochi vindicâssent:* & gratulatus esset, *quòd mari terrâque prospere res gessissent; quòdque regem Antiochum, fusum fugatumque & exutum castris, priùs Europâ, post & Asiâ, quæ cis Taurum montem est, expulissent: sùa* deinde *merita malle eos ex imperatoribus suis legatisque, quàm se commemorante, cognoscere,* dixit. Hæc approbantibus cunctis, jubentibusque dicere ipsum, omissâ in id verecundiâ, *quid sibi à senatu populoque Romano tribui æquum censeret: propensiùs cumulatiùsque, si quo possit, prout ejus merita sint, senatum facturum;* ad ea rex: *Si ab aliis sibi præmiorum optio deferretur, libenter, datâ modò facultate consulendi senatum Romanum, consilio amplissimi ordinis usurum fuisse, ne quid aut immoderatè cupîsse, aut petîsse parum modestè videri posset: verùm enimvero, quum ipsi daturi sint, multo magis munificentiam eorum in se fratresque suos ipsorum arbitrii debere esse.* Nihil hac oratione ejus Patres conscripti deterriti sunt, quo minùs dicere ipsum juberent. & quum aliquandiu, hinc indulgentiâ, hinc modestiâ, inter permittentes in vicem, non magis mutuâ, quàm inexplicabili facilitate, certatum esset, Eumenes templo excessit. Senatus in eadem perstare sententia, ut *absurdum esse* diceret, *ignorare regem, quid sperans, aut petens venerit. quæ accommodata regno suo sint, ipsum optimè scire: Asiam longè meliùs, quàm senatum, nôsse. revocandum igitur & cogendum, quæ vellet, quæque sentiret, expromere.*

LIII. Reductus à prætore in templum rex, & dicere jussùs: *Perseverâssem,* inquit, *tacere, Patres conscripti, nisi Rhodiorum legationem mox vocaturos vos scirem: &, illis auditis, mihi necessitatem fore dicendi. Quæ quidem eo difficilior oratio erit, quòd ea postulata eorum futura sint, ut*

non

non ſolùm nihil, quod contra me ſit, ſed ne quod ad ipſos quidem propriè pertineat, petere videantur. Agent enim cauſam civitatium Græcarum, & liberari eas dicent debere. quo impetrato, cui dubium eſt, quin & à nobis averſuri ſint non eas modò civitates, quæ liberabuntur, ſed etiam veteres ſtipendiarias noſtras; ipſi autem tanto obligates beneficio verbo ſocios, re verâ ſubjectos imperio & obnoxios habituri ſint? Et (ſi Diis placet) quum has tantas opes affectabunt, diſſimulabunt, ullâ parte id ad ſe pertinere: vos modò id decere, & conveniens eſſe antefactis, dicent. Hæc vos ne decipiat oratio, providendum vobis erit; neve non ſolùm inæqualiter alios nimiùm deprimatis ex ſociis veſtris, alios præter modum extollatis; ſed etiam, ne, qui adverſus vos arma tulerint, in meliore ſtatu ſint, quàm ſocii & amici veſtri. Quod ad me attinet, in aliis rebus ceſſiſſe intra finem juris mei cuilibet videri malim, quàm nimis pertinaciter in obtinendo eo tetendiſſe; in certamine autem amicitiæ noſtræ, benevolentiæ erga vos, honoris, qui à vobis habebitur, minimè æquo animo victi poſſum. Hanc ego maximam hereditatem à patre accepi, qui primus omnium Aſiam Græciamque incolentium in amicitiam veſtram venit, eamque perpetuâ & conſtanti fide ad extremum finem vitæ perduxit: nec dubitaxat animum vobis bonum ac fidelem præſtitit, ſed omnibus interfuit bellis, quæ in Græcia geſſiſtis, terreſtribus, navalibus; omni genere commeatuum ita, ut nemo ſociorum veſtrorum æquari ullâ parte poſſet, vos adjuvit. Poſtremò quum Bœotos ad ſocietatem veſtram hortaretur, in ipſa concione intermortuus, haud multo poſt exſpiravit. Hujus ego veſtigia ingreſſus, voluntati quidem & ſtudio in colendis vobis adjicere (etenim incxſuperabilia hæc erant) nihil potui: rebus ipſis meritiſque & impenſis officiorum ut ſuperare poſſem, fortuna, tempora, Antiochus, & bellum in Aſia geſtum præbuerunt materiam. Rex Aſiæ & partis Europæ Antiochus filiam ſuam in matrimonium mihi dabat; reſtituebat extemplo civitates, quæ defecerant à nobis; ſpem magnam in poſterum amplificandi regni faciebat, ſi ſecum adverſus vos bellum geſſiſſem. Non glori-

abor

Digitized by Google

abor eo, quòd nihil in vos deliquerim, illa potiùs, quæ vetustissimâ domûs nostræ vobiscum amicitiâ digna sunt, referam. Pedestribus navalibusque copiis, ut nemo vestrorum sociorum me equiparare posset, imperatores vestros adjuvi; commeatus terrâ marique suppeditavi; navalibus prœliis, quæ multis locis facta sunt, omnibus adfui; nec labori meo, nec periculo usquam peperci. Quod miserrimum est in bello, obsidionem passus sum, Pergami incluſus cum discrimine ultimo simul vitæ regnique. Liberatus deinde obsidione, quum aliâ parte Antiochus, aliâ Seleucus circa arcem regni mei castra haberent, relictis rebus, totâ classe ad Hellespontum L. Scipioni consuli vestro occurri, ut eum in trajiciendo exercitu adjuvarem. postquam in Asiam exercitus vester est transgressus, nunquam à consule abscessi: nemo miles Romanus magis assiduus in castris vestris fuit, quàm ego fratresque mei. nulla expeditio, nullum equestre prœlium sine me factum est. In acie ibi steti, eam partem sum tutatus, in qua me consul esse voluit. Non sum hoc dicturus, Patres conscripti, Quis hoc bello meritis erga vos mecum comparari potest? Ego nulli omnium neque populorum, neque regum, quos in magno honore habetis, nôn ausim me comparare. Hostis Masinissa antè vobis, quàm socius, fuit: nec incolumi regno cum auxiliis suis, sed extorris, expulsus, amissis omnibus copiis, cum turma equitum in castra confugit vestra. tamen eum, quia in Africa adversus Syphacem & Karthaginienses fideliter atque impigre vobiscum stetit, non in patrium solùm regnum restituistis, sed, adjectâ opulentissimâ parte Syphacis regni, prœpotentem inter Africæ reges fecistis. Quo tandem igitur nos præmio atque honore digni apud vos sumus, qui nunquam hostes, semper socii fuimus? Pater, ego, fratresque mei non in Asia tantùm, sed etiam procul ab domo in Peloponneso, in Bœotia, in Ætolia, Philippi, Antiochi, Ætolico bello, terrâ marique pro vobis arma tulimus. Quid ergo postulas? dicat aliquis. Ego, Patres conscripti, quoniam dicere utique volentibus vobis parendum est, si vos eâ mente ultra Tauri juga emôstis Antiochum, ut ipsi teneretis eas terras, nullos accolas, nec finitimos

Digitized by Google

nitimos habere, quàm vos, malo ; nec ullâ aliâ re tutius ſtabiliuſque regnum meum futurum ſpero. Sed ſi vobis decedere inde, atque exercitus deducere in animo eſt ; neminem digniorem eſſe ex ſociis veſtris, qui bello à vobis parta poſſideat, quàm me, dicere auſim. At enim magnificum eſt liberare civitates ſervas. Ita opinor, ſi nihil hoſtile adverſus vos fecerunt : ſin autem Antiochi partis fuerunt ; quanto eſt veſtrâ prudentiâ & æquitate dignius, ſociis bene meritis, quàm hoſtibus, vos conſulere ?

LIV. Grata oratio regis Patribus fuit : & facilè apparebat, munificè omnia & propenſo animo facturos. Interpoſita Smyrnæorum brevis legatio eſt, quia non aderant quidam Rhodiorum. Collaudatis egregiè Smyrnæis, quòd omnia ultima pati, quàm ſe regi tradere, maluiſſent, introducti Rhodii ſunt, quorum princeps legationis, expoſitis initiis amicitiæ cum populo Romano, meritiſque Rhodiorum Philippi priùs, deinde Antiochi bello : *Nihil*, inquit, *nobis totâ noſtrâ actione, Patres conſcripti, neque difficilius, neque moleſtius eſt, quàm quòd cum Eumene nobis diſceptatio eſt : cum quo uno maximè regum & privatum ſingulis, &, quod magis nos movet, publicum civitati noſtræ hoſpitium eſt. Cetcrùm non animi noſtri, Patres conſcripti, nos, ſed rerum natura, quæ potentiſſima eſt, disjungit ; ut nos liberi etiam aliorum libertatis cauſam agamus ; reges ſerva omnia & ſubjecta imperio ſuo eſſe velint. Utcunque tamen res ſe habet, magis verecundia noſtra adverſus regem nobis obſtat, quàm ipſa diſceptatio aut nobis impedita eſt, aut vobis perplexam deliberationem præbituva videtur. Nam, ſi aliter ſocio atque amico regi, & bene merito hoc ipſo in bello, de cujus præmiis agitur, bonos haberi nullus poſſet, niſi liberas civitates ei in ſervitutem traderetis, eſſet deliberatio anceps ; ne aut regem amicum inhonoratum dimitteretis, aut decederetis inſtituto veſtro, & gloriam, Philippi bello partam, nunc ſervitute tot civitatium deformaretis. Sed ab hac neceſſitate, aut gratiæ in amicum minuendæ, aut gloriæ veſtræ, egregiè vos fortuna vindicat. Eſt enim Deûm*

Digitized by Google

Dedin benignitate non glorioſa magis, quàm dives, victoria veſtra: qua vos facile iſto velut are alieno exſolvat. nam & Lycaonia, & Phrygia utraque, & Piſidia omnis, & Cherſoneſus, quaque circumjacent Europæ, in veſtra ſunt poteſtate. quarum una quælibet regi adjecta multiplicare regnum Eumenis poteſt: omnes verò date maximis eum regibus æquare. Licet ergo vobis, & præmiis belli ditare ſocios, & non decedere inſtituto veſtro, & meminiſſe, quem titulum prætenderitis priùs adverſus Philippum, nunc adverſus Antiochum, belli: quid feceritis, Philippo victo; quid nunc à vobis, non magis quia feciſtis, quàm quia id vos facere decet, deſideretur atque exſpectetur. Alia enim aliis & honeſta eſt & probabilis cauſa armorum. Illi agrum, hi vicos, hi oppida, hi portus, oramque aliquam maris ut poſſideant. vos nec cupiſtis hæc, antequam haberetis: nec nunc, quum orbis terrarum in dictione veſtra ſit, cupere poteſtis. Pro dignitate & gloria apud omne genus humanum, quod veſtrum nomen imperiumque juxtà ac Deos immortales jampridem intuetur, pugnaſtis. quæ parare & quærere arduum fuit, neſcio an tueri difficilius ſit. Gentis vetuſtiſſimæ nobiliſſimæque, vel famâ rerum geſtarum, vel omni commendatione humanitatis doctrinæque tuendam ab ſervitio regio libertatem ſuſcepiſtis. hoc patrocinium receptæ in fidem & in clientelam veſtram univerſæ gentis perpetuum vos præſtare decet. Non, quæ in ſolo modò antiquo ſunt, Græcæ magis urbes ſunt, quàm coloniæ earum, illinc quondam profectæ in Aſiam. Nec terra mutata mutavit genus aut mores. certare pio certamine cujuſlibet bonæ artis ac virtutis auſi ſumus cum parentibus quæque civitas & conditoribus ſuis. Adſtis Græciæ, adſtis Aſiæ urbes plerique. niſi quòd longiùs à vobis abſumus, nullâ vincimur aliâ re. Maſſilienſes, quos, ſi natura inſita velut ingenio terra vinci poſſet, jampridem efferâſſent tot indomitæ circumfuſæ gentes, in eo honore, in ea meritò dignitate audimus apud vos eſſe, ac ſi medium umbilicum Græciæ incolerent. non enim ſonum modò linguæ veſtitumque & habitum, ſed ante omnia mores, & leges, & ingenium ſincerum integrumque à contagio-

Digitized by Google

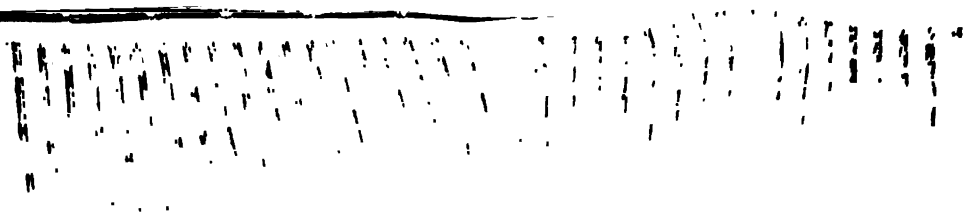

Digitized by Google

sent. Cetera civitates Asiæ, quæ Attali stipendiariæ fuissent, eadem Eumeni vectigal penderent: quæ vectigales Antiochi fuissent, eæ liberæ atque immunes essent. Decem legatos hos decreverunt, Q. Minucium Rufum, L. Furium Purpureonem, Q. Minucium Thermum, Ap. Claudium Neronem, Cn. Cornelium Merulam, M. Junium Brutum, L. Aurunculeium, L. Æmilium Paullum, P. Cornelium Lentulum, P. Ælium Tuberonem.

LVI. His, quæ præsentis disceptationis essent, libera mandata: de summa rerum senatus constituit: *Lycaoniam omnem, & Phrygiam utramque, & Mysiam, regias silvas, & Lydiæ Ioniæque, extra ea oppida, quæ libera fuissent, quo die cum rege Antiocho pugnatum est, & nominatim Magnesiam ad Sipylum, & Cariam, quæ Hydrela appellatur, agrumque Hydrelatanum ad Phrygiam vergentem, & castella vicosque ad Maandrum amnem, & oppida, nisi quæ liberaque ante bellum fuissent; Telmissum item nominatim, & castellum Telmissium, præter agrum, qui Ptolemæi Telmissii fuisset: hæc omnia, quæ suprà scripta sunt, regi Eumeni jussa dari. Rhodiis Lycia data, extra eundem Telmissum, & castellum Telmissium, & agrum, qui Ptolemæi Telmissii fuisset: hæc ab Eumene, & ab Rhodiis excepta. Ea quoque his pars dicta Cariæ, quæ propior Rhodum insulam trans Maandrum amnem est; oppida, vici, castella, agri, qui ad Pisidiam vergunt, nisi quæ coram oppida in libertate fuissent, pridie quàm cum Rhodiis rege in Asia pugnatum est.* Pro his quum gratias egissent Rhodii, de Solis urbe, quæ in Cilicia est, egerunt: *Argis & illos, sicut sese, oriundos esse. ab ea fraternam sibi cum iis caritatem esse. Petere hoc gratiarum munus, ut eam civitatem ex servitute regia extraordinarium* Vocati sunt regis Antiochi legati, actumque cum iis est; nec quicquam impetratum, testante Sedera Antipatro, adversus quæ ab Rhodiis non Solos, sed Ciliciam peti, & juga Tauri transcendi. Revocatis in senatum Rhodiis, quum, quantopere tenderet legatus regius, exposuissent Patres, adjecerunt;

ne accolarum, servârunt. Terminus est nunc imperii vestri mons Taurus. quicquid intra eum cardinem est, nihil longinquum vobis videri debet. quò arma vestra pervenerunt, eòdem jus hinc profectum perveniat. Barbari, quibus pro legibus semper dominorum imperia fuerunt, quo gaudent, reges habeant: Graeci suam fortunam, vestros animos gerunt. Domesticis quondam viribus etiam imperium amplectebantur; nunc, imperium ubi est, ibi ut sit perpetuum, optant. libertatem vestris tueri armis satis habent, quoniam suis non possunt. At enim quaedam civitates cum Antiocho senserunt. Et aliae priùs cum Philippo, & cum Pyrrho Tarentini. ne alios populos enumerem, Karthago libera cum suis legibus est. Huic vestro exemplo quantum debeatis, videte, Patres conscripti. inducetis in animum uegare Eumenis cupiditati, quod justissimae irae vestrae negâstis. Rhodii & in hoc, & in omnibus bellis, quae in illa ora gessistis, quàm forti fidelique operâ vos adjuverimus, vestro judicio relinquimus. nunc in pace id consilium afferimus; quòd si comprobaveritis, magnificentiùs vos victoriâ usos esse, quàm vicisse, omnes existimaturi sint. Apta magnitudini Romanae oratio visa est.

LV. Post Rhodios Antiochi legati vocati sunt. Ii, vulgato petentium veniam more, errorem falsi regis, obtestati sunt Patres conscriptos, *Ut suae potiùs clementiae, quàm regis culpae, qui satis superque poenarum dedisset, memores consulerent. postremò pacem datam à L. Scipione imperatore, quibus legibus dedisset, confirmarent auctoritate suâ.* Et senatus eam pacem servandam censuit, & paucos post dies populus jussit. Foedus in Capitolio cum Antipatro principe legationis, & eodem fratris filio regis Antiochi, est ictum. Auditae deinde & aliae legationes ex Asia sunt. quibus omnibus datum est responsum, *Decem legatos more majorum senatum missurum ad res Asiae disceptandas componendasque. Summam tamen hanc fore: ut cis Taurum montem, quae intra regni Antiochi fines fuissent, Eumeni attribuerentur, praeter Lyciam Cariamque usque ad Maeandrum amnem. ea civitatis Rhodiorum essent.*

Digitized by Google

set. Cetera civitates Asiæ, quæ Attali stipendiariæ fuissent, eadem Eumeni vectigal penderent: quæ vectigales Antiochi fuissent, ea liberæ atque immunes essent. Decem legatos hos decreverunt, Q. Minucium Rufum, L. Furium Purpureonem, Q. Minucium Thermum, Ap. Claudium Neronem, Ch. Cornelium Merulam, M. Junium Brutum, L. Aurunculeium, L. Æmilium Paullum, P. Cornelium Lentulum, P. Ælium Tuberonem.

LVI. His, quæ præsentis disceptationis essent, liberæ mandata: de summa rerum senatus constituit: *Lycaoniam omnem, & Phrygiam utramque, & Mysiam, regias suas, & Lydiæ Ioniæque, extra ea oppida, quæ libera fuissent, quo die cum rege Antiocho pugnatum est, & nominatim Magnesiam ad Sipylum, & Cariam, quæ Hydrela appellatur, agrumque Hydrelatanum ad Phrygiam vergentem, & castella vicosque ad Maandrum omnem, & oppida, nisi quæ liberatæ bello fuissent; Telmissum item nominatim, & collem Telmissium, præter agrum, qui Ptolemæi Telmissii fuisset: hæc omnia, quæ supra scripta sunt, regi Eumeni jussit dari. Rhodiis Lycia data, extra eandem Telmissum, & castrum Telmissium, & agrum, qui Ptolemæi Telmissii fuisset: hæc & ab Eumene, & ab Rhodiis exceptæ. Ea quoque his pars data Cariæ, quæ propior Rhodum insulam trans Maandrum amnem est; oppida, vici, castella, agri, qui ad Pisidiam vergunt: nisi quæ eorum oppida in libertate fuissent, pridie quam cum Antiocho rege in Asia pugnatum est.* Pro his quum gratias egissent Rhodii, de Solis urbe, quæ in Cilicia est, egerunt: *Argis & illos, ficut fese, oriundos esse. ab ea germanitate fraternam sibi cum iis caritatem esse. Petere hoc extraordinarium munus, ut eam civitatem ex servitute regia donarent.* Vocati sunt regis Antiochi legati, actumque cum iis est: nec quicquam impetratum, testante fœdere Antipatro, adversus quæ ab Rhodiis non Solos, sed Ciliciam peti, & juga Tauri transcendi. Revocatis in senatum Rhodiis, quum, quantopere tenderet legatos regios, exposuissent Patres, adjecerunt;

Si atque eam rem ad civitatis suæ dignitatem pertinere censerent Rhodii, senatum omni modo expugnaturum pertinaciam legatorum. Tum verò impensiùs, quàm antè, Rhodii gratias egerunt, cessuroſque ſe potiùs arrogantiæ Antipatri, quam cauſam turbandæ pacis præbituros, dixerunt. ita nihil de Solis mutatum eſt.

LVII. Per eos dies, quibus hæc geſta ſunt, legati Maſſilienſium nunciárunt: *L. Bebium prætorem, in provinciam Hiſpaniam proficiſcentem, ab Liguribus circumventum; magnâ parte comitum cæsâ, vulneratum ipſum, cum paucis, ſine lictoribus, Maſſiliam perfugiſſe, & intra triduum exſpirâſſe.* Senatus, eâ re auditâ, decrevit, *uti P. Junius Brutus, qui proprætor in Etruria eſſet, provinciâ exercituque traditis uni, cui videretur, ex legatis, ipſe in ulteriorem Hiſpaniam proficiſceretur, eaque ei provincia eſſet.* Hoc ſenatuſconſultum literæque à Sp. Poſtumio prætore in Etruriam miſſæ ſunt: profectuſque in Hiſpaniam eſt P. Junius proprætor. In qua provincia priùs aliquanto, quàm ſucceſſor veniret, L. Æmilius Paullus, qui poſtea regem Perſea magnâ gloriâ vicit, quum priore anno haud proſpere rem geſſiſſet, tumultuario exercitu collecto, ſignis collatis cum Luſitanis pugnavit. Fuſi fugatique ſunt hoſtes. cæſa decem & octo millia armatorum; tria millia trecenti capti, & caſtra expugnata. Hujus victoriæ fama tranquilliores in Hiſpania res fecit. Eodem anno ante diem tertium Kalendas Januarias Bononiam Latinam coloniam ex ſenatuſconſulto L. Valerius Flaccus, M. Atilius Serranus, L. Valerius Tappus triumviri deduxerunt. tria millia hominum ſunt deducta: equitibus ſeptuagena jugera, ceteris colonis quinquagena ſunt data. Ager captus de Gallis Bojis fuerat: Galli Tuſcos expulerant. Eodem anno cenſuram multi & clari viri petierunt. quæ res, tanquam in ſe parum magni certaminis cauſam haberet, aliam contentionem multo majorem excitavit. Petebant T. Quinctius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio,

Digitized by Google

Scipio, L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato, M. Claudius Marcellus, M. Acilius Glabrio, qui Antiochum ad Thermopylas Ætolosque devicerat, in hunc maximè, quòd multa congiaria habuerat, quibus magnam partem hominum obligaverat, favor populi se inclinabat. Id quum ægre paterentur tot nobiles, novum sibi hominem tantùm præferri; P. Sempronius Gracchus & C. Sempronius Rutilus, tribuni plebis, ei diem dixerunt, quòd pecuniæ regiæ prædæque aliquantum, captæ in Antiochi castris, neque in triumpho tulisset, neque in ærarium retulisset. Varia testimonia legatorum tribunorumque militum erant. M. Cato ante alios testes conspiciebatur: cujus auctoritatem, perpetuo tenore vitæ partam, toga candida elevabat. Is testis, quæ vasa aurea atque argentea, captis castris, inter aliam prædam regiam vidisset, ea se in triumpho negabat vidisse. Postremò in hujus maximè invidiam desistere se petitione Glabrio dixit; quando, quod taciti indignarentur nobiles homines, id æquè novus competitor inæstimabili perjurio insectaretur.

LVIII. Centum millium multa irrogata erat. bis de ea re certatum est. tertiò, quum de petitione destitisset reus, nec populus de multa suffragium ferre voluit, & tribuni eo negotio desistiterunt. Censores T. Quinctius Flamininus, M. Claudius Marcellus creati. Per eosdem dies L. Æmilio Regillo, qui classe præfectum Antiochi regis devicerat, extra urbem in æde Apollinis quum senatus datus esset, auditis rebus gestis ejus, quantis cum classibus hostium dimicâsset, quot inde naves demersisset aut cepisset, magno consensu Patrum triumphus navalis est decretus. Triumphavit Kalendis Februariis. in eo triumpho undequinquaginta coronæ aureæ translatæ sunt: pecunia nequaquam tanta, pro specie regii triumphi; tetradrachma Attica triginta quatuor millia septingenta, cistophori centum triginta unum millia trecenti. Supplicationes deinde

fuerunt

Digitized by Google

fuerunt ex senatusconsulto, quòd L. Æmilius in Hispania prospere reipublicam gessisset. Haud ita multo post L. Scipio ad urbem venit, qui, ne cognomini fratris cederet, Asiaticum se appellari voluit. Et in senatu, & in concione de rebus ab se gestis differuit. Erant, qui famâ id majus bellum, quàm difficultate rei, fuisse interpretarentur, uno memorabili prælio debellatum, gloriamque ejus victoriæ præferratam ad Thermopylas esse. Ceterùm verè æstimanti Ætolicum magis ad Thermopylas bellum, quàm regium fuit. Quotâ enim parte virium suarum ibi dimicavit Antiochus? in Asia totius Asiæ fleterunt vires, ab ultimi Orientis partibus omnium gentium contractis auxiliis.

LIX. Meritò ergo & Diis immortalibus, quantus maximus poterat, habitus est honos, quòd ingentem victoriam facilem etiam fecissent, & imperatori triumphus est decretus. Triumphavit mense intercalario pridie Kalendas Martias. qui triumphus spectaculo oculorum major, quàm Africani fratris ejus, fuit; recordatione rerum & æstimatione periculi certaminisque non magis comparandus, quàm si imperatorem imperatori, aut Antiochum ducem Hannibali conferres. Tulit in triumpho signa militaria ducenta triginta quatuor; oppidorum simulacra centum triginta quatuor; eburneos dentes mille ducentos triginta unum, aureas coronas ducentas triginta quatuor; argenti pondo centum triginta septem millia & quadringenta viginti; tetradrachmûm Atticorum ducenta viginti quatuor millia: cistophorûm trecenta triginta unum millia & septuaginta, nummos aureos Philippeos centum quadraginta millia; vasorum argenteorum (omnia cælata erant) mille pondo & quadringenta viginti quatuor, aureorum mille pondo viginti quatuor. & duces regii, præfecti, & purpurati duo & triginta ante currum ducti. Militibus quini vicèni denarii dati, duplex centurioni, triplex equiti. & stipendium militare & frumen-

frumentum duplex post triumphum datum. prœlio in Asia facto, duplex dederat. Triumphavit anno ferè post, quàm consulatu abiit.

LX. Eodem ferè tempore & Cn. Manlius consul in Asiam, & Q. Fabius Labeo prætor ad classem venit. Ceterùm consuli non deerat cum Gallis belli materia. mare pacatum erat, devicto Antiocho. Cogitanti Q. Fabio, cui rei potissimùm insisteret, ne otiosam provinciam habuisse videri posset, optimum visum est, in Cretam insulam trajicere. Cydoniatæ bellum adversus Gortynios Gnossiosque gerebant, & captivorum Romanorum atque Italici generis magnus numerus in servitute esse per totam insulam dicebatur. Classe ab Epheso profectus, quum primùm Cretæ littus attigit; nuncios circa civitates misit, ut armis absisterent, captivosque in suis quæque urbibus agrisque conquisitos reducerent, & legatos mitterent ad se, cum quibus de rebus ad Cretenses pariter Romanosque pertinentibus ageret. Nihil magnopere ea Cretenses moverunt. captivos, præter Gortynios, nulli reddiderunt. Valerius Antias ad quatuor millia captivorum, quia belli minas timuerunt, ex tota insula reddita scripsit: eamque causam Fabio, quum rem nullam aliam gessisset, navalis triumphi impetrandi ab senatu fuisse. A Creta Ephesum Fabius rediit: inde tribus navibus in Thraciæ oram missis, ab Æno & Maronea præsidia Antiochi deduci jussit, ut in libertate eæ civitates essent.

Finis tomi tertii.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT

This book is under no circumstances to be taken from the Building

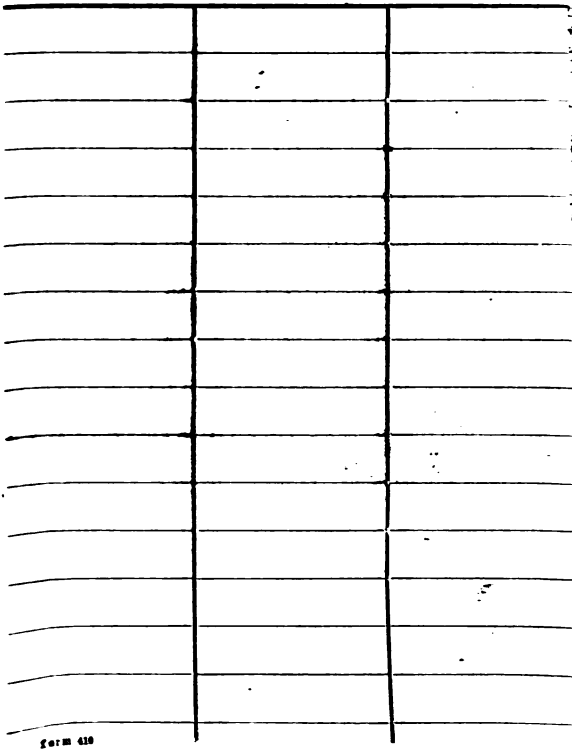

form 410

NOV 6 1916

Digitized by Google

Digitized by Google